ئوچقۇنجان ئۆمەر

سەلەي چاققاننىڭ ھاياتى
ۋە لەتىپىلىرى

شىنجاڭ پەن-تېخنىكا نەشرىياتى

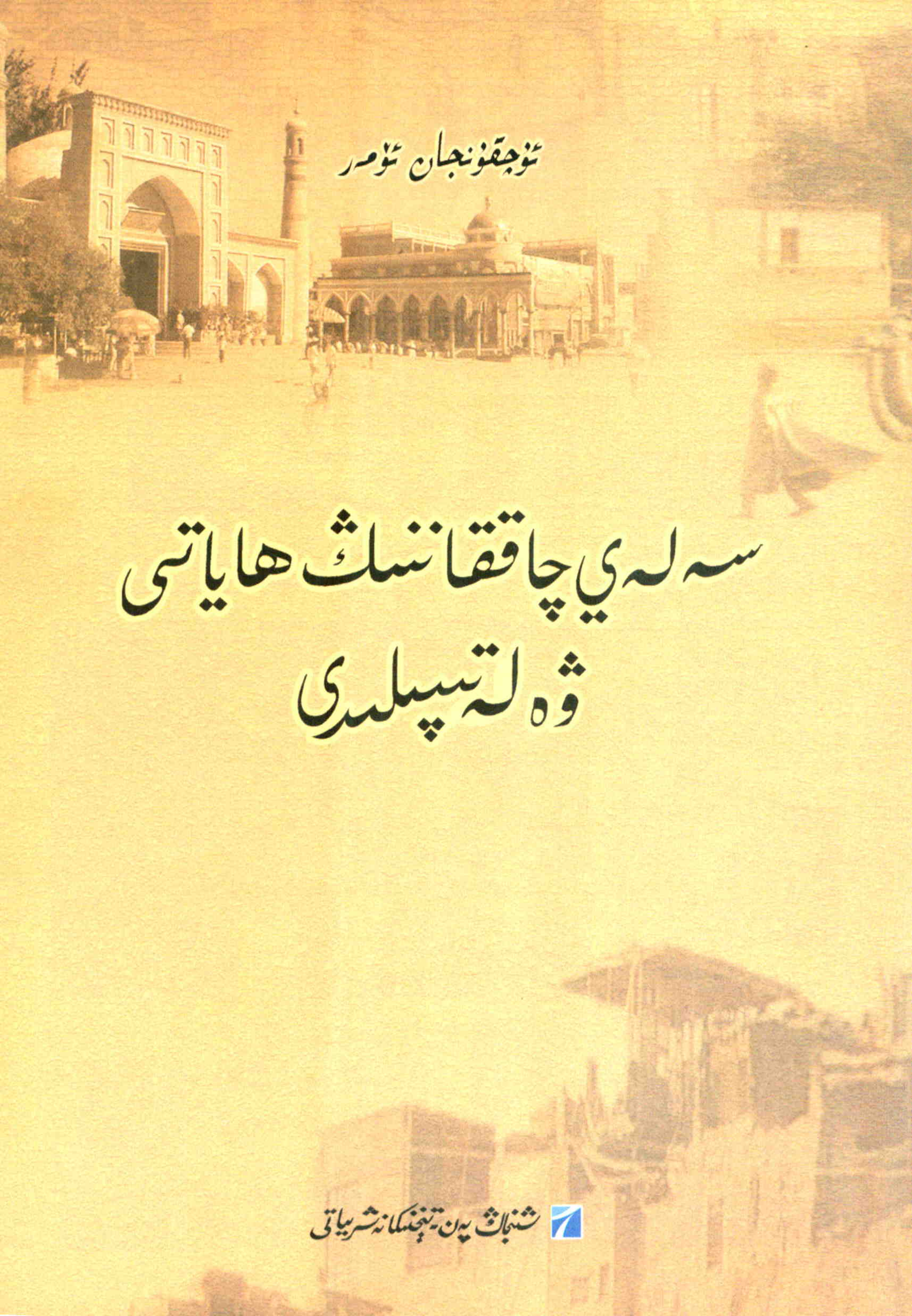

ئوچقۇنجان ئۆمەر

سەلەي چاققاننىڭ ھاياتى ۋە لەتىپىلىرى

شىنجاڭ پەن-تېخنىكا نەشرىياتى

图书在版编目（CIP）数据

赛来恰坎的艺术生涯和笑话集：维吾尔文/乌其洪江·玉麦尔编著. —乌鲁木齐：新疆科学技术出版社，2012.5
ISBN 978-7-5466-1258-4

I. ①赛… II. ①乌… III. ①笑话—作品集—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言） IV. ①I277.8

中国版本图书馆CIP数据核字（2012）第089894号

پىلانلىغۇچى: ئىبراھىم سەمەن
تەشكىللىگۈچى: ئابلەت جۇمە تۇپراق
مەسئۇل مۇھەررىرى: ۋارىس مۇھەممەت
مەسئۇل كوررېكتورى: نۇرمان قادىر
گۈلباھار توختى
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: ئوبۇلقاسىم ئەمەت
بەت لايىھەلىگۈچى: ئايىنىسا ئوبۇل

سەلەي چاققاننىڭ ھاياتى ۋە لەتىپىلىرى

* * *

شىنجاڭ پەن - تېخنىكا نەشرىياتى نەشر قىلىپ تارقاتتى
(ئۈرۈمچى شەھىرى يەنئەن يولى №255 پوچتا نومۇرى: 830049)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدا سېتىلىدۇ
ئۈرۈمچى لوڭيىدا باسما چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى: 880mm×1230mm 1/32 باسما تاۋىقى: 14.875
2012 - يىلى 5 - ئاي 1 - نەشرى
2012 - يىلى 5 - ئاي 1 - بېسىلىشى
ISBN 978 - 7 - 5466 - 1258 - 4
باھاسى: 45.00 يۈەن

ئاپتور خىزمەت ئۈستىدە

ئىبراھىم ئەيسا

سەلەي چاققانىنىڭ ئالتىنچى ۋە يەتتىنچى ئەۋلاد ئۇرۇق تۇغقانلىرى

ساخاۋەتچى ئىبراھىم سەمەن (ئوتتۇرىدا) قەلەمكەشلەر بىلەن
سەلەي چاققان ھەققىدە پىكىرلەشمەكتە

سەلەي چاققاننىڭ يەتتىنچى ئەۋلاد
ئۇرۇق - تۇغقانلىرىدىن ئۆمەر ئىبراھىمنىڭ ئائىلىسى

ھەممە يەردە سەلەي چاققان لەتىپىلىرى جاراڭلايدۇ

كىرىش سۆز

ئۇيغۇرلار ئۇزاق، شانلىق مەدەنىيەت تارىخىغا ئىگە قەدىمىي مىللەت. ئۇنىڭ مەدەنىيەت غەزىنىسىدە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مۇھىم بىر تەركىب سۈپىتىدە تەرەققىي قىلغان ھەم ناھايىتى مول خەلق ئېغىز ئەدەبىيات نەمۇنىلىرى ۋە داڭلىق شەخسلەر بارلىققا كەلگەن. بۇ شەخسلەر ئىچىدە سەلەي چاققان زاماندىن - زامان نۇرلۇق يۇلتۇز كەبى چاقناپ كەلمەكتە.

«سەلەي چاققاننىڭ ھاياتى ۋە لەتىپىلىرى» ناملىق كىتاب مېنىڭ يېرىم ئەسىرلىك تەتقىقات ۋە ئىجادىي مېھنىتىمنىڭ سەمەرىسى بولۇپ، بىرىنچى قىسمى سەلەي چاققاننىڭ ھاياتى ھەققىدىكى بايان ۋە تەتقىقاتتىن تەركىب تاپقان؛ ئىككىنچى قىسمى 500 پارچىگە يېقىن لەتىپىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. بۇ كىتابتا تارىخىي شەخس سەلەي چاققاننىڭ يۇرتى، قەبرىگاھى، ئەجداد ۋە ئەۋلادلىرىغا دائىر مەلۇماتلار، سەلەي چاققان ياشىغان دەۋر، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى ئورنى ۋە ئىجتىمائىي ئەھمىيىتى، ئىدىيەۋى مەزمۇنى، بەدىئىي ئالاھىدىلىكى، دىراماتىك خۇسۇسىيىتى، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى توپلاش، نەشر قىلىش، تەتقىق قىلىش، چەت ئەللەردىكى سەلەي چاققان تەتقىقاتى، سەلەي چاققان پورترېتىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىش جەريانى قاتارلىق مەزمۇنلار بايان قىلىنغان. نۇرغۇن يېڭىچە بايقاش، يېڭى ئۇچۇر، يېڭى مەلۇماتلار ئوتتۇرىغا قويۇلغان. كىتابنىڭ نەشر قىلىنىشى

سەلەي چاققان ۋە ئۇنىڭ لەتىپىلىرىگە قىزىقىدىغان جامائەتچىلىك ئۈچۈن زور خۇشاللىق ئېلىپ كەلگۈسى. كەڭ كىتابخانلارنىڭ بۇ كىتاب ھەققىدە سەممىي تەكلىپ پىكىرلەرنى بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

— ئۇچقۇنجان ئۆمەر
1999 ~ 2009 - يىللار
قەشقەر — ئۈرۈمچى

نەشرىياتتىن

شائىر، ژۇرنالىست، فولكلور تەتقىقاتچىسى، ئەدەبىي تەرجىمان ئۇچقۇنجان ئۆمەر 1945 - يىلى فېۋرالدا قەشقەر كوناشەھەر ناھىيەسىنىڭ بازار ئىچى مەھەللىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1968 - يىلى مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتكۈزگەن، 1968 - يىلىدىن كېيىن ئارمىيە ئىچىدە قايتا تەربىيە ئالغان. 1971 - يىلى، «قەشقەر گېزىتى» دە مۇخبىر، مۇھەررىر، 1981 - يىلىدىن باشلاپ «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا تەھرىر، مۇئاۋىن باش مۇھەررىر، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن. 2005 - يىلى دەم ئېلىشقا چىققان.

ئۇچقۇنجان ئۆمەرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى باشلانغۇچ مەكتەپتە باشلانغان. 1957 - يىلى ئۇنىڭ «گۈلدەستە» ناملىق شېئىرى ئېلان قىلىنغان. يېرىم ئەسىردىن بۇيان، ئۇ ئۇيغۇر شېئىرىيەت ئىجادىيىتى، ناخشا تېكىستى ئىجادىيىتى، ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، تەرجىمە قىلىپ تونۇشتۇرۇش، نەشر قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇيغۇر فولكلور تەتقىقاتى، ئەدەبىي ئوبزور، ئەدەبىي تەرجىمە بىلەن شۇغۇللاندى ھەمدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى، تارىخ، سەنئەت، 12 مۇقام، مەدەنىيەت - مائارىپ، ئىنتوگرافىيە، قەدىمىي تارىخىي يادىكارلىق، تەزكىرە، ئۇيغۇر ژۇرنالىچىلىقى قاتارلىق ساھەلەردە ئىزدىنىپ، ھەر دەرىجىلىك گېزىت - ژۇرناللاردا 1000 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر ۋە 300 كۇپلېتتىن ئارتۇق رۇبائىي، تېكىست، 10 پارچە داستان - باللادا، 200 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي

ماقالە، 130 پارچە تەھرىر ئىلاۋىسى، ئەدەبىي ئۇچۇر ۋە ھەرخىل ژانىردىكى تەرجىمە ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنغان. ئۇ توپلاپ رەتلىگەن 10 مىڭ كۇپلېتتىن ئارتۇق قوشاق، باشقىلار بىلەن بىللە تەييارلىغان 380 كۇپلېت قەشقەر خەلق ناخشىلىرى مەتبۇئاتلاردا بېسىلغان. ئۇنىڭ يەنە «ئۇيغۇر خەلق تارىخىي قوشاقلىرى» «سەلەي چاققان لەتىپىلىرى» (1 ـ، 2 ـ، 3 ـ كىتاب)، «چەشمىلەر»، «ئۇيغۇر خەلق قوشاقچىلىرى»، «مەرىپەت يۇلتۇزى» (داستان، باللادالار توپلىمى)، «ئۇيغۇر خەلق تارىخىي قوشاقلىرى قامۇسى» قاتارلىق 20 پارچە كىتابى نەشر قىلىنغان، بىر قىسىم ئەسەرلىرى مۇكاپاتلانغان. ئۇنىڭ تەھرىرلىك، ئىجادىيەت ۋە تەتقىقات ئەھۋالى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا نەشر قىلىنغان 30 نەچچە قامۇسقا كىرگۈزۈلگەن. 2005 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئۇ دۇنيا مائارىپ، ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتىنىڭ مۇتەخەسسىس ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىنغان. 2004 ـ يىلى «جۇڭگو ـ ۋېنگىرىيە خەلقلىرى دوستلۇقى تۆھپىكارى» ئوردېنىغا ئېرىشكەن.

ئۇچقۇنجان ئۆمەر قەشقەر ۋىلايەتلىك شېئىرىيەت جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، خەلق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئۇ ھازىر جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى جەمئىيىتى قاتارلىق ئون نەچچە ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ ئەزاسى ۋە ھەيئەت ئەزاسى.

شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا نەشرىياتى
2011 ـ يىلى 10 ـ ئاي

مۇندەرىجە

نەشرىياتتىن 1
كىرىش سۆز 1
بىرىنچى بۆلۈم سەلەي چاققاننىڭ ھاياتى 1
بىرىنچى باب سەلەي چاققاننىڭ يۇرتى، قەبرىگاھى، ئەجدادلىرى ۋە ئەۋلادلىرىغا دائىر مەلۇماتلار 3
ئىككىنچى باب سەلەي چاققاننىڭ ئۆسمۈرلۈك ۋە ياشلىق دەۋرى ... 16
ئۈچىنچى باب سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى ئورنى ۋە ئىجتىمائىي ئەھمىيىتى 33
تۆتىنچى باب سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ ئىدىيەۋى مەزمۇنى توغرىسىدا 40
بەشىنچى باب سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا 55
ئالتىنچى باب سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ دىراماتىك خۇسۇسىيىتى توغرىسىدا 71
يەتتىنچى باب سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى توپلاش، رەتلەش ۋە تەتقىق قىلىش ھەققىدە بايان 79
سەككىزىنچى باب چەت ئەللىكلەر نەزەرىدىكى سەلەي چاققان .. 102
توققۇزىنچى باب سەلەي چاققان پورترېتىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىش جەريانى توغرىسىدا 113
خاتىمە 122
ئىككىنچى بۆلۈم سەلەي چاققان لەتىپىلىرى 123

بىرىنچى بۆلۈم

سەلەي چاققانىنىڭ ھاياتى

بىرىنچى باب

سەلەي چاققانىنىڭ يۇرتى، قەبرىگاھى، ئەجدادلىرى ۋە ئەۋلادلىرىغا دائىر مەلۇماتلار

سەلەي چاققانىنىڭ يۇرتى، قەبرىگاھى ۋە ئەجداد - ئەۋلادلىرىغا دائىر مەسىلىلەرنى تەتقىقات نۇقتىسىدىن يورۇتۇش ئەھمىيىتى زور بىر تېما.

سەلەي چاققان زادى كىم، يۇرتى قەيەردە؟ ھازىر ئۇنىڭ ئەجداد - ئەۋلادلىرى بارمۇ - يوق؟ بۇلار ئۇنىڭ ھاياتىغا بىۋاسىتە چېتىشلىق بولغان سوئاللار ئىدى. مەن «سەلەي چاققان» دېگەن بۇ ئىسىمنى ئۆسمۈرلۈك ۋاقتىمدىن باشلاپلا ئاڭلىغانىدىم. ئەڭ ئاۋۋال مەرھۇم دادام ئۆمەر چوڭنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىدىم①. دادامغىمۇ بوۋىلىرى ئېيتىپ بەرگەنىكەن. كىچىك چاغلىرىمدا دادام مېنى ئەگەشتۈرۈپ قەشقەر كوناشەھەر ناھىيەسىدىكى ئۇپال، ئوغۇساق، بۇلاقسۇ، تاشمىلىق قاتارلىق يۇرتلاردا پات - پات بولۇپ تۇرىدىغان توي - مەرىكە، باراۋەت، بەزمە - مەشرەپلەرگە ئېلىپ باراتتى. بۇ باراۋەت، مەشرەپلەردە يۇرت - يۇرتتىن كەلگەن يۇرت مۆتىۋەرلىرى، پالۋان - نوچىلار، بايۋەچچىلەر قاتارلىشىپ ئولتۇرۇپ سورۇن تۈزۈپ، مېھماندارچىلىق بولاتتى، جەڭنامە، ئىشق - مۇھەببەت قىسسەلىرى، داستانلار ئوقۇلاتتى. سازلار چېلىنىپ، لەتىپە - يۇمۇرلار، ناخشا - قوشاقلار ئېيتىلاتتى، ساقال - بۇرۇتلىرى

---

① ش ئۇ ئا ر سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى تارىخ ماتېرىياللىرى ئۆگىنىش كومىتېتى تۈزگەن «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى» 40 - قىسىم، 1995 - يىلى نەشرى.

پاكىز قىرىلغان، روھى تېتىك، يۈرىكىدىكى ياشلىق ئوتلىرى تېخى ئۆچمىگەن پېشقەدەم سازەندىلەر، ئەلنەغمىچىلەر «غېرىب - سەنەم»، «تاھىر ۋە زۆھرە»، «قەمەرشاھ»، «يۈسۈپ - ئەھمەت» قاتارلىق داستانلارنى دۇتار، راۋاب، چاڭ بىلەن تەڭكەش قىلىپ ئېيتىشاتتى، تاڭ سۈزۈلگۈچە نەغمە - ناۋا قىلىشاتتى. ئارىدا پات - پات ئاش تارتىلاتتى، چاي كەلتۈرۈلەتتى. بۇ مەشرەپلەردە يەنە ئارىلاپ - ئارىلاپ نەسىردىن ئەپەندى، سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئېيتىلاتتى، تۈرلۈك قىزىقارلىق كۈلدۈرگە ئويۇنلار ئوينىلاتتى. مەشرەپ قائىدىسىگە خىلاپ ئىشلار كۆرۈلسە، يىگىتبېشىنىڭ قوشۇلۇشى، مىرشاپلارنىڭ ئىجرا قىلىشى ئارقىسىدا، سەۋەنلىك سادىر قىلغۇچىنىڭ كۆڭلەك - يەكتەكلىرى سالدۇرۇلۇپ، تامغا چاپلاپ كەينىچە تۇرغۇزۇلۇپ، بەدىنىگە سوغۇق سۇ سېپىپ، سۈرەتلىرى تامغا چۈشۈرۈلۈپ شەكىل چىقىرىلاتتى ياكى دۈمبىسىگە كاچات ئۇرۇلۇپ، «سامسا يېقىش»، «مانتا يېقىش»، «توشقان تېپىش»، «جۇۋازغا قېتىش» ئويۇنلىرى ئوينىلاتتى. مەشرەپ ئەھلى بۇ خىل ئويۇنلارنى كۆرگەندە ئۈچەيلىرى ئۈزۈلگۈدەك كۈلۈشۈپ، خۇشاللىقى ئەۋجىگە چىقاتتى. 15 كۈندە بىر نۆۋەت ئۆتكۈزۈلىدىغان بۇنداق مەشرەپلەردە سەلەي چاققان ئىسىملىك بۇ قىزىقچىنىڭ نامىنى ئاڭلاپ ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۈرگەن مەندەك بىر گۆدەكنىڭ قەلبىدە يېڭىچە ھېس - تۇيغۇ ئويغاتقانىدى. بەزى ۋائىز - قىزىقچىلار تېخى سەلەي چاققاننىڭ قەشقەر شەھىرىدە بېشىدىن كەچۈرگەن كەچمىشلىرىگە ئاساسەن توقۇلغان «بىر پاي كەشكە قىرىق خوتۇن»، بۇلاقسۇنىڭ دەسۇ دېگەن مەھەللىسىدە باشتىن كەچۈرگەن «بەرسۇن دەيدۇ» دېگەن لەتىپىلىرىنى ھەرىكەت بىلەن دوراپ سۆزلىگەندە، كۆپچىلىكنىڭ قاقاقلاپ كۈلۈشكەن ئاۋازلىرى ئايۋان - سارايلارنى كۆتۈرۈۋەتكۈدەك دەرىجىدە ئەۋجىگە چىقاتتى. بۇ يەردە

سۆزلەنگەن ئەھمىيەتلىك گەپ - سۆز، لەتىپە - چاقچاق، ماقال - تەمسىل، تېپىشماق، مۇھەببەت قوشاقلىرىنى كۆچۈمنىڭ يېتىشىچە دەپتىرىمگە پۈتۈپ قوياتتىم. بۇ پارچە - پۇرات قەغەز، خاتىرە دەپتەرلەرنى تا ھازىرغىچە يوقاتماي ساقلاپ كېلىۋاتىمەن. ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان مەزگىللىرىم ئىدى. بىر قېتىملىق پائالىيەتتە بىر ساۋاقدىشىمنىڭ قولىدا «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» نىڭ 1958 - يىللىق 8 - سانىنى كۆرۈپ قالدىم. ژۇرنالنىڭ «مەشرەپ» سەھىپىسىدە سەلەي چاقچاقنىڭ لەتىپىسىگە سۈرەت قىستۇرما قىلىپ بېرىلگەنىدى. مەن خۇددى سەلەي چاقچاقنىڭ ئۆزىنى كۆرگەندەك بولدۇم - دە، ھەربىر لەتىپىنى ناھايىتى زور قىزىقىش ئىچىدە ئوقۇپ چىقتىم. ساۋاقدىشىم سەلەي چاقچاقنىڭ رەسىمى ۋە بىرنەچچە لەتىپە قوشۇپ ئېلان قىلىنغان شۇ بەتنى قايچا بىلەن كېسىپ ماڭا بەردى. مەن خۇشاللىقىمدىن سەكرەپ كەتتىم. 50 نەچچە يىلدىن بۇيان شۇ كېسىۋېلىنغان بەتنى ساقلاپ يۈرىمەن. ئەنە شۇ چاغدىن باشلاپ مەندە سەلەي چاقچاققا قىزىقىش قوزغالدى، ئۇنىڭ ھاياتىغا دائىر تەپسىلاتلار بىلەن تونۇشۇش ئارزۇسى پەيدا بولدى. 1956 - يىلى، قەشقەر كوناشەھەر ناھىيەلىك سەنئەت ئۆمىكى قۇرۇلدى. بۇ ئۆمەكتىكى پېشقەدەم تىياتىر، كومېدىيە ئارتىسلىرىدىن ئەمەت مەمەت، ئابدۇراھمان خۇدايار، ئىسمائىل ئىبراھىم، ئۆمەر ئابدۇللا، ھېلىماخۇن نەيچى، باي ئاۋۇت قاتارلىقلار سەلەي چاقچاقنىڭ يۇرتى ئۇپالدىن يېتىشىپ چىققان داڭلىق ئارتىسلار ئىدى. مەن ئۇلار ئارقىلىق بەزى يىپ ئۇچىنى ئىگىلەشكە تىرىشتىم. بىراق، 1957 - يىلىدىكى ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى ۋە يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى باشلانغاندا ئۇلاردىن بىر قىسمى «تارىخي ئەكسىلئىنقىلابچى» دېگەن قالپاق بىلەن خىزمىتىدىن ھەيدەلدى، تۈرمىگە تاشلاندى.

قالغانلارنىڭ يېنىغا بارالمىدىم. سەلەي چاققان توغرىسىدا ئاز - تولا بىرنەرسە بىلىدىغان يەنە بىر قىسىم پېشقەدەملەرمۇ جازاغا تارتىلغاچقا يىپ ئۇچىغا ئېرىشىش ئارزۇيۇم بىر مەزگىل كۆپۈككە ئايلاندى. ئارىدىن بىرنەچچە يىل ئۆتۈپ، بۇ ھەقتىكى ئوي - پىكىرلەر يەنە كاللامغا كىرىۋالدى. تەرەپ - تەرەپكە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ «سەلەي چاققاننىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادى ئىكەن» دەپ ئاڭلىغان كوناشەھەر ناھىيەلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ خوجىلىق بۆلۈمىدە كاسسىر - بوغالتىرلىق قىلىۋاتقان جۇمە ئىبراھىم ئاكا ۋە مەكتەپ مالىيە بۆلۈمىنىڭ پېشقەدەم مەسئۇلى ئوسمان ساۋۇت ئاكىلارغا مۇراجىئەت قىلدىم. جۇمە ئىبراھىم ئاكا دادامنىڭ يېقىن بۇرادەرلىرىدىن بولۇپ، ئىللىق چىراي، ياۋاش، ئاق كۆڭۈل ناھايىتى كەمتەر ئادەم ئىدى. ئۇ مېنىڭ ئەدەبىيات ھەۋەسكار، ئەينى ۋاقىتتىكى كوناشەھەر ناھىيەسىدىكى «بالا شائىر» ئىكەنلىكىمنى بىلەتتى. ئوقۇتۇش سىنىپلىرىنى تەقسىملەش، ئەمگەككە قاتنىشىش، ياتاق، تۇرمۇش ئورۇنلاشتۇرۇش، تاماق پۇلى تۆلەش، ئىسسىنىش قاتارلىق ئىشلاردا ماڭا ئانچە - مۇنچە ئېتىبار قىلاتتى. يېزىقچىلىق، ئىجادىيەت ئىشلىرىمغا مەدەت بېرەتتى. مەن ئۇنىڭغا كېلىش مۇددىئايىمنى ئېيتتىم. ئۇ ماڭا سەلەي چاققاننىڭ يۇرتى ئۇيپال ئىكەنلىكى، ئۆزى سەلەي چاققاننىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادلىرىدىن بولىدىغانلىقى، سەلەي چاققاننىڭ جەمەتلىرى تۇرغان بۇ مەھەللە «چاققانلار مەھەللىسى» دەپ ئاتىلىدىغانلىقىدەك بىر قاتار ئىشلارنى سۆزلەپ بەردى. مەكتىپىمىزدە قۇرۇلغان ئەدەبىيات كۇرۇژۇكىدىكى مەمتىمىن ھەلىمىدىن، ئايتۇنە ياسىن، سادىق ھاپىزلار كونكرېت يېتەكچىلىك قىلاتتى. ئۇنىڭدىن باشقا، ئابدۇكېرەم ھاجى، ھاجى راخمان، ياقۇپ ھوشۇر، مەمتىمىن ئەمەت، ئابدۇكېرەم تۆمۈر، ئايشەم مەمەت، رەخىم يۇنۇس، ئوبۇل سامساق، تۇراق

تۇردى قاتارلىق ئوقۇتقۇچىلارمۇ ناھايىتى كۆڭۈل بۆلەتتى. كۇرۇژوكتىكى ساۋاقداشلاردىن شاكىرجان مۇسا، تۇرسۇن رەمتۇللا، دولقۇن ھالاۋىدىن، يۈسۈپبەگ، ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر، مۇھەممەت يۈسۈپ ئابدۇكېرەم، مەمتىمىن سىيىت، ئەركىن ئەمەت، روزى ھاشىم، ياسىن مۇھەممەت قاتارلىقلارمۇ مېنى قىزغىن قوللاپ مەدەت بەردى. كوناشاھەر ناھىيەسىنىڭ مەسئۇللىرىدىن ئىمىن تۆمۈر، ئابدۇغېنى ھەسەن (ئۆزبېك)، ئىسلام كېرىم، ھېيىت كېرىم، قاسىم ئەيسا قاتارلىقلارمۇ ئىجادىيەت، ئىزدىنىش ئىشلىرىمغا پۇرسەت يارىتىپ بەرگەنىدى. بىز بىرقانچە ساۋاقداش تەتىل مەزگىلىدە ئۇپالغا بېرىپ، «ھەزرىتى موللام» غا چىقىپ ئويناپ، مويسىپىتلەر بىلەن پاراڭلىشىپ بىرمۇنچە يېڭى مەلۇماتلارغا ئىگە بولدۇق. 1962 - يىلى مەركىزي مىللەتلەر ئىنستىتۇتغا ئوقۇشقا باردىم. مەن ئۇ يەردە ئالتە يىل ئوقۇش جەريانىدا، مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنغان، جامائەت ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن نۇرغۇن لەتىپە - قوشاقلارنى يىغىپ، ئولتۇرۇش، سورۇن - بەزمىلەردە سۆزلەپ يۈردۈم. ئوقۇش پۈتتۈرۈپ يۇرتقا قايتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ھەققىدە ئىزدەندىم. گەرچە ئۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردا، بولۇپمۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ قارا قۇيۇنلىرى ئىچىدە كۆپ قېتىم فاكۇلتېت، سىنىپتا تەنقىدكە دۇچ كېلىپ، ئۆزۈمنى تەكشۈرگەن بولسامۇ، لېكىن يىغقان - توپلىغان ماتېرىياللىرىمنى ئاساسي جەھەتتىن يوقاتماي، تەتقىقات - ئىزدىنىشلىرىمنى يەنە داۋاملاشتۇردۇم. 1982 - يىلى 18 - سىنتەبىر كۈنى قەشقەر ۋىلايەتلىك خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى قۇرۇلدى. يىغىنغا شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن بىر قىسىم يازغۇچى، شائىر، ژۇرنالىست، تەتقىقاتچىلار كەلگەن بولۇپ، ئۇلار شۇ چاغدىكى «كوناشەھەر ئەدەبىياتى»

ژۇرنىلىدىكى ئىشتىن سىرتقى مۇھەررىرلەر بىلەن بىر يەرگە كەلسىلا سەلەي چاقچاق لەتىپىلىرىنى ئوقۇيتتى. تەكلىپ بويىچە ئۈرۈمچىدىن ئالاھىدە كېلىپ بۇ پائالىيەتلەرگە قاتنىشىۋاتقان دىراماتورگ، شائىر ئابدۇشۈكۈر يالقۇن، يازغۇچى، شائىر ئەرشىدىن تاتلىقلار بىلەن كۆپ قېتىم پىكىر ئالماشتۇردۇم. ۋەكىللەر ئىككى چوڭ گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ، ئوپال، بۇلاقسۇ يېزىلىرىغا بېرىپ، بىر ھەپتىدىن كۆپرەك ۋاقىت دېھقانلار بىللە يېتىپ -قوپۇپ، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىراسلىرىنى، جۈملىدىن سەلەي چاقچاقنىڭ ھاياتىغا دائىر يىپ ئۇچى ئىگىلەشنى چىڭ تۇتتۇق. ئوپال يېزىسىدىكى مەزگىلدە، بىر قىسىم داستان، رىۋايەت، چۆچەك، لەتىپە، بېيىت - قوشاقلارنى توپلىدۇق. ھەرقايسى كەنت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدىن كەلگەن 9 ~ 10 دەك تونۇلغان ئەلنەغمىچىلەر، خەلق سەنئەتكارلىرى بىلەن تونۇشۇپ، مۇڭداشتۇق. ئۇلارنىڭ سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى ئۆز ئەينى بىلەن پۈتۈپ، «خەزىنە» (1985 - يىلى) ناملىق كىتابنىڭ ماتېرىيال مەنبەسى قىلدۇق. كوناشەھەردىكى پائالىيەتتە، بۇ ساھەدىكى تەتقىقاتچى - ئەدىبلىرىمىزدىن مۇھەممەت ئوسمان ھاجىم، ئىسمائىل ئىبراھىم، ئاۋۇت ئوسمان، ئۆمەر ئوسمان شىپاھى، تۇرام ئىسلام، نۇردۇن مۇسا، مۇھەممەت زۇنۇن سىدىق، ئىبراھىم ھەمدۇل (تۇرپان)، روزى نىياز (تۇرپان)، ئابلەت ئىسمائىل (پەيزاۋات)، قادىر بۇلاق، كامىل رەھىم (ئۈرۈمچى) قاتارلىقلارمۇ بار ئىدى. بىز ھەزرىتى موللام تېغىغا چىقىپ، مەھمۇد كاشغەرىينىڭ قەبرىگاھىنى تاۋاپ قىلدۇق، تۇپراق بېشىدا خەتمىقۇرئان قىلىندى. باۋۇدۇن قارىم قاتارلىق ئۆلۈما - شەيخلەرنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، قەدىمىي قەبرىگاھ ئالدىدا رەسىمگە چۈشۈپ خاتىرە قالدۇردۇق. بۇ ئىشلار تۈگەندىن كېيىن، بادام دوپپا كىيگەن، 70 ياشلاردىن ئاشقان

قاسىم رەھىم ئاكا بىر - نەچچىمىزنى مەھمۇد كاشغەرىي قەبرىگاھىنىڭ سول تەرىپىدىكى تېرەكزارلىقتا يېقىن بىر كىچىك دۆڭگە باشلاپ بېرىپ، ئۇ يەردىكى ئاددىيراق بىر قاشا تام ئىچىدىكى كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان بىر قەبرىنى كۆرسەتتى. بىز قەبرىنى بىرەر قېتىمدىن ئايلىنىپ چىققاندىن كېيىن، قاسىم رەھىم ئاكا:

— ئۇكام ئۇچقۇنجان، كۆردۈڭلارمۇ؟ ئالدىمىزدىكى بۇ ئاددىي قەبرە — سەلەي چاققانىنىڭ قەبرىسى. بۇ قەبرە ئۇزاق يىل بوران - چاپقۇن، يامغۇر - يېشىندا قېلىپ بۇزۇلۇپ كەتتى. بۇ قەبرىدىكى ئادەمگە ئىگە بولۇپ قويۇڭلار! — دېدى.

بۇ گەپ ھازىرغىچە قۇلىقىم تۈۋىدە جاراڭلايدۇ. ئۇلار بىلەن بىللە چۈشكەن تارىخىي رەسىملەر ھازىرغىچە ماڭا ھەمراھ بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن ئاددىي قەبرە ۋە بۇ ھەقتە ئاڭلىغان تارىخىي مەلۇماتلار ئىشەنچىمنى ئاشۇردى. ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدا پېشقەدەم شائىر، يازغۇچى ھاجى ئەھمەت كۆلتېگىن، ئابلا ئەھمىدى قاتارلىق ئەدىبلەرنىڭ سەلەي چاققان ھەققىدە ئىزدىنىۋاتقانلىقىمدىن خەۋىرى بولغاچقا، ئۆزلىرىنىڭمۇ سەلەي چاققانغا ئائىت بىرەر چوڭراق ئەسەر يېزىش ئويى بارلىقىنى، ئىشنى نەدىن باشلاش لازىملىقىنى سۆزلەپ، بۇ تېمىدا ئىش قىلىۋاتقان تەتقىقاتچىلار بىلەن مەسلىھەتلىشىش ئارزۇسىنى بىلدۈردى. مەن ئۆز كۆزقاراشلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويدۇم، بۇ بۈيۈك تېمىنى يورۇتۇشنىڭ پۇرسىتى پىشىپ يېتىلگەنلىكىنى ئېيتىپ، ئۇلارنىڭ پىلانلىرىنى قەتئىي قوللىدىم. ئۇلار كېيىنچە ئۆزلىرىنىڭ ئىجادىيەت پىلانلىرى بويىچە، تۆۋەنگە بېرىپ تۇرمۇش ئۆگەندى، سەلەي چاققانىنىڭ ھاياتىغا دائىر يىپ ئۇچلىرى ھەققىدە ئىزدىنىپ، بەزى ئىشلارنى قىلدى.

ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئالىمى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

ئۆزىنىڭ «ئارىفنامە» ناملىق ئەسىرىدە: «ئىنسان ئۆمرىنى بالىلىق بىلەن قېرىلىق ئارىسىدىكى يېرىم ئەسىرلىك مۇساپە قىرقىيدۇ، پۇچۇلدۇرىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ بەدىلى — مەنىۋى يېتىلىشتۇر» دەپ كۆرسەتكەنىدى①. سەلەي چاققاننىڭ ھاياتى ئۇستىدە ئىزدەنگەن بىر تۇركۇم جاپاكەش تەتقىقاتچىلارنىڭ مول تەتقىقات مېۋىلىرىدىن شۇنداق ھۆكۈم چىقىرىشقا بولىدۇكى، سەلەي چاققان ھەقىقەتەن تارىختا ئۆتكەن رېئال شەخس. ئۇ، ئۇپالدا تۇغۇلۇپ، ئۇپالدا ۋاپات بولغان، قەبرىسى ھازىر ئۇپالدا.

ئەينى يىللاردا پېشقەدەم يازغۇچى ئابلا ئەھمىدى، ئۇپال مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ كادىرى مەمەتجان ئابدۇرېھىملار 30 نەچچە كۈن ۋاقىت چىقىرىپ، سەلەي چاققاننىڭ نەسەب - جەمەتى ھەققىدە ئىزدىنىپ، بەزى ئۇنۇمگە ئېرىشكەنىدى. مەنمۇ 10 ~ 20 قېتىم مۇشۇ ئىش توغرۇلۇق ئۇپالغا بېرىپ ئىزدەندىم، نەچچە ئونلىغان كىشىلەر بىلەن سۆھبەتتە بولدۇم. ئويلىغىنىمدەك، بۇ تېما تەتقىقاتىدا يېڭىچە نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

يازغۇچى ئابلا ئەھمىدى بۇ ھەقتە شۇ يىللاردا يازغان بىر پارچە ماقالىسىدە كۆرسىتىپ ئۆتكەنىدەك، سەلەي چاققاننىڭ ئەجداد ۋە ئەۋلادلىرىنىڭ نەسەبنامىسىنى مۇنداق بېكىتىش تارىخي ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇندى.

سەلەي چاققاننىڭ ئاتا تەرەپ چوڭ دادىسى — سەلەي غوجىكام. بۇ كىشى ئۇپال يېزىسىنىڭ «كوچا مەھەللىسى» (چارشەنبەلەر مەھەللىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) دە ياشاپ ئۆتكەن.

سەلەي چاققاننىڭ ئانا تەرەپ چوڭ ئانىسى — نۇخان دەپ ئاتىلىدىغان ئايال بولۇپ، ئۇپال يېزىسىنىڭ كوچا مەھەللىسىدىن.

---

① ئاپتورنىڭ شۇ ناملىق ئەسىرىدىن ئېلىندى، يەنە «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى»، 2000 - يىلى 4-، 5 - سانلىرىدىن.

سەلەي چاققاننىڭ دادىسى — ھالاۋدىن ئاخۇن دېگەن كىشى بولۇپ، ئەسلى قەشقەر شەھىرىگە تەۋە شامالباغ يېزىسىنىڭ كۆكئېرىق كەنتىدە تۇغۇلغان. ئاساسەن خام توقۇپ باپكارلىق قىلغان.

سەلەي چاققاننىڭ ئانىسى — تۇخان دېگەن ئايال بولۇپ، ئۇپال يېزىسىنىڭ «كوچا مەھەللىسى» (چارشەنبەلەر مەھەللىسى) دىن.

سەلەي چاققاننىڭ ئەسلى ئىسمى مەتسەلەي بولۇپ، «گەپچىلەم» دېگەن لەقىمى بولغان. ئۇ چاغلاردا ھەممە كىشىنىڭ دېگۈدەك لەقىمى بولغانلىقى مەلۇم. يۇرت ئىچىدە چاقىرىشقا، توۋلاشقا، توي - مەرىكىلەردە باغاق يېزىپ تارقىتىشقا، كىملەرنىڭ ئەۋلادلىرى ئىكەنلىكىنى ئايرىشقا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، ئەپچىل لەقەم قويۇش ئادەتكە ئايلانغان. سەلەي چاققان ئۇپال يېزىسىدىكى ئەنە شۇ «قىشلىق ئېرىق» مەھەللىسىدە تۇغۇلغان.

سەلەي چاققاننىڭ قېيىنئانىسى — تۇدىخان تەمبۇر دېگەن ئايال بولۇپ، ئۇپال يېزىسىنىڭ ئاتۇش مەھەللىسىدىن. ئۇپال تارىختىن بۇيان قەدىمي، مەدەنىيەتلىك، گۈزەل جاي بولغىنى ئۈچۈن بۇ يەردىن داستانچى، قوشاقچى، ئەلنەغمىچىلەر كۆپ چىققان. سەلەي چاققاننىڭ قېيىنئانىسى تۇدىخان تەمبۇر چېلىشقا ئامراق ئايال بولغىنى ئۈچۈن ئەل ئارىسىدا «تۇدىخان تەمبۇر» دەپ ئاتىلىپ كەلگەنلىكى مەلۇم.

سەلەي چاققاننىڭ خوتۇنى — زەينەپخان دېگەن ئايال بولۇپ، ئۇپال يېزىسىنىڭ ئاتۇش مەھەللىسىدىن. سەلەي چاققان خۇشئاۋاز، چاقچاقچى، ئويۇن - تاماشاغا ھېرىسمەن ئادەم بولغىنى ئۈچۈن، تۇخان تەمبۇرنىڭ قىزى بىلەن توي قىلغان.

سەلەي چاققاننىڭ ئوغلى — مەتتۇردى ئاخۇن دېگەن كىشى

بولۇپ، دادىسى بىلەن بىللە تۇرغان.

سەلەي چاققاننىڭ نەۋرىسى — ئېلى غوجىكام دېگەن كىشى بولۇپ، ئۇپال يېزىسىنىڭ قىشلىق ئېرىق مەھەللىسىدە تۇغۇلغان.

سەلەي چاققاننىڭ چەۋرىسى — ھېلىم ئاخۇن (ھېلىم ئاكا دەپمۇ ئاتالغان) دېگەن كىشى بولۇپ، ئۇپال يېزىسىنىڭ قىشلىق ئېرىق مەھەللىسىدە تۇغۇلغان.

سەلەي چاققاننىڭ پەي نەۋرىسى — ئېيسا ئاخۇن دېگەن كىشى بولۇپ، ئۇپال يېزىسىدىكى قىشلىق ئېرىق مەھەللىسىدە تۇغۇلغان.

سەلەي چاققاننىڭ كۆكۈنەۋرىلىرى — ئۇرايىم ئاخۇن، مامۇت ئاخۇن، ئەمەت ئاخۇن دېگەن كىشىلەر بولۇپ، ئۇپال يېزىسىنىڭ قىشلىق ئېرىق مەھەللىسىدە تۇغۇلغان. ئۇلار ئۆز ئۆمرىدە تىجارەت ۋە ئېتىز - ئېرىق دېھقانچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان.

سەلەي چاققاننىڭ ئەۋرىلىرى — جۇمە ئىبراھىم (مەن باشتا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن كىشى) ئازادلىقتىن كېيىن قەشقەر كوناشەھەر ناھىيەلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ خوجىلىق بۆلۈمىدە ئىشلىگەن.

تۆمۈر ئىبراھىم — 70 ياشلاردا بولۇپ، سەلەي چاققان ياشاپ ئۆتكەن مەھەللىدىكى بىر مەسچىتنىڭ ئىمامى (2009 - يىلى ۋاپات بولغان).

ئۆمەر ئىبراھىم ئازادلىقتىن كېيىن شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىگەن، ھازىر پېنسىيەدە.

سەلەي چاققاننىڭ يەتتە ئەۋلادى ئىچىدە ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن ۋاپات بولغان ئەرلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇ ياشاپ ئۆتكەن مەھەللىگە يېقىنراق بولغان بۇۋى رابىيە

بەسىرىم مازىرىغا دەپنە قىلىنغان. بۇ مازار ئۇپالدىكى خېلى كاتتا مازارلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا ئۇلۇغ ئالىم مەھمۇد كاشغەرىينىڭ ئانىسى بۇۋى رابىيە خېنىممۇ مۇشۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان. شۇڭا، بۇ مازار تا بۈگۈنكى كۈنگىچە ئالىمنىڭ ئانىسىنىڭ مۇبارەك نامى بىلەن بۇۋى رابىيە بەسىرىم مازىرى دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە.

سەلەي چاقچاق تۇغۇلغان قىشلاق ئېرىق مەھەللىسىنىڭ ئىسمى نېمە ئۈچۈن چاقچاقلار مەھەللىسى دەپ ئاتىلىپ قالغانلىقىغا كەلسەك، تارىختىن بۇيان يەر - جاي ناملىرىدا نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇپال قەدىمىي، تارىخىي يۇرت، ئۇ ئادەتتىكى يۇرتلارغا ئوخشىمايدۇ. ئۇپال قاراخانىيلار سۇلالىسىدىن تارتىپ بىرنەچچە خاندانلىقنىڭ يازلىق پايتەختى، پادىشاھلىق ئارامگاھى بولغانلىقتىن، ئەسىرلەر داۋامىدا ئۇنىڭغا قاراشلىق جايلار، كەنت - مەھەللىلەرنىڭ ناملىرىمۇ كۆپ ئۆزگىرىپ كەتكەن. مەھمۇد كاشغەرىي ياشىغان «ئازىخ» دېگەنگە ئوخشاش يەر - جايلارنىڭ ئەسلىدىكى ناملىرىنىڭ ئۆزگىرىپ باشقىچە ئاتىلىپ كېتىشىمۇ بۇ پىكرىمىزنى ئىسپاتلايدۇ. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىنىڭ ئاخىرلىرىدا قەشقەردە ئۆتكەن داڭلىق ئىسلام ئۆلىماسى، تارىخچى، شائىر ئىمىر ھۈسەيىن قازى ھاجىمنىڭ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن، مەن كۆپ قېتىم ئۇنى يوقلاپ بارغانىدىم. ئەينى ۋاقىتلاردىكى مەسلەكداشلاردىن ھازىرقى ئىجتىھاتلىق يازغۇچى ئابدۇۋەلى ئەلى، سەمەت دۇگايلى، تەتقىقاتچى ئابدۇرەھىم سابىت، ئىسلامجان شېرىپ بەشكېرەمى، ئاتاقلىق رەسسام سوپى ئاخۇنلار ئىشتىن چۈشكەن ۋاقىتلىرىمىزدىن پايدىلىنىپ، بۇ مويسىپىت ئالىم ئىمىر ھۈسەيىن قازى ھاجىم بىلەن سەلەي چاقچاق ھەققىدە كەڭ دائىرىدە مۇڭداشقاندۇق. ئۇ بىزگە كۆپ

نەرسىلەرنى سۆزلەپ بەرگەندى.

ئىمىر ھۈسەيىن قازى ھاجىم 1933 - يىلىدىن باشلاپ توققۇزاق مەھكىمە شەرئىنىڭ قازىسى ئىدى. توققۇزاقتىكى ھەربىر چوڭ ۋەقە، چوڭ ئىش ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتەتتى. شۇڭا، جەنۇبىي شىنجاڭدا، بولۇپمۇ قەشقەردە، توققۇزاقتا ياشاپ ئۆتكەن بەزى تارىخىي شەخسلەرنىڭ ھاياتىغا دائىر تەپسىلاتلاردىن ئۇنىڭ كۆپ مەلۇماتى بار ئىدى ۋە ئۆزىمۇ ئەنە شۇ داڭلىق ئادەم، مۇھىم تارىخىي ۋەقە، ھادىسىلەرنى پۈتۈپ قويغانىكەن. ئۇ سۆھبەت ئارىلىقىدا سەلەي چاققان توغرىسىدا سۆز بولغىنىدا: «قىزىقچى سەلەي چاققاننى بىلەمسىلەر؟ سەلەي چاققان ئۇپاللىق ئادەم، ئۇنىڭ تۇغۇلغان جايى ‹چاققانلار مەھەللىسى› دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ مەھەللە ھازىرمۇ ئۇپالدا بار. سەلەي چاققان چيەنلۇڭ خان دەۋرىدە ياشىغان، قالتىس نوچى ئادەم ئىكەن. بۇ دانىشمەن قىزىقچىنى ھەرگىز ئۇنتۇماڭلار، كېيىنكى ئەۋلادلارغا سۆزلەپ قالدۇرۇش ئىسىڭلاردا تۇرسۇن» دەپ جېكىلىگەندى. ئۇنىڭ نىكاھقا، ئاياللارغا دائىر قىزىق لەتىپىلىرى ۋە «بىر پاي كەشىگە قىرىق خوتۇن» قاتارلىق كۈلكىلىك لەتىپىلىرىنى سۆزلەپ بەرگەندى. مەھمۇد كاشغەرىيگە ئوخشاش ئۇلۇغ ئالىمنىڭ يۇرتى، قەبرىسىنى بېكىتىشتە ئالەمشۇمۇل زور تارىخىي ۋەسىقە - ھۆججەتلەر بىلەن بىزنى تەمىنلىگەن بۇ مۆتىۋەر زاتنىڭ سەلەي چاققاننىڭ يۇرتى، قەبرىگاھى توغرىسىدا ئېيتقان گەپ - سۆزلىرى ۋە يىپ ئۇچى - مەلۇماتلار يەنىلا بىرقەدەر ئىشەنچلىك بولۇپ، تارىخىي ئەمەلىيەت ۋە ئوبيېكتىپ ئەھۋاللارغا، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش روھىغا ئۇيغۇندى. بۇ يەكۈن تارىخ، ۋاقىت، ئەمەلىيەتنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن. سەلەي چاققاننىڭ نەچچە ئەۋلاد ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىز دەۋاتقان قىشلاق ئېرىق مەھەللىسىدە تۇرمۇش كەچۈرگەن بولسىمۇ، بىراق زامان، ماكان، مۇھىت سەۋەبىدىن بەزىلىرى

ئۇنتۇلۇپ كەتكەن؛ بەزىلىرى باشقا يۇرت - مەھەللىلەرگە كۆچۈپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن. مۇشۇنداق ئەھۋالدىمۇ كېيىنكىلەر سەلەي چاققاننى ئۇنتۇپ كەتمىدى. ئەسلەپ تۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادلىرى ياشىغان بۇ جايلارنى «چاققانلار مەھەللىسى» دەپ ئاتىغانلىقى، بۇ نامنىڭ ئۇدۇم بولۇپ ئۆزلەشكەنلىكى ۋە كېيىنكى چاغلاردا كىشىلەرنىڭ شۇ بويىچە ئاتاشقا ئادەتلىنىپ، ھازىرقى كۈنگە ئۇلاشقانلىقىنىڭ ئۆزىمۇ چوڭ تارىخىي پاكىت. بۇنىڭغا قىل سىغمايدۇ.

ئومۇمەن، سەلەي چاققان ئۇپالدا تۇغۇلغان، ئۇپال دىياردا ياشىغان ئۇيغۇر ئوغلى، بۇنىڭدىن پۈتكۈل ئۇيغۇر خەلقى پەخىرلىنىشكە ھەقلىق.

ئىككىنچى باب

سەلەي چاققاننىڭ ئۆسمۈرلۈك ۋە ياشلىق دەۋرى

سەلەي چاققان كىچىكىدىنلا زېرەك، قولى ئەپچىل، مىجەزى ئوچۇق بالا بولۇپ، رەڭگىرويىدىن سەممىيلىك چىقىپ تۇراتتى. بويى ئېگىز، قاشلىرى قويۇق، كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان بۇ بالا تەڭتۇشلىرى ئارىسىدا ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنگەنىدى. تۇغۇلغان ۋاقىتتا ئەزان چىللاپ قويغان ئىسمى مۇھەممەت سالىھ ئىدى، ئۆيدىكىلەر ئۇنى ئەركىلىتىپ سەلەي دەپ چاقىراتتى. ياش ۋاقتىدا ئۇنىڭ يەنە «گەپچىلەم» (گەپ ئۇستىسى)، موللا (بىلەرمەن)، «چاققان» (چەبدەس مەنىسىدە) دېگەندەك لەقەملىرىمۇ بولغان. ئۆمرىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا «چاققان» دېگەن سۆز كەڭ ئومۇملىشىپ، سەلەي چاققان دەپ ئاتالغان. بۇ لەقەم يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭغا سىڭىپ قالغان. چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەن ئۇنى «سەلەي چاققان» دەپ ئاتاپ ھۆرمەت قىلىشقان. ئۇنىڭ دادىسى ھالاۋۇدۇن ئاكا قولىدىن ناۋايلىق، موزدۇزلۇق كېلىدىغان ھۈنەرۋەن كىشى بولۇپ، قېرى - چۈرى دېمەي، پۇل بەرسۇن - بەرمىسۇن كىشىلەرنىڭ بەتىنكە، مەسە، ئۆتۈكلىرىنى ياماپ بېرىپ ئۇلارنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشەتتى. ناۋايلىقتا شۇنچىلىك پىشقانىدىكى، ئۇپال تەۋەسىدە ھۈنەردە ئۇنىڭغا يېتىدىغانلار ئاز ئۇچرايتتى. ھالاۋۇدۇن ئاخۇن ئاكا مال تونۇيدىغان ، كۆزى ئۆتكۈر ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆيى ھەزرىتى موللام يېنىدىكى ئوتلاققا يېقىن بولغىنى ئۈچۈن ھەر يىلى دېگۈدەك 5 ~ 10 قوي، ئۆچكە باقاتتى. ئۇ زاماندا «پۇلى بارنىڭ گېپى ئوڭ، پۇلى

يوقنىڭ گېپى توڭ» بولغاچقا، بۇ ئائىلىدە ئۇششاق بالىلار كۆپ، پۇل يوق، ئاش - ئوزۇقنى سېتىۋېلىپ يېيىشكە توغرا كەلگەنلىكتىن، ھالاۋۇدۇن ئاكا مال بېقىش بىلەنلا بىر ئۆينىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ بولالمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتتى. كېيىنكى يىللاردا ئۇ بېقىپ كېلىۋاتقان مۇشۇ بىرقانچە قوي، ئۆچكىلەردىنمۇ ۋاز كېچىپ، ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى يەنىلا ناۋايلىق بىلەن ئۆتكۈزدى. بۇنداق بولغاندا بالىلارنى ئاچ قويماي، ئاغرىتىپ قويماي كۈن ئالغىلى بولاتتى.

سەلەي چاققاننىڭ ئانىسى يېزا ئايالى بولۇپ، ئىسلام ئېتىقادى كۈچلۈك، ئۆي تۇتۇشقا ئېپى بار ئايال ئىدى. ئۇ داۋاملىق ھالاۋۇدۇن ئاكىنىڭ ناۋايلىق ئىشلىرىغىمۇ ياردەملىشەتتى، بىرنەچچە بالىنىڭ ئاش - تامىقىنى تەييارلاپ، كىر - قاتلىرىنى يۇياتتى، كىشىلەرنىڭ دېيىشىچە، ھالاۋۇدۇن ئاكا بىلەن ئۇنىڭ خوتۇنى ئۆمۈر بويى بار - يوقنى تەڭ كۆرگەن، خۇشاللىق - خاپىلىقتا بىللە ئۆتكەن ياخشى ھەمراھلاردىن ئىكەن. ئۇ ئوغلى سەلەي چاققاننى قەۋەتلا ياخشى كۆرگەنلىكتىن: «مېنىڭ ئوغلۇم چوڭ بولسا چوقۇم قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئادەم بولىدۇ» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا ئەدەپ - ئەخلاق ۋە ئادەمگەرچىلىكتىن دەرس ئۆتۈپ تەربىيەلەيتتى. سەلەي چاققان بىرەر ئىشنى ياخشى ئورۇنلىسا، ماختاپ ئىلھام بېرىپ، پېشانىسىگە سۆيۈپ قوياتتى.

سەلەي چاققاننىڭ دادىسى ھالاۋۇدۇن ئاكا ناۋايلىق، مۇزدۇرلۇقتىن باشقا، باپكارلىقنىمۇ بىلەتتى. راۋاب چېلىشنىمۇ ياخشى كۆرەتتى. ئۇپال تەۋەسىدە خېلى نامى بار ئوغلاقچى ئىدى. ئاتا - ئانىسىنىڭ تەربىيەسى ۋە دەۋتى ئاساسىدا، سەلەي چاققانمۇ ۋىجدان - غۇرۇرلۇق، ھەۋەس - ئىشتىياقى كۈچلۈك، جۇشقۇن بالا بولۇپ يېتىلدى. ئۇ قوي بېقىش، كالتەك توپ ئويناش، سۇغا چۆمۈلۈش، توخۇ سوقۇشتۇرۇشقا بەك ئامراق

ئىدى. كىچىك بولۇشىغا قارىماي، مەھەللىدىكى توي - تۆكۈنلەردە چېپىپ يۈرۈپ چەبدەسلىك بىلەن خىزمەت قىلاتتى، ئاش - نان توشۇيتتى، سۇ ئەكىرەتتى، پەگادا تۇرۇپ توي - مەرىكىگە كەلگەن مېھمانلارنىڭ قولىغا سۇ بېرەتتى.

ئۇپال تارىختىن بۇيان قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ يازلىق ئارامگاھى بولۇپ كەلگەچكە، بۇ يەرگە كېلىدىغانلار كۆپ. ئىلىم - ھېكمەت، ھۈنەرۋەنلىك بىرقەدەر راۋاج تاپقان، مەلۇم دەرىجىدە مەدەنىيەت ئاساسى بار يېزىلارنىڭ بىرى ئىدى. دېھقانلار ھەر يىلى زىرائەت تېرىش ۋە يىغىشتىن كېيىن، پۇت - قولى بوشىغان ۋاقىتلاردا ئوغلاق تارتىشىش ئۆتكۈزەتتى. ئۇپالنىڭ زېمىنى كەڭرى، ھاۋاسى ساپ، ئوت - چۆپلىرى مول بولغىنى ئۈچۈن، ئات باقىدىغان تەبىئىي شارائىت بار ئىدى. دېھقانلار ئەنە شۇ ئوبدان شارائىتتىن پايدىلىنىپ، ھەر يىلى ئۆتكۈزۈلىدىغان ئات بەيگىسى (ئوغلاق تارتىشىش)گە ئاتلىرىنى ئوبدان بېقىپ سەمرىتىپ كۈچ توپلايتتى. سەلەي چاقچاق دادىسىغا ئەگىشىپ، ئۇپالنىڭ قايسى كەنتىدە ئوغلاق تارتىشىش ئۆتكۈزۈلگەن بولسا شۇ يەرگە بېرىپ تاماش كۆرەتتى. ئۇ كۆپ قېتىم ئىماملىرىم، دوغلات، يۇدۇقباشلارغا① بارغانلىقى مەلۇم. ئۇ، ئات بەيگىسىنى ناھايىتى ياخشى كۆرەتتى. بۇ ئۇنىڭ جۇشقۇن، قورقماس مىجەز - خاراكتېرىنى يېتىلدۈرۈشىدە مۇھىم رول ئوينىغان.

سەلەي چاقچاق كىچىكىدىن باشلاپلا مەھەللىدىكى بىر موللامنىڭ قولىدا ھەپتىيەك ئوقۇشنى، خەت تونۇشنى ئۆگەندى. ئۇ تەڭتۇشلىرى بىلەن بىرلىكتە «قاپاق كۆيدى» ئويۇنى ئوينايتتى، «بارات كەلدى تۇيدۇڭلارمۇ؟ قاپاقتا ياغنى قۇيدۇڭلارمۇ؟» دەپ رامىزان قوشاقلىرىنى توۋلاپ، جىلغىلار ئارا شاۋقۇن - سۈرەن سېلىپ، مەھەللىنى قاينام - تاشقىنلىققا

---

① بۇ جايلار ئوپالدىكى يۇرتناملىرى.

چۆمدۈرەتتى. ھەر يىلى قەشقەر شەھىرىدە ھەزرەت سەيلىسى بولغاندا، دادىسىغا ئەگىشىپ شەھەرگە كىرەتتى. تۈنەك، ئايەم بولغان كۈنلەردە ئۆز مەھەللىسىدىكى قولۇم - قوشنا، يېتىم - يېسىر باللارنى يىغىپ، ھېكايە - چۆچەك ئېيتىپ، «دۈمبەرەك» ئوينايتتى. ئۇ ھەرقانداق ئىشتا بۇ مەھەللىدىكى ئۆسمۈر باللارنىڭ باشلامچىسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقاتتى. بەزى باي بالىلىرى ئۆزىدىن كىچىك باللارنى بوزەك ئەتكەندە قىلچە قورقماي ئوتتۇرىغا چۈشۈپ، «كىچىك مۇشتۇمزور» لارنىڭ ئەدىپىنى بېرەتتى. قىزغىن، كۆلكىلىك گەپ - سۆزلىرى ئارقىلىق كىشىلەرنى قايىل قىلىپ ئۆزىگە رام قىلىۋالاتتى. بۇ پىكرىمىزنىڭ دەلىلى سۈپىتىدە سەلەي چاققاننىڭ بالىلىق چاغلىرىدا يۈز بەرگەن بەزى ئەھۋاللارنى ئەسلەپ ئۆتۈشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. ئالايلى، «گىلەمگە ياماقلىق» دېگەن لەتىپىدە سەلەي چاققاننىڭ زېرەك، ئەقىللىق ئىكەنلىكى بايان قىلىنسا، «ئاۋۋال دادامنى» دېگەن يەنە بىر لەتىپىدە سەلەي چاققاننىڭ ئۆزىنىڭ كىچىك ۋاقتىدىكى ئەقىللىق، گەپدانلىقى مۇنداق بايان قىلىنغان:

سەلەي چاققان كىچىك ۋاقتىدا قەشقەردىكى «ئوردا خېنىم» سەيلىسىدە يۈرۈپ، ئادەملەر قاينىمى ئىچىدە دادىسى بىلەن ئانىسىنى يوقىتىپ قويۇپتۇ. ئۇ ئۇيان يۈگۈرۈپ، بۇيان يۈگۈرۈپ: «خالايىق، دادام بىلەن ئانام يوقاپ كەتتى. ھېچبولمىغاندا دادامنى تېپىپ بېرىڭلار، سۆيۈنچەڭلەر نەخ!» دەپ ۋارقىراپتۇ. ھەيران بولغان كىشىلەر سوراپتۇ:

— نېمىشقا ھېچبولمىغاندا دادامنى تېپىپ بېرىڭلار دەيسەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە سۆيۈنچىگە لايىق پۇلۇڭ بارمۇ؟

كىچىك سەلەي چاققان خاتىرجەم جاۋاب بېرىپتۇ:

— ئاۋۋال دادام تېپىلسا، ئانامنى تېپىش ئاسان. دادامنىڭ

سۆيۈنچە پۇلىنى ئانامدىن ئېلىپ بېرىمەن.

بۇ بىر كىچىك ۋەقەدە ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدىكى سەلەي چاققاننىڭ ئەقىللىق، ھازىر جاۋابلىقى سۈرەتلەنگەن. ئۇ باشقىلار نېمە دېسە «خوپ» دەيدىغان، «بىر نان تاپسا داپ چالىدىغان» بالىلارغا ئوخشىمايتتى. چىداملىق، قەتئىي ئىدىكى، ئىرادىسىز، بوشاڭ بالىلاردىن ئەمەس ئىدى. ئاتا - ئانىسى ئۇنى «يامان كۆزلەردىن خالىي قىلىش» ئۈچۈن، ھەزرىتى موللامدىكى چوڭ مەدرىسەگە ئەكېلىپ بەردى. موللامدىن بالىنى ياراملىق ئادەم قىلىپ تەربىيەلەپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ئوقۇيدىغان ھەپتىيەك كىتاب ئۈچۈن يانچۇقىدىن ئۈچ تەڭگە چىقىرىپ، موللامنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى ھەمدە ھەر ھەپتىسى «پەيشەنبىلىك»① ئەۋەتىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئاندىن خاتىرجەم ئۆيىگە قايتىشتى.

سەلەي چاققان مەدرىسەدە پۈتۈن زېھنىنى ساۋاق ئېلىشقا قارىتىپ ئوبدان ئوقۇدى. ئۇ ھەر كۈنى سەھەردە ھەممىدىن بۇرۇن كېلىپ، مەدرىسە سەينالىرىنى پاكىز سۈپۈرۈپ سۇ چاچاتتى. قىرائەتخانىدىكى كىتابلارنى پاكىز سۈرتۈپ رەتلىك تىزاتتى. ئۇستازىغا ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى بىر قېتىم ئوقۇپ بېرىپ، يېڭىدىن ساۋات ئالاتتى. ھەممە بالىلاردىن بۇرۇن «مەن ئوقۇپ بېرەي» دەپ ئالدىغا ئۆتۈۋالاتتى. بويىنىغا ئاسقان تاختىسىغا ھۆسنخەت (ئىنشا) لەر مارجاندەك چىرايلىق يېزىلغان بولۇپ، كۆرگەن كىشىنىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرەتتى. ئۇ بۇ يەردىكى مەدرىسەدە بىر مەزگىل ئوقۇپلا، بەزى ئەرەبچە، پارسچە يېزىلغان

---

① بۇرۇنقى دىنىي مەكتەپلەردە ھەر پەيشەنبە كۈنى ئوقۇغۇچىلار ئۇستازلىرىغا سوۋغا - سالام ئېلىپ كېلىدىغان ئادەت بار ئىدى. بۇ ئاساسەن پۇل - پوچەك، نان ۋە باشقا نەرسىلەر بولاتتى.

قول يازمىلارنى ئوقۇيالايدىغان، يادلىيالايدىغان سەۋىيەگە يەتتى. ئۇ ھەر كۈنى موللام بەرگەن ساۋاتلارنى بېرىلىپ ئاڭلاپ، ئۇستازىنىڭ مەمنۇنلۇق بىلەن بېشىنى سىلىشىغا مۇيەسسەر بولاتتى. ئۇستازىمۇ ئۇنىڭغا ئامراق ئىدى. ئاتا - ئانىسىمۇ مەكتەپنىڭ بۇ تەربىيەسى ۋە ئەجرىگە رەھمەت ئېيتىپ، پۇل، تۇخۇم، نان ياكى بىرەر كاللەك قۇرۇق ئوتۇن، بىرەر سېۋەت ئۆرۈك كۆتۈرۈپ ئەكېلىپ «پەيشەنبىلىك» سۈپىتىدە بالىسىنى ئوقۇتقان موللا - ئۇستازلارغا تەقدىم قىلاتتى.

سەلەي چاققان ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە بىر تەرەپتىن مەدرىسەدە ئوقۇپ بىلىم ئالسا، يەنە بىر تەرەپتىن دادىسىغا ئەگىشىپ يۈرۈپ، ئۇپالدىكى قىرىقبۇلاق، سۆسەر ئاغزى، بوستانتېرەك قاتارلىق سەيلىگاھلارغا بېرىپ، يېزا - قىشلاقلارنى ئايلىنىپ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتتى. ھەر يىلى نورۇز مەزگىلىدە تەڭتۇشلىرى بىلەن بىللە توپىلىق يوللاردا يۈرۈپ، ھەزرىتى موللامغا چىقىپ، بۇ يەرنىڭ گۈزەل ھاۋاسىدىن ھۇزۇرلىناتتى. «چەشمەزىلال» بۇلاقنىڭ سۈيىنى ئىچىپ، دوستلىرى بىلەن بىللە نورۇزنامىلەرنى يېزىپ، ئۇنى تۇمار شەكلىدە قاتلاپ، بۇلاققا تاشلايتتى. ھەر جۈمە كۈنى ھەزرىتى موللام مازىرىدىكى بۇك - باراقسانلىق بۇ مەسچىتكە كىرىپ، قائىدە - يوسۇنلاردىن تەلىم ئالاتتى، بىلىم ئىگىلەيتتى. ھەزرىتى موللامغا تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ھەرقايسى تەبىقە، ھەرقايسى يۇرتلۇق كىشىلەرنىڭ قىزىق گەپ - سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، تىل - قابىلىيىتىنى ئاشۇراتتى. مەدداھ - ۋائىزلارنىڭ جەڭنامە، داستان، قىسسە، قەسىدىلەرنى قىزىقىپ ئاڭلاپ، كۆڭۈل دەپتىرىگە بىرمۇبىر خاتىرىلىۋالاتتى. ھەر خىل كىشىلەرنىڭ ئارزۇ - ھەۋەسلىرىنى، كۈلكە - نىدالىرىنى بالىلىق كۆزى بىلەن كۆزىتىپ، خۇش ئاۋاز دادىسىنىڭ ئوچۇق - يورۇق مىجەز -

خاراكتېرىنى ئۆگىنىپ، ئۆزىنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىدە ئىپادىلەشكە تىرىشاتتى. ئۇ خەلق قوشاقلىرىنى ئاڭلاشقا ناھايىتى ئامراق ئىدى. ئاڭلىغان قوشاقلىرىنى ئاخشىمى چىراغ يورۇقىدا ئانىسىغا يادلاپ بېرىپ، ئۇنى خۇش قىلاتتى. ئۇپالغا تۇتاش بولغان بۇلاقسۇ يېزىسىدا بىر مەزگىل تۇرۇپ، ناۋايلىق قىلغانىدى. سەلەي چاققان كىچىكىدىن باشلاپ، دادىسىغا ئەگىشىپ ياقا - يۇرتلارنى كۆرگەن، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، ھاياتنى چۈشەنگەنىدى. ئۇنىڭ ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن ۋەقەلەرگە ئاساسەن توقۇلغان «نېنىم بار» ناملىق لەتىپىسى بۇ پىكرىمىزنى تېخىمۇ ئىسپاتلايدۇ:

سەلەي چاققاننىڭ قەشقەردە ئىشلەمچىلىك قىلىپ يۈرگەن كۈنلىرى ئىكەن. ئۇ بىر كۈنى بايغا ئىشلەپ، چۈش ۋاقتىدا چاي ئىچىپ ئولتۇرسا، باي تاشقىرىدىن كىرىپ، ئۇنىڭ تاماق يەۋاتقان تاۋىقىغا قاراپ دەپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، ناننى ئۆز يۇرتۇڭ ئۇپال كۆرۈنگۈدەك بېسىپسەن، بۇ قانداق بولغىنى؟

— ئىشقا قاراپ بولغىنى، ئىلىخو① كۆرۈنگۈدەك باسمىغىنىمغا شۈكۈر دېسىلە، باي ئاكا، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئەمدى پېتىمنى چۈشۈرمەي دەپ ئويلىغان باي گەپنى باشقا ياققا بۇراپتۇ:

— ئۇنداق بولسا راۋابىڭنى بىر چېلىپ بەرگىن، ئىلىخودا نېمەڭ بارتى؟

سەلەي چاققان راۋاب بىلەن قوشاق باشلاپ ئاخىرىنى مۇنداق چۈشۈرۈپتۇ:

---

① بۇرۇنقى چاغلاردا غۇلجا «ئىلىخو» دەپ ئاتىلاتتى.

ئىلىخودا① ئىلىم بار،
قېرىندىشىم، ئىنىم بار.
قانچە باسسام تاۋاققا،
يېتىدىغان نېنىم بار.

كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، سەلەي چاققان لەتىپىلىرى بىر ئالتۇن ئۈزۈك بولسا، ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن نۇرغۇن ۋەقە - ھادىسىلەرگە ئاساسەن ئىجاد قىلىنغان ناخشا - قوشاقلىرى ئۇنىڭ چاقچاقلىرى ئۈستىگە قويۇلغان بىر ياقۇت كۆز. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ پىشقان خەلق قوشاقچىسى بولۇپ تونۇلۇشىدا ئۇنىڭ ئۆسمۈرلۈك، ياشلىق دەۋرىدىكى نۇرغۇن ئامىللارنىڭ ناھايىتى زور تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرمەي بولمايدۇ.

1800 - يىللاردىن كېيىن، قەشقەردە بىر قىسىم ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. ئۇپالدىكى ئاۋام - خەلقنىڭ تىرىكچىلىكى جاپا - مۇشەققەتلىك ئۆتكەللەرگە دۇچ كەلدى. سەلەي چاققان ئائىلىسىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئوغلىنىڭ مەكتەپتە ئوقۇپ كۆڭلى يورۇپ، كۆزى ئېچىلىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلغان ھالاۋۇدۇن ئاكا سەلەي چاققاننى داۋاملىق ئوقۇتۇش قارارىغا كەلدى. چۈنكى سەلەي چاققاننىڭ بۇرۇتلىرى خەت تارتقان، كۆزلىرى ئويناپ تۇرغان، قەددى - قامەتلىك يىگىت بولۇپ ئۆسكەنىدى. ئۇلار ئاخىر سەلەي چاققان ئانىسىنىڭ قەشقەر شەھىرىدىكى بىر تۇغقان ئاكىسى زىرىپ زەرگەرنىڭ ياردىمى ئارقىلىق قەشقەر شەھىرىدىكى قاراخانىيلار سۇلالىسى دەۋرىدە بىنا بولغان،

---

① ئىلىخو - خەلق ئارىسىدا غۇلجا - ئىلىخو دەپ ئاتىلىدۇ.

ئوتتۇرا ئاسىيا بويىچە مەشھۇر بىلىم يۇرتى ھېسابلىنىدىغان خانلىق مەدرىسىدە ئوقۇتماقچى بولدى. كۆز ئايلىرىنىڭ مەلۇم بىر كۈنى ئۇلار يىغىم - تېرىم ئىشلىرىنى ئاياغلاشتۇرۇپ، نان - توقاچ يېقىپ، يۈك - تاقلىرىنى تەييارلاپ، يارىيا ھارۋىغا ئولتۇرۇپ شەھەرگە كەلدى.

زىرىپ زەرگەر ناھايىتى ياۋاش ئادەم بولۇپ، سەلەي چاققانغا ئامراق بولۇپ قالدى، ئۇنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئالدى. سەلەي چاققان تاغىسىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن خانلىق مەدرىسىدە ئوقۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئەس - يادى يېزىدا قالغان بىچارە ئاتا - ئانىسىدا ئىدى. ئۇلار ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئۆزىدىن باشقا ئۈچ ئوغۇلنى بېقىپ چوڭ قىلماق ئانچە ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى. گەرچە ئۇ باشقا ھەمساۋاقلىرى بىلەن تېزلا چىقىشىپ كەتكەن بولسىمۇ، بىراق كەمبەغەلچىلىك ئۇنىڭ ئوقۇش، تۇرمۇشىغا ناھايىتى كۆپ غەم - قايغۇلارنى ئېلىپ كەلگەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇ شەھەرگە كېلىپ مەدرىسىدە ئوقۇۋاتقىنىغا ئۇزاق يىل ئۆتمەستىنلا جاپا - مۇشەققەت ئىچىدە تولا دەرد تارتقان دادىسى ئېغىر كېسەل بولۇپ يېتىپ قالدى. قورساق تويمايۋاتقان شارائىتتا، كېسەلنى داۋالىتىشقا نەدىمۇ پۇل بولسۇن؟ سەلەي چاققاننىڭ دادىسى ئاخىر ساقىيالماي ئالەمدىن ئۆتتى. بۇ ئەھۋال ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويدى. ئۇ ئائىلىسىنىڭ ئىشىنى قايتا ئويلاشمىسا بولمايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ تۇل قالغان ئانىسىنى ۋە كىچىك ئۇكىلىرىنى ئۇپالدىن شەھەرگە كۆچۈرۈپ كەلدى. نەتىجىدە، ئائىلىنىڭ پۈتۈن تۇرمۇش راسخوتىدىن ئۆزى خەۋەر ئېلىشقا مەجبۇر بولدى. ئۇ تاغىسىغا يالۋۇرۇپ، دادىسىدىن قالغان قەرزلەرنى ئۆزى ئىشلەپ تۈگىتىدىغانلىقىنى، ئانىسىنىڭ ھالىدىن ئۆزى خەۋەر ئېلىپ، تۇغقانلىرىغا ئېغىرچىلىق چۈشۈرمەيدىغانلىقىنى، بۇ ئېغىر ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋېلىشىنى ئېيتتى. ئاخشاملىرى

مەدرىسەدىن يانغاندا، ئانىسىغا ياردەملىشىپ ماتاڭ سېتىپ جېنىنى جان ئەتتى، ئۇ ئانىسىغا تەسەللى بېرىپ، مەيۈس كۆڭلىنى ئۆزىنىڭ خۇشچاقچاقلىرى بىلەن كۆتۈرۈپ، يامان كۈنلەرنى ئۇنتۇلدۇراتتى. بىراق، بۇ كۈنلەرمۇ ئۇزۇنغا بارمىدى. ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئامال بولمىغاچقا، ئۇ يەنىلا شەھەر ئىچىدە ئىشلەمچىلىك قىلدى، ئاتىسىدىن ئۆگىنىۋالغان ناۋايلىق كەسپىگە ۋارىسلىق قىلىپ، شەھەر ئىچىدىكى قايناق كوچىلارنىڭ بىرى — ئۆستەڭ بويى كوچىسى ئاغزىدىن بىر ئېغىز ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ، نان يېقىپ سېتىپ كۈن ئۆتكۈزدى. ئىنى - سىڭىللىرىنىڭ تۇرمۇشىدىن خەۋەر ئېلىپ، ئاكىلىق بۇرچىنى ئادا قىلدى. سەلەي چاققان بۇ مەزگىللەردە 17 ~ 18 ياشلارغا كىرىپ قالغانىدى. ئۇ ئاتىسىنىڭ يالغۇز ناۋايلىق ھۈنىرىنىلا ئەمەس، بەلكى راۋاب بىلەن ناخشا ئېيتىش ماھارىتىنىمۇ ئۆگىنىۋالغانىدى. ئۇنىڭ خۇش چاقچاق مىجەزى دادىسىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى.

ئەينى ۋاقىتتىكى قەشقەر شەھىرى ئوتتۇرا ئاسىيا بويىچە چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ، سانى بۇخارا① دەپ ئاتىلاتتى. قويۇق دىنىي تۈس ئالغان ئىسلامىيەت مەركىزى ئىدى. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىن ئېلىپ كېلىنگەن تاۋار - دۇردۇن، چىنە - قاچا، چاي قاتارلىق ماللار بۇ شەھەرنىڭ سودا - تىجارىتىنى ناھايىتى جانلاندۇرغانىدى. ئۈرۈمچى، كۇچا، ئاقسۇ، خوتەن، يەكەن، قاغىلىق تەرەپلەردىن كەلگەن سودىگەرلەرمۇ سەرەڭگە، قاشتېشى، سوپۇن، گىلەم، ئەتلەس توقۇلما بۇيۇملارنى ئەرزان ئەكېلىپ، قىممەت باھادا سېتىپ، يانلىرىنى تومپايتىپ كېتىشەتتى. بۇ يەردىكى مەدەنىيەت تېخىمۇ قايناق تۈس ئالغانىدى. ئۇ مانا مۇشۇنداق بىر مۇھىتتا ياشاۋاتاتتى، سەلەي

---

① سانى بۇخارا — ئىككىنچى بۇخارا دېگەن مەنىدە.

چاققاننىڭ قەشقەر شەھىرىدە نامى تېزلا تارقىلىپ كەتتى. ئۇ شەھەردىكى توي - تۆكۈنلەرگە ئېيتىلماي قالمايتتى. چايخانىلارغا بېرىپ تۇراتتى. ئۆزىمۇ چاسا، يارباغ تەرەپلەرگە كۆپ ئۆتەتتى. قەيەردە ئويۇن - تاماشا بولسا، شۇ يەردە سەلەي چاققاننىڭ خۇش ئاۋازى ۋە جاراڭلىق راۋابى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئاۋام پۇقرالار توي قىلسا ياكى شەھەر مۆتىۋەرلىرى مەشرەپ، باراۋەت ئۆتكۈزسە، سەلەي چاققاننى تەكلىپ قىلماي قالمايتتى. سەلەي چاققانمۇ قېرىنداشلارنىڭ توي - مەرىكىلىرىگە قاتنىشىپ، راۋابىنى جاراڭلىتىپ ناخشا ئېيتىپ، لەتىپە - يۇمۇرلارنى سۆزلەپ، قىزىقچىلىق قىلىپ كۆڭۈلنى ئالاتتى. توي - تۆكۈنلەردە چۈشكەن «ئۆرۈمە پۇل» كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئۇنىڭ يانچۇق - ئېتەكلىرىگە توشۇپ قالاتتى. خەلقنىڭ رەھمىتىدىن كەلگەن بۇ پۇل خېلى ئۇزۇنغىچە ئائىلىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا يېتەتتى. شۇ يىللاردا يازلىق ئورما ئاياغلىشىپ دېھقانلارنىڭ قولى بوشىغاندا «ھەزرەت سەيلىسى» بولاتتى. بۇ ھەر يىلى بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلىدىغان چوڭ سەيلە - تاۋاپ بولۇپ، قەشقەرنىڭ يىراق - يېقىنىدىكى يېزا - قىشلاقلىرىدىن كەلگەن مىڭلىغان، ئونمىڭلىغان كىشىلەر شەھەرنىڭ ھەربىر كوچا - قاسناقلىرىدىن گويا سەلدەك ئېقىپ كېلىپ، قوغاندىكى ھەزرەت كەنتىدە تائەت - ئىبادەت قىلاتتى. ھەتتا ئىلىخو، ئاقسۇ، كۇچا، يەكەن، قاغىلىق، گۇما، خوتەن قاتارلىق جايلاردىنمۇ نۇرغۇن كىشىلەر ئات - ئېشەكلىرىگە مىنىپ، بىرەر ھەپتىلىك ئوزۇق - تۈلۈكىنى تەييارلاپ سەيلىگە ئۈلگۈرۈپ كېلەتتى. سەيلە - ساياھەتچىلەرنىڭ ھەرقايسى ئۆزلىرىنىڭ يۇرت ئالاھىدىلىكلىرىنى نامايان قىلىپ، ئۆزلىرىگە ئېھتىياجلىق نەرسىلەرنى سېتىۋېلىپ ئالماشتۇراتتى. ئويۇن - تاماشا بىلەن كۆڭۈل ئېچىپ، ھاردۇق چىقىراتتى. ئەينى ۋاقىتتا بۇنداق پائالىيەت قەشقەردىن باشقا ھېچقانداق جايدا بۇنچە دەبدەبىلىك ئۆتكۈزۈلمەيتتى. ھەزرەت قەبرىستانلىقىدىكى

«شەربەت كۆل» (بۇ كۆل ھازىرمۇ بار) بويىدىكى بىر كىچىك ساماۋەرخانىدا سەلەي چاقچاق يۇرت - يۇرتتىن سەيلىگە كەلگەن كىشىلەرگە قىزىقچىلىق قىلىپ بېرەتتى. بەزىدە باشقىلارنىڭ ئاۋازىنى دوراپ بېرىپ كىشىلەرنى كۈلدۈرەتتى. يەنە بەزىدە جەڭنامە، ھېكايىلەرنى سۆزلەپ تاۋاپچىلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى. ئۇ شۇ مەزگىللەردە 25 ياشلاردا بولۇپ، قاپقارا قاشلىرى، شاپ بۇرۇتى بەكمۇ ياراشقانىدى. لەتىپە - چاقچاقلىرىنى، ناخشا - قوشاقلىرىنى بىرەر قېتىم ئاڭلاپ قالغان قىز - چوكانلار ئۇنىڭغا غايىبانە ئاشىق بولۇپ قالاتتى. سەلەي چاقچاقنىمۇ قەلبىدە لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان بۇ ئوتنى پەقەت لەتىپە، ناخشا - قوشاقلىرى ئارقىلىقلا پەسلىتەتتى.

ئۆرگەلدى پەلەك،
چۆرگەلدى پەلەك.
يارنى كۆرسەم دەپ،
تىلەيمەن تىلەك.

ئۆرگەلدى پەلەك،
چۆرگەلدى پەلەك.
ئوينايلى بىللە،
چوكان سېكىلەك.

چالىمەن راۋاب،
يۈرىكىم كاۋاپ.
دۈشمەن كېتەلمەس،
ئارقامدىن ماراپ. ①

---

① «قەشقەر خەلق قوشاقلىرى» توپلىمى، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 1993 - يىلى نەشرى.

سەلەي چاققاننىڭ قوشاق - لەتىپىلىرىدە ئىنسانىي مۇھەببەت، پەلەكنىڭ خورلىشىغا پىسەنت قىلمايدىغان ئەركىن مۇھەببەت، ۋاپادار سۆيگۈ ئۈچۈن جانىنى تەسەددۇق قىلالايدىغان شىجائەتلىك روھ چاقناپ تۇراتتى. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدە بايان قىلىنغان بۇ ئۆچمەس ئىدىيەلەر، بولۇپمۇ قىز - ئاياللارغا كۆيۈنۈش، ئەر - ئاياللار باراۋەر بولۇش، ئەركىن مۇھەببەت ئىزھار قىلىش، ئۆز جورىسىغا مەڭگۈ سادىق بولۇش، قىزلىق ئىپپەت - نومۇسىنى ساقلاش، قىز - ئاياللىق غۇرۇرىغا داغ چۈشۈرمەسلىك، پەرزەنتلەرنى ۋىجدانلىق، يارامىلىق تەربىيەلەش، «پەرزەنت تەربىيەلەش - پەرز، ئاتا - ئانىدىن خەۋەر ئېلىش قەرز» دېگەنگە ئوخشاش ئىلغار پىكىر ۋە ئىدىيەلەر، شۇنىڭدەك قىز - ئاياللارنى ئويۇنچۇق قاتارىدا كۆرىدىغان، كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشقا دەۋەت قىلىدىغان كونا ئىدىيە، ناچار ئىستىللارنى قامچىلايدىغان ئىدىيەلەر ھازىرقى ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ رېئاللىقى ئۈچۈنمۇ تەڭداشسىز قىممەتكە ئىگە. ئۇ شەھەر كوچىلىرىدا راۋاب چېلىپ ماڭسا، توپ - توپ ياش يىگىتلەر خۇددى بورانغا ئوخشاش ئۇنىڭ ئارقىسىدىن گۇرۇلدەپ ماڭاتتى. نۇرغۇن كىشىلەر چايخانىلارغا ئۇنىڭ راۋابىنى ئاڭلاش ئۈچۈنلا كېلەتتى. چوڭ - كىچىك ھەممىسى ئۇنىڭغا ئېھتىرام بىلەن سالام بېرەتتى. سەلەي چاققانمۇ كەمبەغەل، يېتىم - يېسىرلار، گۇلەختە يېتىپ - قوپۇپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان، غېرىب - مىسكىنلەر ئۈچۈن گەپ قىلىدىغان «ھىماتچى» بولۇپ قالغانىدى. گەرچە شەھەردىكى پۇلى، ئىمتىيازى بار بەزى بايۋەتچىلەر بۇ ئىشلاردىن نارازى بولۇپ، ئۇ يەر - بۇ يەردە غۇدۇراپ قويۇشسىمۇ، سەلەي چاققانغا ئوچۇقتىن ئوچۇق قارشى چىقىشقا پېتىنالمايتتى. ئۆزلىرىنىڭ گەپتە يېڭىلىپ قېلىپ، مەسخىرە ئوبيېكتىغا ئايلىنىپ قېلىشىدىن قورقاتتى. كىچىكىدىن

باشلاپلا ئەمگەكچى خەلقنىڭ تارتىپ كېلىۋاتقان جەبىر - جاپا، ئازاب - كۈلپەتلىرىنى، ئېچىنىشلىق تەقدىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ئۆسكەن سەلەي چاققان باي - كەمبەغەللىكنىڭ نېمىلىكىنى، شاھ - گادايلىقنى، يۇقىرى تەبىقىدىكى ئاشۇ كىشىلەرنىڭ ئەيش - ئىشرەتلىك تۇرمۇشى بىلەن ئاۋام خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى سېلىشتۇرۇپ، ناھايىتى چوڭ ئادالەتسىزلىكنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدى، ئۇ ئاڭ - سېزىم جەھەتتە ئىلگىرىكىگە ئوخشىمايدىغان بىر خىل ئويغىنىش دەۋرىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتاتتى. شەھەر مۇھىتى، ئوخشاش بولمىغان تەبىقىلەر زىددىيىتى، دوتەي ۋە يامۇلدىكى ناھەقچىلىك، سوپى- ئىشانلارنىڭ پىتنە - پاساتلىرى ئۇنىڭ ئەقلىي چۈشەنچىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، كۆزىنى ئاچتى، ئۇنى ھەر جاي، ھەر ۋاقىتتا كەمبەغەللەرگە يان باسىدىغان، كەمبەغەللەر ئۈچۈن گەپ قىلىدىغان، باي - غوجىلارنى قامچىلاپ تۇرىدىغان ئىسيانكار قىلىپ چېنىقتۇردى. ئۇپالدىكى ۋاقىتتا ئۇ دادىسىدىن ناۋايلىقتىن باشقا تۆمۈرچىلىك، باپكارلىق (خام توقۇش)، ياغاچچىلىققا ئوخشاش كۆپ خىل ھۈنەرنى ئۆگىنىۋالغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ھۈنەرلەر بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن شۇغۇللانمىدى. ئۇ ھۆكۈمرانلارنى «داد» دېگۈزىدىغان «زىخ بىلەن مىخ»قا ئوخشاش رولغا ئىگە بۇ سۆيۈملۈك «قىزىقچىلىق» نى ھەممىدىن ئۈستۈن قويۇپ، بۇ ئىش ئۈچۈن بارىنى ئاتىۋەتكەنىدى.

1830 - يىللاردا تۇرپاندىن زوھۇردىن ھېكىمبەگ قەشقەرگە كەلدى. ئۇ بۇ قەدىمكى يۇرتتا ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشكە باشلىغاندا، سەلەي چاققاننىڭ يېشى 40 قا ئۇلاشقان بولۇپ، ھەممە جەھەتتە ئۆزىنى خېلى تۇختاتقان، تەمكىن، ياخشى - يامانىنى ئېنىق پەرقلەندۈرەلەيدىغان كىشىگە ئايلانغانىدى.

زوھۇردىن ھېكىمبەگ قەشقەردە سەلەي چاققان دېگەن

قىزىقچىنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا ئىنتايىن قىزىقىپ قالىدۇ ھەمدە پەرمان چۈشۈرۈپ ئۇنى مەھكىمىگە ئالغۇزىدۇ.

سەلەي چاققان ھەم تىرىكچىلىك قىلىپ ئائىلىسىنى بېقىش، ھەم يۇقىرى تەبىقىدىكى كاتتىلارنىڭ تۇرمۇشىنى كۆرۈپ بېقىش مەقسىتىدە، ئوردىغا كىرىدۇ ھەمدە زوھۇرىدىن ھېكىمبەگ ئوردىسىنىڭ قىزىقچىسى ۋە باش ئاشپىزى بولۇپ ئىشلەيدۇ.

سەلەي چاققان ئوردا مەھكىمىسىدە ئىشلىگەن مەزگىللەردە نۇرغۇن قىسمەتلەرنى باشتىن كەچۈرىدۇ. ئوردا ھاياتىنى ئەكس ئەتتۈرگەن نۇرغۇن لەتىپىلەرنى ئىجاد قىلىدۇ. سەلەي چاققاننىڭ مىجەزى ياخشى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئوردا تەرەپتىن كۆپ قېتىم ئىنئامغا ئىگە بولىدۇ. ئۇ ئالغان مۇكاپات - ئىنئاملىرىنى ئۆزىگە بىر قىسمىنى قالدۇرغاندىن باشقا، قالغان قىسمىنى ھېيتگاھ ئەتراپىدا نان تىلەپ يۈرگەن سائىللارغا بېرىۋېتىدۇ. بۇلاقبېشىدىن سۇ توشۇيدىغان ئەپكەشچىلەر، ھارۋىكەشلەر، خالۋاپ، سەرراپلار، يېتىم - يېسىر، تۇل خوتۇنلارنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ، رەھمىتىنى ئالىدۇ.

سەلەي چاققان ئوردىدا ئىشلەپ يۈرگەن 4 ~ 5 يىل ئىچىدە، ئوردىدىكى ھەممەيلەن بىلەن ناھايىتى چىقىشىپ ئۆتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئوردىدىكى ناھەقچىلىك، خان - ئامباللارنىڭ ئاچ كۆزلۈكى، ھەشەمخورلۇقى، پىتنە - پاساتچىلىقى ئۇنىڭ كۆڭلىنى يېرىم قىلىدۇ. ئاۋام - پۇقرالارنىڭ تۇرمۇشىغا ھەرگىز ئوخشىمايدىغان بۇ يەردىكى ئوردا - يامۇل تۇرمۇشى مۇھەببەت - نەپرىتى ئېنىق، ئوچۇق - يورۇق ئىش تۇتىدىغان، مىجەز - خاراكتېرى كۆتۈرەڭگۈ، جۇشقۇن سەلەي چاققان ئۈچۈن باشقىچە بىر غەيرىي تۇرمۇش بولۇپ كۆرۈنىدۇ. ئۇ ئۆزىنى كەمبەغەل - يوقسۇللار بىلەن ئالاقىلىشەلمەيدىغان، ئاۋام - پۇقرالار دەرد ئېيتىپ كېلىپ كىرىشنى ئويلىسىمۇ، يامۇل دەرۋازىسىنىڭ

بوسۇغىسىغا يېقىن يولىيالمايدىغان، پۇقرالاردىن يىراق تۇرغان بىر كىشىدەك ئويلاپ، ئۆزىنى يەككە - يېگانە، يېتىمچىلىك ۋە خورلۇق ھېس قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە «قىلىدەك قادىلىپ تۇرىدىغان»، ئىككى يۈزلىمىچى ئوردا ئەمەلدارلىرى ئۇنىڭ قىزىقچىلىقلىرىغا تويغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پىتنە - پاسات توقۇيدۇ، لەتىپە ئاڭلىسا پۇت - قوللىرى سىرقىراپ، بېشى قايىدىغان بۇ ئەبگار ئەمەلدارلار بىرەر باھانە - سەۋەب تېپىپ، سەلەي چاققاننى كۆزدىن نېرى قىلىشنى ئويلاپ، سۇيىقەست، ھىيلە - مىكىرلەرنىمۇ پىلانلايدۇ. سەلەي چاققان مۇشۇنداق زىددىيەتلەر تۈپەيلى ئوردىدىن ئايرىلىدۇ. بۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ بېشىغا ئاق كىرىپ، يېشى 50 لەرگە ئۇلىشىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ نام - شۆھرىتى پۈتۈن جەنۇبىي شىنجاڭغا، ھەتتا پۈتكۈل شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقالغانىدى. ئۇ «مۇساپىر بولمىغۇچە ئادەم بولماس» دېگەن ئەقىدە بويىچە، يۇرت ئايلىنىش، سەپەر قىلىشنى ئويلاپ قالغانىدى. ئۇ، ئۇزاق ئۆتمەي مۇشۇ مەقسەت يولىدا ئىزدىنىپ، ئانىسى ۋە بالىچاقىلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئاتۇش، يەكەن، كۇچا، تۇرپان، ھەتتا ئىلىخو قاتارلىق جايلارغا بارىدۇ، جاھان كېزىپ نەزەر دائىرىسىنى تېخىمۇ كېڭەيتىدۇ. ئۇ بارغان - تۇرغان يۇرتلاردىكى خەلقنىڭ ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، يېڭىلىققا تەلپۈنۈش ھېسسىياتلىرى ۋە گۈلخاندەك يالقۇنجاپ تۇرغان ئارزۇ - ئارمانلىرى ئۇنى ناھايىتى تەسىرلەندۈرىدۇ. بۇ ئۆزگىرىشلەر ئۇنىڭ لەتىپە - قوشاقلىرىغا يېڭىچە مەزمۇن قوشىدۇ. سەلەي چاققان ئۆزى بارغان جايلاردا نۇرغۇن دوست تۇتۇپ، يۇرت سەرخىللىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلار بىلەن ھال - مۇڭ بولدى. كېچە - كېچىلەپ ئۆتكۈزۈلگەن مەشرەپ، ئەلنەغمە سورۇنلىرىغا

قەدەم تەشرىپ قىلدى.

سەلەي چاققان ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئاغرىقچان بولۇپ قالدى، كۈچ ـ مادارىدىن قالدى. بۇ يىللاردا يەنە ئۇنىڭ ئانىسى ئالەمدىن ئۆتتى، ئۇ ياقا يۇرتلاردا يۈرگەن مەزگىللەردە ئائىلىسىدىكىلەر شەھەردىن يەنە قايتا ئۇپالغا كۆچۈپ چىققانىدى. سەلەي چاققان ئايالى ۋە بالىلىرىغا ھەمراھ بولۇپ بىللە كۈن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئۆزىمۇ شەھەردىكى ئىجارىگە ئالغان ئۈچ ئېغىز ئۆيىنى ئۆز ئىگىسىگە قايتۇرۇۋېتىپ، ئۇپالغا قايتىپ كەلدى. بىرقانچە ئون يىل ئەتراپىدا ئۆز يۇرتىدىكى قەدىناس دوست ـ بۇرادەر، قولۇم ـ قوشنىلىرى بىلەن ئىناق ئۆتتى. خۇشاللىق ھەم قايغۇدا بىللە بولۇپ، 60 ياشلارغا يېقىنلاشقاندا كېسەل سەۋەبىدىن ئالەمدىن ئۆتتى.

ئۈچىنچى باب

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى ئورنى ۋە ئىجتىمائىي ئەھمىيىتى

ئۇيغۇر لەتىپىلىرى ــ يىلتىزى چوڭقۇر، تارىخى ئۇزۇن، شەكلى ھەر خىل، خۇسۇسىيەتلىرى، ئىپادىلەش ۋاستىسى گۈزەل، سىيۇژىت ـ دېتاللىرى قىزىقارلىق، تىلى يەڭگىل، چۈشىنىشلىك، كىشىگە كۈلكە ئاتا قىلىشتەك ھەجۋي خاراكتېرى بىلەن ئەدەبىياتنىڭ باشقا ژانىرلىرىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇيغۇر لەتىپىلىرىدىكى بۇ خۇسۇسىيەت باشقا مىللەت لەتىپىلىرىدىنمۇ روشەن پەرقلىنىپ تۇرغاچقا، كىشىگە ھوزۇر بېرىپ، كىشىلەر قەلبىنىڭ يۈكسەك پەللىسىدىن ئورۇن ئالغان. جۈملىدىن سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدا ئەڭ ئومۇملاشقان. ئاممىۋى ئاساسى ئەڭ كۈچلۈك تۈرلەرنىڭ بىرى بولۇپ، سىرى ئېچىلىۋاتقان تىلسىم، قېزىلىۋاتقان ئالتۇن كانغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ لەتىپىلىرى گويا كۆك ئاسماندا جىلۋە قىلىپ تۇرغان سانسىز يۇلتۇزلارغا ئوخشاش ئۇيغۇر لەتىپىلەر خەزىنىسىنىڭ ئايرىلماس بىر تەركىبي قىسمىغا ئايلانغان. نەسرىدىن ئەپەندى لەتىپىلىرى ـ ئۇيغۇر لەتىپىلىرىنىڭ ئاساسي غولى، ئاساسي تۈۋرۈكى، ئاساسي ئومۇرتقىسى، ئاساسلىق يادروسى بولغان بولسا، سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئادەم بەدىنىدىكى باشقا مۇھىم ئەزالارغا ئوخشاش لەتىپە ـ يۇمۇر ژانىرىنىڭ يادروسىنى ۋۇجۇدقا چىقارغۇچى غوللۇق ئەزا ھېسابلىنىدۇ. بۇ لەتىپىلەر

تەربىيەۋى - ئەخلاقىي مەسىلىلەرنى چۆرىدەپ ئىجاد قىلىنغانلىقى ئۈچۈن، كىشىلەرنىڭ بىرەر مەقسەتكە يېتىش يولىدىكى جەڭگىۋار قورالىغا ئايلىنىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پەلسەپىۋى ئېڭىنىڭ يەكۈنى بولۇپ قالغان.

مەلۇمكى، ئاتا - بوۋىلىرىمىز نەچچە ئەسىرلەردىن بۇيان تەبىئەت بىلەن بولغان ئېلىشىش ۋە ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا لەتىپىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ناھايىتى نۇرغۇن ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى مەيدانغا كەلتۈرۈپ، بۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ شېرىن ئارزۇ - ئارمانلىرىنى، يۈكسەك غايىلىرىنى، مىللىي ھېس - تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلىگەن. بۇ پارلاق نەمۇنىلەر ئۆز نۆۋىتىدە يازما ئەدەبىياتىمىزنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە بېيىتىشتا مۇھىم تۈرتكىلىك رول ئوينىدى. لەتىپىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى يازما ئەدەبىياتىمىزغا پارلاق سەمەرىلەرنى ئېلىپ كەلگەن يازغۇچى، شائىر، قەلەمكەشلەرنىڭ ئىجادىي پائالىيىتىگە غايەت زور تەسىرلەرنى كۆرسەتتى. ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى يېڭى - يېڭى مەزمۇن ۋە جانلىق شەكىللەر بىلەن تولۇقلىدى. سەلەي چاققاندىن ئىبارەت بۇ ھېكمەت ئىگىسىنى ۋە ئۇ ياراتقان مول لەتىپىلەرنى شۇ دەۋردىكى مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىياتتىن ھەرگىز ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. شۇنى ئالاھىدە كۆرسىتىش كېرەككى، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ يىلتىزى ئەنە شۇ دەۋردە ياشىغان ئەمگەكچان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تومۇرىدا، مۇنبەت تۇپرىقىدا. بۇ لەتىپىلەر شۇ تۇپراقتىن ئۆزىگە ئوزۇق، خەلق بەرگەن سۇ ۋە ھاۋادىن نەپەس ئېلىپ، قايتا - قايتا يۇغۇرۇلۇپ ۋە تاۋلىنىپ، چوڭقۇر يىلتىز تارتىپ، چېچەكلەپ مول مېۋە بەردى. ئۇزاق تارىخ ۋە ھاياتىي كۈچكە تولغان بۇ لەتىپىلەر خەلقنىڭ ئۈزۈكسىز بېيىتىشى، تولۇقلاپ مۇكەممەللەشتۈرۈشى ۋە قايتا - قايتا پىششىقلاپ ئىشلىشى ئارقىسىدا بىر بەدىئىي يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈلۈپ،

بۈگۈنكى كۈندىمۇ ئۆز رولىنى يوقاتماي، خەلقىمىزنىڭ مەدەنىي ھاياتىدا يۈكسەك ئورۇننى ئىگىلەپ كەلمەكتە.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى ئورنى يۇقىرى بولغانىكەن، ئۇنىڭ ھەرقايسى جەھەتلەردىكى رولىنى تۆۋەن مۆلچەرلەشكە بولمايدۇ. ئۇنى تار دائىرىدە «كۈلدۈرۈش ئۈچۈنلا توقۇلغان لەتىپە» دەپلا قارىماسلىق لازىم. ئەگەر مۇشۇنداق قارىلىپ قالىدىكەن، ئۇ ناھايىتى بىر تەرەپلىمە، بىمەنە قاراش بولۇپ قالىدۇ. «باشقىلارنى كۈلدۈرۈش» — سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ بىزگە دەرھال كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان بىر تەرىپى. سەلەي چاققانىنىڭ ھەربىر لەتىپىسىدە بىر ھېكمەت، بىر ھەقىقەت چاقناپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ سۆز - يەكۈنلىرى ھەقىقەتنىڭ ئەينىكى دېيىشىمىزدىكى تۈپ سەۋەب ئەنە شۇ يەردە. سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ھەرقايسى تارىخىي مەزگىللەردە خەلق دۈشمەنلىرىگە زەربە بېرىپ، ئاۋام خەلققە نىسبەتەن مېھرىبانلىق، كۆيۈمچانلىق تۇيغۇسىنى ئىپادىلەپ، دوستلۇق قولىنى سۇنۇپ، قېرىنداشلىق مېھرىنى يەتكۈزدى، ئۇلارغا ئارقا تىرەك بولدى. بۇ، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدىكى بىز دەرھال كۆرۈپ يېتەلمەيدىغان ئەڭ نېگىزلىك، ئەڭ ئاساسلىق تەرەپ. بۇ، تېگىدىن ئېيتقاندا، لەتىپىنىڭ ئەڭ ئاستىنقى پىكىر قاتلىمىدا يوشۇرۇنۇپ ياتقان «ئۇلۇغ ھەقىقەت» دېمەكتۇر. يۈكسەك ئورۇندا تۇرغان سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدىكى بۇ خىل تەربىيەۋى قىممەت، ئۆچمەس ھەقىقەتنى ھەرگىز تۆۋەن چاغلاشقا بولمايدۇ.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ ئىجتىمائىي ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. بۈگۈنكى كۈندە ئۇنىڭ نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرىگە ياندىش ھالەتتە، نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرىنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتىگە بىر ئۇلۇش ھەسسە قوشۇپ قىممەت يارىتىۋاتقانلىقتىن ئىبارەت ئەمەلىي پاكىتقا

نەزەر سالماي ئۆتەلمەيمىز.

ھەرقايسى مىللەتلەر ئارىسىدىن قىزىقچى، دانىشمەنلەرنىڭ تاۋلىنىپ چىقىشى ۋە ياكى كۆپ بولۇشى شۇ مىللەتنىڭ ئەدەبىياتى، مەدەنىيىتى، تىلى، تارىخى، سەنئىتى، فولكلورىنىڭ ناھايىتى يۈكسەلگەنلىكىنىڭ، مەدەنىيەت تەرەققىياتىدىكى ئىز باسارلىرىنىڭ نۇرغۇن ئىكەنلىكىنىڭ زور ئالامىتى. شۇ مىللەتنىڭ ئومۇمىي ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋھىرىدىن – مىراسخورلىرىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە، فولكلور ساھەسىدە پىر - ئۇستازلارنىڭ بۇنچە كۆپ بولۇشى، ۋەتەنپەرۋەر، ئاق كۆڭۈل خەلقىمىزنىڭ چەكسىز ئەقىل - پاراسىتى، گۈزەل ئەدەپ - ئەخلاقى ۋە كۈلكە - چاقچاققا خۇشتار، ئوچۇق - يورۇق، يۇمۇرىستىك مىجەز - خاراكتېرىنى شۇنچە نامايان قىلىپ بېرىدۇ. پېشقەدەملەرنىڭ ئىزىنى بېسىپ، سەپتىن چۈشۈپ قالماي كېلىۋاتقان ئاشۇ ھېكمەت ئىگىلىرىنىڭ ئىجاد قىلغان لەتىپىلىرىگە نەزەر سالغىنىمىزدا، بۇ گۈزەل، ئۆتكۈر لەتىپىلەر ئادەمنى ئۈچىيىنى ئۈزۈۋەتكۈدەك كۈلدۈرۈپ، بەدىئىي زوق بېرىپ، ئەپەندى ئوبرازىنى تېخىمۇ چاقنىتىدۇ. كەم يەرلىرىنى تولۇقلاپ بېيىتىپ، زامانىۋى لەتىپىلەر پەللىسىگە كۆتۈرىدۇ. ئۇلار ئارىسىدا بىر كۆرۈنمەس باغلىغۇچى رىشتە – يىپ بار. ئۇ بولسىمۇ ئەجداد ۋە ئەۋلاد مۇناسىۋىتىدۇر. سەلەي چاققان ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش ئونلىغان، يۈزلىگەن قىزىقچىلار - نەسرىدىن ئەپەندىدىن ھەرگىز نام، ئورۇن تالاشمايدۇ. تۆر تالاشمايدۇ، مەنپەئەت تالاشمايدۇ. بەلكى دۇنيا ئومۇمىي ئېتىراپ قىلغان، نۇرغۇن سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ داڭلىق ماركىسىغا ئايلانغان ئەپەندىنىڭ «يىگىت قولدىشى» سۈپىتىدە ئۇنى قولتۇقلاپ ۋە قوغداپ، ئۇچۇر - ئېلېكترون دەۋرىنىڭ رىقابەت سەھنىسىگە، مىللىي غۇرۇرنىڭ ساغلام كامالەت سەھنىسىگە ئېلىپ چىقىدۇ.

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىليونلىغان خەلقنىڭ تىل

سەنئىتى. لەتىپمۇ خەلقنىڭ تىل سەنئىتىدۇر. لەتىپىلەرنىڭ قىممىتى ۋە تىلى گىرەلەشكەن زەنجىرسىمان مەھسۇلاتلارغا ئوخشايدۇ. لەتىپىلەرنىڭ لەتىپىلىك خۇسۇسىيەتلىرىنى تەشكىل قىلغۇچى بىرىنچى مۇھىم ئامىل ــ يۈكسەك دەرىجىدىكى ساغلام ئىدىيەۋى مەزمۇن ۋە يۇمۇرىستىك تىلدۇر.

شەھەرلىك باي بىر چوڭ گىلەم توقۇتۇپتۇ. سەلەي چاققانمۇ شۇنداق گىلەمدىن بىرنى ئالماقچى ئىكەن.

ــ باي ئاكا، بىر گىلەم ئالغۇم بار ئىدى. بىرەرسى بارمىدۇ؟ ــ دەپتۇ سەلەي چاققان.

ــ ياخشى گەپ، ئىزدەپ ئاۋارە بولماڭ، بىزدىلا بار، ــ دەپتۇ باي ئۆزى توقۇتقان گىلەمنى كۆرسىتىپ.

ــ بولىدىكەن، ــ دەپتۇ سەلەي چاققان.

ــ ھەي سەلەي ئاخۇن، بۇنچىۋالا چوڭ گىلەمنى نەگە سالارسىز؟ ــ دەپتۇ باي مەسخىرە قىلىپ.

ــ كۇلۇڭغا سېلىپ قوياي دېگەنىدىم، ــ دەپتۇ سەلەي چاققان.

ــ بۇنچىۋالا چوڭ گىلەم كۇلۇڭغا پاتسا، ئۆيىڭىز قانچىلىك باردۇر؟ ــ دەپتۇ باي.

ــ قانچىلىك بولاتتى؟ ــ دەپتۇ سەلەي چاققان بۇرۇتىنى تولغاپ تۇرۇپ، ــ ئۆيۈمنىڭ پەگاسىدا ۋارقىرىسا تۆرىگە ئاڭلانمايدۇ.

«گىلەم سودىسى» ناملىق بۇ لەتىپىدىكى سەنئەتلىك تىلنىڭ نەقەدەر جەزبىدارلىققا ئىگە ئىكەنلىكىنى دېمەيلا قويايلى. قولى قىسقا، ئاق كۆڭۈل، كەمبەغەل پۇقرالارنى كۆزگە ئىلمايدىغان بۇ ھاكاۋۇر باينى سەلەي چاققان تىل شەمشىرى ئارقىلىق شۇنداق بابلىغانكى، باي ئاخىرىدا دېگەن گېپىگە

يۈزمىڭ پۇشايمان قىلىدۇ. بۇ لەتىپىدە سەلەي چاققانىنىڭ تىلىنىڭ ھەقىقەتەن «شەمشەر تىل»، «خەنجەر تىل» ئىكەنلىكى مانا مەن دەپلا تۇرىدۇ. ، سەلەي چاققانىنىڭ «ئىسسىق ئۆتۈپ كەتمىسۇن» ناملىق لەتىپىسى مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

تازا تومۇز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە سەلەي چاققان ئېشىكىگە مىنىپ شەھەرگە قاراپ يول ئاپتۇ. يېرىم يولدا شەھەرقازىسىغا ئۇچراپ قاپتۇ. ئۇ ئېشەكتىن چۈشۈپ قازىغا سالام قىپتۇ. لېكىن، ئېشەك قۇيرۇقىنى شىپاڭشىتىپ زادىلا جىم تۇرماپتۇ.

— ھە، سەلەي ئاخۇن، ئېشىكىڭىز نېمانچە قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىدۇ؟ — دەپتۇ قازى.

— تەقسىر، ئېشەكتە گۇناھ يوق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بۈگۈن بەك دىمىق بولدى ئەمەسمۇ؟ ئۇ، ئۆزلىرىنى كۆرۈپ ئىسسىق ئۆتۈپ كەتمىسۇن دەپ يەلپۈۋاتىدۇ.

بۇ نېمىدېگەن جانلىق، نېمىدېگەن كومېدىيەلىك قىزىق لەتىپە. خۇددى ئەجدادلار كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك: «ئۆتكۈر سۆز — ئاتقان ئوقيادۇر». بۇ لەتىپىدە سەلەي چاققان قۇيرۇقىنى شىپاڭشىتىپ زادى جىم تۇرمىغان ئېشەكنىڭ ھەرىكىتىنى بىر روھانىي، مۇتەئەسسىپ قازىغا دەللەپ، تىل ئوقى ئارقىلىق «ئىسسىق ئۆتۈپ كەتمىسۇن دەپ يەلپۈۋاتىدۇ» دېيىش ئارقىلىق بۇ ئاچ كۆز قازىنى ناھايىتى ياخشى بابلاپ ئەدىپىنى بەرگەن. دېمەك، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق ئۇيغۇر لەتىپىلىرى جانلىق ۋە كومېدىيەلىك، يۇمۇرىستىك ھەجۋىي تىل ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ بەدىئىي جەلپ قىلىش كۈچى ۋە ئۆزگىچە خاس مەپتۇن قىلىش خۇسۇسىيىتىنى ئىپادىلەيدۇ. بۇ خىل تىل ئالاھىدىلىكى سەلەي چاققان

لەتىپىلىرىدە قويۇق تۇس ئالغان. ئۇنىڭ بۇرۇنقى لەتىپىلىرى ياكى ھازىرقى ۋاقىتتا باشقىلار تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغان ھەربىر لەتىپىسى تىل ئۆتكىلىدىن ئىبارەت بۇ مۇھىم نۇقتىنى ناھايىتى تولۇق ئىسپاتلايدۇ. ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى تۇتقان ئورنىنىڭ يۇقىرى ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىدۇ.

تۆتىنچى باب

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ ئىدىيەۋى مەزمۇنى توغرىسىدا

سەلەي چاققاننىڭ نامرات - يوقسۇل ئائىلىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەنلىكى، ھاياتىدا نۇرغۇن ئاچچىق - سوغۇقلارنى بېشىدىن كەچۈرگەنلىكىدەك سەرگۈزەشت - قىسمەتلىرى ئۇنىڭ ئەينى دەۋردىكى زالىم - ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارغا غەزەپ - نەپرەت بىلدۈرىدىغان، ئەمگەكچى خەلققە مۇھەببەت باغلايدىغان، يېتىم - يېسىر، يوقسۇل ۋە مىسكىنلەرگە ھېسداشلىق قىلىدىغان توغرا دۇنيا قاراش تىكلىشىگە تۈرتكە بولغان.

يۇقىرىقى بابلاردا بىز سەلەي چاققان ياشىغان دەۋرنىڭ ئالاھىدىلىكى ئۈستىدە خېلى تەپسىلىي توختالغانىدۇق. ئۇ دەۋر ھەقىقەتەن قەشقەردە زوھۇرىدىن ھېكىمبەگ، بەدۆلەت (ياقۇپبەگ، قوش بېگى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ۋە چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىرىك، خىيانەتچى، پارىخور ئەمەلدارلىرى ھۆكۈمرانلىق قىلىپ تۇرغان دەۋر ئىدى. بۇ دەۋردە ئۇيغۇر خەلقى بىر تەرەپتىن يەرلىك ھاكىم - بەگلەر، خان - تۆرە، سوپى - ئىشان، باي - غوجاملارنىڭ چېكىدىن ئاشقان ئالۋان - ياساق، زۇلۇم - سىتەملىرى ئاستىدا ئېزىلىپ، ئۇلارنىڭ قانلىق قامچىسى ئاستىدا خارلانغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن مانجۇ ھۆكۈمرانلىرىنىڭ مىللىي كەمسىتىش، مىللىي قىرغىنچىلىق، مىللىي زىتلاشتۇرۇش سىياسەتلىرىنىڭ قۇربانىغا ئايلانغانىدى. دېمەك، ئۇيغۇر خەلقى ئەينى يىللاردا سىنىپىي ۋە مىللىي زۇلۇمنىڭ قاتمۇ قات مۇھاسىرىسى تۈپەيلىدىن ياشاش، تەربىيە ئېلىش ھوقۇقىدىن

مەھرۇم بولۇش گىردابىغا بېرىپ قالغانىدى. «ئادەمنى ئادەم يەيدىغان» ئاشۇ مۇدھىش جەمئىيەتنىڭ قانلىق زىددىيەتلىرىگە دۇچ كەلگەن سەلەي چاققان ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن سەرگۈزەشتىلەر ئارقىلىق كىمنىڭ دوست، كىمنىڭ دۈشمەن ئىكەنلىكىنى پەيدىنپەي پەرق ئېتىپ، ھامان ئەمگەكچى خەلقنىڭ، ئاددىي پۇقرالارنىڭ دەرد - ئەلەم، غەم - غۇسسىسىگە ھەمدەم بولۇپ، ئۇلارنىڭ غەمكىن، سۇنۇق قەلبىنى كۆتۈرۈشكە، مەنىۋى جەھەتتىن ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى جاراھەتكە شىپا بولىدىغان قىممەتلىك دورا بولۇشقا تىرىشقان. ئۇ، باي - پومېشچىكلارنىڭ، ئامبال - دارىنلارنىڭ بىگۇناھ قېرىنداشلىرىنى ھەر خىل يوللار بىلەن بوزەك قىلىۋاتقىنىنى كۆرگەندە، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، چەكسىز قەھرى - غەزەپكە كېلىپ، تىل قورالى ئارقىلىق ئۇلار بىلەن قاتتىق ئېلىشقان. قىسقىسى، ئۇ «توشقاندەك يۈز يىل ياشىغۇچە، يولۋاستەك بىر يىل ياشا»، «يول بىلگەن ئامبالدىن قورقماس» دېگەن ئىسيانكار روھنى قىبلىنامە قىلىپ ياشىغان. شۇڭا ئۇنىڭ لەتىپىلىرىدە ھەق - ناھەق قارىشى ناھايىتى ئوچۇق. بۇ لەتىپىلەر ئۇنىڭ ھەق - ناھەق قارىشىنىڭ كەسكىن، ئېنىق ئىكەنلىكىنى، مۇھەببەت - نەپرىتىنىڭ ناھايىتى چوڭقۇر يىلتىزى بارلىقىنى، ئۇ كۆتۈرگەن بايراق ھەرگىز ئۇنىڭ شەخس رەڭلىك بايرىقى بولماستىن، بەلكى ئەجدادلار قولدىن - قولغا ئۆتكۈزۈپ، كۆتۈرۈپ ماڭغان ھەق - ئادالەتنىڭ يېڭىلمەس بايرىقى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ۋەتەنپەرۋەرلىك ئالدى بىلەن ئۆزى تۇغۇلغان زېمىننى، ئۆزىنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن دىيارنى سۆيۈشتىن باشلىنىدۇ. ئەجدادلىرىمىز: «ئەرنىڭ سەرخىلى ئەل ئارىسىدا، گۈلنىڭ سەرخىلى گۈل ئارىسىدا» دېگەنىدى. بۇ خىل ۋەتەنپەرۋەرلىك سەلەي چاققان ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كەتكەن بولۇپ،

نەگە بارسۇن، ئۇنىڭ قەلبىدە بىر خىل يىمىرىلمەس روھىي كۈچ سۈپىتىدە بىللە بولىدۇ. ئۇنىڭغا تەڭداشسىز كۈچ - قۇۋۋەت، مەنىۋى جەڭگىۋارلىق ئاتا قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۆزى سۆيگەن يۇرتى، ئۆز مەھەللىسى، ئۆز قېرىندىشى، ئۆز ماكانى قاتارلىقلارنى ئۆزگە ئەل، ئۆزگە مىللەت، ئۆزگە كىشىلەرگە ھەرگىز تەڭ قىلمايدىغانلىقىدىن ئىبارەت قىممەت قارىشى ھەرگىز تاسادىپىي مەيدانغا كېلىپ قالغان ئەمەس. شۇنى كەسكىن ئېيتىش كېرەككى، ئۇنىڭ ئەنە شۇنداق روشەن ۋەتەنپەرۋەرلىك خاراكتېرىگە ئىگە بىر قىسىم لەتىپىلىرى دەۋر ئۇنىڭ يەلكىسىگە يۈكلىگەن تارىخىي ئامانەتتۇر. بۇ لەتىپىلەرنى ئاڭلىغان ھەرقانداق كىشىنىڭ روھىي ئالىمىدە بىر خىل ئىشەنچ ۋە ئۈمىد، بىر خىل باھاسىز قىممەت قارىشى جۇلالىنىپ تۇرىدۇ.

ئۇنىڭ «قارىغاي لىڭگىلچاققا يارىغاي ياكى يارىمىغاي» دېگەن لەتىپىسىدىن: ئەينى يىللاردا ئانا يۇرتىمىز شىنجاڭغا «ئارخېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈش»، «ساياھەت» نامى بىلەن كېلىپ، مەدەنىيەت تالان - تاراجلىقى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان قىسمەن ئەجنەبىيلەر قامچىلانغان. بۇ لەتىپە كۆرۈنۈشتە دىيالوگ ئارقىلىق دۆلىتى، مىللىتى، كىيىم - كېچىكى، رەڭگىرويى، دىنىي ئېتىقادى پۈتۈنلەي ئوخشاش بولمىغان ئىككى ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى سۆزلىشىش ئارقىلىق باشقا مىللەتلەرنى كۆزگە ئىلماي، ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن قويغان بىر ھاكاۋۇر ئەجنەبىينىڭ بۇرنىنىڭ بېزىنى ئېلىپ قويۇپ، ئۇنىڭ تېگىشلىك دەككىسىنى بەرگەنلىكى بايان قىلىنغان. يەنە بىر تەرەپتىن، كۈچلۈك مىللىي غۇرۇرىنى نامايان قىلىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك مېلودىيەسىنى ياڭراتقان. دېمەك، بۇ لەتىپە ماھىيەت جەھەتتىن سەلەي چاققاندىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغ شەخسنىڭ ئالىيجاناب، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيەسىنى چاقناتقان.

سەلەي چاققاننىڭ مۇشۇ خىل خاراكتېردىكى لەتىپىلىرى خېلى بار، بۇ لەتىپىلەر قەشقەر خەلقىنىڭ چەت ئەل تاجاۋۇزچىلىرىنىڭ تاجاۋۇزچىلىق قىلمىشلىرىغا قەتئىي قارشى تۇرۇشتىكى جۈرئىتىگە، كۈرەش ئىرادىسىگە ئىلھام بېرىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەدىمدىن تارتىپ يات ئەجنەبىيلەرگە چوقۇنمايدىغان، ئۆزىنىڭ كۈچ - قۇدرىتى ۋە ئىقتىدارىغا ئىشەنچ قىلالايدىغان پىسخىك مىجەزىنى ئېچىپ بېرىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك بايرىقىنى لەپىلدەتكەن.

ياقۇپبەگ بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان يەنە بىر لەتىپىنى كۆرۈپ ئۆتەيلى. «خان ھۇزۇرىدا» ناملىق بۇ لەتىپە سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئارىسىدىكى جاۋاھىراتلارنىڭ بىرى.

خان بىر سورۇندا:

— مانا مېنىڭ زامانىمدا، قوينىڭ دۈمبىسىدە تورغاي ئۇۋۇلايدىغان بولدى، — دەپ ماختىنىپتۇ.

— راست ئېيتىدىلا تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ھەزرەتلىرىنىڭ زامانىدا تورغاي ئۇۋۇلاشقا پەقەت قوينىڭ دۈمبىسىلا قالدى.

كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، بۇ بىر مەيدان سۆز جېڭى. ئاتاقلىق ئالىم كايىف: «تىل — چاقماق تاش، سۆز — ئۇچقۇن، ھەي، سۆزلەۋاتقان ئىنسان. ئېھتىيات قىلمىساڭ، ئوت يالقۇنى پەيدا قىلىپ قويىدۇ» دېگەنىدى. بۇ خىل جەڭگىۋار لەتىپىلەر ئالىمنىڭ يۇقىرىقى سۆزلىرىنى ئىسپاتلاپلا قالماستىن، بەلكى ئۇيغۇر سۆز ئۇستىسى سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدىكى تىلنىڭ چاقماق تاشقا ئوخشايدىغان بۈيۈك قۇدرىتىنى، قىممىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. دېمەك قىممەتنىڭ ئۆزى نەرخ، قىممەتنىڭ ئۆزى باھا.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدە بىر خىل سىمۋول ۋە كۈچلۈك ئوخشىتىش بار. ئۇ بولسىمۇ زالىم ئەمەلدار، ئاچ كۆز سودىگەر، جازانىخور، پاششاپ، يالغان تېۋىپ، باجگىرلارنى ئېشەككە، چوشقىغا، مېكىيانغا، ئالۋاستىغا، يالماۋۇزلارغا، دوزاخنىڭ ئوتىغا ئوخشىتىپ دۇمبالاش. بۇ خىل سىمۋول ۋە ئوخشىتىش لەتىپىدىكى ئوبرازلارنىڭ چىنلىقى ئادەمنى قايىل قىلىدۇ ھەم سەلەي چاققاننىڭ خەلققە قانچىلىك يېقىن تۇرغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇ تارىخىي كۆرۈنۈشلەر ھازىرقى ۋاقىتتا ئاغزىدا «خەلقنىڭ چاكىرى»، ئەمەلىيەتتە «خەلقنىڭ شىلىلىسىگە مىنىۋالغان يۇرت زومىگەرلىرى» بولۇپ قالغان ئىنتايىن ئاز ساندىكى ئىنساپسىزلارغا سىلىشتۇرما بولۇپ قالغان، ئەلۋەتتە.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ ئىدىيەۋى مەزمۇنىدا خەلقپەرۋەرلىك بايرىقى ئېگىز كۆتۈرۈلگەن. خەلقچىللىق خاراكتېرىدىكى لەتىپىلەر ئەمگەكچى خەلقنىڭ تۈپ مەنپەئىتىنى ھەقىقىي ئەكس ئەتتۈرگەن يۇقىرى باھالىق لەتىپىلەردۇر. ئاتاقلىق يازغۇچى ۋالتېر H. كوتتىڭھام: «قىممەتتىن ئىشەنچ ھاسىل بولىدۇ، ئىشەنچتىن قىزغىنلىق تۇغۇلىدۇ. قىزغىنلىق ـ دۇنيانى باش ئەگدۈرىدۇ» دەپ كۆرسەتكەنىدى. سەلەي چاققاندىن ئىبارەت بۇ دانىشمەننىڭ ھەربىر لەتىپىسىدىكى قىممەت ئۇنىڭ زامان ۋە تەرەققىيات، كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچ، ئۈمىدىنى مەيدانغا كەلتۈرگەن. بۇ خىل پۈتمەس - تۈگىمەس ئارزۇ ۋە كۈچلۈك ئىشەنچ كىشىلەردە ئۇنىڭغا بولغان بىر خىل چەكسىز قىزغىنلىقنى، سۆيۈنۈشنى، ئەقىدىنى مەيدانغا كەلتۈرگەن. بۇ خىل سەمىمىي، ئوتتەك قىزغىنلىق ھەرقانداق زالىم، ئاچ كۆز، نادان ھۆكۈمرانلارنىڭ ئەسلىي قىياپىتىنى تونۇۋېلىپ، ئۇلارنى كۆزدىن يوقىتىپ، ھوقۇقتا باراۋەر يېڭى دۇنيا يارىتىشقا يېتەكلىگەن.

خەلقچىللىق بىلەن سۇغىرىلغان لەتىپىلەردىكى بۇنداق تەڭداشسىز شىجائەت ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىشكە قىلىنغان سەپەرۋەرنامىدۇر.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرى چوڭ جەھەتتىن ئالغاندا، زاۋاللىققا يۈز تۇتۇۋاتقان چىرىك فېئودالىزم جەمئىيىتىدىكى ئەزگۈچى ۋە ئېزىلگۈچىلەر، ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى ۋە قىلىنغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشتۈرۈپ بولمايدىغان سىنىپىي زىددىيەت، ئىجتىمائىي زىددىيەتلەردىن تارتىپ كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشى ۋە ئۆزئارا مۇناسىۋەت، مۇئامىلىسىدىكى ئەڭ ئۇششاق مەسىلىلەرگىچە بولغان دائىرە، مەزمۇننى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. بولۇپمۇ ئۇنىڭ «مەندىن قورقىدۇ»، «ئامبالدىن ئۇزاق ياشايدۇ»، «ئېشەك بەگ»، «ھىدىنى پۇرىغان بولسا كېرەك»، «ئاتقا ئايلىنىۋالسىلا»، «ئىتنى دۇمبالاش»قا ئوخشاش كونا - يېڭى لەتىپىلىرى ئاچچىق ھەجۋىي، چوڭقۇر مەسخىرە، ئۆتكۈر كۈلكە ئارقىلىق ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى تۈرلۈك سىياسىي، ئىجتىمائىي زىددىيەتلەرنى پاش قىلىدۇ. ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان جەمئىيەتنىڭ تۈرلۈك تەبىقە - قاتلاملىرىغا يوشۇرۇنۇپ كەلگەن بۇ ئۆتكۈر زىددىيەتلەرنىڭ پەردىسىنى ئېچىپ تاشلاپ، تۈرلۈك ئىجتىمائىي، تارىخىي ۋەقەلەرگە، ئىجتىمائىي ھادىسە ۋە ئوخشىمايدىغان پايدا - مەنپەئەت مۇناسىۋەتلىرىگە لىللا باھا بېرىدۇ. شۇڭا، ئەمگەكچى خەلق بۇ لەتىپىلەرگە ئامراق، ھەرقانداق كىشى تەكرار ئاڭلاپ ھۇزۇر ئېلىشنى ئويلايدۇ. سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئەزگۈچى سىنىپلارنىڭ ۋەكىللىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئوخشاش بولمىغان تارىخىي دەۋرلەردىكى گۇماشتىلىرىنى پاش قىلىپ، چىرايلىق نىقابىنى يىرتىپ تاشلاپ، تەنقىد مۇنبىرىگە سۆرەپ چىقىپ، ھەجۋىي قامچا ئارقىلىق ساۋاداپ تەربىيەلەيدۇ. ئۇيغۇر ئەمگەكچى خەلقىنىڭ، ئاۋام پۇقرالارنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى،

ئوتلۇق غايىلىرى، گۈزەل ھېسسىياتلىرى سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدە ئۆز ئەكسىنى تاپقان. ئۇنىڭ لەتىپىلىرىدە بۇرۇنقى پادىشاھ - ۋەزىرلەر، زالىم ئەمەلدارلار، باي - ئاقسۆڭەكلەر، مۇتەئەسسىپ سوپى - ئىشان، خان - تۆرىلەرنىڭ چىرىكلىكى، ئادالەتسىزلىكى، ياۋۇزلۇقى، فېئوداللىق تۈزۈمنىڭ قاراڭغۇلۇقى ئېچىپ تاشلىنىپ، ئۇلارنىڭ رەزىل ماھىيىتى خەلقئالەم ئالدىدا چۇۋۇپ تاشلانغان. ئەمگەكچى خەلقنىڭ بۇ تىرىكتاپ، پارازىتلارغا بولغان نارازىلىقى ۋە قارشىلىق كۆرسىتىش ئېڭى مەدھىيىلەنگەن. شۇڭا، بۇ لەتىپىلەر نەچچە ئەسىردىن بۇيان ئېغىزدىن - ئېغىزغا، مەھەللىدىن - مەھەللىگە، يۇرتتىن - يۇرتقا، مىللەتتىن - مىللەتكە تارقىلىپ، كۈنسېرى بېيىپ ۋە مۇكەممەللىشىپ، خەلق ياخشى كۆرىدىغان شەكىلسىز ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىغا ئايلىنىپ قالغان.

ئەجدادلىرىمىز: «ئەمگەك بىلەن ئەر كۆكۈرەر، يامغۇر بىلەن يەر» دېگەنىدى. سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئىچىدە يەنە ئەمگەكنى، ئەمگەكچىلەرنى قەدىرلەش، ھالال ۋە ھارامنى ئايرىش، ئەمگەك ئارقىلىق ئۆزىنى ۋە دۇنيانى ئۆزگەرتىشتىن ئىبارەت كىشىلىك ھايات قارىشى ئاجايىپ روشەن ئىپادىلىنىپ تۇرىدۇ. ئەمگەكنى ياخشى كۆرۈش، ئۆز بەختىنى ئەمگەكتىن تېپىش، ھۇرۇن - قاشاڭ بولماسلىق، ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ھالال ياشاش ھەم خالىسانە ئەمگەك قىلىش، ھەم ئەمگەك ئارقىلىق قىممەت يارىتىش ئۇنىڭ ئەمگەكچىلەرنى مەدھىيىلەش خاراكتېرىدىكى لەتىپىلىرىنىڭ جېنىدۇر. بۇ لەتىپىلەردە ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئۆمرىنىڭ ئۇزۇن - قىسقا بولۇشىدىن، قەيەردە تۇغۇلۇپ قەيەردە ياشىشىدىن، يۇقىرى - تۆۋەن ئورۇنلاردا ئىشلىشىدىن قەتئىينەزەر، ئەمگەك قىلىپ، چوقۇم تەڭرى بەخش ئەتكەن جىسمانىي قۇۋۋىتىنى ۋە ئادىمىلىك پىسخىكىسىنى جارى قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت نۇرلۇق ئىدىيە

جۇلالىنىپ تۇرىدۇ.

«سىلىگە قالسۇن» دېگەن لەتىپىدە پەقەت ئىككىلا روھ بار، بىرى، تەندۇرۇس ئادەملەر چوقۇم ئەمگەك قىلىپ ھالال ياشاش كېرەك، بولمىسا تەڭرىمۇ نارازى بولىدۇ؛ يەنە بىرى، تاماخور بولماسلىق، ئۆزىنى خارلىماسلىق كېرەك. بۇنداق ئۇلۇغۋار روھ ئەجدادلارنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ھالال ئەمگەك بىلەن ھايات كەچۈرۈش ۋە يېڭىلىق يارىتىش، شۇ ئارقىلىق مىللەتنى، يۇرتنى، ئۆزىنى روناق تاپقۇزۇش دېگەنلىكتۇر.

«مېنىڭ پۇلۇم ھالال» دېگەن لەتىپىدە: «ھەرقانداق ئادەم ھالال ئىشلەپ پۇل تېپىشى، ھەرگىز ھارامغا ئۆزىنى ئۇرماسلىق لازىم» دېگەن بىر ئۇلۇغۋار قاراش بار. ئەمگەك — كىشىلىك جەمئىيەتنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى، ئادەمنىڭ ئېرىشكەن بەخت - سائادىتى ۋە راھەتلىك، باي، ئازادە تۇرمۇشىنىڭ كېلىش مەنبەسى. كىشىلىك ھاياتنىڭ قىممىتىمۇ، شان - شەرىپىمۇ، يۈز - ئابرۇيىمۇ ئەمگەكتىن كېلىدۇ. قايسى مىللەتتە، قايسى جەمئىيەتتە، قايسى مۇھىت، شارائىتتا، كىشىلەر ئەمگەككە ئامراق بولسا، ئەمگەكنى قىزغىن سۆيسە، شۇ دەۋر، شۇ مىللەت، شۇ ئادەم روناق تاپىدۇ.

سەلەي چاققاننىڭ ئەمگەك ۋە ئەمگەكچىلەرنى قەدىرلەش، ئەمگەك ئارقىلىق دۇنيانى ئۆزگەرتىشتىن ئىبارەت بىر روھ جىلۋىلىنىپ تۇرغان لەتىپىلىرىدە «دېھقان ئۇلۇغ» دەيدىغان بىر ياڭراق سادا ھەمىشە قۇلىقىمىزنىڭ تۈۋىدە جاراڭلايدۇ. بۇنداق بولۇشى — ئۇ دېھقان ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپ دېھقانلار ئارىسىدا ياشاپ، دېھقان بولۇشنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى ھەم تەسلىكىنى بىلىپ يەتكەنلىكىدە. شۇڭا، ئۇ مەيلى زوھۇرىدىن ھېكىمبەگ ياكى ياقۇپبەگ ھۇزۇرىدا ئىشلىگەن كۈنلەردە بولسۇن، ياكى باي - پومېشچىك، خوجا -

تۆرىلەرنىڭ ئۆيىدە مەدىكار بولۇپ تۇرغان چاغلىرىدا بولسۇن، ياكى ھېيتگاھ مەدرىسەدە ئوقۇپ، دۇم يېتىپ، دۇم قوپۇپ، ئاشخانا، ناۋايخانىلاردا ئىشلەپ كۈن ئۆتكۈزگەن ۋاقىتلىرىدا بولسۇن، دېھقانلارنى بىرەر كۈنمۇ، بىر مىنۇتمۇ ئېسىدىن چىقىرىپ قويغىنى يوق. ئۇ: «دېھقان دۇنيادىكى بارلىق نازۇ-نېمەتلەرنى تەييارلىغۇچى ئۇلۇغ ئادەملەر» دەپ قارايدۇ. ئۇ نۇرغۇن لەتىپىلىرىدە دېھقاننى ئۇلۇغلايدۇ. دېھقاننى پەس كۆرىدىغان، زاڭلىق قىلىدىغان يۇقىرى تەبىقىدىكى بەگ-تۆرىلەرنى پەم بىلەن بابلاپ، ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ مەنىۋى مەدەتكارى سۈپىتىدە نامايان بولىدۇ.

سەلەي چاقچاق لەتىپىلىرى ئىچىدە يۇقىرىقى مۇھىم نۇقتىلاردىن باشقا، يەنە ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئىچكى قىسمىغا قارىتىلغان لەتىپىلەرمۇ ئاز ئەمەس. بۇ خىل لەتىپىلەر ئەزگۈچى ھۆكۈمرانلارغا قارشى تۇرۇشنى بايراق قىلغان لەتىپىلەردىن ماھىيەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بۇ لەتىپىلەر خەلقنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى زىددىيەتلەر كاتېگورىيەسىگە ياتىدۇ. خاراكتېرى تۈپتىن ئوخشىمايدىغان بۇ لەتىپىلەر كەڭ خەلق ئاممىسى ئارىسىدىكى ھازىرغا قەدەر مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان نۇرغۇن نۇقسان، ئىللەتلەرنى مەسخىرە قىلىشنى، ساۋاشنى مەركەز قىلغان. بۇ خىل لەتىپىلەر مەزمۇنىدىن ئالغاندا، خەلق ئارىسىدىكى ناھەقچىلىك، جازانىخورلۇق، پارىخورلۇق، ئالدامچىلىق، كۆپ نىكاھلىق بولۇش، كۆرەلمەسلىك، ھەسەتخورلۇق، ساختىپەزلىك، نادانلىق، پارىخورلۇق، خۇراپاتلىق قاتارلىق يارىماس قىلمىشلارنى سۆكۈپ ۋە مەسخىرە قىلىپ، كىشىلەرنى بۇنداق ئىشلاردىن ھەزەر ئەيلەشكە دەۋەت قىلىدۇ، مەنىۋىيەت جەھەتتىن تەربىيەلەيدۇ. پەند - نەسىھەت خاراكتېرىنى ئالغان بۇ لەتىپىلەر يوللۇق ۋاسىتىلەر ئارقىلىق كىشىلەرگە تەنبىھ، مەسلىھەت بېرىپ،

كىشىلەرنى مېڭە ئىشلىتىپ ئەقىل - ئىدراكلىق بولۇشقا، نادانلىق، ئەخمەقلىق، قاراملىقتىن قۇتۇلۇشقا، ئىلمىي ئىش كۆرۈشكە، ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش قىلىشقا، زىناخورلۇق قىلماسلىققا، يۈلىنىۋالماسلىققا ئۈندەيدۇ. ھەرقانداق ئورۇندا، ھەرقانداق ئىشنى قىلغاندا، «يەتتە ئويلاپ بىر كېسىش» كە، ئېھتىياتچان، كەمتەر، سالماق بولۇشقا دالالەت قىلىدۇ.

كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، سەلەي چاققان لەتىپىلىرى تۇرمۇشنىڭ ئەنە شۇنداق ئەڭ كىچىك، ئەڭ نازۇك، ئەڭ سەزگۈر تەرەپلىرىگىچە سىڭىپ كىرىپ، ياخشىلارغا ياخشىچە، يامانلارغا يامانچە، چوڭلارغا چوڭچە، كىچىكلەرگە كىچىكچە ھازىر جاۋاب بولۇپ كەلمەكتە. بۇ خىل لەتىپىلەر ئۇيغۇر خەلقى ۋە ئۇيغۇر ئەۋلادلىرىنىڭ مەنىۋى جەھەتتىن ساغلام، پەزىلەت جەھەتتىن ئېسىل بولۇپ ئۆسۈپ يېتىلىشىدە، ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ ئەقىل بۇلىقىنى ئېچىشتا ئىنتايىن ئاكتىپ رول ئوينايدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئىچىدە كۆڭۈل ئېچىشنى ئاساس، قىزىقچىلىقنى گەۋدە قىلغان خېلى بىر قىسىم لەتىپىلەر بار. بۇ خىل لەتىپىلەر خۇشچاقچاق، مېھماندوست ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىجەز - خاراكتېرىگە ماس كېلىپلا قالماستىن، بەلكى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ، «ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار» دەيدىغان ئۈمىدۋارلىق روھىي ئالىمىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. بۇ خىل خاراكتېردىكى لەتىپىلەر ئاڭلىغان كىشىلەرنى كۈلدۈرۈپ كۆڭلىنى ئېچىپلا قالماي، ئۇلارنىڭ ئېتىز - ئېرىقتىكى ئىش - ئەمگەكتىن، خىزمەتتىن، شىركەتتىن، سودا - تىجارەتتىن قايتىپ ئۆيگە كەلگەندىكى روھىي ھارغىنلىقى ۋە زېرىكىش تۇيغۇسىنى چىقىرىپ تاشلاپ، ۋۇجۇدىنى شاد - خۇراملىققا چۆمۈلدۈرىدۇ. بۇ خىل لەتىپىلەرگە ئىجتىمائىي، سىنىپىي مەزمۇن يۈكلەنمىگەن، جەمئىيەتتىكى چوڭ زىددىيەت، چوڭ ھادىسىلەر بىلەن باغلانمىغان، پەقەت

كەيپىياتىنى تەڭشەش، كىشىلەرنى كۈلدۈرۈشنى مۇھىم نۇقتا قىلغان. بۇ خىل لەتىپىلەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بىردەم بولسىمۇ كۆڭۈل ئېچىشنى، قىزىقچىلىقنى ئاساسىي مېلودىيە قىلغان سەنئەت، تېلېۋىزىيە نومۇرلىرى بىلەن ئورتاقلىققا ئىگە.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئىچىدىكى كۆڭۈل ئېچىشنى مەزمۇن قىلغان لەتىپىلەرنىڭ خېلى زور بىر قىسمى سەلەي چاققاننىڭ نىكاھ، توي، چىراي، ئاتا - بالا، ئائىلە، مېھماندارچىلىق، قولۇم - قوشنا، قۇدىلار مۇناسىۋىتىگە چېتىلغان. چېتىلىش دائىرىسى كەڭ بۇ لەتىپىلەردە سەلەي چاققاننىڭ ئۆزى، خوتۇنى، ئوغلى، قىزى ياكى سەلەي چاققاننىڭ دادىسى، ئانىسى، بوۋىسى، موممىسى، تاغا، ھاممىلىرى ۋە ياكى سەلەي چاققاننىڭ دوست - بۇرادەرلىرى، لايىقلىرى بار، نۇرغۇن مۇھەببەتلەشكەن ئوبيېكتلىرى بار. لەتىپە ۋەقەلىكىگە دېتال بولغان بۇ مۇرەككەپ ئادەملەر مۇناسىۋىتى ھەقىقەتەن ناھايىتى ئىنچىكىلىك بىلەن قۇراشتۇرۇلغان. بۇ لەتىپىلەر ھەرگىز مۇناسىۋەتسىز، زۆرۈرىيىتى يوق ئادەملەرنى لەتىپىگە سۆرەپ كىرمەيدۇ. لەتىپە ۋەقەلىكى ھامان سەلەي چاققاننى مەركەز قىلىپ داۋاملىشىدۇ. سەلەي چاققان لەتىپىنىڭ مېغىزى، سەلەي چاققان بولمىسا سيۇژېت، مەزمۇن، كۈلمىناتسىيە نۇقتىسى ۋە يەكۈن قانداقتۇر ئەھمىيەتسىزدەك بىلىنىدۇ. لەتىپىلەردە سەلەي چاققان خوتۇنى بىلەن مۇڭدىشىدۇ ياكى قىز - ئوغۇل، كۈيۈئوغۇل، كېلىنلىرى بىلەن سۆزلىشىدۇ، سوئال قويىدۇ، جاۋاب بېرىدۇ. ئۇلار سەلەي چاققاننى چۆرىدەپ ھەرىكەت قىلىدۇ، گەپ - سۆزدە ماسلىشىدۇ، ئۆزئارا پاس چىقىرىشىدۇ. شۇ ئارقىلىق بىرەر مەسىلە، بىرەر زىددىيەت، بىرەر نۇقتىنى شەرھلەپ، كىشىلەر ئانچە ئەھمىيەت بېرىپ كەتمەيدىغان ياكى ئادەمنىڭ دەماللىققا يادىغا كەلمەيدىغان بىرەر ئىلمىي ھەقىقەتنى ئوتتۇرىغا تاشلايدۇ.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ ئىدىيەۋى مەزمۇنىدا ۋەتەنپەرۋەرلىك، خەلقپەرۋەرلىك بايرىقى ئېگىز كۆتۈرۈلگەن؛ ئەمگەك ۋە ئەمگەكچىلەر قەدىرلەنگەن؛ ناچار ئىللەتلەر قامچىلانغان، سەلەي چاققاننىڭ قىزىقچىلىق بىلەن تويۇنغان لەتىپىلىرىگە ياندىش ھالدا، يەنە پەلسەپىۋىلىك، ئىلمىيلىك، ئىلىم - مەرىپەت، ئادىمىي تەربىيەسى خاراكتېرىنى ئالغان لەتىپىلەر خېلى زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئىلىم - پەن روھىنى تەرغىب قىلىپ، نادانلىقنى قامچىلاش — ئۇنىڭ لەتىپىلىرىدە قويۇق تۈس ئالغان. سەلەي چاققاننىڭ خېلى زور تۈركۈم لەتىپىلىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نەچچە ئەسىردىن بۇيانقى ئىشلەپچىقىرىش كۈرىشى ۋە تەبىئەت بىلەن بولغان كۈرىشى، جەمئىيەتنى يېڭىلاش، ئاقارتىش، ئۆزگەرتىش يولىدىكى كۈرەشلىرىدىن ئالغان سانسىز ئەمەلىي تەجرىبە - ساۋاقلىرىنىڭ مەھسۇلى سۈپىتىدە بارلىققا كەلگەن. ئىلمىي، تۈسى قويۇق بولغان، چوڭقۇر پەلسەپىۋى پىكىرلەرگە تويۇنغان بۇ ھېكمەتلەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەينى دەۋردىكى ئىلغار ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ۋە ئىلغار مەدەنىيىتىگە، مەدەنىيەت، مائارىپ، پەن - تېخنىكا جەھەتتىكى يېڭىلىققا ئىنتىلىش روھىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. بۇ خىل لەتىپىلەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شانلىق مەدەنىيەت تارىخىغا ئىگە مىللەت ئىكەنلىكىنى، ئۇن ئىككى مۇقام، كارىز، مەشرەپ، يىپەك يولى مەدەنىيىتى قاتارلىقلارنى ياراتقان، شىنجاڭدىن ئىبارەت گۆھەر زېمىنىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت ئاساسىنى قۇرغان ۋە بۇ ئاساسنى قۇرۇشقا نۇرغۇن بەدەل تۆلىگەن خەلق ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ خىل لەتىپىلەر كىشىلەرنىڭ ئۆزى ياشاپ تۇرغان دۇنيانى توغرا چۈشىنىۋېلىشىغا، دەۋر تەرەققىياتىنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى بولغان ئىلىم - پەننىڭ يۆنىلىشىنى ئىگىلىۋېلىشىغا ياردەم بېرىدۇ. بۇ خىل

ئىلغارلىق بۈگۈنكى زاماندىكى بەزى مىللەتلەردە ھېلىمۇ مەۋجۇت بولۇۋاتقان نادانلىق، زامانىۋى خۇراپاتلىق قاتارلىقلارغا نىسبەتەن روشەن سېلىشتۇرمىدۇر. سەلەي چاققاننىڭ لەتىپىلىرى يالغۇز سىياسىي، تارىخىي، ئىجتىمائىيەت نۇقتىلىرىدىن چىقىپلا قالماستىن، بەلكى تېبابەت، جۇغراپىيە، ئاسترونومىيە، ئېكولوگىيە، دېھقانچىلىق، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، ھاۋا رايى، توي - نىكاھ، تىل - يېزىق، كالېندار قاتارلىق ساھەلەرگىچە چېتىلغان. ئىچكىرىلەپ قارىساق، ھەممە ساھە، ھەممە كەسىپتىن ئەكس ئېتىلگەن لەتىپىلەرنى ئۇچرىتىش مۇمكىن.

«كۆزىڭىزنى داۋالاشقا توغرا كېلىدۇ» دېگەن لەتىپىدە، ھەرقانداق بىر كىشى ساغلام تەن، ياخشى روھىي كەيپىياتقا ئىگە بولۇش ئۈچۈن ئۆزىگە دىققەت قىلىش لازىملىقى، قالايمىقان نەرسە يەپ، ساغلام ئەزالارنى بۇزماسلىق تەكىتلەنگەن، ئاشۇنداق قىلغاندىلا كېسەلدىن خالىي بولغىلى بولىدىغانلىقىدىن ئىبارەت بىر تېببىي قائىدە سۆزلەنگەن. ئەجدادلارنىڭ «كۆزۈڭ ئاغرىسا قولۇڭنى تارت، قورسىقىڭ ئاغرىسا نەپسىڭنى يىغ» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزىنىڭ نەقەدەر توغرا ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت ئىلمىي ھەقىقەت يورۇتۇپ بېرىلگەن.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئىچىدىكى «تەلەي»، «ھارام بىلەن ھالال»، «دۇئا»، «يەر شارى»، «دوزاخ نەدە؟»، «ئىشان»، «غاز شورپىسى» قاتارلىق لەتىپىلەر شۇبھىسىزكى، ئىلىم - پەننى ئومۇملاشتۇرۇپ، نادانلىق، خۇراپاتلىقنى تۈگىتىشكە دائىر ئىلغار مەزمۇنلار بىلەن تويۇنغان.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئىچىدە «بىر پاي كەشكە 40 خوتۇن»، «دەڭنى چاقىمەن»، «ئەينەك» دېگەنگە ئوخشاش بەزى لەتىپىلەر ئۇچرايدۇ. لېكىن، بۇ خىل لەتىپىلەر سەلەي چاققان ئوبرازىغا قىلچىمۇ تەسىر يەتكۈزەلمەيدۇ. ئەقىللىق ۋە دانالىقلار

ئەمەس، بەلكى نادانلىق، ساددا، گوللۇقمۇ كىشىلەرگە ئەقىل ئۆگىتىپ، كۆزىنى ئاچىدۇ، كىشىلەرنى پەم - پاراسەتلىك بولۇشقا ئۈندەيدۇ. ئۇنىڭ «جوزىغىلا راسلاپ بېرىڭ»، «بۆشۈكتىكىلەرمۇ كېلىپ بولسۇن»، «قوزۇق» قاتارلىق لەتىپىلىرى ئەنە شۇنداق ئوخشىمىغان مۇددىئا، ئوخشىمىغان نۇقتىدىن چىقىپ نادانلىقنى ئەقىللىق، زېرەكلىككە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق كىشىلەرنى سەزگۈر، چېچەن، پەملىك بولۇشقا دالالەت قىلىدۇ.

سەلەي چاققاننىڭ يېڭى لەتىپىلىرى كونا لەتىپىلەرنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان ئاساستا پەيدا بولۇۋاتىدۇ. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدىكى بۇ يېڭى بۇرۇلۇش ۋە يېڭى زامانىۋى مەزمۇنلار كەڭ خەلقىمىزنىڭ مۇقىملىق، تىنچ - ئامانلىق، خاتىرجەملىك، ئاسايىشلىق ئىچىدە ھاللىق تۇرمۇش كەچۈرۈش ئارزۇسىنى چىقىش قىلىپ، كىشىلەرنى تىنچ، مۇقىملىق ئىچىدە تەرەققىي قىلىشقا، مۇقىملىقنى، ئىناقلىقنى ئەلا بىلىپ، دۆلەتنى، مىللەتنى گۈللەندۈرۈش يولىدا بىر كىشىلىك ھەسسە قوشۇشقا دالالەت قىلىدۇ. بۇ، بۈگۈنكى كۈندىكى سەلەي چاققاننىڭ نامىغا توقۇلغان زامانىۋى لەتىپىلەرنىڭ ئاساسىي ئېقىمى ۋە ئالاھىدىلىكى. بۇ يېڭى، زامانىۋى لەتىپىلەر تېماتىك مەزمۇن، بەدىئىيلىك جەھەتتىن ئۆزىگە خاس زامان، ماكان، مۇھىت شارائىتىغا ئىگە بولغاچقا، يېڭى دەۋردىكى ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى بىلەن بۇرۇنقى لەتىپىلەردىن پەرقلىنىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ شانلىق نامايەندىلىرىنىڭ بىرى بولغان سەلەي چاققان ئوبرازى مانا شۇنداق ۋەزىيەت ئاستىدا كونا ئەسىرنى ئۇزىتىپ، يېڭى ئەسىرگە قەدەم قويدى. سەلەي چاققان مۇشۇ ئەسىردىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ ھېكمەت چىرىغى. ئۇ ئاجىز، دەردمەن پۇقرالارغا كۆيۈنۈش، ئۇلار ئۈچۈن گەپ قىلىپ

كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىش، نامرات خەلقنى ئۆزىنىڭ مېھرىبان، ئىللىق چىرايى بىلەن خۇش قىلىش، بارلىق ئاق كۆڭۈل، ۋىجدانلىق، غۇرۇرلۇق جامائەتنى قانات ئاستىغا ئېلىپ زىيان - زەخمەتتىن ساقلاپ، ئىناق دۇنيا، ئىناق جەمئىيەت قۇرۇشتەك بۈيۈك مۇددىئانى ئۆزىگە مىزان قىلىپ، تاپان يالاپ جان باقىدىغان رەزىل كىشىلەرنى قامچىلاپ، خەلقىمىزنى مەڭگۈ بەختكە، گۈزەل غايىگە يېتەكلەيدىغانلىقىغا ئىشەنچىمىز كامىل.

بەشىنچى باب

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ قويۇق مىللىي پۇراققا ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇشى، مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇر، بەدىئىيلىكىنىڭ يۇقىرى، تۈزۈلۈشىنىڭ ئىخچام، ئېيتىشقا ۋە ئەستە قالدۇرۇشقا ئاسان بولۇشى، بولۇپمۇ كۈلكىلىك بولۇشى، ئۇنىڭ كەڭ تارقىلىشىغا زېمىن ھازىرلىغان. ئۇ ھەم كەڭ ئاۋام - خەلقنىڭ قىزغىن قوبۇل قىلىشىنىڭ سەۋەبلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالغان. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ تىغ ئۇچى ئۆتكۈر بولۇپ، گوياكى ياخشى بىلىگەن پىچاقنىڭ بىسىغا ئوخشايدۇ. بۇ لەتىپىلەر سانجىلغان ھامان بۇرما مىختەك يېرىپ كىرەلەيدۇ. كىشىلەر ئاڭلىغان ھامان لەتىپىنىڭ قىزىقارلىقلىقىدىن كۈلكىدىن توختىمايدۇ. ئۇنىڭ لەتىپىلىرىدە سىرتقى كۆرۈنۈش تەسۋىرى، زۆرۈرىيىتى بولمىغان بايان، چۈشەندۈرۈش، ئورۇنسىز قىستۇرۇلغان سۆز - ئىبارىلەر يوق. بۇنداق ئەيىب - نۇقسانلاردىن ساقلىنىشىنىڭ ئۆزى دەل ئۇنىڭ لەتىپىلىرىنىڭ ھەقىقىي لەتىپە بولالىشىدىكى تۈپ ئامىللارنىڭ بىرى. ئەجدادلار «گەپنىڭ پىششىقى ياخشى، ئاشنىڭ ئىسسىقى»، «گەپنى قىسقا قىل، كۆسەينى ئۇزۇن»، «گەپنىڭ تېگىدە گەپ بار، ساقالنىڭ تۈۋىدە ‹خەپ! بار›» دېگەنىدى. سەلەي چاققان لەتىپىلىرى باشتىن - ئاخىر ئەنە شۇ ھېكمەتلەرنىڭ روھىنى ئۆزىگە خېمىرتۇرۇچ قىلغان. بۇ خىل ھەجۋىي ۋە كۈلكە ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىدا تېگىشلىك رول ئويناۋاتقان ساتىرا ۋە يۇمۇر تۈرلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا

نىسبەتەن ئاكتىپ رول ئوينىغان. لەتىپىلەر مۇنبىرىنىڭ يېنىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئۇيغۇر يۇمۇرچىلىقىنى زامانىمىزغا لايىقلاشقان يۇمۇرلار ژانىرىغا ئايلاندۇرۇپ، قىسقا، مېغىزلىق ھالىتى بىلەن خەلق قەلبىگە ئۈزۈكسىز سىڭىپ كىرىپ، شاخىنىڭ ئۇچىدا قىزىرىپ تۇرغان ئالمىدەك شېرىن مېۋە بەرگۈزگەن. مۇشۇلارغا زوق بىلەن نەزەر سالغاندا، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ يۇمۇرلار بىلەن ئۇرۇق - تۇغقان، ئاكا - سىڭىل ئىكەنلىكىنى ھېس قىلماي تۇرالمايمىز. ئۇلار ھەقىقەتەن قانداش بىر تۇغقانلاردۇر، ئەلۋەتتە.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكىنى تۆۋەندىكىدەك مۇنداق نۇقتىلارغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن.

1. قىسقا ۋە پۇختا

قىسقا ۋە پۇختا بولۇش ھەرقانداق ئادەمنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان ئۆلچەم. قىسقا بولغىنىدا مەقسەت - مۇددىئا ئوچۇق بولىدۇ، ۋاقىت تېجىلىدۇ، مەزمۇنلۇق، تەملىك بولىدۇ. ئۇنىڭ بەزى لەتىپىلىرى بىرقانچە قۇر ياكى ئون نەچچە خەت كېلىدۇ. لېكىن، شۇنداق قىسقا بولۇشىغا قارىماي ئىدىيەۋى مەزمۇنى ناھايىتى چوڭقۇر، پېرسوناژلار خاراكتېرى روشەن، ھەجۋىنىڭ تىغ ئۇچى ئۆتكۈر بولۇپ، خۇددى يىڭنە سانجىلغاندەك تۇيغۇ بېرىدۇ.

بىر كىشى سەلەي چاققاندىن:

— ئاخشام ئاغزىمدىن بىر چاشقان كىرىپ كېتىپ چۈشەپ قاپتىكەنمەن. بۈگۈن ناھايىتى بىئارام بولۇۋاتىمەن. قانداق قىلسام بولار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مۇشۇك يەڭ، ئۇ چاشقاننى يەۋەتسە، كۆڭلىڭىز ئارام تاپىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

بۇنىڭغا ئوخشاش قىسقا ھەم پۇختا توقۇلغان لەتىپىلەر سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ 1/3 قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ.

2. قۇرۇلمىسى مۇكەممەل

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدە پاش قىلىنىدىغان ياكى ئىنكار قىلىنىدىغان ئوبيېكتلار ناھايىتى ئاددىي ھېكايە ھالىتىدە تۈزۈلىدۇ. ۋەقەلىكنى ئاددىيغىنا تاپشۇرغاندىن كېيىن، دەرھال بىرەر گەپ پاس چىقىرىلىدۇ ـ دە، ئاساسىي ئىدىيە ئەڭ ئاخىرقى بىر جۈملىدە ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ خىل لەتىپىلەرنىڭ بەدىئىي ئۈنۈمدارلىقى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، ھەقىقىي مۇددىئانى گەۋدىلەندۈرگەن.

سەلەي چاققان شەھەر ھاكىمىنىڭ ھوزۇرىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە، بىر ئاغىنىسى ئۇنىڭدىن:

— يۇرت چوڭلىرى ھاكىمنى بەك ماختىشىدۇ. ئېيتقىنا ئۇنىڭ مۇنچە ماختىغۇدەك ئەقلى قانچىلىك؟ — دەپ سوراپتۇ.

— كۆرمىدىڭىزمۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان جاۋابەن، — ئۇنىڭ ئەقلى كۆپ بولغاچقا، بېشىغا پاتماي قورسىقىغا چۈشۈۋاپتۇ.

3. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدە پېرسوناژلار ئاز تەسۋىرلىنىدۇ

سەلەي چاققاننىڭ بەزى لەتىپىلىرىدە بىرلا پېرسوناژ، ئەڭ كۆپ بولغاندىمۇ ئىككى ـ ئۈچلا پېرسوناژ بار. بۇ پېرسوناژلار لەتىپىدە ئۇنداق ياكى مۇنداق خۇيى بار قىلىپ تەسۋىرلەنمەيدۇ ياكى ئاق، ياكى قارا رەڭلىك ئادەم دېيىلمەيدۇ. بەلكى لەتىپىدىكى مەركىزىي ئىدىيەنى ئىپادىلەشنى چەك قىلىپ،

ئىنتايىن ئاز بىرنەچچە ئېغىز گەپ بېرىلىدۇ. گەپ پاس چىقىرىلىدىغان يەرگە كەلگەندە خېلى كۆپ كۈچ سەرپ قىلىنىدۇ. سەلەي چاققاننىڭ «قېتىق بارمۇ؟»، «قوش باققۇچى»، «لەت قىلغىلى ماڭدىم»، «لايىق ئىزدىدىم» قاتارلىق بىر تۈركۈم لەتىپىلىرىدە ئەنە شۇنداق تېجەشلىك بىلەن تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژلار بار. بۇ پېرسوناژلار پەقەت لەتىپىدىكى مەركىزىي ئىدىيەنى ئېچىش ئۈچۈنلا ئىشلىتىلگەن ياخشى ئەۋرىشكىلەردۇر. مانا بۇ، ئاز بىلەن سازنىڭ دىيالېكتىك مۇناسىۋىتىنىڭ ياخشى ئۆلگىسى.

4. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدە «دەرھال كېسىۋېتىش ئۇسۇلى» قوللىنىلغان

بۇ دېگەنلىك، بەزى لەتىپىلەردە باشتىن - ئاخىر ۋەقەنى بايان قىلىش ئۇسۇلى قوللىنىلماي، بەلكى پاس چىقىرىلغان گەپتىكى ئىدىيە ئىپادىلەنگەندىن كېيىنلا، پىكىرنى ئەڭ يۇقىرى چوققىغا چىقىرىپلا ئۈزۈپ تاشلاش ئۇسۇلى قوللىنىلغان. بۇ رىئال تۇرمۇشىمىزدا گوياكى ئىتتىك پىچاق بىلەن گۆش كەسكەنگە ئوخشاش شارتتىدە كېسىش ئۇسۇلىغا ئوخشايدۇ.

بىر يىلى قۇربان ھېيتتا ئۇپالنىڭ بېگى باشقا يۇرتلارنىڭ ئاقساقاللىرى بىلەن مېھمان بولۇپ ئولتۇرغانىكەن، سەلەي چاققان ئۇپال خەلقىنىڭ دەرد - ھالىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئىجازەت ئالمايلا مېھمانخانىغا كىرىپ كەپتۇ. بۇ ئىشتىن نارازى بولغان بەگ:

— ھەي سەلەي ئاخۇن، بەگنىڭ ھۇزۇرىغا كىرگەندە كاللاڭ بىلەن كىر، بولمىسا كاللىنىڭ نېمە كېرىكى؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— تەقسىر، خاپا بولمىسىلا، — دەپتۇ سەلەي چاققان مەنىلىك قىلىپ، — نېمە كېرىكى بولاتتى؟ تۇماق كىيگىلى، مانا ئىككىمىزنىڭ بېشىدا تۇماق بار ئەمەسمۇ؟

«كاللىنىڭ رولى» ناملىق لەتىپىدە يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن «شارتتىدە كېسىش ئۇسۇلى» قوللىنىلغان ياكى مۇنداقچە چۈشەندۈرگەندە، «كاللىنىڭ كېرىكى يوق» دېسە ھەقىقەتەن بولمايدۇ. كاللىنىڭ ئەلۋەتتە ئەقىل ئىشلىتىشكە، ئويلاشقا كېرىكى بار، نۇرغۇن كېرەكلىك يەرلىرى بار. ئەقەللىيسى ئادەمنىڭ دوپپا، تۇماق كىيىشكىمۇ كېرىكى بار. شۇڭا، سەلەي چاققان «گەپكە گەپ كەلسە ئاتاڭنى ئايىما» دېگەندەك بەگكە قارىتا گىرامماتىكا، مەنتىقە جەھەتتىن ھەقلىق جاۋاب قايتۇرۇپ ئۇنى لەت قىلىپ، ئامالسىز ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويغان. بۇ يەردىكى كېسىش ئۇسۇلى شۇنداق ئۇنۇم بەرگەنكى، «ياق» دەي دېسە تېخى بولمايدۇ؛ «شۇنداق» دەي دېسە تېخى بولمايدۇ. پەقەت قول كۆتۈرۈپ تەسلىم بولۇشتىن باشقا چارە يوقلۇقى كۆپچىلىككە ئايان.

5. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدە پېرسوناژ بىلەن مۇھىت بىللە قۇراشتۇرۇلغان

بۇ نۇقتىدا مۇنداق بىر لەتىپىنى كۆرۈپ ئۆتەيلى:

سەلەي چاققان مەھەللىسىدىكى بىر بايغا يىللىقچى بوپتۇ. ئۇنىڭ ئىشىدىن بىرەر قۇسۇر چىقىرىپ، ئىش ھەققىنى تۇتۇپ قېلىشنى ئويلىغان باي بىر كۈنى سەلەي چاققانغا:

— مەن بىر تاغار ساماننى ئۆگزىدىن يەرگە تۆكۈمەن، سەن بىر تالنى يەرگە چۈشۈرمەي تۇتۇۋالغىن، — دەپ بۇيرۇپتۇ. سەلەي چاققان تاكى سامان تۆكۈلۈپ بولغۇچە بەخىرامان قاراپ تۇرۇپتۇ -

دە، ئاخىردا لەيلەپ چۈشۈۋاتقان بىر تال ساماننى تۇتۇۋېلىپ:

— باي ئاكا، مانا بىر تال ساماننى تۇتۇۋالدىم، — دەپتۇ.

بۇ لەتىپىدە مەككار، پىخسىق باي ۋە سەلەي چاققاندىن ئىبارەت ئىككى پېرسوناژ بار. لەتىپىدىكى مۇھىت — سەلەي چاققان چاكار بولۇپ ئىشلەۋاتقان باينىڭ ئۆيى. ھەرىكەت — ئۆگزىدىن سامان تۆكۈش. شەرت - بىر تالنى يەرگە چۈشۈرمەي تۇتۇۋېلىش. نەتىجە — ھەممە سامان تۆكۈلۈپ بولۇش، بىر تال ساماننىلا تۇتۇۋېلىش. دېمەك، بۇ لەتىپىدىكى ئادەم ۋە مۇھىت ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇلغان. بۇ يەردە مۇھىتتىن پايدىلىنىشتا دەرىجىدىن تاشقىرى دىت، پەم يوشۇرۇنۇپ ياتىدۇ. بۇ پەم لەتىپىنىڭ ھارارىتىنى يۇقىرىلىتىپ، ھەقىقىي كۆڭۈل ئېچىش دەرىجىسىگە يەتكۈزگەن. سەۋەب - نەتىجە مۇناسىۋىتىدىن قارىغاندا، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدە پېرسوناژ بىلەن مۇھىت ئاشۇنداق زىچ باغلانغان، يېقىن گىرەلەشكەن لەتىپىلەر ئاز ئەمەس.

6. سېلىشتۇرما ھالەت كۈچلۈك

سېلىشتۇرما سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدە نىسبەتەن كۆپرەك. يەنى ئادەم، ۋاقىت، جاي - ئورۇن، مىجەز - خۇلق، رەڭگىروي، تەم - سەزگۈ قاتارلىقلارنى ئۆز ئارا سېلىشتۇرۇپ، كىشىلەرنىڭ يادىغا سېلىش ئارقىلىق داۋاملىق ئۇتۇپ چىقىشنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ لەتىپىلىرىدە بۇ خىل ھالەت باشتىن - ئاخىر ساقلانغان. سېلىشتۇرما تۈسى ئىنتايىن قويۇق.

سەلەي چاققان يەكەندە ساماۋەرخانىغا كىرىپتۇ. بىر توپ كىشىلەر دېھقان توغرۇلۇق سۆزلىشىۋاتقانىكەن. شەھەرلىك بىر

بايۋەچچە سەلەي چاقچاقنى مەسخىرە قىلىپ:

— سەلەي ئاخۇنكا، ھەممە ئادەمنىڭ ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقى راست. ئەمما، دېھقانلارنىڭ ئات - ئېشەكلىرى ئۆلۈپ قالسا، ئۇلارمۇ دوزاخ ياكى جەننەتكە كىرەمدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاقچاق قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

— ئەلۋەتتە كىرىدۇ. ئەگەر كىرمىسە بايۋەچچىلەر مەيدە ئولتۇرۇپ، ئاشلىق تېرىپ جاپا چەككەن دېھقانلار جەننەتتە پىيادە قالامدۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

«ئەلۋەتتە كىرىدۇ» ناملىق بۇ لەتىپىدە سېلىشتۇرما ھالەت ناھايىتى قويۇق. بىرى، دېھقان بىلەن بايۋەچچە - بەگزادىلەر سېلىشتۇرۇلغان. يەنە بىرى، بەگزادە - بايۋەچچىلەرنىڭ ئات - ئېشەكلىرى بىلەن دېھقانلارنىڭ ئات - ئېشەكلىرى سېلىشتۇرۇلغان. بۇ خىل سېلىشتۇرۇش لەتىپىدىكى «يەنىلا دېھقان ئۇلۇغ» دېگەن ئىدىيەنى ئېچىش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇلغان.

سەلەي چاقچاقنىڭ قاتلاملىق مەنىگە ئىگە لەتىپىلىرىدە سېلىشتۇرما ھالەت لەتىپىنىڭ مەركىزىي ئىدىيەسىنى يورۇتۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇلغان. بەزى لەتىپىلەردە سەلەي چاقچاقنىڭ نەسىرىدىن ئەپەندى، موللا زەيدىن قاتارلىق ئۆزىگە ئوخشايدىغان لەتىپىچىلەرنىڭ، پىر - ئۇستازلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ، گەپ ئېتىشقانلىقى بايان قىلىنغان. بۇ لەتىپىلەردە گەرچە بۇ ئاتاقلىق كۈلكە چولپانلىرى سېلىشتۇرما قىلىنغان ھالدا نامايان قىلىنغان بولسىمۇ، بىراق ھەرگىز دۈشمەن، ناتوغرا رىقابەتچى، ئوت بىلەن سۇدەك چىقىشالمايدىغان كىشىلەر سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى سىرداشلار، تەقدىرداشلار، ھەمنەپەس، دوست - بۇرادەرلەر، قولداش -

قۇرداشلار، ئۇستاز - شاگىرتلار سۈپىتىدە يۈز كۆرۈشتۈرۈلۈپ، ئۇلارنىڭ ھەقىقىي تەقدىرداشلىقى بايان قىلىنغان. ئۆزئارا مېھىر - مۇھەببىتى ئىزھار قىلىنغان.

7. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ تىلى پاك ۋە ساپ

ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ مەڭگۈلۈك چۆكمىلىرىدە سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ھەسسىسى بار. لەتىپىسىز ئەدەبىياتىنىڭ تارىخىي ۋە مىللىي گەۋدىسىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس. ئۇيغۇر تىلى گۈزەل، يېقىملىق، ئاممىباب، تەسىرلىك ۋە چۈشىنىشلىك تىل بولۇپ، سەلەي چاققان لەتىپىلىرى دۇنيادىكى بارلىق مۇرەككەپ ئۇقۇم، ئىنچىكە، نازۇك تەسۋىر، سۈرەتلەش، ئوخشىتىش، مۇبالىغىلەرنى دۇنيادىكى باشقا چوڭ مىللەت تىللىرى ۋە باي تىللارغا ئوخشاشلا تولۇق، ئەتراپلىق، مۇكەممەل ئىپادە قىلالايدۇ. ئۇنىڭ لەتىپىلىرىدە ئوتتۇرا ئەسىر جەمئىيىتىدىكى فېئوداللىق كۈچلەرنىڭ ئەبجەش بولۇپ كەتكەن تىلىدىن سۆز قىستۇرۇش باشقا مىللەت سۆز - ئاتالغۇلىرىنى سۆرەپ ئىشلىتىش، قەرز ئېلىش، تىل فۇنكسىيەسىنىڭ قائىدىلەشكەن، ئۆلچەملەشكەن، قېلىپلاشقان سۆز - ئاتالغۇلىرىنى پارچىلاپ، كەسلەپ، بۇزۇپ ئىشلىتىشتىن ئىبارەت ئىللەت مەۋجۇت ئەمەس. سەلەي چاققان بۇ جەھەتتە سۆز - قاپىيەگە ئەڭ باي، دانىشمەن، تالانت ئىگىسى. ئۇنىڭ ھەربىر لەتىپىسىنى ئوقۇغان ئوقۇرمەن، لەتىپە تىلىدا يات مىللەتنىڭ سۆز - ئاتالغۇلىرى ئۇيغۇر گىرامماتىكىسىغا چۈشمەيدىغان، ئارىلىشىپ كىرىۋالغان ئەبجەش سۆز – تېرمىن - ئاتالغۇلار، زۆرۈرىيىتى بولمىغان تەرجىمە - ئىزاھاتلارنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايدۇ. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ تىلىدىكى بۇ خىل ئالاھىدىلىك ۋە ئادەمنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىدىغان جەلپكارلىق ئۇيغۇر لەتىپە - چاقچاقلىرىنىڭ

بۈگۈنكى دۇنيادا ئېسىل لەتىپىلەر قاتارىدا كۆكرەك كېرىپ، مەغرۇر قىياپەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇشىنىڭ ئۇل ئاساسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەقتە شائىر قۇربان باراتنىڭ مۇنۇ بىر ئابزاس سۆزىنى ئەسكە ئېلىشقا ئەرزىيدۇ.

«ئىنسان تاشقى دۇنيادىن ئالغان تەسىراتلىرى ۋە ئىنكاسلىرىنى يەنە تاشقى دۇنياغا قايتۇرۇشقا ۋە ئۇلارنى ئىپادە قىلىشقا موھتاج. ئىنسانلار ناھايىتى قەدىم زامانلاردىلا تاشقى دۇنيانىڭ ئۆزلىرىنىڭ روھىي دۇنياسىدا ھاسىل قىلغان ئىنكاسلىرىنى ـ ئىدىيە، ئېتىقاد، خىيال، پەلسەپىۋى پىكىرلەر، ئەخلاق ئۆلچەملىرى، مۇھەببەت ۋە ئۆچمەنلىك، شەپقەت ۋە قىساس، مەمنۇنىيەت ۋە نارازىلىق، تەنتەنە ۋە ئىسيان، ياقتۇرۇش ۋە قارشىلىق، خىتاب، چاقىرىق، چۇقان... قاتارلىقلارنى ۋە ئۆزلىرىنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ چوڭقۇرلۇقلىرىدا ھاسىل بولغان ھېس - تۇيغۇ ھادىسىلىرى بىلەن: ئۆز خاراكتېرىنىڭ تاشقى دۇنيا بىلەن ئۇچرىشىشىدىن كېلىپ چىققان كەيپىيات ھادىسىلىرىنى، خۇشال بولۇش بىلەن قايغۇرۇش - ئىلھاملىنىش، روھلىنىش بىلەن مەيۇسلىنىش ۋە غەمكىنلىك، ئۈمىدسىزلىنىش بىلەن ئۆكۈنۈش، شان - شەرەپ تۇيغۇسى بىلەن پۇشايمان، قۇۋناقلىق تۇيغۇسى بىلەن غېرىبسىنىش، ھاياجان بىلەن يىغا... قاتارلىقلارنى تاشقى دۇنياغا قايتۇرۇشىنىڭ، ئۇلارنى ئىپادە قىلىشنىڭ شېئىردىن ئىبارەت بۇ ئەپچىل شەكلىنى ئىجاد قىلغان.»① سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئەنە شۇ ئالاھىدىلىكلەردىن پايدىلىنىپ، ئۆزىنىڭ تارىخىي مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاپ ۋە ئىلگىرى سۈرۈپ، ئۇيغۇر تىلىنى بېيىتىپ كەلگەن. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ تىل

---

① «تارىم» ژۇرنىلى، 2004 - يىلى 3 - سان، 116 - بەت.

ئالاھىدىلىكىنى نۇقتىلىق شەرھلەش، قايتا - قايتا تەكىتلەشنىڭ ئۆزى بۈگۈنكى دەۋردە جامائەتنى مۇشۇ ئىلمىي تەرەققىيات نۇقتىنەزىرى بىلەن يېتەكلەپ، ياشلارنى ئىلغار ئەنئەنىگە دادىل ۋارىسلىق قىلىشقا، مىللەتنىڭ تىل خەزىنىسىنى، تىل بايلىقىنى ۋە تىلنىڭ ساپلىقىنى قوغداشقا چاقىرىق قىلىشنى مەقسەت قىلغان.

دۇنيادىكى تىللار ئىچىدە، ئەۋرىشىم تىل ھېسابلانغان ئۇيغۇر تىلى ھەرگىز ئۇششاق تىل ئەمەس، بەلكى «تاتلىق تىل، چۈچۈك تىل». مەھمۇد كاشغەرىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپتىن تارتىپ سەلەي چاققانغىچە ئۆتكەن ئۇلۇغ ئەجدادلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ تىلنى ئىشلىتىپ، مۇشۇ تىلدا ئىجاد قىلىپ جاھانغا تونۇلغان. ئۇيغۇر تىلى ئارقىلىق جاھان مەدەنىيىتىگە تېگىشلىك تۆھپە قوشقان. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدىكى مونولوگ، دىيالوگ، سۆز قۇراشتۇرۇش، مۇبالىغە، كىنايە، سۈپەتلەش، سېلىشتۇرۇش، ئوخشىتىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە بىر خىل دىت - پەم ياكى ئالتۇن زەنجىرنى ئالتۇن زەنجىرگە ئۇلىغانغا ئوخشاش بىر خىل ھۈنەر - سەنئەت پارقىراپ تۇرىدۇ. كىشىلەر ئۇنىڭ بۇ سۆز - ئاتالغۇلارنى جايىدا ئىشلەتكەنلىكىنى ئاڭلىغاندا ھەيران - ھەس بولىدۇ، ئۇنىڭ تىل ماھارىتىگە ئاپىرىن ئېيتماي تۇرالمايدۇ.

«ئامبالنىڭ خوتۇنى» ناملىق لەتىپە ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى باغچىسىدىكى ناھايىتى ئېسىل لەتىپىلەرنىڭ بىرى. قالغان تەرەپلىرىنى قويۇپ تۇرايلى، پەقەت سۆز - ئاتالغۇلارنى قۇراشتۇرۇش، تاللاش، سۆز ئۇرغۇسى، قاپىيەلەشتۇرۇش، دىيالوگ، سۈپەتلەش، ئوخشىتىش قاتارلىق تەرىپىلا سەلەي چاققاننىڭ نەقەدەر پىشقان تىل ئۇستىسى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.لەتىپىدە «پۈتى كۆيگەن

توخۇدەك»، «سولىشىپ قالغان خوخىدەك»، «جىگدىلىكتىكى شوخىدەك». «ئۆكلىۋەتكەن چوقىدەك»، «كاردىن چىققان سوقىدەك»، «يېڭى جوۋازنىڭ ئوقىدەك»، «كۆرۈنسەن خۇددى دوقىدەك»، «كۈرۈك توخۇنىڭ پوقىدەك» دېگەن بىر قاتار ئوخشىتىشلار ھەرقانداق ئادەمنىڭ دەرھال ئېسىگە كېلىپ بەرمەيدۇ. بىرى، ئېسىگە كەلسىمۇ ئۆز لايىقىدا قۇراشتۇرغىلى بولمايدۇ. يەنە بىرى، دەلمۇ دەل، جايىدا جاۋاب بېرىشكە تەپەككۇر ئاجىزلىق قىلىدۇ. لېكىن، سەلەي چاققان ئۈمىدۋارلىق روھ بىلەن كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، شەمشەردەك ئۆتكۈر دىيالوگ تىلى ئارقىلىق مانجۇ ئامبالنىڭ خوتۇننى مات قىلىپ، ئۇنى ئۆيىگە قېچىپ كىرىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلغان. ئۆزىچۇ؟ ئۆزى ھېچ ئىش بولمىغاندەك ھالەتتە مەغرۇرانە قەدەم تاشلاپ، ئۆز يولىغا راۋان بولغان. بۇ يەردە مانجۇ ئامبالنى ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى دۇچ كەلگەن بۇ قاقشاتقۇچ ئاقىۋەتنى بىرەر چوڭ ئەسەر بىلەن يازغاندىمۇ مۇشۇ بىرەر پارچە لەتىپىچىلىك جان بېرىش ناتايىن. مۇشۇنىڭ ئۆزىلا ئۇنىڭ پىشقان سۆز ئۇستىسى ئىكەنلىكىنىڭ دەلىل - ئىسپاتىدۇر. شۇنداق دېيىشكە ھەقلىقمىزكى، سەلەي چاققان لەتىپىلىرى لەتىپە تىلى جەھەتتىكى ساپ ۋە پاكلىقى، سۆز قۇراشتۇرۇش جەھەتتىكى پەم - دىتى ۋە پاساھەتلىكى بىلەن لەتىپە مۇنبىرىدىكى «شاھلار تاجى» بولۇشقا مۇناسىپ.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدە نەسري ۋە نەزمي ئۆزئارا بىرىكتۈرۈلگەن لەتىپىلەرنى ئۇچرىتىمىز. يەنى بەزى لەتىپىلەر ئارىسىغا سىڭدۈرۈلگەن شېئىر - قوشاقلار سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئارىسىدا ھەقىقەتەن سانى كۆپ بولمىسىمۇ، لېكىن مۇشۇنداق شەكىلدە تۈزۈلگەن شېئىر - قوشاق خاراكتېرىنى ئالغان لەتىپىلەر بار. بۇنداق نەزمە ئارىلاشقان لەتىپىلەر ھەم

لەتىپىلىك خۇسۇسىيەتكە، ھەم نەزمىي، شېئىرىيەتلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

خان قاتتىق ئاغرىپ، ئۇزاق يېتىپ قاپتۇ. ئاخىر تېۋىپلىقتا داڭقى چىققان سەلەي چاققاننى چاقىرتىپتۇ. ئۇنىڭ جىمى شەرتلىرىگە كۆنۈپ:

— سېنىڭ دورا - دەرمانلارنى راستلاپ كېلىشىڭ ئۈچۈن، قانداق نەرسە ۋە گىياھلار كېرەك. تەپسىلىي ئېيتقايسەن، — دەپتۇ.

— شاھىمغا خۇش ئاڭلانسۇن ئۈچۈن، بەزمە بىلەن ئېيتايمۇ ياكى نەزم بىلەنمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان.

خان ۋەزىرلىرىگە قاراپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىر ئەمىر قىپتۇ:

— جانابى ئالىيلىرىنىڭ قۇلىقىغا تاراڭ - تۇرۇڭ ئاۋاز خۇشياقمايدۇ، چىرايلىق نەزم بىلەن ئېيتىۋەر!

سەلەي چاققان مۇنى سەتىرلەرنى ئوقۇپتۇ:

تالقىنى مەرۋەت،
زەمزىمى شەربەت.
داچىنى قوۋزاق،
خاكىينى دوۋزاق.
ئىسكەنجىۋىل شىپا،
تەرەنجىۋىل ئىپار.
شۇلارنى ئىچسە بېگى،
يوقىلىپ تۇرلى ۋايىم،
ئەسقاتماستىن بۇ دۇنيا،
جايى بولۇر ئۇ دۇنيا.

ئۇنىڭ نەزمىسىمان ئىجاد قىلىنغان لەتىپىلىرى خېلى

سانىنى ئىگىلەيدۇ، ئۇنىڭ نەزم ۋە بايان ئارىلاشتۇرۇلۇپ ئىجاد قىلىنغان بىر تۈركۈم لەتىپىلىرىدىن شۇنى كۆرۈۋېلىش مۇمكىنكى، سەلەي چاققان يالغۇز مەشھۇر خەلق قىزىقچىسى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى تالانتلىق قوشاقچى، راۋىچى، پىشقان سازەندە. مەلۇمكى، خەلق ئارىسىدىن يېتىشىپ چىقىپ تونۇلغان فارابى، نەۋايى، موللا بىلال، مەشرەپ، ئامانىنىساخان، قىدىرخان، ناقىس، تاشۋاي، تۇردى ئاخۇن ئاكا، روزى تەمبۇر، كارۇشاڭ ئاخۇنۇم، جامى قاتارلىق تارىخىي شەخسلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئالىم، شائىر، ئەدىب، مۇزىكاشۇناس، كۈيشۇناس، بۈيۈك سازەندىلەردىندۇر. سەلەي چاققانمۇ ئەنە شۇلارنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ، ئۇلارنىڭ خۇش ئاۋاز، چەبدەس قولىغا ۋارىسلىق قىلغان ئەلسۆيەر سازەندىلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇ ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە يېقىنقى ۋە ھازىرقى زاماندا ياشاپ ئۆتكەن ئاۋۇت راۋاب، ئەمەت ئۆمەر ، شاھ مەمەت، ئاقپاشا قاتارلىق مۇزىكا پېشۋالىرىغا ناھايىتى ئوخشىشىپ كېتىدۇ. سەلەي چاققاننىڭ كىچىك ۋاقىتلىرىدىن تارتىپ راۋاب چېلىشنى ئۆگىنىشى، ھەرقانداق سۆز - قىزىقچىلىقلارنى راۋابنى تەڭكەش قىلىش ئارقىلىق ئورۇنلىشى، ھەتتا خان - پادىشاھ، لويى - ئامبال، ھاكىم - بەگلەرنىڭ ھوزۇرىغا كىرگەندىمۇ ئۆزىنىڭ دىلكەش دوستى، ئۆمۈرلۈك ھەمراھى ھەم ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان چالغۇسى - راۋابنى قولدىن چۈشۈرمەيدىغانلىقى ئۇنىڭ ھەقىقەتەن پىشقان راۋاب ئۇستازى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي قەھرىمانى سادىر پالۋان 15 يېشىدىلا بالىمان، نەي، راۋاب قاتارلىق سازلارنى ئۆگىنىپ، خەلقىنىڭ دەردىنى بايان قىلغانىدى.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي قەھرىمانى، ئوتلۇق قوشاقچى نوزۇگۇممۇ ئەينى ۋاقىتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مانجۇ ھۆكۈمرانلىرىغا بولغان غەزەپ - نەپرىتىنى ئوتلۇق

ھېسسىياتلىرى بىلەن ئىپادىلىگەندى:

سادىر پالۋان زۇلۇمكارلارغا بولغان غەزەپ - نەپرىتىنى بالىمان، نەي چېلىپ ئىپادىلىسە، نوزۇگۇم ئۆزىنىڭ چىرايلىق لاتاپىتى ۋە جاراڭلىق ئاۋازى بىلەن ئىپادىلىگەن. يېقىنقى زاماندىكى «ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ گۈلى» دەپ نام ئالغان ئايۇپ سامساق، مۇھەممەد ناپىرلارمۇ ئۇيغۇر توي - مەشرەپلىرىدە ساز چالالايدىغانلىقى، بېيىتقا ئۇستىلىقى، خۇشچاقچاقلىقى بىلەن نام چىقارغان.

8. مەزمۇن بىلەن شەكىل بىرلەشتۈرۈلگەن

ئەدەبىياتتا ئالدى بىلەن مەزمۇن مۇھىم. مەزمۇننى ياخشى ئىپادىلەش ئۈچۈن ياخشى شەكىل بولۇشى كېرەك. سەلەي چاققانىنىڭ نەزمىسىمان لەتىپىلىرىدە مەزمۇننى ياخشى ئىپادىلەش ئۈچۈن باياندىن باشقا، يەنە مۇزىكا، ناخشىغا مۇراجىئەت قىلىنغان. بۇ ناخشا - مۇزىكا لەتىپىدە مەركىزىي ئىدىيەسىنى ئېچىپ بېرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. مىسالغا ئېلىنغان لەتىپىلەردە بۇ خىل ئالاھىدىلىك خېلى كۆزگە كۆرۈنىدۇ. مانا بۇ مەزمۇن بىلەن شەكىلنى بىرلەشتۈرۈشنىڭ ياخشى ئۈلگىسى. باشقا ئۇيغۇر لەتىپىچىلىرىنىڭ لەتىپىلىرىدە بۇ خىل ئالاھىدىلىك كۆپ ئۇچرىمايدۇ. پەقەت سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدىلا بۇ خىل ئالاھىدىلىكنى روشەن كۆرگىلى بولىدۇ.

9. لەتىپىنى جانلاندۇرۇپ، تەم - قۇۋۋىتىنى ئاشۇرغان

جانلاندۇرۇش يالغۇز ئەسەردىكى بايان بىلەنلا چەكلىنىپ قالسا بەك ئاجىز بولۇپ قالىدۇ. جانلاندۇرۇشتا ئوخشىتىش، كىنايە، سۈپەتلەش، مۇبالىغە قىلىش، دوراش، تەقلىد قىلىش قاتارلىق ئامىللارمۇ ئىنتايىن مۇھىم. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدە بۇ خىل ئىستىلىستىكىلىق ۋاسىتىلەر

قوللىنىلغاندىن باشقا، مۇھىمى بايان ۋە شېئىر - قوشاق ياخشى بىرىكتۈرۈلگەنلىكتىن، بىر - بىرىگە پار كەلتۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، خۇددى تۇزى ياخشى تېتىغان قورۇماغا ئوخشاش، تېتىتقۇ رولىنى ئويناپ، لەتىپىنى جانلاندۇرىدۇ. مەسىلەن، ئۇنىڭ «ئېگىشىپ قاپتۇ» ناملىق لەتىپىسىدە ئىشان - سوپىلارنىڭ «ھالاللىق، ئاراملىق، سېخىيلىق، ئىمان» دېگەن گەپ - سۆزلەرنى ئېغىزدىن چۈشۈرمەيدىغانلىقى: بىراق، ئاتا - بوۋىلار سۆزلىرىگە ھەرگىز ئەمەل قىلمايدىغانلىقتىن ئىبارەت بىر ئىش ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، ماقال - تەمسىللەر ئارقىلىق بايان قىلىنغان. ئەڭ ئاخىرىدا سەلەي چاققاننىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى ئارقىلىق يەكۈن بېرىلگەن. مەزكۇر لەتىپىنىڭ ئاخىرىدىكى شېئىر ئارقىلىق بېرىلگەن يەكۈن لەتىپىنى جانلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىجتىمائىي كۈچىنى ئاشۇرغان.

10. لەتىپىنىڭ ئىقتىدارى - كۈچىنى باھالىغان

لەتىپىلەر ئاساسەن نەسرىي يول بىلەن تۈزۈلىدۇ. ئۇنىڭ قىسقا بولۇشى، چاققان بولۇشى بۇ ژانىرنىڭ يەڭگىل بولۇشىنى بەلگىلىگەن. قىزىقچى، لەتىپىچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى پىكىرنى بايان يولى بىلەن سۆزلەشكە ئادەتلەنگەن ھەم شۇ ئەنئەنىنى ساقلاپ كەلگەن. بىراق، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدە بۇ رامكا بۇزۇپ تاشلىنىپ، بايان بىلەن يەكۈن، نەسرىي بىلەن نەزمىي، بايان بىلەن مۇزىكا - شېئىر بىرلەشتۈرۈلگەن شەكىلدە ئىپادىلەنگەن. بۇنداق ئىپادىلەشنىڭ ئەۋزەللىكى كۆپ بولۇپ، ھەرقايسى تەرەپلەردىكى مەقسەتكە يەتكىلى بولىدىغانلىقى شەكسىزدۇر. بۇنداق قىلىشنىڭ ئىككى رولى بار. بىرى، لەتىپىنى تولۇق ئېيتىش، چالا ئېيتماسلىق. يەنە بىرى، لەتىپە ئېيتىۋاتقان كىشىنىڭ ئىقتىدارىنى ئىسپاتلاش. ئەل

ئارىسىدا كۆرمىڭ قېتىم ئېيتىلغان بۇ لەتىپىلەر لەتىپە تىلىنى تاۋلاپلا قالماستىن، بەلكى لەتىپە ئېيتىۋاتقان لەتىپىچىنىڭ قابىلىيەت - ئىقتىدارىنىمۇ تاۋلاپ پىشۇردۇ. نەسىردىن ئەپەندىدىن تارتىپ سەلەي چاققانغىچە ئۆتكەن بارلىق ئۇيغۇر لەتىپىچىلىرى ئەنە شۇ تىلنى ۋە ئادەمنى تاۋلاش باسقۇچىدىن ئۆتكەن. بۇ خۇددى ئەجدادلار بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن: «ئاپتاپ يەرنى تاۋلايدۇ، جاپا ئەرنى» دېگەن ھېكمەتنىڭ مەنىسى بىلەن ئوخشاش. بۇ ئارقىلىق كىشىلەر لەتىپە ئېيتقۇچىنىڭ زادى قانچىلىك قابىلىيەت - ئىقتىدارى بارلىقىغا ھۆكۈم قىلالايدۇ. سەلەي چاققان ھەم تىلنى تاۋلىغان، ھەم دىلنى تاۋلىغان ئەزىمەتتۇر. شۇڭا ئۇ ھەممە تەرەپتىن تەڭ يېتىلگەن، ھەممە كىشى چىن يۈرىكىدىن قايىل بولۇپ جامائەتنىڭ ھۆرمەت - ئىھتىرامىغا ئېرىشكەن پەخىرلىك ئىنسان بولۇپ قالغان.

ئالتىنچى باب

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ دراماتىك خۇسۇسىيىتى توغرىسىدا

سەلەي چاققان لەتىپىلىرى مەدداھ ـ ۋائىزلىق، مۇزىكا، ناخشا، دراماتىك ئالاھىدىلىكلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەم قىلغان ئۆلمەس تىياتىر قامۇسىدۇر. بىزدىكى لەتىپچىلەر ئەنە شۇ تەۋەررۈك مىزاننى زاماندىن ـ زامان، ئەۋلادمۇ ئەۋلاد تارقاتقان، ئورۇنلىغان، ئىش قوشۇپ بېيىتقان، تەرەققىي قىلدۇرغان نامى ئۆلمەس فولكلور سەنئەتكارلىرىدۇر. ئىنسانىيەت دۇنياسىدىكى ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، ئالىم ئەبۇ ناسىر فارابى: «نەغمىنىڭ تىلسىز مۇڭلىرى ئىنساننىڭ روھىغا مەنىۋى ئوتنى تۇتاشتۇرغۇچى ئامىلدۇر. يۈز يىل ئىبادەت قىلىپ ئالالمىغان پەيزنى مېنىڭ قالۇنۇمنىڭ سىملىرىدىن ئالغايسىلەر» دەپ كۆرسەتكەنىدى. ئۆمۈر بويى راۋاب چېلىپ لەتىپە ئېيتقان سەلەي چاققان فارابىغا ئوخشاش تىلسىز نەغمە ئارقىلىق خەلق قەلبىگە ئوت تۇتاشتۇرغان بۈيۈك دانىشمەندۇر. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدىكى دراماتىك ئامىللارنى بىلىش ۋە چۈشىنىش، بۇ لەتىپىلەردىكى تىياتىردا ئىپادىلىنىدىغان تۈرلۈك سەنئەت ئالاھىدىلىكلەرنى بايقاش ۋە تەتقىق قىلىش ــ ئۇيغۇر لەتىپە ـ يۇمۇر تارىخىدىكى ئىزدەنگۈچىلەرنىڭ ئالدىغا قويۇلغان ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى. سەلەي چاققان لەتىپىلىرى تېگى ـ تەكتىدىن ئېيتقاندا، ھەم ئەزگۈچى سىنىپلار بىلەن كۈرەش قىلىدىغان، تىركىشىدىغان، رىقابەتلىشىدىغان جەڭگىۋار قاناتقا، ھەم ئەمگەكچى خەلقنىڭ خۇشاللىقىغا شېرىك بولۇپ، ئۇلارنىڭ

كۆڭلىنى ئاچىدىغان ئاچقۇچ قاناتقا ئىگە. بۇ ئىككى قانات ئۇنىڭ سەنئەت قىممىتىنى ئالتۇن كەبى جۇلالاتقان. بۇ نۇقتىنى ھەزرىتى ئەلىشىر نەۋائىينىڭ «ئەقلىنىڭ قەدىر - قىممىتى ئەدەپ ھەم ئەخلاق بىلەن، بايلىقنىڭ قەدىر - قىممىتى مەردلىك ھەم ھىممەت بىلەن، كۈچ - مادارنىڭ قەدىر - قىممىتى ھەققانىيەت يولىدىكى باتۇرلۇق بىلەن ئىپادىلىنىدۇ» دېگەن سۆزىدىن ھېس قىلالايمىز. بۈگۈنكى كۈندە ئۇيغۇر لەتىپە - چاقچاقلىرىنىڭ ئۇزۇن تارىخىدىن خەۋەر تېپىش ۋە ئۇنىڭ تۈرلۈك سەنئەت ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىلمىي تەرەققىيات قارىشى بويىچە شەرھلەپ، كەڭ جامائەتكە قانۇنىيەتلىك يەكۈنلەرنى تەقدىم قىلىش ھەربىر سەنئەتكار، ئەدىبنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتىدۇر. مۇشۇنداق ئېغىر مەسئۇلىيەت ۋە جاۋابكارلىقنى ئويلىغىنىمىزدا سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدىكى دىراماتىك سەنئەت ئالاھىدىلىكلەرنى ئورتاق مۇھاكىمە قىلىشقا ئەرزىيدۇ.

لەتىپە — ئاغزاكى ئېيتىلىدىغان ئەنئەنىۋى تۈر بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇيغۇر خەلق سەنئىتىنى ئۆزىگە ئارقا تىرەك قىلغان. ئۇنىڭ مەزمۇنى، ۋەقەلىكى، ئاغزاكى ئېيتىلىش شەكلى ئۇنىڭ خەلق ئارىسىدىكى ئۆلمەس ژانىر، ئۇدۇملۇق ژانىر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغان.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ كۆڭۈل ئاچىدىغان ئۇنىۋېرسال سەنئەت تۈرى دېيىشكە ھەقلىقمىز. چۈنكى بۇ لەتىپىلەر بايان تىلىنى، بايان قىلىشتىكى مۇناسىپ ئاھاڭنى، بايان قىلىۋاتقاندىكى ئېغىز ئىشارىتى، كۆز، قول - پۇت ھەرىكىتى ۋە دوراش، تەقلىد قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سەلەي چاققان ھەربىر لەتىپىنى ئېيتقاندا ھەم قولىدىكى راۋابىنى جاراڭلىتىپ تۇرۇپ ئېيتىدىغان سازچى - مۇزىكانت، ھەم ھېكايە ۋەقەلىكىنى بايان قىلىۋاتقان مەدداھ -

ۋائىز، ھەم يۈز - كۆز، ئېغىزلىرى ئارقىلىق لەتىپە مەنىسىنى ئىپادىلەۋاتقان قابىل ئارتىسقا ئوخشاپ قالىدۇ. ئۇنىڭ لەتىپە ئېيتىۋاتقاندىكى چىراي ھېسسىياتىمۇ پۈتۈنلەي لەتىپىنىڭ مەزمۇنى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن. ئۇ، يالغۇز تىل ئارقىلىق بىرەر مەزمۇننى ئىپادىلەپ بېرىش بىلەن چەكلىنىپلا قالماستىن، بەلكى لەتىپىدىكى ئىجابىي، سەلبىي پېرسوناژلارنىڭ روھىي - قىياپىتىنى تەسۋىرلىگۈچى، تىل، بايان، دىيالوگلىرىنى ئېنىق، راۋان ئىپادىلىگۈچى، سۆز، ئاھاڭ ھەرىكەتلىرىنى تەقلىد قىلغۇچى ياكى دوراپ كۆرسىتىپ بەرگۈچى بولۇشتەك ئۇنىۋېرسال قابىلىيەتكە ئىگە. ئۇ مۇشۇ قابىلىيىتىنى جارى قىلدۇرۇپ، مۇشۇنداق ئاممىباب سەنئەت شەكلىنى نامايان قىلىپ، لەتىپىدىكى ھەربىر پېرسوناژنىڭ ئوبرازىنى جانلىق يارىتىپ بەرگەن. بۇ لەتىپە ئېيتقۇچى بىلەن لەتىپە ئاڭلىغۇچىلار ئارىسىدىكى مۇكەممەل روھىي باغلىنىشنى ۋە دىراماتىك نەق مەيداننى كۆز ئالدىمىزدا نامايان قىلغان. نەتىجىدە، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى ناھايىتى زور ئىلمىي ئۈنۈمگە ئېرىشتۈرگەن. نەق مەيداندا ئاڭلىغۇچىلار سەلەي چاققاننىڭ ئۆز ئاغزى بىلەن ئېيتىۋاتقان لەتىپىسىدىكى پېرسوناژلارنىڭ قاتتىق ياكى يۇمشاق ئاۋازلىرىنى، خۇشال كۈلۈشۈۋاتقان ياكى مۇڭلىنىپ يىغلاۋاتقان ئاۋازلىرى، خان، ۋەزىر، دارىن - ئامبال، بەگ، پاششاپ، يايىلار بىلەن قىلىشقان كەسكىن سۆزلىرىنى، تالاش - تارتىش مۇنازىرىلىرىنى، كەمبەغەل، يېتىم - يوقسۇل، قوشنىلار بىلەن قىلىشقان ئۆزئارا دىيالوگلىرىنى، نەرسە - كېرەكلەرنىڭ تاراق - تۇرۇق ئاۋازلىرىنى، سەلەي چاققان ئېشىكىنىڭ قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ ھاڭراشلىرىنى كۆرگەندەك، گەپ - سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندەك ھېسسىياتتا بولىدۇ. ئاڭلىغۇچى لەتىپىدىكى يۇقىرى قاتلام ۋەكىللىرىنىڭ ھەسرەت - نادامەتلىرىنى، كەمبەغەل -

ئەمگەكچىلەرنىڭ زالىملارنى مازاق قىلىپ، ئاچچىقىنى چىقىرىۋالغان كۈلكە، شادلىقلىرىنى كۆرگەندەك، ئۇلارنىڭ مۇھەببەت - نەپرەت تۇيغۇسىغا شېرىكلەشكەندەك بولغانلىقىنى ھېس قىلىپ، چەكسىز بەدىئىي زوققا ئېرىشىدۇ. بۇ لەتىپە ئاڭلاش ۋە لەتىپىدىكى پېرسوناژنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت تۇيغۇ شەكلى ئارقىلىقلا ئەمەلگە ئاشىدۇ. مەسىلەن، سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئىچىدە «مەندىن قورقىدۇ» ناملىق بىر مەشھۇر لەتىپە بار. بۇ لەتىپىدىكى ئاساسلىق سەلبىي پېرسوناژ ئامبالنىڭ ئوبرازى ناھايىتى ماس ھالدا يارىتىلغان. ئۇنىڭدا جامائەتكە تونۇشلۇق بولغان ئانا تېما، سۈژېت، جانلىق ئىما - ئىشارەت، ئوخشاش بولمىغان بىگىزدەك سوئال - جاۋابلار ۋە ئۆتكۈر دىيالوگلار، ئىككى پېرسوناژنىڭ جىددىي ۋە مەسخىرىلىك چىراي ئىپادىسى، ئېغىزغا تەڭكەش قىلىنغان ھالدىكى قول، پۇت، كۆز، بەدەننىڭ تىنىمسىز ھەرىكىتى، ئېگىز - پەس، يۇقىرى - تۆۋەن، بىچارە ۋە كەسكىن چىقىۋاتقان ئاۋازلار كىشىگە لەتىپىدىكى پېرسوناژنىڭ ئوبرازىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە مۇكەممەل يارىتىۋاتقانلىقىنى، ھەر قېتىم ئېيتىلغاندا قانچىلىك دەرىجىدە قايتا ئىجاد قىلىنىش جەريانىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدۇرماي قالمايدۇ. مانا بۇنىڭ ئۆزى لەتىپە ئېيتىۋاتقان سەلەي چاققاننىڭ بىر دىراماتىك تۈسكە ئىگە پىشقان سەنئەتكار ئىكەنلىكىنى، لەتىپىلەرنى كەڭ جامائەتكە تەقدىم قىلغاندا يۇكسەك دەرىجىدە بەدىئىيلەشتۈرۈشكە، ئۇنىۋېرسال سەنئەت شەكلىنى ئەڭ ياخشى ئۇسۇل بىلەن جامائەتكە، جامائەتنىڭ قەلبىگە سىڭدۈرۈشكە كۈچ سەرپ قىلغانلىقىنى چۈشۈنىۋېلىشقا بولىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ لەتىپىدە مۇنداق قوش قاتلاملىق مەنىنىڭ بارلىقى روشەن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئۇ بولسىمۇ، ئىت ھەقىقەتەن سەلەي چاققاندىن قورقىدۇ. شۇڭا سەلەي چاققان خۇددى كومېدىيە ئورۇنلىغاندەك،

بىر قولى بىلەن كارىۋات ئاستىغا قورقۇپ يوشۇرۇنۇپ كىرىۋالغان ئىتنى كۆرسىتىدۇ. يەنە بىر قاتلام مەنىسى شۇكى، ئامبال ھەقىقەتەن سەلەي چاققاندىن قورقىدۇ. بولۇپمۇ سەلەي چاققانىنىڭ يۇرت خەلقى ئارىسىدىكى يۈكسەك ئىناۋىتىدىن، سەلەي چاققانىنىڭ بارلىق ئەزگۈچىلەرنى مەسخىرە قىلىپ قامچىلايدىغان، ئەمگەكچىلەرگە مەدەت بېرىدىغان باتۇر، قورقماس، ئىسيانكار روھىدىن قورقىدۇ. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئامبال ياسىداق ئۆيىدىن تالاغا چىقالماي، كۈنسېرى قورقۇنچ ئىچىدە كۈن ئۆتكۈزىدۇ.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئىچىدىكى بىر قىسىم دىيالوگلۇق لەتىپىلەر خۇددى سەھنىدە ئوينىلىۋاتقان ئېيتىشىش، لەپەر، راۋابلىق قوشاققا ئوخشاش تىپىك خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ تىياتىر - سەنئەت قۇدرىتىنى نامايان قىلغان. بۇ لەتىپىلەرنى مۇزىكا، ئاھاڭ، ھەرىكەت ئىشلەپ، ئېيتىشىش، لەپەر قىلىۋەتسىمۇ، ۋەقەلىك ئۇسسۇل قىلىۋەتسىمۇ تامامەن ماس كېلىدۇ، بەلكى ئۇنىڭ جەلپكارلىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىدۇ.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئىچىدىكى بىر قىسىم شېئىرىي تۈس ئالغان ناخشا - مۇزىكىلىق لەتىپىلەر كىشىلەرنى تېخىمۇ قىزىقتۇرىدۇ. بۇ لەتىپىلەرنىڭ مەزمۇنى، تىلى، ئورۇنلاش سەنئىتى، لەتىپە ئېيتقۇچىنىڭ سۆز - ھەرىكىتى قاتارلىق ئامىللاردىن باشقا، ئۇنىڭ ئاۋازى ئۆزگىرىۋاتقان ئاھاڭ، مېلودىيە قاتارلىقلارمۇ مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ لەتىپىلىك ناخشىلار سەلەي چاققانىنىڭ قولىدىكى جاراڭلىق راۋابى ئارقىلىق جامائەتنىڭ قۇلىقىغا سىڭىپ كىرىدۇ، قەلبىگە ئورنىشىدۇ. بۇ ناخشىلار ئۇيغۇر ئۇن ئىككى مۇقامىنى ئۆزىگە مەنبەئە قىلغان بولۇپ، قەشقەرنىڭ قويۇق يەرلىك ۋە مىللىي ناخشا - ئۇسسۇل، مۇزىكىسىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. سەلەي

چاققان بۇ لەتىپىلىك ناخشىلارنى شۇنداق كېلىشتۈرۈپ ئېيتىدۇكى، كىشىلەرنىڭ قەلبى سىمابتەك ئېرىيدۇ.

ئۇنىڭ شېئىرىي لەتىپىلىرىدە ئادەمنى كۈلدۈرۈپ ئۈچىينى ئۈزۈۋەتكۈدەك لىرىك ھېسسىيات، ناھايىتى كۈچلۈك بولغان يۇمۇرىستىك ئالاھىدىلىك نامايان بولىدۇ. سەلەي چاققانىنىڭ لەتىپىلىك ناخشىلىرىدىكى خاس روھ خۇددى قەشقەر تۈمەن دەرياسىنىڭ سۈزۈلگەن سۈزۈك سۇلىرىغا ئوخشاش كىشىلەرنىڭ مەنىۋى تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ، مەڭگۈ يوقالمايدىغان خاسىيەتلىك بۇلاققا ئايلانغان.

سەلەي چاققانىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇيغۇر لەتىپىچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ چاقناپ تۇرغان ئەقىل ـ پاراسىتىنى لەتىپە ئېيتىش، ئورۇنلاش پائالىيەتلىرى بىلەن مەھكەم باغلاپ كەلدى. مول ئىقتىدار ـ ماھارىتىنى بارلىق خەلق لەتىپىلىرى ئىچىگە سىڭدۈرۈۋەتتى. ئۇلار بۇ تۈگىمەس لەتىپىلەرنى مەزمۇن جەھەتتە ئۈزۈكسىز بېيىتىپ، تەرەققىي قىلدۇرۇپ، مۇكەممەللەشتۈرگەندىن باشقا ئۇنىڭ سۈژىت قۇرۇلمىلىرىنى تەڭشەپ ۋە كېڭەيتىپ، ئورۇنلاش ماھارەتلىرىنى قەدەممۇقەدەم تاكامۇللاشتۇرۇپ، ئۇنى ئاغزاكى لەتىپىلەردىن تارىخ بەتلىرىگە پۈتۈلۈپ، خاراكتېرلەنگەن شانلىق يازما بايلىققا ئايلاندۇردى. بايان، ناخشا ـ مۇزىكا، مەدداھ ـ ۋائىزلىق بىر گەۋدىلەشكەن، كۈچلۈك دىراماتىك ئۇنۇمگە ئىگە، مۇستەقىل ئالاھىدىلىكى كۈچلۈك مىللىي، يەرلىك پۇرىقى بولغان، گۈزەل ئەدەبىيات ـ سەنئەت مۇنبىرىگە، يەرلىك پۇرىقى بولغان، گۈزەل ئەدەبىيات ـ سەنئەت مۇنبىرىگە، كىنو ـ تېلېۋىزىيە بوستانلىقىغا ئايلاندۇردى. بۇ بوستانلىقتا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شانلىق مەدەنىيەت تارىخى قايتىدىن كۆكلەپ نۇر چاچتى. بۇ گۈزەل سەنئەت شەكلى خەلق ئارىسىدا ئومۇملىشىپ، تېلېۋىزور، ئېكرانلاردا قايتا جەۋلان قىلدى. بۇ لەتىپە ـ چاقچاق، يۇمۇرلار مىڭلىغان، كۈرمىڭلىغان ياش ئەۋلادلارغا ئېسىل دۇردانىلەر

سۈپىتىدە ھاياتبەخش ئىلھام ئاتا قىلدى. دېمەك، لەتىپە، چاقچاق، كۈلدۈرەيدىن ئىبارەت بۇ سەنئەت ئەمگەكچان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېڭى دەۋرىدىكى يېڭى ھاياتىنىڭ تارىخي سەمەرىسى بولۇپ قالماقتا.

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدىكى دوراش ۋە تەقلىدچىلىك ئۇنىڭ دراماتىك خۇسۇسىيىتىنى خېلى يۇقىرى بالداققا كۆتۈرگەن. ئۇنىڭ لەتىپىلىرىدىكى دراماتىك زىددىيەت ۋە توقۇنۇش، كومېدىيەلىك باغلىنىش، دراماتىك تۈگۈن، پېرسوناژلارنىڭ دىيالوگى ۋە ئەڭ ئاخىرىدىكى كومېدىيە خاراكتېرىنى ئالغان. بىز بۇنىڭدىن شۇنى ھېس قىلىمىزكى، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ دراماتىك سەنئەت ئالاھىدىلىكى ھەققىدە گەپ ئاچقىنىمىزدا، سەنئەتنىڭ ھەممە تۈر - ژانىرلىرىغا پىششىق، «بىرگە قايىل، كۆپكە قادىر» بۇ دانىشمەننىڭ ئوبرازى كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولىدۇ. خىگنىزۇ ئەدىب لولونىڭ قولى ئارقىلىق تاللاپ تۈزۈلگەن، 2003 - يىلى بېيجىڭ نەشرىياتى نەشر قىلغان «مىزان ۋە ئۆلچەم» ناملىق كىتابتا ئەدىپ مالامى مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «تارىخنى بىلمەيدىغان ئادەم مۇكەممەل ئادەم ئەمەس. چۈنكى ئۇ بىر پەن. فىزىكىنى چۈشەنمەيدىغان ئادەممۇ مۇكەممەل ئادەم ئەمەس، چۈنكى، ئۇمۇ بىر پەن. بىرەر ئادەم، بىرەر ئالىم ئەگەر ھومېر ھەققىدە كېسىپ بىر نەرسە دېيەلمىسە، ھېيۇگونى ئوقۇشنى بىلمىسە، ئۇ قوبۇل قىلغان تەربىيەنى مۇكەممەل تەربىيە دېگىلى بولمايدۇ.»① بۇ سۆزنى ئۇلۇغ دانىشمەن سەلەي چاققاننىڭ رېئاللىقىغا تەتبىقلىغىنىمىزدا مۇنداق ئىككى مۇھىم نۇقتىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ھېس قىلىمىز. بىرى، ئۇلۇغ دانىشمەن سەلەي چاققان تارىختا ئاددىي ئادەم بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ لەتىپىلىرىنىڭ ئومۇمىي تېما دائىرىسىدىن قارىغاندا، ئۇ

---

① ئىمىن ئەھمىدى تەرجىمىسى، «شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى»، 2005 - يىلى 1 - سان.

يالغۇز لەتىپە - چاقچاقلارنى ئىجاد قىلغان، ئېيتىدىغان ئادەم، لەتىپىچى، قىزىقچى بولۇپلا قالماستىن، ئەينى زاماندىكى كۈچلۈك ئىجتىمائىي تۇرمۇش بىلىمىگە ئىگە بىر مەلۇماتلىق ئادەم. تارىخ، ھايات چەكلىسىمىدىن ئۇ، بۈگۈنكى كۈندىكىگە ئوخشاش ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ فىلولوگىيە، ئەدەبىيات پەنلىرىدە سەنئەت ئىنستىتۇت، سەنئەت مەكتەپلەرنىڭ تىياتىر، مۇزىكا ئورۇنلاش كەسىپلىرىدە ئوقۇمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ تارىختىن تىياتىر، ئەلنەغمە سەنئىتىدىن مەلۇم دەرىجىدە خەۋەر تاپقان. ئۆزىنى ئەمەلىيەت مەكتىپىدە تاۋلاپ، پىشۇرۇپ، مۇكەممەللەشتۈرگەن مەلۇماتلىق ئادەم. بۇ ئۇنىڭ ھەقىقىي خەلق سەنئەتكارى بولۇپ يېتىلىشىنىڭ ئۇل تېشى بولغان. ئىككىنچى بىرسى، ئۆز مىللىتىنىڭ سەنئىتىنى ياخشى كۆرىدىغان ياكى مىللىي سەنئەت بىلەن ئىزچىل شۇغۇللىنىشىنى ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك ئارزۇسى ياكى كەسپىي جەھەتتە چوقۇم يېتىدىغان مۇددىئاسى قىلغان بۈگۈنكى زاماندىكى ھەرقانداق ئادەم چوقۇم ئىجتىمائىي پەن ھەم تەبىئىي پەندىن، تارىختىن ھەم بۈگۈنكى زامان كومپيۇتېر ئالاقە - ئۇچۇر پەنلىرىدىن ئاز - تولا بولسىمۇ خەۋەر تېپىشىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلىمىز.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شانلىق ئاغزاكى سەنئەت مىراسى ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئۇنتۇپ قالالمايمىز. مۇشۇنىڭ ئۆزىلا لەتىپىلەرنىڭ تۈرلۈك ئۇنىۋېرسال دىراماتىك ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىپادىلەيدۇ. ئاڭلىغۇچى جامائەتكە ئۆز پېتى، ئۆز ئەينى بويىچە يەتكۈزۈپ بېرەلەيدىغان، نەسىردىن ئەپەندى، سەلەي چاققان، موللا زەيدىنگە ئوخشاش پىشقان، ئاز ئۇچرايدىغان، گەپدان، تالانتلىق كىشىلەرنىڭ ئەجرىدىن يورۇقلۇققا ئېرىشىدىغانلىقىنى قەيت قىلالايمىز، ئەلۋەتتە!

يەتتىنچى باب

سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى توپلاش، رەتلەش ۋە تەتقىق قىلىش ھەققىدە بايان

قەدىمدىن تارتىپ نۇرغۇن ئالىم، مۇتەپەككۇر، يازغۇچى، شائىر، ئەدىب خەلق ئېغىز ئەدەبىيات - سەنئەت مىراسلىرىنى توپلاش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلارغا يەتكۈزۈشكە ئەھمىيەت بەرگەنىدى. ئۇلۇغ ئالىم، تىلشۇناس مەھمۇد كاشغەري ئۆزىنىڭ شاھانە ئەسىرى «دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك»تە بىرگە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ بىباھا نەمۇنىلىرىنى قالدۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا ياشىغان نەسىردىن رابغۇزىنىڭ «قىسسەسۇلئەنبىيا» ناملىق كىتابى، مىرزا ھەيدەر كوراگانىنىڭ «تارىخ رەشدىي» ناملىق كىتابى، موللا مۇسا سايرامى «تارىخي ئەمنىيە»، «تارىخى ھەمدىيە» ناملىق ئەسەرلىرىدە، ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغۇچى مۇسۇلمان ئالىم، ئەدىبلەرنىڭ نۇرغۇن ئۆچمەس كىتاب - قامۇسلىرىدا كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان كۆپلىگەن ئەپسانە، ھېكايە - رىۋايەت، ماقال - تەمسىللەر نەمۇنە بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرىمىز.

يېقىنقى زامان تارىخىمىزغا نەزەر سالغىنىمىزدا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا ئەڭ كۆڭۈل بۆلگەن باغۋەنلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ فولكلور تەۋە ئەسەرلەرنى بايقاش، توپلاش، رەتلەشنىڭ مۇھىملىقىنى كۆپ قېتىم تەكىتلىگەنىدى.

شىنجاڭ تارىخىدىكى «تىرىك لۇغەت» دەپ ئاتىلىدىغان تارىخچى ۋە ۋەقەشۇناس شېرىپ خۇشتارنىڭ ئېيتىشىچە، 1949

- يىلى 7 - ئايلاردا ئەخمەتجان قاسىمى غۇلجىدا شەھەرگە يېقىن بىر باغقا سەيلىگە تەكلىپ قىلىنغاندا مېھمانلار ئارىسىدا شېرىپ خۇشتاردىن باشقا يەنە داۋۇت تۇرەخمەتوف، ئابدۇرەشىت ئىمىنوف، نەمەت خەلپەت، ياسىن خۇدابەردى، ساپاخان پولات قاتارلىق ئەدىبلەر بولۇپ، ئۇلار ئەدەبىيات ھەققىدە قىزغىن پاراڭ قىلىشقان. سۆھبەت ئارىسىدا ئۇلار يەنە «شەرق ھەقىقىتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنىۋاتقان نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى، ماقال - تەمسىللەر، ئۇيغۇر خەلق ھېكايە - چۆچەكلىرى توغرىسىدىكى كۆزقاراشلىرى، تەسىراتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقان، شۇ يىللاردىكى ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ھەققىدە پاراڭ بولغان. بۇ پاراڭلارغا زوقلانغان ئەخمەتجان قاسىمى ناھايىتى ھاياجانلانغان ھالدا: «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بىر تۈگىمەس خەزىنە. نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرىدە چوڭقۇر ھېكمەت بار. چۈنكى، لەتىپە - چاقچاقلار بىر جەڭگىۋار قورال. ئۇ بىزنىڭ ئىنقىلابىمىزغا مەدەت بېرىپ، خەلقىمىزنى تونۇتىدۇ. قەشقەردە سەلەي چاققان دېگەن بىر دانىشمەن، تۇرپاندا موللا زەيدىن دېگەن بىر دانىشمەن ئۆتكەنىكەن. بىز بۇنىڭدىن كېيىن نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرىنىلا ئەمەس، بەلكى سەلەي چاققان، موللا زەيدىن لەتىپىلىرىنىمۇ توپلاپ رەتلىشىمىز، پاسسىپ مەزمۇنلىرىنى چىقىرىۋېتىپ، پايدىلىق نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ، جامائەتكە تەقدىم قىلىشىمىز لازىم. شۇنداق قىلغاندىلا خەلقىمىزنىڭ روھى كۆتۈرۈلۈپ، مەنىۋى دۇنياسى بېيىپ، تىنچلىق - دېموكراتىيە، باراۋەرلىك، ئەركىنلىك ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كۈرەشكە تېخىمۇ زور ھەسسە قوشالايدۇ. بۇ سىلەرگە ئوخشاش ئەدىب - يازغۇچىلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەزىپىسى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى نۆۋەتتىكى ئىنقلابىمىزنىڭ ئەڭ جىددىي، ئەڭ مۇھىم، ئەڭ تەخىرسىز ۋەزىپىسىدۇر» دېگەنىكەن. ئۇ يەنە كۆپ قېتىملىق يىغىن، سۆھبەتلەردە: «بىز فولكلورنى

ئىمپورت قىلىشقىلا قاراپ تۇرماي، ئۇنى ئېكسپورت قىلىشىمىز كېرەك. بىز ئۇيغۇرلار فولكلورغا باي. ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىدە بۇ ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئالاھىدە ئادەم تەيىنلەش كېرەك. ئۇنىڭغا كېتىدىغان ئىقتىسادنى بىز بېرىمىز. يېقىنقى كۈنلەردە ئۆلكىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە بېرىپ فولكلورنى يىغىشىمىز، شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدىغان بىر ھەيئەت قۇرۇشىمىز كېرەك» دەپ تاپىلىغانىكەن.

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ شەخسەن كۆڭۈل بۆلۈشى ئارقىسىدا، ئەينى يىللاردا ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن چىقىرىلغان «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى بەت، ئىستونلارنى ئاجرىتىپ، سەيپىدىن ئەزىزى، ئابلىز نازىرى، مۇھەممەت رەھىم، نىمشېھىت، مىرسۇلتان ئوسمانوف، ئەرشىدىن تاتلىق، ھاكىم جاپپار قاتارلىقلار توپلىغان بىر قىسىم چۆچەك، قوشاق، بېيىت، ماقال - تەمسىل قاتارلىقلارنى ئېلان قىلىپ، مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قېزىش، قۇتقۇزۇش جەھەتتە مۇھىم رول ئوينىغانىكەن. مانا بۇلار ئازادلىقتىن كېيىن ئېلىپ بېرىلغان خەلق ئەدەبىي مىراسلىرىنى توپلاش، رەتلەشكە دەسلەپكى ئاساسنى سېلىپ بەرگەن.

ئۇيغۇر لەتىپىلىرىنىڭ، جۈملىدىن سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكى ناھايىتى كۈچلۈك. مىللىي ئالاھىدىلىك ئىپادىلەنگەن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى شۇ بىر مىللەت كىشىلىرىلا ئەمەس، باشقا مىللەت كىشىلىرىمۇ سۆيۈپ ئوقۇيدىغان ئادەت ئىنسانىيەت ئۇچۇن ئورتاقتۇر. بۇ، رەڭگارەڭ دۇنياغا قىزىققۇچىلارنىڭ ئورتاق ھېسسىياتىدۇر. بۇ ھال ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كەلمەكتە. دۇنياۋى يازغۇچى چىڭگىز ئايتماتوف: «بىر ئادەم ئەگەر ئۆزىنىڭ مىللىتىنى ۋە تارىخىنى يوقاتسا، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرىنى يوقاتسا، ئىتائەتمەن قۇلغا ۋە ماشىنا ئادەمگە ئايلىنىپ قالىدۇ» دەپ كۆرسەتكەنىدى. دانىشمەنلىك

بىلەن ئېيتىلغان بۇ سۆز لەتىپىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ تارىخى ۋە ئالاھىدىلىكىنى يوقاتماي، ئەينەن داۋاملاشتۇرۇشىنىڭ: ئىنسانىيەتنىڭ غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىغا ۋارىسلىق قىلىشىنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى ناھايىتى چوڭقۇر چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، فولكلور ساھەسىدە، بولۇپمۇ سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى توپلاش، رەتلەش، خىزمىتىدە بەزى ئەگرى - توقايلىقلارنى بېسىپ ئۆتتۇق، ئومۇمىيۈزلۈك، ئەتراپلىق توپلاش ۋە ئەينەن خاتىرىلەشنى تەلەپ قىلىدىغان بۇ جاپالىق ئىلمىي خىزمەت ھەممىمىزگە بىر سىناق بولدى. ئومۇمىيۈزلۈك، ئەتراپلىق توپلاش دېگىنىمىزدە، سەلەي چاققاننىڭ ئۆزى ياشىغان قەشقەر رايونى ۋە باشقا جايلاردا ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان لەتىپىلىرىنى، شۇنداقلا ئوتتۇرا ئاسىيا ئەللىرىدە، ئۇيغۇر، ئۆزبېك قاتارلىق خەلقلەر ئارىسىدا ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان لەتىپە - قوشاقلىرىنى مەيلى كونىسى ياكى يېڭىسى بولسۇن ياكى مەيلى بۇرۇن ئىجاد قىلىنغىنى، ياكى ھازىر، يېڭى دەۋردە ئىجاد قىلىنغىنى بولسۇن، مەيلى ھەجىم جەھەتتە ئۇزۇن - قىسقا بولسۇن ۋە ياكى شەكىل جەھەتتە نەزمىي، نەسرىي شەكىلدە بولسۇن، مەيلى لەتىپىلەرنىڭ بىرقانچە شەكلى ياكى بىر شەكىلدىكى بىرقانچە خىل نۇسخىلىرى بولسۇن، ئىشقىلىپ ھەممىسىنى يىغىۋېلىش، توپلاشنى كۆرسىتەتتى. ئۇنىڭ پۈتۈن ياكى پارچە، ئىجابىي ياكى سەلبىي بولۇشىدىن، ئىدىيەۋىلىكى، بەدىئىيلىكى ۋە باشقا تەرەپلەرنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئاۋۋال ئەينەن خاتىرىلەپ تولۇق يىغىش، ئاندىن كېيىن شۇ ئاساستا تەلەپ - ئۆلچەم، شەرتلەر بويىچە رەتلەپ چىقىشنى كۆرسىتەتتى. يېرىم ئەسىردىن بۇيان بىز رىئايە قىلغان بۇ قائىدە - قانۇنىيەتلەر سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى توپلاش، رەتلەش ئىشلىرىنىڭ يېتەكچى پىرىنسىپى بولدى. ئۇيغۇر ئەمگەكچى خەلقى

ئۆزلىرىنىڭ ئۇزۇن يىللىق قەد كۆتۈرۈش جەريانىدا ھاسىل قىلغان يېڭى ئىدىيە، يېڭى كۆزقاراش، يېڭى يەكۈنلىرىنى سەلەي چاققان ئوبرازىغا سىڭدۈرۈپ، ئۇنى ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈرۈپ بارغانلىقى ئۈچۈن، سەلەي چاققاننىڭ نامى خەلق قەلبىدىن ئورۇن ئېلىپ، ئۇيغۇرنىڭ نامى بىلەن چەمبەرچاس باغلاندى. ئۇنىڭ لەتىپىلىرى خەلقنىڭ رېئال تۇرمۇش تەجرىبىلىرىنىڭ جەۋھىرى سۈپىتىدە ھەر مىللەت كىشىلىرىنىڭ دىققىتىگە سازاۋەر بولدى. مانا مۇشۇنداق گۈللىنىش دەۋرىدە سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى توپلاپ رەتلەشتە باشلامچى بولغان شائىر، ژۇرنالىست داۋۇت تۇرەخمەتوف ئازادلىقنىڭ دەسلەپىدە ئىككى قېتىم قەشقەرگە خىزمەت تەكشۈرۈشكە بارغانىدى. ئۇ مۇشۇ جەرياندا توپلىغان بىر قىسىم لەتىپىلەرنى «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى»دا ئېلان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇپالدىكى سەنئەتكار ئەمەت مۇھەممەت ۋە باشقىلار قەشقەر كوناشەھەر ناھىيەسىنىڭ بۇلاقسۇدىكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىدىن ئاڭلاپ خاتىرىلىۋالغان يىپ ئۇچىغا ئاساسەن توپلىغان بەزى لەتىپىلەرنى رەتلەپ ئاۋام خەلقنىڭ دىققىتىنى قوزغىغانىدى. شۇنىڭدىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا نەسىردىن ئەپەندىدىن قالسىلا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان سەلەي چاققاندىن ئىبارەت بۇ پاراسەت ئىگىسىنىڭ لەتىپىلىرىنى قېزىش، توپلاشقا قىزىقىدىغان كىشىلەر بارغانسېرى كۆپەيدى. 1961 - يىلى قەشقەر كوناشەھەر ناھىيەسىدە رەتلەنگەن بىر قىسىم لەتىپىلەر ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتى شاپىگرافتا بېسىپ چىقىرىلغان «مەدەنىيەت خەۋەرلىرى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىندى. بۇ ئەھۋال تاكى 1962 - يىلى يازغا قەدەر داۋاملاشتى. ئەپسۇسكى، ئۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردا «سىنىپىي كۈرەش» نىڭ كىرىپچى قاتتىق تارتىلىپ، تۈرلۈك ئىجتىمائى - سىياسىي ھەرىكەتلەر ئۈزۈلمەي ئېلىپ بېرىلىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدە

«زەھەرلىك چۆپ»، «خۇش پۇراق گۈل»، «قىزىل»، «سېرىق» دېگەندەك چەكلىمە كەڭ بازار تاپقىنى ئۈچۈن، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى توپلاپ، رەتلەيدىغانلار ۋە بۇ تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار ئىشنى ۋاقىتلىق توختىتىشقا ۋە ئۇنىڭدىن قول ئۈزۈشكە مەجبۇر بولدى، بولۇپمۇ 1966 - يىلى باشلانغان ئاتالمىش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا سەلەي چاققان لەتىپىلىرىمۇ «زەھەرلىك چۆپ» قاتارىغا كىرگۈزۈۋېتىلدى. ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى يىغىش - توپلاپ، رەتلەش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار، لەتىپە، يۇمۇرلارنى ئېيتىپ بېرىدىغان مويسىپىت، ئاقساقاللار، ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى «تۆت كونىنى تىرىلدۈرگۈچىلەر»، «جىن شەيتاننىڭ قۇيرۇقى» دەپ تۆھمەت قىلىنىپ، كۈرەش قىلىندى، سۈرگۈن قىلىندى. بۇ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە قىلىنغان مىسلىسىز زور بۇزغۇنچىلىق ئىدى. لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىن، ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ يېڭى باھارى يېتىپ كەلدى. بۇ يېڭى باھار ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى سەلەي چاققان لەتىپىلىرىگىمۇ ئازادلىق ئېلىپ كەلدى. بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىش خىزمىتىدە مىسلى كۆرۈلمىگەن ئۆزگىرىش بولدى. بۇ ئىش شىنجاڭنىڭ ئىلىم - پەن، ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ ئەڭ قىزىقىدىغان ئىشلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى، بۇ يىللاردا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى بۇ ئىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇيغۇر لەتىپىچىلىكىگە دائىر كىتابلارنى ئارقا - ئارقىدىن نەشر قىلدى. پايتەختتە نەشر قىلىنىدىغان، خەنزۇ يېزىقىدا چىقىرىلغان «خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى تۇنجى بولۇپ ئۆز سەھىپىسىدە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دانىشمەن ئوغلى سەلەي چاققاننى تونۇشتۇرۇپ، ئۇنىڭغا يۇقىرى باھا بەردى، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدىن

ئۆرنەكلەرنى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، «شىنجاڭ مىللەتلەر ئەدەبىياتى» (خەنزۇچە)، «چېگرادىكى قورغان»، (خەنزۇچە)، «تارىم» (70 - يىللاردا «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» دەپ ئاتالغان)، «قەشقەر ئەدەبىياتى»، «ئازادلىق ئارمىيە ئەدەبىيات - سەنئىتى»، «مىراس»، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى»، «قەشقەر مائارىپى»، «قەشقەر گېزىتى»، «شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى»، «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» قاتارلىق ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە گېزىت - ژۇرناللار ھەرقايسى جايلاردا توپلانغان بىرەر يۈز پارچە لەتىپىنى ئېلان قىلغانىدى. «كونىشەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى توپلاش ھەققىدە مەخسۇس ئېلان بېرىپ كەڭ ئاممىنى قوزغاتتى. ئەينى ۋاقىتتا 10 ۋىلايەت، 85 ناھىيەگىچە تارقىتىلغان بۇ ژۇرنال ماقالە قوبۇل قىلىپ، سەلەي چاققانغا دائىر مەلۇماتلارنى ئۈزلۈكسىز يىغىپ، ژۇرنالنىڭ ھەربىر سانلىرىدا لەتىپىلەرنى ئېلان قىلىپ، زور تەسىر قوزغىدى. ئەدەبىيات - سەنئەت قايتا گۈللىنىشكە ئېرىشكەن ئاشۇ مەزگىللەردە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ شەھەر - يېزىلىرىدىن بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە ھەممە يەردە «سەلەي چاققان قىزغىنلىقى» كۆتۈرۈلدى. قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1981 - يىلى، 50 مىڭ تىراژ بىلەن «سەلەي چاققان لەتىپىلىرى» نىڭ 1 - كىتابىنى نەشر قىلىپ، تىنىپ قالغان بۇ بولاقنىڭ كۆزىنى ئاچتى. چياۋ جاروي (مانجۇ، قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمە مائارىپ باشقارمىسىدا ئىشلىگەن)، چىن گۇيلەن (خەنزۇ، قەشقەر 2 - ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان)، ليۇمىن (خەنزۇ، كوناشەھەر دېھقانچىلىق ئىدارىسىدە ئىشلىگەن) ، ۋاڭ يىجۈ (خەنزۇ، بېيجىڭ مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتىنىڭ ئەدەبىي تەرجىمانى)، چۆلىڭ، (خەنزۇ) «قەشقەر گېزىتى» خەنزۇ تەھرىر بۆلۈمىنىڭ گۈزەل سەنئەت مۇھەررىرى بولۇپ ئىشلىگەن)، سەي ساۋ، خەنزۇ («قەشقەر گېزىتى» نىڭ مۇھەررىرى)، لۇي جىڭتاۋ (خەنزۇ، قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمە

مەدەنىيەت باشقارمىسىنىڭ كادىرى) قاتارلىق كىشىلەر تىل جەھەتتىكى قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، ئەستايىدىل ئىزدىنىپ، قەلەم تەۋرىتىپ مەزكۇر كىتاب ئاپتورى بىلەن بىللە سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى خەنزۇ ۋە باشقا قېرىنداش مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇپ، جەمئىيەتنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى، ئۇلار ئۇيغۇرلار ئارىسىدىمۇ بۇنىڭغا ئوخشاش دانىشمەن ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىلىپ تەڭ ھوزۇرلاندى، تەڭ كۈلدى. بۇ جەريانىدا يەنە 1994 - يىلى «سەلەي چاققان لەتىپىلىرى» نىڭ 2 - كىتابى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. 2003 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 3 - كىتابى نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى. ئۇيغۇر نەشرىياتچىلىقىدىكى بۇنداق گۈللىنىش ئاسانغا كەلمىگەنىدى. سەلەي چاققاندىن ئىبارەت بۇ جەلپكار تېما يازغۇچى، شائىر، رەسسام، ھەيكەلتىراش، مۇزىكانت، ئوبزورچىلارنىڭ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشتىكى بىر مۇھىم تارىخي تېمىسىغا ئايلاندى. بىرمۇنچە ئەدىبلىرىمىز بۇ دانىشمەننىڭ ئوبرازىنى يارىتىش ئۈچۈن ئۇ ياشىغان يۇرتقا بېرىپ، ئۇنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، جەمەتىنى ئىزدەپ تېپىپ، ماتېرىيال توپلاپ، ئۇنى يېزىپ ۋە مەدھىيەلەپ، ئىجادىيەت سەۋىيەسىنى يېڭى پەللىگە كۆتۈردى.

فولكلور ـ ئىنسانلار جەمئىيىتى موھتاج بولغان بارلىق ماددي بايلىقلارنىڭ ياراتقۇچىلىرى بولغان ئەمگەكچى خەلقنىڭ نۇرغۇن ئەسىرلەردىن بۇيانقى مەنىۋى پائالىيەتلىرىنىڭ جەۋھىرى ۋە يىغىندىسى. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس، يېرىم ئەسىردىن بۇيان سەلەي چاققاننىڭ ئوبرازى ۋە ئۇنىڭ لەتىپىلىرى توغرىسىدىكى ئىزدىنىش، تەتقىقات ئىپتىدائي ھالەتتىكى ئادەتتىكى تونۇشتۇرۇش باسقۇچىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، تارىخي چوڭقۇرلۇققا

ۋە مەزمۇن، بەدىئىيلىك، تىل سەنئىتى نۇقتىلىرىنى ئاساس قىلىپ ھەر تەرەپلىمىلىككە يۈزلەندى. تەتقىقاتنىڭ تۈر ۋە كۆلىمى بويىچە يېڭى ئىلگىرىلەش مەيدانىغا كەلدى. سەلەي چاققاننىڭ ھاياتى ۋە ئۇنىڭ لەتىپىلىرىگە قارىتا يۇقىرى سەۋىيەدىكى بىرمۇنچە ئىلمىي ماقالە، ئوبزورلار يېزىلىپ، ئىلىم تەتقىقات ساھەسىدىكى بۇ بوشلۇق تولدۇرۇلۇش باسقۇچىدا كېتىۋاتىدۇ. بۇ بىر ئۇلۇغ خىزمەتكە ئۇيغۇرلارلا ئەمەس، يەنە خەنزۇ، مانجۇ، قازاق، ئۆزبېك، قىرغىز، شىبە قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ نوپۇزلۇق تەتقىقاتچىلىرىمۇ قاتناشتى. بۇ خىزمەت ئۇيغۇر مىللىي مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىش، قوغداش، مەدەنىيەت مىراسلىرىنى تەتقىق قىلىش، خەلقئارا مەدەنىيەت ئالاقىسىنى كۈچەيتىش، خەلق ئارىسىدىكى ئەنئەنىۋى سەنئەت مىراسلىرىنى جاھانغا يۈزلەندۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردە ناھايىتى زور تارىخىي ۋە رېئال قىممەتكە ئىگە. تۆۋەندە خالىس، سەممىيەت بىلەن ئۈن - تىنسىز ئىجادىي مېھنەت قىلىۋاتقان بىر قىسىم كىشىلەرنى تىلغا ئالىمىز

داۋۇت تۇرەخمەتوف

ئۇ 1918 - يىلى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ سۈيدۈڭ ناھىيەسىگە قاراشلىق لوسىگۇڭ يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇ شىنجاڭ ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنى تاماملاپ چۆچەك، غۇلجا، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلاردىكى مەكتەپلەردە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن دەرس بەرگەن. 1947 - يىلدىن كېيىن، «ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى» ۋە «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە

خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى»دا تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان ھەم بۇ ئىككى تەشكىلاتنىڭ نەشر ئەپكارى «ئىتتىپاق»، «كۈرەش» ژۇرناللىرىدا، 1953 - يىلىدىن 1961 - يىلىغىچە شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، مىللەتلەر نەشرىياتى ۋە «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدە ئىشلىگەن. 1961 - يىلى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا كۆچۈپ چىقىپ كەتكەن.

داۋۇت تۇرەخمەتوف 1955 - يىلىدىن 1956 - يىلى قەشقەرگە تىل ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىيات نەمۇنىلىرىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن بارغاندا، ئۇپالدا بىر قىسىم كىشىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى خاتىرىلىۋالغان ھەمدە مۇشۇ ئاساستا 1984 - يىلى ئالمۇتادىكى «جازوشى» نەشرىياتىدا «سەلەي چاققان لەتىپىلىرى» ناملىق كىتاب نەشر قىلدۇرغان، بۇ كىتابقا 50 پارچىغا يېقىن لەتىپە تاللاپ كىرگۈزۈلگەن.

ئەرشىدىن تاتلىق

ئۇ 1927 - يىلى ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيەسىنىڭ موللىلار كەنتىدە تۇغۇلغان. 1945 - يىلى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئارمىيەسىگە قاتناشقان، كېيىن «تارىم»، «مىراس» ژۇرناللىرىدا مۇھەررىر، باش مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن. 1998 - يىلى 8 - دىكابىر ئۈرۈمچىدە ۋاپات بولغان.

ئۇ كۆپ قېتىم جەنۇبىي شىنجاڭغا خىزمەتكە بېرىپ ئەل ئارىسىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، بىر قىسىم داستان، ئەپسانە، رىۋايەت، چۆچەك، قوشاقلارنى توپلىغان. سەلەي چاققاننىڭ بىر قىسىم

لەتىپىلىرىنى توپلاپ ۋە رەتلەپ، «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1980 - يىللىق سانلىرىدا ئېلان قىلغان ھەمدە ئۆزى مەسئۇل بولۇپ تۇرغان «مىراس» ژۇرنىلىدا بىر قىسىم لەتىپە، ئىلمىي ماقالىلەرنى ئېلان قىلىپ، جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرگەن.

ئابدۇكېرەم راخمان

ئۇ 1940 - يىلى قەشقەر شەھىرىگە تەۋە قوغان يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1959 - يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كىرگەن، ھەمدە ئوقۇتقۇچىلىققا ئېلىپ قېلىنغان. تاكى 1993 - يىلىنىڭ باشلىرىغىچە فاكۇلتېتتا ئوقۇتقۇچى، فاكۇلتېت مۇدىرى بولۇپ ئىشلىگەن. ھازىر فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ دوكتور يېتەكچىسى بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ.

1978 - يىلى ئۇ مۇھەممەد زۇنۇن بىلەن بىرلىكتە جەنۇبىي شىنجاڭدا (كورلا، لوپنۇر، خوتەن، قەشقەر تەرەپلەردە) سەلەي چاققان ھەققىدە كۆپ ئىزدەنگەن ھەمدە توپلىغان ماتېرىياللار ئاساسىدا يېزىپ چىققان تۇنجى يىرىك ئەسەر «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسلىرى» ناملىق كىتابىدا «موللا زەيدىن ۋە سەلەي چاققان لەتىپىلىرى» دېگەن ئايرىم ماۋزۇ بىلەن ئۇلارنىڭ تەرجىمىھالى ۋە يەتتە پارچە لەتىپىسىنى تونۇشتۇرغان، تۈزگەن دەرسلىكلىرىگە كىرگۈزگەن. 1983 - يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشر قىلغان «خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى نەزەرىيەسى» ناملىق كىتابىنىڭ «خەلق ھېكايىچىلىرى توغرىسىدا» دېگەن قىسمىدا سەلەي چاققان

لەتىپىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى تونۇشتۇرغان.

1993 - يىلى تۈركىيەنىڭ ئاق شەھەردە ئۆتكۈزۈلگەن «نەسرىدىن ئەپەندى لەتىپىلىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» دا «ئۇيغۇرلارنىڭ ئىككى بۈيۈك لەتىپچىسى» ناملىق ئىلمىي ماقالىسىنى ئوقۇغان. بۇ ماقالىدە موللا زەيدىن ۋە سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى تونۇشتۇرۇلغان. بۇ ماقالە تۈركىيەدە نەشر قىلىنغان «تۈرك فولكلورى» ناملىق ژۇرنالىنىڭ 1993 - يىللىق 4 - سانىدا ئېلان قىلىنغان. 2000 - يىلى دۆلەت تەرپىدىن نەشر قىلىنغان «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلىرىنىڭ مەدەنىيەت قامۇسى» ناملىق كىتابتا سەلەي چاققان بىر تېما قىلىنىپ ئالاھىدە تونۇشتۇرۇلغان. ئۇ يازغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر بىر قىسىم ئەسەر، ماقالە، تونۇشتۇرۇشلاردا سەلەي چاققاننىڭ لەتىپىلىرى ھەققىدە مەلۇماتلار بېرىلگەن.

ئۇچقۇنجان ئۆمەر

1945 - يىلى فېۋرالدا قەشقەر كوناشەھەر ناھىيەسىنىڭ مەنگەن كەنتىدە مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىدە تۇغۇلغان. 1968 - يىلى مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتكۈزگەن. دەسلەپتە، «قەشقەر گېزىتى» دە مۇخبىر، مۇھەررىر بولغان. 1981 - يىلىدىن ئېتىبارەن سابىق «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ كاندىدات ئالىي مۇھەررىرى، مەسئۇل مۇھەررىرى، تەھرىر بۆلۈم مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ ئىشلىگەن.

ئۇچقۇنجان ئۆمەر ئەدەبىيات ساھەسىگە 1957 - يىلى كىرىپ كەلگەن. ئۇنىڭ ئۇيغۇر شېئىرىيىتى، ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، ئەدەبىي تەرجىمە، ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقاتى، ئۇيغۇر ژۇرنالچىلىقى جەھەتلەردىكى نەتىجە - مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئالاھىدە گەۋدىلىك ئورۇندا تۇرىدۇ.

ئۇ يېرىم ئەسىردىن بۇيان، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش، نەشرگە تەييارلاش، تەرجىمە قىلىش، قېرىنداش ئەل ۋە مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇش ئىشلىرىدا جاپالىق مېھنەت سىڭدۈرگەن. ئۇ توپلاپ رەتلىگەن سەلەي چاققان لەتىپىلىرى «تارىم»، «قەشقەر ئەدەبىياتى»، «فولكلور ئەدەبىياتى» (خەنزۇچە)، «قەشقەر مائارىپى»، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى»، «مىراس»، «قەشقەر گېزىتى»، «چېگرادىكى قورغان»، «ئازادلىق ئارمىيە ئەدەبىيات - سەنئىتى» قاتارلىق 20 گە يېقىن گېزىت - ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان. ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ، ئۈچ قېتىم توپلاپ رەتلىگەن «سەلەي چاققان لەتىپىلىرى» ناملىق كىتاب نەشرىياتلار تەرىپىدىن نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغان. سەلەي چاققاننىڭ تاللانغان بىر قىسىم لەتىپىلىرى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، دۇنخۇاڭ خەلق نەشرىياتى ۋە ئىچكىرىدىكى باشقا نەشرىياتلار تەرىپىدىن ئۇچقۇنجان ئۆمەرنىڭ تەرجىمە قىلىپ تەييارلىشى بىلەن ھەرخىل ئەدەبىي توپلام، قامۇسلارغا كىرگۈزۈلۈپ ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ قىزغىن سۆيۈپ ئوقۇشىغا مۇيەسسەر بولغان. يېرىم ئەسىردىن بۇيان، ئۇ سەلەي چاققان تەتقىقاتىنى ئۈزۈپ قويماي داۋاملاشتۇرغان، ماقالە، نۇتۇقلىرىدا، تەزكىرە - قامۇسلاردا تونۇشتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆچمەس ئابىدە تىكلەشكە ئەجىر سىڭدۈرگەن. «سەلەي چاققان لەتىپىلىرى توغرىسىدىكى دەسلەپكى ئىزدىنىش» ناملىق بىر پارچە ماقالىسى «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1985 -

يىللىق 2 ـ سانىدا ئېلان قىلىندى. 1989 ـ يىلى بۇ ئەسەر جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى باھالاش پائالىيىتىدە مەملىكەت بويىچە «مۇنەۋۋەر ماقالە» بولۇپ مۇكاپاتلانغان. 1995 ـ يىلى ئۇ توپلاپ رەتلىگەن بىر قىسىم لەتىپىلەر ئىچكى ئۆلكىلەردە ئۇيۇشتۇرۇلغان پائالىيەتتە «ئالتۇن خوراز» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئۇ يەنە باشقىلار بىلەن بىللە «سەلەي چاققان» ناملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرىنى يېزىپ، سەلەي چاققان ئوبرازىنى سەھنە ـ ئېكرانغا ئېلىپ چىقىش يولىدا كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن. كوناشەھەر ناھىيەسى 1998 ـ يىللىرى ئىشلىگەن «مەھمۇد يۇرتىدا ئالتۇن كۈز» ناملىق بەدىئىي سەنئەت فىلىمىدە سەلەي چاققان ئوبرازىنى تېلېۋىزىيەدە كۆرسىتىشتە تۆھپە قوشقان.

مۇھەممەت زۇنۇن

1937 ـ يىلى قەشقەر شەھىرىگە قاراشلىق نەزەرباغ يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1958 ـ يىلى بېيجىڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتكۈزۈپ شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئۇزۇن يىل خىزمەت قىلغان.

ئۇ ئابدۇكېرەم راخمان بىلەن بىرلىكتە 1978 ـ يىللىرى جەنۇبىي شىنجاڭدا (كورلا، لوپنور، خوتەن، قەشقەر تەرەپلەردە) خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش، تەكشۈرۈش جەريانىدا، سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ھەققىدىمۇ ئىزدەنگەن. ئۇ ئابدۇكېرەم راخمان بىلەن بىللە ئىشلىگەن «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ

ئاساسلىرى» ناملىق كىتابىدا، موللا زەيدىن ۋە سەلەي چاقچاقنىڭ ھاياتىنى ئالاھىدە ماۋزۇ بىلەن تونۇشتۇرۇپ يەتتە پارچە لەتىپىسىنى ئۈلگە سۈپىتىدە كۆرسەتكەن. ئۇ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى نەزەرىيەسىگە ئائىت كىتابلىرىدا، ماقالىلىرىدە، تۈزگەن دەرسلىكلەردە سەلەي چاقچاقنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنى يۈكسەك باھالاپ، تەرجىمىھال، لەتىپىلىرىنى قېرىنداش مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇشقا كۈچ چىقارغان. «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «شىنجاڭ مەدەنىيەت خەۋىرى» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللاردا سەلەي چاقچاقان رەسىملىرىنى ژۇرنال مۇقاۋىلىرىغا ئورۇنلاشتۇرغان.

ھاجى ئەخمەت كۆلتىگىن

1942 - يىلى قەشقەر شەھرىگە تەۋە شامالباغ يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1957 - يىلىدىن 1960 - يىلىغىچە سابىق شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇغان، دەسلەپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، كېيىن «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا كاندىدات ئالىي مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن.

ئۇ، 1980 - يىللاردا سەلەي چاقچاقنىڭ بىر قىسىم لەتىپىلىرىنى توپلاپ، «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلغان. ئۇيغۇر لەتىپىلىرى ۋە سەلەي چاقچاق ھەققىدە بەزى ماقالىلەرنى ئېلان قىلغان. 1981 - يىلى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى ئۇچقۇنجان ئۆمەر بىلەن ئۇنىڭ نامىدا توپلانغان لەتىپىلەرنى «سەلەي چاقچاق لەتىپىلىرى» (1 - كىتاب) نامىدا كىتاب قىلىپ نەشر قىلغان.

ئابلا ئەخمىدى

ئۇ 1935 - يىلى قەشقەر شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئۇ ئۇزۇن مۇددەت مەتبەئەچىلىك ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان، كېيىن «قەشقەر گېزىتى» دە ئىشلىگەن. ئۇ ئۇزۇن يىللار ماتېرىيال يىغىش، توپلاش، زىيارەت قىلىش، ئىزدىنىش ئاساسىدا «سەلەي چاققان» ناملىق يىرىك رومانىنى يېزىشقا كىرىشكەن. «سەلەي چاققاننىڭ ئەجدادى ۋە ئەۋلادلىرىغا دائىر دەسلەپكى ئىزدىنىش» ناملىق ماقالىسى ئېلان قىلىنغان.

تۇرسۇن قۇربان

1942 - يىلى قەشقەر كوناشەھەر ناھىيەسىنىڭ ئاۋات يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان مەزگىلىدە سەلەي چاققان لەتىپىلىرىگە قىزىققان ۋە بەزى لەتىپىلىرىنى توپلىغان. خىزمەتكە چىققاندىن كېيىن، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى دەرسىگە بىرلەشتۈرۈپ، ئوقۇغۇچىلارغا سەلەي چاققاننى تونۇشتۇرۇپ دەرس ئۆتكەن ۋە بەزى ماقالىلەرنى يازغان. «سەلەي چاققان ۋە ئۇنىڭ لەتىپىلىرى» ناملىق ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان.

ماخمۇتجان ئىسلام

ئۇ 1947 - يىلى قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيەسىنىڭ يايلاق يېزىسىدا تۇغۇلغان. «تارىم» ژۇرنىلىدا باش مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇ 80 - يىللاردىن باشلاپ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، سەلەي چاققانغا دائىر بەزى لەتىپىلەرنى توپلىدى. ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر بىلەن بىرلىكتە، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 80 - يىللاردا نەشر قىلغان «ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى» (4 قىسىم) ناملىق كىتابنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىنى قىلغان. ئۇ يازغان بەزى ئوبزور، ئىلمىي ماقالىلىرىدە سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى تونۇشتۇرۇپ، جامائەتنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن. ئۇ، 2006 - يىلى 20 - يانۋار ئۈرۈمچىدە ۋاپات بولغان.

ئىسمائىل ئىبراھىم

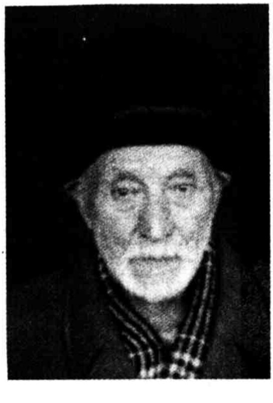

ئۇ 1927 - يىلى قەشقەر كوناشەھەر ناھىيەسىنىڭ ئۇپال يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1956 - يىلدىن باشلاپ ناھىيەنىڭ مەدەنىيەت يۇرتىدا ۋە سەنئەت ئۆمىكىدە خىزمەت قىلغان.

ئۇ سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى توپلاش، رەتلەش جەھەتتە نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن. ناھىيە بويىچە خەلق قوشاقچىلىرى، ئەلنەغمىچى -

قىزىقچىلارنى تەشكىللەپ، خەلق مەشرەپلىرى، خەلق داستانلىرى، شېئىر - قوشاق، جەڭنامە، چۆچەك - رىۋايەت، لەتىپىلەرنى يىغىپ توپلاپ، «كوناشەھەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىپ، جامائەتنىڭ دىققىتىنى قوزغىغان. ئۇ ئېلان قىلغان، توپلىغان بۇ مىراسلار ئىچىدە، مەھمۇد كاشغەرىيگە دائىر رىۋايەتلەر، سەلەي چاققانغا دائىر لەتىپىلەر خېلى زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئۇ 2007 - يىلى ۋاپات بولغان.

مۇھەممەت ئوسمان ھاجىم

مۇھەممەت ئوسمان ھاجىم 1924 - يىلى قەشقەر شەھىرىدە تۇغۇلغان. دىنىي ۋە پەننىي مەكتەپلەردە ئوقۇغان. ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئوقۇتقۇچى، تىببىي خادىم، بوغالتىر، سودا خادىمى بولغان. ئۇنىڭ 60 - يىللاردا يازغان «ئۆتمۈشنى ئۇنتۇما»، «شىرە سائىتى»، «دەريا بويىدا»، «تۇگمەن» قاتارلىق دىرامما - كومېدىيەلىرى، 80 - يىللاردا نەشر قىلىنغان «گۈلخۇمار» ناملىق تارىخىي پوۋېستى جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشكەن. ئۇنىڭ ئۇيغۇر مەدەنىيىتى، ئېتنوگرافىيەسىگە دائىر ماقالىلىرىدىن «تۇردۇش ئاخۇن غەرىبى»، «ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنا»، «ئىماردىن كاشغەرىي»، «ھەزرىتى موللام ھەققىدە ئاڭلىغانلىرىم»، «ئۇيغۇرلارنىڭ ئەدەپ - ئەخلاقلىرى» (ئەخلاق باغچىسىدىن گۈلدەستىلەر)، «ئۇيغۇرلاردا نىكاھ»، «ئۇيغۇرلاردا ئىنفورماتسىيە»، «يۈسۈپ ھاجىم كاشغەرىي ۋە ئۇيغۇرلاردا تىبابەت» قاتارلىق ئىلمىي، تارىخىي ماقالىلىرى ئېلان قىلىنغان. ئۇ فولكلور ساھەسىدە سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى توپلاش، رەتلەش جەھەتتە 60 - يىللاردىن باشلاپلا كۆپ خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن.

قىزىقچىلارنى توپلاپ، بەزمە - مەشرەپلەرنى ئۆتكۈزگەن: لەتىپە - يۇمۇر، چۆچەكلەرنى توپلاپ، مەدەنىيەت يۇرتى نامىدىن شاپىگرافتا بېسىپ تارقاتقان. 1962 - يىلى ئۇپالدىكى خىزمەت تەكشۈرۈشتە يۇسۇپ قادىر قاتارلىق ۋائىزلارنى زىيارەت قىلىش بىلەن بىللە، يەنە 156 پارچە چۆچەك - رىۋايەت، لەتىپە - قوشاقنى توپلىغان. سەلەي چاققاننىڭ، نورۇز ئاخۇن كاتىپنىڭ ئۇپالدىكى ھاياتىغا دائىر مەلۇماتلارنى رەتلەپ، كەڭ جامائەتنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن.

مۇھەممەدجان ئابلىز بۆرەيار

ئۇ 1958 - يىلى ئاۋغۇستا ئۇستۇن ئاتۇش يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇ قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1994 - يىلى نەشر قىلغان «سەلەي چاققان لەتىپىلىرى» ناملىق كىتابنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىنى ئەستايىدىل ئىشلەپ، كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن.

تۇرسۇن ساۋۇت ئۇدمىش

ئۇ 1962 - يىلى پەيزىۋات ناھىيەسىنىڭ گۈللۈك يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، «شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «شىنجاڭ ياشلىرى»، «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»، «مىراس» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللاردا 33 پارچە لەتىپە ۋە «مىراس» ژۇرنىلىدا (1991 - يىللىق 1 - سان) بىر

پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. ئوقۇتۇش مۇنبىرىدە سەلەي چاقچاننىڭ ھاياتىنى تونۇشتۇرۇپ دەرس ئۆتۈپلا قالماستىن، يەنە ئالموتادا نەشر قىلىنغان «سەلەي چاقچان لەتىپىلىرى» ناملىق كىتاب ۋە بىر قىسىم سەلەي چاقچان قوشاقلىرىنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان.

مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

ئۇ 1964 - يىلى خوتەن ۋىلايىتى قاراقاش ناھىيەسىنىڭ ئاقساراي يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى، قەدىمكى قول يازمىلار، «تۈركىي تىللار دىۋانى»، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بىلەن شۇغۇللىنىش جەھەتتىكى ئىزدىنىش ۋە تەتقىقاتلىرى ئالاھىدە گەۋدىلىك. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2007 - يىلى نەشر قىلغان «سەلەي چاقچان لەتىپىلىرى» ناملىق كىتابقا كىرگۈزۈلگەن 300 پارچىدىن ئارتۇق لەتىپىنى ئەستايىدىل تەھرىرلەپ، جامائەتنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن.

مۇھەممەت ھېيت

ئۇ 1946 - يىلى قەشقەر شەھىرىدە تۇغۇلغان. 80 - يىللاردا ئۇ سەلەي چاقچاننىڭ «قەشقەر گېزىتى» گە بېسىلغان بىر قىسىم قىستۇرما سۈرەتلىرىنى ئۆزى ئىشلىگەن. قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1981 - يىلى نەشر قىلغان «سەلەي چاقچان لەتىپىلىرى»

ناملىق كىتابىنىڭ مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگەن ھەمدە بىر قانچە پارچە قىستۇرما سۈرەتنى سىزغان. شۇ ئارقىلىق سەلەي چاققاننىڭ ئوبرازىنى يارىتىش جەھەتتە كۈچ قوشقان.

دەريا ھەسەن

ئۇ 1951 - يىلى تۇرپان شەھىرىدە تۇغۇلغان. «شىنجاڭ سودا گېزىتى» نىڭ تەھرىرى ۋە مۇخبىرى بولغان. 1986 - يىلىدىن باشلاپ سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى توپلاشقا، رەتلەشكە كىرىشكەن. ئوتتۇرا ئاسىيا (قازاقىستان)غا زىيارەتكە چىققاندا، سەلەي چاققانغا دائىر مەلۇماتلارنى توپلىغان. بۇ جەرياندا يىغىپ خاتىرىگە ئالغان 80 پارچىدىن ئارتۇق لەتىپىنى ئېلان قىلغان. كېيىن بۇ لەتىپىلەر شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان «ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى» (3 - كىتاب) ناملىق كوللېكتىپ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن. يەنە بەزى لەتىپىلەرنى ئۆزى تەھرىرلىك قىلغان «شىنجاڭ سودا گېزىتى»دە ئېلان قىلغان.

تۇرام ئىسلام

ئۇ 1946 - يىلى كوناشەھەر ناھىيەسىنىڭ بەشكېرەم يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇ 1979 - يىلىدىن باشلاپ ئۇپال، بۇلاقسۇ، تاشمىلىق قاتارلىق يېزا - قىشلاقلارنى ئارىلاپ خەلق ئارىسىدىن بىر قىسىم چۆچەك، رىۋايەتلەرنى، لەتىپىلەرنى توپلىغان ھەمدە «كونەشەھەر ئەدەبىياتى»

ژۇرنىلىدا، «بۇلاق» مەجمۇئەسىدە ئېلان قىلىنغان. ئۇ يەنە ناھىيە ئىچىدە تونۇلغان قەمبەر راۋاب، ئەمەت مەمەت، مۇھەممەت ئەلنەغمە، مامۇت تىلىۋالدى، سەيدۇللا ھاجىم، ئابدۇراخمان خوجا قاتارلىق خەلق سەنئەتكارلىرىغا دائىر يېڭى مەلۇمات - ئۇچۇرلارنى يىغقان.

شۇنى ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ھەر قېتىم نەشر قىلىنغان «سەلەي چاققان لەتىپىلىرى» ناملىق كىتابلارنىڭ مۇقاۋىسىنى لايىھەلەپ ئىشلەش جەھەتتە كۈچ قوشقان جورى قادىر، غەيرەت خالىق، ئەكبەر سالىھ قاتارلىقلارنىڭ ئەمگىكىنى ئالاھىدە قەدىرلەشكە ئەرزىيدۇ.

شۇنداق دەپ قاراشقا بولىدۇكى، ئاپتونوم رايونىمىزدا يېرىم ئەسىردىن بۇيان سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى توپلاش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش ئىشلىرىنىڭ تەتقىقات قوشۇنى بارلىققا كەلگەن، ھەرقايسى نەشرىيات، گېزىت - ژۇرنال، مەتبۇئات ئورۇنلىرى خېلى كۆپ ئەمەلىي ئىشلارنى قىلغان بولسىمۇ، ھەممە ئىش كۆڭۈلدىكىدەك بولدى دېگىلى بولمايدۇ. سەلەي چاققاننىڭ ياشاپ ئۆتكىنىگە 200 يىلدىن ئاشتى. بۇ خېلى ئۇزاق ۋاقىت. ئىككى ئەسىردىن بۇيان خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن لەتىپىلەرنىڭ بىرمۇنچىلىرى يوقىلىپ، ئۇنتۇلۇپ كەتتى. ئۇنىڭ لەتىپىلىرىنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ بېرىدىغان خەلق سەنئەتكارلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئالەمدىن ئۆتتى، ئۇنىڭ خەلق ئىچىدە كۆمۈلۈپ ياتقان، كۆپچىلىك تېخى بىلمەيدىغان، ئاڭلاپ باقمىغان يەنە نۇرغۇن لەتىپىلىرى بولۇشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن. بۇ يەردە مۇنداق بىر ئەسلىمە يادىمىزغا كېلىدۇ: بۈگۈنكى زاماندىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر جامائەت ئەربابى، ئاتاقلىق شائىر مەرھۇم تېيىپجان ئېلىيېۋ 1979 - يىلى غۇلجىغا كەلگەندە، ھېسامشۇناس مەخمۇت مۇھەممەتنىڭ فولكلور ساھەسىدىكى

مېھنىتىگە باھا بېرىپ مۇنداق دېگەنىدى: «ئىنىم مەخمۇت ئاڭلىسام خەلق قىزىقچىسى ھېسام قۇربانىنىڭ چاقچاقلىرىنى توپلاپ، رەتلەۋېتىپسىز. بۇ ناھايىتى ياخشى باشلىنىش بوپتۇ. ھېسامنى بەدىئىي تىپ قىلىپ كۆتۈرۈش كېرەك. ھېسام چاقچاقلىرىغا ئۇنىڭ - بۇنىڭ چاقچاقلىرى قوشۇلۇپ كەتسە نېمە بوپتۇ؟ بۇنىڭ نەرى يامان؟ دادىل توپلاپ رەتلەڭ، يىللار ئۆتكەندىن كېيىن، ھەرقايسىسىنى جاي - جايىغا قويۇپ رەتلىسەك بولىدىغۇ؟... بۇلار خەلقنىڭ بايلىقى ئەمەسمۇ؟» بۇ نېمىدېگەن قاراتمىلىقتا، دەلىللىككە ئىگە سەمىمىي پىكىر - ھە؟ بۇ سۆز سەلەي چاققان لەتىپىلىرىگىمۇ ماس كېلىدۇ ئەلۋەتتە.

بۈگۈنكى دۇنيا پەن - تېخنىكا ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان دۇنيا. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى قېزىش، توپلاش، رەتلەش خىزمىتى يەنە بىرنەچچە ئەۋلاد كىشىلەرنىڭ جاپالىق ئەمگىكى ۋە ئەجىر سىڭدۈرۈشىگە باغلىق. نۆۋەتتىكى تارىخىي پۇرسەتتە، بىز بۇ ئىشنىڭ مۇھىملىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇپ، سەلەي چاققاندىن ئىبارەت ئادالەتپەرۋەر، خەلقپەرۋەر مىللىي قەھرىمانىنىڭ شانلىق ئوبرازىنى ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا قالدۇرۇش ئۈچۈن تۆھپە قوشۇشىمىز لازىم.

سەككىزىنچى باب

چەت ئەللىكلەر نەزەرىدىكى سەلەي چاققان

سەلەي چاققان نەسىردىن ئەپەندىدىن قالسىلا مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغان مەشھۇر لەتىپىچى، قىزىقچى، سۆز ئۇستىسى. سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ھەقىقىي ۋەقە، ھەقىقىي ئىشلارنى ئۆزىگە مەنبە قىلغاچقا، 200 يىلدىن بۇيان رېئالىستىك روھى، ئەمەلىي تەسىر كۈچى چوڭ بولدى. ئۇنىڭ مۇبارەك نامى ھەيۋەتلىك تەڭرىتاغ باغرىدىن ھالقىپ، ئوتتۇرا ئاسىيا ئەللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دۇنيانىڭ ھەرقايسى ئەل - رايونلىرىدا كاتتا شۆھرەت تاپتى. لەتىپىنىڭ سانى ۋە قىزىقچىلىق جەھەتتە نەسىردىن ئەپەندى بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ دېيىلسە، لەتىپىلىرىنىڭ تېما دائىرىسى، ئىجتىمائىي پۇرىقى، يەرلىك تىل، شېۋە ئالاھىدىلىكى جەھەتتە سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئۇنىڭغا ياندىشىدۇ.

19 - ئەسىرنىڭ 20 ~ 30 - يىللىرىدىن باشلاپ ياۋروپادىكى ھەرقايسى ئەل ھۆكۈمەتلىرى، ئاكادېمىيەلىرى، مەدەنىيەت مەركەزلىرى، دۆلەتلىك ۋە پادىشاھلىق مۇزېيلار، شىنجاڭغا كېلىپ «ئارخېئولوگىيەلىك ئېكسپېدىتسىيە» ئېلىپ بېرىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، تىل - ئەدەبىياتى، سەنئىتى، ئېتنوگرافىيەسى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، ئاسار ئەتىقىلەرگە ئائىت ماتېرىياللارنى، ماددىي بۇيۇملارنى قازغان، تاپقان ۋە تەتقىق قىلغان. رىم، لوندون، پارىژ، بېرلىن، قاھىرە، ئەنقەرە، ۋېيېننا، ستوكھولم، توكيو، تاشكەنت، ئالمائاتا، قازان قاتارلىق جايلاردىكى مەشھۇر ئۇنىۋېرسىتېتلار ۋە پەنلەر

ئاكادېمىيەلىرى «تارىم مەدەنىيىتى»، «يىپەك يولى مەدەنىيىتى» تەكشۈرۈشكە بېرىكتۈرۈپ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر نۇرغۇن شېئىر - قوشاق، چۆچەك، داستان، رىۋايەت - ئەپسانە، ماقال - تەمسىللەرنى يىغىۋېلىپ چەت ئەللەردە نەشر قىلغان. بۇ جەھەتتە چاررۇسىيەلىكلەرنىڭ قىلغان ئىشى بىرقەدەر گەۋدىلىك. ئۇلاردىن پانتوسوف، مالوف، بارتولىد، رادلوف، ئولدىنبورگ، كاتانسوف، سىمىيون تىيانشانىسكى، قازاق ئالىمى چوقان ۋەلىخانوفلارنى ساناپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى چاررۇسىيەنىڭ ھەربىي ئەمەلدارلىرى، بەزىلىرى دىپلوماتىك خادىم، بەزىلىرى ئېكسپېدىتسىيە ئۆمەكلىرىنىڭ ئەزاسى ۋە بەزىلىرى تىل، تارىخ، ئەدەبىيات ساھەلىرىدىكى ئالىملاردىن ئىبارەت. ئۇلار ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭدىن ناھايىتى مول فولكلور نەمۇنىلىرىنى توپلىغان. ئۇلار دۆڭخۇاڭ، تۇرپان، قۇمۇلدىن تاكى چەرچەن، لوپنور، چاقىلىققىچە، چۆچەك، گۇچۇڭ، جىمساردىن غۇلجا، كۇنەس، كۇچالارغىچە تۇتاش كەتكەن ئۇيغۇر رايونلىرىنى، ھەتتا تارىم ئويمانلىقلىرىنى ئارىلاپ، نۇرغۇن بىرىنچى قول ماتېرىياللىرىنى قولغا چۈشۈرگەن. بۇ ماتېرىياللارنىڭ ئەسلىي نۇسخىلىرى چەت ئەللەردە ھازىرغىچە ساقلانماقتا. بىز ئۇققان ئەھۋاللاردىن قارىغاندا، قازان ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى ن. ف. كاتانوف توپلىغان ماتېرىياللار ئەڭ كۆپ بولۇپ، ئۇ قولغا چۈشۈرگەن بىر قول يازمىلا 1118 بەت ئىكەن. بۇ قول يازمىدا 24 چۆچەك، 12 رىۋايەت، 1408 قوشاق ۋە بېيىت، 1000 پارچىدىن ئارتۇق ماقال - تەمسىل، ھېكمەتلىك سۆز بار ئىكەن. مۇشۇنىڭ ئۆزىلا ئۇلار بۇ زېمىنىمىزدىن نەقەدەر كۆپ ماتېرىياللارنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەنلىكىنى پەرەز قىلغىلى بولىدۇ. بۇ ماتېرىياللار ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىيات خەزىنىسىدىكى گۆھەر بولۇپ، ئىنتايىن زور ئىلمىي قىممەتكە

ئىگە ئىدى. بۇ ماتېرىياللاردىن نۇرغۇن چۆچەك، رىۋايەت، بېيىت - قوشاقلاردىن باشقا يەنە خەلق ئارىسىغا تارالغان نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى ، سەلەي چاققان ۋە موللا زەيدىن لەتىپىلىرى بولۇشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن. 16 -، 17 - ئەسىرلەردە قەدىمي شەھەر قەشقەر، يەكەن، لوپنور، شايار، خوتەن، يېڭىسار، كۇچا قاتارلىق جايلاردا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مول مەدەنىيىتىنى ئىپادىلەيدىغان داستانلار، قىزىقارلىق چۆچەك - ھېكايىلەر، لەتىپىلەر، ھېكمەتلەر رەسمىي يېزىقتا ئېلىنىپ قول يازما شەكلىدە تارقىتىلغانلىقى مەلۇم. مانا بۇلار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېغىز ئەدەبىيات نەمۇنىلىرىنىڭ خېلى ئۇزۇن تارىختا ئىگە ئىكەنلىكىنى، كىشىلەرنىڭ شۇ ۋاقىتلاردىن باشلاپلا بۇ ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلۈدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، قېزىش، توپلاش، رەتلەش ھەممىدىن مۇھىم. توپلاش ئاساسىدا رەتلەش، تەتقىق قىلىش بۇنىڭدىنمۇ مۇھىم. چۈنكى، ھەرقانداق ئەسەر ياخشى تەتقىق قىلىنغاندىلا ئۇنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتىنى بەلگىلىگىلى ھەم پايدىلانغىلى بولىدۇ. چەت ئەل ئالىملىرى «ئەسلىگە ھۆرمەت قىلىش، قوشماسلىق، ئېلىۋەتمەسلىك»تىن ئىبارەت تەتقىقات ئەخلاقىغا ياخشى رىئايە قىلغان. سەلەي چاققاننىڭ زوھورىدىن ھېكىمبەگكە ھۇزۇرىدا تۇرغان ۋاقىتلاردا ئېيتىلىپ تارقالغان ۋە بۈگۈنكى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن، ئەينى جەمئىيەت ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بىر قىسىم لەتىپىلەر نەق ئەنە شۇ پىكرىمىزنى ۋە ئەنە شۇ روھنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. چەت ئەللەردە ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، ئۇيغۇر فولكلورنى ئاساسىي قىلىپ، 19 - ئەسىردىن 20 - ئەسىرنىڭ يېرىمىغىچە 200 پارچىدىن ئارتۇق توپلام، تەتقىقات ماقالىلىرى توپلىمى، تېكستلەر توپلىمى، ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى ئېلان قىلىنغانلىقى مەلۇم. بۇ ئەسەرلەر

ئىچىدە نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى سەلەي چاقچاقان، موللا زەيدىنلەر بار ئىكەن. بۇ ئەسەرلەر ئىنگلىز، رۇس، نېمىس، تۈرك، ئۆزبېك، تاجىك، قازاق، تۈركمەن، تاتار قاتارلىق تىللاردا نەشر قىلىنغانىكەن. بۇ ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسىگە ئەسلىي تېكىست (مەتىن) قوشۇمچە قىلىنىپ كىشىلەرنىڭ چۈشىنىۋېلىشىغا قولايلىق يارىتىلغان.

ئازادلىقتىن ئىلگىرى ۋە كېيىن، چەت ئەل ئالىملىرى ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىراسلىرىنى توپلاش، تەتقىق قىلىشقا تېخىمۇ قىزغىن قاتناشتى. ئاتاقلىق ئۇيغۇرشۇناس ئالىم، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەدىناس دوستى گۇننار ياررىڭنىڭ ئەمگىكى كەڭ جامائەتكە مەلۇم. ئۇنىڭدىن باشقا، 1956 - يىلى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيەسى تىلشۇناسلىق ئىنستىتۇتى ئەدھەم رەھىمۇۋىچ تېنىشېف باشچىلىقىدىكى بىر ئىلىم تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىنى شىنجاڭغا ئەۋەتىپ، كەڭ كۆلەملىك ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.

ئەينى يىللاردا يېڭى قۇرۇلغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىغا رەئىس بولغان ئاتاقلىق رەھبەر، جامائەت ئەرباپى، ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى ئالىم، يازغۇچى سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى بىلەن شۇ ۋاقىتتىكى بۇ تەكشۈرۈشكە ئۇيغۇر ئالىم ـ ئەدىبلەردىن ئىمىن تۇرسۇن، مىر سۇلتان ئوسمانوف، ئىبراھىم مۇتىئى قاتارلىقلار قاتناشقان بولۇپ، ئۇلار ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ شەرقىي، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا قېزىش، توپلاش پائالىيىتى ئېلىپ بارغان. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىدىكى ئاتاقلىق ئۆزبېك تەتقىقاتچى قادىر ئەكبەرنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە، ئۇلار مۇشۇ قېتىملىق ئۆگىنىش، توپلاش پائالىيىتىدە چۆچەك، رىۋايەت، لەتىپە، ماقال ـ تەمسىللەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 500 پارچىگە يېقىن ئەسەرنى توپلاپ رەتلەپ چىققان، ئۇلار تەكشۈرۈش ئېلىپ

بارغان لوپ، چىرا، كېرىيە، لوپنۇر قاتارلىق جايلاردىكى كىشىلەر بۇ ئىشنى قىزغىن قوللاپ، ناھايىتى زور مەدەت بەرگەچكە ئۇلارنىڭ خىزمىتى زور نەتىجىگە ئېرىشكەن. ئەدھەم رەھىموۋىچ ئۆزى توپلىغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى ئۈستىدە 20 يىلغا يېقىن تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، 1984 - يىلىغا كەلگەندىلا «ئۇيغۇر تېكىستلىرى» ناملىق كىتابىنى موسكۋادىكى نائۇكا نەشرىياتىدا نەشر قىلدۇرۇپ تارقاتقان. بۇ كىتاب نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، لەتىپىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان فولكلور ۋە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تىل - ئەدەبىيات، تارىخ، ئېتنوگرافىيەسىنى تەتقىق قىلىشتىكى ئەڭ قىممەتلىك ماتېرىياللارنىڭ بىرى بولۇپ قالغان. پىروفېسسور ئابدۇقادىر جالالىدىن، ياش دوكتورىمىز ئەسئەت سۇلايماننىڭ ياۋروپادا كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىمۇ بۇ پىكرىمىزنى شەرتسىز ئىسپاتلايدۇ.

يېقىنقى يېرىم ئەسىردىن بۇيان، سەلەي چاققانىڭ نامى ھەممە يەرگە تارالدى. ئۇنىڭ لەتىپىلىرى بىر قىسىم دۆلەت، رايونلاردىكى تەتقىقاتچى، ئالىم - ئەدىبلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. بولۇپمۇ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىياغا جايلاشقان، ئۆزبېكىستان، تاجىكىستان، قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئەزەر بەيجان قاتارلىق جۇمھۇرىيەتلىرىدىكى بەزى گېزىت - ژۇرناللار، كۇتۇپخانا، ئىلىم يۇرتلىرىدا سەلەي چاققاننىڭ تەرجىمىھال، سۈرەتلىرى ئېلان قىلىندى. نوپۇزلۇق تەتقىقاتچى، ئالىم، ئەدىبلەرنىڭ بۇ ھەقتە ئىزدىنىشى، بەزى ئىلمىي ماقالىلەرنى يېزىپ ۋە نامىنى تىلغا ئېلىشى جامائەتچىلىكنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. بۇلار ئىچىدە ئەڭ كۆزگە كۆرۈنگىنى داۋۇت تۇرەخمەتوف بولدى. يۇقىرىدا دېيىلگەندەك، داۋۇت تۇرەخمەتوف شىنجاڭدا تۇرغان مەزگىللەردە، 1955 - يىلى، 1956 - يىللىرى ئۇيغۇر تىلى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىيات نەمۇنىلىرىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن

قەشقەرگە بارغاندا، سەلەي چاقچاقنىڭ لەتىپە ۋە قوشاقلىرىنى توپلاشقا ئەھمىيەت بەرگەن. بىر قىسىم كىشىلەر بىلەن سۆزلىشىپ زىيارەت قىلغان. ئۆزى توپلىغان بۇ بىر قىسىم لەتىپىلەرنى ئەينى ۋاقىتتا ئۈرۈمچىدە نەشر قىلىنىۋاتقان «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» دا ئېلان قىلغاندىن باشقا، كېيىنكى يىللاردا سوۋېت ئىتتىپاقىغا كۆچۈپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ يۈرگەن سەلەي چاقچاقنىغا دائىر مەلۇمات، ئۇچۇرلارنى رەتلەپ، ئالمائاتىدىكى «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتى، «يېڭى ھايات» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلغان ۋە مۇشۇ ماتېرىياللار ئاساسىدا سىلاۋىيان يېزىقىدا «سەلەي چاقچاق لەتىپىلىرى» ناملىق كىچىك بىروشورانى نەشر قىلدۇرغان. بۇ كىتابقا يەنە 270 كۇپلېتتىن ئارتۇق ناخشا، بېيىت - قوشاق كىرگۈزگەن. ئۇ توپلىغان سەلەي چاقچاق قوشاقلىرىدىن بىر قىسمى كېيىنكى مەزگىللەردە ئۈرۈمچىدە نەشر قىلىنغان «مىراس» ژۇرنىلىنىڭ 1991 - يىللىق 1 - سانىدا قايتا ئېلان قىلىنىپ، جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشكەن.

سەلەي چاقچاقنىڭ شان - شۆھرىتى ۋە مۇبارەك نامى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە ئالاھىدە گەۋدىلىك بولغان. ئۇنىڭ لەتىپىلىرى قازاقىستاندىكى ئۇيغۇر، قازاق يازغۇچى، شائىرلىرى، ئالىملىرى، مۇزىكانت، ئارتىس، ھەيكەلتىراش، دىراماتورگ، رېژىسسورلىرىنىڭ ئىجادىيەت تېمىسىغا ئايلىنىپ، قازاقىستاننىڭ تىياتىر سەھنىلىرىنى زىلزىلىگە سالغان. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدا قازاقىستاننىڭ ئاتاقلىق يازغۇچىسى تۇرسۇن قاھار بىلەن ئىسلامجان قاسىموفلار يازغان «سەلەي چاقچاق» ناملىق مۇزىكىلىق كومېدىيە ئالمائاتا تىياتىرخانىلىرىدا ئوينالدى. بۇ كومېدىيەنى «ھۆرمەت بەلگىسى» ئوردېنلىق رېسپۇبلىكىلىق دۆلەت ئۇيغۇر مۇزىكىلىق كومېدىيە تىياتىر ئۆمىكى ئويناپ چىقتى. بۇ تىياتىرنى كۆرگەن

ئۇيغۇر، قازاق ئۆزبېك قاتارلىق تۈركىي مىللەت تاماشىبىنلىرى ئىنتايىن خۇشاللانغان ھالدا: «سەلەي چاققان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر قىزىقچىسى، خەلق مەنپەئەتى ۋە ئادالەت ئۈچۈن كۈرەش قىلغان مىللىي قەھرىمان ئىكەن. بىز ئۇنىڭ بىلەن مەڭگۈ پەخىرلىنىمىز» دېيىشكەن. «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىنىڭ 1986 - يىلى 3 - ئىيۇندىكى سانلىرىدا «سەلەي چاققان» كومېدىيەسى ھەققىدە سۈرەتلىك خەۋەر بېرىلگەن. سەلەي چاققانىڭ ھاياتى تونۇشتۇرۇلغان. سەلەي چاققان تۇغۇلغانلىقىنىڭ 200 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتى 1990 - يىلى 3 - ئۆكتەبىر سانىدا «زاماندىشىمىز سەلەي چاققان» ناملىق ماقالە ئېلان قىلىنىپ، سۈرەتلىرىنى بېسىپ تارقىتىپ تەنتەنە قىلغان.

سەلەي چاققاننىڭ نامى ياپونىيە خەلقىگىمۇ تونۇشلۇق. ياپونىيەدەك ئەمگەك سىجىللىقى يۇقىرى، مائاشى ئۈستۈن، مال باھاسى يۇقىرى، ۋاقىت قارىشى كۈچلۈك، يۇقىرى پەن - تېخنىكا، نازۇك يۇمشاق پەنلەر تەرەققىي قىلغان دۆلەتتە، ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چىققان قىزىقچى - دانىشمەنىنىڭ نام چىقىرىشى ھەرگىز ئاسانغا چۈشىدىغان ئىش ئەمەس. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش قەدىمىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ياپونىيەدىن شىنجاڭغا سەيلە - ساياھەت، مەبلەغ سېلىش، ھال سوراش (يەر تەۋرەش ئاپىتى يۈز بەرگەن مارالبېشى، پەيزاۋات قاتارلىق جايلاردىن)، تەكشۈرۈش، ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا كېلىدىغانلار بارغانسېرى كۆپەيدى. ياپونىيەلىكلەر «نەسىردىن ئەپەندى»نى بىلىپلا قالماستىن، بەلكى «قەشقەرگە بارمىساڭ، شىنجاڭنى كۆرگەن ھېسابلانمايسەن» دېگەن ھېكمەت بويىچە، سەلەي چاققاننىڭ يۇرتى ئۇپالغا بېرىپ، ئۇنىڭ ھاياتى بىلەن تونۇشۇپ، مول تەسىراتلارغا ئىگە بولدى. 20 نەچچە يىلدىن بۇيان ياپونىيەگە ئوقۇشقا، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا،

ئېكسكۇرسىيە، زىيارەت، سودا ـ تىجارەت، ئويۇن قويۇشقا چىققان ئۇيغۇرلارغا سەلەي چاققان باشتىن ـ ئاخىر، «ھەمراھ» بولدى. ھەر خىل پائالىيەتلەردە سەلەي چاققان لەتىپىلىرى سۆزلەنگەندە، ياپونىيەلىك دوستلار ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالماي كۈلۈپ كېتىشتى. ئۇلار بىردەك: «بىز ياپونىيەلىكلەر نەسىردىن ئەپەندىنى بىلەتتۇق. ئەمدى بولسا سەلەي چاققاندىن ئىبارەت يەنە بىر يېڭى دوست تېپىۋالدۇق. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى ياپونىيەدە كارتون فىلمى قىلىپ ئىشلىسەك بەك بازار تاپىدۇ» دەپ ماختاشماقتا. ياپونىيەنىڭ پايتەختى توكيو شەھىرىدە قۇرۇلغان ياپونىيە ـ جۇڭگو شىنجاڭ تەڭرىتاغ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش كۇلۇبى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى، شارائىت تۇغدۇرۇپ قوللىشى ئارقىسىدا، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان سەلەي چاققاننى تونۇشتۇرۇش جەھەتلەردە بەزى پايدىلىق ئىشلارنى ئىشلىدى. دابەندىكى ئۇيغۇرشۇناس ئىگامى سۇرەيا ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇر رەپىقىسى مەخپىرەتلەرمۇ بەزى تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتتى. ياپونىيەدە ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر يىگىت زەپەرنىڭ پىلانلاپ، ياپون تىلىغا تەرجىمە قىلىشى بىلەن سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدىن پارچىلار گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىپ، ياپونىيەلىكلەرنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىدى.

سەلەي چاققان تۇركىيە جۇمھۇرىيىتىدىمۇ زور ئىناۋەتكە ئىگە. سەلەي چاققان لەتىپىلىرى تۇركىيەدىكى ئالىم، تەتقىقاتچىلار، ئەدىبلەر سۆيۈپ ئوقۇيدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. ئىستانبۇل، ئەنقەرە، ئادانا قاتارلىق شەھەرلەردە ئۆتكۈزۈلگەن تۇركىيە ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ يىغىلىش، كېڭەش، مۇزاكىرىلىرىدە ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىدىغان، كىشىلەر ئاڭلاشنى خالايدىغان ئەدەبىي تېمىغا ئايلاندى. 1993 ـ يىلى تۇركىيەنىڭ ئاق شەھىرىدە

خەلقئارالىق فولكلور يىغىنى ئۆتكۈزۈلگەندى، بۇ يىغىنغا تەكلىپ بىلەن قاتناشقان شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، دوكتور يېتەكچىسى ئابدۇكېرەم رەھمان «ئۇيغۇرلارنىڭ ئىككى بۈيۈك لەتىپىچىسى» ناملىق ئىلمىي ماقالىسىنى ئوقۇپ، سەلەي چاققان، موللا زەيدىنىنىڭ ھاياتىنى تونۇشتۇرۇپ، ئالىم، تەتقىقاتچىلارنىڭ ئالاھىدە ماختىشىغا ئېرىشتى. «تۈرك فولكلورى» ناملىق ژۇرنال 1993 - يىللىق 4 - سانىدا مەزكۇر ماقالىنى ئېلان قىلىپ، قېرىنداش ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۇ مىللىي قەھرىمانلىرىغا زور ئېھتىرام بىلدۈردى. ئابدۇكېرەم رەھمان ۋە شائىر، ژۇرنالىست ئابلىمىت سادىقلارنىڭ تۈركىيە، قازاقىستان، قىرغىزىستاندىكى بەزى ئىلمىي پائالىيەتلىرىدە سەلەي چاققاننىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ، كىشىلەرنى ھاياجانلاندۇرۇپ قەلبىنى سۆيۈندۈردى.

سەلەي چاققان ۋە سەلەي چاققان لەتىپىلىرى ئۇكرائىنا جۇمھۇرىيىتىدىمۇ ناھايىتى يۈكسەك ھۆرمەتكە ئىگە بولدى. ئۇكرائىنا ئالىملىرى ئارىسىدا بىر مەزگىل «سەلەي چاققان قىزغىنلىقى» كۆتۈرۈلۈپ، يىپەك يولىدىكى قەدىمىي شەھەرلەردىن بىرى بولغان قەشقەردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، يۇمۇرىستىك خاراكتېرى كۈچلۈك بۇ دانىشمەن بىلەن تونۇشۇش، سىردىشىش، تەتقىق قىلىشنىڭ يېڭى سەھىپىسى ئېچىلدى. 1987 - يىلى ئۇكرائىنا ئالىمى، تەتقىقاتچى ئالېكساندىر تىپكون تەرىپىدىن نەشرگە تەييارلانغان «دۇنيا قىزىقچىلىرى» ناملىق توپلامغا سەلەي چاققان لەتىپىلىرىدىن بىرقانچە پارچىسى كىرگۈزۈلۈپ تونۇشتۇرۇلدى. بۇ ئىشلارنىڭ ئۆزىلا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ چېۋەر ئوغلى، دانىشمەن سۆز ئۇستىكارلىرىنىڭ جاھان مەدەنىيەت مۇنبىرىگە چىقالىغانلىقىنىڭ باشلىنىش قەدىمى بولدى. ئۇيغۇر خەلقى بۇنىڭدىن زور شان - شەرەپ،

ئېپتىخارلىق ھېس قىلماي تۇرالمايدۇ!

ئۇلۇغ رۇس شائىرى پوشكىن: «قانۇننىڭ قىلىچى يېتەلمىگەن جايغا ھەجۋىينىڭ (ساتىرا) قامچىسى يېتەلەيدۇ» دەپ ئېيتقانىدى. بۈگۈنكى كۈندە، كۈچلۈك ھەجۋىي تۈس ئالغان سەلەي چاققان لەتىپىلىرى دۆلەت چېگراسىدىن ھالقىپ چىقىپ، دۆلەت ئەھۋالى، قىممەت قارىشى، سىياسىي قارىشى ئوخشاش بولمىغان دۆلەت ۋە رايونلاردا ئۆزىنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى نامايان قىلىپ، ئۇيغۇر خەلقىنى دۇنيا مىللەتلىرى قاتارىغا قوشماقتا.

شىنجاڭ سەلەي چاققاننىڭ ئانا يۇرتى، سەلەي چاققاندىن ئىبارەت قەھرىماننىڭ تەۋەلىكى بىزدە، يىلتىزى بىزدە، ئۇرۇق - ئەۋلادلىرى بىزدە. ئىككى دەۋر ئارىلىقىدىكى ئەسىر ئالمىشىش جەريانىنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئۆتمۈش ۋە كېلەچىكى ھەققىدە بىر يۈرۈش ئىزدىنىش خاراكتېرىدىكى مۇھاكىمە ماقالىلىرىنى يېزىپ، ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋاتقان ياش شائىر، پەلسەپچى ئابدۇقادىر جالالىدىن ئۆزىنىڭ «ئەزىمەتلەرنى نەدىن تاپىمىز؟» ناملىق پوبلىستىك ماقالىسىدە: «تارىختا مۇتلەق تەلەيلىك مىللەت بولغان ئەمەس. بىر مىللەتنىڭ جاسارىتى، غالىپلىقى ۋە ئۆتكۈرلۈكى ھەم ئۆزىدىكى ئۇلۇغلۇق سەۋەبلىك گاھىدا تارىخنىڭ ئۇزۇن مۇساپىلىك ھاقارەتلىرىگە دۇچ كېلىدۇ. ئۇلۇغلۇق دەل ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقى ئىچىدە بىر مەھەل ئارام ئېلىپ، كەلگۈسىگە نىسبەتەن ئۆزىنى قايتىدىن لايىھەلەيدۇ - دە، يېپيېڭى قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئۆزىنىڭ شۇ خىل ئۇلۇغلۇقىنى جاپالىق يىللاردا يىتتۇرۇپ قويغان مىللەت تەزكىرىلەرنىڭ بىرقانچە قۇرىغىلا ئىگە بولالايدۇ، خالاس. كېلەچەك ھەرگىزمۇ

ئۇنىڭغا مەنسۇپ ئەمەس①» دېگەن ئىدى.

تىنچلىق ۋە تەرەققىيات دۇنيانىڭ ئاساسىي ئېقىمى بولغان بۈگۈنكى كۈندە، جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە سوتسىيالىزم قۇرۇش يولىدا تىرىشىپ كۈرەش قىلىۋاتقان خەلقىمىزنىڭ ئىلغار مەدەنىيەتكە بولغان تەلپۈنۈشى ھەرقانداق دەۋردىكىدىن ئېشىپ چۈشمەكتە. مەدەنىيەت جەھەتتىمۇ ھاللىق جەمئىيەت قۇرۇش جەمئىيەتنىڭ ئالىي مەجبۇرىيىتى بولۇپ قالماقتا. مانا مۇشۇنداق شارائىتتا ھازىرقى تۈرلۈك ئەۋزەل شارائىتلاردىن پايدىلىنىپ، مىللىي مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇش، غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىغا ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى قوغداش، جۈملىدىن سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى قېزىپ، توپلاپ، رەتلەپ، ھەر خىل تىل - يېزىقلاردا تەرجىمە قىلىپ، دۇنيا جامائەتچىلىكىگە تونۇشتۇرۇش - بىزنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان ئالىي مەسئۇلىيىتىمىز، بۇرچىمىزدۇر.

---

① «ئابدۇقادىر جالالىدىن ماقالىلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2000 - يىلى نەشرى، 82 - بەت.

توققۇزىنچى باب

سەلەي چاققان پورترېتىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىش جەريانى توغرىسىدا

بۈگۈنكى كۈندە سەلەي چاققان نەسىردىن ئەپەندى ئوبرازىغا يانداشتۇرۇلىدىغان تىپقا ئايلاندى. ئۇ، جى گوڭ (خەنزۇ)، جۇھا (ئەرەب)، ئەبۇنۇۋاس (پارس)، ئاگدىڭبا (زاڭزۇ)، چاگدىر (موڭغۇل)، گۆڭپو (جۇاڭزۇ)، جىن شيەندا (چاۋشيەنزۇ)، ئالدار كۆسا (قازاق) قاتارلىق جاھان قىزىقچىلىرى قاتارىدا تارىخىي، بەدىئىي تىپ سۈپىتىدە قەلەمگە ئېلىنىپ، خەلقىمىزگە قايتا تونۇلۇپ، جاھان مەدەنىيىتىنىڭ چولپانلىرىغا ئايلاندى.

سەلەي چاققان قانداق رەڭدىكى بىر ئادەم بولغىيتتى؟ دېگەن سوئال بىر - ئىككى ئەسىردىن بۇيان چوڭ - كىچىك ھەممە ئادەمنىڭ كۆڭلىدىن كېچىپ ئۆتكەنىدى. بىراق، ھېچقانداق ئادەم ئۇنىڭ تەق - تۇرقى، رەڭگى - رۇخسارى، ياش قۇرامى ھەققىدە پىكىر بايان قىلىشقا ئاجىزلىق قىلاتتى. ھەقىقەتەن، ئۇ زامانلاردا سۈرەت ئېلىش تېخنىكىسى بولمىغاچقا، ئۇنىڭ رەسىملىرى قالدۇرۇلمىغانىدى. پېشقەدەملەرنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە، پەقەت 20 - ئەسىرنىڭ 20 -، 30 - يىللىرىدىلا شىنجاڭنىڭ، بولۇپمۇ قەشقەرنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى كىشىلەرنىڭ توي - مەرىكە، بەزمە - مەشرەپ سورۇنلاردا سەلەي چاققاننىڭ نامى تىلغا ئېلىنىشقا باشلىغان. بۇ سورۇنلاردا ئېيتىلغان لەتىپىلەر ياڭراق كۈلكە قوزغاپ، ھەممەيلەننىڭ كۆڭلىنى خۇشال قىلىۋەتكەن. كۆزگە كۆرۈنگەن جامائەت ئەربابى،

تارىخچى شېرىپ خۇشتار ئاكىمىزنىڭ سۆزلەپ بېرىشىچە، ئەينى چاغدىكى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى ئۇيغۇر تارىخىدا ئۆتكەن سەلەي چاققاندىن ئىبارەت بۇ تارىخىي شەخسنىڭ ھاياتىغا ۋە ئۇنى خەلققە تونۇتۇشقا ئالاھىدە ئېتىبار بەرگەن، ئۇنىڭ ھاياتى ھەققىدە ئىزدەنگەن. ئەخمەتجان قاسىمى ئەينى چاغدا ئۇنىڭ بىرقانچە لەتىپىلىرىنى ئاڭلاپ، قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپ، ئۇنى ناھايىتى ماختىغان ھەمدە سەلەي چاققاننى كېيىنكى ئەۋلادلارغا تونۇتۇشنى ئېيتقان. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارغا سەلەي چاققاننىڭ خەلق ئىچىدىن چىققان زۇلۇمغا قارشى ئىسيانكار، خەلقنى ياقلىغان، خەلقنىڭ زالىملارغا بولغان ئۆچمەنلىكىنى ئىپادىلىگەن قىزىقچى ــ قەيسەر جەڭچى ئىكەنلىكى تونۇشتۇرۇلغان. جەنۇبىي شىنجاڭ فىرونتىنىڭ جەڭ ئاكوپلىرىدا جەڭچىلەر سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى سۆزلەپ روھىنى كۆتۈرگەن. بۇ ئىش شۇ يىللاردىكى خەلقىمىزنىڭ سەلەي چاققان بىلەن دەسلەپكى ئۇچرىشىشى ئىدى. ئۈچ ۋىلايەت تەۋەسىدە ئوقۇغان، خىزمەت قىلغان نۇرغۇن كىشىلەر شۇنىڭدىن باشلاپ سەلەي چاققاننى تونۇغان، ئۇپالدىكى پارتىزانلار ئىچىدە ئۇنىڭ كۈلكىلىك لەتىپىلىرى تۇختىمىغان.

1950 - يىللاردىن كېيىن، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ يېزا - قىشلاقلىرىدا، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى، كوپىراتسىيەلەشتۇرۇش قاتارلىق ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەر قانات يايدى. نەچچە ئەسىردىن بۇيان ئازاب - ئوقۇبەت تارتقان ئۇيغۇر خەلقى زۇلمەت كىشەنلىرىنى ئىرغىتىپ تاشلاپ، يەر، سۇغا ئىگە بولۇپ، قەد كۆتۈردى. قەد

كۆتۈرگەن دېھقانلار «يەر بىزنىڭ، ھەقىقەت بىزنىڭ» دېگەندەك ناخشىلارنى ياڭرىتىپ، تۈرلۈك مەدەنىيەت، كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى يۇرتمۇ يۇرتلاردا قاينىتىۋەتكەنىدى. سەلەي چاققان زادى قانداق ئوبراز؟ كىشىلەر رەسىمدىن بولسىمۇ ئۇنىڭغا تەقەززا بولاتتى. دەل شۇ يىللاردا داۋۇت تۇرەخمەتوف سەلەي چاققاننىڭ بىر قىسىم لەتىپىلىرىنى توپلاپ، گېزىت-ژۇرناللاردا ئۇنىڭ پورترېتى بىلەن قوشۇپ بىللە ئېلان قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرەتتى. رەسىمنى كىم سىزىدۇ؟ قانداق سىزىدۇ؟ بۇنى جامائەتكە قانداق يەتكۈزۈش كېرەك؟ نەتىجىدە، پۈتكۈل جەمئىيەتتە سەلەي چاققانغا قارىتا ئىزدىنىش قايتا باشلانغاندەك بولدى. خەلق قەلبىنىڭ رايى، تارىخىي ھېسسىياتىنىڭ تەقەززاسى تۈپەيلىدىن سەلەي چاققان ھەققىدە نۇرغۇن گەپ-سۆزلەر بولۇنغان بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ھەقىقىي بوي-تۇرقى، ياش قۇرامى، رەڭگىرويى، چىراي-شەكلى تېخى مەلۇم ئەمەس ئىدى. ئەسلىي ئۇنىڭ سۈرىتىمۇ يوق ئىدى. تارىخىي چەكلىمىدىن بۇ ھەقتە ھېچ كىشى بىرەر ئېغىز گەپ قىلالمايتتى. بۇ— خەلقنى تەربىيەلەشكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، كىشىلەر كۆڭلىدە كەم بولۇۋاتقان، نەشرىيات ساھەلىرىدىكى بىر بوشلۇق ئىدى. مانا مۇشۇنداق ئەھۋالدا ئۇيغۇر ئەدىبلىرى، تارىخچىلىرى، ئۇيغۇر رەسسام، تەتقىقاتچىلىرى ئالدىغا سەلەي چاققاننىڭ ئۆلچەملىك سۈرىتىنى سىزىپ چىقىشتىن ئىبارەت مۇشكۈل ۋەزىپە ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ ۋەزىپىنى پەقەت ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭ ئىنستىتۇتى (ھازىرقى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى) نىڭ سەنئەت فاكۇلتېتىدىكى ئوقۇغۇچىلىرىلا ئورۇنلىيالايتتى. ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدا ئىشلەۋاتقان داۋۇت تۇرەخمەتوف بۇ

ئىشنى قايتا - قايتا ئويلاپ چارە تاپتى. ئۇ، رەسسام غازى ئەھمەتنى ئىزدەپ، مەكتەپكە چىققان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى تاپالماي سۆز قالدۇرۇپ كىرىپ كەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي ياش رەسسام غازى ئەھمەت داۋۇت تۇرەخمەتوفنىڭ ئىشخانىسىغا ئىزدەپ بېرىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتى. ئۇلار بۇ ھەقتە تەپسىلىي سۆزلەشكەن بولسىمۇ، لېكىن، ياش رەسسامنىڭ قەلبىدە «سەلەي چاققاننى كۆرۈپ باقمىغان تۇرسام ياكى بۇ كىشىنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن بىرەر پارچە فوتو سۈرىتى بولمىسا، مەن مۇنداق رەسىمنى قانداق سىزىپ چىقارمەن؟» دەيدىغان ئەندىشە بار ئىدى. ئۇلار سۆزلىشە - سۆزلىشە ئەڭ ئاخىر ئامال تاپتى. ئۇلار غازى ئەھمەتنىڭ تۇغۇلغان مەھەللىسىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى قۇتبۇللا خوجام دېگەن مازارنىڭ نامىدا ئاتىلىدىغان بىر مەھەللىدە ئىمىن قارىلاق دېگەن بىر سۆزمەن، چەۋەنداز يىگىتبېشىنىڭ ئۆتكەنلىكى، خۇشچاقچاق، قىزىقچى ئۇ كىشىنىڭ چىرايى، بوي - تۇرقى سەلەي چاققاننىڭ ئوبرازىغا ماس كېلىدىغانلىقى، شۇ كىشىگە ئوخشىتىپ سىزىلسا بىرقەدەر ئوبيېكتىپ، رېئاللىققا يېقىن بولىدىغانلىقى ھەققىدە سۆزلىشىشتى. غازى ئەھمەت بىلەن داۋۇت تۇرەخمەتوفنىڭ تەپسىلىي پىلانى تۈزۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، داۋۇت تۇرەخمەتوف مەكتەپ، فاكۇلتېت رەھبەرلىرى بىلەن كۆرۈشتى ھەمدە شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدىكى رەھبەرلەر ۋە بىر قىسىم تەھرىرلەر بىلەن كېڭەشتى. ئەينى ۋاقىتتىكى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ ئايلىق نەشر ئەپكارى بولغان «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» (ھازىرقى «تارىم») ژۇرنىلىدىكىلەر بىلەن پىكىر ئالماشتۇردى. غازى ئەھمەت نۇسخا

قىلىپ سىزماقچى بولغان ئىمىن قارىلاق دېگەن كىشى 45 ياشلار چامىسىدا بولۇپ، ئۆزى ئوتتۇرا بوي، ئورۇقمۇ ئەمەس، سېمىزمۇ ئەمەس، ئۆڭى قارامتۇل، قاشلىرى قويۇق ھەم قارا، كۆزلىرىدىن كۈلكە يېغىپ تۇرىدىغان، قاڭشارلىق، يارىشىملىق بۇرۇت قويغان، كېلىشكەن ئادەم ئىدى. بېشىغا كۆپ ھاللاردا كۇچا كۆرپىسىدىن تىكىلگەن قارا كۆرپە تۇماقنى بىرئاز قىڭغىر قىلىپ، يەنى چېكىسىنى باسۇرۇپ كىيەتتى. تۇماقنىڭ ئارقا تەرىپىدىن تۇماق ئىچىگە كىيگەن ئاق شاپاق دوپپىسى سەل - پەل كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇچىسىغا ئاق خەسىدىن كۆڭلەك، تامبال، ئۈستىگە قارا چەكمەن تون كىيەتتى. ھەتتا ھاۋا ئىسسىق كۈنلەردىمۇ قارا چەكمەن توننى ئۆشنىسىگە ئارتىۋالاتتى. بۇ ئادەمنىڭ تەق - تۇرقىدىن بىر نوچىلىق ۋە مەغرۇرلۇق ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

1956 - يىلى يازدا بۇ گۇرۇپپا سەلەي چاققاننىڭ يۇرتى ئوپال يېزىسىغا بېرىپ، ئۇنىڭ ھاياتى، ئەجداد، ئەۋلادلىرىغا دائىر ئىشلار بىلەن تونۇشۇپ، سەلەي چاققاننىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىنى ئىگىلىدى. ئۇنىڭ قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە زۆرۈر بولغان ئارخىپ مەلۇماتلارنى يىغدى. ئۇنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، نەۋرە - چەۋرىلىرىنى زىيارەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىرسىيەتلىك تەرەپلىرى بىلەن تونۇشۇپ تەتقىق قىلىپ ئۆگەندى. بۇ رەسساملارغا غازى ئەھمەت باش ئىدى.

غازى ئەھمەت 1933 - يىلى قەشقەر شەھىرىنىڭ قوغان يېزىسىدىكى بىر دىنىي زات ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن، ئۇ قوشكۆل باشلانغۇچ مەكتىپىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن، بىر مەزگىل قوغانغا قاراشلىق سۆگىتاغ كەنتىدىكى دىنىي مەكتەپتە ئوقۇغان. ئەسلىدە ئۇنىڭ دادىسى ئۇنى قۇرئاننى

ئوبدان ئىگىلەپ، بىر پىشقان ئۆلىما بولۇپ چىقىدۇ، دېگەن مۇددىئا بىلەن بۇ مەكتەپكە بەرگەنىدى. ھالبۇكى، ياش غازى ئەھمەت دادىسىنىڭ ئارزۇسىنىڭ ئەكسىچە، قۇرئاندىكى ھۆسنخەت نۇسخىلىرىغا مەھلىيا بولۇپ، گۈزەل سەنئەتنى، رەسىم سىزىشنى ياخشى كۆرۈپ قالدى ۋە بۇ يولدا ئىزدىنىش قىلدى. كېيىن ئۇ قەشقەر دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە ئوقۇش پۈرسىتىگە ئىگە بولدى ھەمدە ئۆتكەنكى ئىزدىنىشلەر ئاساسىدا بىر رەسسام بولۇشقا بەل باغلىدى. غازى ئەھمەت ئەمەلىي نەتىجىلىرى ئارقىسىدا، 1954 - يىلى شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ سەنئەت فاكۇلتېتىنىڭ رەسىم كەسپىگە قوبۇل قىلىندى. ئۇ پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن رەسىمچىلىك كەسپىنىڭ ئومۇمىي بىلىملىرى، ئاساسىي ماھارەت، قانۇنىيەتلىرىنى سىستېمىلىق ئۆگەندى. قىسقىغىنە ئۈچ يىل ئوقۇش جەريانىدا، ئۆز سىنىپى بويىچە ئەلا ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرىگە ئايلانغانىدى. ئۇ مۇشۇ مەزگىللەردە بەزى ئىجادىيەتلەرنى ئىشلەپ، قىسقا ئىلمىي ماقالىلەرنى يېزىپ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىپ، ياش ئۇيغۇر رەسساملىرى ئىچىدە تۇنجى بولۇپ ئىجادىيەت سەھنىسىگە كىرىپ كەلگەنىدى. ئەينى يىللىرى غازى ئەھمەتتە ئۆز كەسپىگە بولغان قىزغىنلىق ۋە ئالىم، دانىشمەن، ھېكمەت ئىگىلىرىگە بولغان چەكسىز مۇھەببەت تولۇپ تاشقانىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە: «ئۇيغۇر لەتىپە - يۇمۇرچىلىقىنىڭ ئاتىسى بولغان سەلەي چاققاننىڭ سۈرىتىنى زادى قانداق سىزسام ياخشى چىقار؟» دېگەن بىر ئويلا بار ئىدى. ئۇ ئۇپالدىكى تەكشۈرۈش - تەتقىق قىلىش خىزمىتىنى ئاياغلاشتۇرۇپ، ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىپلا ئىجادىيەتكە كىرىشىپ كەتتى. ئۇ قولىغا پەلكۈچ ئېلىشتىن بۇرۇن ئەڭ ئالدى بىلەن ئىمىن

قارىلاقنى ئەنداز قىلىش ئاساسىدا. سەلەي چاققاننىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادلىرىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشلىرىنى ئىنچىكە كۆزىتىپ، كۆڭۈل دەپتىرىگە بىر - بىرلەپ يازدى. يەنە سەلەي چاققاننىڭ باشقا لەتىپىلىرىنى قىزىقىپ ئاڭلىدى. ئاڭلىغانسېرى كۆڭلى يورۇپ كەتتى، سۆزلەپ بەرگۈچىلەرنىڭ لەتىپە ئېيتىش ماھارىتىگە زەن سېلىپ، ئۇنى كۆڭۈل دەپتىرىنىڭ بىر بېتىگە پۈتتى. ئۇ، سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنىڭ ئىدىيەۋى مەزمۇنى، ئالاھىدىلىكلىرىگە ئاساسەن، ئۆز يۇرتىدىن چىققان ئىمىن قارىلاق دېگەن ئاشۇ سۆزمەن، چاقچاقچى ئادەمنى نۇسخا - خېمىرتۇرۇچ قىلىپ، سەلەي چاققاننىڭ باتۇر، قورقماس، خۇشچاقچاق، يېقىملىق، چاققان، مەغرۇر لاتاپىتىنى كۆڭۈل ئەينىكىدىن مىڭ قېتىملاپ ئۆتكۈزۈپ ئۇنىڭ ئوبرازىنى زاماندىن - زامانغا يادلانغۇدەك، زامانلار ئۆتسىمۇ كىشىلەر تونۇۋالغۇدەك دەرىجىدە سىزىپ چىقتى. ئۇنىڭ سىزغان ئوبرازى ئىمىن قارىلاققا ئوخشاپراق چىققان بولسىمۇ، لېكىن ئاق يۈزلۈك ئىدى. بىر قولى بىلەن بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ، بىر قېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئۆتكۈر ۋە چېچەنلىكلىكى يەنە بىر تەرەپتىن ھەييارلىقى بىلىنىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى بىلەن تىكىلىپ ئامبال - دارىنلارنى، باي - مۇشتۇمزورلارنى، ھارام تاماق، تاماخور سوپى - ئىشانلارنى، چىرىك ئەمەلدارلارنى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك بىر قىياپەت ئىپادىلەنگەنىدى. بۇ سەلەي چاققاننىڭ ئۆلچەملىك ئوبرازى ئىدى.

شۇنى ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، رەسسام غازى ئەھمەت سەلەي چاققاننىڭ نۇرلۇق ئوبرازىنى يارىتىش ئۈچۈن يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلغان. دەسلەپكى بىرنەچچە قېتىملىق نۇسخا ئۇنىڭ كۆڭلىگە زادىلا ياقمىغان. كۆپ خىل نۇسخىلار ئىچىدىن ئەڭ ئاخىر ئۆزى ھەقىقىي ياراتقان بىرىنى قارا سىياھ

بىلەن رەسمىي سىزىپ چىقىپ، ئەڭ ئاخىرقى ئۆلچەملىك سۈرىتى قىلغان. بۇ سۈرەت ياش رەسسامنىڭ گۈزەل سەنئەت ئىجادىيەت ھاياتىدىكى تۇنجى قەدەم ئىدى. «ئەجىرنىڭ تېگى ئالتۇن» دېگەندەك، ئۇ بۇ مۇھىم ۋەزىپىنى ئورۇنلاشتا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەنىدى. ئۇ بۇ ئىشلارنى ئەسلەپ مۇنداق دەيدۇ: «مەن 30 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا قارىخانا (كونا ئىسلام دىنى مەكتىپى) دە ئوقۇيدىغان مەزگىللەردە ئۇ يەردىكى تالىپلار دائىم دېگۈدەك نەسرىدىن ئەپەندى لەتىپىلىرى بىلەن سەلەي چاقچاق لەتىپىلىرىنى ئېيتىشاتتى. سەلەي چاقچاق نامى ئەنە شۇ ۋاقىتلاردىن باشلاپ قەلبىمدىن ئورۇن ئالغان. مانا بۇنىڭغا 70 يىلدىن ئېشىپتۇ. بۈگۈنكى كۈندە مەن بىر ئاتاقلىق رەسسامغا ئايلاندىم. سەلەي چاقچاقنىڭ پورترېتىنى يارىتىش تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر زاتلارنىڭ پورترېتىنى يارىتىش بويىچە ئىشلىگەن ئەمگەكلىرىنىڭ ئەڭ دەسلەپكىسى بولۇپ قالدى.» مەشھۇر شەخسلەردىن مەھمۇد كاشغەرىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئاماننىساخان قاتارلىقلارنىڭ ئۆلچەملىك رەسىملىرىمۇ غازى ئەھمەتنىڭ يۈرەك قېنى ئارقىلىق ئەنە شۇنداق سىزىلىپ چىققانىدى.

سەلەي چاقچاقنىڭ رەسىمى ئەڭ دەسلەپ «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى»نىڭ 1958 - يىللىق 8 - سانىدا «مەشرەپ» سەھىپىسىدە ئېلان قىلىنغانىدى. كېيىنچە ھەرقايسى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنىپ، خەلق ئارىسىدا زور داغدۇغا قوزغىدى. ئۇ ئىلىم - پەن ساھەسىدىكىلەرنىڭ تۈگىمەس رەھمىتىگە ئېرىشتى. ئەينى يىللاردا غازى ئەھمەت سىزغان بۇ رەسىمنى كۆرگەن ئۆپالدىكى نۇرغۇن مويسىپىت، ياشانغان كىشىلەر، سەلەي چاقچاقنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادلىرى، ھەتتا تارىخچى ئىمىر ھۈسەيىن قازى ھاجىم، ئابدۇراخمان مەخسۇم قاتارلىق ئاقساقاللارمۇ: «غازى ئەھمەت سىزغان بۇ

رەسىم بەئەينى سەلەي چاققاننىڭ ئۆزىگە ئوخشاپتۇ» دەپ يۇقىرى باھا بەرگەنىدى. خەلقىنىڭ يۈكسەك باھاسىدىن مەمنۇن بولغان غازى ئەھمەت يەنە ۋاقىت چىقىرىپ، ئېھتىيات بىلەن ئىزدىنىپ، «مەندىن قورقىدۇ» دېگەن لەتىپىگە ماس كەلتۈرۈپ «مەن ھېچ نېمىدىن قورقمايمەن» دېگەن چۈشەندۈرۈش خاراكتېرىدىكى قىستۇرما رەسىمنى سىزىپ چىقتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئېلان قىلىنغان نۇرغۇن لەتىپىلەرگە غازى ئەھمەت سىزغان ئەينى يىللاردىكى باش قىستۇرما رەسىم ئاساسىي گەۋدە قىلىنغان قىستۇرما رەسىملەر سىزىلدى. داۋۇت تۇرەخمەتوف 1962 - يىلى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا كۆچۈپ چىقىپ كەتكەندە، غازى ئەھمەت سىزغان بۇ رەسىمنىڭ ئەسلى قول سىزما نۇسخىسىنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن ۋە دۆلەت سىرتىدا ساقلىنىپ قالغان. 1969 - يىلىدىن بۇيان بۇ رەسىم داڭلىق فوتوگراف ئابلىز غوپۇرنىڭ فوتوسى ئارقىلىق «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى»)، «يېڭى ھايات» گېزىتى قاتارلىق ئوتتۇرا ئاسىيا ئەللىرىدە نەشر قىلىنىۋاتقان گېزىت - ژۇرناللاردا قايتا - قايتا ئېلان قىلىنغان. مەملىكەت ئىچىدىكى ھەر خىل تىلدا كىتاب، گېزىت - ژۇرناللاردا ئاشۇ سۈرەت ئۆلچەملىك سۈرەت بولۇش سالاھىيىتى بىلەن لەتىپىلەرگە ياندىشتۇرۇپ ئېلان قىلىندى. «شىنجاڭ گېزىتى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «قەشقەر ئەدەبىياتى» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللارنىڭ مۇقاۋا بەتلىرى، كۆرگەزمە، ئابىدە، تېلېۋىزىيە ئېلانلىرى، خەلق مەشرەپلىرى، كالېندارلارمۇ سەلەي چاققاننىڭ بۇ ئۆلچەملىك سۈرىتىنى ئىشلىتىپ، خەلقىمىزگە چەكسىز مىللىي غۇرۇر ئاتا قىلىپ كەلمەكتە.①

---

① بۇ بابتىكى مەلۇماتلار رەسسام غازى ئەھمەتنىڭ شەخسەن تونۇشتۇرۇپ بېرىشى ۋە تەمىنلىشى ئارقىسىدا يېزىلغان.

خاتىمە

«سەلەي چاققاننىڭ ھاياتى ۋە لەتىپىلىرى» ناملىق بۇ كىتابىمنى يېزىشنى خېلى بۇرۇنلا پىلانلىغانىدىم. نەچچە ئون يىللاردىن بۇيان يىغىلغان ماتېرىيال - مەلۇماتلارنى ساقلاش، رەتلەش، بىر ئىلمىي سىستېمىغا كىرگۈزۈپ قەلەم تەۋرىتىش ئانچە ئاسانغا چۈشمىدى. تارىخنىڭ تۈرلۈك بوران - چاپقۇنلىرىدىن ئامان - ئېسەن ئۆتكۈزۈشمۇ ناھايىتى زور بەدەل تۆلەيدىغان ئىش بولدى. شۇنداق بولسىمۇ، مېنىڭ مەۋجۇتلۇقۇم بۇ نەرسىلەرنى ئاخىرقى ھېسابتا ئۆز ئىگىسى بولغان قەدىردان خەلقىمگە سۇنۇشقا تۈرتكە بولدى. بۇ مېنىڭ ھاياتىمدىكى ئەڭ زور خۇشاللىقىم.

سەلەي چاققاننىڭ ھاياتى ۋە لەتىپىلىرىگە ھەممە ئادەم قىزىقىدۇ. بۇ بىر مەڭگۈلۈك تېما. بۇ تېمىنى يېزىپ يورۇتۇشقا 1999 - يىلى باشلىغانىدىم. ئارىلىقتا كۆپ قېتىم قايتا - قايتا تۈزىتىپ ئىشلەپ تولۇقلاپ چىقتىم. دۇنيادىكى سەلەي چاققانغا دائىر بارلىق گەپ - سۆزلەرنى ئېيتىۋېلىشقا شۇنچە تىرىشقان بولسامۇ، تۈرلۈك سەۋەب ۋە چەكلىمىلەر تۈپەيلىدىن ئۇنداق قىلالمىدىم. مەزكۇر كىتابىمنى يورۇقلۇققا چىقىرىش يولىدا مېنى قوللىغان، يېپ ئۇچى، ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىگەن، مەدەت بەرگەن بارلىق ئاق كۆڭۈل كىشىلەرگە ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمەن.

ئىككىنچى بۆلۈم

سەلەي چاققان لەتىپىلىرى

ئىگىسىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ - دە!

سەلەي چاققاننىڭ بىر قوشنىسى بار ئىكەن، ئۇ ھەمىشە باشقىلارنىڭ ھويلا - ئارامىدىكى ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلىرىنى ئېلىۋالىدىكەن. بىر كۈنى سەلەي چاققان ئاپتاپسىنىپ ئولتۇرغان قوشنىسىدىن سوراپتۇ:

— قوشنام، سىزنىڭ ئۆيدە بىر ئاق مۈشۈك بولىدىغان، كۆرۈنمەيدىغۇ؟

— يىراقتىكى تۇغقانلارنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىۋەتكەن.

— نېمىشقا؟

— باققىلى بىر يىل بولماي تۇرۇپ، ئوغرىلىقنى ئۆگىنىپ قاپتۇ، — دەپتۇ قوشنىسى نارازى بولغاندەك قىلىپ.

— ۋاي خۇدايىمەي، شۇنداقمۇ ئوخشامدىغان؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مۈشۈكلىرى ھۈنەر ئۆگىنىشتە ئىگىسىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ - دە!

ساقايتارمىكىن دەيمەن

سەلەي چاققاننىڭ ئوغرىلىقتا نامى چىققان بىر قوشنىسى بار ئىكەن، بىر كۈنى ئۇ، سەلەي چاققاندىن:

— سەلەيكا، ئوغلىڭىزنى چوڭ بولغاندا قانداق ھۈنەرگە بېرىشنى ئويلاۋاتىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— دوختۇرلۇققا.

— دوختۇر بولماي ساقچى بولسا بولمامدۇ؟

— دوختۇر بولسا ياخشى ئەمەسمۇ؟

— نېمىشقا؟

— ئەگەر قوللارنى داۋالاپ ساقايتارمىكىن دەيمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان يولىغا راۋان بولغاچ.

يامان چىقىپسىز

بىر باي سەلەي چاققاننى ئۆيىگە مېھمانغا چاقىرىپ، بوغداي نېنىنى لېگەننىڭ ئاستىغا، قوناق نېنىنى ئۈستىگە تىزىپ ئېلىپ كەپتۇ. باينىڭ ھىيلىسىنى بىلگەن سەلەي چاققان دەرھال نانغا قاراپ:

— بىر يۈزىڭىز قارا، بىر يۈزىڭىز قىزىل ئوبدان پىشىپسىز، لېكىن - زە، ئالتە ئايلىق تۇرۇپ 12 ئايلىق بوغداي ئاكىڭىزنىڭ ئۈستىگە چىقىۋاپسىز، — دەپ لېگەندىكى بوغداي نېنىنى زاغرا ناننىڭ ئاستىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ چىنىگە سېلىشقا باشلاپتۇ.

قار ياغمايدۇ، مۆز توڭلىمايدۇ

مەھەللىدىكى بىر باي سەلەي چاققانغا بەك ھەسەت قىلىدىكەن، پۇرسەت بولسىلا سەلەي چاققاننى گەپتە چۈشۈرۈشنى ئويلايدىكەن. بىر كۈنى ئۇ سەلەي چاققاندىن قەستەن:

— ھەي، سەلەي ئاخۇن، ھېچ بىلمىدىم، يازدا ھاۋا نېمە ئۈچۈن ئىسسىق بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

باينىڭ نىيىتىنى چۈشەنگەن سەلەي چاققان:

— شۇنىمۇ بىلمەمسىز باي ئاكا، ئۆزىڭىز دېگەن ئەمەسمۇ؟ يازدا قار ياغمايدۇ، مۆز توڭلىمايدۇ، — دەپتۇ.

ئېشەك بەگ

سەلەي چاققان بىر كۈنى ئېشىكىنى مىنىپ شەھەرگە ماڭغانىكەن، يولدا شەرىئەت مەھكىمىنىڭ قازىسىغا يولۇقۇپتۇ. قازى سەلەي چاققاننى مەسخىرە قىلىپ:

— سەلەي ئاخۇن، ئېشەكلىرى بەكمۇ كېلىشكەن ئېشەك ئىكەن، ئۆزلىرىنى بىرەر يۇرتقا بەگلىككە تەيىنلىسەك بولغۇدەك، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان:

— ھىممەتلىرىگە رەھمەت، قازى كالان، ئېشىكىمنى ئۆزلىرى بىلەن بىر قاتاردا كۆرگەنلىرىگە ئاپىرىن، — دەپتۇ.

مەنسەپ سېتىۋالدى

بۇلاقسۇنىڭ بازىرىدا بىرسى سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— سەلەيكا، بىلەمسىز؟ قوشنىڭىزنىڭ ئايالى بۈگۈن سەھەردىلا پەيتونغا چىقىۋاپتۇ. ئۇلار پەيتون ھارۋا سېتىۋالغان ئوخشىمامدۇ؟

— خاتالاشتىڭىز، — قوشنام تۈنۈگۈنلا ھاكىملىققا ئولتۇردى. ئەر - خوتۇن ئىككىسى مەنسەپ سېتىۋالدى ئەمەسمۇ؟

— دەپتۇ سەلەي چاققان.

كەمبەغەلنىڭ قولى قىسقا بولىدىكەن

مەھەللىدىكى بىر تويدا سەلەي چاققان بىر باي بىلەن كۆرۈشۈپ قاپتۇ. سەلەي چاققان بايغا قولىنى يىغىپراق بېرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن باي:

— ھەي سەلەي ئاخۇن، كۆرۈشمىدىغان بولساڭ، قولۇڭنى تۈزۈكرەك بەرمەمسەن؟ — دەپتۇ.

— خاپا بولماڭ، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — پېقىر كەمبەغەل، كەمبەغەلنىڭ قولى قىسقا بولىدىكەن.

ھىدىنى پۇرىغان بولسا كېرەك

سەلەي چاققان كالىسىنى يېتىلەپ ئېتىزلىققا كېتىۋاتسا، يېرىم يولدا مەھەللىدىكى بىر ئاچ كۆز باي ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپتۇ. باي تۇيۇقسىز گەپ ئېچىپ:

— كالىڭىز كەينىمدىلا يۈرۈيدۇ، ئۈسۈپ قويارمىكىن دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن، — دەپتۇ.

— توغرا ئويلاپسىز باي ئاكا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بۇ كالىنىڭ گەندە يەيدىغان خۇيى بار ئىدى، بەلكىم سىزدىن شۇنىڭ ھىدىنى پۇرىغان بولسا كېرەك.

ئىچىڭىزدە ساقلىسىڭىز بولمامدۇ

سەلەي چاققان مېھماندارچىلىققا بېرىپتۇ، زىياپەت راسا قىزىۋاتقاندا، يېنىدا ئولتۇرغان باي يەل قويۇپ بېرىپتۇ. سەلەي چاققان دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۈنلۈك ئاۋاز بىلەن كۆپچىلىككە:

— باي غوجام يەل قويۇپ بەردى، — دەپ ۋارقىراپتۇ. يۈزى قىزارغان باي سەلەي چاققاننى نوقۇپ:

— بۇ ئىشنى كۆپچىلىككە دېمەي، ئىچىڭىزدە ساقلىسىڭىز بولمامدۇ؟ — دەپتۇ. سەلەي چاققانمۇ قىلچە ھودۇقماستىن:

— سىزمۇ يەلنى تېشىڭىزغا چىقارماي، ئىچىڭىزدە ساقلىسىڭىز بولمامدۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

توڭ ئۆرۈك يېمىسۇن دەيدۇ

سەلەي چاققان ئېتىزلىقتا كېتىۋاتسا، داخانغا ئىشىنىدىغان بىر ئايال باغ ئىچىدە تۇرۇپ:

— سەلەي ئاخۇن، نەگە ماڭدىلا؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بېشىم سەل - پەل ئاغرىۋاتىدۇ، چىراغ كۆرسىتىپ كېلەيمىكىن دەيمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ھېلىقى ئايال ئويلانماستىنلا:

— سەلەي ئاخۇن، قورسىقىم ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ، مېنىمۇ سورىغاچ كەلگەن بولسىلا بوپتىكەن، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان ماقۇل بولۇپ ئۆز ئىشىغا مېڭىپتۇ، يانار ۋاقتىدا ھېلىقى ئايال سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، مېنىڭ ئىشىمنى سورىغاچ كەللىمۇ؟

— سورىغاچ كەلدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سىزنى توڭ ئۆرۈكنى تولا يېمىسۇن، دەيدۇ.

ئات ئېغىلغا كېتەي

بىر كۈنى يۇرت بېگى بىر كۇپلېت شېئىر يېزىپ سەلەي چاققانغا ئوقۇپ بېرىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ ماختىشىنى تەمە قىپتۇ.

— مەنىسىز، قالايمىقان يېزىپسىز، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

بۇ گەپتىن غەزەپلەنگەن يۇرت بېگى ئۇنى قويۇپ بەرمەي ئېغىلغا سولاتقۇزۇۋېتىپتۇ. ئارىدىن ھەپتە ئۆتۈپتۇ. ھېلىمۇ ياخشى، مەھەللىدىكى جامائەتنىڭ يالۋۇرۇشى بىلەن، ئۇ سەلەي چاققاننى قويۇپ بېرىپتۇ.

ئۇزاق ئۆتمەي يۇرت بېگى يەنە بىر كۇپلېت شېئىر يېزىپ، سەلەي چاققانغا ئوقۇپ بېرىپتۇ. سەلەي چاققان ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ئۇن - تىن چىقارماي بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە سىرتقا يول ئاپتۇ.

— نەگە بارىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ يۇرت بېگى ھەيران بولۇپ.

— ئات ئېغىلىغا، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

مانتا ئىچىدىن ئادەم چىقتى

شەھەردە خالىخۇتا تاماق ئېتىلىدىغان بىر مەينەت ئاشخانا بار ئىكەن، بىر قېتىم سەلەي چاققان ئاشۇ ئاشخانىدا مانتا يەۋېتىپ تۇيۇقسىز:

— ھەي جامائەت، قاراڭلار، ماۋۇ مانتا ئىچىدىن ئادەم چىقتى، — دەپ ۋارقىراپتۇ. خېرىدارلار ئەجەبلىنىپ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپتۇ. بۇ تاسادىپىيلىقتىن خاپا بولغان غوجايىن ئاچچىقلىنىپ:

— سەلەي ئاخۇن، ساراڭ بولۇپ قالدىڭمۇ؟ مانتىنىڭ ئىچىگە قانداقمۇ ئادەم پاتسۇن؟ — دەپتۇ،

— ئەمىسە، مانتىنىڭ ئىچىدە ئادەم بولمىسا، بۇ بىر غېرىچ چاچ نەدىن كەلدى؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

چىش بىلەن

سەلەي چاققان بىر قېتىم بىر پىخسىق باي بىلەن

ھەمداستىخان بولۇپ قاپتۇ. باي ئۇنى گەپتىن چۈشۈرمەكچى بولۇپ:

— ھە، سەلەي ئاخۇن، ئۆيىڭىزدە توخۇ گۆشى يېسىڭىز، ياش - قېرىلىقىنى قانداق پەرقلەندۇرىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تەقسىر، ئەلۋەتتە چىش بىلەن پەرقلەندۇرىمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— توخۇنىڭ چىشى يوققۇ؟ — يەنە سوراپتۇ باي.

— مېنىڭ چىشىم بار - دە، يۇمشاق پىشقىنى چۈجە گۆشى، قاتتىق پىشقىنى قېرى توخۇنىڭكى، — دەپتۇ سەلەي چاققان مەنىلىك قاراپ.

يۇز دانە ئارغامچا ۋە يۇز تال قوزۇق

بۇلاقسۇدىكى بىر چوڭ باي سەلەي چاققاننى چاقىرتىپ، ئۆزىنىڭ مال - چارۋىلىرىنى بېقىپ بېرىشىنى تەلەپ قىپتۇ. سەلەي چاققان:

— باي ئاكا، باقىدىغان مال قانچە تۇياق؟ — دەپ سوراپتۇ. باي:

— يۇز تۇياق، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا ماڭا يۇز دانە ئارغامچا ۋە يۇز تال قوزۇق بېرىڭ، ئاندىن مالنى ئامان - ئېسەن باقىمەن.

ھارام

خان سەلەي چاققاننىمۇ ھەمراھ قىلىپ شىكارغا چىقىپتۇ.

ئۇ يول ئۈستىدە كۆزى چۈشكەن ھايۋانلارنى ئالا قويماي «قايسىسىنىڭ گۆشى ھالال، قايسىسىنىڭ گۆشى ھارام» دەپ سوراپ مېڭىپتۇ. ئۇۋلىغان جان - جانىۋارلارنى ئۇدۇللۇق گىلەم خۇرجۇنلىرىغا قاچىلاپ مېڭىپتۇ. بىر چاغدا ئۇ سەلەي چاققاندىن:

— ئادەمنىڭ گۆشى ھالالمۇ - ھاراممۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. سەلەي چاققان:

— ھارام، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. خان يەنە:

— ئادەم ھەممە ھالال نەرسىلەرنى، تاتلىق، ئېسىل نازۇ نېمەتلەرنى يېسە، ھارام دېگىنىڭ نېمىسى؟ — دەپ قايتا سوراپتۇ.

— ئادەمنىڭ گۆشى ھالال دېسەم، مېنىمۇ قوشۇپ يەپ قويۇشلىرىدىن قورقتۇم، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

بىرلا نەرسىنى يەپ باقمىدى

ئامبال كاتتا چاي ئۆتكۈزۈپ، يۇرت بايۋەچچىلىرىنى كۈتۈۋالماقچى بولۇپتۇ. مېھمانلارنىڭ كۆڭلىنى ئېچىپ، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈن، سەلەي چاققاننىمۇ تەكلىپ قىپتۇ. ئۇلار داستىخان ئۈستىدە ئۆزلىرىنىڭ ئۆمرىدە يېگەن - ئىچكەنلىرىنى ماختىشىپ، سەت كېكىرىپ ئولتۇرۇپتۇ. شۇ ئارىدا ئامبال:

— مەن بۇ دۇنيادا كۆزۈم كۆرگەن، قۇلىقىم ئاڭلىغان بارلىق نازۇ نېمەتلەرنى يەپ تېتىپ باقتىم، پەقەت بىرلا نەرسىنى تېخى يەپ باقمىدىم، ئۇ زادى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ ئولتۇرغان بايۋەچچىلەردىن بىرى.

— تەقسىر راست ئېيتىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئەتراپقا بىر قۇر قارىۋېتىپ، — تەقسىر بىرلا نەرسىنى يەپ

باقمىدى، ئۇ بولسىمۇ ئوت. ئاغزى كۆيمىسە ئوتنىمۇ يەيتتى. بىراق، بۇ دۇنيادا يېيەلمىگىنى بىلەن ئۇ دۇنياغا بارغاندا راسا تويغۇدەك يەيدىغان بولدى - دە!

ئوڭدىسىغا ئۈزۈۋاتىدۇ

خان بىر چىنە سۈتنى ئېلىپ، ئەمدىلا ئىچمەكچى بولۇۋاتقاندا، ئۇشتۇمتۇت چىنىنىڭ ئىچىدە بىر چىۋىننىڭ بارلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، قاتتىق غەزەپلىنىپتۇ، مۇلازىم سەلەي چاققاننى چاقىرتىپ:

— بۇ مەرەز، چىنىنىڭ ئىچىدە نېمە ئىش قىلىپ يۈرۈيدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان تازا زەن سېلىپ قاراپ چىققاندىن كېيىن، ئېگىلىپ تۇرۇپ:

— جانابىي ئالىيلىرى، ئۇ ئوڭدىسىغا ئۈزۈۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئابستراكت رەسىم

بىر چالا موللا دەرس ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن، تالىپلىرىغا بىر پارچىدىن رەسىم سىزىپ كېلىشنى تاپشۇرۇپتۇ. ئەتىسى ئۇ سەلەي چاققاندىن:

— ھە، سەلەي، سەن خېلى چاققان بالا تۇرۇقلۇق، نېمە ئۈچۈن بىرەر پارچە رەسىم سىزماي، ئاق قەغەزنى تاپشۇردۇڭ؟ — دەپتۇ. سەلەي چاققان:

— موللام، مېنىڭ سىزغىنىم بولسا ئابستراكت رەسىم، — دەپتۇ.

موللا:

— ئۇنداق بولسا، سەن نېمىلەرنى سىزدىڭ؟

— بېلىق سىزدىم، قوي سىزدىم.
— بېلىق قېنى؟
— باشقىلار ئەپكەتتى.
— قوي قېنى؟
— جاڭگالغا ئوتلىغىلى كەتتى.
— ئادەمچۇ؟
— ئادەممۇ ئۆيىگە كەتتى.

توخۇ بىلەن سۆزلىشۋاتىمەن

سەلەي چاققان شەھەردە بىر سودىگەرنىڭ دۇكىنىدا ئولتۇرسا، بىر كۇرۇك توخۇنى قولتۇقىغا قىسىۋالغان بىر بەڭگە كىرىپ كەپتۇ.

سەلەي چاققان ھەيران بولۇپ:

— سىز نېمىشقا ئىت بىلەن بىللە يۇرۇيسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، سىز خاتالاشتىڭىز، بۇ ئىت ئەمەس، توخۇ دەپتۇ بەڭگە.

— سەلەي چاققان تېزلا جاۋاب بېرىپتۇ:

— بىلدىم، مەن توخۇ بىلەن سۆزلىشۋاتىمەن.

جاۋاب

بىر مۇتەئەسسىپ چالا موللا سەلەي چاققان بىلەن گەپ تالىشىپ قاپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، — دەپتۇ موللا، — ئادەم بىلەن ھايۋاننىڭ قانداق پەرقى بار؟

— قانداق پەرقى بولاتتى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئادەم كىيىم كىيىپ يۈرۈيدۇ، ھايۋان توپا سورۇيدۇ، چالا موللا يالغان سۆزلەپ قورۇيدۇ.

كىچىك بالىنى دوراش

بەگ، قازى، يۇرت چوڭلىرى ئوردىغا يىغىلىپ زىياپەت ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇلار سەلەي چاققاننىڭ بىر قىزىقچىلىق قىلىپ بېرىشىنى تەلەپ قىپتۇ.

— بولىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ھۆرمەتلىك مېھمانلارغا قانداق قىزىقچىلىق قىلىپ بەرسەم بولىدىكىن؟

مېھمانلار كىچىك بالىنىڭ قىلىقلىرىدىن بىرەرسىنى دوراپ بېرىشىنى ئۆتۈنۈپتۇ.

سەلەي چاققان مېھمانلارنىڭ زىياپەتكە كىيىپ كەلگەن يېڭى تون - سەرپاي ۋە ئاپپاق سەللىلىرىنى ئۆتنە ئاپتۇ - دە، ئۆز كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ، ئۈستى - ئۈستىلەپ كىيىپتۇ. سەللىلەرنى بېشىغا يۆگەپتۇ. روماللارنى بېلىگە باغلاپتۇ. ئاندىن ئۇ پېشايۋان ئالدىدىكى يۇندا ئازگىلىغا پالاقىدە سەكرەپتۇ - دە، پىلتىڭلاپ ئۈزۈشكە باشلاپتۇ. قاپقارا لايغا مىلەنگەن تون - سەرپايلارنى كۆرگەن بەگ، قازى ئاخۇنۇملار بۇنىڭغا چىدىماستىن ۋارقىرىشىپ كېتىپتۇ.

ئۇقۇشماسلىق بولمىسۇن

بىر يىلى دوتەي ئوپالغا بېرىپتۇ. كېتەر ۋاقتىدا باي، ئاقساقاللار ئۇنىڭغا سوۋغا قىلىش ئۈچۈن، باغدا راسا پىشىپ يېتىلگەن نەشپۈت، ئامۇتلارنى سېۋەت - سېۋەتلەرگە قاچىلاشقا باشلاپتۇ. سەلەي چاققان بۇ ئامۇتلارنى ئۆزىنىڭ سېۋىتىگە توشقۇزۇپ، ئۆيىگە قاراپ مېڭىپتۇ. بۇنى كۆرگەن بىر دوغا:

— سەلەيكا، سىز سېۋەتلىرىدىكى ئامۇتلارنى كىمگە قاچىلىغان؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن دوتەيگە دەپ ئالغان، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئۆيى تەرەپكە مېڭىپ، — ئەتىگىچە ئاپىرىپ بېرەرمەن.

ياغسىراپ قاپتۇ

سەلەي چاققان يۇرت ئاقساقىلىغا ئەرز سۇنغانىكەن، ئۇ پەرۋا قىلماپتۇ. بىر ئاي ئۆتۈپتۇ، ئىككى ئاي ئۆتۈپتۇ، ئۈچ ئاي ئۆتۈپتۇ، يەنە خەۋەر بولماپتۇ. ئاخىر سەلەي چاققان يۇرت ئاقساقىلىدىن:

— مېنىڭ ئەرزىم قانداق بولدىكىن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۆز ۋاقتىدىلا ھاكىمغا يوللاپ بەرگەنىدىم، ئاڭلىسام بەتلىرى داتلىشىپ، چاپلىشىپ كېتىپتىمىش، ياغسىراپ قالغان ئوخشايدۇ.

— يۇرت ئاقساقىلىنىڭ غەرىزىنى پەملىگەن سەلەي چاققان چاندۇرماي:

— ياغسىراپ كەتكىنىنى نېمىشقىمۇ بۇرۇنراق بىلمىگەنىدىمەن؟ مەن ئەتىلا ئادەم ئەۋەتىپ مايلاتقۇزۇۋېتەي! — دەپتۇ.

ئەتە كېلىپ يەل بېرىۋالسىلا

سەلەي چاققان بۇلاقسۇ بازىرىغا بېرىپ خەت يازدۇرماقچى بولۇپ، بىر پۈتۈكچىنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ. پۈتۈكچى سەلەي چاققاننى ئەخمەق قىلىش نىيىتىدە:

— سەلەيكا، خەتنى تولا يېزىپ، بۈگۈنكى يازىدىغان خېتىم تۈگەپ قالدى، ئەتە كېلىڭ! — دەپتۇ.

سەلەي چاققانغا بۇ ئىش ئېغىر كېلىپ، گەپ قىلماي جىمجىت ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. ئەتىسى ھېلىقى پۈتۈكچى بىر ئەبجەق ۋېلىسىپىت بىلەن سەلەي چاققاننىڭ ئىشىكى ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقاندا ۋېلىسىپىتىنىڭ يېلى چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ بوسۇغىدا تۇرغان سەلەي چاققاندىن:

— سەلەيكا، ناسوسىنى بېرىپ تۇرغان بولسىڭىز، ۋېلىسىپىتىمغا يەل بېرىۋالسام، — دەپتۇ، سەلەي چاققان پەيت كەلگىنىنى بىلىپ:

— مىرزا جانابلىرى، بۈگۈن ناسوستا تولا يەل بېرىپ يېلى تۈگەپ قالدى، ئەتە كېلىپ يەل بېرىۋالسىلا، — دەپ كىرىپ كېتىپتۇ.

ھارام بىلەن ھالال

بىر كۈنى سەلەي چاققان بىر جامائەت سورۇنىغا بېرىپتۇ، قارىسا مەھەللىدىكى چالا موللا ۋەز - نەسىھەت قىلىۋاتقۇدەك. سەلەي چاققان موللىنىڭ گەپ - سۆزلىرىنى ئاز - تولا تىڭشاپ بېقىپ:

— موللا ئاخۇنۇم، غازنى يېيىشكە بولامدۇ - يوق؟ — دەپ سوراپتۇ.

— غازنى يېيىشكە بولمايدۇ. غازنىڭ ئۆزى ھارام، لېكىن، تۇخۇمىنى يېسەڭلار بولىدۇ، تۇخۇمى ھالال، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. سەلەي چاقچاق بوش كەلمەي:

— موللا ئاخۇنۇم، ئۇنداقتا، ئېشەكنى يېمەي تەخىيىنى، ئىتنى يېمەي كۈچۈكىنى يېسە بولامدۇ؟ — دەپ سوراپتىكەن، چالا موللا گەپ تېپىپ بېرەلمەي سورۇندىن چىقىپ كېتىپتۇ.

ئاتقا ئايلىنىۋالسىلا

بىر كۈنى سەلەي چاقچاق بەگدىن سوراپتۇ:

— بېگىم، سىز بېدە كۆكىنى نېمانچە كۆپ يەيدىلا؟

— ئاتتەك بولۇش ئۈچۈن، — دەپتۇ بەگ گەپتە يەڭمەكچى بولۇپ.

— توغرا ئويلاپسىلا، قاچانغىچە ئېشەك بولۇپ يۈرىدىلا، بۇ يىل ئەتىيازدىن پايدىلىنىپ، ئاتقا ئايلىنىۋالسىلا! — دەپتۇ سەلەي چاقچاق.

ئامبالدىن ئۇزاق ياشايدۇ

بىر كىشى:

— سەلەي تاغا بۇ ئېشەكلىرى شۇنچە ھاڭراپ، قانچىلىك ئۆمۈر سۈرەر؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ جانىۋار كەم دېگەندە ئۈچ ئامبالنىڭ ئۆمۈرىنى سۈرىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاقچاق.

بۇ گەپ «مەنسەپدارلار بىر ئېشەكچىلىكمۇ ئۆمۈر سۈرەلمەيدىكەن» دېگەن سۆز - چۆچەككە ئايلىنىپ، ئامبالنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ، سەلەي چاقچاق ئۆزىنى شۇ زامان سوراقخانىدا

كۆرۈپتۇ. ئامبال دەرغەزەپ بىلەن:

— خوش، سەن نېمىشقا «مېنىڭ ئېشىكىم ئۈچ ئامبالنىڭ ئۆمرىنى سۈرىدۇ» دېدىڭ؟ قېنى ئىسپاتلاپ بەر بولمىسا... — دەپتۇ.

سەلەي چاققان تەمتىرىمەيلا:

— ئالدىنقى ئېشىكىم ئۆلگەندىن بېرى بۇ يۇرتنى ئۈچ ئامبال سوراپ ئۆتتى. ئۇ گەپنى شۇنىڭغا قاراپ ئېيتقانىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

جايلىرى بولۇر ئۇ دۇنيا

خان قاتتىق ئاغرىپ، ئۇزاق يېتىپ قاپتۇ. ئاخىر تېۋىپلىقتا داڭقى چىققان سەلەي چاققاننى چاقىرتىپتۇ. ئۇنىڭ جىمى شەرتلىرىگە كۆنۈپ:

— سېنىڭ دورا - دەرمانلارنى راسلاپ كېلىشىڭ ئۈچۈن، قانداق نەرسە ۋە ئوت - گىيالار كېرەك، تەپسىلىي ئېيتقايسەن، — دەپتۇ.

— شاھىمغا خوش ئاڭلانسۇن ئۈچۈن، بەزىم بىلەن ئېيتايمۇ، نەزىم بىلەنمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان.

خان ۋەزىرگە قاراپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىر ئەمر قىپتۇ:

— جانابى ئالىيلىرىنىڭ قۇلىقىغا تاراڭ - تۇرۇڭ ئاۋاز خۇشياقمايدۇ. چىرايلىق نەزىم بىلەن ئېيتىۋەر!

سەلەي چاققان مۇنۇ سەتىرلەرنى ئوقۇپتۇ:

تالقىنى مەرۋەت،
زەمزىمى شەربەت.
دارچىنى قوۋزاق،
خاكىينى دوۋزاق،

ئىسكەنجىۋىل شىپا.
تەرەنجىۋىل ئىپا:
شۇلارنى ئىچسە شاھىم،
يوقىلىپ غەم - ۋايىم.
ئەسقاتماستىن بۇ دۇنيا،
جايى بولۇر ئۇ دۇنيا.

نەرخىمۇ بىزچە بولۇشى كېرەك

بىر كۈنى سەلەي چاققان تۆمۈرچىلىك قىلىۋاتقانىكەن، بىر سۆلەتمەن كىشى كېلىپ، سالامىنىمۇ ئىلىك ئالماي، بېشىنى قاشلاپتۇ ۋە:

— خوتۇنۇم بىر نەرسىنى تۆمۈرچىگە بۇيرۇپ قوي دېگەنىدى. لاخشىگىر... ھە، ياق، قىسقۇچ! — دەپتۇ.

سەلەي چاققان شېرىكىگە كۆز قىسىپ:

— تەقسىر، قېنى بۇيرۇڭ، نېمە دېسىڭىز ياساپ بېرىۋېرىمىز، — دەپتۇ.

سۆلەتمەن كىشى دۇدۇقلاپ قاپتۇ:

— لاخشىگىر دېگىنى قانداقتۇ؟ قىسقۇچ دېگىنىچۇ...؟

— لاخشىگىر دېگىنىمىز تاجىكچە، قىسقۇچ دېگىنىمىز بىزچە.

— ھە! شۇ بىزچىسىنى ياساپ بېرىڭلار. ھەققى قانچە؟

— ئىككى تەڭگە.

— ئەرزانىراق بولمامدۇ؟

— ياق.

— نېمىشقا؟

— قىسقۇچ بىزچە بولغاندىكىن، نەرخىمۇ بىزچە بولۇشى لازىم. بولمىسا ياسىمايمىز، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

مال ئىگىسىنى دوراپ ...

بىر كۈنى ھاكىم ئوردا خادىمى سەلەي چاققاننى ھۇزۇرىغا چاقىرتىپ:

— مېنىڭ ئارغىمىقىم بۈگۈن كېچە ئۆلۈپ قاپتۇ. بۇ قانداق بولغىنى؟! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— ئىگىسىنى دوراپ ھارام بولغىنى، — دەپتۇ سەلەي چاققان ۋە «قالۇ ئىننا لىللاھى ۋە ئىننا ئىلەيھى راجىئۇن ... ياتقان جايى دوزاخ بولغاي» دەپ دۇئا قىپتۇ.

گاڭگىراپ قالغان ھاكىم:

— جەننەتتىن چىققان ئاتقا نېمە ئۈچۈن دوزاخ تىلەيسەن؟ — دەپ كۆزلىرىنى ئالايتىپتۇ.

— ئاتنىڭ جەننەتتىن چىققىنى تېخى نامەلۇم. لېكىن، ئارغىماقلىرىنىڭ ھارام بولۇپ قالغىنى راستتۇ؟... ھە، ئەمدى ھارامنىڭ جايى دوزاخ بولۇشى ئۆزلىرىگىمۇ مەلۇم.

مەشىق قىلدۇرماقتا

بىر كۈنى خان ئۆزىنىڭ بامدات نامىزىغا چىقالمىغانلىقىنى ئوردا مەزىنىنىڭ ئاۋازىنىڭ پەسلىكىدىن كۆرۈپ، تەنە قىلىپ:

— ئوردىغا ئاۋازى كۈچلۈكرەك بىر ئېشەك تېپىشساڭ بولمامدۇ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ، ئېشەكمۇ تېپىلىپتۇ.

كۆپ ئۆتمەي خان ئوردا ئەتراپىدىن چىققان ئېشەكنىڭ ئاۋازىدىن قىينىلىپ ئۇخلىيالماپتۇ. بۇ ئىشنى ئېنىقلىغان خان سەلەي چاققاننى ئۆز ھۇزۇرىغا چاقىرتىپ:

— ئېشىكىڭ نېمانچىۋالا ھاڭرايدۇ؟.. — دەپ قايناپتۇ.

سەلەي چاققان دەرھال خانغا تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ:

جانابىلىرىنىڭ ئاۋۇ كۈنكى: «ئوردا مەزىنلىكىگە ئاۋازى بەلەنرەك بىر ئېشەك تېپىشساڭ بولامدۇ؟» دېگەن بۇيرۇقلىرى جاكا قىلىنغاندىن بېرى مېنىڭ ئېشىكىم: «خاننىڭ ئەمرى ۋاجىپ» دەپ، مەزىن بولۇش ئۈچۈن ئۆز ئاۋازىنى مەشىق قىلدۇرماقتا، — دەپتۇ.

ياش ۋاقتىمدىمۇ چۈشكەن

سەلەي چاققان ئېتىزغا كېتىۋېتىپ، بىراۋنىڭ بېغىغا كىرىپتۇ ـ دە، ئەنجۈرگە راسا تويۇپتۇ ۋە بېلىگە بىر ئاز تۈگۈپ ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا، باغۋەن كېلىپ ئۇنى تۇتۇۋاپتۇ ـ دە:

— ئۇيالماي ساقىلىڭ چىققاندىمۇ ئوغرىلىققا چۈشتىڭمۇ؟ — دەپتۇ.

سەلەي چاققان دەرھال:

— ياق ئاكا، ياش ۋاقتىمدىمۇ چۈشكەن، — دەپتۇ.

ھەم كۆرمەس، ھەم كۆرەلمەس

خان ئوردا قازىسى ئۆلۈپ قالغاندا، سەلەي چاققاننى ۋاقىتلىق قازى قىلىپ تەيىنلەپتۇ. سەلەي چاققان قازى بولغاندىن كېيىن، خان بىر ياققا كەتكەندە ئوردىدىكى جاڭجاللارنىمۇ سورايدىغان بوپتۇ. بىر كۈنى سول قول ۋەزىر ئوڭ قول ۋەزىر ئۈستىدىن مۇنداق دەپ ئەرز قىپتۇ:

— مېنى ئۇ: «ھەق ـ ناھەقنى كۆرمەيلا مەسلىھەت بېرىدىغان قارىغۇ» دەپ ئارقامدىن تۆھمەت قىپتۇ. شۇنى ئايرىپ، ھۆكۈم شەرئى قىلىپ بەرسىلە، تەقسىر.

— شۇنچە يىللار مەنسەپدار بولۇشۇپ، ئۆزۈڭلارنىڭ سىرىنى

ئۆزۈڭلار بىلمەيسىلەر، مەنسەپدارلار يالغۇز كۆرمەسلا ئەمەس كۆرەلمەسمۇ بولىدۇ... دېمەك، مېنىڭ ئاخىرقى ھۆكمۈم شۇكى، جانابىلىرىمۇ ھەم كۆرمەس، ھەم كۆرەلمەس، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— بۇنىڭدىن ياخشىراق پەتىۋا يوقمۇ، تەقسىر؟ — دەپتۇ دەۋاگەر.

— شاھىم قازىلىققا ئارىلاشمىسا، شۇنداق ھۆكۈم چىقىراتتىمكى، ئۇ چاغدا سىز ئوردىدا كۆرەلمەس ئادەملا ئەمەس، بەلكى ئوردىدا كۆرۈنمەس ئادەمگە ئايلىنىپ كېتەتتىلە! — دەپتۇ سەلەي چاققان.

خان ھۇزۇرىدا

خان بىر سورۇندا ئولتۇرۇپ:

— مانا، مېنىڭ زامانىمدا قوينىڭ دۈمبىسىدە تورغاي ئۇۋىلايدىغان بولدى، — دەپ ماختىنىپتۇ.

— راست ئېيتتىلا تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ھەزرەتلىرىنىڭ زامانىدا تورغاي ئۇۋىلاشقا پەقەت قوينىڭ دۈمبىسىلا قالدى.

مەندىن قورقىدۇ

بىر كۈنى ئامبال سەلەي چاققاننى گەپكە سېلىپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈن ئۇنى ئۆيگە چاقىرتىپتۇ. سەلەي چاققان ئامبالنىڭ ھويلىسىغا ئەمدى قەدەم بېسىشىغا ھويلىدىكى كارىۋات ئاستىدا ياتقان ئىت ئېتىلىپ چىقىپ قاۋىغان پېتى سەلەي چاققاننىڭ پۇتىغا ئېسىلىپتۇ. سەلەي

چاققان ئەپچىللىك بىلەن ئىتنىڭ تۇمشۇقىغا بىرنى تېپىپتۇ. ئىت دومىلىغان پېتى ئورنىغا كىرىپ «غىڭ» قىلماي يېتىپتۇ.

— ھە، سەلەي، سەلەي دەپ قويساق نېمانچە يوغىناپ كەتتىڭ؟ — دەپتۇ ئامبال ئاچچىقلىنىپ، — يۈز - خاتىرە يوقمۇ، سەن زادى ھېچكىمدىن قورقمامسەن؟!

— قورقىمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

كارىۋاتتا ياتقان ئامبال ئۇنىڭ تۇنجى جاۋابىغا قىزىقىپ، ياستۇقتىن گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ ياندۇرۇپ سوراپتۇ:

— ئۇنداقتا كىمدىن قورقىسەن؟

— پاششاپتىن.

— پاششاپ كىمدىن قورقىدۇ؟

— بەگدىن.

— بەگ كىمدىن قورقىدۇ؟

— ئامبالدىن.

ئامبال گەپنىڭ ئاخىرى نەگە باراركىن، دەپ سوراۋېرىپتۇ.

— ئامبال كىمدىن قورقىدۇ؟

— ۋاڭدىن.

— ۋاڭ كىمدىن قورقىدۇ؟

— خاندىن.

ئامبال قىزىقىپ سوراشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

— خان كىمدىن قورقىدۇ؟

— تەتىيىدىن.

— تەتەي كىمدىن قورقىدۇ؟

— بوراندىن.

— بوران نېمىدىن قورقىدۇ؟

— ئەسكى تامدىن.

— ئەسكى تام نېمىدىن قورقىدۇ؟

— چاشقاندىن.

— چاشقان نېمىدىن قورقىدۇ؟

— مۈشۈكتىن.

— مۈشۈك نېمىدىن قورقىدۇ؟

— ئىتتىن.

— ئىت نېمىدىن قورقىدۇ؟

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، سەلەي چاققان ئالدىرىماي بۇرۇتىنى تولغاپ قويۇپ:

— ئىت مەندىن قورقىدۇ، — دەپ كارىۋات ئاستىنى كۆرسىتىپتۇ.

ساڭا بۇرۇت چىققاندىن كېيىن...

سەلەي چاققان كىچىك ۋاقتىدا «چوڭلار بىلەن بىللە ئولتۇرىمەن» دەپ، داستىخانغا كېلىۋالىدىكەن.

— بولمايدۇ، قوزام، — دەپتۇ ئانىسى، — سەن تېخى كىچىك. بۇرۇت چىققاندا ئاندىن چوڭلار قاتارىدا غىزالانساڭ بولىدۇ. سەلەي چاققان بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئىلاجسىز ئولتۇرۇپتۇ. نەق شۇ چاغدا ئۆيدىكى ئاسلان قورۇمىلارنىڭ پۇرىقىنى پۇراپ، ئۇنىڭ قېشىغا كەپتۇ. سەلەي چاققان ئاسلاننى ئىتتىرىۋېتىپ دەپتۇ:

— ئاسلىنىم، مېنى دورىما، ساڭا بۇرۇت چىققاندىن كېيىن چوڭلارنىڭ قېشىغا بار.

ئالىغاي

بىر كۈنى خان قامچىسىنى شىلتىپ سەلەي چاققانغا پوپۇزا قىلغىنىكەن، ئۇنىڭ بىر كۆزى قۇيۇلۇپ كەتكىلى تاس قاپتۇ ۋە كېيىن ئالىغايراق ساقىيىپتۇ. ئاردىن خېلى كۈنلەر ئۆتۈپ خان سارىيىغا يىغىلغان بەگ ـ تۆرىلەر: «سەلەي چاققان بولمىسا، سورۇن قىزىمايدۇ» دېيىشىپ ئۇنى چاقىرىپ كېلىشىپتۇ. سەلەي چاققان كاتتا سورۇن بولۇۋاتقان ئۆيگە كىرىپ، خاننىڭ ئالدىغا كەپتۇ ـ دە، ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماستىن ئىككى تەرەپتىكىلەرگە سالام بېرىپلا، ئۆز ئورنىغا بېرىپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇ ئىش كۆڭلىگە كەلگەن خان بىر تەرەپتىن ئۆتكەننى ئەسلىتىپ سەلەي چاققانغا ئۆزىنى تونۇتۇپ قويۇش، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنى مېھمانلار ئارىسىدا مەسخىرە قىلىپ ئابرۇيىنى تۆكۈش مەقسىتىدە:

— ئالىغاي كىشىنىڭ كۆزىگە بىر نەرسە ئىككى كۆرۈنسە كېرەك ـ ھە، سەلەي ئاخۇن؟ — دەپتۇ.

سەلەي چاققان:

— توغرا ئېيتىلا تەقسىر، ھازىر مېنىڭ كۆزۈمگە ئۆزلىرى تۆت پۇتلۇق بولۇپ كۆرۈنۈۋاتىلا، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

دۇنيادا ئەڭ سوغۇق نەرسە

بىر كۈنى شەھەر ھاكىملىرىدىن بىرى سەلەي چاققانغا خوتۇنلىرى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ:

— دۇنيادا ئەڭ سوغۇق نەرسە نېمە دېسە، مېنىڭ چوڭ خوتۇنۇمنى كۆرسەتسە بولىدۇ، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان بۇ گەپنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويۇپتۇ.

تومۇز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ھېلىقى ھاكىم بەگ - تۆرىلەرنى چايغا چاقىرىپتۇ. مېھمانلار كېلىپ ئولتۇرا - ئولتۇرمايلا:

— ۋاي ھاكىم، بەك ئۇسساپ كەتتۇق، ئاۋۋال بىزگە ئىچىدىغان سوغۇق نەرسە ئىلتىپات قىلسىلا، — دېيىشىپتۇ.

— ھەي سەلەي، — دەپتۇ ھاكىم، — ماڭ، ئۆيگە كىرىپ، نېمە سوغۇق بولسا، مېھمانلارغا شۇنى ئېلىپ چىق!

— خوپ! — دېگىنىچە سىرتقا يۈگۈرۈپتۇ سەلەي چاققان ۋە بىر پەستىلا قايتىپ كىرىپ:

— تەقسىر، ئۆيدىلا ئەمەس، بەلكى دۇنيا بويىچە ئەڭ سوغۇق بىر نەرسە ئېسىمگە كېلىپ قالدى، شۇنى ئېلىپ كىرەيمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ياخشى، ماڭ، چاپسان ئېلىپ كىر، — دەپتۇ ھاكىم ۋە

مېھمانلارغا قاراپ، — خۇداغا شۈكۈر، ئەزىز مېھمانلار ئۈچۈن ئۆيىمىزدە ھەممە نەرسە تېپىلىدۇ، — دەپ ماختىنىپتۇ.

شۇ ئارىدا سەلەي چاققان مېھمانلارنىڭ ئالدىغا ھاكىمنىڭ چوڭ خوتۇنىنى باشلاپ كىرىپتۇ.

دىدارىڭىزنى كۆرۈۋالسۇن

سەلەي چاققاننىڭ گەپ - سۆزلىرىدىن غەزەپلەنگەن ئامبال:

— بۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭ مەھكىمە تەرەپكە ئالدىڭنى قىلغۇچى بولما! — دەپ سەلەي چاققاننى ھۇزۇرىدىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ.

ئارىدىن بىر قانچە ئاي ئۆتۈپ، ئامبال ئۆز مۇلازىملىرى بىلەن ئوۋغا چىقىپتۇ. يولدا ئۇچرىغان كىشىلەر ئۇنىڭغا بېشى يەرگە تەگكۈچە ئېگىلىپ سالام بېرىپتۇ. كىشىلەر ئارىسىدا بىر ئادەم ئارقىسىنى قىلىپ تۇرغانىكەن. بۇنى كۆرگەن ئامبال ئەجەبلىنىپ ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— نېمە ئادەمسەن، بۇ قانداق قىلىق؟

— بۇنىڭدىن ئىككى ئاي ئىلگىرى مەھكىمە تەرەپكە ئالدىڭنى قىلغۇچى بولما دېگەنلىرى ئەسلىرىدە بولسا كېرەك، تەقسىر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان، — بۈگۈن ھەزرەتلىرىنىڭ ئوۋغا چىقىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ دىدارلىرىنى ئارقام بولسىمۇ كۆرۈۋالسۇن، دەپ بۇ يەردە تۇرغانىدىم.

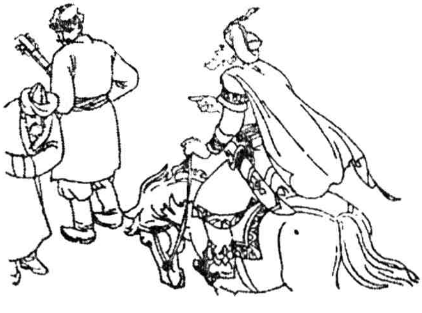

راست ئەخمەق

بىر كۈنى خان ۋەزىرلىرىگە:

— مېنىڭ ئەخمەقلىقىمنى سەنلەر چىقىپ ئېيتىشمىساڭ، خالايىق نەدىن بىلىدۇ. مەن راست ئەخمەقمۇ؟ قېنى ئېيتىش! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

ھەممە قورقىنىدىن شۈك بولۇشۇپ قاپتۇ.

— ئېيتىش!

سەلەي چاققان ئورنىدىن دەس تۇرۇپ:

— سىز راست ئەخمەق! — دەپتۇ.

— جاللات!

— مەرد بولۇڭ، شاھىم، ئىسپاتىم تەييار...

— ئېيت!

— بۇنى جانابلىرىنىڭ: «مېنىڭ ئەخمەقلىقىمنى سەنلەر چىقىپ ئېيتىشمىساڭ» دېگەن ھازىرقى سۆزلىرىنىڭ ئۆزىلا تەستىقلاپ تۇرۇپتۇ.

رازى بولۇشنى ئويلا، خەير

سەلەي چاققان يېزىدىن شەھەرگە كېلىۋاتسا، ئىخچام ۋە پۇزۇر كىيىنگەن بىر ئاتلىق بايۋەچچە ئۇچراپتۇ. ئۇ سالامنى يۈزەلا قىلىپ سوراپتۇ:

— مەن سەلەي چاققاننى ئىزدەپ كېتىۋاتىمەن، ئۇنى قانداق تاپقىلى بولىدۇ؟

— ئۇ كىشىنى تېپىش ئاسان، نېمە ئىشلىرى بار ئىدىكىن؟

ئاتلىق بايۋەچچە كۆرەڭلەپ، مەقسىتىنى بايان قىپتۇ:

— سۆزمەنباي دېگەن كىشى مەن بولىمەن. ئۇ كىشى بىلەن يالغۇز يەردە ئالداش ۋە سۆز ئويۇنلىرىدا بەسلىشىپ، ئۇتتۇرسام، مۇشۇ ئېتىمنى بېرىپ مەردلىك قىلماقچىمەن. ئۇتتۇرۇۋالسام، ئۇنى چوڭ مەرىكىگە تەكلىپ قىلغۇزۇپ، شۇ يەردە ئۇنى يەنە بىر يېڭىپ، مەن بىلەن ئالدىن مۆرىلىشىپ قويغانلارنىڭمۇ پۇلىنى يىغىۋېلىپ، ھەجگە بارماقچىمەن.

— پاھ، نېمىدېگەن خالىس نىيەت بۇ، مەنمۇ جانابلىرىنى ئارزۇ قىلىپ كېلىۋاتاتتىم. يولىمىز قىسقاردى، — دەپتۇ سەلەي چاققان ۋە ئۇنى ئاتتىن «ئىززەت» بىلەن چۈشۈرۈپ، سايىغا تەكلىپ قىپتۇ.

بايۋەچچە قىياق چۆپلەرنىڭ ئۈستىدە بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ:

— قېنى، مۇشۇ يەردە بىر ئاز سۆز ئويۇنى قىلساق قانداق؟ — دەپتۇ.

سەلەي چاققان سەل ئاقساپ قويۇپ:

— مەندىن سىز چەبدەس كۆرۈنىدىلا. مالال كۆرمىسىلە، بۇ تېرەككە چىقىپ، يولنىڭ ئىككى بېشىغا قاراپ باقسىلا. ئادەملەر بولمىسا خاتىرجەم ئويۇن باشلىساق، — دەپتۇ.

بايۋەچچە سىناۋاتسا كېرەك، دەپ دەررۇ تېرەككە كۆتۈرۈلۈپتۇ... ئاڭغىچە سەلەي چاققانمۇ ئاتلىنىپ، يول ئۈستىگە چىقىپ ۋارقىراپتۇ:

— ئاغىنە، ئالدىرىماي چۈش، بۇنىڭدىن ئارتۇق ئويۇن بولمايدۇ. ئەمدى ھاجى بولۇشنى ئويلىماي، رازى بولۇشنى ئويلا، خەير!

شۇنىڭدىن كېيىن خەلق ئارىسىدا مۇنداق قوشاقلار پەيدا بولغانىكەن:

يېڭىلىپتۇ سۆزمەنباي،
سەلەيگە تەڭ بولالماي.

ھە دېگەندە پىيادە،
يولدا قاپتۇ ئۇيالماي.

غوجام يەپتۇ سەلەيدىن،
ئۇنتۇلغۇسىز دەككىنى.
ئايرىلىپتۇ «تەلەيدىن»،
كۆرەلمەستىن مەككىنى.

سوئال - جاۋاب

خان ئۆزى بىلەن بىر سورۇندا ئولتۇرغان ئوردا ئەمەلدارلىرىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى سىناپ كۆرۈش مەقسىتىدە:

— مەن ئىشارەت بىلەن سوئال سورايمەن، كىم جاۋاب بېرەلەيدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئولتۇرغانلارنىڭ ھېچبىرى «مەن» دېيىشكە جۇرئەت قىلالماي، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم ئولتۇرۇشۇپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن سەلەي چاققان بىر يۆتىلىپ قويۇپ:

— مەن جاۋاب بېرەي، تەقسىر، — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ.

خان «يۇز نەدىن كېتىدۇ؟» دېمەكچى بولۇپ، يۇزنى سىزغانىكەن، سەلەي چاققان ئۇنىڭ مەقسىتىنى پەملەپ «گالدىن كېتىدۇ» دېمەكچى بولۇپ، گېلىنى سىلاپتۇ. خان «باش نەدىن كېتىدۇ» دېمەكچى بولۇپ بېشىنى سىزغانىكەن، سەلەي چاققان «ئېغىزدىن كېتىدۇ» دېگەندەك قىلىپ ئاغزىنى كۆرسىتىپتۇ. جاۋابتىن قانائەتلەنگەن خان نائىلاج ئوردا ئەمەلدارلىرىنى ئەيىبلەپ سەلەي چاققاننى تەرىپلەشكە مەجبۇر بولۇپتۇ.

نېمە تاتلىق

بىر كۈنى شەھەر ھاكىملىرىدىن بىرى سەلەي چاققاننى ئېلىپ ئوۋغا چىقىپتۇ. يولدا كېتىۋېتىپ، ئۇنى سىناش ئۈچۈن:
— بىر لوقما تاماق ئۈچۈن دۇنيادا نېمە تاتلىق؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تۇخۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

ئارىدىن ئۈچ يىل ئۆتۈپتۇ، ئۇلار يەنە ئوۋغا چىقىپتۇ، كېتىۋېتىپ ئالدىنقى قېتىم سوئال سورىغان يەرگە كەلگەندە ھاكىم: — نېمە بىلەن، — دەپ سوراپتۇ. سەلەي چاققان دەرھال: — تۇز بىلەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

دۇئا

شەھەر ھاكىمى «سەلەي چاققاننىڭ دۇئاسىنى ئالغان كىشى خۇدانىڭ ئىلتىپاتىغا سازاۋەر بولۇپ، كاتتا دۆلەتكە ئېرىشىدىكەن» دەپ ئاڭلاپ، ئۇنى مەھكىمىگە چاقىرتىپتۇ. سەلەي چاققان مەھكىمىگە كىرىپلا قىلۋگە قاراپ:
— خۇدايا پەرۋەردىگارا، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرۇپسەن، ھەممىگە قادىرسەن، ھازىرلا جەبرائىلنى ئەۋەتىپ ھاكىمنىڭ جېنىنى ئالغايسەن! دەپ دۇئا قىپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان ھاكىمنىڭ جان - پېنى چىقىپ:
— بۇ قانداق دۇئا، سەن ماڭا نېمە ئۈچۈن ئۆلۈم تىلەيسەن؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

سەلەي چاققان ھودۇقماستىن تەزىم قىلىپ:
— ھاكىم جانابلىرى، بۇ ئالەم تار، ئۇ ئالەم كەڭرى. ئۆزلىرىنى بالدۇرراق ئۇ ئالەمگە بېرىپ، نىيەت ئىقباللىرىغا

يارىشا دۆلەت كۆرسۇن دېدىم، — دەپتۇ.

ئامبالنىڭ خوتۇنى

سەلەي چاققان يامۇل بېغىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، ئىشىك ئالدىدا خىزمەتكارلىرى بىلەن بىللە تۇرغان ئامبالنىڭ خوتۇنى ئۇنى گەپكە سالماقچى بولۇپ:

— ھەي سەلەي، ھەجەپ تېز مېڭىپسەن، پۇتى كۆيگەن توخۇدەك، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان ئۇنىڭ نىيىتىنى چۈشىنىپ:

— ھە، ئىشىككە يۆلىنىپ تۇرۇپ قاپلا سولىشىپ قالغان خوخىدەك، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— ۋىيەي، مانىڭ گېپىنى قاراڭلا، بۇرۇتىنى دىڭگايتىۋاپتۇ جىگدىلىكتىكى شوخىدەك، — دەپ كۈلۈپ كېتىپتۇ ئامبالنىڭ خوتۇنى.

— ئالدىراپ ھىڭگايمىسىلا ئۇكلىۋەتكەن چوقىدەك، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ھەي، نېمانچە بويۇڭ ئۇزۇن، كاردىن چىققان سوقىدەك، — دەپتۇ ئامبالنىڭ خوتۇنى.

— بويۇمنى دېسىلە چىناردەك، بوينۇمنى دېسىلە يېڭى جۇۋازنىڭ ئوقىدەك، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— چوڭچىلىق قىلما، ئەينەككە قارا، كۆرۈنىسەن خۇددى دوقىدەك، — دەپتۇ ئامبالنىڭ خوتۇنى تېرىكىپ.

— ۋاي خېنىم كىمنى كۆرسىلە چاپلىشىۋالمىسىلا، كۆرۈك توخۇنىڭ پوقىدەك، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

گەپتە سەلەي چاققانغا تەڭ كېلەلمىگەن ئامبالنىڭ خوتۇنى رەللە بولۇپ، ئۆيىگە مېڭىپتۇ، سەلەي چاققان ھېچنېمە بولمىغاندەك يولىغا راۋان بوپتۇ.

يالغان چىش

سەلەي چاققان ھېيتگاھتا دۇكان ئاچقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، پۇزۇر ياسانغان بىر ئايال دۇكانغا كىرىپ:

— سەلەي ئاخۇنكا، ئۆتكەن ھەپتىدە مەن پىل چىشىدىن ياسالغان بىر قۇتىنى سىزدىن ئالغانىدىم، باشقا ئۇستىلارنىڭ دېيىشىچە: بۇ ھەرگىز پىل چىشىدىن ياسالغان قۇتا ئەمەس ئىكەن. پۇلۇمنى ياندۇرۇپ بېرىڭ! — دەپتۇ.

— كەچۈرسىلە خېنىم، راستىنىلا ئىش سىز دېگەندەك بولسا، بۇنىڭمۇ ھەيران قالغۇچىلىكى يوق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ھازىر جاھان بەك تەرەققىي قىلىپ كەتتى. ئېھتىمال، ھېلىقى پىل يالغان چىش سالدۇرغان بولۇشى مۇمكىن...

قاپقان

يۇرت چوڭلىرى قاتناشقان ھەرقانداق سورۇندا، سەلەي چاققان تۆردە ئولتۇرۇۋالىدىكەن، بۇنىڭدىن ھەسەت قىلىپ يۈرگەن بەگ - تۆرىلەر شەھەر ھاكىمىغا دادلاپتۇ:

ھاكىم سەلەي چاققاننىڭ ئەدىپىنى بېرىپ قويماقچى بولۇپ، زىياپەت ئۇيۇشتۇرۇپتۇ ۋە مېھمانخانىسىدىن چوڭ دەرۋازىغا قەدەر سۇ چېچىشنى بۇيرۇپ، ئاندىن سەلەي چاققاننى چاقىرىش ئۈچۈن كىشى ئەۋەتىپتۇ.

سەلەي چاققان دەرۋازا ئالدىغا كېلىپلا ئىشنىڭ تەكتىگە يېتىپ، بەلبېغى بىلەن قول ياغلىقىنى لايىنىڭ ئۈستىگە سېلىپتۇ - دە، ئۇنىڭغا دەسسەپتۇ ھەم بىر قەدەم ئالدىغا چامدىغاندا بەلباغ، ياغلىقىنى بىر قەدەم ئالدىغا يۆتكەپ، ئايىغىغا نەم تەگكۈزمەي سورۇنغا كىرىپتۇ.

ھاكىم باشلىق سورۇن ئەھلى:

سەلەي چاققان لاي كېچىپ، ئايىغىنى بۇلغىۋالىدۇ - دە، گىلەم ئۈستىگە چىقىشقا پېتىنالماي، بوسۇغىنىڭ يېنىدا — پەگاھدا ئولتۇرۇشقا مەجبۇر بولىدۇ، دەپ ئويلاشقانىكەن. ئويلىغانلىرىنىڭ ئەكسىچە، ئايىغىغا چىۋىننىڭ قانتىدەك داغ تەگكۈزمەي كىرىپ كەلگەن سەلەي چاققاننى كۆرۈپ ئۇلارنىڭ دىمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. سەلەي چاققان غالىبلارچە كۈلۈمسىرەپ، ئۇلار بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن بەخىرامان تۆرگە ئۆتۈپ ئۆز ئورنىدا ئولتۇرۇپتۇ.

گۆر كولاش

شەھەر ھاكىمى تاپشۇرۇق بەرمەكچى بولۇپ، سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— ھاكىمغا قانداق خىزمەت كۆرسىتىش قولۇڭدىن

كېلىدۇ؟

— گۆر كولاش، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

تۆھمەتچىلەردىن قۇتۇلۇش ئامالى

شەھەر ھاكىمى بىر كۈنى مىرزا، مىرشاپلىرى بىلەن ئولتۇرۇپ، سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— تۆھمەتچىلەردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن نېمە قىلىش كېرەك؟

— ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاۋۋال، تۆھمەتچىلەرنىڭ سۆزىنى ئاڭلايدىغان قۇلاقنى كېسىپ تاشلاش كېرەك، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

پاختا بىلەن زىغىر ماي

بىر يىلى خان ئەسەبىي كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، كەلسە - كەلمەس ۋارقىراپ - جارقىراپ، ئۆزىنى تۇتالمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. بۇ كېسەلگە ئوردا تېۋىپلىرى چارە قىلالمىغاندىن كېيىن، خان يەنە سەلەي چاققاننى چاقىرتىپ سوراپتۇ:

— مېنىڭ ئاغرىقىمنىڭ دورىسى نېمە؟

— شاھىم، ئۆزلىرىگە مەلۇمكى، ئەمنىڭ ئەيىبى يوق، دورىنىڭ ھارىمى. سىزنىڭ دورىلىرىمۇ ئازراق پاختا، زىغىر ماي. ئەگەر قىچا مېيى بولسا تېخىمۇ ياخشى... — دەپتۇ سەلەي چاققان.

كېلىشكەن ئۆلگە

بىر كۈنى ھاكىم سەلەي چاققاننى مەسخىرە قىلماقچى

بولۇپ:

— سەلەي، ئاتام بولسا قېرىپ قالدى، ئۇنىڭغا ئاتاپ كونىچە مەخسۇس ئۆي سالدۇرماقچىمەن، شۇ ئۆيگە مورا ئوچاق سېلىش كېرەك ئىدى، سەن شۇنىڭ ياخشى بىر ئۈلگىسىنى تېپىپ بېرەلەمسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تازا نادان كىشىكەنلا، ھاكىم ئاتىلىرىنىڭ پاختىلىق تامبىلىنى تامغا مىخلاپ قويۇپ، چۆرىسىنى، ئېغىنى سىزىۋالسىلا، شۇ راسا كېلىشكەن ئۈلگە ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

نامەلۇم بولسا كېرەك

بىر چوڭ باي زىياپەتتە ئولتۇرۇپ ئۆزىنىڭ كۆپ خوتۇنى بارلىقىدىن ماختىنىپ:

— بالىلىرىممۇ شۇنچە كۆپكى، ھەتتا بەزىدە قايسى بالام قايسى خوتۇندىن تۇغۇلغانلىقىنىمۇ بىلەلمەي قالىمەن، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان دەرھال ئېغىز ئېچىپ:

— دېمەك، باي ئاكا، سىز ئانىلىرىنى ئېسىگە كەلتۈرەلمىگەن بالىلارنىڭ دادىلىرىمۇ نامەلۇم بولسا كېرەك! — دەپتۇ.

مورا ئوچاققا تۇرخۇن

بىر كۈنى خان ئۆز بۇرنىنىڭ كېلىشكەن، قاڭشارلىق ئىكەنلىكىدىن ماختىنىپ، سەلەي چاققاننى گەپتە يەڭمەكچى بولۇپ، سۆز باشلاپتۇ:

— ھەي، قوشۇق بۇرۇن سەلەي، ئەگەر مېنىڭ بۇرنۇم

سېنىڭكىدەك بولسا نېمە قىلاتتىڭ؟

— ئەگەر جانابىي ئالىيلىرىنىڭ بۇرنى مېنىڭكىدەك بولسا، ئۇشۇق بۇرۇننى نېمە قىلاتتىم؟ تامبال ئۆلگىسىدە ياسالغان مورا ئوچاققا تۇرخۇن قىلىپ بېرەتتىم، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق.

ئۈركۈيمەن

ئامبالنىڭ يايىسى ئۆي كۆچمەكچى بولۇپ، ھاشارغا ئادەم تۇتۇش ئۈچۈن كوچىغا چىققانىكەن، سەلەي چاقچاق ئۇچراپ قاپتۇ.

— مەن بۈگۈن ئۆي كۆچمەكچى، ياردەم بېرەمسەن؟! — دەپ سوراپتۇ يايى.

— بولىدۇ، ئەمما، مەن ئۈركۈيمەن - دە، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق.

بۇ گەپكە ئىشەنمىگەن يايى «ئادەم دېگەنمۇ ئۈركۈمدۇ؟» دەپ قازاننى سەلەي چاقچاقنىڭ ئۈستىگە مەجبۇرىي ئارتىپ قويۇپتۇ. ئۇلار يولدا كېتىۋاتقاندا، چەتتىكى ھويلىدىن بىر ئىت قاۋاپ يۈگۈرۈپ چىقىپتۇ. بۇنى كۆرگەن سەلەي چاقچاق قازاننى تاشلاپ بەدەر قېچىپتۇ. قازان پارە - پارە بولۇپ كېتىپتۇ. يايى سەلەي چاقچاقنى قوغلاپ تۇتۇۋېلىپ، ئامبالنىڭ ئالدىغا سۆرەپ كىرىپتۇ. ئامبال يايىسىنى يېنىغا چاقىرىپ:

— مەن بۇنى گەپكە سېلىپ تۇراي، سەن كەينىدە تۇرۇپ، پەتنۇسنى يەرگە تاشلاپ باق، راست ئۈركۈمدۇ - يوق، سىناپ باقايلى، — دەپ پىچىرلاپتۇ. يايى سەلەي چاقچاقنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ پەتنۇسنى قولىغا ئاپتۇ.

— ھەي سەلەي، بۇنىڭ قازىنىنى نېمىشقا چېقىۋەتتىڭ، — دەپ سوراپتۇ ئامبال.

— مېنىڭ ئۈركۈيدىغان ئادىتىم بار ئىدى، — دېيىشىگە يايى قولىدىكى پەتنۇسنى تاراڭلىتىپ يەرگە تاشلاپتۇ. سەلەي چاققان ئۈركۈگەن بولۇپ سەكرەپ ئامبالنىڭ ئالدىدىكى سوراق شىرەسىنىڭ ئۈستىگە چىقىۋاپتۇ، ئۇ يەردىن ئېتىلىپ چۈشۈپ ئامبالنىڭ باش - كۆزلىرىگە دەسسەپتۇ، ئاندىن ئۆينى بىر ئايلىنىپتۇ - دە، ئىشىكنى چېقىپ قېچىپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ غەزەپلەنگەن ئامبال:

— مۇشۇنداقمۇ ئۈركۈيدىغان ئادەمنى مېنىڭ ئالدىمغا باشلاپ كىردىڭمۇ؟ — دەپ يايىنى راسا دۇمبالاپتۇ.

تۇتۇرۇق

بىر سوپى قارىماققا بەكلا تەقۋادار ئادەمدەك كۆرۈنگىنى بىلەن ئەسلىدە زىناخورلۇقتا ئۇچىغا چىققان ئادەم ئىكەن. ئۇ بىر كۈنى جامائەتكە ۋەز ئېيتىپ:

— خالايىق، بۇ دۇنيادا توغرا يولدىن تېيىپ، بۇزۇقچىلىققا بېرىلگەن بەندىلەر ئاخىرەتتە دوزاخقا تاشلىنىپ ئازاب چېكىدۇ... — دەپتۇ.

— زىناخورلارچۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان گەپ ئارىلاپ.

سوپى بۇ گەپنىڭ ئۆزى بىلەن ھېچبىر مۇناسىۋىتى يوقتەك پەسەنت قىلماي:

— زىناخورلار دوزاخ ئوتىدا كۆيىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

سەلەي چاققان يەنە سۆز قىستۇرۇپ:

— ئۇنداق بولسا، ئۇ دۇنياغا ھەممىدىن بۇرۇن ئۆزلىرى بارسىلا بولغۇدەك، — دەپتۇ.

سوپى ئەجەبلىنىپ سوراپتۇ:

— نېمە ئۈچۈن؟!

سەلەي چاققان ئۇنىڭ سوئالىغا سوئال بىلەن جاۋاب قايتۇرۇپ:

— تۇتۇرۇق بولمىسا، دوزاخنىڭ ئوتى قانداق يانىدۇ؟ — دەپتۇ.

تەخەي چوڭايسا ئېشەك بولىدۇ

بەگنىڭ ئالدىغا كەلسە چىشلەپ، كەينىگە ئۆتسە تېپىدىغان ئادىتىگە قاراپ كىشىلەر ئۇنىڭغا «ئېشەك» دەپ لەقەم قويۇپتۇ. بەگ بۇ لەقەمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، جامائەتنى چايغا چاقىرىپ: «مېنى ئېشەك دېمەڭلار» دەپ يالۋۇرۇپتۇ. بىر ئادەم: «ئېشەك دېمىسەك، نېمە دەيمىز؟» دەپ سورىغانىكەن، يەنە بىرسى «خوتەك» دەيمىز ـ دە، — دەپتۇ. بەگ نائىلاج رازى بوپتۇ.

بىر كۈنى بەگ سەلەي چاققانغا ئۇچراپ قېلىپ:

— بۇنىڭدىن كېيىن خەلق مېنى ئېشەك ئەمەس، خوتەك — تەخەي دەيدىغان بولدى، — دەپ كۆرەڭلەپتۇ.

سەلەي چاققان:

— تەخەيمۇ چوڭايسا ئېشەك بولىدۇ، — دەپتۇ كۈلۈپ.

ئاسماننىڭ ئېگىزلىكى قانچە؟

بىر كۈنى خان ئۆلىما - ھۆكۈمالىرىنى چاقىرتىپ: «سەلەي چاققاننى گەپتە راسا بىر چۈشۈرەيلى، ئىككىنچى ئېغىز ئاچالماي قالسۇن» دەپ مەسلىھەتلىشىپ، بىر ھېساب بەرمەكچى بوپتۇ ۋە سەلەي چاققاننى چاقىرىپ سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، يەتتە قات ئاسماننىڭ ئېگىزلىكى قانچە گەز، ئەڭ ئوتتۇرىسىدا كىم بار، ئەڭ تۆۋىنىدىچۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەگەر يۇقىرىدىن تۆۋەنگە ھېسابلىساق، بىر يەردە يەتتە — يەتتە، يەتتە يەردە يەتتە — قىرىق توققۇز، يەتمىش يەردە يەتتە — تۆت يۈز توقسان، يەتتە يۈز يەردە يەتتە — تۆت مىڭ توققۇز يۈز، يەتتە مىڭ يەردە يەتتە تۆت تۈمەن توققۇز مىڭ. يەتتە تۈمەن يەردە يەتتە — قىرىق توققۇز تۈمەن توقسان مىڭ. مانا شۇ سانلارغا يەتتىنىڭ تۆتىنى قوشۇپ، جەمئىيسىدىن ئەللىك تۆت تۈمەن تۆت يۈز ئەللىكنى ئېلىپ تاشلىساڭلار، ھېساب توپتوغرا چىقىدۇ. ئەمدى ئەڭ يۇقىرى قەۋەت — ئەرشىئەلا. ئۇ يەردە خۇدا تۇرسا، ئەڭ تۆۋەن قەۋەت — ئەلگە بالا. بۇ يەردە ئۆزلىرى تۇرىدىلا تەقسىر، — دەپ چىقىپ كېتىپتۇ.

ھەممە ئۆلۈم ئوردىدىن

بىر كۈنى خان يولدا مەپىدە كېتىۋېتىپ سەلەي چاققاننىڭ ھارغىنىغا قارىماي، ئۇزاقتىن - ئۇزاق قىزىق پاراڭلارنى قىلغۇزۇپ، كۆڭلىنى خۇش قىپتۇ. ئاخىردا ناپىسەنتلىك قىلدىمۇ ياكى كۈلكە تەس كەلدىمۇ، ئەيتاۋۇر، خان «يەل» قويۇپ بېرىپتۇ. خان ئوڭايسىزلىنىپ، نائىلاج گەدىنىنى تاتىلاپتۇ ۋە

گەپنى باشقا ياققا بۇراپتۇ:

— سەلەي، سەن زادى نەدىن؟

— ئوپالدىن.

— نېمىشقا شەھەرگە كېلىپ قالدىڭ؟

— قېچىپ ناپىسەنت، قوپالدىن...

— سەن يالغۇز ئوغۇلمىدىڭ؟

— ياق، بىز ئۈچ ئوغۇل ئىدۇق.

— سەن نەچچىنچىسى؟

— مەن كەنجىسى.

— ئاكىلىرىڭ بارمۇ؟

— ئۆلۈپ كەتكەن.

— ئۇلار نېمە بولۇپ ئۆلۈپ كەتكەن؟

— چوڭ ئاكام ئالۋان تۆلىيەلمەي، چۆلگە پالىنىپ، ئىسسىقتا ئۆلگەن. كىچىك ئاكام زۇلۇمغا چىدىماي، داردا — ئېسىقتا ئۆلگەن. ئەمدى مەن پاراڭ تۈگىمەي مەپىدە سېسىقتىن ئۆلىدىغان ئوخشايمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

يالتايغاق شاڭيۇ — داجىغاق قېچىر

سەلەي چاققان ئىلىغا چىققان بىر يىلى شاڭيۇ:

— ئېتىمنى ساتىمەن، ئالامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققاندىن.

— ئالسامۇ ئالاي، بىراق كىشىلەر سىزنى «گېپىدىن يالتايغاق» دەيدۇ. قانداق قىلسام بولاركىن، — دەپتۇ.

— سۆزىدىن قايتقان — نامەرد. قورقماي باھاسىنى سوراۋەر، قېنى، قانچە بېرىسەن؟ — دەپتۇ شاڭيۇ.

سودا باشلىنىپتۇ. سەلەي چاققان ئاتنى تۆت يۈز سەر كۈمۈشكە سېتىۋاپتۇ. بۇنى كۆرەلمىگەن بىر سودىگەر شاڭيۇغا

خۇشامەت قىلىپ: «مەن 500 سەر بېرىمەن دەپتىكەن، شاڭيۇ «خۇتۇنۇم ئۇرۇشتى» دەپ ئېتىنى قايتۇرۇۋاپتۇ.

بىر كۈنى سەلەي چاققان پىيادە سەھرادىن شەھەرگە كېتىۋاتسا، ئارقىسىدىن قېچىر قوشقان سايىۋەنلىك ھارۋىسىنى ئۆزى ھەيدەپ شاڭيۇ قوغلاپ يېتىپتۇ.

— قېچىر مۇبارەك! ئات قېچىرغا ئايلىنىپتۇ - دە، شاڭيۇم، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ئۇزۇن يولغا قېچىر ياخشى، كەل، ھارۋىغا ئولتۇرۇۋال، — دەپتۇ شاڭيۇ. سەلەي چاققان ھارۋىغا ئولتۇرۇپ:

— ئەكەلسىلە چۇلۋۇرنى، مەن خىزمەت قىلاي، — دەپ ھارۋىنى ئۆزى ھەيدەپتۇ. لېكىن، بىر دۆڭگە كەلگەندە، قېچىر تارتالماي، ئۇرغانسېرى ئارقىغا داجىۋېرىپتۇ...

شۇ چاغدا سەلەي چاققان ھارۋىدىن شارتلا چۈشۈپ:

— شاڭيۇكا، مانا بولدى ئىش تامام، مال ئىگىسىگە تارتىمىسا ھارام، تېخىمۇ ئۇچۇق ئايان بولدى سىر، يالتايغاق شاڭيۇم — داجىغاق قېچىر، خەير! — دەپتۇ - دە، پىيادە كېتىۋېرىپتۇ.

نېنىم بار

سەلەي چاققاننىڭ قەشقەردە ئىشلەمچىلىك قىلىپ يۈرگەن چاغلىرى ئىكەن. بىر كۈنى بايغا كۈنلۈك ئىشلەپ، چۈش ۋاقتىدا چاي ئىچىپ ئولتۇرسا، باي تالادىن كىرىپ قېلىپ، ئۇنىڭ ئاپقۇرىغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ:

— ناننى ئۆز يۇرتۇڭ — ئوپال كۆرۈنگۈدەك بېسىپسەن، بۇ قانداق بولغىنى؟

— ئىشقا قاراپ بولغىنى... غۇلجا كۆرۈنگۈدەك باسمىغىنىمغا شۈكۈر دېسىلە، بايكا! — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئەمدى پېتىمنى چۈشۈرمەي دەپ ئويلىغان باي گەپنى باشقا ياققا بۇراپتۇ:

— ئۇنداق بولسا راۋابىڭنى بىر چېلىپ بەرگىن، غۇلجىدا نېمەڭ بار ئىدى؟

سەلەي چاققان راۋاب بىلەن قوشاق باشلاپ، ئاخىرىنى شۇنداق چۈشۈرۈپتۇ:

غۇلجىدىمۇ ئېلىم بار،
قېرىنداشىم، ئىنىم بار.
قانچە باسسام تاۋاققا،
يېتىدىغان نېنىم بار.

كىم ئەڭ يامان؟

سەلەي چاققان غۇلجىغا بارغاندا، قازانچى مەھەللىسىدىكى بىر گەپدان ئادەم بىلەن ئاياللار ئارىسىدىكى نوچىلىق ھەققىدە سۆزلىشىپ قاپتۇ.

— سىز دۇنيادا قانداق كىشىنىڭ ئەڭ گەپدان، يامان ئىكەنلىكىنى بىلەمسىز؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان.

— قانداق ئادەم بولاتتى، — دەپتۇ ھېلىقى گەپدان سەلەي چاققاننى مەنسىتمىگەندەك، — بىزنىڭ شەھەردە بىر ئايال ھاكىم بار، ئاشۇ ئەڭ يامان.

— خاتا، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ئۇنداق بولسا كىم؟ — دەپتۇ گەپدان.

— چىش دوختۇرى، — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلۈپ كېتىپ، — پەقەت چىش دوختۇرىلا ئاياللارنى «ئاغزىڭىزنى يۇمۇڭ!» دەپ يۇمدۇرالايدۇ. شۇڭا، ئۇ ئەڭ يامان.

نېمىسىنى تۆكۈمەن

بىر كۈنى ھاكىم:

— زادى سېنىڭ مېنىڭ ئابرۇيۇمنى تۆكۈشتىن باشقا ئىشىڭ يوقمۇ؟ — دەپتۇ.

— يوق، — دەپتۇ سەلەي چاققان. ئۇنىڭ ئەيمەنمەي يوق دېگىنىگە كۈلگۈسى كەلگەن ھاكىم تەنە قىلىپ:

— ئۇنداق بولسا تۆكۈۋەر! — دەپتۇ.

— يوق ئابرۇيلىرىنىڭ نېمىسىنى تۆكۈمەن؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

كۈچۈك

ھاكىمنىڭ ئولتۇرۇپ «ئادەمنىڭ كىچىكى بولغۇچە، ئىتنىڭ كۈچۈكى بولغان ياخشى» دېگەن ماقال ئېسىگە چۈشۈپ قاپتۇ ـ دە، سەلەي نېمە دەيدىكىن دەپ سوراپتۇ:

— كىچىك بولغان ياخشىمۇ، كۈچۈك بولغان ياخشىمۇ؟

— ئاياشنى بىلمەيدىغان تاش يۈرەكلەر ئالدىدا كىچىك

بولغۇچە، رەھىمدىللار ئالدىدا كۆچۈك بولغان ياخشى.

— ئۇنداق بولسا، مەلۇمكى، مەن ساڭا... رەھىمدىل. دېمەك، بۈگۈندىن تارتىپ ئۆزۈڭنى كۆچۈكمەن، دەپ ئېلان قىلامسەن؟

— ئەگەر، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سىز پۈتۈن پۇقرانى يىغىپ، رەھىمدىل ئىكەنلىكىڭىزنى ئىسپاتلىيالىسىڭىز، ئېلان قىلىمەن.

... دەپتىمەن

خان ۋەزىرلىرى ئالدىدا سەلەي چاققانغا شۇنداق دەپتۇ:

— بەزى سۆز، تەلەپلەر بولسا ئۆزۈمگە ئۇتتۇر ئېيتماي، ۋەزىرلەر ئارقىلىق ئېيتىشىڭ ياكى لىپاپقا سېلىپ ئەۋەتىشىڭ كېرەك. شۇنىڭدا ماڭا تېخىمۇ ئىززەت - ئىكرام قىلغان بولىسەن.

كۈنلەر ئۆتۈپ، بىر كۈنى خان ئۆزىنىڭ چارباغ ۋە كېنىزەك مەلىكىلىرى سەيلە قىلىدىغان ھەرەمباغلىرىنى ماختاپ كېلىپ، سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— سەلەي، سەن قايسى بېغىمنى ياخشى كۆرىسەن؟

شۇ كۈنلىرى بويتاق يۈرۈپ قالغان سەلەي چاققان خۇشال قىياپەتتە:

— مەن كېنىزەكلىرى يۈرىدىغان باغلارنى ياخشى كۆرىمەن، — دەپتۇ.

خاننىڭ جەھلى چىقىپ:

— جاللات! — دەپ ۋارقىراپتۇ. لېكىن، دانا ئوڭ قول ۋەزىرى:

— سەۋرى قىلىڭ، شاھىم، — دەپ توختىتىۋېلىپ، قۇلىقىغا، — مۇددىئاسىنى ئاڭلايلى، بەلكى... — دەپ

پىچىرلاپتۇ. خان سەل پەسىيىپ:

— خەير، نېمە دېگىنىڭ بۇ؟ ئېيت! — دەپتۇ.

لىپاپ ئىچىدە دېگىنىم، شاھىم، پېقىرنى ئۆيلەپ قويارمىكىن، دېگىنىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— لىپاپ ئىچىدە! — خاننىڭ تىلى تۇتۇلۇپ قاپتۇ. سەلەي چاققان يەنە قۇتۇلۇپ قاپتۇ.

قىياپەت

كىشىلەر سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— ئەمەلدىن چۈشۈپ كەتكەن ئەمەلدارلار قانداق ئولتۇرىدۇ؟

— ئۇلار كىشى بار يەردە چالا كۆيگەن چۇچۇلىدەك يا كۆيەلمەي، يا كۆنەلمەي ئالىيىپ ئولتۇرىدۇ. كىشى يوق يەردە ئۆچۈپ قالغان چىراغپايدەك يا بىلىنمەي، يا كۆرۈنمەي قارىيىپ ئولتۇرىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

دېھقان ئۇلۇغ

بىر كۈنى خان سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— خان ئۇلۇغمۇ؟ دېھقانمۇ؟

— ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن قالغان ھېكمەتكە ئىشىنەملا، شاھىم؟

— ئەلۋەتتە.

— پادىشاھلىقتىن يىقىلساڭ ناۋايلىق قىل، ناۋايلىقتىن يىقىلساڭ دېھقانچىلىق قىل، دېگەن ئەجدادلىرىمىز. دېمەك، دېھقان ئۇلۇغ.

— ئۇنداق بولسا سەن بۈگۈندىن باشلاپ ئوردىدىكى

ناۋايلىقتىن بوشاندىڭ. ئىشىڭنى باشقىلارغا تاپشۇرۇپ بېرىپ دېھقانچىلىقىڭنى قىل! — دەپتۇ خان.

— مېنىڭ بىر سوئالىم بار، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— خان قانداق ۋاقىتتا يىقىلىدۇ؟

— جەڭدە يېڭىلگەندە.

— «جەڭ مەيدانىنىڭ جېنى — دان مەيدانى» دېگەن ھېكمەت توغرىمۇ؟

— توغرا.

— ئەمدى، خەير، — دەپ سەلەي چاققان چاپىنىنى دولىسىغا تاشلاپتۇ...

— ئۆز كەمچىلىكىنى تەن ئېلىش — مەردلەرگە خاس. قايت ئوردىغا، ئىلتىماس!

— شىر باسقان ئىزدىن قايتماس.

ساقال دورا بولۇپ...

قەشقەرنىڭ ئەڭ چېتىدە بىر ئالىمنىڭ تېۋىپلىقتا نامى چىقىپ، داڭقى ئالەمگە پۇر بوپتۇ. شۇ كۈنلەردە خان قاتتىق ئاغرىپ قېلىپ، تېۋىپلا بولسا چاقىرتىپ يۈرگەن چېغى ئىكەن. داڭقى چىققان تېۋىپقىمۇ دەررۇ ياساۋۇل ئەۋەتىلىپتۇ. لېكىن، ئۇ ماڭا ھارۋىدا يول ئازابى ئېغىر كېلىدۇ، دەپ كەلمەپتۇ. بۇنى بىلگەن خان گەپ بىلەن بولسىمۇ ئېلىپ كېلەلەيدۇ، دەپ سەلەي چاققاننى ئەۋەتمەكچى بوپتۇ. سەلەي چاققان: «قولۇمغا بۇيرۇق يېزىپ بېرىڭلار» دەپتۇ. ئۇ پەرماننى ئېلىپ، داڭلىق تېۋىپنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. تېۋىپ پەرماننىڭ ئاخىرقى جۈملىسىنى ئوقۇپ كۈلۈپ، ئۇزۇن ئاق ساقىلىدىن ئىككى - ئۈچ تال يۇلۇپ بېرىپتۇ. ئىشنىڭ كۈتكىنىدەك بولغىنىدىن مەمنۇن بولغان سەلەي چاققان ئۇنى ئېلىپ كېلىپ خان ئالدىغا قويۇپتۇ:

— بۇ نېمە گەپ؟ — دەپتۇ ۋەزىر ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ.

— ئۆزلىرى يازغان پەرماندا: «كەلمىسە ساقىلىدىن يۇلۇپ ئېلىپ كېلىنسۇن» دېيىلگەنىكەن. ساقال دورا بولسا كېرەك، دەپ بىچارىنى چىرقىرىتىپ يۈرۈپ، ساقىلىدىن يۇلۇپ كەلدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان. بۇ سۆزلەرنى غەزەپ بىلەن ئاران ئاڭلاپ تۇرغان خان:

— ھەممىڭ كازراپ، تۇز كور! — دەپ بىرلا ۋارقىراپ يېتىپ قاپتۇ.

چىشىنى بىلەۋاتىدۇ

يۈز بېشى باشلىق جامائەت ناماز بامداتتىن يېنىپ، قوشنا مەھەللىگە تويغا ئاتلىنىپتۇ. سەپنىڭ ئالدىدا ئاتلىق كېتىپ بارغان يۈز بېشىنىڭ ئاستىدىكى ئېگەر «غىچ، غىچ، غىچ» قىلىپ غەلىتە ئاۋاز چىقىرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان يىگىتلەرنىڭ بىرى قىزىقچىلىق قىلىپ:

— يۈز بېشىنىڭ ئارقىسىدا بىر نەرسە سايراۋاتىدىغۇ؟ — دەپتۇ.

— يۈز بېشى نەپسى تاقىلداپ، تويدا تارتىلىدىغان گۆشلۈك پولۇنى كۆپرەك يېيىش ئۈچۈن چىشىنى بىلەۋاتىدۇ، — دەپ گەپ قىستۇرۇپتۇ سەلەي چاققان.

شەيتان سىزدىن قورقىدۇ

بۇزۇقچىلىقتا ئۇچىغا چىققان بىر كىشى سەلەي چاققانغا ھال ئېيتىپ:

— بۇ دۇنيادا ماڭا ھېچ نەرسە قورقۇنچلۇق ئەمەس، پەقەت شەيتان يولۇمدىن ئازدۇرمىسىدى، دەپ ئەندىشە قىلىمەن، — دەپتۇ.

— ئورۇنسىز ئەنسىرىمەڭ، بۇرادەر، — دەپتۇ سەلەي چاققان جاۋابەن، — قىلمىش - ئەتمىشلىرىڭىزنى كۆرسە، شەيتانمۇ سىزدىن قورقىدۇ.

چاشقان ئىلىپ قاچتى

سەلەي چاققان كۈن كەچۈرۈش كويىدا مەھەللىدىكى باينىڭ ئۆيىدە چاكار بولۇپ يۈرگەن كۈنلەردە، باي پىلىكتە بۇرۇتىنى مايلاپ، نامازغا يىغىلغان جامائەت ئالدىدا:

— بۈگۈن بىزنىڭ مەزلۇم ئوخشىتىپ پولۇ ئېتىپتىكەن، بىر لېگەن ئاشنى قويماي يەۋەتتىم، — دەپ ماختىنىپتۇ. بۇنداق ماختىنىش ئايدىن - ئايغا، يىلدىن - يىلغا داۋاملىشىپتۇ.

بىر كۈنى باي ئادىتى بويىچە مايلانغان بۇرۇتىنى سىلاپ تۇرۇپ ماختىنىۋاتقاندا، باينىڭ بۇ قىلىقىدىن بىزار بولغان سەلەي چاققان قولىدىكى قۇرۇق لېگەننى تاراڭلىتىپ يەرگە تاشلاپ:

— ئەستاغپۇرۇللا، يامان بولدى... — دېگىنىچە ھويلىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپتۇ.

چۆچۈپ كەتكەن باي:

— ھەي، سەلەي نېمە بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان كىشىلەرگە كۆزىنى قىسىپ قويۇپ:

— ۋاي ئاكا، بۆرۈتلىرىنى مايلايدىغان پىلىكنى چاشقان ئېلىپ قاچتى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

قازىنىم تۇغۇپ قالدى

بىر جازانىخور سەلەي چاققاندىن قازان سوراپ كىرىپتۇ.

— سىزدىن قازان ئايلانسۇن قوشنا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بىراق، تۈنۈگۈن ئاخشام قازىنىم تۇغۇپ قالدى، بىر نەچچە كۈن سەۋرى قىلىپ تۇرۇڭ.

— قۇرۇق باھانىڭىزنى قويۇڭ، — دەپتۇ جازانىخور تېرىكىپ، — قازان دېگەنمۇ تۇغامدۇ؟

— ھەي بۇرادەر، — دەپتۇ سەلەي چاققان جاۋابەن، — سىزنىڭ بىر تەڭگىڭىز يىلىغا ئون قېتىم تۇغسا ھېچ گەپ يوق، مېنىڭ قازىنىم ئەل ئۆمرىدە بىر قېتىم تۇغسا نېمە بوپتۇ؟

قېتىق بارمۇ؟

سەلەي چاققان بىر كۈنى ئىشىك ئالدىدىكى دەرەخكە چىقىپ شاخ كېسىۋاتسا، بېخىل باي قوشنىسى تاۋاق كۆتۈرۈپ كېلىپ:

— ۋاي سەلەي ئاخۇن، بارمۇ سىز، كۆرۈنمەي كەتتىلىغۇ؟... — دەپ ئەھۋال سوراپ كېتىپتۇ.

سەلەي چاققان ئۇنىڭ لولىلىقىغا ھەيران بولۇپ قاراپ تۇرۇپتۇ. باي:

— سەلەي ئاخۇن، يەرگە چۈشسىلە، زۆرۈر بىر ئىش چىقىپ قالدى، چاپسانراق بولسىلا، — دەپ ئالدىرىتىشقا باشلاپتۇ ۋە سەلەي چاققان يەرگە چۈشكەندىن كېيىن:

— ئۆيلىرىدە قېتىق بارمۇ؟ — دەپ قاچىسىنى تەڭلەپتۇ. سەلەي چاققان گەپ قىلماي ئۇنى ئىشىك تۈۋىدە قالدۇرۇپ ئۆيىگە كىرىپ كېتىپتۇ. باي خېلى ئۇزاق ساقلاپ ئاخىر كەلگەن تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. سەلەي چاققان ئۆيىدىن چىقىپ قارىسا، باي دەريانىڭ ئۇ قېتىدا كېتىپ بارغۇدەك. سەلەي چاققان قولىنى كۆتۈرۈپ:

— ۋاي تەقسىر، قايتىپ كەلسىلە، تېز بولسىلا، — دەپ توۋلاپتۇ.

باي ئارقىسىغا قاراپ «بارايمۇ، بارمايمۇ؟» دەپ ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن سەلەي چاققان يەنە توۋلاپتۇ. باي ئاخىر «شۇنچە ساقلاپ تۇرۇپ قۇرۇق قايتىپ كېتەمدىمەن؟ نېمە بولسا بولسۇن، بېرىپ باقاي» دەپ يېنىپ كەپتۇ. باي ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە سەلەي چاققان:

— ئۆيدە قېتىق يوق ئىدى، ئېيتىپ قوياي دەپ چاقىرغانىدىم، — دەپتۇ. باي تېرىكىپ:

— بۇ قانداق گەپ؟ ئادەمنى ساقلىتىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە دەريادىن ئۆتۈپ بولغاندا چاقىرىپ قېتىق يوق ئىكەن دېگۈچە، باشتىلا شۇنداق دېسىلە بولماسمىدى؟ — دەپ رەنجىپتۇ.

— خاپا بولمىسىلا تەقسىر، مېنىمۇ دەرەختىن چۈشۈرمەي تۇرۇپ ئۆيۈمدە قېتىق بار - يوقلۇقىنى سورىسىلا بولماسمىدى؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

ياخشى بولاتتى

سەلەي چاققان قېرىغانسېرى قۇلىقى تۇزۇك ئاڭلىمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. خان شۇ باھانە بىلەن سەلەي چاققاننى زاڭلىق قىلىپ، مۇنداق دەپتۇ:

— سەلەي، قۇلىقىڭ ناچارلىشىپ قالغانمۇ - نېمە، ئېشەكنىڭ قۇلىقى بىلەن ئالماشتۇرۇۋالساڭ بولارمىكىن.

— ھېچقىسى يوق، تەقسىر. ئۆزلىرىمۇ مېڭىلىرىنى ئېشەكنىڭ مېڭىسى بىلەن ئالماشتۇرۇۋالسىلا ياخشى بولاتتى، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئوخشاپ قاپتۇ

بىر باي سەلەي چاققان بىلەن كۆپ ئېيتىشىدىكەن. لېكىن، ئۇ قانچە يېڭىلىپ تۇرسىمۇ، شۇنچە يېپىشىدىكەن. بىر كۈنى كەچتە باي ئۇزاق ئويلاپتۇ: ئەمدى تاپتىم، ئەتە سەلەيگە «ئىتتىن قورقاملا؟» دەيمەن. ياق دېسە، «ئىتتىن قورقمىسىلا، ناۋايلىق قىلىپ يۈرگۈچە، دېۋانە بولۇپ يۈرسىلە» دەيمەن. شۇنىڭ بىلەن گەپتە يېڭىۋالىمەن دەپ ئۆزىچە خۇش بولۇپ ئۇخلاپ قاپتۇ.

ئەتىسى ئۇ سەلەي چاققاننى ئۇچرىتىپ سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، سىز ئىتتىن قورقاملا؟

— سىزچۇ؟

— مەنغۇ قورقمايمەن. سىزدىن سوراۋاتىمەن؟

— ھە، مەنمۇ سىزدەك ئىتتىن قورقمايمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان. شۇنىڭ بىلەن باي ئىتقا ئوخشاپ قاپتۇ.

مېنىڭ ئېشىكىم قىخ!

يۇرت بېگى دەرۋازىسى ئالدىدا تۇرسا، كوچىنىڭ چېتىدىن سەلەي چاققان ئېشىكىنى تىكراڭلىتىپ كېلىپ قاپتۇ. ئۇنىڭ شۇ ھالىتىنى كۆرەلمىگەن باي سالامنى ئىلىك ئالغان بولۇپ، ئىككى بىسلىق سوئال تاشلاپتۇ:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، سەلەي ئاخۇن، كىمنىڭ ئېشىكى؟

— باي غوجام مېنىڭ ئېشىكىم. قىخ! ھارام ئۆلىدىغان! — دەپتۇ سەلەي چاققان ۋە ئارقىسىغا قاراپمۇ قويماي كېتىپ قاپتۇ.

مۆچىلى ئەجدىھا

سەلەي چاققاننى «ئۆتىمەن» دەپ ئويلاپ يۈرگەن ئامبال بىر كۈنى «يىلنامە»، «ياشنامە» دىكى سوئاللار بىلەن يەڭمەك بولۇپ گەپ باشلاپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، سېنى ھەممىنى بىلىدۇ، دەيدۇ قېنى ئېيتقىنا، مېنىڭ يېشىم بىرى كەم قىرىقتا، مۆچىلىم نېمە؟

سەلەي چاققان دەررۇ ھېسابلاپ، كۆرسىتىپ بېرىپتۇ:

— چاشقاندىن - چاشقان — ئون ئىككى يىل. توخۇدىن - توخۇ — ئون تۆت، يىلاندىن - يىلان — ئون ئۈچ. ئۈچ جەمئىي سىزنىڭ ياشلىرى بولسا، دېمەك جانابلىرىنىڭ مۆچىلى ئەجدىھا.

— يىلان 40 يىلدا ئەجدىھا بولسا... بىر يىل كەمغۇ؟

— ئاللا سىزگە يەنە بىر يىل ئۆمۈر بەرمەسمۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ھېساب

سەلەي چاققان كېتىۋاتسا، بىر دۇكانچى ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپتۇ - دە:

— سىزدە ئون تەڭگە پۇلۇم قېلىۋىدى، شۇنىڭ ھېساب - كىتابىنى قىلىشىۋالساق، — دەپتۇ. ئىككى ئوتتۇرىدا ھېساب باشلىنىپتۇ:

— توغرا، ئون تەڭگىلىرى بار ئىدى. ھېلىقى ۋاختا ئۈچ تەڭگىلىرىنى ئالدىلىمۇ؟

— ھە.

— ئەتە بازار كۈنى ئۈچ تەڭگىلىرىنى بېرىمەن.

— ھە.

— يەنە ئۈچ تەڭگىنى بازاردىن كېيىن بەرسەم، نەچچە پۇللىرى قالىدۇ؟

— بىر تەڭگە.

— مانا بىر تەڭگىلىرى. تۈگەشتۇقمۇ؟

— ھەئە.

— خەير.

بۇ كىمنىڭ قىلغان ئىشى؟

ئوپالدىكى ئازنا مەسچىتىنىڭ ئىمامى ناھايىتى ئۇزاق ۋەز ئېيتىپتۇ. ئوما ۋاقتى بولغانلىقتىن، جامائەت ئالدىراپ تۇرغانىكەن، تۇيۇقسىز ئىمامنىڭ ئالدىغا بىر باغاقچە چىقىپ قاپتۇ.

— مەن ھازىرلا تاپشۇرۇۋالغان بىر خەۋەرنى ئوقۇپ بېرىمەن، — دەپتۇ ـ دە، كۆزەينىكىنى تاقاپ، خەتنى ئۆز ئەينى ئوقۇشقا باشلاپتۇ:

— تەقسىر، چىشىڭىزغا بىر تال پالەك يوپۇرمىقى چاپلىشىپ قاپتۇ. خەتنى سەلەي چاققان يازغانىكەن.

— ھە، نېمە چاپلىشىپ قاپتۇ؟ — دەپ قىزىرىپ كېتىپتۇ ئىمام، — بۇ كىمنىڭ قىلغان ئىشى؟

تەرلىنىش

سەلەي چاققاننىڭ ھەم باي، ھەم بېخىل بىر قوشنىسى بولۇپ، مال - دۇنيا يىغىمەن، دەپ تويغۇدەك تاماقمۇ يېمەي، كۈندىن - كۈنگە ئاجىزلاپ كېتىپتۇ. ئۇ تېۋىپقا كۆرۈنگەندىن كېيىن سەلەي چاققانغا ھال ئېيتىپتۇ:

— تېۋىپقا كۆرۈنسەم، بىرەر مال سويۇپ، تېرىسىدە تەرلىنىڭ دەۋاتىدۇ. قاراپ تۇرۇپ بىر مالنىڭ جېنىغا زامىن بولغۇم كەلمىدى، سىزنىڭچە قانداق قىلسام بولار؟ — دەپتۇ.

— تېۋىپنىڭ بۇيرۇقى شۇ بولسا، ئاسان ئىش ئىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان مەسخىرە قىلىپ، — بىزنىڭ ئۆيدە ئۆتكەن يىلى قۇربان ھېيتتا سويغان بىر قوينىڭ تېرىسى بار، شۇنىڭدا تەرلىنىۋالسىلا.

ئېشەكچىلىك بولۇش

بىر قېتىمقى مەشرەپ سورۇنىدا پاشاپبەگ سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، نېمىشقا ئادەم ئېشەكچىلىك بولالمايدۇ؟

— سەنمۇ ئۈستۈڭگە ئادەمنى مىندۈر!

— كىمنى مىندۈرىمەن؟

— ئەلۋەتتە خوتۇنۇڭنى، ئۇنىڭ قولىغا تاياقنى تۇتقۇزۇپ. راسا سانجىتىپ مېڭىپ باق، قاشاڭ بولۇپ كۆرۈن، شۇ چاغدا ئېشەكچىلىك بولالايسەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

ئۇ مىنىمەي يەپ قويىدۇ

سەلەي چاققان ئۆينىڭ ئالدىدا نەۋرىسىنى بېقىپ ئولتۇرسا قوشنىلاردىن بىرسى سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، بەزىلەرنىڭ بالىلىرى چىرايلىق بولىدىكەن، بەزىلەرنىڭ بالىلىرى سەت تۇغۇلىدىكەن. بۇ نېمە سەۋەبتىن؟

— بالىلىرى سەت بولغانلار چىرايلىقنى دوراپ تۇغۇلغانلار.

— بالىلىرى چىرايلىق تۇغۇلغانلارچۇ؟

— خۇدانىڭ بەرگىنىنى ھېساب دېگەنلەر.

— بۇ قانداق گەپ؟

— بۆرە كىيىكنى يېسە كىيىك تۇغامدۇ؟ نادان.

— قانداق قىلسا بولىدۇ؟

— كىيىك تاپاي دېسەڭ بۆرە تېرەڭنى تاشلاپ كىيىك بول، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئېشەك مىنگەن بۆرىنى نەدە كۆردۈڭ؟ ئۇ مىنىمەي يەپ قويىدۇ.

قايسىسى ياخشى ئۆزۈڭ تاللا!

سەلەي چاققان كۇچاردا مەشرەپ ئويناپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىر يىگىت سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، بىزنىڭ بۇ يەردە «پەرھات - شىرىن» ياشاپ ئۆتكەن، سىزنىڭچە خۇداغا ئاشىق بولغان ياخشىمۇ؟ ياكى مەشۇق بولغان ياخشىمۇ؟

— ۋاي ئۇكام، — دەپتۇ سەلەي چاققان، ئاللانىڭ شېرىكى يوقتۇر. ئۇ، ئاشىق - مەشۇق دېگەن سۈپەتتىن پاكتۇر. ئەركەك بولساڭ خۇدا سېنى بىر مەككە ئاشىق قىلىدۇ، مەدەك بولساڭ

خۇدا سېنى بىر ئەينەككە مەشۇق قىلىدۇ، قايسىسى ياخشى ئۆزۈڭ تاللا!

گىلەمگە ياماقلىق

ئۆزىنى قالتىس ھېسابلايدىغان بىر گەپتان سەلەي چاققاننى گەپتە چۈشۈرۈش ئۈچۈن كېلىپ ئۇنىڭ دەرۋازىسىنى قېقىپتۇ. ئۆيدىن ئون ياشلار چامىسىدىكى بىر بالا چىقىپ ئىشىكنى ئېچىپتۇ.

— داداڭ بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ھېلىقى كىشى.

— يوق، — دەپتۇ بالا، — نېمە ئىشىڭىز بار ئىدى؟

— قىرىق ھارۋىغا بېسىپ كەلگەن بىر پارچە گىلەم بار ئىدى، داداڭنى سۇ قىلىپ بېرەرمىكىن، دەپ كەلگەنىدىم.

— خويمۇ ياخشى گەپ بولدى، — دەپتۇ بالا ئۇنىڭ پوچىلىقىنى ھېس قىلىپ، — ئۆتكەندە ئۆيدىكى گىلىمىمىزنىڭ بىر بۇرجىكىگە ئوت چاچراپ كېتىپ كۆيۈپ قالغانىدى، دادام ياماقلىق ئۈچۈن سىزنىڭكىدەك چوڭراق بىر گىلەم ئىزدەپ بازارغا كەتتى، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان گەپتان سەلەي چاققاننىڭ كىچىككىنە بالىسى شۇنچە چېچەن، سۆزمەن تۇرسا، ئۆزىگە گەپ توغرا كەلمىگۇدەك، دەپ كېتىپ قاپتۇ.

ئىتنى دۇمبالاش

بىر كۈنى سەلەي چاققان ئېشىكنى مىنىپ تويغا كېتىۋاتسا، مەلۇم ھويلىدىن تۇيۇقسىز بىر قارا ئىت چىقىپ، ئالدىنى توسۇۋاپتۇ. غەزىپى ئۆرلىگەن سەلەي چاققان ئېشەكتىن سەكرەپ چۈشۈپ قولىدىكى تايىقى بىلەن ئۇنى راسا ئۇرۇپتۇ.

ئىتنىڭ قاتتىق غىڭشىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغان بەگ ئۆيىدىن شاپاشلاپ چىقىپتۇ - دە، سەلەي چاقانغا كايىپ:

— يۈز - خاتىرە يوقمۇ، بۇنى شۇنچىۋالا ئۇرامسەن؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— خاپا بولمىسىلا تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاقان كۈلۈپ تۇرۇپ، — بۇنىڭ بىلىگە تەگكەن تاياقنىڭ سىزنىڭ باشلىرىنى ئاغرىتىدىغانلىقىنى بىلمەپتىمەن.

ئانىسىنىمۇ دوراپتۇ

بەگنىڭ ئەركە - نايناق ئوغلى كوچىدىن ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ ھەممىسىگە تاش، چالما ئاتىدىكەن. بىر كۈنى سەلەي چاقان ئۆتۈپ كېتىۋاتسا، ئۇنىڭغىمۇ چالما ئېتىپتۇ. نەپرەتلەنگەن سەلەي چاقان:

— ھەي، سەن بەگنىڭ بالىسىغۇ؟ نېمانچە ئەدەپسىزلىك قىلىسەن؟ — دەپتۇ.

— سېنىڭ كارىڭ نېمە؟ يولۇڭغا ماڭ، — دەپتۇ بالا كۆزىنى قىسىپ.

— قارا سېنى، داداڭدىن ئادەم ئۇرۇشنىلا ئۆگەندىمىكىن دېسەم، ئاناڭدىن كۆز قىسىشنىمۇ ئۆگىنىپسەن - دە، — دەپتۇ سەلەي چاقان.

توغرا يېزىپتىمەن

سەلەي چاقان ئۇستا خەتتات بولغانلىقتىن يۇرت قازىسى ئۇنىڭغا:

— سىز ھۆسنخەتنى ياخشى يازىسىز، مۇنۇ تاختىغا

«شەرىئەت مەھكىمىسى» دەپ يېزىپ بېرىڭ، كۆرگەن كىشى ھەيران قالسۇن، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان قولىغا قەلەم ئېلىپلا «چوماقچىلار مەھكىمىسى» دەپ يېزىپتۇ. قازى غەزەپلىنىپ سەلەي چاققاننى قىرىق دەررە ئۇرۇشقا بۇيرۇپتۇ. سەلەي چاققان قەددىنى رۇسلاپ، قازىغا ھومىيىپ:

— ھەقىقەتەن توغرا يېزىپتىمەن، بۇ جاي ئىسمى - جىسمىغا لايىق چوماقچىلار مەھكىمىسى ئىكەن، — دەپتۇ.

ئېشەك ئېشەكنى كۆرسە ھاڭرايدۇ

بىر كۈنى سەلەي چاققان تۇغقان يوقلاشقا كېتىۋېتىپ، يېرىم يولدا يۇرتىنىڭ بېگى بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. بەگ سەلەي چاققاندىن سالام تەمە قىلىپ قاراپتۇ. سەلەي چاققاننىڭ ئېشىكى بەگكە قاراپ ھاڭراپتۇ. بەگنىڭ سەپرايى ئۆرلەپ:

— ھەي سەلەي، ئېشىكىڭ نېمە ئۈچۈن ماڭا قاراپ ھاڭرايدۇ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— ھۆرمەتلىك بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان بەگكە قاراپ، — بۇنىڭغا ھەيران قالمىسىلا، ئېشەك ئېشەكنى كۆرسە ھاڭرايدۇ.

ئەزرائىل ئورنىغا ئىسراپىل

قەشقەر ئامبىلى كېسەل يوقلاپ كەلگەن باي، بەگ ۋە موللىلارغا:

— كاناي - سۇناي چالدۇرۇپ بەرسەڭلار، كۆڭلۈم ئېچىلىپ تۈزۈلەرمەنمىكىن، — دەپ ئىشارە قىپتۇ.

ئامبالنىڭ ھويلىسىدىن بىردىنلا كاناي - سۇنايلارنىڭ ئاۋازى ياڭراپ كېتىپتۇ. ھەيران بولغان خالايىق ئامبالنىڭ ھويلىسىغا يېقىن بارالماي، كوچىلاردا توپلىشىپ تۇرسا، سەلەي چاققان كېلىپ قاپتۇ، كىشىلەر ئۇنىڭدىن:

— بۇ نېمە كارامەت؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سىلەرگە مەلۇم، — دەپ چۈشەندۈرۈپتۇ سەلەي چاققان، — خۇدانىڭ يېنىدىكى ئىسراپىل پەرىشتە قىيامەت كۈنىگە يېقىن قالغاندا دۇنيادىكى جىمى جانلارنى بىر كاناي تارتىپلا

ئۆلتۈرەرمىش. بۈگۈن جان ئالىدىغان ئەزرائىلنىڭ ۋاقتى بولماي، ئورنىغا ئامبالنىڭ جېنىنى ئېلىش ئۈچۈن سۈنايچى ئىسراپىل كەلگەنمىش، ئۇ ھاماقەت ئالىدىغىنىنى ئېلىپ كېتىۋەرمەي، ئۆز قىلىقىنى قىلىۋاتسا كېرەك. كېتەيلى، ئۆزىمىزنى ساقلايلى! كۆزى قىزىرىپ تۇرغان جاللاتتىن ياخشىلىق كەلمەيدۇ!

كېچىسى قاۋىمايدىغان ئىت

بىر كۈنى ئوردىدا ۋەزىرلەر ئىت توغرۇلۇق قىزىق پاراڭ سېلىشىۋاتقاندا، سەلەي چاققانمۇ سۆزگە قوشۇلۇپ:

— ئەمما، مېنىڭ ئىتىم كېچىدە قوشنىلارنى بىئارام قىلىپ، قاۋىمايدۇ. ئەگەردە ھويلىغا بىرەر بىگانە جانلىق كىرىدىغان بولسا، شۇنداق قاۋايدۇكى، — دەپ تازا ماختىنىپ ھېچكىمگە گەپ بەرمەپتۇ.

سەلەي چاققان بىلەن قېرىشىپ قالغان بىر ۋەزىر يېنىغا بىر مىرشاپنى ئېلىپ، تۈندە ئۇنىڭ ئۆيى ئەتراپىنى تىڭشاپ كۆرۈپتۇ. ئەتىسى:

— سەلەي، بىز بىلسەك، ئاخشام سېنىڭ ئىتىڭ قاۋىغان... ئەمدى بۇنىڭغا نېمە دەيسەن؟ — دەپتۇ.

— بىكار قاۋايدىغانلارغا غەزەپلىنىپ، بەزىدە شۇنداق بىرەر قېتىم قاۋاپ قويىدۇ.

— بىر قېتىم ئەمەس، ئىككى قېتىم قاۋىدى. بۇنىڭمۇ سەۋەبى بارمۇ؟

— بار، مېنىڭ ئىتىم كېچىچە ئىككى ئىتنىڭ تاۋۇشىنى ئالغان بولسا كېرەك.

— تاۋۇش ئىگىسىنىڭ ئىككىلىكىنى نەدىن بىلدىڭ؟ — دەپ دوق قىپتۇ ۋەزىر شۇئان.

— «بىز...» دېگەن سۆزىڭىزدىن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

ئۆز جىنسىنى كۆرگەندە

ۋەزىر سەلەي چاققان بىلەن يەنە قېرىشىپ قاپتۇ. «سەلەيىنىڭ: مېنىڭ ئىتىم ھويلامغا كىرگەن بىگانىلەرنى كۆرسە ئاجايىپ قاۋايدۇ، دەپ ماختانغانلىقىنى بىر كۆرەي، ئەگەر ئۇنىڭ ئىتى ھويلىغا كىرگەنلەرگە ئۈنچىۋالا قاۋىمىسا، ئۇ چاغدا سەلەينى مەن يەڭگەن بولىمەن؟ دەپ ئويلاپتۇ ۋەزىر.

ۋەزىرنىڭ مەقسىتىنى ئالدىن سەزگەن سەلەي چاققان بىر ئامال بىلەن ئىتىنى قاۋىمايدىغان قىلىپ قويۇپتۇ.

كۆپ ئۆتمەي ۋەزىر ئۆز ياساۋۇللىرى بىلەن تۇيۇقسىزلا سەلەي چاققاننىڭ ھويلىسىغا كىرىپ كەپتۇ. ئىت مېھمانلارنى قارشى ئالغاندەك، قۇيرۇقى بىلەن يەر سۈپۈرۈپ، جىم يېتىپتۇ. ۋەزىر غالىبانە سوراپتۇ:

— خوش سەلەي ئاخۇن، ئىتىڭىزنىڭ بىگانىلەرنى كۆرگەندە قاۋىغىنى قېنى؟

سەلەي چاققان ھودۇقماپتۇ:

— كەچۈرگەيسىز، ئەي جانابىم، پېقىرنىڭ ئىتى ئۆز جىنسىنى كۆرگەندە ھەرگىز قاۋىمايدۇ.

تويلۇق

يەل - يېمىشلەر شىرنە باغلىغان ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، سەلەي چاققان قىز تەرەپكە بېرىپ «تويلۇق شەرتىنى ئادا

قىلسام» دېگىنىچە قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپتۇ. قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئاغى قىلىپ:

— قىزىمىز ئۈچۈن كەمچەت تۇماق، خۇرۇم ئۆتۈك، ئالتۇن بىلەزۈك تەييارلاڭ. توي چىقىمى مىڭ تەڭگىدىن كام بولسا بولمايدۇ، — دەپتۇ. سەلەي چاقچاق:

— ئۇنداق بولسا، ئىش مۇنداق بولسۇن: مەن قىزلىرىغا بىر تىيىنلىكمۇ شەرت قويماي. قىزلىرى مېنى ئالسۇن! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

يىلتىزى يوق كۆچەت تۇتامدۇ؟

سەلەي چاقچاقنىڭ مەھەللىسىدە ئولتۇرۇشلۇق بىر قىمارۋاز دائىم ئۇنى گەپتە چۈشۈرۈشكە ئۇرۇنىدىكەن. سەلەي چاقچاق بىر كۈنى بازاردىن قايتىۋېتىپ ئەسكى تاملىق ھويلىدا بىر توپ قىمارۋازنىڭ قىمار ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھېلىقى قىمارۋازمۇ بار ئىكەن، ئۇ «دەتتىكام» دەپ قولىدىكى ئوشۇقلارنى ئېتىپتۇ ـ دە، «ئۇتتۇم» دەپ ۋارقىراپ تاۋكاسىدىكى پۇللارنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلاپتۇ.

— چۈ چۈشتى، چۈ چۈشتى! — قىمارۋازلار ئالىچوقان كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ قولىدىكى پۇلنى تارتىۋاپتۇ ۋە بولۇشىغا كۈلۈپ مەسخىرە قىلىشىپتۇ. ئىزا تارتىپ پوكاندەك قىزىرىپ كەتكەن قىمارۋاز پۇشۇلداپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ.

ئارىدىن بىر مەزگىل ئۆتۈپ، سەلەي چاقچاق ئىشىك ئالدىدىكى ئېرىق بويىغا جىرىم تىكمەكچى بولۇپ قەلەمچە كېسىشكە باشلاپتۇ. ھېلىقى قىمارۋاز يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ:

— ھە سەلەي ئاخۇن، يىلتىزى يوق كۆچەتمۇ تۇتامدۇ؟ — دەپتۇ مازاقلاپ كۈلۈپ. سەلەي چاقچاق:

— بۇرادەر، ئوشۇق چۇ چۈشسىمۇ ئۇتامدۇ؟ — دەپتىكەن قىمارۋازنىڭ تىلى تۇتۇلۇپ، ئاستا كېتىپ قاپتۇ.

غەيرىي مۇددىئا

سەلەي چاققاننىڭ كۇچارغا كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان بىر بۇرادىرى ئۇنى قارشى ئېلىپ داستىخان ساپتۇ. زىياپەتكە يۇرت مۆتىۋەرلىرىنىڭ ھەممىسى كەلگەنىكەن. شاياردىن كەلگەن بىر باي ئۇنى گەپتە چۈشۈرمەكچى بولۇپ:

— سەلەي چاققان، سىزنىڭ نامىڭىز ئۇلۇغ ئادەم، سىز كۈلكە - چاقچاق بىلەنلا بولۇپ كەتتىڭىز، ھېچنېمە يېمىدىڭىز. نېمىشقا تائامغا باقمايسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— رەھمەت تەقسىر، «نىيىتىڭىز» نى چۈشەندىم، مەن كىشىلەرنىڭ مېنى تاماق يېيىش ئۈچۈنلا مېھماندارچىلىققا كەپتىكەن، دەپ ئويلاپ قېلىشىنى خالىمايمەن. قانداق؟ گېپىم دۇرۇسمۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

— ۋاي دۇرۇس بولمامدىغان؟ — دەپتۇ شايارلىق باي بېلىدىكى گۆشنى تۇگۇۋېتىپ ئوڭايسىزلىنىپ.

قىل

سەلەي چاققاننىڭ گەيجاڭ ئاغىنىسى دائىم كىچىك ئىشلارنى يوغىنىتىپ، بىگۇناھ كىشىلەرنى شەنگەن يامۇلغا چېقىپ تۇرىدىكەن، سەلەي چاققان ئۇنىڭ بۇ قىلىقىدىن تولىمۇ نەپرەتلىنىدىكەن، بىر كۈنى گەيجاڭ سەلەي چاققاننى چاقىرىپ، غاز گۆشى بىلەن مېھمان قىپتۇ. سەلەي چاققان تەخسىدىكى بىر تال قىلنى كۆرۈپ، گۆشنى يېمەي ئولتۇرۇپتۇ.

— نېمىشقا يېمەيسىز؟ — دەپ سوراپتۇ گەيجاڭ ھەيران بولۇپ.

— بۇرادەر، ماۋۇ نېمە؟ — دەپ ياندۇرۇپ سوراپتۇ سەلەي چاققان تەخسىنى كۆرسىتىپ.

گەيجاڭ كۆزەينىكىنى تاقاپ، تەخسىگە سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن:

— قىل، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— ياھەزرەت، — دەپتۇ سەلەي چاققان مەنىلىك كۈلۈپ، — سىز دائىم قىلنى پىل دەيتتىڭىز، بۇ دورەم راست گەپ قىلدىڭىز.

تاياق ئۇستىگە

سەلەي چاققاننىڭ بىر قارى قوشنىسى بار ئىكەن. ئۇ ھەرۋاق غىزا ئۇستىگە كىرىپ: «رىزقى غايىب، نېسىۋە تاماق ئۇستىگە» دەپ، تەييارغا ھەييار بولۇۋېرىپ، جانغا تېگىپتۇ. بىر كۈنى سەلەي چاققان ئايالى بىلەن كېلىشىپ، غىزا ۋاقتىدا قوشنىسىنىڭ كىرىشىگە ئوغلىنى دۇمبالاشقا باشلاپتۇ.

— ھاي، ھاي، توختىسىلا، نېمە ئىش؟ — دەپ قارى

يېقىن كېلىشكە ئۇنىمۇ ئۇرۇپ كېتىپتۇ. كوچىغا قېچىپ چىققان قارى سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، بۇ نېمە بولغىنى؟

— بۈگۈن، تەقسىر نېسىۋە تاماق ئۈستىگە بولماي تاياق ئۈستىگە بولغىنى... — دەپتۇ سەلەي چاقچاق.

باشقا ئۆيىمىز يوق

سەلەي چاقچاق بىر كۈنى مەھەللىنىڭ مۇتەئەسسىپ ئىمامىنى مېھمانغا چاقىرىپتۇ. ئىمام ئولتۇرۇپ پاتىھە قىلغاندىن كېيىن، ئۆيدىكى قوزۇقلاردا ئېسىپ قويۇلغان راۋاب، دۇتار، تەمبۇرنى كۆرۈپ:

— دۇتار بار ئۆيدە پەرىشتىلەر بولمايدۇ، — دەپتۇ.

— بۇ يوق ھادىسىنى ئېيتمىغانلىرى تۈزۈك ئىدى، ئېيتقاندىن كېيىن ئەمدى قالغان يېرىمىنىمۇ ئېيتسىلا، تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق.

— قالغان يېرىمى يوق، بىلسەڭ ئۆزۈڭ ئېيت، دەپتۇ ئىمام ئۇنى سەل چاغلاپ.

— پەرىشتىلەر يوق ئۆيدە غىزا - تاماقلارنى يېيىشكە بولمايدۇ، دېيىلگەن كىتابتا. سىلەرنى باشلايدىغان باشقا ئۆيىمىز يوق. خەير، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق.

ئەنجۈر

سەلەي چاقچاق ئىش بىلەن بىر ئاچ كۆز موللامىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، سەل قىيا ئېچىلىپ تۇرغان دەرۋازىدىن قاراپ، بۈگلۈك ئۈستىدىكى جوزىدا بىر تەخسە سېرىق ياغدەك مەي باغلاپ پىشقان ئەنجۈرنى كۆرۈپتۇدەك.

— موللا ئاخۇنۇم! — دەپ توۋلاپتۇ ئۇ. موللام ئەنجۈرنى دەررۇ جوزىنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويۇپ:

— لەببەي! كەلسىلە، سەلەي ئاخۇن، — دەپ قارشى ئاپتۇ. لېكىن، ئىچىدە: «ھەي، بۇ كۆزى ئۆتكۈر شۇڭقار سېزىپ قالدىمىكىن، خۇدا ئۆزۈڭ شەرمەندىچىلىكتىن ساقلا» دەپ تەشۋىشلىنىپتۇ. سەلەي چاققان نانغا ئېغىز تېگىپتۇ ۋە ئاستا سوراپتۇ:

— تەقسىر، ھېلىقى «ۋەتتىنى ۋەززەيتۇنى» دېگەن ئايەتتىكى تېيىن① سۆزىنىڭ مەنىسى نېمە بولىدىكىن؟

ئاچ كۆز موللام ئارانلا جاۋاب بېرىپتۇ:

— چىڭ ئايەتتىن چۈشتۈڭ، لېكىن بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى تېپىش ناھايىتى قىيىن.

— مېنىڭچە، تەقسىر، بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى جوزىنىڭ ئاستىدىن تېپىش ناھايىتى ئاسان، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

جاننى ئىتتىك چىقىرىدىغان دۇئا

بىر چالا موللا كۆپىنچە: «خۇدا جېنىمنى ئاسان ئالغايسەن» دەپ تىلەپ يۈرىدىكەن. بىر كۈنى سەلەي چاققان موللىدىن: «تەقسىر جاننى ئىتتىك چىقىرىدىغان دۇئا بولسا بىزگە ئۆگىتىپ قويسىلا!» دەپ تۇرۇۋاپتۇ. ھەيران بولغان موللا:

— ئۇنداق دۇئا نېمىگە شۇنچىۋالا كېرەك بولۇپ قالدى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سىلىنىڭ جانلىرىغا ئاتاپ ئوقۇماقچى ئىدۇق، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

---

① تېيىن — ئەنجۈر مەنىسىدە.

ئىشان

بىر كۈنى كىشىلەر ئىشان ۋە شۇ نام توغرۇلۇق مۇنازىرىلىشىپ تۇرغاندا، بىر مۇتەئەسسىپ چالا موللا ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئىشان دېگەن سۆز «دىندا ئۇلۇغ، ئاڭا ئىشەن» دېگەن سۆز دەپتۇ. سەلەي چاققان تۇرۇپ:

— ئىشان دېگەن سۆز «دىلغا قۇلۇپ، پۇتقا كىشەن» دېگەن سۆز، — دەپتۇ.

چالا موللا قورقۇپ تىكىۋېتىپتۇ.

بىر قاققا بىر قاق

توي مەرىكىدە ئۆزگە سان تەگمەي ئولتۇرغان «سوپى سازچى» دېگەن بىر كىشى پەيتنى تېپىپ، بىر كۇپلېت شېئىر ئوقۇپتۇ:

راۋاب كەلمەس مۇقامغا،
زورۇقۇپ چالغان بىلەن.
پەرقى بارمۇ ھەزىلىنىڭ،
قىپقىزىل يالغان بىلەن.

سەلەي چاققان دەرھال راۋابنى كۈلكە ئاھاڭغا چېلىپ، شۇنداق دەپتۇ:

سۆزىڭىز ئوخشار تۇقامغا،
مىڭ پەرداز قىلغان بىلەن.

بىزگە ساتماڭ پەتىۋا،
راستى يوق يالغان بىلەن.

سوپى سازچى ئېغىزىنى ئاچالماي قاپتۇ.

كەلدىنامە

قاتار مەشرەپ سەلەي چاققانغا كەلگەنىكەن، بۇنى ئىمام ئاڭلاپ: «مەشرەپىڭگە مەنمۇ بارايمۇ؟» دەپ سوراپتۇ. يۈز كېلەلمىگەن سەلەي چاققان ئۇنىمۇ تەكلىپ قىپتۇ. بۇنى ئوتتۇز ئوغۇل ئاڭلاپ قېلىپ ئىلاجىسىز: «ئۇنداق بولسا، مەشرەپنى ساھىب بىلەن راھىب ئۆزلىرىلا ئوينىسۇن» دېيىشىپتۇ. ئىشنىڭ چاتاق بولۇشىنى سەزگەن سەلەي چاققان ئىمامغا يولۇقۇپ:

— سىز مەشرەپىمگە ئويلىشىپ بارسىلا، يەنە «يېتىپ كەلگىنىم — يېيىشكە كەلگىنىم» دەپ ئادەتتىكىدەك كېلىپ ئىششىپ ئولتۇرۇۋېرىدىغان بولسىلا، كۆپىنىڭ ئالدىدا «كەلدىنامە» دېگەن كىتابنى ئاچىمەن. ئىزا تارتىپ قالىلا، — دەپتۇ. ئىمام ئەجەبلىنىپ:

— ئۇنداقمۇ كىتاب بولامدىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— يېقىندا قولغا چۈشۈردۈم. ئاجايىپ كىتاب!

— يوق گەپ!

سەلەي چاققان جىددىي جاۋاب بېرىپتۇ:

— سىز ۋەز ئېيتقاندەك، كىمنىڭ سەپىرى توغرا ياكى ناتوغرىلىقىنى بىلىدىغان كىتاب «سەپەرنامە» بولىدى - يۇ، قايسى مېھماننىڭ كەلگىنى توغرا ياكى ناتوغرا ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان كىتاب بولمامدۇ؟ ياكى سىز خۇدانىڭ ئىلىم خەزىنىسىگە شەك كەلتۈرەمدىلا؟

گەپ تاپالمىغان ئىمام قورقۇپ، مەشرەپكە بارالماپتۇ. ئوتتۇز ئوغۇل كەڭتاشا ئويناپ - يايراپتۇ.

ھېچكىم ئالمىدى

سەلەي چاققانغا كوچىدا بىر مۇتەئەسسىپ ئىمام ئۇچراپ:

— سەلەي ئاخۇن، بازارغا ماڭغان بولسىلا، مۇنۇنى ساتقاچ كەلسىلە، — دەپ قاتتىق بىر يەل قويۇپ بېرىپتۇ. سەلەي چاققان: «قېنى بازارغا سېلىپ كۆرىمىز» دەپ كېتىۋېرىپتۇ. ئۇ بازاردىن قايتسا، ئىمام ئۆيىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغانىكەن. سەلەي چاققان ئەيمەنمەي يېقىن كېلىپ تۇرۇپ قاتتىق بىر يەل چىقىرىپتۇ — دە، مۇنداق دەپتۇ:

— كەچۈرسىلە تەقسىر، ئامانەتلىرىنى ئىسسىقىدا قايتۇرۇۋالسىلا، ھارام قېرىندىن چىققان مال ئىكەن، دەپ ھېچكىم ئالمىدى.

دوزاخ نەدە؟

ئوپالدا ناھايىتى مۇتەئەسسىپ بىر ئاخۇنۇم ئۆتكەنىكەن.

ئاخۇنۇم دوزاختىن سۆزلەپ تۇرغاندا، قوۋمدىن بىرى سوراپتۇ:

— تەقسىر، دوزاخ زېمىننىڭ قەيىرىگە توغرا كېلىدۇ؟

— كۆمۈر خاڭلىرىنىڭ ئاستىغا، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئاخۇنۇم.

— ئۇ چاغدا دوزاخنىڭ سانى كۆپىيىپ كېتىدىغۇ؟

— ياق، ھەر بىر دوزاخنىڭ ھەر ياققا كەتكەن تارماقلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىر ئۇچى شۇ خاڭلارنىڭ تېگىگە توغرا كېلىدۇ.

ئۇنداق بولسا دوزاخنىڭ مەركىزى نەگە توغرا كېلىدۇ؟

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئاخۇنۇم، توختاپ قاپتۇ. سەلەي چاققان:

— نەگە توغرا كېلەتتى؟ يەتتە دوزاخ ئاخۇنۇمغا قارايدىغان يەتتە قازناقنىڭ تېگىگە توغرا كېلىدۇ.

تۈگەپ كەتمىسۇن دەپ

سەلەي چاققان بىر موللا بىلەن ئاغىنە ئىكەن. ئۇ بىر كۈنى سەلەي چاققاندىن ئون سەر كۈمۈش قەرز ئېلىپ بەرمەپتۇ. ئاخىر: «مەن سېنىڭ ئۆمرۈڭگە دۇئا قىلاي شۇ پۇلۇڭدىن كەچ...» دەپ دۇئا قىپتۇ.

يىللار ئۆتۈپ موللام ئىمام بوپتۇ. نامازدىن كېيىن ئىككى گەپنىڭ بىرسى بولسىلا ئىمام: «ھەممە ئىشنى بىسمىللا بىلەن باشلاش كېرەك، بىسمىللاسىز يېيىلگەن غىزا، تۇتۇلغان پۇللارنىڭ بەرىكىتى نەچچە ھەسسە كېمىيىپ كېتىدۇ ۋە ھەتتا بەرىكىتى پۈتۈنلەي بولماي قالىدۇ» دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنى قىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

بىر كۈنى شۇ ئىمام قازىغا يىگىرمە سەر كۈمۈشنى تېز يەتكۈزۈپ بېرىدىغان بولۇپ تۇرسا، سەلەي چاققان كېلىپ قاپتۇ. ئىمام ئۆزىنىڭ بۇ قولى كەڭ ئاغىنىسىدىن كۈمۈشنى قازىغا ئەۋەتىپتۇ. كۆپ ئۆتمەي سەلەي چاققان يولدىن يېنىپ كېلىپ ئىمامغا شۇنداق دەپتۇ:

— تەقسىر، مەن پۇلنى ئالغاندا «بىسمىللا» دېمەيلا ماڭغانىكەنمەن، يولدا سانىسام، سىز دېگەندەك بەرىكىتى ئۇچۇپ يېرىمى قاپتۇ. بارغۇچە ھەممىسى تۈگەپ كەتمىسۇن، دەپ قايتۇرۇپ كەلدىم.

ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىش

سەلەي چاققان بىر كۈنى دۇكانغا كىرىپ بەش جىڭ شېكەر ئاپتۇ. دۇكانچى شېكەرنى كەم تارتىپ قەغەزگە ئوراپ بېرىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ قالغان سەلەي چاققان:

— بەرگەن شېكىرىڭىز بەش جىڭ كەلمەيدىغۇ؟ بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— يەڭگىلرەك بولسا ئاسان ئېلىپ كېتىسىز، مەن سىزگە ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بەردىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دۇكانچى.

سەلەي چاققان شېكەرنىڭ پۇلىنى پۇكەي ئۈستىگە قويۇپ مېڭىپتۇ. ئۇ تېخى بوسۇغىغا بارمايلا دۇكانچى توۋلاپتۇ.

— ھەي بۇرادەر، بەرگەن پۇلىڭىز كەمغۇ؟

— مەنمۇ سىزنىڭ سانىشىڭىزغا ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن پۇلنى ئازراق بەردىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

قورسىقىمنى تويغۇزۇپ كېلەي

بىر كۈنى سەلەي چاققان تاماق يېيىش ئۈچۈن ئاشخانىغا كىرىپ ئۇزاق كۈتۈپتۇ. تاماق كەلمەپتۇ. سەلەي چاققان بولالماي ئۆيگە كەتمەكچى بولۇپتۇ. مۇلازىم:

— سەلەي ئاخۇنكا، تاماق يېمەي قايتىپ كېتەملا؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ ئاشخانىغا ئۇقماستىن كىرىپ قاپتىمەن، ئاۋۋال ئۆيگە بېرىپ، قورسىقىمنى تويغۇزۇپ كەلسەم بولغۇدەك، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

دادىلىرىڭنىڭ ئورنى چوڭ - دە!

بۇنىڭدىن يۈز يىللار بۇرۇن ھېيتگاھ جامەدە بىر بۆلۈك تالىپلار ئىلىم تەھسىل قىلىپ ئوقۇش پۈتكۈزۈپتۇ. مۇدەررەس

ئۇلارنىڭ ھەم ياخشى ئوقۇغان، ھەم يېشى چوڭراقلىرىنى ئادەتتىكى مەنسەپكە، ياخشى ئوقۇمىغان ھەم يېشى كىچىكرەكلىرىنى مۇھىم مەنسەپلەرگە قويۇپتۇ. بۇ ئىش ئاڭلىغانلارنى ھەيران قالدۇرۇپ، غۇلغۇلا قوزغاپتۇ:

— مۇدەررەس نېمە ئۈچۈن قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان كىچىك تالىپلارنى شۇنچە چوڭ مەنسەپكە قويىدىغاندۇ؟ — دېيىشىپتۇ جامائەت.

— بۇرادەرلەر، ھەيران بولماڭلار، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئوتتۇرىغا چىقىپ، — بۇ تالىپلارنىڭ ئۆزى كىچىك بولغىنى بىلەن دادىلىرىنىڭ ئورنى چوڭ - دە!

بۇ يول مۇشۇ يەردە تۇرىدۇ

ياقا يۇرتتىن ئوپالغا يېڭى كەلگەن بىر بايۋەچچە بازارنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، سەلەي چاققانغا ئۇچراپ قاپتۇ. بايۋەچچە سەلەي چاققاننىڭ داڭقىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، بىراق ئۆزىنى كۆرمىگەنىكەن، ئۇ سەلەي چاققاننى گەپتە چۈشۈرۈش غەرىزىدە:

— ھە، سەلەي چاققان، ئېيتىپ بېقىڭا، مەن ماڭغان بۇ يول نەگە بارىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ يول ھېچ يەرگە بارمايدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بايۋەچچىم، ئۇبدانراق قاراپ باقسىلا، بۇ يول مۇشۇ يەردە تۇرىدۇ.

كۆرپە كۆيۈپ كەتمىسۇن

سەلەي چاققان كۈنلەرنىڭ بىرىدە مېھماندارچىلىققا بېرىپ، بەگ بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ قاپتۇ. ئاچ كۆز بەگ قىزىق شويلىنى ئالدىراپ يەپ گېلىنى كۆيدۈرۈپ قويۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن سەلەي چاققان، بەگ ئورنىدىن تۇرۇپ تېپىرلاۋاتقاندا، ئالدىدىكى بىر چەينەك سوغۇق چاينى ئېلىپ، بەگنىڭ ئاستىدىكى كۆرپىگە قۇيۇپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، بۇ نېمە قىلىق؟ — دەپ كايىپتۇ بەگ.

— بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — قىزىق شويلا يەپ گاللىرى كۆيۈپ قالدى، ھېلى ئۇ ئارقىلىرىدىن چىقىپ كۆرپىنىمۇ كۆيدۈرۈۋەتمىسۇن، دەپ سوغۇق چاي تۆكۈۋەتتىم.

بۆشۈكتىكىلەرمۇ كېلىپ بولسۇن

سەلەي چاققان قىزىنى ياتلىق قىلماقچى بولۇپتۇ، توي بولۇشتىن بىر كۈن بۇرۇن نىكاھ پاتىھەسىگە مېھمانلار

كېلىشكە باشلاپتۇ. ئۇنىڭ ئىككى ئېغىز ئۆيى ۋە ھويلىسى مېھمان بىلەن لىق تولۇپتۇ. لېكىن، ئۇزاققىچە داستىخان سېلىنماپتۇ. شۇ ئارىدا توي ئىشىغا قودا تەرەپتىن ئارىلاشقان بىرەيلەن:

— سەلەي ئاخۇن، مېھمانلارنىڭ ھەممىسى كېلىپ بولدى، قېنى داستىخان سالمايلىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سەۋرى قىلىپ تۇرۇشسىلا، قودامنىڭ بۆشۈكتىكى بالىچاقىلىرى تېخى كېلىپ بولالمىدى، — دەپتۇ سەلەي چاقچان.

كۆزىتىپ چىقىپتۇ

بىر يىلى سەلەي چاقچان بىلەن بىر سوپى بىللە سەپەرگە چىقىپتۇ.

سەلەي چاقچاننىڭ مىنگىنى قېرىراق قارا تورۇق ئات، سوپىنىڭ بولسا يورۇشلۇق ئاق بوز ئات ئىكەن. ئۇلار دالادا قونۇپ قاپتۇ. سوپى ئوڭدا يېتىپ:

— سەلەي ئاخۇن، بۇ يەردە ئوغرى كۆپ، ئاتلارنى سەن كۆزەتسەڭ، — دەپتۇ.

— ياق، مەن كۆزەتمەيمەن، مېنىڭ ئېتىم قارا ئات، ئۇنى كېچىدە ئوغرى كۆرمەيدۇ. سېنىڭ ئېتىڭنى يىراقتىنلا كۆرىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاقچان.

— ئۇنداق بولسا، ئىككىيلەن ئاتلارنى تېگىشەيلى، — دەپتۇ سوپى.

سەلەي چاقچان ئېتىنى تېگىشىپتۇ ـ دە:

— سوپى، ئەمدى ئاتلارنى سەن كۆزەت! — دەپتۇ.

— نېمىشقا مەن كۆزىتىدىكەنمەن؟ — دەپ تېرىكىپتۇ سوپى.

— سېنىڭ ئېتىڭ قارا، قاراڭغۇدا كۆرەلمەيسەن، ئوغرى ئالامدۇ، بۆرە يەمدۇ، نەدىن بىلىسەن؟ مېنىڭ ئېتىم ئاق، شۇنداقلا قارىسام، يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، — دەپ سەلەي چاقچاق ئۇخلاپ قاپتۇ. ئاتلارنى تاڭ ئاتقۇچە سوپى كۆزىتىپ چىقىپتۇ.

تۇماققا سەجدە

بىر كۈنى سەلەي چاقچاق تۇمىقىنى سەجدە ئورنىغا قويۇپ، يالاڭباش ناماز ئوقۇۋاتسا، سوپىلار كۆرۈپ:

— نېمە قىلغىنىڭ بۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تۇماققا سەجدە قىلغىنىم! — دەپتۇ سەلەي چاقچاق خاتىرجەملىك بىلەن.

ئۇلار دەرھال سەلەي چاقچاقنى قازىغا چېقىپتۇ. قازى غەزەپ بىلەن سوراپتۇ:

— راست شۇنداق قىلدىڭمۇ؟ ئۇنداق قىلىشقا مۇتلەق بولمايدۇ...

— ئۆزلىرى باشلىق كۆپ نامازخانلار كەشلىرىنى پېشانىسىگە قويۇپ سەجدە قىلىشسا گەپ يوق، مەن پاكىز تۇماقنى پېشانەمگە قويۇپ سەجدە قىلسام نېمە بوپتۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاقچاق.

غاز شورپىسى

سەلەي چاقچاقنىڭ تومۇرىنى تۇتقان تېۋىپ ئاسمانغا قاراپ:

— بىرەر ئىسسىقلىق تاماق يېگەنمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. سەلەي چاقچاق:

— راست، تومۇز كۈنلىرى ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان بىر

سېمىز غازنى ئوقيا بىلەن ئېتىپ چۈشۈرۈپ، گۆشىنى ئەر - خوتۇن ئىككىمىز پۈتۈن ياغ - پاغلىرى بىلەن قورۇپ يەپ قويغانىدۇق. «خوتۇن دېگەن ئۆچكە يېغى» ئىكەن، ئۇنىڭغا ياقتى، ئېھتىمالىم. مەن شۇنىڭدىن بېرى ئاغرىق، — دەپتۇ.

تېۋىپ:

— ھە، تاپتىم! غاز يېغى ئوت ئىسسىق. خىيالەن بولسىمۇ، ئۇ سەپرايىڭىزغا يامان تەگكەن، — دەپ ساپ سوغۇقلۇق تاماقلارنى بۇيرۇپتۇ. سەلەي چاققان ئەكسىچە ئىسسىقلىق - قۇۋۋەتلىك تاماقلارنى يەپ ساقىيىپ قاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان تېۋىپ: «مېنى ئوبدان رازى قىلىڭ» دەپ يېتىپ كەپتۇ. سەلەي چاققان:

— تەقسىر، تومۇرۇمنى تۇتقان كۈنى مەن سىزنى خىيالەن ناھايىتى ياخشى رازى قىلىپ بولغانىدىم، — دەپتۇ.

ئېشەك بىلەن سۆزلىشىش

چالا موللا بىلەن سەلەي چاققان بىر سبدىنىڭ تۈۋىدە سۆزلىشىپ ئولتۇرسا، ئېشەك ئەسكى تامنىڭ كۆلەڭگىسىگە كېلىپ، بېشىنى لىڭشىتىپ چۈشىنقاپتۇ.

سەلەي چاققان ئېشەككە قاراپ:

— بولىدۇ، ئەتە كەلگىن جۇمۇ؟ — دەپتۇ. ئېشەك بولسا يەنە بېشىنى لىڭشىتىپتۇ. بۇنى بايقاپ تۇرغان چالا موللا:

— مېنى ئەخمەق قىلىۋاتامسەن، ئېشەكمۇ سۆز ئۇقامدۇ؟ — دەپتۇ.

سەلەي چاققان دەررۇ:

— بۇ ئېشەك گەپ ئۇقىدىكەن. ئىشەنمىسىلە، ھازىر «ياق - ياق» دېگۈزەيمۇ؟ — دەپتۇ.

— دېگۈزەلىسەڭ، بوردىغان قويۇم سېنىڭ بولسۇن.

دېگۈزەلمىسەڭچۇ؟

— دېگۈزەلمىسەم، قويۇڭنىڭ نەرخىنى تۆلەيمەن. بىراق، ئىككى كىشى گۇۋاھ بولۇشى شەرت.

چالا موللا شەرتكە كۆنۈپ، ئىككى گۇۋاھچى تېپىپ كەپتۇ. سەلەي چاققان ئېشەكنىڭ قۇلىقىغا گەپ قىلغان بولۇپ، چىشىنىڭ ئارىسىدىن چىرتلا قىلىپ تۈكۈرۈپتۇ. ئېشەك بېشىنى ئىككى ياققا چايقاپتۇ. شۇ چاغدا سەلەي چاققان:

— ئەمدى نېمە دەيلا، موللام؟ — دەپتۇ.

— خەير، مەن يېڭىلدىم. قوي سىنىڭ. لېكىن، نېمىدەپ ئېشەكنى «ياق - ياق» دېگۈزگىنىڭنى ئېيتىپ بەرگىنە! — دەپ يالۋۇرۇپتۇ چالا موللا.

— خوپ، ئېيتىپ بېرەي. ئېشەككە: «سېنىڭ ئۈنۈڭ يوغان، ۋارقىرىساڭ پۈتۈن شەھەرگە ئاڭلىنىدۇ. بىزنىڭ مەزىننىڭ ئاۋازى يىراققا ئاڭلانمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن سەن مەزىن بولساڭ» دېۋىدىم، ئېشەك ئۇنىمىدى، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

شۇ بولدى، تەقسىر

سەلەي چاققان بىر يەردىن ئاران بىر كاللا - پاقالچاق تېپىپ، «بالىلىرىمنى گۆشكە تويغۇزىدىغان بولدۇم» دەپ كېتىپ بارسا:

— ئىشىنىڭ كارى شورپىكەن - دە، تەڭ ئىچىمىز، — دەپتۇ يولدا ئىمام ئۇچراپ. سەلەي چاققان:

— نېسىپ بولسا... — دەپ ئۆيىگە كېتىۋېرىپتۇ.

موردىن تۈتۈننىڭ تۇختىشىنى مۆلچەرلەپ ئىمام ئاخۇنۇم كىرىپ كەپتۇ. لېكىن، سەلەي چاققان كاللا - پاقالچاقنى قازاندىن ئالماي ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. ئىمامۇ تەمەسىنى بوشاتماي

ئولتۇرۇۋېرىپ، بىر چاغدا شۇنداق دەپتۇ:

— قانداق قازاننى ئاسقانتىڭ؟

— بەرمەسنىڭ...

— سىزنىڭ ئۆيدىن سوراپ چىققانتىم...

گەپ تاپالمىغان ئىمام ئاخۇنۇم غودۇڭشىپ:

— «بەرمەسنىڭ ئېشى پىشماس» دېگەن شۇ ئىكەن - دە، — دەپتۇ.

— «تاماخورنىڭ ئىچى پۇشماس» دېگەن شۇ بولدى، تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

بىر تەخسە شورپا

سەلەي چاققان يۇرتتىكى بىرنەچچە كىشىنى مېھمانغا چاقىرىپتۇ. ئالدىغا تۈرلۈك مەززە قويۇپتۇ. كېيىن ھەر مېھماننىڭ تەلىپىگە يارىشا خىلمۇخىل سەي قورۇپ لەڭمەن تارتىپتۇ. ئاخۇنۇم: «كېلىن ئۆز چېچىغا ئۆلچەپ سوزۇپتۇ؛ قاراپ ئولتۇرغۇدەك سەي بوپتۇ» دەپ ھەممىدىن ئاۋۋال بىر تەخسىنى يەپ بولۇپتۇ، ئىككىنچىسىنىمۇ ئاشۇرۇپ قويماپتۇ. لەڭمەننى «ئاغزىمدا قالىدىغان بولدى» دەپ ماختاشنىمۇ توختاتماپتۇ. بۇنى سەزگەن سەلەي چاققان:

— ئەكەلسىلە، تەقسىر، يەنە بىر تەخسە ئەكىرەي، دەپ «تەكلىپ» قىپتۇ. يۇقىرىغا تىنىپ قالغان ئىمام:

— ... لېكىن، كۆزۈم تويمايۋاتىدۇ، خەير، ئەكىرسەڭ ئەكىر، — دەپتۇ. سەلەي چاققان بىر تەخسە توپا ئەكىرىپ ئىمامنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. ئىمامنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچۇپتۇ:

— نېمە قىلغىنىڭ بۇ، بەچچىغەر! — دەپ توۋلاپتۇ.

— ئۆزلىرى ئاۋۇ كۈنى: «... تويىمىغان كۆز تۇپراققا كىرگەندە تويار» دەپ ۋەز ئېيتقانىدىلە، شۇنى ئەسلەتتىم، تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئۆستەڭدىن قانداق ئۆتكەنسەن؟

بىر كۈنى سەلەي چاققان بەگنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، چايغا داخىل بولۇپ قاپتۇ. ساھىبخان داستىخان سېلىپ باشقىلارنىڭ ئالدىغا بىرنەچچە خون توقاچ، سەلەي چاققاننىڭ ئالدىغا بولسا تۆت زاغرا قويۇپتۇ. سەلەي چاققان زاغرىنى قولىغا ئېلىپ:

— ھەي زاغرا، مەن يولغا چىققاندا، سەن ئۆيدە قالغانىدىڭ. مەنغۇ ئۆستەڭدىن ئېشەك بىلەن ئۆتتۇم، سەن قانداق ئۆتكەنسەن؟ بەگنىڭ ئىلتىپاتىدا بىر - بىرىمىزدىن مەڭگۇ ئايرىلالمايدىكەنمىز - دە... — دەپتۇ.

قازىنىڭ ئورنى

سەلەي چاققان ئاغرىپ ئۇزاق يېتىپ قاپتۇ. ساقىيىپ

چىقىپ بىر كۈنى كوچا ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسا، يۇرتىنىڭ قازىسى ئالدىغا چاقىرىپ سوراپتۇ:

— سېنى بىز ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتتى دېسەك، تىرىك يۈرۈپسەنغۇ؟ دوزاختىن قېچىپ كەلدىڭمۇ - يە؟

— راست، ئۆلۈپ كەتكەنىدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۇ دۇنياغا بېرىپ، قازى ئاخۇنۇم مېنى دائىم «دوزىخى» دەپ تىللايتتى، قېنى قانداق بولاركىن، دەپ جەھەننەمنىڭ ئالدىغا بارسام، ياساۋۇللار «ھازىر ئورۇن يوق» دەپ كىرگۈزمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇدۇلدىكى «ۋەيلۇن» دەپ يېزىقى بار چوڭ دوزاخنىڭ ئىچىگە قارىسام، بىر بوش ئورۇن كۆرۈندى. مەن دەرۋازىۋەنگە: «ئاشۇ تۆردىكى بوش ئورۇن مېنىڭ بولسا كېرەك» دېسەم، «ياق، ئۇ سېنىڭ يۇرتۇڭدىكى قازىغا ئاتاپ قويۇلغان ئورۇن» دەپ كىرگۈزمىدى، شۇنىڭ بىلەن قايتىپ كەلدىم، تەقسىر.

چاتاق بولار

بىر كۈنى شەھەر ئىمامى سەلەي چاققاننى چاقىرتىپ، ئىلتىماس قىپتۇ:

— سېنى بىزنىڭ مەزىن «سەلەي ئاخۇن بىناماز بولسىمۇ، ئېشەكنىڭ تىلىنى بىلىدىكەن، ئادەمنى ئوقۇتقاندەك ئوقۇتىدىكەن» دەيدۇ. باشقىنى قويۇپ، ئەمدى سەن مېنىڭ ياخشى كۆرىدىغان ئېشىكىمگە ئىلىم ئۆگىتىپ بەرسەڭ...

— خوپ تەقسىر، مەن ئۇ ئېشەكلىرىنى مەزىنلىرى سەھرادىن ئەكېلىۋاتقاندا بىر كۆرۈۋىدىم، ئۇ ھەقىقەتەن سىزنىڭ مەزىنلىرىدىن، ھەتتا ئۆزلىرىدىنمۇ ئەقىللىقراق كۆرۈنىدۇ. بىراق... مەن ئۇنىڭغا ئىلىم ئۆگەتسەم، زېھنى تېخىمۇ ئېچىلىپ، سىزدىن ئېشىپ كەتسە چاتاق بولارمىكىن، —

دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئېھتىيات قىلايلى

بىر ياز كۈنى سەلەي چاققاننىڭ ئايالى ئېرى تالادىن كىرىشىگە:

— قارىسىلا دادىسى، كەلگەن بىرەر ئىشنىڭ تايىنى يوقلا ھېلىقى كەپسەنچى قارى بايىراق ھويلىغا كىرىپ، سىزنى سورىدى. «دۇكانغا — ناۋايخانىغا كەتكەندى» دېسەم، ئورنىدىن تۇردى - دە، باراڭلارغا ئۇزاق تىكىلىپ قاراپ: «ئۈزۈمىڭلار بۇ يىل ئەجەب ئوخشاپتۇ» دەپ چىقىپ كېتىۋاتىدۇ. كۆزى تەگمىسە بولاتتىغۇ، دەۋىدەنىڭ، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان ئويلانغان ھالدا:

— كۆزى تېگىپ نېمە قىلاتتى، ئۆزى تەگمىسە بولغىنى. ھەر ھالدا ئېھتىيات قىلايلى، خوتۇن! — دەپتۇ.

تاماققا تۇشلۇق دۇئا

بىر كۈنى سەلەي چاققان بىر دوستىنىڭ ئۆيىگە ئىش بىلەن بېرىپ قاپتۇ. ئۇنىڭ ئۆيىدە مېھمانلار بار ئىكەن. ئۆي ئىگىسى «چاقىرمىغان مېھمان» دېگەن خىيال بىلەن يېرىم چىنە ئاش ئېلىپ كەپتۇ.

تاماقتىن كېيىن مېھمانلار سەلەي چاققاننى دۇئا قىلىشقا تەكلىپ قىپتۇ. سەلەي چاققان دۇئانى قىسقىلا قىلىپ تۈگىتىپتۇ. مېھمانلاردىن بىرى بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ:

— سەلەي ئاخۇن، دۇئانى بەك قىسقا قىلىلىغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— يېگەن تاماققا تۇشلۇقتە!... — دەپتۇ سەلەي چاققان

جاۋابەن.

ئاۋۋال دادامنى...

سەلەي چاققان ياش ۋاقتىدا قەشقەردىكى «ئودا خېنىم» سەيلىسىدە يۈرۈپ، ئادەملەر قاينىمى ئىچىدە دادىسى بىلەن ئانىسىنى يوقىتىپ قويۇپتۇ. ئۇ ئۇيان - بۇيان يۈگۈرۈپ: «خالايىق ! دادام بىلەن ئانام يوقالدى. ھېچبولمىغاندا دادامنى تېپىپ بېرىڭلار، سۆيۈنچەڭلار نەخ!» دەپ جار ساپتۇ.

ھەيران بولغان كىشىلەر سوراپتۇ:

— نېمىشقا «ھېچبولمىغاندا دادامنى تېپىپ بېرىڭلار» دەيسەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە سۆيۈنچىگە لايىق پۇلۇڭ بارمۇ؟

سەلەي چاققان خاتىرجەم جاۋاب بېرىپتۇ:

— ئاۋۋال دادام تېپىلسا، ئانامنى تېپىش ئاسان. دادامنىڭ سۆيۈنچە پۇلىنى ئانامدىن ئېلىپ بېرىمەن.

ئەجەبا توكۇر توخۇ يوقمىدۇ؟

سەلەي چاققان بۇلاقسۇ بازىرىدا بىر ئاشخانا ئاچقانىكەن. بازىرى ناھايىتى قىزىپ كېتىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان يۇرتنىڭ توكۇر بېگى قىزىقىپ، كۆرۈپ كېلىشكە كەپتۇ. ئۇ ئاتلىرىنى ئاشخانا ئالدىدىكى تېرەككە باغلىتىپ، ئۆزى توخۇ گۆشى بېسىلغان پولۇ بۇيرۇتۇپتۇ. سەلەي چاققان مەززىلىك پولۇنى يۇرت بېگىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. بىردەمدىن كېيىن

بەگ سەلەي چاققاننى چاقىرتىپ:

— سەلەي ئاخۇن، مەن پۇتۇن توخۇ بۇيرۇتقانىدىم، ئاش ئۇستىدىكى بۇ توخۇنىڭ بىر پۇتى يوق تۇرىدىغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان دەرھال يۇرت بېگىنىڭ غەرىزىنى چۈشىنىپ:

— بېگىم، جاھاندا توكۇر ئادەملەرمۇ بارغۇ؟! ئادەم توكۇر بولۇۋاتقان يەردە، توكۇر توخۇ يوقمىدۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

مۇشۇك بولۇپ كەلگىنىنى

سەلەي چاققاننىڭ ئايالى ئاغرىپ قاپتۇ. بىر كۈنى ئايالى كۈنبويى ناھايىتى قىينىلىپتۇ. قىينالسىمۇ ئېرىنى «جاھان بېشىڭغا قالدى، كىيمۋالارسەن» دەپ قارغاشتىن توختىماپتۇ. بۇ ھالغا چىدىمىغان سەلەي چاققان: «ئەي، پاكا پەرۋەردىگارا، ئەجەب قىينالدى ‹مەھبۇبەم›، ھەر قانچە قازا كەلگەن بولسا، ماڭا كەلسۇن، جېنىم تەييار. ئەزرائىل ئەۋەتسەڭمۇ مەيلى، ھازىرلا ئەۋەت!» دەپ تۇرۇشىغا، تۈڭلۈكتىن «مياۋ!» دەپلا بىر قارا مۇشۇك ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشۈپتۇ ـ دە، بۇلۇڭغا بېرىپ، ئۇلارغا قاراپ: «ھى — ى — ى —، غۇ — ۋ — ۋ!» دەپ كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىتىپتۇ.

ئىمانى قىرىق گەز ئۇچقان سەلەي چاققان شۇنداق دەپتۇ:

— خوتۇنغا شۇنچىلىك جان كۆيدۈرۈپ قويساق، شۇنى راست دەمسىنا؟ بىراق، جان تەسلىمگە كىم تەييار؟ ئۆزۈڭمۇ كىمنىڭ جېنىنى ئېلىشنى بىلىسەن. ئەلمىساقتىن بېرى جان ئېلىپ كېلىۋاتقان ئەزرائىل تاغام سەنغۇ! قارا بۇنى، مېنى

بىلمەيدۇ، دەپ مۆشۈك بولۇپ كەلگىنىنى.

گەپ يوق ساقىيىپ قالىسىز

سەلەي چاققاننىڭ قولىدىن تېۋىپلىقمۇ كېلىدىكەن. بۇنى ئاڭلىغان بىر بىمار كېلىپ، ئۇنىڭغا تومۇر تۇتقۇزۇپ شۇنداق دەپتۇ:

— باللارنىڭ چىرقىراشلىرى، خوتۇنلارنىڭ ۋالاقلىشى، ھەتتا توخۇلارنىڭ ۋاقاقلىشىمۇ ماڭا زادى ياقمايدىغان بولۇپ قالدى. شۇنىڭغا سىزدىن شىپا سوراپ كەلدىم.

سەلەي چاققان ئۇ كىشىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ تۇرۇپ دەپتۇ:

— ئەسەبىڭىز سەل بۇزۇلۇپ قاپتۇ. لېكىن، ساقىيىمەن دېسىڭىز، ئاۋۋال ئاشۇ ۋاراڭ - چۇرۇڭلاردىن ساقلىنىڭ، ئۆيىڭىزدىكى يېقىمسىز شاۋقۇنلارنى بېسىلدۇرۇڭ ياكى ئۇنداق ئاۋازلاردىن يىراق بولۇڭ. لېكىن، «تىرىق» قىلغان ھەممىلا نەرسىگە چېچىلىۋەرمەڭ، چىڭ بولۇڭ.

— ئۇ ئىشلار قولۇمدىن كەلمىگەچكە، سىزدىن دورا سوراۋاتىمەن، — دەپ چېچىلىپتۇ بىمار.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سىز ھەرىنى ئېكەكلەۋاتقاندا چىقىدىغان ئاۋاز بىلەن ئەر كىشىنىڭ كوت - كوت ئاۋازلىرىنى سەپرا يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، غۇڭ - غۇڭ قۇتىسىغا سېلىپ، ئىچىپ، شۇنىڭ بىلەن قۇلاقلىرىڭىزنىڭ ئىچىنى پات - پات مايلاپ تۇرسىڭىز، ئىنشائاللا، گەپ يوق سەللىمازا ساقىيىپ قالىسىز.

مەسىلەن...

بىر چوڭ سورۇندا سەلەي چاققاندىن ئاغزى بېزەپ بىر

كىشى ھەر خىل سوئاللارنى سوراپ كېلىپ شۇنداق دەپتۇ:

— كالىنىڭغۇ پۇشمايدىغان يېرى بار، ئادەملەرنىڭمۇ بارمۇ؟

— بار.

— مەسىلەن؟

— مەسىلەن، سىنىڭ ئاغزىڭ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

قازاننىڭ دۈم كۆرۈنۈشى يامان

سەلەي چاققان كەچلىكى شەھەرگە كىرىپ كەلسە، كىشىلەر ئۇ يەر - بۇ يەرگە توپلىشىپ، يېڭى چىققان ئايغا قاراپ، بەس - مۇنازىرە قىلىشىۋاتقۇدەك.

شۇ ئارىدا بىر توپ كىشى سەلەي چاققاننىڭ ئالدىنى توسۇپ:

— جىمى ئادەملەر: «بۇ قېتىم ئاي دۈم چىقىپتۇ. ئاينىڭ دۈم كۆرۈنۈشى قۇرغاقچىلىق بولۇشىنىڭ ئالامىتى، بۇ ناھايىتى يامان ئىش» دېيىشىدۇ، راستمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— يالغان، ئاينىڭ ھەر قانداق كۆرۈنۈشىدىن كۆرە، قازاننىڭ دۈم كۆرۈنۈشى يامان، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئورغاق بولمىسا شىرمان نان نەدە؟

ئومىلىقتا بىر نەچچە يىگىت سەلەي چاققاندىن سوئال سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، توغرىسىنى بىر ئېيتىپ بەرسىلە، ئاينىڭ ئورغاقتەك تۇرغان كۈنلىرى ياخشىمۇ ياكى شىرمان ناندەك يۇملاق، قىزىرىپ تۇرغان كۈنلىرى ياخشىمۇ؟

— ھەر ئىككى ھالەتتە تۇرغىنى ياخشى.

— سەۋەب؟

— ئورغاق بولمىسا، شىرمان نان نەدە، نان بولمىسا، ئورغاقنى تۇتۇش نەدە؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

بەڭگىلەرنى دوراش

سەلەي چاققان خوتۇنى بىلەن ئولتۇرۇپ: «قانداق قىلساق ھال - ئوقىتىمىز ياخشى بولار؟» دەپ مۈڭدىشىپ چارە ئىزدەپتۇ:

خوتۇنى ئويلا - ئويلا، ئاخىر شۇنداق دەپتۇ:

— قوي - ئۆچكىلەر ئۆتىدىغان دالا يولى ئۈستىدە گەمە ياساپ ئولتۇرساق، يولنىڭ ئىككى چېتىگە يانتاق تىزىۋەتسەك، قويلار ئۇياق - بۇ ياققا ئۆتكەن چاغدا يانتاققا ئىلىنىپ قالغان يۇڭلارنى يىغىپ، كىگىز باسساق، سىز ئۇنى سېتىپ، پۇلىغا توخۇ ئېلىپ كەلسىلە، مەن توخۇنىڭ تۇخۇملىرىنى يىغىپ بەرسەم، سىز ئۇنى سېتىپ، پۇلىغا قوي ئېلىپ كەلسىلە...

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە:

— ئۇنداق قىلىپ يۈرگۈچە، خوتۇن ھېلىقى ئۆتكەن قويلاردىن بىر - ئىككىنى تۇتۇپ بېقىۋالساق بولمىدىمۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ياق، بالاغا قالىمىز، ئاشۇ يۇڭلارمۇ بىلىنىپ قالمىسا بولدى. بىزگە ھارام ياراشمايدۇ. ئۆزلىرى بىلىلىغۇ!... نېمە دېدىما، ھە... تۇخۇمنىڭ پۇلىغا قوي ئېلىپ بەرسىلە. قوزىلىتايلى، ئۇلارنى سېتىپ پۇلىغا بىر بايتال ئېلىپ كەلسىلە... تايىنى مەن مىنىمەن!

سەلەي چاققان ئاچچىقىغا پايلىماي، قولىغا كالتەك ئېلىپ:

— يۇمران تايىنىڭ بېلىنى سۇندۇرماقچىمۇ؟ قېنى مىنىپ

باق! — دەپ ئۇرماقچى بولۇپ دېۋەيلەپتۇ. ئايالى:

— تېخى يوق ئىشقا مېنى ئۇرسىلا قانداق بولىدۇ؟ — دەپتۇ مۇلايىملىق بىلەن.

— بەڭگىلەرنى دوراش مانا شۇنداق بولىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلۈپ كېتىپ.

ھاكىمنىڭ ئەقلى

سەلەي چاققان شەھەر ھاكىمىنىڭ ھۇزۇرىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە، بىر ئاغىنىسى ئۇنىڭدىن:

— يۇرت چوڭلىرى ھاكىمنى بەك ماختىشىدۇ، ئېيتىڭا، ئۇنىڭ بۇنچىۋالا ماختىغۇدەك ئەقلى قانچىلىك؟ — دەپ سوراپتۇ.

— كۆرمىدىڭىزمۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان جاۋابەن، — ئۇنىڭ ئەقلى كۆپ بولغاچقا بېشىغا پاتماي، قورسىقىغا چۈشۈۋاپتۇ.

ئۆزۈممۇ قېچىپ كەتكەن بولاتتىم

مەھەللىدىكى بىكار تەلەپلەردىن بىر نەچچىسى «راۋاب ئاڭلايمىز» دېگەن باھانە بىلەن سەلەي چاققاننىڭ ئۆيىگە تولا كېلىۋېلىپ، ئۇنى بەكمۇ زېرىكتۈرۈۋېتىپتۇ.

بىر كۈنى ئۇلار يەنە كەلگەنىكەن، سەلەي چاققان:

— بالىلارنىڭ ئانىسى بۈگۈن ھاممىسىنى يوقلاشقا كەتكەنىدى، سىلەرنى مېھمان قىلالمايدىغان بولدۇم، — دەپ ئۆزرە ئېيتىپتۇ.

— خوتۇنىڭىزنى قەستەن قاچۇرۇۋېتىپسىز - دە، — دەپتۇ ئۇلاردىن بىرى بىزەڭلىك بىلەن.

— بۇرادەرلەر، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مېھمان دېگەن مېھماندەك بولغىنى ياخشى، ئەگەر سىلەرنىڭ كېلىدىغىنىڭلارنى بىلسەم ئۆزۈممۇ قېچىپ كەتكەن بولاتتىم.

قوغۇنلۇققا ئوخشايدۇ

بىر يىلى سەلەي چاققان ئاغرىپ قاپتۇ، قوشنىسىنىڭ ئوغلى ئۇنى يوقلاپ كىرىپتۇ.

— تېخى ئەمەلگە ئاشمىغان نۇرغۇن ئارزۇلىرىم بار ئىدى، — دەپتۇ سەلەي چاققان يىگىتكە ھال ئېيتىپ، — مۇشۇ ياتقانچە ئورنۇمدىن تۇرالماسلىقىمدىن ئەنسىرەيمەن.

— ياشلىرى ئاتمىشتىن ئېشىپتۇ، يەيدىغانلىرىنى يەپ، كىيىدىغانلىرىنى كىيىپ بوللا، خۇددى پىشىپ قالغان قوغۇنغا ئوخشايلا، تەقدىرگە تەن بەرسىلە، — دەپتۇ يىگىت.

ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي، سەلەي چاققان ساقىيىپ، ھېلىقى يىگىت ئاغرىپ قاپتۇ. سەلەي چاققان يوقلاپ كىرسە، يىگىت زارلىنىپ:

— ئۇن گۈلۈمنىڭ بىرىمۇ ئېچىلمىغانىدى، دۇنيانىڭ ھېچبىر خوۋلۇقىنى كۆرمەي ئۆلۈپ كەتسەم، قانداق قىلارمەن؟ — دەپتۇ.

— ھەي ئۇكام، ئورۇنسىز ياش تۆكمە، بۇ ئالەم قوغۇنلۇققا ئوخشايدۇ. قوغۇنلۇققا ئوغرى كىرسە، پىشقىنىنىمۇ، توڭىنىمۇ ئۈزىدۇ، بۇنىڭغا نېمە ئامال؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

بالام ياخشى، چاقام يامان

سەلەي چاققان خىيال سۈرۈپ كېتىۋاتسا، بىر دوستى سالاملىشىپ سوراپتۇ:

— ئۆي ئىچىڭ قانداق، ئاداش؟

— ئۆيىمىزنىڭ ئىچى ياخشى، تېشى يامان، تامنىڭ سۇۋاقلىرى چۈشۈپ، كېسەكلىرى كۆرۈنۈپ قالدى.

سەلەي چاققاننىڭ ئاغىنىسى، سۆزۈمنى چۈشەنمىدى ئەتىمالىم، دەپ ئويلاپ ئوچۇقراق قىلىپ سوراپتۇ:

— بالىچاقاڭ ياخشىمۇ؟

— بالام ياخشى، چاقام يامان، — دەپتۇ سەلەي چاققان قولىدىكى يارىسىنى كۆرسىتىپ، — بىر ھاشارغا كېلىپ، لايچىلىقىمنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ بەرمىسەڭ، بولمىدى ئاداش.

ساقال تارغىقىغا غىلاپ

سەلەي چاققان بىر موزدۇزغا:

— ساقال تارغىقىمغا غىلاپ تىكىپ بەرسىڭىز، — دەپتۇ. موزدۇز:

— بۇ ئىشتىن خەۋىرىم يوق، قانداق تىكىمەن؟ دەپ بېشىنى تاتىلاپتۇ.

— قوينىڭ بۆرىكىنى ئەندىز قىلىپ تىكسىڭىز، بوغقۇچىنىمۇ شۇنىڭغا قاراپ بېكىتسىڭىز، خۇددى ئۆزى بولىدۇ، — دەپ ئۆگىتىپتۇ سەلەي چاققان.

— شۇنچە ئۇستا تۇرۇپ ئۆزىڭىز تىكىۋالسىڭىز بولمامدۇ؟ دەپ ئەجەبلىنىپ سوراپتۇ موزدۇز.

— قولۇمغا بىگىز تەگسە، «نېمىشقا خېرىدارلارنى تولا قاقشىتىسىلەر! » دەپ موزدۇزلارنىڭ كۆزىگە سانجىۋېتىشتىن قورقىمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

سەن بولۇپ چىقتىڭ

بىر كۈنى سەلەي چاققان ئۇيقۇدىن خۇشال ئويغىنىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئايالى سوراپتۇ:

— ھە نېمە گەپ، ياخشى بىر چۈش كۆردىلىمۇ، نېمە ؟

— پاھ، پاھ، ياخشى چۈش! ئۆيلىنىپ چۈش كۆرۈپتىمەن!

بۇ گەپتىن ئايالىنىڭ ئەرۋاھى ئۇركۇپ، ئاغزى ئېچىلىپ كېتىپتۇ:

— خىيالىغا كىرگەن — چۈشىگە كىرگەن... ئۇنچە قىلمىسىلىمۇ ئېسىلىۋالارمىدىم؟...

— چۈشۈمنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلا، — دەپ يېلىنىپ، ئايالىنى ئاران توختىتىپتۇ سەلەي چاققان، — ئەمدى ئېسىمنى يىغسام، ئالغان ئايالىم سەن بولۇپ چىقتىڭ، ئۇنىڭمۇ ئاغزى بىر ئېچىلسا، توختىمايتتى، خۇداغا شۈكۈر!

ئاي ياخشىمۇ، كۈنمۇ؟

كىشىلەر سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، ئاي ياخشىمۇ، كۈنمۇ؟

سەلەي چاققان بىر پەس ئويلىنىپ جاۋاب بېرىپتۇ:

— كۈندۈزى كۈن ياخشى، كېچىسى ئاي...

— كۈندۈزى كۈن ياخشى دەيدىلا. كۈن بولمىسىمۇ كۈندۈز بولۇشنى نەدىن بىلىدىلا؟

— تېخىچە شۇنى ئايرىيالمىدىڭلارمۇ؟ — دەپ چۈشەندۈرۈپتۇ سەلەي چاققان، — كۈن بولمىسىمۇ كۈندۈز بولۇشنى «كۈن چىقمىسىمۇ كەچ بولىدۇ» دېگەن خەلق تەمسىلىدىن بىلدىم. بۇ — ئاي كۈندۈزى ئاسماندا يۈرگەندىمۇ كېچە بولغانغا ئوخشاش. ئۆزۈڭلارمۇ: «قاراڭغۇ دەپ كەلمەي قالماڭ، ئاي بولمىسا يۇلتۇز بار» دەپ ناخشا ئېيتىسىلەرغۇ، دېمەك:

ھەر ئىككى ھېساب بىرلا ھېساب،
كەچتىن قالغان چاغ كۈنگە ھېساب.

سەن ئۆيدىمىدىڭ؟

سەلەي چاققان ئۆز ئىشىكى ئالدىدا بىر خۇش چاقچاق ئايال بىلەن ئۇزاقراق سۆزلىشىپ تۇرۇپ قاپتۇ.

ئايالى ئۆيدە تاماق تەييارلاۋاتقانىكەن. نېمە ئىش دەپ تالاغا چىقسا، گەپ باشقىچە...

ئايال تاپا ـ تەنىلەر بىلەن ئېرىنى قايتۇرۇپ كىرىپ ۋارقىراپتۇ:

— نېمە ئۇ سەتىنىڭ قاش ـ كىرپىكىگە قاراپ گېپىڭىز تۈگىمەي كەتتى؟

— مەن ئۇ سەتنى سىنىڭ پەردازسىز ۋاقتىڭغا ئوخشىتىپ

تۇرۇپ قاپتىمەن، سەن ئۆيدىمىدىڭ؟ دەپتۇ سەلەي چاققان.

سىزنى دوراۋاتىدۇ

بىر كۈنى سەلەي چاققان ئېغىر يۈك ئارتىلغان ئېشىكنى ھەيدەپ كېلىۋاتسا، شەھەر ھاكىمىنىڭ ئۆيىدىكى زىياپەتتىن مەست قايتقان يۇرت بېگى ئۇچراپ قاپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، ئېشىكىڭلار ماڭالماي دەلدەڭشىپ قاپتىغۇ؟ — دەپتۇ بەگ ھىجىيىپ.

سەلەي چاققان دەل جاۋاب بېرىپ:

— ئۆزلىرىنى دوراۋاتقان ئوخشايدۇ، بېگىم، — دەپتۇ.

گېپىڭىزنى تۈزلاپ قويسىڭىز

بىر مەمەدان كىشى سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— پالانچى ماڭا شۇنداق دېۋىدى، مەن مۇنداق دەپ راسا تويغۇزۇپ قويماقچى بولۇپ، يەنە توختاپ قالدىم. قانداق بوپتۇ؟

سەلەي چاققان:

— دېمىگەن گەپنى دېگىلى بولامدۇ؟ ئوبدان بوپتۇ، — دەپتۇ.

— گەپ دېگەننى ۋاقتىدا دەۋالمىسا قانداق بولىدۇ، قورساق كۆپۈكى بولۇپ قالمامدۇ؟ — دەپ يەنە سوراپتۇ ئۇ ئادەم.

سەلەي چاققان جىددىي جاۋاب بېرىپتۇ:

— دېيەلمىگەن گېپىڭىزنى تۇزلاپ قويسىڭىز، بىر ئاز تەم كىرىپ، ياخشى بولىدۇ.

يەتتە قىز

بىر كۈنى كىشىلەر سەلەي چاققاندىن:

— يەتتە قىزنى چوڭ قىلغانلار جەننەتكە كىرىدۇ، دەيدۇ موللىلار، يەتتە ئوغۇل باققانلارچۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان:

— ئۇياقتا توي ئاسان بولسا كېرەك، دەپ يەتتە ئوغلىنى ئاشۇ قىزلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتۈرۈپ جەننەتكە كىرىپ كېتىشى ئېھتىمال، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

دوزاخقا كىرەمدۇ، جەننەتكىمۇ؟

بىر كىشى سەلەي چاققاندىن:

— جازانىخورلار دوزاخقا كىرەمدۇ، جەننەتكىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

— مېنىڭچە، ئۇلار پايدىنى قارايدۇ، ئەگەر بىرەرسى «دوزاختا

پايدا بار ئىكەن» دېسە، جەننەتكە قارىماي دوزاخقا چاپىدۇ.

ئېشەككە مىنىپلا بىلگەن

بىر جۇۋازچى سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— جەننەت نەدە؟

— بىر غېرىچلا ئېگىز يەردە؟ — دەپتۇ ئۇ.

— بۇنى قانداق بىلدىلا؟

— پىيادە قىيىنىلىپ يۈرگەندە، ئېشەككە مىنىپلا بىلگەنمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

بىر كۆزدە كۆرۈش

سەلەي چاققان بەزى كىشىلەرنىڭ بەزمە، مەشرەپ، ئولتۇرۇشلىرىدىن قالىدىكەن. كۆپىنچىسى، پالانچىنىڭكىگە بېرىپ، بىزنىڭكىگە كەلمىدىلە، سىز بىزنى بىر كۆزدە كۆرمەيلا، دەپ رەنجىشىدىكەن ئۇلار.

بىر كۈنى كۆپ ئاغىنىلىرى قاتناشقان شۇنداق بىر ئولتۇرۇشقا سەلەي چاققان بىر كۆزىنى ياغلىق بىلەن تېڭىپ بېرىپتۇ. ئاغىنىلىرى بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ تەڭلا سوراپتۇ:

— سەلەيجان، نېمىشقا بىر كۆزلىرىنى تېڭىۋالدىلا؟

— بۇنىڭدىن كېيىن ھەممە ئاغىنىلەرنى بىر كۆزدە كۆرۈش ئۈچۈن شۇنداق قىلدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

خامىلىرىمۇ يۈرۈپتىغۇ

سەلەي چاققان نان سېتىپ ئولتۇرسا، بىر كىشى كېلىپ پۇللىرىنى ساناپ، «پىشكە پۇلۇم چۈشۈپ قاپتۇ» دەپ

زارلىنىپتۇ. سەلەي چاققان:

— نېمىشقا؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇ كىشى:

— ئۆزۈمنىڭ خامىلىقى، — دەپتۇ ـ دە، قالغان پۇللىرىغا نان ئاپتۇ، ئالغان نانلىرىنى خورجۇنىغا سېلىپ تۇرۇپ سوراپتۇ:

— ماۋۇ بىر نانلىرى خامراق ئىكەن، قانداق قىلىمىز؟

— پىشقان نانلار ئارىسىدا كېتىۋەرسۇن، ئادەملەرنىڭ ئارىسىدىمۇ خاملىرى يۈرۈپتىغۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئۇنىڭدىن كىم رازى بولىدۇ؟

سەلەي چاققاننىڭ قېيىنئاتىسى بىر كۈنى كۈيئوغلىغا، ئاتىكاچىلىقتىن ساقلىنىش كېرەك، دەپ نەسىھەت قىلىپ كېلىپ، شۇنداق دەپتۇ:

— ئوغلۇم، كىشى ياش تۇرۇپ يوغان باشلىق قىلسا نېمە بولىدۇ؟

سەلەي چاققان:

— بېشى قاپاق بولىدۇ، ئىشى چاتاق بولىدۇ، — دەپتۇ ـ دە، ياندۇرۇپ سوئال سوراپتۇ، — دادا، ئەگەر كىشى چوڭ تۇرۇپ يوغان باشلىق قىلسىچۇ؟

— بىر كۈنى ئۇ قازى بولىدۇ ـ دە، — دەپ ئاتىسى تۇرۇپ قاپتۇ.

— ئۇنىڭدىن كىم رازى بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ كۈيئوغلى كۈلۈپ.

ئۇلار ئاخىر بۇ قاپىيەلىك سۆزلەردىن كۈلۈپ كېتىپتۇ.

ئاشتىن كېيىن

سەلەي چاققاننىڭ مېهمىنى ئۇگرە ئاشنى ئىچىپ بولۇپ، كۆزى تاختىبېشىدىكى تىزىپ قويۇلغان مايلىق توقاچلارغا

چۈشۈپ دەپتۇ:

بىزنىڭ يەرلەر ـ خوپ يەرلەر،
ئاشتىن كېيىن نان يەرلەر.

سەلەي چاققان داستىخاننى يىغىشتۇرۇۋېتىپ كۆلۈمسىرىگەن ھالدا دەپتۇ:

بىزنىڭ يەرلەر ـ ھاڭگا تېرەك،
ئاشتىن كېيىنمۇ نان كېرەك.

ئىشنى بۇزىدۇ

سەلەي چاققاننىڭ تونۇشلىرىدىن بىرى ئازنا مەسچىتكە ئىمام بولۇپتۇ. ئۇ سەللىسىنى شۇنچە چىڭ يۆگىگەن بولسىمۇ، كۆلاسى چوڭ كەلگەنلىكتىن بېشىدا تۇرماي سەجدىگە باش قويۇشى بىلەنلا تەڭ چۈشۈپ كېتىپ نامازنى بۇزۇۋېتىپتۇ.

— ئىمام ئاخۇنۇم، سەللىلىرى بوش يۆگىلىپ قالغانمۇ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان.

— ياق، سەللە چىڭ يۆگەلگەن، كۆلا بېشىمدا تۇرمايۋاتىدۇ، — دەپتۇ ئىمام.

— باش كۆلا بىلەن سەللىگە لايىق بولمىسا، ئىشنى بۇزىدۇ، دەپتۇ سەلەي چاققان.

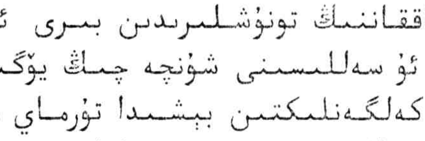

قازان تېپىلىدۇ، لېكىن...

بىر كىشى ئوغلىنىڭ بالىچاقىلىق بولغاندىن كېيىنمۇ ئېغىرنى سېلىۋالغانلىقىغا چىدىماي، بەش ـ ئالتە ئاقساقال چاقىرىپ، شۇلارنىڭ ئالدىدا پاتىھە بېرىپ، ئۆيىنى بۆلۈپ قويماقچى بوپتۇ. ئاتىلىق پاتىھە چېيىغا كەلگەن كىشىلەر قارىسا، ھېلىقى كىشىنىڭ ئوغلى ھويلىدا يىغلاپ يۈرگۈدەك، مېھمانلارنىڭ بىرى ئۇنىڭغا تەسەللى بەرمەك بولۇپ :

— دادامدىن ئايرىلىپ كېتىدىغان بولدۇم، دەپ كۆڭلۈڭ يېرىم بولۇۋاتامدۇ، يىغلىما، — دەپتۇ.

— دادامدىن ئايرىلغانغا ئەمەس، ئۇنىڭ قازىنىدىن ئايرىلغانغا يىغلاۋاتىمەن، — دەپتۇ ئۇ .

— ھەيران بولغانلاردىن بىرى:

— يىغلىما، ئاش تاپساڭ قازان تېپىلىدۇ، — دەپتۇ ئاسماقچىلاپ. شۇ چاغدا سەلەي چاققان :

— لېكىن، ئوغلىنى ئۇنىڭ قازانلىرى بىلەن قوشۇپ ئۆلگۈچە بوينىغا مىندۈرۈپ يۈرۈيدىغان ئاتا تېپىلمايدۇ، دۇنيادا، — دەپتۇ.

ئۇيات ئىشنى قىلمىساق

سەلەي چاققاننىڭ بىر تونۇشى بار ئىكەن. ئۇ دائىم كىشىلەردىن پارچە پۇل ئۆتنە ئېلىپ بەرمەيدىكەن. شۇ كىشى يەنە پۇل سورىغاندا، سەلەي چاققان پۇل ئورنىغا مەسلىھەت بېرىپ شۇنداق دەپتۇ:

— پارچە پۇلنى بېرىۋېرىپ، كېيىن سوراپ يۈرۈش ماڭا

ئۇيات. ھالىڭ ياخشى تۇرۇپ، پۈتۈن پۇل سوراش ساڭا ئۇيات. ياخشىسى دوستۇم، بۇنىڭدىن كېيىن ئىككىمىز ئۇنداق ئۇيات ئىشنى قىلمىساق.

ئادەملەرنى سوقۇشتۇرغان يامان

بىر پىتنىخور كېلىپ سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— قوچقار سوقۇشتۇرغان قانداق؟ خوراز سوقۇشتۇرغانچۇ؟ قايسىسىنى سوقۇشتۇرغان يامان گۇناھ؟

— ھەممىدىن پىتنە قىلىپ، كىشىلەرنى سوقۇشتۇرغان ئەڭ يامان گۇناھ! — دەپتۇ سەلەي چاققان

باشقا ئىشلارنىمۇ ئورۇنداپ كېلىش

ھاكىم بىر كۈنى سەلەي چاققانغا كايىپ:

— سېنى بىر ئىشقا بۇيرۇسا، شۇنىلا قىلىسەن، مۇناسىۋەتلىك باشقا ئىشلارنىمۇ بىرلىكتە ئورۇنداپ، يولنى ئازراق مېڭىشنى بىلمەيسەن! — دەپتۇ.

ئارىدىن بىر قانچە كۈن ئۆتۈپ ھاكىم ئاغرىپ قاپتۇ. ئۇ سەلەي چاققاننى ئالدىغا چاقىرىپ:

— تېۋىپ باشلاپ كەل، — دەپ بۇيرۇپتۇ.

— سەلەي چاققان تېۋىپ بىلەن بىللە مەسچىتنىڭ جىنازا، تەختىراۋان، ئىمام، مەزىن ۋە قوۋملىرىنىمۇ ئېلىپ كەپتۇ. ھاكىم غەزەپلىنىپ:

— مەن سېنى تېۋىپ چاقىرىپ كەل دىسەم، بۇ نېمە غوۋغا! — دەپ سوراپتۇ.

— تەقسىر، ئەسلىرىدە بولسا كېرەك، ئۆتكەندە، «بىر ئىشقا بۇيرۇسام، شۇنىلا قىلماي، مۇناسىۋەتلىك باشقا ئىشلارنىمۇ

بىللە ئورۇنداپ كەل» دېگەندىلە، شۇڭا بۈگۈن تېۋىپنىڭ دورىسى شىپا بولماي، قازا يېتىپ قالسا، يەنە يۈگۈرۈپ يۈرمەي، دەپ ھەممىنى بىر يوللا تەق قىلدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

قوغۇن - پوغۇن

سەلەي چاققان تازا ئىشلەپ قوغۇن تېرىغانىكەن، بەكمۇ ئوخشاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئوپالنىڭ ئاچ كۆز بېگى دورغا - يايىلىرىنى باشلاپ كەپتۇ. سەلەي چاققان ئۇلارنى ئەپلەپ - سەپلەپ يولغا سېلىۋېتىش ئۈچۈن، ھەر خىل قوغۇندىن بىر نەچچىنى ئۈزۈپ، ئارقا - ئارقىدىن پىچىپتۇ. بەگ ۋە ئۇنىڭ ھەمتاۋاقلىرى قوغۇننى چالا - بۇلا يەپلا تاشلىۋېتىپ، قوغۇنلۇققا قاراۋېرىپتۇ. سەلەي چاققان شۇ زامان قوغۇنلۇققا كىرىپ، بىر نەچچە كاۋا ئۈزۈپ چىقىپتۇ - دە، پىچىشقا باشلاپتۇ. بەگ:

— بۇ نېمە قىلىق؟ — دەپ تېرىكىپتۇ.

— ھېلى ئۆزلىرى «قوغۇن - پوغۇن يەپ كېتەيلى، دەپ كەلدۇق» دېگەندىلە، قوغۇنمۇ يېيىشتىلە، ئەمدى پوغۇن پىچىۋاتىمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

بەزگەك ئاغرىقنىڭ سۈرىتى

بىر كۈنى سەلەي چاققان «ئايال كىشىنىڭ ھە دېگەندە ئەر كىشىنىڭ كۆڭلىنى مۇزلىتىدىغان قىلىقلىرى ئۆزگەرمەي داۋام قىلىۋەرسە، بۇمۇ تۇرمۇشتا ئېغىر زۇلۇم ئىكەن...» دېگەن خىياللار بىلەن ئايالىغا:

— مەن كىشىلەرنىڭ مىجەزلىرىدە بولىدىغان ھەرخىل كېسەللەرنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، ھەيران بولىمەن، — دەپتۇ.

شۇ چاغدا خوتۇنى:

— ھوي، كېسەل دېسىلە بىر نەرسە ئېسىمگە كېلىپ قالدى. ئەگەر بەزگەك كېسىلىنى سۈرەت قىلىپ سىزسا، كىمنىڭ قىياپىتى چىقار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بىر ياقتىن قىزىتىپ، بىر ياقتىن سوۋۇتۇپ تىترىتىشكە قارىغاندا، خۇددى سېنىڭ قىياپىتىڭ كېلىپ چىقىدۇ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

قارا باسمايدۇ

سەلەي چاققان بويتاق بولۇپ قېلىپ ئۆيلەنمەكچى بولۇپتۇ. بىر يېقىن ئاغىنىسى:

— چىرايىغا چاي قۇيۇپ ئىچەمتىڭلار، ئۆي ئىشىغا ياخشى، سىزگە كۆيۈمچان بولسا بولدى، — دەپ، سەت، قاپقارا، چوقۇر بىر ئايالنى ئېلىپ بېرىپتۇ. ئەتىسى قارىسا، ئەييۇھەنناس! نە چارە، نە ئامال؟!

بىر كۈنى سەلەي چاققان ناۋايلىقتىن ھېرىپ كېلىپ،

بالدۇرلا يېتىپتۇ. لېكىن، ئوڭدا يېتىپ قاپتۇ. خوتۇنى:

— ھوي دادىسى تۈزۈك ياتسىلا، يېنىچە ياتسىلا، ئوڭدا ياتسىلا چۈشلىرىگە ئالۋاستى كىرىپ، قارا بېسىپ قالىدۇ، — دەپ ئويغىتىۋېتىپتۇ.

سەلەي چاققان كۆزىنى ئاچمايلا:

— ھېچ ۋەقەسى يوق. ئەگەر چۈشۈمگە سەنلا كىرىپ قالمىساڭ، مېنى ھەرگىزمۇ قارا باسمايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

قالغىنىدىن خەۋىرىم يوق ئىكەن

سەلەي چاققان بىلەن خوتۇنى ياش ۋاقتىدىكى ئىشلارنى ئەسلىشىپ تۇرىدىكەن، بىر كۈنى خوتۇنى:

— سەلەي ئاخۇن، ھازىر بۇنچىۋالا گىدىيىۋېلىشنى سىزگە كىم قويۇپتۇ؟ سىز بىلەن توي قىلىپ قانچىلىغان ئەرلەرنى دەردتە قويغىنىمنى بىلەمسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بىلمەمدىغان؟

— قانداق؟

— قانداق بولاتتى؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مەن پەقەت مېنىلا دەردتە قويغىنىڭىزنى بىلىمەن. قالغىنىدىن خەۋىرىم يوق ئىكەن.

باشقا قانداق ئالدايمەن

سەلەي چاققان سەھراغا كېتىپ بارسا، يولدا راسا كۆرەڭ بىر گەپچى ئۇچراپ:

— سىزنى ناھايىتى گەپچى، بىر گەپ بىلەن ھەر قاندىقىنى ئالداپ قويىدۇ، دەيدۇ. قېنى، مېنى بىر ئالداپ باقسىلا، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، سەن ئاۋۇ ئەسكى تامنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، يىراققا بىر قاراپ باق، كېلىۋاتقان ئادەم بولمىسا، خاتىرجەم گەپكە چۈشەيلى.

ئۇ يۈگۈرۈپ بېرىپ تام ئۈستىگە چىقىپتۇ. ئاڭغىچە سەلەي چاققان كېتىپتۇ. ئۇ كىشى ۋارقىراپتۇ:

— قېنى، مېنى ئالدىمامسەن؟

— ئۇنىڭدىن باشقا قانداق ئالدايمەن؟ — دەپ كېتىۋېرىپتۇ سەلەي چاققان.

راست بىلەن يالغان

بىر كۈنى مۇزدۇزلار سەلەي چاققاننىڭ ئەتراپىغا ئولىشىۋېلىپ سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن ئۇستام، مۇشۇ پىرلىق دۇكاندا بىر راستلىرىنى ئېيتسىلا، سىز زادى يالغان گەپ قىلامىلا؟

— بەزىدە قىلىمەن، — دەپتۇ ئۇ.

— مەسىلەن، قانداق چاغدا؟ — دەپ سوراپتۇ ئارىدىن بىرى.

— يالغان گەپ راست گەپنىڭ پەردىزىگە كېرەك بولۇپ

قالغان چاغدا، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

سەن ئېسىمگە چۈشمەستە...

سەلەي چاققاننىڭ ئايالى كاۋا يېيىشنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىكەن. ھە دېسىلا «كاۋا ئالغاچ كەلمەپتىلىغۇ؟» دەپ ئۆرۈشىدىكەن. بىر كۈنى سەلەي چاققان بازاردىن يوغان بىر تۇرپان كاۋىسىنى ئېلىپ كېلىپ، دەرۋازىدىن كىرىشى بىلەن يەرگە قويۇپتۇ ـ دە، پۇتى بىلەن دومىلىتىپ مېڭىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئايالى چالۋاقاپ كەلگەن بويى كاۋىنى قولىغا ئېلىپ:

— بازاردىنغۇ باشلىرىدا كۆتۈرۈپ كەلگەندىلا؟ — دەپتۇ.

— سەن ئېسىمگە چۈشمەستە كۆتۈرسەم كۆتۈرگەندىمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

شوتا سوراش

بىر كۈنى قوشنا ئايال سەلەي چاققاننىڭ ئايالىدىن سوراپتۇ:

— شوتىڭىزنى بېرىپ تۇرسىڭىز، بىزنىڭ شوتا سۇنۇپ كەتتى، ئۆگزىدىكى كىرلىرىمنى ئېلىپ چۈشۈۋالسام؟

— خاپا بولمايلا، — دەپتۇ بەرمەسنىڭ قازىنىنى ئېسىپ سەلەي چاققاننىڭ ئايالى، — بىزدە ئۆگزىگە چىقىدىغان شوتا بار، چۈشىدىغىنى يوق...

— ۋىيەي، — دەپتۇ قوشنىسى ھەيران بولۇپ، — ئۆزىڭىز شوتا بىلەن ئۆگزىگە چىقسىڭىز، كېيىن قايسى شوتا بىلەن چۈشىسىز؟

— قىزىقكەنلا، — دەپ كۈلۈپتۇ سەلەي چاققاننىڭ ئايالى، — چۈشىدىغان ۋاقتىمدا ئېرىم مېنى ئۆزى شوتا بولۇپ

چۈشۈرۈۋالىدىغۇ.

ئادەملەر زاتى مىڭ ياخشى

بىر ئاق باغلىغان كىشى ھازىدارلىقتا بېشى قېيىپ قېلىپ، سەلەي چاققاندىن مەسلىھەت سوراپ، شۇنداق دەپتۇ:

— ئاتاڭنى ئۆلتۈرگەنگە ئاناڭنى بەر، دېگەن ماقال بار، توغرىمۇ؟ مەن قانداق قىلاي؟

سەلەي چاققانىنىڭ ئەرۋاھى ئۈركۈپ:

— مۇتلەق توغرا ئەمەس، — دەپتۇ، — ئەزرائىل لامالارغا ئوخشاش شۇ چاغقىچە ئۆيلەنمەي يۈرسە، ئۇنىڭغا ئاناڭنى قانداق بېرىسەن؟ نېمە بولسا بولسۇن، ئاناڭنى ئادەم ئەۋلادىغا بەر. جاللاتلار زاتىغا قارىغاندا، ئادەملەر زاتى مىڭ ياخشى.

ئەگەر بىزنىڭ دادىمىز...

خېرىدارلارنى رازى قىلىدىغان بىرەر قاسساپ بارمىكىن دۇنيادا؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققانىنىڭ بىر دوستى.

سەلەي چاققان بىر پەس ئويلانغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

— ئەگەر ئىككىمىزنىڭ دادىسى قاسساپ بولغاندا، بىرمۇ خېرىدارنى رەنجىتمىگەن بولاتتى.

— قانداقچە؟ — ھەيران بولۇپتۇ دوستى.

— ئۆتمۈشتە دادىلىرىمىز ئىككىمىزنى ئوقۇتۇش ئۈچۈن موللىغا ئېلىپ بارغاندا: «گۆش سىزنىڭكى، ئۇستىخىنى بىزنىڭكى، تەقسىر» دېگىنى ئېسىڭدىدۇر! — دەپتۇ سەلەي

چاققان.

كۆچۈپ كەتمەكچى

سەلەي چاققاننىڭ يېقىن بىر ئاغىنىسى سوراپتۇ:

— ئاداش، ئايالىڭنىڭ چىرايى تومۇز كۈنلىرىدىمۇ شۇنداق تۇتۇلۇپ تۇرامدۇ؟

— ئۇنىڭغا تېخى ياز بولمىدى.

— قاچان ياز بولىدۇ؟

— تۇغقانلىرى كەلگەندە.

— تۇغقانلىرى كەتكەندىن كېيىن قانداق بولىدۇ؟

— بۈگۈنكىدەك.

— ئەمدى بۇندىن كېيىن ئۇنداق بولمايدىغان بولىدۇ.

— مېھمانلار كەلسە، ئوچۇق چىراي يۈرىدىغان بولامدۇ؟

— ھەئە.

— ئاغزىڭغا ناۋات، ئېيتقىنا، قانداقچە؟

— تېخى يېقىندىلا مەلۇم بولۇشىچە، مەنمۇ سېنىڭ ئايالىڭنىڭ تۇغقىنىكەنمەن. شۇنى بۈگۈن رەسمىي...

— ئاستا گەپ قىل! سادىغاڭ كېتەي ئاداش، قولۇمغا پۇل چۈشكۈچە ئېيتماي تۇرغىن، ئۆتۈنۈپ قالاي!

— قولۇڭغا پۇل چۈشسە، نېمە قىلماقچى؟

— ئايالىمنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى يوق يىراق بىر يۇرتقا كۆچۈپ كەتمەكچى.

بوراندىن قېچىپ

تۇيۇقسىزلا قاتتىق بوران چىقىپ، ئادەملەر كوچا - كوچىلاردىن ئۆيلىرىگە قاراپ يۈگۈرۈپتۇ.

شۇ چاغدا سەلەي چاققان ئىشىكى ئالدىدا بىغەم ھالدا خىيال سۈرۈپ تۇرغۇدەك. ھەيران بولغانلار:

— سەلەي ئاخۇن، نېمىشقا بوراندا تالاغا چىقىپ تۇرىلا؟

— دەپ سوراپتۇ.

— ئۆيدىكى بوراندىن قېچىپ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

بىلگەنىدىم

بىر كۈنى سەلەي چاققان خوتۇنى بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپ: «سېنىڭ تۆتىنچى ئېرىڭ، رەھمەتلىك ياخشى ئادەم ئىدى» دېيىشىگە خوتۇنى كۆكىرىپ:

— نەدىن بىلدىلا؟ — دەپتۇ.

— ئۆيگە ئېلىپ كەلگەن يوتقانلىرىڭنىڭ سانىدىن بىلگەنىدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

قىيامەتتە پۇل يوق

سەلەي چاققان ھېيتگاھنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسا، ئىككى كىشىنىڭ قاتتىق گەپ تەگىشىۋاتقانلىقى قۇلىقىغا كىرىپتۇ:

— بەرمىسەڭ بەرمە، قىيامەتتە ئالىمەن، — دەپتۇ بىرىنچىسى.

— قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل، — دەپتۇ ئىككىنچىسى.

بۇلارنىڭ ھالىنى كۆرگەن سەلەي چاققان:

— ئاغىنىلەر، دىل ئازارلاشماڭلار. قىيامەتتە خۇدا پۇل چىقارمايدۇ. پۇلنى خەجلەيدىغان بازارمۇ يوق. ئىشىڭلارنى

قىيامەتكە قالدۇرماي، مۇشۇ يەردە تۈگىتىۋېلىڭلار، — دەپتۇ.

چاچراتقۇ نەدىن چىقىدۇ؟

بىر يىلى سەلەي چاققاننىڭ مىنىپ يۈرگەن ئېتى كېسەل بولۇپ قالغاندا، ئۇ بىر قۇرئەندازغا كىتاب ئاچقۇزۇپتۇ. قۇرئەنداز:

— ئېتىڭىزغا بىرسى قەست قىلغاندەك تۇرىدۇ، يۇقىرىقى مەھەللىدىكى داخانغا چاچراتقۇ سالغۇزۇپ بېقىڭ، ئاندىن مېنىڭ قېشىمغا كېلىڭ، شۇ چاغدا ئېتىڭىز ساقىيىدۇ، — دەپتۇ. ئەسلىدە قۇرئەنداز بىلەن داخان تىل بىرىكتۈرۈپ، كىشىلەرنى ئالداپ قاتتى - سوقتى قىلىپ يۈرگەنىكەن.

سەلەي چاققان ئۆيگە بارسا، ئاتنىڭ ھالى خاراب، پىچاققا ئاران ئۈلگۈرۈپتۇ. ئۇ ئاتنى سويۇپ، پارچىلاپ گۆشىنى قولۇم - قوشنىلىرىغا خامتالاش قىلىپ بېرىپتۇ. شۇ كۈنى پېشىندىن قايتقاندا، قۇرئەنداز سەلەي چاققاننى كۆرۈپ:

— چاچراتقۇ سالدۇردىڭىزمۇ؟ ئۇ نەدىن چىقتى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سالدۇردۇم، تەقسىر، چاچراتقۇ چاچراتقۇلۇقتىن چىقتى، ئاتنىڭ بوينى ئاجراتقۇلۇقتىن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

كۆزىڭىزنى داۋالاشقا توغرا كېلىدۇ

سەلەي چاققان تېۋىپلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، قورسىقى ئاغرىپ قالغان بىر كىشى ئۇنىڭ ئالدىغا كەپتۇ.

— ئەتىگەن نېمە يېگەنىدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان ئۇنىڭدىن.

— قوشنىمىز قوغۇن ۋاشاڭ قىلغانىكەن، توڭ سويما يېگەنىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كېسەل كىشى.

سەلەي چاققان ئۇنىڭ كۆزىگە بىر خىل مايلىق دورىنى سۈرتۈپ قويۇپتۇ.

— كۆزۈم ئەمەس، قورسىقىم ئاغرىۋاتىدۇ، — دەپتۇ ھېلىقى كىشى ھەيران بولۇپ.

— قورسىقىڭىزنى ساقايتىش ئۈچۈن كۆزىڭىزنى داۋالاشقا توغرا كېلىدىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — چۈنكى كۆزىڭىز روشەنلەشسە، زىيان قىلىدىغان نەرسىلەرنى يېمەيدىغان بولىسىز.

ئېغىشىپ قاپتۇ

بىر مەركىزدە بىر نەچچە ئىشان، سوپى: «ھالاللىق — ئاراملىق، سېخىيلىق — سائادەت»، «مىزبانغا ئىمان، مېھمانغا ئېھسان» دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنى ۋەز - نەسىھەت قىلىپ، ھېچكىمگە سۆز بەرمەپتۇ. ئۇلارنىڭ بۇ قىلىقلىرىغا چىدىيالمىغان بىر كىشى ئىشان، سوپىلارنى كۆرسىتىپ، ئۈنلۈك ئاۋاز بىلەن:

— خالايىق، بۇ تەقسىرلىرىمىنىڭ سۆزلىرى توغرىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۆز ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنمەيدىغانلارنىڭ ئۆزلىرى قانداقمۇ سەمىمىي بولسۇن، — دەپتۇ ئىككىنچى كىشى.

بىر ئىشان چالۋاقاپ:

— ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ قايسى بىر سۆزىگە ئىشەنمەپتۇق، قېنى؟ — دەپ ئالىيىپتۇ.

— مەسىلەن، ماقال - تەمسىللەرگە.

— ئىنشائاللا، ئەلۋەتتە، ئىشىنىمىز، — دەپتۇ سوپىلار.

— ئەگەر ئىشەنسەڭلار، — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان، — ماڭا بۇ ماقال - تەمسىللەرنىڭ مەنىلىرىنى يېشىپ بېرىڭلار: «ئىشانلارنىڭ ئىمانىدا ‹گەپ› بار، سودىگەرنىڭ زۇۋانىدا...»، «تۆگىنىڭ مازار بىلەن ئىشى يوق، سوپىنىڭ بازار بىلەن»، «تەرسىز تائام — تەكتى ھارام، كىم ئاڭا كۆپ بولمىش قارام».

ھەممە كىمدىن زۇۋان چىقاركىن دەپ قارىشىپ قاپتۇ. سوپىلارمۇ يەر تېگىدىن بىر - بىرىگە مارىشىپ قاراپتۇ. ئاخىر سەلەي چاققان يەنە ئوتتۇرىغا چىقىپ، مۇنداق سۆز بىلەن خۇلاسە چىقىرىپتۇ:

داخاندا دىيانەت يوق،
ئاغرىقنى ئالدايدۇ باخشى.
ئەمىلى يوق سوپىلاردىن،
تۇخۇمى يوق توخۇ ياخشى.

ھەممە كۈلۈشۈپ قاپتۇ، سوپىلار ئېڭىشىپ قاپتۇ.

كىم دوزىخى

قازى ئاخۇنۇم بىر كۈنى كىشىلەرگە كايىپ:

— بۇ دۇنيادا ئىچىلىپ - كۈلۈپ يۈرۈش كۇپۇرلۇق بولىدۇ. شۇڭا، خۇداغا ھەمدۇسانا ئوقۇپ، قولنى قوۋۇشتۇرۇپ، باشنى سېلىپ، كۈلمەي يۈرۈش كېرەك. كىمكى بۇ شەرىئەت قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلسا، دوزىخى بولىدۇ، — دەپتۇ.

شۇ چاغدا بىر كىشى قازىدىن:

— كىشىنىڭ دوزىخى ئىكەنلىكىنى يەنە نېمىلەردىن بىلىش مۇمكىن؟ — دەپ سورىغانىكەن، ئۇنىڭغا دەرھال سەلەي چاققان جاۋاب بېرىپتۇ:

— كىمكى خۇشاللىقتا ئۆچ بولۇپ، چىرايىدىن مۇز ياغدۇرۇپ يۈرسە، مىڭ قول باغلاپ تۇرسىمۇ، ئۇنىڭ شۇ سۈرۈن چىرايىغا قاراپ ئۇنى دوزىخى دېيىش مۇمكىن. كۆرۈنۈشتە خۇش مۇلايىم بولۇپ، ئەمەلىيەتتە ساختا ئىش قىلىپ، ھاراملىق بىلەن ياشايدىغانلارمۇ دوزاخنىڭ ئۆز «پۇقرا» سى بولىدۇ.

كېرەك يوق

سەلەي چاققان خان ھۇزۇرىغا كىرىپ چىقىپ يۈرگەن چاغلىرىدا، دوست - ئاغىنىلىرى كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىپتۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە بىر تالىپ بار ئىكەن. ئۇ خان ئوردىسىدىن ئۆزىگە بىرەر خىزمەت تېگىشنى تەمە قىلىپ سەلەي چاققاننى كۈندە يوقلاپ، ئىخلاسمەنلىك بىلدۈرىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە خان سەلەي چاققاننى ئوردىدىن ھەيدەپ چىقىرىپتۇ. بىر كۈنى

پىيادە كېلىۋاتقان سەلەي چاققان ئېشەك مىنىپ كېلىۋاتقان ھېلىقى تالىپ بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. تالىپ ئۇنىڭ سالىمىنى ئاران ئىلىك ئاپتۇ ـ دە:

— ئەپۇ قىلىڭ، ئالدىراپ قېلىپ ئېشەكتىن چۈشەلمىدىم، — دەپتۇ.

— كېرەك يوق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مەن يەنە ئوردىغا بېرىپ خىزمەت قىلغاندا چۈشمەي قويمايسىز!

ئىت ئۇرۇش قائىدىسى

سەلەي چاققان يولدا كېتىۋاتسا، مەھەللىسىدىكى بىر باينىڭ قارا ئىتى ئۇنىڭغا ئېتىلىپتۇ. سەلەي چاققان ئاچچىقىدا ئىتنى ئارا تىقىپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ باينىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ، قازى مەھكىمىسىگە ئەرز قىلىپ، سەلەي چاققاندىن زىياننى تۆلەپ بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ.

قازى:

— سەلەي ئاخۇن، نېمىشقا خەقنىڭ ئىتىنى ئۆلتۈرۈپ قويدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئاۋۋال ئىت مېنى چىشلىۋالدى، — دەپتۇ سەلەي

چاققان.

— ئەگەر ئارىنى تەتۈر قىلىپ ئىشلەتكەن بولسىڭىز، بۇنداق ئىش يۈز بەرمەيتتى، شۇنداقمۇ؟ — سوراپتۇ قازى.

— تەقسىر، ئۇغۇ شۇنداق. — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئەگەر باينىڭ ئىتى ماڭا كەينىچە ئېتىلغان بولسا ئىدى، مەنمۇ شۇنداق قىلغان بولاتتىم.

ئەقلى تېخىمۇ ئۇزۇن بولمامدۇ؟

خوتۇنى قازا تېپىپ، بويتاق قالغان ئىمام پات - پاتلا جامائەتكە:

— كۆپچىلىك سۈرۈشتە قىلىپ، كەمىنىگە بىرەر رەپىقە تاپساڭلار، تاپقىنىڭلار چىرايلىق بولمىسىمۇ، ئىلاج بار، ئەقىللىق بولسا! — دەپ ئىلتىماس قىلىدىكەن. لېكىن، ھېچبىر لايىق تېپىلماپتۇ. ئىمامنىڭ گېپى چىقسىلا تۇل خوتۇنلار: «ئۆزى تالادا نەزىر - چىراغلاردا يۈرۈپ جان بېقىپ، خوتۇنىنى ئاچ قويىدىغان بېخىل» ۋەھاكازا دەپ ئۇنىمايدىكەن. بۇ ھالدىن خەۋەر تاپقان سەلەي چاققان ئىمامغا بىر لايىق

تېپىپ كۆرسىتىپتۇ - دە، «توي» نى قىلىپ، تونىنى كىيىۋاپتۇ. دەردى ئىچىدە قالغان ئىمام بىر كۈنى سەلەي چاققاننى مەسچىتكە — جامائەت ئالدىغا چاقىرىپ:

— ئۈستۈڭدىكى تونىنى قايتۇر، تاپقان چوكىنىڭنىڭ بەشىرىسى بۇياقتا تۇرسۇن، كاشكى بېشىمدا بىر تال چېچى بولسا نېمە دەردىم! — دەپتۇ. سەلەي چاققانمۇ دەررۇ:

— ئېيتقان ھەدىس، قىلغان سۆزىڭىزدە بىرەر تۇرغۇچ ۋە توغرىلىق بولسا نېمە دەردىم... سىز ئاۋۋال ئىماملىقنى ماڭا تاپشۇرۇڭ! — دەپتۇ.

— لەۋزىمدە نېمە ھارامىلىق بوپتۇ، قېنى سۆزلە! — دەپ ئىمام ئۆكتە قوپۇپتۇ.

— ئۆزىڭىز دائىم: «گەپ چىرايدا ئەمەس، دىلدا...»، «خوتۇنلارنىڭ چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا» دەپ ۋەز ئوقۇيسىز. قېنى لەۋز؟ چېچى ئۇزۇننىڭ ئەقلى قىسقا بولسا، چېچى قىسقىنىڭ ئەقلى ئۇزۇن بولمامدۇ؟ ئەگەر چېچى تامام يوق بولسا، ئۇنىڭ ئەقلى تېخىمۇ ئۇزۇن بولمامدۇ؟ — دەپ سەلەي چاققان بارغانسېرى ئالدىغا سىلجىپتۇ.

گەپ تاپالماي زۇۋانى ھەرىكەتتىن، ئىمانى بەرىكەتتىن قالغان ئىمام ئاستا ئولتۇرۇپ، يېتىپ قاپتۇ. سەلەي چاققانمۇ جامائەتكە قوشۇلۇپ، كۈلە - كۈلە كېتىپ قاپتۇ.

گېلىنى ئىسلامدۇ؟

سەلەي چاققان بىر ئاغىنىسىنىڭكىگە بەزمىگە كەلسە، شۇ مەھەللىنىڭ ئىمام - سوپىلىرى تۆردە ئولتۇرۇۋېلىپ: «ئىشقى - قى - قى، ئىشقى بارنى قىچقى» دەپ چىلىملىرىنى چېكىشىپ، ھېچكىمگە گەپ بەرمەيۋېتىپتۇ. ئاغىنىلىرىنىڭ بىرى:

— كېلىڭ. سەلەي چاققان، تەقسىرلىرىمىزنىڭ بۇ ئىشىغا نېمە دەيسىز؟ — دەپ گەپ تاشلاپتۇ.

— سورىساڭ دەيدۇ جانابلار: «دىنىم ئىسلامدۇر». ئەگەر دىنى بولسا ساغلام، گېلىنى ئىسلامدۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

ئىككى كىشىگە بىر نىكاھ

شەھەر قازىسىنىڭ بىشەم بىر قىزى بار ئىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ بىھايا جاۋىلداقلىقىدىن، مەھەللىسىدىكى قوشنا ئايال، قېرى مومايلارنىڭ مەسلىھەتىگە قۇلاق سالماي، شەدداتلىقتا ھەممىگە پۇر كېتىپتۇ. ئۆپچۆرىدىن ئەرمۇ چىقماپتۇ. چىققاندىمۇ ھېچكىم ئەلچىلىككە ماڭماپتۇ.

بىر كۈنى شۇ مەھەللىدىكى جامائەت يىراقتىن كەلگەن بىر لايىققا: «بىر ئىش بولسا، گەپ بىلەن بولسىمۇ قۇتۇلىدۇ»، دەپ سەلەي چاققان بىلەن ئۇنىڭ ئاغىنىسى روزىلەمنى قازىنىڭ ئۆيىگە ئەلچىلىككە ئەۋەتىپتۇ. سەلەي چاققاننىڭ قائىدە - يوسۇنلۇق سۆزلىرىدىن كېيىن روزىلەم گەپ باشلاپتۇ:

— تەقسىر، خۇدا خالىسا، قۇلاقلىرى ئەمدى تىنجىيدۇ، بىز قىزلىرىغا شۇنداق بىر كىشىنى لايىق تېپىپ كەلدۇقكى...

ئۆز قىزىنىڭ خۇي - پەيلىنى قالتىس بىلگەن قازى ئەلچىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپتۇ - دە، شەرتلىك ئاگاھلاندۇرۇش بىلەن رازى بولۇپ:

— بىراق، سىلەر تاپقان ھەر قانداق بىر كىشى قىزىمنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ، — دەپ ۋارقىراپتۇ.

سەلەي چاققان قازىنى دەرھال توختىتىپ:

— ئۇنداق بولسا تەقسىر، قىزلىرىنى ئىككى كىشىگە نىكاھ قىلىدىغان ئىشنى تاپسىلا، — دەپتۇ.

قازى گەپ تاپالماي قېتىپ قاپتۇ. ئەلچىلەر ئاستا تۇرۇپ كېتىپ قاپتۇ.

يوبدان

ھاكىم بىر كۈنى جامائەت بىلەن بىللە بولغاندىن كېيىن ۋەز ئېيتىپ:

— ئى ئەھلى جامائەت، مەن بۇنىڭدىن كېيىن سىلەر بىلەن جاپا - مۇشەققەتتە بىللە بولىمەن، رىيازەتنى بىللە چېكىمەن، — دەپ ۋەدە قىپتۇ.

ئارىدىن بىر ئاي ئۆتۈپتۇ. ئۇ، مەھكىمىدە خىزمەت قىلىۋاتقان سەلەي چاققاننى چاقىرتىپ:

— قوينىڭ دۈمبە يېغىدىن ئېتىلگەن ئاشمانتا تەييارلاتقۇزۇپ ئەكىر، — دەپ بۇيرۇق قىپتۇ.

خېلى ۋاقتىن كېيىن سەلەي چاققان بىر ھىجىر يوبداننى ھاكىمنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. بۇنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۇچقان ھاكىم:

— ئاش مانتا بۇيرۇسام، نېمە ئۇچۇن يوبدان ئەكىردىڭ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

سەلەي چاققان:

— تەقسىر ئۆتكەندە سىزنىڭ «ئەھلى جامائەت بىلەن جاپا - مۇشەققەتتە بىللە بولىمەن. رىيازەتنى بىللە چېكىمەن» دېگەنلىرىنى ئاشپەز ئۇستام ئاڭلاپ قالغانىكەن، شۇڭا مۇشۇنداق تاماق ئېتىپ بەردى، — دەپتۇ مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئۆلۈپتۇ

ئامبال بىر كۈنى سەلەي چاققاننى ئېغىر ئىشقا سېلىپ

ئۆچ ئالماقچى بوپتۇ - دە، ئۇنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— ئۇ يۇكنىڭ ئىچىدە ئېسىل ماللار بار. شۇڭا، ئېغىر بولسىمۇ ئۆزۈڭ كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ، شەھەر ھاكىمىنىڭ ئۆز قولىغا تاپشۇرسەن ۋە ھاكىمنى كەمىنەنىڭ چارشەنبە چۈشتىن كېيىن چوڭلارغا بېرىدىغان زىياپەتكە تەكلىپ قىلىپ قايتىسەن، — دەپ ئەمىر قىپتۇ. سەلەي چاققانغا نە چارە؟ ئېغىر خۇرجۇننى ئۆشنىسىگە ئېلىپ، توقسان يەردە تىنىپ، قىرىق يەردە قارغاپ، ئاران ئاپىرىپ تاپشۇرۇپتۇ.

ھاكىم رەھمەت دېيىشنىڭ ئورنىغا «ھاھ، ھاھ...سېنى ئامبال غوجام راسا ئىت - ئېشەكنىڭ ئورنىدا ئىشقا ساپتۇ - دە» دەپ كۈلۈپ زاڭلىق قىپتۇ. سەلەي چاققان:

— راست ئېيتتىلا، تەقسىر، ئامبال دائىم مېنى شۇنداق ئېشەكنىڭ ئورنىدا كۆرىدۇ، — دەپتۇ ۋە سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ئامبالنىڭ ھاكىمنى زىياپەتكە چاقىرغان تەكلىپىنى ئىزھار قىپتۇ. بۇنىڭغىمۇ ھاكىم خۇش بولماي تېرىكىپ قاپتۇ:

— ھە، ئادەم تېپىلمىغاندەك، سەن ئېشەكنى ماڭا «تەكلىپ قىل» دەپ ئەۋەتكىنى نېمە قىلغىنى؟ — دەپ زەردە بىلەن سوراپتۇ. سەلەي چاققان سالماقلىق بىلەن:

— ھە، بۇ ئامبالنىڭ ئۆز ھېسابى بىلەن «ئەل جىنس، مىنەل جىنس» دەپ ئىش قىلغىنى، — دەپتۇ.

ھاكىم ھاڭ - تاڭ بولۇپ:

— راستمۇ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

سەلەي چاققان:

— ئەسلىدە قائىدە بويىچە، مۇنداق زىياپەتكە تەكلىپنى سىزنىڭ ئۆز قاياشلىرى كېلىپ قىلىشلىرى لازىم ئىدى. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ دېمەك، سىزنىڭ نەزەرلىرىدىمۇ كەمىنە ئېشەك ئورنىدا بولغانلىقتىن، يەنى قاياشلىرى ئېشەك بولغانلىقتىن، جانابلىرىنىڭمۇ ئېشەك بولۇشلىرى تۇرغانلا

گەپ، — دەپتۇ كۈلۈپ .

ھاكىم گەپ تاپالماي ھوشىدىن كېتىپتۇ.

كەكلىك كاۋىپى

سەلەي چاققان سەپەردە كېتىپ بارسا بىر سودىگەر يولدا قوشۇلۇپ، «بىللە يۈرەيلى» دەپتۇ. سەلەي چاققان «يولدا قوشۇلغان ھەمراھ ئەمەس» دېگەن تەمسىلنى ئويلاپ قاپتۇ ۋە «يولدا قوشۇلسىمۇ، يولۇڭغا قوشۇلسا بولدى» دېگەن ماقال دەررۇ ئېسىگە كېلىپ، «مەيلى» دەپتۇ. ھەر ھالدا پەخەس بولۇپ يۈرۈپتۇ. كۈن ئولتۇرۇشقا يېقىن سەلەي چاققان يولدا بىر كەكلىكنى تۇتۇۋاپتۇ - دە — بەكىسى بىلەن بوغۇزلاپ، خۇرجۇنىغا سېلىۋاپتۇ. كەچ كىرگەندە، ئاتلارنى ئوتقا قويۇپ، كەكلىكنى كاۋاپ قىلىشقا باشلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن ھەمراھى:

— كاۋاپنى ئىككىمىز يېسەك، بەربىر تويمايمىز. شۇڭا، ئۇنى ئوبدان قويۇپ قوي. كېچىچە كىم ياخشى چۈش كۆرسە ئەتىسى كاۋاپنى شۇ يالغۇز ئۆزى يېسۇن، — دەپتۇ. ھەر ئىككىسى ئۇخلاپتۇ.

ياخشى چۈشنى توقۇيمەن دەپ، خېلىغىچە ئۇخلىمىغان ھەمراھ ئاخىر قاتتىق ئۇخلاپ قاپتۇ.

تاڭ ئاتا - ئاتمايلا ھەمراھى ئالدىراپ تۇرۇپ چۈشنى سۆزلەپتۇ:

— جەننەتكە كىرىپتىمىشمەن، ھۆرلەر مېنى بۇ دۇنيادا يوق مەززىلىك مېۋە، ئاجايىپ غىزالار بىلەن مېھمان قىلدى. ئاندىن سەيلە قىلىپ، ئاجايىپ گىياھ ۋە قۇشلارنى كۆردۈم. سەن قانداق چۈش كۆرۈپسەن؟ سەلەي چاققان جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا سوئال سوراپتۇ:

— سىز كۆرگەن شۇ قۇشلار ئارىسىدا كەكلىك بارمىكەن؟

— ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كەكلىك كۆرۈنمىدى.

— مەن يەپ قويغان، دەپتۇ سەلەي چاققان.

رەنجىمەڭ، خەير

بىر مەنسەپدارنىڭ قىزى ياش سەلەي چاققانغا كۆيۈپ قاپتۇ. سەلەي چاققان: «مەن — كەمبەغەل، سىز — باي. قاياشىڭىزنى تېپىۋېلىڭ. كەچ قالماي! مەن تېخى ھۈنەر تېپىپ، ئۆي باقالىغۇدەك بولۇۋېلىشىم كېرەك. كەچۈرۈڭ!» دەپ نەچچە قېتىم ئېيتسىمۇ، ئۇنىماي ئارقىسىغا كىرىۋاپتۇ ۋە:

— مېنى نىكاھ قىلىپ ئالالمايدىغانغا يەنە قانداق سەۋەبىڭىز بار؟ ئېيتىپ بېقىڭ، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. سەلەي چاققان:

— شۇنداقمۇ سەۋەبلەر باركى، سىزنىڭ قۇلىقىڭىز مەن ئاڭلىغاننى ئاڭلىمايدۇ، — دەپتۇ. قىز تېرىكىپ ھەم ھەيران بولۇپ:

— مېنىڭ قۇلىقىم گاسمىدى، نېمىدېگىنىڭىز بۇ؟ چۈشەندۈرۈپ بېرىڭ! — دەپ قىستاپتۇ. ئاخىر سەلەي چاققان شۇنداق دەپتۇ:

— ئەمسە خەپشۇك! ئىككىمىز جىم تۇرۇپ ، بىر پەس جاھاننى تىڭشايمىز. سىز نېمە ئاڭلىدىڭىز، مەن نېمە ئاڭلىدىم، بىر - بىرىمىزگە راستىنى ئېيتىمىز، ئىككىمىزنىڭ ئاڭلىغىنى ئوخشاش چىقسا، ئۆي - ئوچاقلىق بولىمىز. ئۇنداق بولمىسا، ئامال يوق! رازىمۇسىز؟

— بوپتۇ، ئامالىم قانچە...

— ئۇنداق بولسا خەپشۇك! باشلىدۇق.

ئاردىن بىر - ئىككى دەقىقە ئۆتكەندىن كېيىن، سەلەي چاققان قىزدىن سوراپتۇ:

— نېمىلەرنى ئاڭلىدىڭىز؟

— ھېچنېمە... خۇدا ھەققى، ھېچقانداق سۆز ۋە ئاۋاز ئاڭلىمىدىم.

— خوش، مېنىڭ ئاڭلىغانلىرىم مۇنۇلار، — دەپتۇ سەلەي چاققان ھەر بىر گەپنى ئۆز ئىگىلىرىنىڭ ئاۋازىدەك چىقىرىپ، كەلتۇرۇپ: «ئېغە! ئانا، چاي! دادا، نان!...»

— «دادىسى، ئەھۋالىڭىز شۇكەنغۇ، نېمىدەپ مېنى ئالدىڭىز؟»

«... كۇيۇئوغۇل بولماي قال، كارامىتىڭ شۇمۇ؟!»

تېخىمۇ ھەيران بولغان قىز پىچىرلاپتۇ:

— سەۋەبىڭىز شۇمۇ؟

— شۇ، رەنجىمەڭ، خەير!

خاتىرىڭىز جەم بولسۇن

يۇرت بېگىنىڭ بېشىدا زاغۇنى بار بىرلا بايۋەچچىسى بار ئىكەن. ئۇ بىر كۇنى ئۆزىچە سەلەي چاققانغا شۇنداق دەپتۇ:

— ئاتام مېنى كۆزىنىڭ ئوچۇقىدا بۆلەك قىلىپ قويماقچى بولۇپ: «يەردىن قانچىلىك كېرەك بولسا ئېيتسۇن، بۆلۇپ بېرەي» دەپتۇ. بەزىلەر: «سىز ئاغرىقچان، نېمە قىلىسىز يەرنى» دېسە، بەزىلەر: «سىزگە ئەڭ ئاۋۋال يەر كېرەك» دەيدۇ. قېنى سىز بىر مەسلىھەت بېرىڭ، قانچىلىك يەر سورىسام بولار؟

سەلەي چاققان بايۋەچچىنىڭ چىرايى ۋە نەپسىنى بايقاپ، شۇنداق دەپتۇ:

— خەلق توغرا ئېيتىپتۇ، سىزگە يەر كېرەك. مېنىڭچە، تىرەنلىكى قانچە چوڭقۇر بولسا، شۇنچە ياخشى، ئەمما بويى بويىڭىز بىلەن، ئېنى غولىڭىز بىلەن تەڭ بولسا بولىدۇ.

— مېنى ئۇزاققا بارمايدۇ، دېمەكچىمۇ سىز؟! — دەپتۇ بايۋەچچە ئالاق - جالاق بولۇپ.

— خۇددى شۇنداق، خاتىرىڭىز جەم بولسۇن! — دەپتۇ سەلەي چاققان.

چاقچاق دېگەن

سەلەي چاققان بىر باققال دۇكىنىنىڭ بىر چېتىدە، ئۇنىڭ رۇخسىتى بىلەن تۈۋەندە نان قويۇپ سېتىشقا باشلاپتۇ.

بىرەر ئاي ئۆتە ـ ئۆتمەيلا، دۇكاندار چىدىماسلىق قىپتۇ:

— ساڭا دۇكىنىمىزنىڭ ئالدىدا نان ساتقىلى خېلى ئۇزاق بولدى، شۇڭا ئۆتكەن ئاينىڭ ئىجارىسىنى تۆلىۋەتكىن.

— ھەممىگە مەلۇم، مەن بۇ يەردە ئىسسىق نان ساتمىسام سىلىنىڭ كىشمىش قاتارلىق نەرسىلىرى ئۇنچىۋالا سودىسىنى تاپالماس ئىدى. «سەن تاز دېگۇچە مەن تاز دەۋالاي» دېمەي، بىر ئايلىق سودىنىڭ پايدىسىنى ماڭا ئايرىسىلا، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

سەلەي چاققاننىڭ ئەلپازىدىن ئۇ راستىنلا كېتىپ قالسا، پايدىدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن قورققان قۇۋ باققال سەل بوشاپ چاقچاققا ئۆتۈپتۇ:

— بېرىۋاتقان بىر ئىسسىق نېنىڭنى توختاتمىساڭ، بولدى، سېتىۋەر! يەنە مېنى خالايىققا كۈلكە قىلىپ كۆرسىتىپ يۈرمە!

— ياق، كۈلكە قىلىپ كۆرسەتمىسەممۇ، تۈلكە قىلىپ كۆرسىتىشىم ئېنىق.

سەلەي چاققاننىڭ كۈلكىسىگە قېلىشىغا كۆزى يەتكەن دۇكاندار:

— يا... پاناھ! — دەپ قېتىپ قاپتۇ.

— قورقماڭ، باي ئاكا، «سودىگەرگە بوش كۆرۈندۈڭ — گۆش كۆرۈندۈڭ» دېگەن ماقال بار. شۇڭلاشقا، بوش كۆرۈنمەي دەپ «چاقچاق قىلدىم»، دەپتۇ سەلەي چاققان.

— خۇداغا شۈكۈر، چاقچاق دېگىن، — دەپتۇ دۇكاندار ھوشىغا كېلىپ.

ئوينار ئىدى

بىر كۈنى ئامبالنىڭ مەلىكىسى ئوردا قىزىقچىسى سەلەي چاققاننى چاقىرىپ:

— مە، ئوغلۇمغا دادىسىنى كۆرسەتكىن، ئوردىنىڭ ئىچىنى ئايلاندۇرۇپ، ئوينىتىپ كەلگىن، — دەپ بالىسىنى تۇتقۇزۇپتۇ ۋە «خەير - خوش!» دەپ ئوغلىنى ئەركىلىتىپ، ئۇنىڭ بۇرنىنى چىمداپ قويۇپتۇ، — قارا، نېمىدېگەن چىرايلىق. ئەگەر مېنىڭ ئوغلۇمنىڭ بۇرنى سېنىڭ ھېلىقى پۇچۇق ئوغلۇڭدا بولسا، نېمە قىلار ئىدى؟

سەلەي چاققان كۈلۈپ جاۋاب بېرىپتۇ:

— ئوغلۇم ئۇشۇق بۇرنىنى نېمە قىلار ئىدى، دېسىز قورچاق مۇشۇكنىڭ بۇرنىغا چاپلاپ ئوينار ئىدى.

ئېشەك بار يەردە بېدە بولمىسا بولامدۇ؟

ھاكىم بىر يىلى قۇربان ھېيتتا يۇرت چوڭلىرىنى چاقىرىپ مېھمان قىلماقچى بوپتۇ. ئۇنىڭ - بۇنىڭ مەسلىھەتى بىلەن شۇ قاتاردا سەلەي چاققاننىمۇ چاقىرىپ قويۇپتۇ. ئۇ جامائەت ئالدىدا سەلەي چاققاننىڭ بىر ئەدىپىنى بېرىۋېلىشنى ئويلاپتۇ.

مېھمانلار ئىلگىرى - كېيىن جەم بوپتۇ. سەلەي چاققان كېچىكىپرەك كەپتۇ.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئەھلى - جامائەت، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئولتۇرغان مېھمانلارغا ئېھتىرام بىلەن تەزىم قىلىپ.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! قېنى، بۇياققا ئۆتۈڭ! — دەپ

ئورۇن كۆرسىتىپتۇ جامائەت.

سەلەي چاققان جامائەت كۆرسەتكەن يەردىن ئورۇن ئاپتۇ.

ھاكىم سەلەي چاققاننىڭ ئۆزىدىن ئەھۋال سورىمىغانلىقىنى ۋە ئايرىم تەزىم قىلمىغانلىقىنى كۆرۈپ راسا ئاچچىقى كەپتۇ ـ دە، سوراپتۇ:

— ھە، سەلەي ئاخۇن ئەمدى كەلدىڭمۇ؟ نېمانچە كېچىكىپ قالدىڭ؟

— ھەزرەت ئالىيلىرى، بىر ئىش بىلەن بولۇپ قېلىپ، شۇنچە ئالدىرىسامىمۇ ئازراق كېچىكىپ قالدىم.

— ساقىلىڭ بىر باغ بېدىدەك تۇرۇپتۇ. ساقىلىڭنىڭ ئېغىرلىقى كاشىلا بولدىمۇ ـ يا؟

— راست ئېيتتىلا ھەزرىتىم، ئېشەك بار يەردە بېدە بولمىسا بولامدۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان كەسكىن قىلىپ.

ھاكىم ئاچچىقىدىن تاتىرىپ كېتىپ، ئولتۇرالماي چىقىپ كېتىپتۇ.

پايدىسى بار

تاماكا ۋە نەشە چېكىشنى كەسىپ قىلىۋالغان بىر ياش يىگىت سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— تاماكا بىلەن نەشىنى زىيانلىق دەيدۇ، راستمۇ؟

— باشقىلارغا زىيانلىق بولسىمۇ، ساڭا پايدىسى بار، — دەپتۇ سەلەي چاققان جاۋابەن، — بىرىنچىدىن، ئۆيۈڭگە ئوغرى كىرمەيدۇ، چۈنكى كېچىچە يۆتىلىپ چىقىسەن؛ ئىككىنچىدىن، يول ماڭغاندا ئىتتىن قورقمايسەن، چۈنكى تېزلا ھاسىغا چۈشىسەن؛ ئۈچىنچىدىن، ئۇششاق ـ چۈششەك بىر نەرسىلەرنى تېپىۋالىسەن، چۈنكى يەرگە ئېڭىشىپ ماڭىدىغان بولىسەن؛ تۆتىنچىدىن، ئۆيۈڭ چاڭ ـ توزان بولمايدۇ، چۈنكى دائىم تۈكۈرۈپ تۇرىسەن؛ بەشىنچىدىن، ئۈستىبېشىڭغا توپا ـ چاڭ

قونمايدۇ، چۈنكى دائىم پۈۋلەپ تۇرىسەن.

بەك ياخشى بولدى

سەلەي چاققاننىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئۆيدىكىلەر ناھايىتى غۇربەتچىلىكتە ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى سەلەي چاققان:

— خۇداغا شۈكرى، ئۇنى - بۇنى دەپ، بىز ئاخىر قەرزىمىزنى تۈگەتتۇق، — دەپتۇ خوتۇنىغا.

— شۇنى دېمەملا، دەپتۇ خوتۇنى سەلەي چاققانغا قاراپ:

— ئەمدى بىز يەنە قەرز ئالالايدىغان بولدۇق.

مانجۇ ئەمەلدارى بىر چېرىكنى ئارقىسىغا ئەگەشتۈرۈپ بازارغا چىققانىكەن، كىشىلەر ئۇنىڭغا تەزىم قىلىپ ئۆتۈشۈپتۇ. سەلەي چاققاننىڭ ئۆزىگە پەرۋاسىز ھالەتتە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن ئەمەلدار غەزەپتىن كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:

— كويزا! — دەپ يېنىدىكى چېرىككە قاراپ ۋارقىراپتۇ. ئۇ سەلەي چاققاننى تۇتۇش مەقسىتىدە ئۇنىڭ قولىغا كويزا سال دېمەكچى ئىكەن.

چېرىك بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىشقا ئالدىراپ يېنىنى ئاختۇرۇشقا باشلاپتۇ. ئىشنىڭ يامانغا ئايلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن سەلەي چاققان يۈگۈرۈپ بارغىنىچە كوزا - قاچا

ساتقۇچىنىڭ ئالدىدىن بىر كوزىنى قولىغا ئاپتۇ - دە، ئۇنى ئەمەلدارغا سۇنۇپتۇ:

— دارىن، چىرىككە ئاچچىقلانمىسىلا، ئۆزلىرىنىڭ كوزىغا ھاجەتلىرى چۈشكەن بولسا، مانا بۇنى ئىشلەتسىلە، — دەپتۇ.

ئۆزىگە تەڭلەنگەن كوزىنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتكەن ئەمەلدار ئەرۋاھى ئۇچقان ھالدا قۇيرۇقىنى تىكىۋېتىپتۇ.

قىرىق يىلدا بىر ئېشەك ئويۇنى

خان ئۆز ئىشىدا ھەربىر چاندۇرۇپ قويغان ۋاقىتلىرىدا، «قىرىق يىلدا بىر ئېشەك ئويۇنى» دېگەن تەمسىلنى كەلتۈرۈپ، پەرۋاسىز يۈرۈۋېرىدىكەن.

بىر كۈنى خان تەختتە ئولتۇرسا، سەلەي چاققان «ئەمرى خاقان» دەپ ئوردىغا ئېشىكى بىلەن كىرىپ كەپتۇ.

— كىمنى كۆزگە ئىلمايدۇ ئۇ؟ جاللات، يوقات ئۇلارنى! — دەپ ۋارقىراپتۇ خان.

— بۇ ئۆزلىرىنىڭ پەرمانى، شاھىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ ۋە شاھىيانە لىباستىن يوپۇق قىلىپ، بېشىغا تاج كىيگۈزگەن ئېشىكىنىڭ ئۈستىدىن ئاستا چۈشۈرۈپتۇ.

خان ھەيران بولۇپ، ئىشارەت بىلەن جاللاتلىرىنى قايتۇرۇپ، ئۆزىمۇ تۇرۇپ قاپتۇ.

سەلەي چاققان سۆزىنى داۋام قىلىپ:

— جانابىي ئالىيلىرى دائىم «تۇغۇلغان كۈنۈمدە تارىختا بولمىغان ناھايىتى قىزىق بىر ئويۇن قىلىپ بەرگەيسەن!» دەپ پەرمان يازغانىدىلە. بۈگۈن ئۆزلىرىنىڭ قىرىق ياشقا تولغان ۋاقتى، يەنى قىرىق يىلدا بىر ئېشەك ئويۇنى بولىدىغان كۈن، — دەپتۇ.

خام كاۋاپتىن بېرىڭ

سەلەي چاققان كاۋاپچىدىن بىر زىخ كاۋاپ ئېلىپ، ئۇنى تارتىپ كۆرسە، ئارانلا ئوتتۇز بەش گىرام چىقىپتۇ.

— ھەي ئۇكام، سىزدە ئىنساب بارمۇ؟ كاۋاپنىڭ ئېغىرلىقى يەتمىش بەش گىرام بولاتتىغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان.

— سىز خام كاۋاپنى دەۋاتىسىز، بۇ بولسا پىشقىنى، — دەپ ئۆزىنى ئاقلاپتۇ كاۋاپچى. سەلەي چاققانمۇ بوش كەلمەپتۇ:

— ئۇنداق بولسا، ماڭا خام كاۋاپتىن بېرىڭ، ئۆزۈم پىشۇرۇپ يەي.

پىياز نەدىن تېپىلىدۇ

سەلەي چاققان ئۆيگە ئالدىراپ كېتىۋاتسا، بىر ئاغىنىسى ئۇچراپ قاپتۇ ۋە:

— ئۆيگە مېھمان كېلىپ قېلىپ، غىزا ئۈچۈن پىيازغا چىقسام، دۇكانلار تاقىلىپ قاپتۇ، كېچىكىپ قاپتىمەن. ئەمدى پىياز نەدىن تېپىلار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— كەچكى بازارنىڭ سامسىسىدىن ئىككىنى سېتىۋالساڭ، ئىچىدىن چىققان پىياز بىر قازان ئاشقا يېتىدۇ، ۋەسسالام! — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئىنسابىغا بىر قەدەھ

باي توي قىلغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە سەلەي چاققان بازارغا ماڭغان باينىڭ ئوغلىغا:

— ئۆيدىن قانداق چىققان بولساڭ، شۇنداق قايتىپ

كېلىش نېسىپ بولسۇن! — دەپ دۇئا بېرىپتۇ. ئۆيدىكى مېھمانلار ھەيران بولۇپ، «دۇئا» نىڭ مەنىسىنى سوراپتۇ.

— مەنىسى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — باينىڭ بۇ ئەركە ئوغلى ئىچىۋالسا، ئۆيگە ھايۋاندەك تۆت پۇتلاپ كېلىدۇ. خۇدا بۇلارغا تېزىكىنى كۆرسەتمەيدىغان مۇشۇكچىلىكمۇ ئەقىل بەرمەپتۇ. قېنى، ئەمدى باشقىنى قويۇپ، شۇلارنىڭ ئىنسابىغا بىر قەدەھ كۆتۈرەيلى!...

قانداق ياسىنىپ يۈرسە بولار؟

بىر كىشى سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— سىزنى يېڭى مودىلارنى كۆپ بىلىدۇ دېيىشىدۇ، ئوغلۇم چوڭ بولۇپ قالدى. ئەمدى قانداق ياسىنىپ يۈرسە، ساقال - بۇرۇتىنى قانداق قويسا بولار؟ بىر مەسلىھەت بەرسىلە؟

سەلەي چاققان ئويلىنىپ تۇرمايلا جاۋاب بېرىپتۇ:

— ساقىلىنى قۇلىقىنىڭ يېنىغا، بۇرۇتىنى كالپۇكىنىڭ قىرىغا قويسۇن، ئىشتىنىنىڭ تىزىنى تار، پۇشقىقىنى كەڭ قىلسۇن. جاۋغاي - قاپاقلىرىغا پىستان ۋە كۇنۇپكىلار ئورنىتىلسۇن. يەنىمۇ يېڭى مودا بولسۇن دېسە، كاسا يانچۇقلىرىغا قارىغا تۇمشۇق بېكىتىپ، قۇلۇپ سېلىپ يۈرسۇن.

— بۇ مانتىيورلار مودىسىمۇ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ ھېلىقى كىشى.

— ياق، بۇ خالتورىلار مودىسى بولسا كېرەك، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئاپتورنى يۆلەش

سەلەي چاققان كىتابخانىغا كىرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە:

— نېمە ئۈچۈن ناچار ئەسەرلەر ماختىلىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ بىر كىتابخان.

— ئاپتورنى يۆلەش ئۈچۈن.

— ئەسلىي ياخشى ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورىنى يۆلەش كېرەك ئەمەسمۇ؟

— ئۇلارنى يۆلەپ يۈرمىسىمۇ، ئۆزى ئۆرە ماڭالايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان، ئەمما بۇلارنى يۆلىمىسە بولمايدۇ.

قورساق كۆپۈكى چىقتى

سەلەي چاققان ئاغرىپ قالغان بىر يىلى ئىكەن.

— سەلەي ئاداش، سېنى يېقىندا ئىككى قېتىم ئوپېراتسىيە قىلدى، دەپ ئاڭلىدىم. ئىچىڭدىن نېمە چىقتى؟ — دەپتۇ ئۇنى يوقلاپ بارغان دوستى.

— بىرىنچىسىدە سوقۇر ئۈچەي، ئىككىنچىسىدە قورساق كۆپۈكى چىقتى، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

بېشىنى چوقۇيمەن

غەيۋەتخورلۇق ئەۋج ئالغان كۈنلەرنىڭ بىرى ئىكەن.

— سەلەي ئاداش، دەم ئېلىش كۈنلىرىنى قانداق ئۆتكۈزىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ بىر غەيۋەتچى تونۇشى سەلەي چاققاندىن.

— بىرىسىدە كىتاب ئوقۇيمەن، ئىككىنچىسىدە غەيۋەت توقۇيمەن، شۇنداق قىلىپ باشقىلارنىڭ بېشىنى چوقۇيمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان تەنە قىلىپ.

توپاق ئۆلۈپ قالدى

تويىنىڭ سېلىقىنى سېلىپ بولغان قىزنىڭ دادىسى سەلەي چاققانغا:

— يۇرتقا ئاش تارتىش ئۈچۈن، سەۋزە - پىياز ۋە گۈرۈچلەردىن باشقا، ئۈچ تىرىك قوي، ئۈچ ئۆلۈك قوي ۋە بىر توپاق ئېلىپ كېلىڭلار، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان تەنە قىلىپ:

— كەنجى ئوغلىڭىزنىڭ مىنىپ ئوينىشى ئۈچۈن يەنە بىر تايچاق ئالغاچ كەلسەك، قانداق بولار؟ — دەپتۇ.

— ھوي بۇ ئادەم توپاقنى چىمدىپ ئۆلتۈرىدىغانلاردىنمۇ نېمە؟ — دەپ رەنجىپتۇ قۇدا بولغۇچى. بۇ گەپنى سەلەي چاققان كۆڭلىگە پۈكۈپ قويۇپتۇ.

ۋاقتى - سائىتى بىلەن مالمۇ كىرگۈزۈلۈپتۇ. لېكىن، مال ئارىسىدا توپاق كۆرۈنمەپتۇ. قىزنىڭ دادىسى:

— توپاق قېنى؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— توپاقنى قويلارغا قوشۇپ ھەيدىسەم، زادى ماڭمىدى، ئاچچىقىمدا ئۆزلىرى ئېيتقاندەك، بىر چىمدىۋىدىم، شۇ يەردىلا ئۆلۈپ قالدى، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

تەمەلىك چۈش

سەلەي چاققان ھەر كۈنى ئەتىگەندە تۇرغاندا چۈشكە تەبىر بېرىدىكەن.

— دادىسى، بۈگۈن چۈشۈمدە، تۇغۇلغان كۈنىڭىزگە دەپ باشتىن - ئاياغ چەت ئەلنىڭ كىيىم - كېچىكىدىن ئېلىپ بېرىپسىزدەك، — دەپتۇ سەلەي چاققاننىڭ ئايالى خۇشال

ھالدا.

— ئۇنداق بولسا، تۇغۇلغان كۈنىڭگە ھېچنېمە سوۋغا قىلمىسام بولغۇدەك، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئېرەنسىزلىك بىلەن.

— نېمىشقا؟ — دەپتۇ ئايالى.

— ئۆتكەندە: «ئۆيلىنىپ چۈش كۆرۈپتىمەن» دېسەم، «چۈش دېگەن كىرىۋېرىدۇ. چۈشنى تەتۈرگە جورىغۇلۇق» دېگەنىدىڭغۇ؟! — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن

سەلەي چاققان ئايالىنىڭ ئالدىراڭغۇلۇق قىلىپ، بىر نەرسىلەرنى ئۇنتۇپ، كېيىن ئۇنىڭ دەردىنى تارتىدىغانلىقىنى بىلىدىكەن. بىر كۈنى ئايالى ئىشقا ماڭغاندا، سەلەي چاققان ئۇنى توختىتىپ، يانچۇقىغا ئەللىك تىيىن سېلىپ قويۇپتۇ.

— بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، كىشىنى ئىشتىن قالدۇرۇپ، — دەپ ئاچچىقلاپتۇ ئايالى.

— بەربىر ئاپتوبۇسقا چۈشكەندە بېلەت ئېلىشنى ئۇنتۇپ قالىسەن. شۇڭلاشقا جەرىمانە پۇلىنىمۇ سېلىپ قويدۇم، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

قامەت كېرەك

سەلەي چاققان نان يەپ ئولتۇرسا:

— دادا، ئانامنى رەنجىتىپ قويدۇڭمۇ، نېمە؟ بويىنىنى قىسىپ قاپتىغۇ؟ — دەپتۇ ئوغلى.

— ئاناڭنى ياشلىقىدا رەنجىتمىگەن، قېرىغاندا رەنجىتىدۇ دەمسەن؟ بېشىدىكى خانتەڭرىدەك تاجنى كۆتۈرۈشكە تاغدەك

قامەت كېرەك، ئوغلۇم. شۇنى كۆتۈرەلمەي بېشى قىيسىيىپ كەتكەندۇر، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

جامالىنى كۆرسەم

— مەھەللىمىزدە ھەممىسى رەڭلىك تېلېۋىزور ئېلىپ كەتتى، بىزمۇ ئالايلى، — دەپتۇ سەلەي چاققاننىڭ ئايالى.

— شەخسەن ماڭا لازىمى يوق، دەپتۇ سەلەي چاققان.

نېمىشقا؟ — دەپ ھەيران بوپتۇ ئايالى.

— سېنىڭ يۈزۈڭدىكى رەڭمۇ رەڭ بوياقلار رەڭلىك تېلېۋىزوردىن قېلىشمايدۇ. ئۇنى كۆردۈم نېمە، جامالىڭنى كۆرسەم نېمە؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

لاتارىيەگە ماشىنا چىقسا

— قولىڭىزدىكى لاتارىيەگە ماشىنا چىقىپ قالسا، مېنى تاغ - دالىلارغا ئاپىرىپ ئوينىتارسىز، — دەپتۇ سەلەي چاققاننىڭ ئايالى.

— تالا - تۈزگە ئەمەس، پەقەت ئاناڭنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىمەن، خالاس.

نېمىشقا؟

— نېمىشقا بولاتتى، «ھېچنېمىسى يوق بىر رودىپايغا تېگىۋالدىڭ» دەپ ئاناڭ مۇشۇ كۈنگىچە سېنى ئۆيىگە يولاتمايۋاتقىنىنى ئەستىن چىقىرىپ قويدۇڭمۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

تېگىشلىپ كەتتىمكىن

— يېڭىراقتا بالىڭىز كوچىدىن كەلدى، نېمىسىنى

ئېيتاي، چىراي شەكلىنى تونۇپ بولمايدۇ، — دەپ سەلەي چاققانغا شىكايەت قىپتۇ ئايالى.

— چۈشتىن كېيىن ماگىزىنىنىڭ ئالدىدا بىر توپ بالا قىيسىق دەسسەپ يۈرەتتى. ئوغلۇڭ شۇلارنىڭ بىرسىگە تېگىشلىپ كەتتىمىكىن دەيمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

كەچۈرسىز

سەلەي چاققان بالىسىنى يېتىلەپ، دوختۇرنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپ:

— بالام ئاڭلىماس بولۇپ قالدى. قۇلىقىنى ئوپېراتسىيە قىلىپ كۆرسىڭىز، — دەپتۇ. دادىسىنىڭ «ئوپېراتسىيە» دېگىنىنى ئاڭلىغان بالا پاڭگىدە يىغلىۋېتىپتۇ.

— ئاڭلىمايدۇ دەۋاتىتىڭىز، گېپىڭىزنى ئاڭلاپ يىغلىۋەتتىغۇ؟ — دەپتۇ دوختۇر ئەجەبلىنىپ.

— مەنمۇ ھەيرانمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان خىجالەت بولۇپ، — مەن مەكتەپكە ئاتا - ئانىلار مەجلىسىگە بارسام مۇئەللىملەر: «بالىڭىز گەپ ئاڭلىمايدىغان بولۇپ قالدى» دېيىشتى. راست چېغى دەپ، سىزگە ئېلىپ كېلىشىم، كەچۈرسىز...

گۇمانىم بار

مۇئەللىم سەلەي چاققانغا كايىپ:

— بالىڭىز ئونغىچە ساناشنى بىلمەيدۇ، — دەپتۇ.

— بۇ گېپىڭىزگە گۇمانىم بار، — دەپتۇ سەلەي چاققان ناراى بولۇپ، — ئۇنداق بولغىنى، بالام تۈنۈگۈن تالادىن يۈگۈرۈپ كىرىپ «دادا: بىزنىڭ خوراز قوشنىلارنىڭ خورىزىنى بىر تېپىۋىدى، ئون بەش قېتىم دومىلاپ كەتتى!» دېدى. سىز

دېگەندەك ئۇنغىچە ساناشنى بىلمىسە، ئون بەش قېتىم دومىلىغىنىنى قانداق بىلەتتى؟

ئەقىللىق كۈچۈك

— دادا، مېنىڭ كۈچۈكۈم ئەقىللىق بولىدىغان ئوخشايدۇ، — دەپ ماختىنىپتۇ ئوغلى.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بۇ يىلمۇ سىنىپتا قالىدىغان بولساڭ، كېلەر يىلى سېنىڭ ئورنۇڭغا كۈچۈكنى ئەۋەتىمەن .

«گاژ - گۈژ» بىلەن «غاژ - غۇژ»

— دادا، مۇئەللىم «گاژ - گۈژ» بىلەن «غاژ - غۇژ» دېگەن سۆزلەرنى قوشۇپ جۈملە تۈزۈپ كېلىڭلار، دېگەن. شۇنىڭغا مىسال تاپالمايۋاتىمەن، — دەپ مۇراجىئەت قىپتۇ سەلەي چاققانغا.

— شۇنىڭغىمۇ باش قاتۇرامسەن، قىزىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئانامنىڭ تۇغقانلىرى كەلسە ئۆيىمىزدە كۈندە «گاژ - گۈژ»، دادامنىڭ تۇغقانلىرى كەلسە باشلىنار «غاژ - غۇژ» دەپ يازغىن.

چىلىق - چىلىق ھۆل قىلىۋېتىپتۇ

سەلەي چاققان سۈت سېتىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىر خېرىدار بىر خالتا سۈت ئاپتۇ - دە:

— سەلەي ئاكا، بۈگۈن نېمە بولدى؟ بۈگۈنكى سۈتىڭىز نېمە دېگەن سۇيۇق؟ — دەپ سوراپتۇ.

— شۇنداق ئۇكام، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — تۈنۈگۈن

كەچ قاتتىق يامغۇر ياغدى ئەمەسمۇ؟ شۇ قاتتىق يامغۇر پۈتۈن كاللىلارنى چىلىق - چىلىق ھۆل قىلىۋېتىپتۇ.

پۇلغا قاراپ...

— قانداق ئەسەرنىڭ قەلەم ھەققى كۆپ بولىدۇ، سەلەي ئاكا؟ — دەپتۇ ئىجادىي ئىشنى پۇل تېپىش مەنبەسى دەپ قارايدىغان ھەۋەسكار شائىر.

— قۇرىغا قاراپ تۆلىسە، چاچما شېئىر ياز، بوغۇمغا قاراپ تۆلىسە، غەزەل ياز، ئۇكا، دەپتۇ سەلەي چاققان.

سالام خەت

سەلەي چاققان بىر ئۆلۈم نەزىردە ئولتۇرسا، يېنىدىكى بىر كىشى ئۇنىڭدىن:

— ئۆي ئىگىسىنىڭ موللامنىڭ ئالدىغا قويغان كونۋېرتى نېمىسى؟ — دەپ سوراپ قاپتۇ.

— مەرھۇمنىڭ ئۇ دۇنيادىن موللامغا يازغان سالام خېتى، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

تىنماس قىلىپ ياراتقانىكەن

موللام بىر كۈنى سەلەي چاققانغا:

— سەيلە - تاماشادا تولا يۈرۈپ، پۇتۇڭ تېلىپ ئاغرىمامدۇ؟ — دەپتۇ.

سەلەي چاققان:

— مېنىڭ پۇتۇم بىلەن سىزنىڭ نەپسىلىرىنى خۇدايىم تىنماس قىلىپ ياراتقانىكەن، — دەپتۇ.

كۆڭۈللىرىنى ئالايمۇ؟

بىر چالا موللا سەلەي چاققانغا تەنە قىلىپ:

— سېنىڭ يازغان نەرسىلىرىڭدىن ساپ دەھرىلىك چىقىپ تۇرامدۇ - نېمە! — دەپتۇ.

— شۇنداق، — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلۈمسىرەپ، — بۇنىڭدىن كېيىن پوشكال پۇرايدىغان نەرسىلەرنى يېزىپ كۆڭۈللىرىنى ئالايمۇ؟...

«مېھماندوست» ئايال

ئۆينىڭ تام - تورۇسىدىكى تورلارنى كۆرگەن مېھمان ئۇلارنى سەلەي چاققانغا كۆرسىتىپ:

— ئايالىڭغا ئېيتىپ، تازىلىتىۋەتسەڭ بولمامدۇ؟ — دەپتۇ.

— بولاتتى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — لېكىن ئايالىم شۇنچىلىك مېھماندوستكى، ئاشۇ تورلاردىن ئۆمۈچۈك چۈشۈپ تۇرمىسا، ئۆيگە مېھمان كەلمەيدۇ، دەپ تازىلىمايدۇ...

مەسلىھەت

سەلەي چاققاندىن بىر ئاغىنىسى سوراپتۇ:

— ئاپتوبۇستا قىسىلماي كېتىۋېلىشنىڭ ئامالى بارمۇ؟

— بار، دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۇ بولسىمۇ كىرپە تېرىسىدىن چاپان تىكتۈرۈپ كىيىۋالسەن، ئامالى شۇ.

نىمىسى

ئۆزىنى شائىر دەپ چاغلاپ يۈرگەن بىرسى سەلەي چاققانغا:

مانا، يەنە چېچىپ خۇش پۇراق،
پەسىللەرنىڭ كەلدى ئەركىسى.
گۈل پەسلىگە زار بولۇپ ھەر چاغ،
كۈتكەن ئۇنى ھەر جان، ھەر كىشى.

دېگەن شېئىرنى ئوقۇپ بېرىپ:

— قانداقراق، ياقتىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان سەل ئويلىنىۋېلىپ:

— يېشىل كۆكلەم سەن پەسىللەر ئەركىسى، سېغىندىمەن سېغىنغاندۇر ھەر كىشى، «كۆكلەم ئىشقى» ئىلھامىڭنى قوزغاپتۇ، سەن لوتپۇللا مۇتەللىپنىڭ نىمىسى؟ — دەپتۇ.

يوغىناپ كەتمىسۇن دەپ...

توي - تۆكۈنلەردە ئۆرۈمە ئېلىپ، نەپسى يوغىناپ كەتكەن بىر سازەندە:

— سەلەي ئاكا، نېمىشقا ئىسكىرىپكىغا پەدە باغلىماي، دۇتارغا پەدە باغلايدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— دۇتارنىڭ نەپسىمۇ سىنىڭكىگە ئوخشاش يوغىناپ كەتمىسۇن دەپ، كانايلىرىدىن باغلاپ قويغان بولسا كېرەك، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

ناخشىنىڭ يېڭى ۋارىيانتى

سەلەي چاققان قورسىقى تازا ئاچ ھالدا ئۆيگە كىرسە ئاشخانىدىن قورسىقىنى توقلاپ چىققان ئايالى:

قىزىل گۈلنى دېمىسەم،
غۇنچىسىنى ئۈزگۈم يوق.
سەن يارىمنى دېمىسەم ،
بۇ شەھەردە يۈرگۈم يوق.

دەپ ناخشا ئېيتقىلى تۇرۇپتۇ. سەلەي چاققان ئاچچىقىنى يۇتۇپ:

ھوقۇقىمىز تەڭ ئىكەن،
قول كۆتۈرۈپ ئۇرغۇم يوق.
بەش بالامنى دېمىسەم،
بۇ ئۆيلەردە تۇرغۇم يوق.
ئۇن بولسىمۇ تاغاردا،
سۇپىرىدا قوغۇن يوق.

دەپ ۋارقىراپ ناخشا ئېيتىشقا باشلاپتۇ.

— بۇ ناخشىنى نەدىن ئۆگىنىۋالدىڭىز ؟ — دەپ سوراپتۇ ئايالى.

— سەن ئېيتقان ناخشىنىڭ يېڭى ۋارىيانتى، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

سىتىلىپ بولغان

سەلەي چاققان كىتاب دۇكىنىدا سېتىقچى بولۇپ ئىشلەۋاتقان چاغلىرى ئىكەن. بىر ئارتىس كىرىپ قارىسا، ھەممىلا يەردە ئۆزىنىڭ سۈرىتى ئېسىقلىق تۇرغۇدەك. بۇ ئارتىس خۇشاللىقىنى يوشۇرۇپ «كەمتەرلىك» بىلەن سوراپتۇ:

— باشقا كەسپداشلىرىمنىڭمۇ سۈرىتى چىققان ئىدىغۇ... ئۇلارنىڭكىنىمۇ ئېسىپ قويسىڭىز بولمامدۇ؟

— كەچۈرىسىز، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۇلارنىڭ سۈرەتلىرى ئاللىقاچان سېتىلىپ بولغان...

يۈز پىرسەنت

بىر يىلى سەلەي چاققاننىڭ بىر يېقىن ئاغىنىسى باشلىق بوپتۇ. سەلەي چاققان ئۇنى تەبرىكلىمەكچى بولۇپ ئىدارىسىغا بېرىپتۇ. ئاغىنىسى خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغانىكەن. سالام - سائەتتىن كېيىن ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ئاداش، نېمانچە خىيالغا بېرىلىپ كەتتىڭ؟

— سەن بىلەمسەن، ئاكاڭ قارىغاي، ئاگاھلاندۇرۇشلارغا قارىماي، قول ئاستىدىكى خادىملارنى توققۇز پىرسەنت يېڭىلاپ بولدى. ئەمدى قانداق قىلسام يۈز پىرسەنت بولىدىكىن، دەپ شۇنى ئويلاۋاتىمەن.

— غەم قىلما! ئۇنداقتا، ئەمدى يۇقىرىدىن پەقەت سېنى ئېلىپ تاشلىسا، يۈز پىرسەنت دېگەن شۇ، — دەپ كۈلۈپتۇ سەلەي چاققان.

غەم يېگىنى

بىر كىشى سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— گېزىتلەردە بەزىدە يازغا دائىر ماقالە، شېئىرلار قىشتا، قىشقا دائىرلىرى يازدا بېسىلىپ چىقىدۇ. گېزىتخانىدىكىلەرنىڭ نېمە قىلغىنى بۇ؟

— نېمە قىلغىنى بولاتتى؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — يازنىڭ غېمىنى قىشتا، قىشنىڭ غېمىنى يازدا قىل دېگىنى.

بىر تال سامان

سەلەي چاققان مەھەللىسىدىكى بىر بايغا يىللىقچى بولۇپتۇ. يىل ئاخىرلاشقۇچە ئۇنىڭ ئىشىدىن بىرەر قۇسۇر چىقىرىپ، ئىش ھەققىنى تۇتۇپ قېلىشنىڭ ئېپىنى قولغا كەلتۈرەلمەي يۈرگەن باي بىر كۈنى سەلەي چاققانغا:

— مەن بىر تاغار ساماننى يەرگە تۆكمەن، سەن بىر تالنى يەرگە چۈشۈرمەي تۇتۇۋالغىن، — دەپ بۇيرۇپتۇ.

سەلەي چاققان تاكى سامان تۆكۈلۈپ بولغۇچە بەخىرامان قاراپ تۇرۇپتۇ ـ دە، ئاخىردا لەيلەپ چۈشۈۋاتقان بىر تال ساماننى تۇتۇۋېلىپ:

— باي ئاكا، مانا بىر تال ساماننى تۇتۇۋالدىم، — دەپتۇ.

پۇت - قولۇڭ بولسىمۇ ئىشلىسۇن

سەلەي چاقاننىڭ ئوغلى دەرستە ناچار بولۇشىغا قارىماي، ماختانچاق ئىكەن. بىر كۇنى ئۇ:

— دادا، مەن سەكرەش بىلەن يۇگۇرۇشتە بىرىنچىلىكنى ئالدىم، — دەپتۇ.

— ياخشى، يارايسەن ئوغلۇم، — دەپ قويۇپتۇ سەلەي چاقان.

دادىسىنىڭ ماختىنىشىغا خۇشال بولغان بالىسى ئەتىسى يەنە:

— دادا، بوكس بىلەن چېلىشىشتا بىرىنچىلىكنى ئالدىم، — دەپتۇ.

— يارايسەن ئوغلۇم، — دەپ يەنە ماختاپتۇ سەلەي چاقان، — بېشىڭ ئىشلىمىگەندىن كېيىن، پۇت - قولۇڭ بولسىمۇ ئىشلىسۇن...

ئاكىلىرىدىن پەرقلىق

سەلەي چاقاننىڭ ئايالى قىزىنىڭ كىندىك ياپماس تۇجۇركا، پوسكايىما كاسا ۋە كەڭ سۆرەلمە پۇچقاق ئىشتان كىيىشلىرىگە ئاران چىداپ يۇرسە، بىر كۇنى قىزى قاپىقىنى تۇك غورىدەك كۆپكۇك، كالپۇكلىرىنى كاۋا چېچىكىدەك ساپسېرىق قىلىپ كىرىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرۇپ ئۆزىنى باسالمىغان ئانا:

— قىزىم، بىر چىرايلىق يۇزۇڭنى نېمانچە ئالا - بۇلا قىلىۋالدىڭ؟ — دەپ كايىشقا باشلاپتۇ. ئۇستىگە كىرىپ قالغان سەلەي چاقان دەررۇ:

— قويۇپ بەر، ئانىسى، كىيىمدىغۇ ئايرىغىلى بولمايدۇ، ئەمدى پەردازدىن بولسىمۇ، ئاكىلىرىدىن پەرقلىنىپ يۈرمەمدۇ؟ — دەپتۇ كۈلۈپ.

نېمە ئامال بار؟

سەلەي چاققان چوڭ قىزىنى ياتلىق قىپتۇ. توي ئاخىرلىشىپ، قىزنى ئۇزىتىدىغان ۋاقىتتا، خوتۇنى ئۇنىڭغا مەسلىھەت سېلىپ:

— دادىسى، قىزىمىزنى ئەرگە بەرگەندىن كېيىن، كىيىم - كېچەكلىرىنى ئېلىپ قالساق، كېيىنچە سىڭىللىرىغا لازىم قىلارمىز، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

— ئۇنداق بولسا، مەن دەرھال بىر كۆپ سېتىۋېلىپ كېلەي، — دەپ سىرتقا قاراپ مېڭىپتۇ.

— ئالدىرىغاندا نەدىكى گەپنى قىلىۋاتىسىلا؟ — دەپ كايىپتۇ خوتۇنى، — ھازىر كۆپ نېمىگە كېرەك بولۇپ قالدى؟

— سېنىڭچە بولغاندا، قىزىمىزنىڭ ئۈستىدىكى كىيىم - كېچەكلىرىنىمۇ سالدۇرۇۋالساق بولغۇدەك، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۇنداقتا قىزىمىزنى كۆپكە سېلىپ چىقارمىساق نېمە ئامال بار؟

نېمىشقا قۇياشقىمۇ چىقىپ باقمىدىڭ؟

سەلەي چاققان پات - پات ئوغلى بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپ كۆڭۈل ئاچىدىكەن، بىر كۈنى ئوغلى ئۇنىڭدىن:

— دادا، كېچە ئۇچار كېمىگە ئولتۇرۇپ ئايغا چىقىپ چۈش كۆرۈپتىمەن. بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئوبدان چۈش كۆرۈپسەن بالام، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — لېكىن، سەن ئەخمەقلىق قىپسەن، ئايغا چىققان ئادەم نېمىشقا قۇياشقىمۇ چىقىپ باقمىدىڭ؟

قورقماسلىق

سەلەي چاققاننىڭ مەھەللىسىدە بىر خەسىس باي ئۆتكەنىكەن. بىراق ئۇ ناھايىتى قورقۇنچاق ئىكەن. شۇنداق بولسىمۇ، ئۆزىنى يۈرەكلىك دەپ ماختىنىدىكەن.

— مەن ئۆمرۈمدە قورقۇپ باققان ئەمەس، — دەپتۇ باي بىر سورۇندا.

— ئۇنچىۋالا ئەمەستۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— قانداق دەيسەن؟ — دەپتۇ باي، — مەن كىچىك چېغىمدىن باشلاپلا ھېچنېمىدىن قورقماس ئىكەنمەن. مومامنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، مەن تۇغۇلۇپ ئەمدىلا ئون كۈنلۈك بولغان چېغىمدا يېنىمدىن بىر چاشقان ئۆتۈپتىكەن، قىلچە پەسەنت قىلماي يېتىۋېرىپتىكەنمەن.

— ھە، ئەمدى ئىشەندىم باي ئاكا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — «چاشقانغا كېپەك ئالدۇرمايدۇ» دېگەن گەپ سىزدىن قالغانىكەن - دە!

سەمىمىي گۇۋاھچى

بىر يىلى يۇرت قازىسى سەلەي چاققاننى قازىخانىغا چاقىرتىپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، سەن گۇۋاھلىق بېرىشتىن ئىلگىرى مەن ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويايكى، شەرئەت ئالدىدا ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرگەن ئىشلارنىلا سۆزلەيسەن، باشقىلاردىن ئاڭلىۋالغان

ئىشلارنى سۆزلىمەيسەن. ئۇقتۇڭمۇ؟ — دەپتۇ قازى.

— ئۇقتۇم، تەقسىر.

— سەندىن سورايدىغان بىر نەچچە سوئالىم بار، — دەپتۇ قازى دەررەسىنى ئويناپ تۇرۇپ، — ئالدى بىلەن دەپ باقە، سەن قاچان، قەيەردە تۇغۇلغان؟

قازىنىڭ نىيىتىنى چۈشەنگەن سەلەي چاققان دەررۇ:

— تەقسىر، بۇ سوئالىڭىزغا جاۋاب بېرىشكە ئامالسىزمەن، چۈنكى، بۇنى ماڭا ئانام ئېيتىپ بەرمىگەنىدى، — دەپتۇ.

بىر ئاي ۋە يېرىم كۈن

سەلەي چاققان ئوپال بازىرىدا سودا - سېتىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە مەھەللىدىكى بىر جازانىخور باي ئۇنىڭدىن بىر جۈپ ئاياغ سېتىۋاپتۇ.

— ۋاي سەلەي ئاخۇن، دۇكىنىڭىزدىن سېتىۋالغان بىر جۈپ ئاياغنىڭ يېرىم ئاي بولمايلا چەمى چىقىپ كەتتى، — دەپتۇ ئاغرىنغان باي.

— باي ئاكا، ماڭا قارىغاندا كۆپ تەلەيلىك ئىكەنسىز، سىزغۇ بىر ئاي ئىشلىتىپسىز، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سىز پۇلنى تۆلىگەندىن كېيىن، مەن شۇ پۇلغا سوپۇن سېتىۋېلىپ، مەھەللىدىكى يېتىم - يېسىرلارغا يېرىم كۈن ئىچىدىلا تارقىتىپ تۈگەتتىم.

تەلەي

سەلەي چاققاننىڭ مەھەللىسىدىكى بىر چالا موللا نامازدىن

كېيىن، تەلەي ھەققىدە ئۇزاق ۋەز ئېيتىپتۇ. بىر كىشى ئۇنىڭدىن:

— ئۇنداق بولسا، تەلەي دېگەن زادى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تەلەي دېگەن تەلەي، — دەپتۇ موللا ئالىيىپ.

ئەھۋالنى سەزگەن سەلەي چاققان:

— تەلەي دېگىنىمىز، ئادەم ھايات ۋاقتىدا تارتقان بارلىق ئازاب ياكى ھايات ۋاقتىدا ئېرىشكەن ئامەتلەردۇر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— شۇنداقمۇ، — دېگىنىچە تۇرۇپ قاپتۇ ئاغزى تۇۋاقلىنىپ قالغان موللا.

بوي - تۇرقۇمنىمۇ بېرەي

بىر يىلى ھېيتتا سەلەي چاققان بازاردىن بىر بەقەسەم تون سېتىۋاپتۇ. بۇنى كۆرگەن بىر پىخسىق ئاغىنىسى ئۇنىڭدىن:

— ئاداش، قوشنا يېزىغا تويغا بارماقچى ئىدىم، تۇنۇگۇن ئالغان بەقەسەم تونۇڭنى ئارىيەت بېرىپ تۇرساڭ. ئۆزۈمنى ياقا يۇرتتا بىر كۆرسىتىپ قوياي، — دەپتۇ.

— ماقۇل ئاداش، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — تونغا قوشۇپ بوي - تۇرقۇمنىمۇ بېرەي.

بىلمەيدىغان گەپ نەدە؟

سەلەي چاققان ھېيتگاھتىن ئۆيگە قايتىۋاتقانىكەن، يولدا بىر ئاغىنىسى ئۇچراپ ھال - ئەھۋال سورىشىپتۇ.

— بۇگۇن كەچلىك تائامنى بىزنىڭ ئۆيدە بىللە يەيلى، —

دەپتۇ سەلەي چاققان مېھماندوستلۇق بىلەن.

— بولىدۇ، بىراق ئايالىڭىز بىلەمدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ئاغىنىسى.

— بىلمەمدىغان، مۇشۇ ئىش سەۋەبلىك مەن ئۇنىڭ بىلەن يېرىم سائەتتىن كۆپرەك جېدەللەشتىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان قىزىقچىلىق قىلىپ.

كەنجىسى

سەلەي چاققاننىڭ خوتۇنى كەنجى ئوغلىدىن بەكلا پەخىرلىنىدىكەن. بىر كۈنى ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ خوتۇنى:

— سەلەي ئاخۇن، كەنجى ئوغلىمىز بەك ئەقىللىق بالا بولىدىغان بولدى - دە، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان سەلەي چاققان:

— راست ئېيتىسىلە خوتۇن، مەنمۇ سىز بىلەن توي قىلىشتىن ئىلگىرى ئۆينىڭ كەنجىسى ئىدىم ئەمەسمۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

تېرە سىرتىغا بەرسەملا ئىش پۈتىدۇ

سەلەي چاققان تېۋىپلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئوپالدىكى باي ئۇنىڭغا كۆرۈنۈپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، سىز جېنىمنى ئاغرىتماي ئوكۇل سالالامسىز؟

— چاتاق يوق، سالالايمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ناھايىتى ياخشى، ناھايىتى ياخشى، — دەپتۇ باي

خۇرسەن بولغان ھالدا، — ئۇنداقتا نېمە چارىڭىز بار؟

— چارە دېگەن تولا گەپ، — دەپتۇ سەلەي چاققان بۇ ئاچ كۆز بايغا مەنىلىك قاراپ، — ئوكۇل سۇيۇقلۇقىنى تېرە سىرتىغا بەرسەملا ئىش پۈتىدۇ.

جىمى گۇناھ بۇرنۇمدا

سەلەي چاققان يامۇلدا ئىشلەپ يۈرگەن چاغلاردا، بىر مەزگىل ئامبالنىڭ مەپىسىنى ھەيدەپتۇ. بىر قېتىم مەپىنى ھەيدەپ كېتىۋېتىپ چاۋۇشلارنىڭ باشلىقىنى سوقۇۋېتىپتۇ.

— ھۇ قارىغۇ، مەپىنى كۆزۈڭگە قاراپ ھەيدىسەڭ بولمامدۇ؟ — دەپتۇ چاۋۇشلارنىڭ باشلىقى.

— كەچۈرۈڭ چاۋۇش بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — جىمى گۇناھ بۇرنۇمدا، ئوڭ كۆزۈمگە قاراي دېسەم بۇرنۇم توسۇۋېلىپ كۆرگىلى قويمىدى.

سىلى كەتكەندىن كېيىن

بىر يىلى شەھەر ھاكىمى ئوپالغا مېھماندارچىلىققا بېرىپتۇ. ئۇ بىر سورۇندا سەلەي چاققاننى قەستەن مازاق قىلىپ:

— ھەي سەلەي ئاخۇن، نېمە كويلاردا يۈرىسەن؟ ھازىرمۇ يەنە خوتۇنۇڭدىن قورقامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— يوقسۇ تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۆزلىرى ئوپالدىن كەتكەندىن كېيىن، بۇ يۇرتتا خوتۇنىدىن قورقىدىغانلار قالمىدى.

يەر شارى

سەلەي چاقاننىڭ مەھەللىسىدە بىر چالا موللا ئۆتكەنىكەن. ئۇ بىر قېتىم سەلەي چاقاندىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، كىشىلەر يەر شارى ئايلىنىدۇ، دېيىشىۋاتىدۇ، راستمۇ؟

— ئەلۋەتتە راست.

— ئۇنداق بولسا، بىز نېمىشقا ئايلانمايمىز؟

— موللام، — دەپتۇ سەلەي چاقان، — سىز نېمانچە ئەخمەق، بىز يەر شارىدەك يۇمىلاق بولمىساق.

توسما تام ئۆرۈلۈپ چۈشتى

سەلەي چاقان ساراي غوجايىنىنىڭ ھۇزۇرىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە، سارايدا بىر نەچچە ياش بالا غوۋغا كۆتۈرۈشۈپ، يېرىم كېچىگىچە كىشىلەرنى ئارام ئالغىلى قويماپتۇ. بۇنى كۆرگەن سەلەي چاقان ئۇلارنى قورقۇتماقچى بولۇپ:

— دىققەت قىلىڭلار بالىلار! توسما تام ئۆرۈلۈپ چۈشتى، — دەپتۇ.

— قاچان؟ — دەپ سوراپتۇ ياش بالىلاردىن بىرى قىزىقسىنىپ.

— بۇگۈن يېرىم كېچىدە، — دەپتۇ سەلەي چاقان.

كىملەر ئەڭ سېخي؟

ئوپالدا ئەمەل دېسە ھېچنېمىسىنى ئايىمايدىغان بىر ئادەم ئۆتكەنىكەن. ئۇ ھەمىشە ئۆزىنى سېخىي كۆرسىتىپ، مال -

مۈلكىنى كۆز - كۆز قىلىدىكەن. بىر قېتىم ئۇ سەلەي چاققاندىن:

— سەلەي ئاخۇن، دەپ بېقىڭا، يۇرتىمىز ئوپالدا كىملەر ئەڭ سېخىي؟ — دەپ سوراپتۇ.

— پارا بەرگۈچىلەر بولامدۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— نېمە ئۈچۈن بۇنداق دەيسىز؟ — يەنە سوراپتۇ ئۇ.

چۈنكى، بۇنداق ئادەملەر مال - دۇنيانى دوست تۇتمايدۇ، ئەمەسمۇ؟— دەپتۇ سەلەي چاققان، — شۇڭا سىز ئەڭ سېخىي.

نېمىگە مىنەلەيدۇ، نېمىگە مىنەلمەيدۇ؟

سەلەي چاققان شەھەر مەدرىسىدە ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە، ھەمىشە ساۋاقداشلىرى بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتىدىكەن. بىر كۈنى موللام ساۋاقداشلاردىن سوراپتۇ:

— قېنى دەپ بېقىڭلار، پىل بىلەن چىۋىن ئوتتۇرىسىدا قانداق پەرق بار؟

— پىلنىڭ بۇرنى بار، ئەمما چىۋىننىڭ بۇرنى يوق، — دەپتۇ ئۆسكىلەك بىر شاگىرت.

— پىلنىڭ قانىتى يوق، قوتازغىراق ئوخشايدۇ، — دەپتۇ پەتەكرەك يەنە بىر شاگىرت.

— موللىكا، مەن ھىندىستانغا بارمىغان. پىلنىمۇ كۆرۈپ باقمىغان، لېكىن ئۆلارنىڭ ئەڭ مۇھىم پەرقى شۇكى، چىۋىن پىلنىڭ ئۈستىگە مىنەلەيدۇ، لېكىن پىل چىۋىننىڭ ئۈستىگە مىنەلمەيدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

خۇشامەت قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمايدۇ

سەلەي چاققان خان ھۇزۇرىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە

كەمبەغەللەرگە يان بېسىپ، نەپسانىيەتچى ئەمەلدارلارغا ئېگىلمەيدىكەن، ئۇلارنى كۆزگە ئىلمايدىكەن. بىر قېتىم ئامبال ئۇنى چاقىرىپ:

— سەلەي ئاخۇن، ئوردىدا ئوبدان ئىشلەپ يۈرۈپسەن. بىراق، بىر ئىشىڭ ياقمىدى. مەن دېگەن بۇ يۇرتنىڭ ئامبىلى، سەن نېمە ئۈچۈن ماڭىمۇ ئېگىلىپمۇ قويمايسەن؟ — دەپ سوراپتۇ،

— ئامبال بېگىم، سىزنىڭ پۇللىرى بولغان بىلەن ماڭا بىكارغا بىر تىيىن بەرمەيلا. مەن نېمە دەپ سىزگە ئېگىلىمەن؟

— ئۇنداق بولسا ساڭا مال - دۇنيارىمنىڭ ئوندىن ئىككىسىنى بەرسەم ماڭا ئېگىلەمسەن؟

— بۇ ئادىللىق ئەمەس، مەن ئېگىلمىسەم نېمە بوپتۇ؟ بۇنداق قىلىشنىڭ ماڭا زۆرۈرىيىتى يوق! — دەپتۇ سەلەي چاققان تېرىكىپ.

— ئۇنداق بولسا مەن مال - دۇنيارىمنىڭ يېرىمىنى ساڭا بېرەي، — دەپتۇ ئامبال، — ئەمدىغۇ بىرەر قېتىم بولسىمۇ «ئامبال غوجام» دەپ ئېگىلىپ قويارسەن؟

— ئۇنداقتا ئىككىمىز تەڭ - باراۋەر بولۇپ قالىمىز، — دەپتۇ سەلەي چاققان سەل ئويلىنىۋېلىپ، — ئۇ ھالدا ئۆزلىرىگە ئېگىلىشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ.

— ھەي سەلەي ئاخۇن، سەن نېمىدېگەن ئەخمەق، — دەپتۇ ئامبال ئاچچىقلىنىپ، — مال - دۇنيارىمنىڭ ھەممىسىنى، ھەتتا بىر يۈرۈش ئۆيۈمنىمۇ ساڭا بېرەي. ئەمدىغۇ گەپ يوق ماڭا ئېگىلىپ ھەر كۈنى تەزىم قىلارسەن؟

— ھىممەتلىرىگە رەھمەت ئامبال بېگىم، راستىنلا شۇنداق بولسا، مەن قەشقەر بويىچە كاتتا باي بولۇپ كېتىمەن... — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۆزلىرىگە خۇشامەت قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمايدۇ. مېنى كەچۈرسىلە!

قەسەم ئىچتىم

سەلەي چاققان بەگنىڭ خىزمەتكارى بولۇپ يۈرگەن چاغلىرىدا، بەگ بىلەن بىر مەرىكىگە بېرىپتۇ. بەگ تۆردىن ئورۇن ئېلىش ئۈچۈن، ئاتىنىڭ چۇلۋۇرىنى سەلەي چاققانغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ ئالدىراپ ئۆيگە مېڭىپتۇ. توي تۈگىگۈچە سەلەي چاققاننىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالغىلى ھېچ كىشى چىقماپتۇ. قورساقلىرى ئېچىپ تاقىتى - تاق بولغان سەلەي چاققاننىڭ تازا غەزىپى كەپتۇ، كەچ كىرگەندە بەگ تويدىن قايتىپتۇ. سەلەي چاققاننىڭ ئەلپازىنى كۆرگەن بەگ:

— سەلەي ئاخۇن، بۈگۈنكى تويدا ساڭا بىرنەرسە تەگدىمۇ - يوق؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تەگدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان، — جانابلىرىدىن ئاشقان سۆڭەكنى ئېلىپ چىقىپ ئازگالغا تۆككەندە چاچراپ كېلىپ يوتامغا تەگدى.

— ھەي تەرسا، دەپتۇ بەگ، — بىرەر نەرسە يېدىڭمۇ، قانداق؟ دەۋاتىمەن!

— يېدىم، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان:

— ئۇنداق بولسا، نېمە يېدىڭ؟

— بېگىمنىڭ ئىشتىھاسى چوڭ، قورسىقى يوغان ئىدى، تويغانمىدۇ، تويمىغانمىدۇ؟ — دەپ غەملىرىنى يېدىم.

— مېنىڭ سوراۋاتقىنىم، — دەپ تېرىكىپتۇ بەگ، — سېنىڭ بىر نەرسە ئىچكەن - ئىچمىگەنلىكىڭ؟

— ئىچتىم بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان «بۇنىڭدىن كېيىن بېگىم بىلەن توي - مەرىكىگە ھەرگىزمۇ بىللە بارماسمەن»، — دەپ قەسەم ئىچتىم .

يامىقى ئۆزىدىن بولسۇن

سەلەي چاققان يۇڭ چەكمەن چاپان تىكىشكە بەكمۇ ئۇستا ئىكەن. بۇنى ئاڭلىغان ئوپالنىڭ بېگى سەلەي چاققاننىڭ يېنىغا بېرىپ، چاپاننىڭ يىرتىلىپ كەتكەن ئىككى يېڭىنى ئۇچلاپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ ۋە «يامىقى ئۆزىدىن بولسۇن» دەپ تاپىلاپ قايتىپ كەپتۇ.

ئەتىسى سەلەي چاققان چاپاننىڭ بىر پېشىنى كېسىپ، ئىككى يەڭنى ئۇچلاپ، بەگنىڭ ئۆيىگە ئەۋەتىپتۇ. بەگ بۇ تون چاپاننى كىيىپ تالاغا چىقسا، جامائەت بىر ـ بىرىگە قاراپ كۈلگىدەك. بەگ ئۇستىبېشىغا قارىسا، چاپاننىڭ بىر پېشى ئۇزۇن، بىر پېشى قىسقا تۇرغۇدەك. بۇنىڭدىن ئەجەبلەنگەن بەگ سەلەي چاققاننى چاقىرتىپ كېلىپ:

— سەلەي ئاخۇن، بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، چاپاننىڭ بىر پېشى قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تەقسىر، چاپاننىڭ پېشى ئىككى يەڭلىرىنىڭ ئۇچىدا، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

كىم سىزگە شۇنداق قىل دېدى، — دەپ ئاچچىقلىنىپتۇ بەگ.

— تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاققان ھېچنېمە بولمىغاندەك قىياپەتتە، — ئۆزلىرى «يامىقى ئۆزىدىن بولسۇن» دېگەن ئىدىلىغۇ، مەن دېگەنلىرىدەك قىلدىم.

كۆزى چۈشۈۋاتىدۇ

سەلەي چاققان بىر يىلى بىر نەچچە ئاغىنىسىنى باشلاپ ئىلىخوغا تىرىكچىلىك قىلىشقا چىقىپتۇ. مەھەللىدىكى بىر سودىگەر بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، سەلەي چاققاننىڭ

دادىسىدىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن يۇرتتىن چىقىپ كەتكەنگە بىر يىلچە بولۇپ قالدى، ھەقىچان جىق پۇل تاپقاندۇر دەيمەن.

— پۇل تاپتىمۇ - تاپالمىدىمۇ، بۇنىسى نامەلۇم، — دەپتۇ دادىسى.

— ئۇنداقتا نىمىسى مەلۇم؟ يەنە سوراپتۇ سودىگەر.

— نىمىسى مەلۇم بولاتتى؟ ئۇنىڭغا ھۆكۈمەتنىڭ بەك كۆزى چۈشۈۋاتىدۇ.

— قانداق چۈشۈۋاتىدۇ؟

— قانداق چۈشەتتى؟ — دەپتۇ سەلەي چاقچاقنىڭ دادىسى:

— يامۇل ھازىر ئۇنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىۋاتىدۇ. ئۇنى تېپىپ بەرگەنلەرگە 30 تەڭگە مۇكاپات بېرىمىز دەيدۇ.

— ھە، راست كۆزى چۈشۈپتۇ، — دەپتۇ سودىگەر قىزىرىپ.

ئىسمى « پەرھىز »

بىر يىلى سەلەي چاقچاقنىڭ ئۆيىگە ياقا يۇرتتىن بىر مۇنچە ئادەم مېھمان بولۇپ كەپتۇ. ئۇ مېھمانلارغا داستىخاننىڭ يۈزى كۆرۈنمىگۈدەك قىلىپ قەنت - گېزەك ۋە تائام قويۇپتۇ. مېھمانلار داستىخاننى قۇرۇقداپ قويغاندىن كېيىن، ئارىدىكى بىرسى:

— سەلەي ئاخۇن، ئۈزۈم بىلەن نان يېيىش سۈننەت ئىدى، ئۈزۈم تاپسىلىچۇ؟ — دەپتۇ. سەلەي چاقچاق دەرھال ئۈزۈم ئېلىپ كەپتۇ. ئارقىدىن يەنە بىرسى:

— سەلەي ئاخۇن، بېھىش نېمىتى ئىچىدە قوغۇن - تاۋۇز ئەڭ ئۇلۇغ مېۋە. بۇنى يېيىشنىڭ ئۆزى سۈننەت ئىدى، —

دەپتۇ. سەلەي چاققان قوغۇن - تاۋۇزنىمۇ ئېلىپ كەپتۇ. شۇ چاغدا مېھمانلار ئولتۇرغان ئۆيگە سەلەي چاققاننىڭ ئالتە ياشلىق بىر قىزى كىرىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن قازى - كالانلار:

— سەلەي ئاخۇن بۇ قىز سىزنىڭ قىزلىرى بولامدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھەئە، شۇنداق، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

— قىزلىرىنىڭ ئىسىم - شەرىپى نېمىكىن؟ — دەپ سوراپتۇ بىرسى.

— قىزىمنىڭ ئىسمى «پەرھىز» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان بىر ئاز ئويلىنىۋېلىپ.

بۇنى ئاڭلىغان موللىلاردىن بىرى يەنە:

— سەلەي ئاخۇن، «پەرھىز» دەپ ئىسىم قويساق كىتاب ھۆكمىگە دۇرۇس بولمايتتى، — دەپتۇ.

— راست ئېيتىشتىلا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — قىزىمنىڭ ئېتى زىننەت ئىدى، زىننەت دېسەم قۇلاقلىرىغا «سۈننەت» دەپ ئاڭلىنىپ كېتىپ، بۇ قىزىمدىنمۇ قۇرۇق قالماي دەپ، «پەرھىز» دېگەندىم.

ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ

سەلەي چاققان بىلەن خوتۇنى جازانىخور بايغا بىر يىل ئىشلەپ، يىل ئاخىردا ئىش ھەققىنى تەلەپ قىپتۇ. مەككار باي سەلەي چاققاننىڭ ئىش ھەققىنى تولۇق بېرىپ، ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ «قورسىقىدىكى ھامىلە يېرىم كىشىلىك تاماقنى ئارتۇق يېدى» دەپ، ئىش ھەققىنىڭ يېرىمىنى تۇتۇپ قاپتۇ، سەلەي چاققانمۇ گەپ - سۆز قىلماپتۇ.

بىر كۈنى باينىڭ بىر بوغاز قويى سەلەي چاققاننىڭ بۇغدايلىقىغا كىرىپ بۇغداي يەۋاتقاندا، سەلەي چاققان كۆرۈپ قېلىپ، سولاپ قويۇپتۇ. باي قويىنى ئىزدەپ كەلگەندە، سەلەي چاققان ئىككى قوي يېگەن بۇغداينىڭ پۇلىنى تۆلىسە قايتۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. باينىڭ سەپرايى ئۆرلەپ:

— قوينىڭ بىر ئىكەنلىكىنى ئوچۇق بىلىپ تۇرۇپ، يەنە نېمىشقا ئىككى دەيسەن؟ — دەپتۇ.

سەلەي چاققان:

— باي ئاكا، قويىڭىزنىڭ بوغاز ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالماڭ! — دەپتۇ.

— بوغاز بولسا نېمە بوپتۇ؟ ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن چۈشمىگەن پاقلان قانداق بىرنەرسە يېيەلىسۇن؟ — دەپتۇ باي بىر ئاز خاتىرجەم بولۇپ.

— ئۇنداقتا تۇغۇلمىغان بوۋاق قانداق بىر نەرسە يېيەلەيدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان باينىڭ قىزىرىپ كەتكەن كۆزىگە قاراپ.

باي ئۆزىنىڭ كەتكۈزۈپ قويغانلىقىغا تەن بېرىپ، سەلەي چاققاننىڭ خوتۇنىنىڭ ئىش ھەققىنى تولۇقلاپ بېرىپ، ناماقۇل بوپتۇ.

ئىككى پارچە رەسىم

شەھەردىكى بىر باي سەلەي چاققاننى ئۆيىگە چاقىرتىپتۇ. ئۇ مېھمانخانىسىغا ئىككى پارچە رەسىم سىزدۇرۇپ چاپلاپ قويغانىكەن. بىر پارچە رەسىمدە سەرپۇش تۇماق كىيگەن بىر ئادەم دۇكاندا ئولتۇرۇپ، قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ دۇئا قىلىۋاتقۇدەك، ئۇنىڭ ئاستىغا «سودىگەر» دەپ يېزىلغانىكەن. يەنە بىر پارچە رەسىمدە بىر ئادەم نان يەۋېتىپ تەرەت سۇندۇرۇۋاتقۇدەك، ئۇنىڭ ئاستىغا «دېھقان» دەپ يېزىلغانىكەن. سەلەي چاققان داستىخاندا ئولتۇرۇپ، تائامغا ئەمدىلا ئېغىز تەگكۈزەي دەپ تۇرۇشىغا، سودىگەر:

— سەلەي ئاخۇن، — تامدىكى رەسىملەرنى كۆردىڭىزمۇ؟ نېمىدېگەن رەسىم ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ كۈلۈپ.

كۆردۇم سودىگەر ئاتا، بەك مەنىلىك رەسىم ئىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئاۋۇ رەسىمدىكى سودىگەر دېھقاننىڭ قولىدىكى ناندىن ئازىراق بەرسىڭىز، دەپ دۇئا قىلىپتىكەن، دېھقان: ئەمگەك بىلەن خۇشى يوق سودىگەر تېزىكىمنى يېسۇن، دەۋېتىپتۇ.

بىرسىنى ئىسسىق، بىرسىنى سوغۇق

سەلەي چاققان يەكەندە بولغان كۈنلەردە ئانچە - مۇنچە ياغاچچىلىق قىپتۇ. ئۇ چۈشكەن سارايىنىڭ غوجايىنى ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى بەك پىخسىق، ئاچ كۆز بولغاچقا، سەلەي چاققانغا ئىش قىلدۇرۇۋېلىپ، قورسىقىدىن خەۋەر ئالماپتۇ.

بىر كۈنى غوجايىنىنىڭ خوتۇنى لەگمەن ئېتىپتۇ. ئۇ ئاشنى سۈزۈپ راسلاۋېتىپ، سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— ئۇستام، ئىسسىق يەملا، سوغۇقمۇ؟

— بىرنى ئىسسىق، بىرنى سوغۇق — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلمەي تۇرۇپ.

ئۇلپەت بولغاندۇ

سەلەي چاققان كوچىدا كېتىۋاتسا، ئالدىغا بىر ھاراقكەش ئۇچراپ قاپتۇ - دە، ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، مۇنداق كېچىدە نېمە ئىزدەپ يۈرۈيسىز؟

— ئېشىكىم باغلاقلىق يەردە يوق تۇرىدۇ، شۇنى ئىزدەپ يۈرىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— ئېشىكىڭىز ھاراق ئىچىپ مەست بولۇپ كوچىنىڭ دوقمۇشىدا يىقىلىپ قاپتۇ، — دەپتۇ ھاراقكەش ھىجىيىپ.

سەلەي چاققان دەرھال باش لىڭشىتىپ:

— دۇرۇس ئېيتتىڭىز، مەنمۇ شۇنداقراق گۇمان قىلغان. ئۇنىڭ سىزگە ئوخشاش بىر قانچە ئاغىنىلىرى بولىدىغان، ئېھتىمال شۇلارغا ئۇلپەت بولغاندۇ.

مېنىڭ پۇلۇم ھالال

سەلەي چاققان ئوپال بازىرىدا كېتىۋاتسا، نامى چىققان بىر ئوغرى ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، بۇ پۇتۇن پۇلنى ئۇششاق پۇلغا تېگىشىپ بەرسىڭىز قانداق؟

— پۇلۇمنىڭ ھەممىسى ئون تەڭگىلىكتىن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

بۇنى ئاڭلىغان ئوغرى سەلەي چاققاننىڭ يانچۇقىدا خېلىلا پۇل بارلىقىنى بىلىۋاپتۇ ـ دە، يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ:

— سەلەي ئاكا، پۇل ـ پۇلغا ئوخشىشىدۇ، ئۇنداق قىلماي تېگىشىپ بېرىڭ.

ئوغرىنىڭ يامان نىيىتىنى چۈشەنگەن سەلەي چاققان:

— راست پۇل — پۇلغا ئوخشىشىدۇ، بىراق، مېنىڭ پۇلۇم ھالال، ئۇنى ھارام قىلىشنى خالىمايمەن، — دەپتۇ.

ناھەقچىلىك مۇشۇ يەردە تەڭشىلىدۇ

ئامبالنىڭ يايىسى سەلەي چاققاننى «بېدە ـ سامان تاپشۇرمىدىڭ» دەپ بىر تەستەك ساپتۇ. سەلەي چاققاننىڭ يامۇلدىكى بۇرادەرلىرى بۇنى كۆرۈپ غەزەپلىنىپ:

— يايى بېگىم، سەلەي ئاكام ئاللىقاچان تاپشۇرۇپ بولغان، بۇ گۇناھسىز ئادەمنى نېمىشقا ئۇرىسىز؟ — دەپتۇ.

— بۇ شەھەردىكى ھېچكىم ماڭا ئېۋەن قويالمايتتى، ئەجەبا، بۈگۈن ھەر قايسىڭ مەندىن ئېۋەن تېپىشىۋاتىسەن، بۇنداق ناھەقچىلىك نەدە تەڭشىلەر؟ — دەپتۇ يايى «سەن دېگۈچە مەن دەۋالاي» دەپ.

— خاپا بولماڭ يايى بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان ۋە ئۇنىڭ بۇرادەرلىرى، — بۇ ناھەقچىلىك مۇشۇ يەردە تەڭشىلىدۇ!

ئۇلار يايىنى تۇرغان جايىدىلا يەرگە بېسىپ ئۇرۇپ، ئەدىپىنى تازا بېرىپتۇ.

گىلەم سودىسى

سەلەي چاققان بىر گىلەم سېتىۋالماقچى بولۇپ، شەھەرلىك بىر سودىگەردىن سوراپتۇ:

— باي ئاكا، بىر گىلەم ئالغۇم بار ئىدى. ئۆيلىرىدە بارمىدۇ؟

— ياخشى گەپ، ئىزلەپ ئاۋارە بولماڭ، بىزدىلا بار، — دەپتۇ ئۆزىگە بۇيرۇتۇپ توقۇتقان بىر چوڭ گىلەمنى كۆرسىتىپ.

— بولىدىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ھەي سەلەي ئاخۇن، بۇنچىۋالا چوڭ گىلەمنى نەگە سالارسىز؟ — دەپتۇ سودىگەر ئۇنى كەمسىتىپ.

— كۇلۇڭغا سېلىپ قوياي دېگەنىدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققانمۇ بوش كەلمەي.

— بۇنچىۋالا چوڭ گىلەم كۇلۇڭغا پاتسا، ئۆيىڭىز قانچىلىك باردۇ؟ — دەپ يەنە سوراپتۇ سودىگەر.

— قانچىلىك بولاتتى، — دەپتۇ سەلەي چاققان بۇرۇتىنى تولغاپ تۇرۇپ، — ئۆيۇمنىڭ پەگاھىدا ۋارقىرىسا، تۆرگە ئاڭلانمايدۇ.

ئىسسىق ئۆتۇپ كەتمىسۇن

تومۇز كۇنلىرىنىڭ بىرىدە سەلەي چاققان ئېشىكىگە مىنىپ شەھەرگە قاراپ يول ئاپتۇ. يول تۆپىسىدە شەھەر

قازىسىغا يولۇقۇپ قاپتۇ ـ دە ئېشەكتىن چۈشۈپ قازىغا سالام قىپتۇ. لېكىن، ئېشىكى قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ، زادى تۇرغىلى ئۇنىماپتۇ.

— ھە، سەلەي ئاخۇن، ئېشىكىڭىز نېمانچە قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىدۇ؟ — دەپتۇ قازى.

— تەقسىر، ئېشەكتە ئېۋەن يوق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بۈگۈن ھاۋا بەك دىمىق بولدى ئەمەسمۇ؟ ئۇ ئۆزلىرىنى كۆرۈپ ئىسسىق ئۆتۈپ كەتمىسۇن دەپ يەلپۈۋاتىدۇ.

گازىر ساتىدۇ

سەلەي چاققان كىچىك ۋاقتىدا ئانىسىدىن پۇل سوراپتۇ:

— تۈنۈگۈن بەرگەن پۇلنى نېمە قىلدىڭ؟ — دەپتۇ ئانىسى.

— مەن ئۇ پۇلنى ناھايىتى نامرات بىر مومايغا بېرىۋەتتىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان دەرھاللا.

— سەن ھەقىقەتەن ناھايىتى ياخشى بالا بولۇپسەن، — دەپتۇ ئانىسى ناھايىتى خوش بولۇپ، — ئۇنداقتا مەن ساڭا يەنە پۇل بېرەي، بىراق ئۇ مومايغا نېمانچە كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقىڭنى دەپ بېرەلەمسەن؟

— ئۇ موماي گازىر ساتىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

چاپان بىلىتى بارمىدۇ؟

يەكەنگە بارغان بىر يىلى، سەلەي چاققان كىنوخانىغا كىرگەنىكەن، ئولتۇرغۇدەك بوش جاي تاپالماپتۇ. قارىسا نۇرغۇن

ئورۇندۇقلارغا قول ياغلىق، چاپان قويۇلغان، چاپاننى ئېلىۋېتىپ ئولتۇراي دېسە، ئىگىسى ئولتۇرغىلى قويماپتۇ. ئاخىر ئۇ بېلەت ساتقۇچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ دەپتۇ:

— ئۇكام ، ئادەم بېلىتىگە ئورۇن قالماپتۇ، چاپان بېلىتى بارمىدۇ؟

— ھە...

پىخسىق

ئوپالدا ھەمىشە باشقىلارنىڭكىدە يەپ - ئىچىپ، ئۆزى زادى مېھمان چاقىرمايدىغان بىر پىخسىق باي ئۆتكەنىكەن. سەلەي چاققان بىر مەزگىل ئۇنىڭ ئۆيىدە چاكار بولۇپ ئىشلەپتۇ. بىر قېتىم باينىڭ قوشنىسى مېھمان چاقىرىپ، ئۆيىگە سىغمىغان مېھمانلارنى ھېلىقى باينىڭ مېھمانخانىسىغا باشلاپ كۇتۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن مەھەللىدىكى كىشىلەر سەلەي چاققاندىن:

— سەلەي ئاخۇن، بۇ نېمە گەپ؟ باي غوجام بۇگۇن ئەجەب مېھمان چاقىرىپ قاپتىغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. سەلەي چاققان:

— نەدىكى گەپنى قىلىۋاتىسىلەر ، باي ئاتام ھازىر ئەمەس، ئۇ دۇنياغا بارغاندا ئاندىن مېھمان چاقىرىدۇ، — دەپتۇ. ھويلىسىدا ئولتۇرۇپ بۇ گەپنى ئاڭلاپ قالغان باي:

— ھەي سەلەي، كىم سېنى ۋەدە بەر دېدى؟ شۇ چاغدىمۇ مېھمان چاقىرامدىم، چاقىرمامدىم ئۆزۇمنىڭ ئىشى، سېنىڭ كارىڭ بولمىسۇن، دەپ كايىپ كېتىپتۇ.

دوكلات ئىچىدە

ئوپالدا كۆچەت قويۇش مەزگىلىدە، تەرلەپ - تەپچىرەپ كۆچەت قويۇۋاتقان سەلەي چاققاندىن بىرسى سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، سىلەر نېمىشقا ھەر يىلى مۇشۇ بىر يەرگىلا كۆچەت قويۇسىلەر؟

— بۇ يەردە بۇلتۇر كولانغان تەييار ئورەكلەر بار، بۇ يىل يەنە ئورەك كولىمىساقمۇ بولىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ئۇنداقتا بۇلتۇر قويغان كۆچىتىڭلار قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇ كىشى يەنە.

— ۋاي ئۇكام نېمانچە سوراۋېرىدىغانسەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بۇلتۇرقى كۆچەتلەر دوتەي يامۇلغا يوللانغان دوكلات ئىچىگە كىرىپ كەتتى،

كۆچمىگىنىڭ تۈزۈك

ئوسال مىجەزلىك بىر ئادەم قولۇم - قوشنىلىرىدىن ئاغرىنىپ، ياقا يۇرتقا كۆچۈپ كەتمەكچى بولۇپ، سەلەي چاققاندىن مەسلىھەت سوراپتۇ:

— ئۆزۈڭ كۆچەمسەن ياكى مىجەزىڭ كۆچەمدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان ئۇنىڭدىن:

قانداق گەپ بۇ؟ — دەپتۇ ئۇ ئادەم رەنجىپ، — مىجەزنىمۇ تاشلاپ قويغىلى بولامدۇ؟

— ئۇنداق بولسا كۆچمىگىنىڭ تۈزۈك. سېنىڭ مۇشۇ مىجەزىڭ بىلەن ئاسمانغىمۇ پاتمايسەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

يېڭى بولۇش ئۈچۈن

سەلەي چاققان ھېيت نامىزىدىن يېنىشىغا، خەلپەت ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، ھېلى دۇئا - تىلاۋەت قىلغىنىڭىزدا

خۇدادىن كۈنلۈك يېمەكلىك بېرىشنى تىلىدىڭىز، نېمىشقا ئىككى كۈنلۈك، ئۈچ كۈنلۈك ھەتتا ھەپتىلىك يېمەكلىك بېرىشنى تەلەپ قىلىپ دۇئا قىلمايسىز؟

سەلەي چاققان خەلپەتنىڭ غەرىزىنى چۈشىنىپ جاۋاب بېرىپتۇ:

— ۋاي خەلپىتىم نېمە دېسەم بولار، — يېمەكلىكلەرنىڭ يېڭى بولۇشى ئۈچۈن - دە.

قەنتتەك گەپ قىلدىڭىز

سەلەي چاققاننىڭ بىر باي قوشنىسى ئېھتىياتسىزلىقتىن چوڭقۇر كۆلگە چۈشۈپ كېتىپ، سۇ ئۈزۈشنى ئۇقمىغاچقا ساراڭلارچە توۋلاپ قۇتۇلدۇرۇشنى تىلەپتۇ.

— بىر ئاز تەخىر قىلىڭ، — دەپتۇ سەلەي چاققان كۆل بويىدا چېپىپ يۈرۈپ، — مەن دەرھال ئۆيگە كىرىپ سۇ ئۈزۈشنى ئوبدان بىلىدىغان خىزمەتكارلارنى چاقىرىپ چىقاي.

— سەلەي ئاخۇن، توختاپ تۇر، ھازىر كۈن قايسى ۋاخ

بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ كۆل ئىچىدە پالاقشىپ يۈرگەن باي.

— چۈش بولاي دېدى.

— ئۇنداقتا مەن يەنە ئازراق چىداپ تۇراي، ئۇلار چۈشلۈك تامىقىنى يەپ بولۇپ، ئىشتىن چۈشكەندە ئاندىن چاقىر.

— قەنتتەك گەپ قىلدىڭىز، — دەپتۇ سەلەي چاققان، ھايال ئۆتمەي باينىڭ ئۆلۈشىنى بىلىپ، — دېگىنىڭىزدەك بولسۇن.

كۆرەلمەيۋاتىمەن

ئوپالدىكى بىر باي مېھمان چاقىرىپتۇ. لېكىن، ئۇ ناھايىتى پىخسىق بولغانلىقتىن، داستىخانغا نازۇ نېمەتلەرنى بەكمۇ ئاز تىزىپتۇ. مېھمانلار ئانچە - مۇنچە قول ئۇزىتا - ئۇزاتمايلا داستىخان قورۇقدىلىپ قاپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئولتۇرغان سەلەي چاققان بايغا قاراپ:

— باي ئاتا، چىراغ بولسا ئېلىپ كەلسىڭىز، — دەپتۇ.

باي ھەيران بولغان ھالدا:

— كۈپكۈندۈزدە چىراغنى نېمە قىلىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان دەرھال:

— كەچۈرۈڭ، داستىخاندىكى نەرسىلەرنى ھېچ كۆرەلمەيۋاتىمەن، — دەپتۇ.

تاق سان ۋە جۈپ سان

سەلەي چاققان بۇلاقسۇدا ئوقۇپ يۈرگەن كۈنلەردە، موللام

ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

سەلەي ئاخۇن، تاق سان ۋە جۈپ ساننى چۈشەندىڭمۇ؟

— چۈشەندىم.

— ئۇنداقتا، دەپ باقە، ئۇچاڭغا كىيگەن بىر ئىشتان تاق سانمۇ ياكى جۈپ سانمۇ؟

— نېمە دېسەم بولار، — دەپ كۈلۈپتۇ سەلەي چاققان، — ئۈستى تاق سان، ئاستى جۈپ سان.

ئاندىن شام پۇلىنى تۆلىۋېتەي

سەلەي چاققان شەھەردىكى بىر سارايدا قونۇپ قاپتۇ. ئەتىسى غوجايىن ئۇنىڭغا:

— سەلەي ئاخۇن، بىر ئاخشامغا 40 سوم تۆلىۋېتىڭ، — دەپتۇ. سەلەي چاققان ھەيران بولۇپ:

— غوجايىن بىر ئاخشامغا 40 سوم ئالامسىلەر؟ بۇ ساراي بەك كىچىك، كارىۋاتلىرى تېخىمۇ كىچىك ئىكەن. ئۇخلىيالماي ئامالسىزلىقتىن سەندەلدە ئولتۇرۇپ، چاچ - ساقاللىرىمنى ئېلىپ، تاڭ ئاتقۇزدۇم، — دەپتۇ. ساراي غوجايىنى:

— بۇ ئىشىمۇ بار دەڭ! ئۇنداق بولسا يەنە بەش سوم پۇلنى شام ئۇچۇن قوشۇپ تۆلىسىڭىز بولغۇدەك، — دەپتۇ.

ئۇنداق بولسا ئېلىۋەتكەن چاچ ساقىلىمنى ئورنىغا كەلتۈرۈپ بېرىڭ، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئاندىن شام پۇلىنى تۆلىۋېتەي.

ئىككى قېتىملىق چاۋاك

بىر كۈنى ئىدارە باشلىقى نۇتۇق سۆزلەۋېتىپ:

— مەن ئىلگىرى كۆپچىلىككە سۆز قىلغاندا، گېپىم تۈگىشى بىلەنلا ئىككى قېتىم چاۋاك چېلىنغاندەك بولاتتى. ھەيران قالاتتىم، كېيىنچە ھەممىنى چۈشەندىم، — دەپتۇ.

— نېمىنى چۈشەندىلە؟ — سوراپتۇ سەلەي چاققان.

— چالغان چاۋاكنىڭ مەنىسىنى.

— ئۇنداق ئەمەس، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سىزنىڭ سۆزلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىغانلارنىڭ چالغان چاۋىكى مۈگدەپ قالغانلارنىڭ ئىككىنچى قېتىم چاۋاك چېلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان.

— ۋاي شۇنداقمۇ؟

شۇنداق، ئىشەنمىسىلە قاراپ باقسىلا.

باشلىقنىڭ گېپى تۈگىشى بىلەنلا ئالدى رەتتىكىلەر قاقاھلاپ كۈلۈشۈپتۇ. ئارقىدىن يەنە بىر چاۋاك ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ھەيران قالغان باشلىق سومكىسىنى كۆتۈرۈپ سەھنىدىن چۈشۈپ كېتىپتۇ.

يېيىش ئۈچۈنمۇ ياكى تانسا ئويناش ئۈچۈنمۇ؟

سەلەي چاققان «ئەتىرگۈل» رېستورانىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر ياش بايۋەچچە كىرىپ قورۇما بۇيرۇپتۇ. سەلەي چاققان بىر تەخسە توخۇ گۆش قورۇمىسىنى ئەكېلىپ، مېھماننىڭ ئالدىغا قويۇپ ئۆز ئىشىغا مېڭىپ تۇرۇشىغا، مېھمان ئۇنى چاقىرىپ:

— ھەي مۇلازىم، بۇ قانداق بولغىنى؟ تەخسىدىكى توخۇنىڭ بىر پۇتى ئۇزۇن، بىر پۇتى قىسقا تۇرىدىغۇ؟ — دەپتۇ.

— ھەي ئۇكام، — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلۈپ تۇرۇپ، —

كۆڭلىڭىز يېرىم بولمىسۇن، سىز بۇ توخۇنى يېيىش ئۈچۈن بۇيرۇتتىڭىزمۇ؟ ياكى تانسا ئويناش ئۈچۈنمۇ؟

ئايالىمنى ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن

سەلەي چاققان ئايالىنى ئېلىپ شەھەرگە كىرگەنىكەن، قولۇم - قوشنىلىرى كەچتە قايتىپ چىققان سەلەي چاققاندىن:

— سەلەي ئاكا، شەھەر قانداق ئىكەن، نېمىنى كۆردىڭىز؟

— دەپ سوراپتۇ.

— شەھەر دېگەن ئاجايىپ چىرايلىق بولىدىكەن، ئادەملەرنىڭ ئەدەپ - ئەخلاقلىقى، ئىللىق - پاكىزلىقى مېنى بەكمۇ تەسىرلەندۈردى. بىز سەھرالىقلار ئۇلاردىن ئۆگەنسەك بولغۇدەك، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— شەھەردە نېمىنى كۆردىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ يەنە قوشنىسى.

— بىر ئاخشام ئايال بىلەن سەنئەت ئۆمىكى ئورۇندىغان «بالىت» دەيدىغان ئويۇنغا كىردۇق. ئويۇن باشلانمايلا ئايالىم ئۇخلاپ قالدى، پەردە ئېچىلغاندا 20 ~ 30 دەك قىز - يىگىت سەھنىگە چىقىپ، ئايالىمنى ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن، ئۇسسۇلنى پۇتىنىڭ ئۇچىدا ئويناپ سەھنىدىن چۈشۈپ كەتتى، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئىچ پۇشۇقنى چىقىرىۋالسۇن دەپ

سەلەي چاققان ئوپال بازىرىدىن سېتىۋالغان توخۇنى كۆتۈرۈپ كۆۋرۈك بويىدىكى مەنمەنچى باينىڭ ئىشىك ئالدىغا يېتىپ كەلگەندە، باي بوغۇق ئاۋازدا:

— سەلەي ئاخۇن، مېكىيانلىرىنى قەيەرگە ئويناتقىلى ئېلىپ ماڭدىڭلا؟ — دەپ مەسخىرە قىپتۇ. سەلەي چاققان:

— باي ئاكا، خاتا كۆرۈپ قاپلا، بۇ مېكىيان ئەمەس، خوراز. بۈگۈن بازار كۈنىدە ئۆزلىرىنىڭ مېكىيانلىرى بىلەن ئويناپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىۋالسۇن دەپ بۇ مەھەللىگە ئېلىپ كېلىشىم، — دەپتۇ.

باي بۇ ئىزا - ئاھانەتتىن كېكەچلەپ:

— ۋاي كىسپۇرۇچ، — دېگىنىچە ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ.

قالغىنىنى ئۇ دۇنياغا بارغاندا...

سەلەي چاققان شەھەردە ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە كېسەل بولۇپ قېلىپ دوختۇرنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. دوختۇر ئۇنىڭدىن كېسەللىك جەريانىنى سورىغانىكەن، ئۇ كېسەللىك ئەھۋالىنى بىر قۇر سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ئەسلىدە بۇ دوختۇر بىمارلارغا ساختا دورا بېرىپ، جان باقىدىغان ئاچ كۆز ئىكەن. ئۇ سەلەي چاققاننىڭ گەپ - سۆزلىرىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، كۆپرەك پۇل ئوندۇرۇۋېلىش مەقسىتىدە:

— يەنە قەيېرىڭىز ئاغرىيدۇ؟ — دەپ قايتا - قايتا سوراپتۇ.

— بولدى قىلىڭ! — دەپتۇ سەلەي چاققان دوختۇردىن بىزار بولۇپ، — قالغىنىنى ئۇ دۇنياغا بارغاندا جەبرائىلغا سۆزلەپ بېرىمەن.

پۇتۇڭ تالغان يەرگىچە بار

سەلەي چاققان تۇرپانغا بارغان دەسلەپكى كۈنلەرنىڭ

بىرىدە، شەھەر كوچىسىغا چىقىپتۇ. ئۇنىڭ تۇرپانغا كەلگەنلىكىنى كۆرگەن جامائەت ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. بىراق، بىر ھۇرۇن ئادەم ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— سەلەي ئاكا، سىز شۇنداق ئۇزاق يەردىن مېڭىپ كەپسىز، مەن سىزنى دوراپ ماڭسام قەيەرگىچە بارىمەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— نەگە باراتتىڭ، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق كۈلۈپ، — ئىككى يېنىڭدا توخسۇن، پىچان بار، ھەرىكەت قىلساڭ ئوڭشىلىپ قالارسەن، پۇتۇڭ تالغان يەرگىچە بار.

تاغار ۋە چىپتا

سەلەي چاقچاق ئوپالدىكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن ئىناق ئۆتىدىكەن. ئەتىيازنىڭ بىر كۈنى ئۇ ئىنىسىنىڭ ئۆيىگە يوقلاپ بېرىپتۇ. ئاتا - بالا پاراڭلىشىۋاتقانىكەن، ئۇنى كۆرگەن ئىنىسىنىڭ ئوغلى:

— كەپقاپسەنغۇ تاغا، مۇھىم ئىشىڭ بارمىدى؟ — دەپ سوراپتۇ. تاغا بىلەن تاغار ئاھاڭداش سۆز ئىكەن، — قىزىق ئىكەنسەن ئوكام، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق، — قىزىقچىلىق قىلىپ، — «تاغا» دەپ ئېيتقىچە، «چىپتا» دېمىدىڭ تايىنلىق.

ھەممەيلەن پاراققىدە كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

قايتا ئۇمىد يوقتە!

سەلەي چاقچاق ئوردا ئالدىدا كېتىپ بارغانىكەن، قازىلىق مەنسىپىدىن چۈشۈپ كەتكەن بىرسى ئۇنى كۆرۈپ:

— ھە سەلەي ئاخۇن، بۇرۇن ئوردىدىن كېتەلمەيتتىڭ، ھازىر راۋاب چېلىپ، قوشاق ئېيتىدىغان بولۇپ قاپسەنغۇ؟! — دەپ مەسخىرە قىپتۇ.

— شۇنداق، تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاققان بۇرۇتىنى تولغاپ تۇرۇپ، — پارىنى خېلى كۆپ ئېلىپ قويۇنۇم توشۇپ قالدى. قازىلىق مەنسىپىگە قايتا ئولتۇرۇشقا ئۈمىد يوقتە!

لەت قىلغىلى ماڭدىم

سەلەي چاققاننىڭ مەھەللىسىدە ئوغرى پەيدا بولۇپ قاپتۇ. بىركۈنى سەلەي چاققان بازارغا ئالدىراپ كېتىپ بارسا يول ئۈستىدە قولى ئەگرى قوشنىسى ئۇچراپ قاپتۇ. ئۇ، — ۋاي سەلەي ئاكا، قاق سەھەردە مۇنچە ئالدىراپ نەگە ماڭدىڭىز؟ — دەپ ئەھۋال سوراپتۇ. سەلەي چاققان جاۋاب بېرىپ:

— سىزدەك ئالدىراپ كەتكىنىم يوق، مەن تاڭ ئاتقاندا ماڭدىم، سىز كېچىسى ماڭىسىز، چۈشەنمەسلىك بولۇپ قالمىسۇن، مەن سىزنىڭ يالغانچى شېرىكىڭىزنى لەت قىلغىلى ماڭدىم.

« ۋەزىپەم » تۈگىمىدى

سەلەي چاققان سەھرادا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە يېقىن ئاغىنىسى بىلەن شەھەرگە كىرىپ كەچ كىرگۈچە تاماشا قىپتۇ. ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن بۇرادىرى:

— ۋاي ئاداش، كەچمۇ بولۇپ قاپتۇ. بۇلاقسۇغا بارغۇچە قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىدۇ، كېچىدە تىمىسقىلاپ يۈرگۈچە كەتمەيلىمۇ؟ — دەپتۇ.

— كېتىمىز.

— ھەممە ۋەزىپە تۈگىگەندۇ؟ — دەپ يەنە سوراپتۇ بۇرادىرى.

— ئۆزۈم ۋە بالىلىرىمنىڭ سودا - سېتىق ئىشى تۈگىدى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — لېكىن، بىزنىڭ ھېلىقى پاششاپ بېگىمگە ئالىدىغان «ۋەزىپەم» تۈگىمىدى،

يامان غەرەزلىك ئادەمنىڭ ئىشى

بىر كۈنى سەلەي چاققان ئورمان بەلبېغىدا تۇرغانىكەن. ئۇنى كۆرگەن پونكىت باشلىقى:

— ھە سەلەي ئاخۇن نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟ قويغان كۆچەتلىرىڭ تۇتۇپتىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تۇتۇپتۇ، لېكىن زايە بوپتۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

باشلىق سۇندۇرۇۋېتىلگەن بىر نەچچە تۈپ كۆچەتنى كۆرۈپ، سەلەي چاققاندىن قايتا سوراپتۇ:

— بۇ قانداق ئادەمنىڭ قىلغان ئىشىدۇ؟

— قانداق ئادەمنىڭ ئىشى بولاتتى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — كۆچەت قويۇشنىلا سۆزلەپ، پەرۋىش قىلىشنى بىلمەيدىغان، ھاشانى تولا سېلىپ دەل - دەرەخكە ئارام بەرمەيدىغان، يامان غەرەزلىك ئادەمنىڭ ئىشى.

شۇڭا ئىچمەيمەن

سەلەي چاققاننىڭ ئىككى ساقچى ئاغىنىسى بار ئىكەن. بىر كۈنى ئۇلار سەلەي چاققاننىمۇ چاقىرىپ سوۋغات قىلغان ھاراق بىلەن ئولتۇرۇش قىپتۇ. سەلەي چاققان سورۇندىكى گۆش -

كاۋاپلارنى ئىشتىھا بىلەن يەپ - يەۋېلىپ ھاراق ئىچكىلى ئۇنىماپتۇ. بۇنىڭدىن قاتتىق خاپا بولغان پىيەنچۈك ساقچى:

— ھە، سەلەي ئاكا، نېمە ئۈچۈن بىزگە ئوخشاش مەي ئىچمەيلا؟ — دەپ سوراپتۇ.

— قورقىمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— نېمىدىن قورقىلا؟ — قايتا سوراپتۇ ھاراقكەش ساقچى.

— مەن ئۆيۈمدە بىر - ئىككى كىلو گۆش يېسەممۇ مەست بولمايمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان بۇرۇتىنى سىلاپ تۇرۇپ، — بىراق، ھارامدىن كەلگەن ھاراقتىن ئازراق ئىچسەممۇ مەست بولۇپ قالىدىغان كېسىلىم بار، شۇڭا ئىچمەيمەن.

خىيالىم پۇلدا بولغاچ

سەلەي چاققان قومۇلغا بېرىپ ساتىراشلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە شەھەردىكى بىر كاتتا باي چېچىنى چۈشۈرگىلى كىرىپتۇ.

سەلەي چاققان بۇ باينىڭ ئىنتايىن ساختىپەز، قىزىل كۆزلۈكىنى ئاڭلىغانىكەن. ئۇ، چاچنى ئېلىۋېتىپ باينىڭ بېشىنى كېسىپ ساپتۇ. باي مەنپەئەت ئۈندۈرۈۋېلىش مەقسىتىدە سەلەي چاققاننىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىپتۇ. سەلەي چاققان مەھكىمىگە چاقىرتىلىپتۇ، قومۇل ۋاڭى ئۇنى سوراق قىلىپ:

— سەلەي ئاخۇن، سىز شۇنچە ئۇزاق يەردىن كېلىپ يۇرتىمىزنىڭ كاتتا ئاقساقىلىنىڭ بېشىنى كېسىۋېتىپسىز، جاۋابكارلىق سۈرۈشتە قىلىنسا قانچە پۇل تۆلەيدىغانلىقىڭىزنى بىلەمسىز؟ — دەپتۇ.

— ۋاڭ بېگىم، پۈتۈن خىيالىم بۇ ئاقساقالنىڭ ماڭا نەچچە تەڭگە پۇل بېرىشىدە بولۇپ كېتىپ كېسىپ ساپتىمەن. جاۋابكارلىقنى خىيالىمنى بۆلۈۋەتكەن ھېلىقى پۇلغا ئارتساق قانداق؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

باشنىڭ رولى

بىر يىلى قۇربان ھېيتتا، ئوپالنىڭ بېگى باشقا يۇرتلارنىڭ ئاقساقاللىرى بىلەن زىياپەت ئۈستىدە ئولتۇرغانىكەن. سەلەي چاققان ئوپال خەلقىنىڭ دەردۇ - ھالىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئىجازەت ئالمايلا بەگنىڭ مېھمانخانىسىغا كىرىپ كەپتۇ. ئۇ ئىشتىن نارازى بولغان بەگ:

— ھەي، سەلەي ئاخۇن! بەگنىڭ خانىسىغا كىرگەندە كاللا ئىشلىتىش لازىم، بولمىسا كاللىنىڭ نېمە كېرىكى؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاققان مەنىلىك كۈلۈپ، — نېمە كېرىكى بولاتتى؟ تۇماق كىيگىلى بولىدۇ. مانا ئىككىمىزنىڭ كاللىسىدا تۇماق بار ئەمەسمۇ؟

ئوبدان بولامتى؟

نەغمە - ناۋا قىزىغان بىر تويدا ئوپالنىڭ بېگى سەلەي چاققاننى كۆرۈپ قاپتۇ. قارىسا راۋابىنى تەڭكەش قىلىپ ناخشا ئېيتىۋاتقۇدەك. ئۇنىڭ غۇژژىدە ئاچچىقى كېلىپ:

— سەلەي ئاخۇن، — دەپ تۇۋلاپتۇ، — سىز دانىشمەن ئادەم، يەنە نېمە ئۈچۈن ياش بالىلارغا ئوخشاش راۋاب چېلىپ، بۇرۇت قويۇپ ئۆزىڭىزنى ياساپ يۇرىسىز. بۇ قىلىقىڭىز ئوبدان بولماپتۇ، — دەپتۇ.

— بېگىم «ياشلىقىم — پادىشاھلىقىم» دېگەن گەپ بار،

— دەپتۇ سەلەي چاققان، — ياش بالىلارغا ئوخشاش پاكىز، رەتلىك يۇرۇش ئەدەپتۇر. بۇ كۆڭۈلنىڭ قېرىمىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. بەگ غوجاملارغا ئوخشاش قاقتى - سوقتى قىلىپ ئۆي ياسىسام ئوبدان بولامتى؟

«بەك»

سەلەي چاققاننىڭ ئايالى ناھايىتى مېھرىبان ئىكەن، بىر كۈنى ئۇ تاماق ۋاقتىدا يېقىنچىلىق قىلىپ سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، شورپىنىڭ گۆشى تەملىك بوپتىمۇ؟

— ناچار ئەمەس، — دەپتۇ سەلەي چاققان تازا ئىرەن قىلماي.

— سەۋزە، چامغۇرى ياخشى پىشىپتىمۇ؟

— بولغۇدەك.

— پىيازچۇ؟

— ئادەتتىكىدەك.

— بەكنى قوشۇپ دېيەلمەمسىز؟ — دەپتۇ ئايالى خاپا بولغان ھالدا ئېرىگە شورپىنى سۇنۇۋېتىپ.

سەلەي چاققان شورپىنى بىر ئوتلاپتۇ - دە ۋارقىراپتۇ:

— بەك، بەك قىزىق ئىكەن.

يۇرتقا نەزىر بېرىۋېتىڭ

سەلەي چاققان تېۋىپلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر باي ئادەم كېسەل كۆرسەتكىلى كەپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، سىزنى يەنە كېسەل كۆرەلەيدىكەن دەپ ئاڭلاپ كېلىشىم. ئۇزاقتىن بۇيان مەن ئۆزۈمنى «توخۇ» دەك ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالدىم، بۇ نېمىدىن بولىدۇ؟ — دەپ

سوراپتۇ بېخىل باي.

— بۇنىڭغا قانچىلىك ۋاقىت بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاقان، — سەل ۋاقتى ئۆتۈپ كېتىپ قاپتىمۇ ـ قانداق؟

— ۋاقتىدا كەلمەكچىدىم، بىراق، ئايالىم بىزگە تۇخۇم كېرەك، دەپ ماڭدۇرمىدى، — دەپتۇ باي.

— ئامال يوق. — دەپتۇ سەلەي چاقان پىخسىق باينىڭ ئالاقىزادە بولۇپ كەتكىنىنى كۆرۈپ، — تېزرەك ئۆيگە بېرىپ توخۇدىن توققۇزنى ئۆلتۈرۈپ يۇرتقا نەزىر بېرىۋېتىڭ.

ئۇزاق ئۆمۈر كۆرگەن كىم؟

سەلەي چاقان ھېيتگاھ مەسچىتىدە ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە بىر بايۋەچچە بىلەن تونۇشۇپ قاپتۇ. بۇ بايۋەچچىنىڭ پۇل، مېلى كۆپ بولسىمۇ، ئىلمى يوق ئىكەن. لېكىن، دائىم ئۆزىنى نۇرغۇن بايلىقنىڭ ئىگىسى دەپ ماختاپ يۇرىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ:

— سەلەي ئاخۇن دەپ باقە، بىزنىڭ تارىخىمىزدا ئەڭ ئۇزاق ئۆمۈر كۆرگەن كىشى كىم؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەلشىر نەۋايى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاقان.

— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ ئۇ ئۇنچىۋالا ئۇزاق ئۆمۈر كۆرمىگەنغۇ؟

— ياق، بايۋەچچە، بىز ئوقۇپ ئۆگىنىۋاتقان، قولىمىزدىكى بۇ قېلىن كىتابلارنى ئەلشىر نەۋايى يازغان، ئۇ بىزگە بۇنىڭدىن نەچچە يۈز يىل بۇرۇنقى ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىۋاتىدۇ، نەۋايىنىڭ ئۆمرى كىتابى ۋە بىزگە قالدۇرغان ئىلىم ـ ھېكمىتى بىلەن ئۇزۇن ـ دە!

سەۋەب دېگەن شۇ

سەلەي چاققان تېۋىپلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە تاشمىلىق① تىكى بىر باي كېسەل كۆرسەتكىلى كەپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن بىر سەۋەب قىلىڭ، يېقىندىن بۇيان كېچىسى خاتىرجەم ئۇخلىيالمايۋاتىمەن.

— باي ئاكا، ئۆتكەن قېتىم مەن سىزگە «ئۇخلىيالمىسىڭىز سان ساناپ يېتىڭ» دېگەنىدىمغۇ، سىز شۇنداق قىلىپ باقتىڭىزمۇ - قانداق؟

— ۋاي، شۇنداق قىلدىم ئۇكام، مەن بىردىن تارتىپ تاكى يەتتە تۈمەن، 777 گىچە سانىدىم.

— ئاندىنچۇ؟ ئۇخلاپ قاپسىزمۇ؟

— ۋاي، ياق، — دەپتۇ باي، — ساناپ بولۇپ قارىسام تاڭ ئېتىپتۇ.

— ھەببەللى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سەۋەب دېگەن شۇ.

ئەلۋەتتە كىرىدۇ

سەلەي چاققان يەكەندە ساماۋرخانىغا كىرىپتۇ. بىر توپ كىشىلەر دېھقان توغرۇلۇق سۆزلىشىۋاتقانىكەن، شەھەرلىك بىر بايۋەچچە سەلەي چاققاننى مەسخىرە قىلىپ:

— سەلەي ئاخۇنكا، ھەممە ئادەمنىڭ ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقى راست، ئەمما دېھقانلارنىڭ ئات - ئېشەكلىرى ئۆلۈپ قالسا، ئۇلارمۇ دوزاخ - جەننەتكە كىرەمدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

---

① تاشمىلىق — كونىشەھەر ناھىيەسىدىكى يۇرتنىڭ نامى.

سەلەي چاققان قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

— ئەلۋەتتە كىرىدۇ. ئەگەر كىرمىسە بايۋەچچىلەر مەيدە ئۇلتۇرۇپ، ئاش تېرىپ جاپا چەككەن دېھقانلار جەننەتتە پىيادە قالامدۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

باج تۆلەش

سەلەي چاققاق ئاشلىق بازىرىدىن بىر تاغار گۈرۈچنى سېتىۋېلىپ يۈدۈپ ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا باجگىر كېلىپ بۇيرۇق ئاھاڭىدا:

— ھەي سەلەي ئاخۇن، ئاۋۋال باج تاپشۇرۇڭ، بولمىسا گۈرۈچنى ساتقۇزمايمىز، — دەپتۇ.

— باجگىر ئۇكام، بۈگۈن بۇ گۈرۈچنى ساتمايمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئانىسىنىڭ قورسىقىدا يەتتە ئايلىق بولغان بالام بار ئىدى، شۇ بالامنىڭ ئات قويۇش تويىغا ئىشلەتمەكچىمەن.

— تۇغۇلمىغان بالىغا قانداق ئات قويغىلى بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ باجگىر.

— ئۇنداقتا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ساتمايدىغان گۈرۈچكە قانداق باج تۆلىگىلى بولسۇن؟!

ئۇلارمۇ كەلسۇن

سەلەي چاققان بىر پېخسىق باي ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ كەپتۇ. 4 ~ 5 كۈن ئۆتكەن بولسىمۇ كەتمەپتۇ. سەلەي چاققاننىڭ كېتىش نىيىتىنىڭ يوقلۇقىنى پەملىگەن

باي تەخىرسىزلەنگەن ھالدا:

— سەلەي ئاخۇن، كەلگىنىڭىزگە بىر ھەپتە بولاي دەپ قالدى، ئايالىڭىز ۋە بالىچاقىلىرىڭىزنى سېغىنمىدىڭىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— دېگىنىڭىز توغرا، بەكمۇ سېغىندىم، بۈگۈن مەن ئۇلارغا خەت يازاي، كەچ كىرگۈچە ئۇلارمۇ كەلسۇن، — دەپتۇ سەلەي چاققان خۇشال بولۇپ.

قۇلىقى يۇمشاق ئەر

بىر يولۇچى سەلەي چاققاننىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ يىقىلىپ كەتكەن چىرايلىق قىز بالىنى يۆلەپ قويۇپتۇ - دە، ھاسىراپ تۇرۇپ سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— ئۇ يېنىڭىزدا يىقىلىپ چۈشسە نېمىشقا يۆلەپ قويمايسىز؟

— كەچۈرۈڭ، مەن ئۇنى يۆلەپ قويالمايمەن.

— نېمىشقا؟

— ئايالىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مەن يېنىڭىزدا يوق چاغدا ھەر قانداق ئايالغا قولىڭىز تېگىپ قالسا «نامەھرەم بولىدۇ» دېگەنىدى.

باجگىرمىكىن دەپتىمەن

سەلەي چاققان بۇلاقسۇ بازىرىدا باققاللىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە ناتونۇش بىرى ئۇنىڭغا:

— ماۋۇ سومكا يېنىڭىزدا تۇرۇپ تۇرسۇن، قايتىشىمدا ئېلىۋالارمەن، — دەپتۇ - دە، بىر تىيىنمۇ بەرمەي كېتىپ

قاپتۇ. بىر قانچە كۈنگىچە ناتونۇش ئادەم كەلمەپتۇ.

سەلەي چاققان ھەپتە بولغاندا سومكىغا لىق شاپتۇل قاچىلاپ، ھېلىقى كىشىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپتۇ. بىراق، سومكىنى قويغان كىشى كەلمەي ئۇنىڭ ئىنىسى كەپتۇ. سەلەي چاققان سومكىنى تەڭلەپتۇ.

— ياق، مەن شاپتۇل ئالمايتىم، ئاكامنىڭ سىزگە ساقلىغىلى بەرگەن سومكىسىنى ئالغىلى كەلگەنىدىم، — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم.

— مەن سىزنىڭ ئاكىڭىزنى باجگىرمىكىن دەپتىمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان جاۋابەن، — شۇڭا سومكىغا بېغىمىزنىڭ شاپتۇلىدىن قاچىلاپ قويغان.

شورپا

يەكەن دەرياسى بويىدىكى بىر پىخسىق باي ئۆزىنىڭ مەردلىكىنى كۆرسىتىپ قويۇشنى نىيەت قىلىپ سەلەي چاققاننى مېھمانغا چاقىرىپ داستىخان ساپتۇ. سالام - سائەت، گەپ تولا، غىزا - تائام ئاز ئىكەن، باي ئۆزىنىڭ مېھماندوستلىقىدىن ماختىنىپ:

— سەلەي ئاخۇن، سىز قەشقەردىن كەلدىڭىز، سىزنىڭچە قولىڭىزدىكى شورپىنىڭ تەمى قانداقراق؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەگەر بۇنى شورپا دېيىشكە توغرا كەلسە، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بىز شورپا ئىچىدە ئىككى ھەپتە قولۋاق ھەيدەيتتۇق، سىز بىلىدىغان زەرەپشان دەرياسىمۇ قېپقالاتتى.

تەسرات

ئوما مەزگىلىدە ئۇزاق ۋەز ئېيتىپ كىشىنى ئاياغلاشتۇرغان چالا موللام جىلىچىلىكتە ئالدىراپ چىقىپ كېتىۋاتقان سەلەي

چاققاندىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، بۈگۈنكى زىكىر - سۆھبەت قىلىشىمىز قانداقراق بولدى؟ سىزنىڭ تەسىراتىڭىز قانداق؟

— زىكىرىڭىز «يېقىملىق» ناخشىدەك قالتىس بولدى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بىر جۈملە سۆز مېنى بەكمۇ تەسىرلەندۈردى.

— ھە، مەسىلەن، قايسى جۈملە؟ — سوراپتۇ موللام.

— «مېنىڭ نەسىھەت قىلىشىم تۈگىدى، ۋاللاھۇ ئەلەم» دېگەن جۈملە، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

قوي

سەلەي چاققاننىڭ ناھايىتى زىرەك بىر ئوغلى بار ئىكەن، بىر كۈنى بالىسى تاماق ئالدىدا ئويۇنچۇق ئويناۋاتسا:

— قوي!؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ سەلەي چاققان،

— بۇ قوي ئەمەس دادا، — دەپتۇ سەلەي چاققاننىڭ بالىسى، — ئويناۋاتقىنىم ئويۇنچۇق.

سەلەي چاققان نوچى

سەلەي چاققان ئوردىدا خىزمەت قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە يامۇلدىكى چاۋۇشلار راۋاقتىن پەسكە قارىشىپ، شەھەردىن ئەخلەت توشۇۋاتقانلارنى كۆرسىتىپ مازاق قىلىشىپ كۈلۈشىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە چاۋۇش:

— قانداق قىلساق ئاۋۇلار «بىز» نى «نوچى» دەپ توۋلايدۇ، — دەپتۇ.

— تەڭگە پۇل چاچساق.

— ياق، تىللا چاچساق.

ئەمما ھېچكىم بىر - بىرىنى قايىل قىلالماپتۇ. ئۇلارنىڭ غوۋغاسىنى ئاڭلاپ تۇرغان سەلەي چاققان:

— ئەمىرلىرىم، بولدى تالاشماڭلار، مۇشۇ تاپتا پېقىر ھەر قايسىڭلارنى بۇ ئېگىز راۋاقتىن تۆۋەنگە ئىتتىرىۋەتسەم، ئاشۇ پۇقرالار خۇشاللىقىنى يوشۇرالماي «سەلەي چاققان نوچى!» دەپ توۋلايدۇ، — دەپتۇ.

ئۆي پۇلى ئېلىش

يېرىم كېچىدە كارىۋات ئاستىدىن چىقىۋاتقان خورەك ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئويغىنىپ كەتكەن ئايالى سەلەي چاققاننى ئويغىتىپ:

— ھوي دادىسى، ئۆيگە ئوغرى كىرگەندەك قىلىدۇ، ئۇ كارىۋاتنىڭ ئاستىدا، بىزنىڭ ئۇخلاپ قېلىشىمىزنى ساقلاپ ئۇخلاپ قالدىمۇ، نېمە؟ ئۇنى قانداق بىر تەرەپ قىلساق بولار؟ — دەپتۇ.

— ئۇنى ھەرگىز ئويغىتىۋەتمەيلى، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئاستا پىچىرلاپ، — بىزمۇ ئۇخلاۋېرەيلى، تاڭ ئاتقاندا بىز ئۇنىڭدىن ئۆي پۇلىنى ئېلىۋالساقلا بولمىدىمۇ؟

ئەمدى بىلدىم

سەلەي چاققان تۇرپانغا بارغاندا موللا زەيدىن بىلەن ئېغىرلىقىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرسە بىر كىلوگىرام ئېغىر كەپتۇ. موللا زەيدىن بۇنىڭغا تەن بەرمەي باشقىدىن ئۆلچەشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ. سەلەي چاققان ماقۇل بولۇپ گىر ئۇستىگە قايتا چىققاندا موللا زەيدىن بىردىنلا:

— ئەمدى بىلدىم، — دەپ ۋارقىراپ كېتىپتۇ.

— نېمىنى؟ ! — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان.

— سەن ئەسلىدە ئىككى قولۇڭنى يانچۇقۇڭغا سېلىۋالغانىكەنسەن، — دەپتۇ موللا زەيدىن.

— ھە... مەنمۇ ئەمدى بىلدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان ھەييارلىق قىلىپ.

لايىق ئىزدىدىم

سەلەي چاققان ئوردىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە بارغانلىكى يەردە باھانە كۆرسىتىپ نەپ ئۈندۈرۈۋېلىشنى ئويلايدىغان ئاچ كۆز ھاكىم:

— سەلەي ئاخۇن لايىق بەك مۇھىم، ئەتە ئىشقا كېلىشتىن بۇرۇن، خوتۇنۇڭ تۈگمىلىرىڭنى تولۇق قاداپ بەرسۇن، — دەپ كايىپتۇ.

بىر تال تۈگمىنىڭ چۈشۈپ قالغانلىقىغا شۇنچىلا رەنجىتكەن ھاكىمدىن سەلەي چاققاننىڭ كۆڭلى قېلىپ بىر نەچچە كۈن ئىشقا بارماپتۇ. ھاكىم كوچىدا سەلەي چاققاننى ئۇچرىتىپ:

— سەلەي ئاخۇن، نەچچە كۈن بولدى ئىشقا كەلمىدىڭغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— كەچۈرسىز ھاكىم، نەچچە كۈندىن بۇيان ئۆزۈمگە لايىق ئىزدىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان تەنە قىلىپ.

تىلەمچىنىڭ سوئالى

سەلەي چاققاننىڭ سەدىقىسىگە دائىم ئېرىشىپ تۇرىدىغان بىر تىلەمچى سەلەي چاققاندىن:

— سەلەي ئاخۇن، مەن سىزدىن بىر ئىشنى سورىماقچى. ئىككى يىل ئىلگىرى ماڭا ئون تەڭگە بېرەتتىڭىز. ئۆتكەن

يىلى بەش تەڭگە بەردىڭىز. ھازىر بولسا بىر تەڭگە بېرىۋاتىسىز، بۇنىڭ سەۋەبى نېمىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئىككى يىل ئىلگىرى مەن بويتاق ئىدىم كۆپرەك بەرگەن، ئۆتكەن يىلى توي قىلىپ بالىچاقىلىق بولۇپ قالدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — قالغىنىنى ئۆزۈڭ چۈشىنىپ تېپىپ يەرسەن.

زەن سالمىسام

يولدا بىر نەچچە چوكان ئۇچراپتۇ. سەلەي چاققانغا سالام قىلىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بىر كۈنى سەلەي چاققان خوتۇنى بىلەن بازارغا بارغۇچە يۇقىرىقى ئىش يەنە تەكرارلىنىپتۇ. بۇنى كۆرگەن خوتۇنى:

— سىز نېمىشقا خەقنىڭ چىرايلىق قىزلىرىغا زەن سالىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— زەن سالمىسام سېنىڭ ئۇلاردىن چىرايلىق ئىكەنلىكىڭنى قانداق بىلىمەن؟ — دەپ قايتۇرۇپ سوراپتۇ سەلەي چاققان.

ئەتىۋارلىق ئادەم بولمامدىمەن؟

ئاپاق غوجا خانىقاسى ئالدىدا بىر توپ تامچى ئۇستاملار تۇرۇشقانىكەن. بىر ئىشان ئۇلاردىن سوراپتۇ:

— ھە، ئۇستاملار، ئۆلگەندىن كېيىن جەننەتكە كىرىشنى خالامسىلەر ياكى دوزاخقىمۇ؟

— ئەلھەمدۇلىللا، ئەلۋەتتە جەننەتكە كىرىشنى خالايمىز، — دەپتۇ جامائەت. ئارىدا تۇرغان سەلەي چاققان ئېرىنىپ، گەپ قىلماي سۈكۈتتە تۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئىشان:

— ھە، سەلەي ئاخۇن، گەپ قىلماي جىم تۇرغىنىڭىزدىن

قارىغاندا سىز دوزاخقا كىرىشنى خالايدىغان ئوخشىمامسىز؟ — دەپ سورىغانىكەن، ئۇ:

— تەقسىر، مەنمۇ جەننەتكە كىرىشنى خالايتتىم، بىراق، ئۇلار ھەممىسى جەننەتكە كىرسە، دوزاختا ئادەم قالمايدۇ. ئەگەر دوزاختا مەن بىرلا تامچى بولسام، ناھايىتى ئەتىۋارلىق ئادەم بولمامدىمەن؟ — دەپتۇ.

ئانا يوق دېيەرلىك

سەلەي چاققان كىچىك ۋاقتىدا ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كېلىپ كېتىدىغان ئادەملەر ئۆكسىمەيدىكەن. بىر كۈنى بىر مېھمان سەلەي چاققاندىن:

— ئاپىڭىز ئۆيدىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇنى سوراپ نېمە قىلىسىز؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بىزنىڭ مەھەللىدە ئانا يوق دېيەرلىك.

— ئۇنداقتا، ئاتىڭىزچۇ؟

— ئاتاممۇ سىزگە ئوخشاش، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئادەم ئىزدەپ كېتىپ قالدى.

توڭلاپ ئۆلسۇن

بىر كۈنى بىر پىخسىق باي سەلەي چاققاننى ئۆيگە چاقىرتىپتۇ. مېھمان چاقىرىش بۇ يىللاردا باي ئۈچۈن تۇنجى ئىش ئىكەن. بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. سەلەي چاققاننىڭ قورسىقى ئېچىپ كېتىپتۇ. باي داستىخانغا قەنت - گېزەك تىزىۋاتقاندا، بىر چىۋىن تاۋاقتىكى قېتىققا چۈشۈپ كېتىپتۇ.

— ئاپلا، قېتىققا چىۋىن چۈشۈپ كەتتى، قانداق قىلغۇلۇق؟ — دەپتۇ باي گاڭگىراپ.

— «بەرمەسنىڭ ئېشى پىشماس» — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بوپتۇ، توڭلاپ ئۆلسۇن.

ئۆزلىرىنى تونۇغاچ...

سەلەي چاققان مەھەللىسىدىكى بىر تويغا بارغىنىكەن، بىر ياسانچۇق چوكان ئۆزىنىڭ شەھەردە چۈشكەن سۈرىتىنى داملىتىپ سوراپتۇ.

— قاراڭا، سەلەي ئاكا، بۇ رەسىم كىمگە ئوخشايدۇ؟

— بۇ رەسىم بەئەينى ئالۋاستىغا ئوخشايدىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان چاقچاق قىلىپ.

— كۆزىڭىز ئادەم تونۇمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. بۇ رەسىم سىزنىڭ، — دەپتۇ چوكان رەنجىگەن ھالدا.

— ئۇنداق ئەمەس، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۆزلىرىنى تونۇغاچ راست گەپنى دېدىم.

توختاپ قالغان ياش

ئوپالنىڭ چوڭ بېگى قاتناشقان بىر توي مەرىكىسىدە ياش سۈرۈشتىسى بولۇپ قاپتۇ.

— بەگ ئاكا، بۇ يىل قانچە ياشقا كىرگەنلا؟ — دەپ سوراپتۇ ئولتۇرغانلاردىن بىرى.

— بۇ يىل دەل ئاتمىشقا كىردىم، — دەپ ياش يوشۇرۇپتۇ بەگ.

باشقىلار بۇ گەپكە چىنپۇتمەي، بەگنىڭ قوشنىسى بولغان سەلەي چاققانغا قاراپتۇ.

— بەگ ئاتام راست ئېيتىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — قوشنام ئاتمىش ياشقا كىرىپ توختاپ قالغىلى توپتوغرا بەش يىل بولدى.

توڭۇپ كېتىپتۇ

تومۇز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە سەلەي چاققان بىر سەيپۇڭ قوشنىسىنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ. ئۇلار تامچىلىق قىلىۋاتقانىكەن. سەيپۇڭ ئۇستام زەمبىلنى كۆتۈرمەي ئولتۇرۇۋالغان شاگىرتىغا كايىپ:

— ھوي ئۇكام، نېمە ئولتۇرىسەن، ھېرىپ قالغان ئوخشىمامسەن؟ دەپ تەنە قىپتۇ.

گەپنىڭ ئۈستىگە كېلىپ قالغان سەلەي چاققان شاگىرت بالىغا ئىچ ئاغرىتىپ دەپتۇ:

— ئۇستام، شاگىرتىڭىز ھېرىپ قالماپتۇ، ئۆزىڭىزنىڭ ئىشىنى قىلىمەن، دەپ قولى توڭۇپ كېتىپتۇ.

بەڭگىنىڭ ئۆيى

سەلەي چاققان يول ئۈستىدە ئۇسساپ كېتىپ، مەسچىت يېنىدىكى بىر بەڭگىنىڭ دەرۋازىسىنى چېكىپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، نېمە بولدى ساڭا؟ ئىشىكنى ئالدىراپلا چېكىپ قالدىڭغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ بەڭگە.

— بولسا بىر چىنە سۇ بەرسىڭىز؟

بەڭگە سەلەي چاققانغا ئەمدىلا دەملەنگەن قەنت چاي ئاچىقىپ بېرىپتۇ. سەلەي چاققان بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ:

— مەھەللىدىكى جامائەت سىزنى «پىخسىق» دەيتتى، قارىغاندا سىز خېلى سېخىي ئىكەنسىز جۇمۇ! — دەپتۇ.

بېخىل بەڭگە ھەسرەت بىلەن ئۇھ تارتىپ:

— ئەگەر پىيالىدىكى چايغا چىۋىن چۈشۈپ كەتمىگەن بولسا چاي تۇگۇل بىر پىيالە سوغۇق سۇمۇ بەرمەيتتىم، بىلەمسەن، بۇ دېگەن كىمنىڭ ئۆيى؟ — دەپتۇ.

— بىلىمەن، بىلىمەن، بۇ بەڭگىنىڭ ئۆيى، — دەپتۇ سەلەي چاققان چاينى تۆكۈۋېتىپ.

تامىنىڭمۇ قۇلىقى بار

سەلەي چاققان بىر قېتىملىق غىزادىن كېيىن ئوغلى بىلەن پاراڭلىشىپ قاپتۇ.

— دادا، تامىنىڭمۇ قۇلىقى بار، دېگەن زادى قانداق گەپ؟ — دەپ سوراپتۇ ئوغلى.

— تامنىڭ ئارقىسىدا ئوغرىلىقچە ئاڭلايدىغان ئادەم بار دېگەنلىك.

— ئوغرىلىقچە ئاڭلىغان «ئادەم» ئەسكى ئادەممۇ؟

— ئەلۋەتتە ئەسكى ئادەم.

— ئانام دائىم، سىز بىلەن مومامنىڭ قىلىشقان گېپىنى ئوغرىلىقچە ئاڭلايدۇ، ئۇنداقتا ئانامۇ ئەسكى ئادەممۇ؟

— بۇ ئۇنىڭ سىرتىدا، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئوغلىنىڭ بېشىغا ئۇرۇپ قويۇپ.

بابلاش

سەلەي چاققان ئۇپال بىلەن توققۇزاق ئارىلىقىدا كىراكەشلىك قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇپالدىكى بىر بەگنىڭ خوتۇنى سەلەي چاققاننىڭ ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ، توققۇزاققا كەپتۇ.

— خېنىم، يېتىپ كەلدۇق، كىرا ھەققىگە ئالتە تەڭگە بېرىڭ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— نېمە، نېمە، بىز بىر ئادەم ئۈچ تەڭگە دېيىشكەنىدۇققۇ، — دەپتۇ بەگنىڭ خوتۇنى.

— شۇنداق دېيىشكەن، ئەمما، بايا سىز ماڭا «ئاستا ھەيدەڭ، قورسىقىمدا بالام بار» دېگەن ئەمەسمۇ؟

— ھە...

بىر ئاش پىشىمچە تۇرسا...

سەلەي چاققان ئوردىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە، ياساۋۇللار بېگى سەلەي چاققانغا ئەمىر قىپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، ئۇپالغا بېرىپ ئۈچ كۈن ئىچىدە قىشلاقلارنى ئارىلاپ قاۋاشلىق، سەزگۈر بىر ئىت تېپىپ كېلىڭ!

سەلەي چاققان ئەكسىچە ناھايىتى ياۋاش بىر ئىت ئەكەپتۇ.

— ئەخمەق ئادەمكەنسىز، — دەپتۇ ياساۋۇللار بېگى، — سىزگە تازا قاۋايدىغان ئىت تېپىپ كېلىڭ دېسەم، نەدىكى بىر ئۆلەرمەن ئىتنى تېپىپ كەلگىنىڭىز نېمىسى؟

— بېگىم، كۆڭۈللىرىنى يېرىم قىلمىسىلا! — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بۇ ئىت يانلىرىدا بىر ئاش پىشىمچە تۇرسا، سىز ئويلىغاندىنمۇ ئالغۇر، يامان بولۇپ كېتىدۇ.

قوغۇن ئېلىپ بېرەيمۇ؟

سەلەي چاققان قىشنىڭ تازا سوغۇق بىر كۈنى، بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ، پەيزىۋاتقا بېرىپتۇ. ئۇلار كوچا - كويىنى ئايلىنىپ كېتىۋاتقاندا، بالىسى:

— دادا، بەك توڭلاپ كەتتىم، — دەپ يىغلاپتۇ.

بۇنىڭدىن تىت - تىت بولغان سەلەي چاققان:

— بالام چىدىغىن، پەيزىۋات دېگەن مۇشۇ، توڭلىغان بولساڭ قوغۇن ئېلىپ بېرەيمۇ؟ — دەپتۇ.

ئوت يېسە ئۆلۈپ كېتىدۇ

سەلەي چاققان تىرىكچىلىك ئۈچۈن ئۆيىدە بىر نەچچە قوي بېقىپتۇ. بىر كۈنى ئۇ تالادىن ئالدىراش كىرىپ ئوغلىدىن:

— بالام، مەن قارىيالمىدىم، قوي ئوت يېدىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— دادا، نېمانداق گەپ قىلىسەن، — دەپتۇ بالىسى، — قوي ئوت يېسە ئاشقازىنى كۆيۈپ ئۆلۈپ كەتمەمدۇ؟

ئاتا - بالا قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

ئارىلاشتۇرۇپ ياغلاڭ

قەشقەرنىڭ شەھەر سېپىلى ياسىلىۋاتقان يىللاردا بىر ھاشارچى يىگىت سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، كىشىلەر سىزنى چېچەن دەيدىكەن، ماڭا بىر ئەقىل كۆرسەتسىلە، قانداق قىلسام سېپىل سوقۇش ھاشارىدىن قۇتۇلىمەن؟

— ئامبالنىڭ گېلىنى ياغلاڭ.

— بۇ نېمە دېگەنلىرى، — دەپتۇ ھاشارچى يىگىت، — ئۇلارنىڭ گېلىنى قانداق ياغلايمەن؟

— ياغلىماق بەك ئاسان، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — كىرسىن بىلەن زىغىر يېغىنى ئارىلاشتۇرۇپ يۇمشاق پاختا بىلەن ياغلاڭ.

چوڭ بولغاندا

ئوردىنىڭ ياساۋۇللار بېگى ناھايىتى زالىم ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ ئەركە - نايناق ئوغلىنى جامائەت ئالدىدا ماختاپ:

— مېنىڭ بالام كىچىك تۇرۇپ بەك ئەقىللىك، چوڭ بولغاندا قانداقراق ئادەم بولاركىن؟ — دەپتۇ.

جامائەت ئارىسىدا تۇرغان سەلەي چاققان بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— قانداق ئادەم بولاتتى؟ چوڭ بولغاندا ئۆزلىرىنى دورىسا بويىنى يۇمشاق، پۇقرانى شىلىپ يەيدىغان تەمەخور بولىدۇ، ئانىسىنى دورىسا كۆزى كىچىك، نەپسى يوغان بالاخور بولىدۇ، — دەپتۇ.

ئەتە ئاغرىپ قالىمەن

سەلەي چاققان ئوردىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە دوتەينىڭ شەخسىي دوختۇرىنى ئىزدەپ، ئۇنىڭغا:

— دوختۇر، مەن ئەتە ئاغرىپ قالىدىغان ئوخشايمەن، ئىككى قۇر ئارام ئېلىش ئىجازەتنامىسى يېزىپ بەرسىڭىز، — دەپ ئىلتىماس قىپتۇ.

— قىزىق ئىكەنسىز سەلەي ئاكا، ئەتە ئاغرىپ قالىدىغانلىقىڭىزنى قانداق بىلدىڭىز؟ — دەپتۇ دوختۇر.

— دوتەي پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. ئەتىدىن باشلاپ قۇمۇش ئورۇغلى سوخوغا① چىقىدىكەنمىز، شۇنىڭدىن بىلدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلۈپ تۇرۇپ.

يۈگۈرۈش ئۇنۇمى

سەلەي چاققان بىر قېتىم ئىسپورتچى بولۇپ، يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپتۇ. ئاچا يول دوقمۇشىغا كەلگەندە باشقىلاردىن كېيىن قالىدىغانلىقىنى سېزىپتۇ ـ دە، ئۈچ ئايلىنىدىغان مۇساپىنى بىرلا ئايلىنىپ ئاخىرقى نىشانغا بېرىۋاپتۇ. بۇنى كۆرگەن بىر كىشى ھەيران بولۇپ:

— سەلەي ئاخۇن، بۇ قانداق قىلغىنىڭىز؟ ئۈچ قېتىم ئايلىنىدىغان مۇساپىنى بىر ئايلاندىڭىزغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھەي ئاكا، شۇنىمۇ بىلمەيدىكەنسەن ـ دە، بۇ مېنىڭ يۈگۈرۈش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرگەنلىكىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان تەرلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ.

---

① سوخو — (ساۋخۇنىڭ بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىنىشى) قەشقەر يېڭىشەھەردىكى جاي ئىسمى.

ئۆيۈمگە كەتكىنىم تۈزۈك

سەلەي چاققان مەھكىمە شەرئىدە پۈتۈكچىلىك قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە، ئىشنى ئادىل قىلغاچقا، كۈندىن - كۈنگە ھۆرمەتكە ئېرىشىپتۇ. بۇنىڭغا ھەسىتى كەلگەن قازى بىر كۈنى سەلەي چاققاننى ھوزۇرىغا چاقىرىپ، ئۇنى ئىشتىن بوشاتقانلىقىنى ئۇقتۇرۇپتۇ. سەلەي چاققان خاپا بولماي، خوشلىشىپ ئىشىككە قاراپ مېڭىپتۇ. بۇ ئىشتىن ھەيران بولغان قازى:

— سەلەي ئاخۇن، سېنى ئىشتىن بوشىتىۋەتكەن تۇرسام خاپا بولماقتا يوق، بىز بىلەن خوشلىشىۋاتىسەنغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— شۇنداق تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سىزگە ئەقىل ئۆگىتىمەن دەپ بىھۇدە ئاۋارە بولىدىكەنمەن، ئۇنىڭدىن كۆرە، ئۆيۈمگە كەتكىنىم تۈزۈك، «ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلۇقى، پۈت - قولۇمنىڭ بوشلۇقى» دېگەن مانا مۇشۇ ئەمەسمۇ؟

تونۇرنى ئەۋەتىپ بەرسۇن

ئۇپالنىڭ يۈز بېشى ئۆز چاكىرى ئارقىلىق سەلەي چاققانغا تونۇر قىزىتىش ئۈچۈن ئىككى ھارۋا جىگدە ئوتۇنىنى ئەۋەتىپ بېرىشكە پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. لېكىن، سەلەي چاققان بۇنىڭغا پەرۋا قىلماي يۈرۈۋېرىپتۇ. ئاخىر يەنە بىر چاكار كېلىپ:

— ھەي، سەلەي ئاخۇن يۈز بېشى قاراپ قالدى، ئوتۇننى قاچان ئاپىرىپ بېرىسەن؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ. جۇدۇنى تۇتقان سەلەي چاققان ھېچ بىر ئويلاپ ئولتۇرماستىنلا:

— باي ئاكاڭغا دەپ قوي! باغلىرىمىزنىڭ چىت -

ئوتۇنلىرى توشۇلۇپ تۇگىدى. باي خاپا بولماي تونۇرنى ئەۋەتىپ بەرسۇن، — دەپتۇ.

گۇمانخورلۇق بەدىلى

سەلەي چاققاننىڭ بىر خوتۇن بېدىكى قوشنىسى بار ئىكەن، ئۇ ياقا يۇرتتىن قايتىپ كەلگەن كۇنى سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— يېقىندىن بۇيان ئۆيىمىزگە بىرەر كىم كەلدىمۇ؟

— كەلدى.

— كىم كەلدى؟

— ئاۋۋال سىز ماڭا بەش تەڭگە بېرىڭ. ئاندىن مەن سىزگە ئۆيىڭىزگە كىم كېلىپ قونۇپ قالغانلىقىنى دەپ بېرىمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

گۇمانخور خوتۇن بېدىكى قوشنىسى ھەميانىدىن بەش تەڭگىنى چىقىرىپ، سەلەي چاققاننى ئالدىرىتىپتۇ.

— تېزرەك دەپ بەرسىڭىز سەلەي ئاكا، بولۇڭ!

سەلەي چاققان بەش تەڭگىنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن دەپتۇ:

— سىزنىڭ قېيىنئاتىڭىز كېلىپ قونۇپ قالدى.

تېپىلىپ قالار

ئىلىخو، تۇرپانلارنى ئايلىنىپ سەپەردىن قايتىپ كەلگەن سەلەي چاققان مەھەللىگە كىرىشى بىلەن تەڭلا يۇرت ئەھلى ئالدىغا چىقىپ قىزغىن كۆرۈشۈپتۇ. ئارىدىن بىر كىشى:

— سەلەي ئاكا، ئۇزاق بولدى، يوقاپ كەتتىڭىز، سىزدىن تولىمۇ ئەنسىرىدۇق، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان كۈلۈپ تۇرۇپ:

— كۆڭۈل بۆلگىنىڭلارغا رەھمەت. راست، بۇ ئاي بۇ كۈنلەردە مەنمۇ ئۆزۈمدىن قاتتىق ئەنسىرىگەنىدىم، بەختىمگە يارىشا تېپىلىپ قالدىم، — دەپتۇ.

قورقىمەن

سەلەي چاققان مەھەللىدىكىلەر بىلەن قىشنىڭ ئاپتىپىغا قاقلىنىپ مۇڭدىشىپ ئولتۇرغان بىر كۈنى بىر ئەمەلدار قوشنىسى سەلەي چاققاندىن:

— ئوھوي قوشنام، سىز مۇشۇ دۇنيادا نېمىدىن «بەكرەك قورقىسىز؟» — دەپ سوراپتۇ.

— مەن، سىز قورقمىغان ئىشتىن بەكرەك قورقىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

— ۋاي، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ مەن سىز بەك قورقىدىغان ئىشتىن قورقمامدىكەنمە؟

— قورقمايسىز، سىز ئەزەلدىن «تەخسە تۇشۇپ، چاپان يېپىپ» جان باقىسىز. مەن ئۇنداق قىلىشتىن بەك قورقىمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

بىر ئايدىن كېيىن «ئەما» بولۇپ قالىدىكەنلا

سەلەي چاققان تېۋىپ بولۇپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر بىمار سەلەي چاققانغا ئۆزىنى تەكشۈرتۈش ئۈچۈن كەپتۇ.

— ھەي سەلەي ئاخۇن، نېمە سەۋەبتىندۇر، يىراقنى تازا ئېنىق كۆرەلمەيمەن، ياخشىراق قاراپ باقسىلا، — دەپتۇ بىمار.

— دېرىزىنىڭ سىرتىغا قارىسىلا، — دەپتۇ سەلەي چاققان بىمارنىڭ كۆزىنىڭ جىيىكىنى قايرىپ، — بىرەر نەرسىنى كۆرەلىدىلىمۇ - قانداق؟

— مەن كۈننىلا كۆرەلىدىم.

— بەللى، بەللى، ناھايىتى ياخشى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئاللا ئۆزلىرىگە ھىممەت قىلىپ كۈن نۇرىنى كۆرسىتىپتۇ. بولمىسا ئۆزلىرى يەنە بىر ئايدىن كېيىن ئەما بولۇپ قالىدىكەنلا.

مېنىڭ قۇلىقىم گاس

سەلەي چاققان ئۆيىدە سېۋەت توقۇپ ئولتۇرسا، مەھەللىدىكى بىر كۇلالچى كىرىپ كەپتۇ - دە، «ئۇ ئۇنداق، بۇ مۇنداق» دەپ غەيۋەت - شىكايەت باشلاپتۇ. ئەمما، سەلەي چاققان پەرۋايىغا ئالماي ئۆز ئىشىنى قىلىۋېرىپتۇ. بۇنىڭدىن رەنجىگەن كۇلالچى:

— ۋاي سەلەي ئاخۇن، مەن سىزگە گەپ قىلىۋاتامدىمەن، تام - تورۇسقىمۇ؟ — سىزمۇ بىر نەرسە دېمەملا؟ — دەپتۇ رەنجىپ.

— توغرا. بۇ گەپلەرنى مەن تۈگۈل تام - تورۇسمۇ ئاڭلىمايدۇ. بۇ گەپلەرنى غەيۋەت بازىرىغا ئاپىرىپ ساتسىلا،

مېنىڭ قۇلىقىم گاس، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئاقمايدۇ

سەلەي چاققان غۇلجىغا بېرىپ تۆمۈرچىلىك قىلىۋاتقان كۈنلەردە بىر ياغاچچى بىلەن تونۇشۇپ، دوست - بۇرادەر بولۇپ قاپتۇ. بىر كۈنى ئىككىسى پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاندا ياغاچچى:

— ۋاي ئاداش، مېنىڭ ياسىغان نەرسە - كېرەكلىرىم بازاردا زادىلا ئاقمايدىغان بولۇپ قالدى، قانداق قىلسام بولار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ۋاي ئاغىنە، سېنىڭ ياسىغان نەرسىلىرىڭ بازاردا ئاقمىغىنى بىلەن ئىلى دەرياسىدا راسا ئاقىدۇ: مېنىڭكىنى دېمەمسەن؟ دەريادا ئاقماقتا يوق، سۇغا چۆكۈپلا كېتىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ياماق يوق ئىكەن

سەلەي چاققان بازاردىن كېلىۋاتسا، يول ئۈستىدە تۇرغان بىر چوكان:

— ھە، سەلەي ئاكا، بازارغا بارغانمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھەئە، بارغان.

— دۇكانغا يېڭى رەخت ساپتىمۇ؟

— ساپتۇ.

— قانداق رەخت ئىكەن؟

— بەقەسەم، چىپەرقۇت، ئىنگلىشىن، شىنگلىشىن...

سەلەي چاققاننىڭ بۇ جاۋابىدىن قانائەتلەنمىگەن ھېلىقى ئايال قايتا سوراپتۇ:

— بۇ رەختلەر ئىلگىرىمۇ بار ئىدى، مەن يېڭىسىنى دەۋاتىمەن.

— ھەممىسى يېڭى ئىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ھېچقايسىسىدا ياماق يوق ئىكەن.

ئۆزۈڭ بىر سۆزلەپ باق

سەلەي چاققان ئوردىدا مىرزا - پۈتۈكچى بولۇپ تۇرغان چاغلار ئىكەن. بىر كاس - بەڭگە ئۇنىڭغا ئەرزنامە تاپشۇرۇپتۇ.

سەلەي چاققان ئەرز خەتنى تەتۈر تۇتۇپ پىچىرلاشقا باشلاپتۇ. ھەيران بولغان بەڭگە:

— مىرزا جانابلىرى، خەتنى ئوڭ تۇتۇپ ئوقۇمامدىلا؟ — دەپتۇ.

— ئوڭ تۇتۇپ ئوقۇسام شارىلداپ كېتىپ مەزمۇننى ئۇقالماي قالىمەن. قېنى ئۆز ئاغزىڭ بىلەن قىسقارتىپ بىر سۆزلەپ باق. ئېيتقانلىرىڭ ئەرزىڭنىڭ مەزمۇنى بىلەن ئوخشامدىكەن؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان گەپنى كېسىپ.

نۆۋىتىم ساتىراشخانىدا...

سەلەي چاققان ساقال - بۇرۇتىنى ئالدۇرغىلى ساتىراشخانىغا كىرىپتۇ. خېلى ساقلىغان بولسىمۇ، بۇرۇن كىرگەنلەر قېلىپ، سەلەي چاققاندىن كېيىن كىرگەنلەر ساقىلىنى ئالدۇرغىلى تۇرۇپتۇ.

— ۋاي ئۇستام، بۇ نېمە قىلغانلىرى؟ — سوراپتۇ سەلەي چاققان جىلە بولۇپ، — بىز قاچانغىچە ساقلايمىز؟

— ھازىر كىرىپ چاچ - ساقىلىنى ئالدۇرغانلار دۇكانغا ھەرقايسىڭلاردىن بۇرۇن كىرىپ، سودا - سېتىق ئۈچۈن تالاغا چىقىپ كەتكەنلەر. ئۇلار ئۆز نۆۋىتى بويىچە ساقال ئالدۇردى، — دەپتۇ ئۇستام چۈشەندۈرۈپ.

— ئىش مۇنداق ئىكەن - دە، — دەپتۇ سەلەي چاققان

تالاغا مېڭىۋېتىپ، — مەنمۇ چىقىپ ئىش - پىشلىرىمنى تۈگىتىپ كىرەي. ئۆزۈم چىقىپ كەتكەن بىلەن نۆۋىتىم ساتىراشخانىدا تۇرۇپ تۇرسۇن.

تائامنى قىزىق يېگەندە

يۇرتىنىڭ ئاقساقىلى سەلەي چاققاننىڭ تىمەنلىكىگە ھەسەت قىلىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ سەلەي چاققانغا:

— سەلەي ئاخۇن، قورسىقىڭىز كاۋىدەك يوغىناپ كېتىپتۇ، تائامنى تولا يەۋەرمەڭ! — دەپتۇ.

— قورسىقىمنىڭ يوغىناپ كېتىشى تائامنى كۆپ يېگەنلىكتىن ئەمەس، بەلكى قىزىق تاماق يېگەنلىكتىندۇر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان مەنىلىك قىلىپ.

يۇرت ئاقساقىلى سەلەي چاققاننىڭ گېپىنى چۈشەنمەي، قايتا سوراپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، تاماقنى قىزىق يېگەنگە قورساق چوڭىيىپ كېتەمدۇ؟

— چوڭايمامدۇ تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۆزلىرى ئۆتكەن نۆۋەت «شەيئىلەر ئىسسىقلىقتىن كېڭىيىپ، سوغۇقتىن كىچىكلەيدۇ» دېگەن ئەمەسمىدىلە؟

ساقال بىلەن قول بىرلىشىۋالىدىكەن...

بەگنىڭ ئوغلى سەلەي چاققاننىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ، كەينىگە كىرىۋاپتۇ. نەسىھەت قىلسىمۇ ئۇنىماپتۇ. ئاخىر ئۇ بەگنىڭ ئوغلىنى بىر كاچات ساپتۇ. ئوغلىنىڭ يىغلاپ كىرگىنىنى كۆرگەن بەگ سەلەي چاققاننى ئىزدەپ تېپىپتۇ - دە، ئۇنىڭغا كايىپ:

— مەن دېگەن يۇرتنىڭ كاتتىسى، سىز يوغانلا بىر ئادەم نەۋرىڭىزدەك بالىنى ئۇردىڭىزمۇ؟ — دەپتۇ.

— ياقەي باي ئاكا، مۇشۇ ساقىلىم بىلەن مۇشتتەك بالىنى ئۇرامدىمەن؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— بالىنىڭ يۈزىدىكى ساقالنىڭ ئەمەس، قولىڭىزنىڭ ئىزىغۇ؟! — دەپتۇ يۇرت بېگى نارازى بولۇپ.

— غەزەپكە كەلگەندە ساقال بىلەن قول بىرلىشىۋالىدىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان چىقىپ كېتىۋېتىپ.

مۇشۇنداق داۋاملاشتۇرساق كېلىپ چىقتى

سەلەي چاققان ئوپالدا مۇدەررىسلىك قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، دوسكىغا بىر مىسالنى يېزىپلا، ئارقىسىغا جاۋابىنى چىقىرىپ قويۇپتۇ. ھېچنېمىنى چۈشەنمىگەن بىر تالىپ قولىنى كۆتۈرۈپ:

— بىز گاڭگىراپ قالدۇق، بۇ مىسالنىڭ جاۋابى قانداق كېلىپ چىقتى، ئالدىرىماي ئىشلەپ، چۈشەندۈرۈپ بەرسىڭىز؟ — دەپتۇ.

سەلەي چاققان:

— ئۇنداق بولسا دوسكىغا قاراڭلار، بۇ مىسالنىڭ جاۋابى — خەتنى يېزىپ مۇشۇنداق داۋاملاشتۇرساق كېلىپ چىقتى، — دەپتۇ.

ئۇرۇق تېگىشىش

سەلەي چاققان ئىجارە يېرىگە بۇغداي تېرىپ، ياخشى ھوسۇل ئاپتۇ. ئۆز كۆڭلىدە «زىيان تارتتىم» دەپ ئويلىغان

جازانىخور باي بۇنىڭ سەۋەبىنى ئۇرۇقتىن كۆرۈپ:

— سەلەي ئاخۇن، ئاشلىقىڭلار ئوبدان ئوخشىمىدى. بۇ يىلقى بۇغداي ئۇرۇقىدىن بىر ئاز ئالماشتۇرۇپ بەرسەڭلار قانداق؟ — دەپتۇ.

— گۇناھ ئۇرۇقتا ئەمەس، ئۆزلىرىدە، سىلە ئەجىر قىلمىدىلا، — دەپتۇ سەلەي چاققان جاۋابەن، — بۇغداي ئۇرۇقىغا ئەمەس، مېنىڭ ئۇرۇقۇمغا تېگىشسىلە.

سېۋەتنى كۆتۈرۈشۈپ بەر

سەلەي چاققان بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ بۇلاقسۇ بازىرىغا بېرىپتۇ. سېۋىتىگە ئوتياش ئېلىپ تەستە كۆتۈرۈپ كېتىۋاتسا، بالىسى يىغلاپ:

— دادا، ھېرىپ كەتتىم، مېنىمۇ كۆتۈرۈۋال، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان:

— ھېرىپ كەتكەن بولساڭ، ماۋۇ سېۋەتنى كۆتۈرۈشۈپ بەر، — دەپتۇ كۈلۈپ.

كۆزۈم كۈندۈزدىكىدەك كۆرمەيدۇ

باي بىلەن سەلەي چاققان قوشنا كەنتكە تويغا بېرىپتۇ. كەچتە تويدىن يانغاندا سەلەي چاققان تاشقا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ.

پۇرسەت كۈتكەن باي:

— ھە سەلەي ئاخۇن، كۆزلىرى كۆرمەمدۇ نېمە؟ يىقىلىپ چۈشتىلىغۇ؟ — دەپتۇ.

سەلەي چاققان بۇ باينىڭ بىر كۆزىنىڭ ئالغاي ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە دەرھال:

— ھەئە، كۆزۈم كۈندۈزدىكىدەك ئېنىق كۆرمەيدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بىزنىڭ ئۆي ئىشىك ئالدىدا

سەلەي چاققان باينىڭ ئىشىنى قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئالدىراش بولۇپ كېتىپ ئۆيگە بېرىشقا چولىسى تەگمەپتۇ. ئۇ باينىڭ ئويناپ يۈرگەن كىچىك بالىسىنى تۇۋلاپ، ئۆينىڭ ئاچقۇچىنى خوتۇنىغا ئاپىرىپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. لېكىن، باينىڭ بالىسى ھۇرۇنلۇق قىلىپ:

— سەلەي ئاكا، سىزنىڭ ئۆيىڭىز نەدە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بىزنىڭ ئۆينى تېخىچە بىلمەمسەن؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بىزنىڭ ئۆي بىزنىڭ ئىشىك ئالدىدا.

ياقىسىغا چىگىپ قويسىلا

بىر كۈنى سەلەي چاققان ئەل - جامائەت بىلەن بىر تويدا داستىخاندا بىللە ئولتۇرۇپتۇ. يوغان سەرپۇش تۇماقنى كۆزىگە كىيىۋالغان بىر سوپى - ئىشان مەسخىرە قىلىپ:

— سەلەي ئاخۇن، بېشىمدىكى تۇماق دائىم كۆزۈمگە چۈشۈۋالىدۇ، قانداق قىلسام بېشىمدا تۇرار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇنىڭ چارىسى ئاسان، — دەپتۇ سەلەي چاققان مەنىستىمەي، — تۇماقلىرىنىڭ ئارقىسىنى يىپتا باغلاپ، چاپانلىرىنىڭ ياقىسىغا تارتىپ چىگىپ قويسىلا!

شەيتان ئازدۇرىدۇ

بىر كۈنى سەلەي چاققان بازارغا مېڭىش ئالدىدا خوتۇنى:

— سەلەي ئاخۇن بازاردىن بۇرۇنراق قايتىپ كەلسىلە، كەچ قالسىلا يولدا شەيتان ئازدۇرىدۇ، — دەپتۇ.

— سەلەي چاققان باش لىڭشىتىپ كېتىپ قاپتۇ. كەچتە خوتۇنى ئۇنى سىناش ئۈچۈن باشقىچە ياسىنىپ يول ئۈستىدە تۇرۇپتۇ. ئايالىنىڭ ئويۇنىنى تويۇپ قالغان سەلەي چاققان چاندۇرماي ئۆيگە يېنىپ كەپتۇ.

— يولدا شەيتان ئۇچرىدىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ خوتۇنى ئۇنىڭدىن گەپ ئالماقچى بولۇپ.

— ھەئە، ئۇچرىدى، — دەپتۇ سەلەي چاققان جاۋاب بېرىپ، — بەكمۇ بىر سەت شەيتان ئىكەن، قارىماي ئۆتۈپ كەتتىم.

ئەگەر ئۇ يولمۇ تۈپتۈز بولۇپ كەتسە

ئىككى نادان سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرغانىكەن، سەلەي چاققان ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن بىر نادان:

— ھەي سەلەي ئاخۇنكا، توختىڭا، مەھەللىمىزدىكى بىر ئەپەندى ئىلىم - پەننىڭ يولى ئەگرى - توقاي دەيدىغۇ، سىزچە بۇ گەپ راستمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— راست دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

— ھازىر ھەممە يوللار تۈپتۈز بولۇپ كەتكەن تۇرسا، نېمە ئۈچۈن ئىلىم - پەننىڭ يولىلا ئەگرى - توقاي بولىدۇ؟ — دەپتۇ يەنە بىر نادان.

— ئەگەر ئۇ يولمۇ تۈپتۈز بولۇپ كەتسە، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۇ چاغدا نادان، سامان قورساق ئادەملەرنىڭ ھەممىسى شۇ يولغا كىرىۋالمامدۇ؟

چاتاق چىقمايدۇ

بىر يىلى ھەزرەت سەيلىسىدە سەلەي چاققان بىر مەيكەش ئاغىنىسى بىلەن بىللە قاۋاقخانىغا كىرىپ مەي ئىچىپتۇ. ئاغىنىسى ھەدەپ ئۆزى ئىچمەي سەلەي چاققاننى ئىچىشكە زورلاپتۇ، ئىككىيلەن گەپ بىلەن جىق ئىچىشىپتۇ.

— مەن يەنە ئىچسەم بولمايدۇ، تالاغا قارىسام ئاۋۇ يول ئىككى كۆرۈنۈۋاتىدۇ، — دەپتۇ ئاغىنىسى.

— چاتاق يوق، يەنە ئىچىۋەرسەڭمۇ بولىدىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۇ يول ساڭا ئۈچ كۆرۈنگەندە ئاندىن مەپەڭنى ھەيدە!

ھەممىڭ دۆت

سەلەي چاققان يەكەنگە بارغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۈچىسىغا مەللە تون كىيىپ يامۇل ئالدىدىن ئۆتۈپتۇ. ئۇنىڭ يامۇل ئىچىگە قاراۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشكەن دەرۋازىۋەن:

— ھەي، مەللە دۆت، بۇياققا ئۆت! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

غەزەپلەنگەن سەلەي چاققان چىرىككە تىكىلىپ:

— سەن تېخى ئۆزەڭچە مەنلا «دۆت» دەۋاتامسەن؟! يالغۇز سەنلا ئەمەس، مۇشۇ دەرۋازىنىڭ ئىچىدىكى ھەممىڭ دۆت! — دەپتۇ.

ئېگىز تەرىپىنى كەستىم

سەلەي چاققان ئىشىك ئالدىدا كەكە بىلەن قوزۇق ياساپ ئولتۇرسا، بىر ئىشان كېلىپ:

— سەلەي ئاخۇن، ياغاچچىلىقنىمۇ بىلىدىكەنسىز، مۇنۇ ھاسا بىر غېرىچ ئېگىز ئىكەن، زىيادىسىنى كېسىپ بەرسىڭىز، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان ھاسىنى ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ، ئۈستى تەرىپىدىكى ئەگمە تۇتقۇچتىن بىر غېرىچ كېسىپ تاشلاپتۇ-دە، ئىشاننىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. ئىشان ھەيران بولۇپ:

— سەلەي ئاخۇن، تۇتقۇچىنى كېسىپ تاشلاپ، ئىشەك ھەيدەيدىغان تاياق قىلىپ قويۇپسىزغۇ؟ — دەپ رەنجىپتۇ.

— ھاسام ئېگىز دېگەنتىڭىز، ئېگىز تەرىپىنى كەستىم-شۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلۈپ تۇرۇپ.

داستىخان بولمىسا چىۋىنمۇ بولمايتتى

ياز كۈنلىرىدىكى بىر قېتىملىق مېھماندارچىلىقتا يۇرت چوڭلىرىدىن بىرى سەلەي چاققاننى چىۋىن قورۇشقا قويۇپتۇ.

سەلەي چاققان بۇ ئىشقا كۆڭلىدە نارازى بوپتۇ. ئۇ قانچە قورۇسىمۇ چىۋىنلەر داستىخاندىن نېرى كەتمەپتۇ. ئاچچىقى كەلگەن سەلەي چاققان داستىخاننى تارتىپ ئېلىپلا ئوتقا تاشلاپتۇ:

— ھەي سەلەي ئاخۇن بۇ نېمە قىلىق؟! — دەپتۇ سورۇندىكىلەر ھەيران بولۇپ.

— نېمە قىلىق بولاتتى؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان، — مۇشۇ داستىخان بولمىسا، چۈنىمۇ بولمايتتى.

دەڭنى چاقىمەن

بىر يىلى سەلەي چاققان ئاغىنىسىدىن سوراپ ئالغان ئاتنى مىنىپ شەھەرگە كىرىپتۇ. ئۇ ئاتنى دەڭگە باغلاپ قويۇپ، سودا - سېتىق قىلغىلى چىقىپ كېتىپتۇ. ئىشىنى تۈگىتىپ قايتىپ كەلسە، دەڭدە نۇرغۇن ئاتلار باغلاقلىق تۇرغۇدەك. ھەممە ئاتنىڭ ئۈستىدە ئېگەر - كۆرپىلەر بار ئىكەن. سەلەي چاققان قايسىسى ئۆزى مىنىپ كەلگەن ئات ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمەي قاپتۇ. ئاخىر ئۇ دەڭنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ:

— ھەي خالايىق، مەن ھازىر دەڭنى چاقىمەن، ئات - ئۇلاغلىرىڭلارنى ئېلىپ كېتىڭلار. ئاقىۋىتىگە مەن ئىگە ئەمەس، — دەپ ۋارقىراپتۇ.

ھەر تەرەپتىن كەلگەن كىشىلەر ئات - ئۇلاغلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. دەڭدە بىرلا ئات قاپتۇ. سەلەي چاققان خۇشال بولۇپ:

— ھە، مەن مىنىپ كەلگەن ئات مۇشۇ ئوخشايدۇ، — دەپ ئۇ ئاتنى مىنىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

گەپ ئاڭلاش

سەلەي چاققان كىچىكىدىن زېرەك ئىكەن. ئۇنىڭ قۇرۇق بوتۇلكىنى كۆتۈرۈپ يول بويىدا خېلى ئۇزاق تۇرغانلىقىنى كۆرگەن ساقچى ئۇنىڭدىن:

— ھە شاكىچىك، بۇ يەردە نېمىگە قاراپ تۇرىسەن؟ دەپ سوراپتۇ.

— ئانام ئاچچىقسۇ ئەكېلىشكە بۇيرۇغانىدى، — دەپتۇ ئۇ.

— ئۇنداقتا يولۇڭغا ماڭمامسەن؟ — دەپتۇ ساقچى.

— ئانام ماڭا «ماشىنا ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن يولنى كەسلەپ ئۆت» دېگەنىدى، شۇنچە ساقلىسامۇ بىرە ماشىنا ئۆتمەيۋاتىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

سەن ماڭا بەش تەڭگە بەر، تەڭلىشىدۇ

بىر كۈنى سەلەي چاققان يولدا قورسىقى ئاغرىپ كېتىپتۇ. ئەتراپقا قارىسا مەھەللىدىكى باينىڭ ئوغۇت ئازگىلى تۇرغۇدەك. ئۇ ئازگالدىكى قىغ ئۈستىگە تەرەت قىلىپ قويۇپتۇ. يىراقتىن كۆرۈپ تۇرغان باينىڭ چاكىرى:

— ھەي سەلەي ئاخۇن، باي كۆرسە خاپا بولىدۇ، بۇ قىلمىشىڭ ئۈچۈن دەرھال بەش تەڭگە تۆلىۋەت! — دەپتۇ.

بۇ، قىغ چۈشۈرىدىغان ئازگال ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سەن ماڭا بەش تەڭگە بەر، تەڭلىشىدۇ.

سوئالغا لايىق جاۋاب

مەھەللىدىكى بىر ئەدەپسىز بالا سەلەي چاققانغا ھال ئېيتىپ:

— سەلەي ئاكا، قاراڭ، دادامنىڭ دەردىدە قانداق قىلارمەن؟ «نەسىھەت قىلىمەن» دەپ قۇلىقىمنى پاك قىلىۋەتتى، ماڭا بىر كۈنمۇ خۇشلۇق يوق، — دەپتۇ.

— داداڭ نەسىھەتكوي بولسا، — دەپتۇ سەلەي چاققان مەنىلىك قىلىپ، — ئۇنى بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ، ئازدۇر-

كۆپتۇر پۇل قوشۇپ ئوبدانراق «دادا» دىن بىرنى سېتىۋال، ئاندىن ھەممە كۈنۈڭ خۇشلۇق بىلەن ئۆتىدۇ.

گېپىڭىزگە ئاساس سېلىۋاتىمەن

سەلەي چاقچاقان چوڭ سارايدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە، پۇرسەت چىقىرىپ ئانچە - مۇنچە، يېتىم - يېسىرلارنى يوقلاپ، ئۇلار بىلەن مۇڭدىشىپ تۇرىدىكەن. بۇ ئەھۋالنى سېزىپ قالغان ساراي غوجايىنى:

— سەلەي ئاخۇن يېقىندىن بويان سارايغا كەچ قايتىدىغان بولۇپ قالدىڭ، بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— غوجايىن ئاكا، مەن پەقەت سىزنىڭ دېگىنىڭىز بويىچە ئىش قىلىۋاتىمەنغۇ، — دەپتۇ سەلەي چاقچاقان.

— مەن ساڭا، سارايغا يېرىم كېچىدە قايتىپ كەل دېگەنمىدىم؟

— كەچۈرۈڭ غوجايىن، — دەپتۇ سەلەي چاقچاقان، — سىز دائىم مېنى ئىشقا بۇيرۇغان ۋاقىتتا: «ئوغۇل بالا دېگەن يۈرەكلىك بولىدىغان» دەيتتىڭىز، بۇ گەپ يادىمدا تۇرغاچ كېيىنرەك كەپقالدىم. گېپىڭىزگە ئاساس سېلىۋاتىمەن.

سۆسەر تۇماق بەچچە

بىر كۈنى سەلەي چاقچاقاننىڭ ئوغلى ئۇنىڭدىن:

— دادا، كۆل بويىدا بىر توپ كىشىلەر بىر ئادەمنى «تەخسىكەش» دېيىشىۋاتىدۇ، بۇ ئۇلارنىڭ نېمە دېگىنى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— باي، ئەمەلدارلارغا يېقىنلىشىۋېلىپ ياخشى - يامان، ئاق - قارىنى ئايرىماي، شۇلارنىڭ دېپىنى چېلىپ نەپ

ئالغۇچىلارنى «تەخسىكەش» دەيدۇ، ــــ دەپتۇ سەلەي چاققان.

ــــ ئۇنداق بولسا بىزنىڭ يۇرتتا تەخسىكەش بارمۇ؟

ــــ ئەلۋەتتە بار، بالام، ــــ دەپتۇ سەلەي چاققان، ــــ ئۇ ئوپال بىلەن شەھەردىكى قازىخانا ئارىلىقىدا.

ــــ ئۇ كىم؟

ــــ ئەنە ئۇ، سۆسەر تۇماق كىيىۋالغان بەچچە، ــــ دەپتۇ سەلەي چاققان ئات مىنىپ كېتىۋاتقان بەگنى كۆرسىتىپ.

ئۇلگۇرەلمەي قالدىم

سەلەي چاققان كىچىك ۋاقتىدا، تالادا ئويناۋېتىپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ ـ دە، ئۇستىبېشى لايغا مىلەنگەن ھالدا ئۆيگە كىرىپتۇ.

ــــ ماۋۇ قىلغان ئىشىڭنى قارا، ــــ دەپتۇ ئانىسى كايىپ، ــــ بىر ئوبدان ئىشتان بىلەنمۇ يىقىلغان بارمۇ؟

ــــ مېنى كەچۈرگىن ئانا، ــــ دەپتۇ سەلەي چاققان يىغلامسىراپ، ــــ يىقىلغان چېغىمدا ئىشتاننى ئالماشتۇرۇۋېلىشقا ئۇلگۇرەلمەي قالدىم.

ئالا ئىنەكنىڭ بالىسى چالا قويرۇق

سەلەي چاققاننىڭ مەھەللىسىدە بىر قوي ئوغرىسى بار ئىكەن. كىشىلەر ھەمىشە ئۇنىڭدىن ھەزەر ئەيلەيدىكەن.

سەلەي چاققان كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسا، ئوغرىنىڭ خوتۇنى ھەدەپ ئوغلىنى ئۇرۇۋاتقۇدەك. بۇنى كۆرگەن سەلەي چاققان:

ــــ يەڭگە، ئۇنى نېمانچە ئۇرىسىز؟ چىرايلىق گەپ قىلسىڭىز بولمامدۇ؟ ــــ دەپ سوراپتۇ.

ئوغرىنىڭ خوتۇنى تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ:

— قاراڭ، سەلەي ئاخۇن، بۇ شۇمتەككە! ئۇ چوڭ بولغاندا ئوغرى تۇتىدىغان ساقچى بولماقچىمىش تېخى! — دەپتۇ.

— ئوھوي، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — «ئالا ئىنەكنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق» دېگەن شۇ ئىكەن - دە.

ساقال بىلەن نەسىھەت قىلسىڭىز...

پاششاپ بەگنىڭ تولىمۇ كەپسىز بىر ئوغلى بار ئىكەن. ئۇ دادىسىنىڭ ھەيۋىسىدە ھەددىدىن ئېشىپ مەھەللىدىكى ياۋاش ئادەملەرنى بوزەك قىلىشقا باشلاپتۇ. بىر كۈنى سەلەي چاققان بار يەردە بىرەيلەن پاششاپ بەگكە ئەرز قىپتۇ:

— پاششاپ بېگىم، بالىڭىزغا بىر نەسىھەت قىلىپ قويغان بولسىڭىز، ئۈلۈشكۈن بىرىنىڭ تەشتىكىنى تاش بىلەن سوقۇپ چېقىۋەتتى، تۈنۈگۈن بىزنىڭ ئۆينىڭ مورىسىغا پاخال قاپلاپ قويۇپتۇ. بۈگۈن يېنىمىزدىكى ھويلىغا كىرىپ كۈپ (يام) دىكى سۇغا چالما تاشلاپتۇ.

— مېنى نەسىھەت قىلمايدۇ دەمسىز؟ — دەپتۇ پاششاپ بەگ، — مۇشۇ ساقىلىم بىلەن كۈندە نەچچە قېتىم ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلساممۇ گەپ ئاڭلىمايۋاتىدۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تۇرغان سەلەي چاققان دەپتۇ:

— شۇمۇ گەپ بولدىمۇ پاششاپ بېگىم، ئېغىز بىلەن ئوبدان نەسىھەت قىلماي، ساقال بىلەن نەسىھەت قىلسىڭىز كار قىلامتى؟

ئۇيقۇم «ئېغىر»

سەلەي چاققان ئوپالدىن شەھەرگە كىرىپ بىر سارايغا

چۈشۈپتۇ. ئۇ ئاخشىمى ساراي غوجايىنىغا:

— ماڭا پۇختىراق كارىۋات قويۇلغان ئۆيدىن بىرنى ئىجارىگە بەرسىلە، ھەققىنى تۆلىسەم، — دەپتۇ.

— نېمىشقا؟ — دەپتۇ غوجايىن.

— كارىۋات پۇختا بولمىسا بولمايدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — چۈنكى مېنىڭ ئۇيقۇم بەك «ئېغىر»، كۆتۈرەلمىسە يىقىلىپ چۈشىمەن.

يۇقمايدىغان كېسەل

سەلەي چاققان تېۋىپلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە بايىنىڭ دوغىسى:

— سەلەي ئاخۇنكا، مەن كۆپ تېۋىپلاردىن سوراپ ئېنىق جاۋاب ئالالمىدىم، بىر دەپ باقسىڭىز، بۇ دۇنيادا زادى يۇقمايدىغان كېسەل بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان دوغىنىڭ نىيىتىنى بىلىپ:

— بار، يۇقمايدىغان كېسەل — سۇنۇق. سىزمۇ ئۆتكەن يىلى بىرەيلەندىن تاياق يەپ، قولىڭىز سۇنۇپ كەتكەندە ھېچ كىشىگە يۇقمىدى، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

چىشنى ساناڭ

بىر يىلى قەشقەر ئامبىلى سەلەي چاققاننى ھەمراھ قىلىپ ئوپالنىڭ يۇقىرىسىدىكى چوڭ سازلىقتا كېتىپ بېرىپ ئۇنىڭدىن:

— سەلەي ئاخۇن، بۇ سازلىقتىكى پاشىلارنىڭ قانچە چىشى بار؟ — دەپ سوراپتۇ ـ دە، پاشا چاققان يېرىنى قاشلاپتۇ.

— بىلمەيمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئامبالنىڭ

غەرىزىنى ئۇقۇپ.

— ئۇنداقتا سەن بېرىپ، مۇشۇ سازلىقتىكى پاشىدىن بىرنى تۇتۇپ كەل، — دەپتۇ ئامبال بۇيرۇق قىلىپ.

— تۇتۇپ نېمە قىلىمىز؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان،

— «تۇت!» دېگەندىكىن تۇتۇپ كەل! — دەپتۇ ئامبال ئاچچىقلاپ.

سەلەي چاققان ئاتتىن چۈشۈپ يوغان پاشىدىن بىرنى تۇتۇپ كەپتۇ.

— ھەببەللى، ئەمدى بولدى، — دەپتۇ ئامبال، — پاشىنىڭ قانچە چىشى بار، ئۆزۈڭ بىر ساناپ باقە!

— كەچۈرۈڭ ئامبال بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مەن تازا ئېنىق سانىيالمايمەن. مەن پاشىنى غىدىقلاي، ئۇ ئاغزىنى ئېچىپ كۈلگەندە سىز دەرھال ئۇنىڭ چىشىنى سانىۋېلىڭ.

ئۆلۈپ كەتكىنىڭىز تۈزۈك ئىكەن!

سەلەي چاققان شەھەرگە كىرىپ بىر چوڭ سارايغا چۈشۈپتۇ. ساراي غوجايىنى دەپىن - دۇنياسى ئىنتايىن كۆپ ئادەم بولسىمۇ، لېكىن ئىنتايىن بېخىل ئىكەن. ئۆيلىنىشنى ئويلىسىمۇ، خوتۇنىنىڭ قورسىقىنى بېقىشتىن قورقۇپ ئۆيلەنمىگەن، ئاش - تاماق ئېتەي دېسىمۇ ئۇن - ياغ، ئوتۇن كېتىشتىن قورقۇپ ئوچاق سالمىغان ئادەم ئىكەن. بېخىللىقتىن يېمەي - ئىچمەي يۈرۈپ، ئاجىزلاپ كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، — دەپتۇ ساراي غوجايىنى، — شەھەردىكى تېۋىپلار مېنى «تېرىگە ئالسا ساقىيىدۇ» دەۋاتىدۇ، قوي ئۆلتۈرۈپ تېرىسىگە كىرەي دېسەم، قاراپ تۇرۇپ بىر جانغا

زامىن بولغۇم كەلمىدى، سىزنىڭچە قانداق قىلغىنىم تۈزۈك؟

— مەن شەھەرگە كەلگۈچە يولدا بىر قوي ئۆلتۈرۈپ گۆشىنى يەپ تېرىسىنى ئېلىۋالغانىدىم، شۇ تېرىگە ئېلىپ قويسام قانداق؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

بۇ مەسلىھەت ساراي غوجايىنىغا ناھايىتى يېقىپتۇ. سەلەي چاققان خۇرجۇنغا قاتلاپ سېلىۋالغان قۇرۇق تېرىنى سۇ پۈركۈپ يۇمشىتىپ، بېخىل غوجايىنىنى تېرىگە يۆگەپتۇ، لېكىن تېرىدىكى قوي پىتى غوجايىنىنى چېقىۋاپتۇ، سەلەي چاققان ئۇنى قۇتقۇزماقچى بولۇپ، تەكچىدىكى ئۆچكە چۈپۈرىنى ئالغانىكەن، غوجايىن:

— ئۇنىڭغا تەگمەڭ، ئارغامچا ئەشتۈرىمەن، — دەپتۇ، سەلەي چاققان يەنە بىر تەكچىدە تۇرغان پاختىنى كۆرۈپ نوكچا قويماقچى بولغانىكەن، غوجايىن:

— ئۇنىڭغا تەگمەڭ، ئۇنىڭغا يىپ ئەشتۈرىمەن، — دەپتۇ.

— توغرا گەپ قىلدىڭىز، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئامالسىز، — چۈپۈر بىلەن پاختىنىڭ كۆيۈپ كەتكىنىدىن سىزنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىڭىز تۈزۈك ئىكەن!

گۇمان

سەلەي چاققان كوچىدا كېتىۋاتسا، ئالدىغا بىر ھاراقكەش ئۇچراپتۇ - دە، ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، مۇنداق كېچىدە نېمە ئىزدەپ يۈرىسىز؟

— ئېشىكىم باغلاقلىق يەردە يوق تۇرىدۇ. شۇنى ئىزدەپ يۈرىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

— ئېشىكىڭىز ھاراق ئىچىپ كوچىنىڭ دوقمۇشىدا مەستلىكتىن يىقىلىپ قاپتۇ، — دەپ مەسخىرە قىپتۇ ھاراقكەش.

سەلەي چاققان دەرھال ئۇنىڭغا جاۋابەن:

— دۇرۇس ئېيتتىڭىز، مەنمۇ شۇنداقراق گۇمان قىلغانىدىم، ئۇنىڭ سىزگە ئوخشاش بىر قانچە ئاغىنە - بۇرادەرلىرى بار ئىدى، ئېھتىمال شۇلارغا ئۇلپەت بولغاندۇ، دەپتۇ.

مانا، مانا، بۇ چوقۇم بۈگۈنكىسى

سەلەي چاققان ئاشپەزلىك قىلىۋاتقان كۈنلەردە يامۇلدىكى گۇندىپاي كىرىپ كەپتۇ.

— بېگىم، ئۆزلىرىنىڭ كۆڭلى نېمە تارتىدىكىن؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ئاغزىمغا تېتىغۇدەك يېڭى بىر نېمە يېگۈم بار، — دەپتۇ گۇندىپاي.

— بايىلا سويۇلغان قوينىڭ جىگىرى بولسا بولارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان.

— بولمايدۇ، مەن ھايۋانلارنىڭ ئىچ - باغرىدىكى مەينەت نەرسىلەرنى ھەرگىز يېمەيمەن.

— ئۇنداق بولسا نېمە يەيدىلا؟

— توخۇ تۇخۇمىدىن بەش - ئالتىنى ئەكەلدۈرۈپ پىشۇرۇپ بېرىڭ. لېكىن، ئۇ چوقۇم بۈگۈنكىسى بولسۇن، — دەپتۇ گۇندىپاي.

— مانا. مانا بۇ چوقۇم بۈگۈنكىسى — دەپتۇ سەلەي چاققان ئىككى ھەپتە ساقلاپ قويغان كونا تۇخۇمنى تەخسىدە ئەكېلىپ، — قېنى باقسىلا.

بۇمۇ بىر قالتىس ھۈنەر - دە

سەلەي چاققاننىڭ يېقىن ئاغىنىسى بىر ئامبالغا

خىزمەتكار ئىكەن. بىر كۈنى سەلەي چاققان ئۇنىڭدىن:

— بۇرادەر، كىشىلەر پاختىنى قارا بولىدۇ دېسە، ئىشىنەمسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. ئاغىنىسى:

— ئىشىنىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئارقىدىن سەلەي چاققان:

— قاغىنىڭ ئېقى، تاۋۇزنىڭ قېقى، ئوغرىنىڭ سېقى بولامدۇ؟ — دەپ سورىغانىكەن. ئاغىنىسى ئىككىلەنمەستىنلا:

— بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— سەلەي چاققان ئاغىنىسىنىڭ بۇ قەدەر ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىگە قاراپ كۈلۈۋېتىپتۇ - دە:

— سەن مۇنداق دېيىشنى نەدىن ئۆگەندىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئامبالدىن.

— دۇرۇس، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئامبال نېمە دېسە، خىزمەتكارمۇ شۇنداق دېيىشنىڭ ئۆزى بىر قالتىس ھۈنەر - دە.

قېلىپ

خەقنى قاقتى - سوقتى قىلىدىغان بىر بىناكارلىق غوجايىنى ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارغا قارىشىۋاتقان سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، ئاتام سەكسەنلەرگە كىرىپ قالدى. بىر مەخسۇس ئۆي سېلىپ بېرەي دەۋاتىمەن، شۇ ئۆيگە مورىسى بار ئوچاق سېلىش لازىم ئىدى، شۇنىڭغا لايىق قېلىپ تېپىپ بېرەلەمسىز؟

— تازا نادان ئىكەنسىز غوجايىن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئاتىڭىزنىڭ بۇرنى سىز سالىدىغان ئۆينىڭ

مورىسىغا تازا باب قېلىپ ئەمەسمۇ؟

توخۇ سۈتى ئىچسىلە

سەلەي چاققان ئوردا خىزمەتكارى بولۇپ يۈرگەن مەزگىلدە، نەپسانىيەتچىلىك قىلىپ ئەلنى قاقشاتقان بىر ئەمەلدار مەنسىپىدىن ئايرىلىپ قېلىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. ئۇ شەھەردىكى خېلى ئۇستا دوختۇر - تېۋىپلارغا كېسىلىنى كۆرسىتىپ باققان بولسىمۇ، شىپا تاپمىغاندىن كېيىن، سەلەي چاققاننى ئىزدەپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، ئاڭلىشىمچە، ئۆزلىرىنىڭ كېسەل كۆرۈشتىنمۇ خەۋەرلىرى بار ئىكەن. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى خېلى كۆپ دوختۇر - تېۋىپلارغا كۆرۈنۈپ باقتىم، ھەتتا بىر مەزگىل تۆگە سۈتىمۇ ئىچىپ كۆردۈم. ئەمما، كېسىلىم ساقىيىش تۈگۈل، بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. كېسىلىمنىڭ زادى داۋاسى بارمۇ - يوق؟ ئۆزلىرى بىر نېمە دېسىلە، قانداق؟ — دەپتۇ.

— ئەلۋەتتە داۋاسى بار، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— قانداق داۋا ئۇ؟ — سوراپتۇ ئەمەلدار خۇشلۇقتىن.

— بۇ مۇنداق داۋا. سىزگە تۆگە سۈتىمۇ پايدا قىلمىغان بولسا، ئەمدى توخۇ سۈتى دورا بولۇپ قاپتۇ. شۇڭا، توخۇ بازىرىغا ئادەم چىقىرىپ، ئاز - تولا توخۇ سۈتى تېپىپ ئىچىپ باقسىلا، چوقۇم ساقىيىپ كېتىلا، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئۆزىڭىزگە باب كېلىدۇ

سەلەي چاققان پاشاپ بەگ بىلەن بىللە بازارغا بارغاندا، خوتۇنىغا ئاتاپ تىكتۈرگەن بىر بوغچا كىيىم - كېچەكنى

يوقىتىپ قويۇپتۇ. ئەسلىدە بوغچىنى پاششاپ ئوغرىلىۋالغانىكەن.

— خوتۇن، مەن سىزگە بازاردىن يېڭى كىيىم ئەكەلدىم، كىيىپ بېقىڭلار! — دەپتۇ پاششاپ ھېلىقى بوغچىنى كۆرسىتىپ.

پاششاپنىڭ قولىدا پۇلنىڭ يوقلۇقىنى بىلمىدىغان خوتۇنى:

— ھوي دادىسى، ئۆزلىرى ھەمىشە «راست گەپ قىلىڭلار» دەپ تاپىلايتتىلە. كىيىم ئالغان بۇ پۇلنى نەدىن تاپتىلا! — دەپ سوراپتۇ.

— «ئوغۇل بالىنىڭ قىرىق بىر يانچۇقى بار» دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇ؟ دائىم راست گەپ قىلىپ ئىش پۈتمەيدۇ - دە، — دەپتۇ پاششاپ بەگ. پاششاپنىڭ خوتۇنى:

— كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇرىدۇ، بوغچىنىڭ ئىگىسى ئىزدەپ كېلىپ قالمىغىيدى، — دەپتۇ. راست دېگەندەك سەلەي چاقچاقان يىتكەن بوغچىنى ئىزدەپ پاششاپنىڭ ئۆيىگە كەلسە، ئەر - خوتۇن ئىككىسى ئالدىراش بوغچىنى يېشىۋاتقۇدەك.

— پاششاپ بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاقچاقان، — كۆزىڭىز ھەقىقەتەن ئۆتكۈر ئىكەن، بۇ كىيىم - كېچەكلەرنى سىلەرگە ئاتاپ تىكتۈرۈپ قويغانىدىم. مېنى ئاۋارە قىلماي ئۆزىڭىزلا ئېپكەپسىز، كەيسىڭىز ئۆزىڭىزگىمۇ باپ كېلىدۇ.

ئۈركۈپ كەتمىسۇن دەپ...

سەلەي چاقچاقان بىر كۈنى سەھەردە ئېشەك ھارۋىغا ئوتۇن بېسىپ شەھەرگە ساتقىلى كىرىپتۇ. ئوتۇن بازىرىدىكى قىستاڭچىلىق دەستىدىن ئۇياق - بۇياققا ئادەملەر ئۆتەلمەپتۇ. ئوتۇن ئالغىلى كەلگەن سېمىز بىر غوجايىن سەلەي چاقچاقانغا:

— ئېشىكىڭنى سەل ئالدىغا ھەيدىمەمسەن؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ. سەلەي چاقچاقان ئالدىغا قارىسا ھارۋا قىستالغۇدەك

ئورۇن يوق. نائىلاج نۇقتىنى سىلكىپ قويۇپتۇ.

— ھەي تومپاي، «خىت» دەپ چىڭراق ۋارقىرىساڭ ئاندىن ماڭىدۇ، ئېشەك دېگەن، — دەپتۇ غوجايىن.

— «خىت» دەپ ۋارقىرىسامۇ ۋارقىرايتتىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان غوجايىنغا قاراپ، — شەھەرنىڭ ئېشەكلىرى ئۈركۈپ كېتەمسۇن، دەپ ئەنسىرىگەنىدىم.

ياقا يۇرتلۇقلار ئاز

سەلەي چاققان خوتەندە ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىر كىچىك ئاشخانىغا كىرىپتۇ ـ دە، ئۈچ دانە تۇخۇم بىلەن بىر قاچا شورپا بۇيرۇتۇپتۇ. ھېسابات قىلغاندا ھەر بىر تۇخۇمنىڭ باھاسى ئىككى داچەن ئىكەنلىكىنى بىلىپ قاپتۇ. ئۇ قايتىش ئالدىدا ئاشخانا غوجايىنىدىن:

— غوجايىن، سىلەرنىڭ بۇ يەردە توخۇ بەك ئازمۇ، قانداق؟ تۇخۇم بەك قىممەت ئىكەن، — دەپ سوراپتۇ.

— ياق، سەلەي ئاخۇن، — دەپتۇ غوجايىن، — خوتەندە توخۇ ئاز ئەمەس، بىراق ياقا يۇرتتىن كەلگەنلەر ئاز.

ئۇ چوقۇم يەككە تىجارەتچى

بازار ئىگىلىكى تازا قىزىغان بىر يىلى، زاۋۇت باشلىقى يىغىن ئېچىپ، ئىشچىلارغا يوليورۇق بېرىپتۇ. يىغىندا سەلەي چاققانمۇ بار ئىكەن.

— چۈمۈلە ئۆزىنىڭ ئېغىرلىقىدىن بەش ھەسسە ئېغىر نەرسىنى ئېلىپ ماڭالايدۇ. سىلەر ئىشچىلار بۇنى ئۆزۈڭلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ بېقىڭلار. سىلەر قانداق يەكۈن چىقىرىسىلەر؟ ئۇ

زادى كىم؟

بۇنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان سەلەي چاققان دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ:

ئۇ چوقۇم يەككە تىجارەتچى، بولمىسا ئۇنچىۋالا ئېغىر نەرسىنى كۆتۈرۈپ ماڭالامدۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

شام يېقىپ تۇرۇپ كۆرەي

تېلېۋىزور يېڭى بارلىققا كەلگەن يىللار ئىكەن. سەلەي چاققان يېڭى كىنو بارلىقىنى ئاڭلاپ دادىسىدىن سوراپتۇ:

— دادا، مەھەللىدىكى بالىلار يېڭى كىنو بار ئىكەن دەيدۇ، بۈگۈن ئاخشام تېلېۋىزور كۆرەي.

— تېلېۋىزور كۆرۈشكە بولمايدۇ. ئاڭلىسام كەچتە توك توختايدىكەن، — دەپتۇ دادىسى.

— بۇنىڭدىن ئەنسىرىمەڭ دادا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئەمىسە، مەن شام يېقىپ تۇرۇپ كۆرەي.

ئىككىلىسى ئوخشاش

سەلەي چاققان شەھەردە ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە، ھەر كۈنى ئەتىگەندە گۆش ئېلىشقا چىقىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ قاسساپقا:

— ئۇستام، ماڭا توققۇز سەر گۆش بەرسىڭىز، — دەپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، نېمە دەۋاتىسىز؟ توققۇز سەر گۆش ھېسابقا توغرا كەلمەيدۇ، — دەپتۇ.

— ئۇستام، — دەپتۇ سەلەي چاققان، ئەمەلىيەتتە ئوخشاش گەپ. مەن ھەر قېتىم جىڭلىتىپ بىر جىڭ گۆش ئالغىنىمدا، سىزنىڭ ماڭا بېرىدىغىنىڭىز ئاشۇ توققۇز سەر گۆشقۇ؟ ئىككىلىسى ئوخشاش ئەمەسمۇ؟

بىر كۆزۈم كۆرمەيدۇ

بىر يىلى سەلەي چاققان كىنو كۆرۈش ئۈچۈن، شەھەرگە كېلىپ ھارۋىلىرىنى سارايغا قويۇپتۇ. سارايۋەن:

— سەلەي ئاخۇن، سىز ئالتە تەڭگە تاپشۇرۇڭ، بۈگۈنكى كىنو ئىككى چاس، — دەپتۇ.

— مەن پەقەت ئىككى تەڭگە تاپشۇرسام بولىدۇ، چۈنكى مېنىڭ بىر كۆزۈم كۆرمەيدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

50 داچەن بەرسەم بولار

بىر قېتىم سەلەي چاققان مەھەللىسىدىكى مەشرەپكە بېرىپ، سەل كېيىپ بولۇپ قاپتۇ. قايتاشىدا بىر بولاڭچى ئالدىنى توسۇپ:

— ھايات قالاي دېسەڭ، 100 داچەن تاپشۇر، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلاپ ھەيران قالغان سەلەي چاققان:

— ئالدىمنى توسما بۇرادەر، مەن ھازىر يېرىم ئۆلۈك. 50 داچەن بەرسەم بولار، — دەپتۇ جاۋابەن.

« ئۈزمەي تۇرۇڭ »

سەلەي چاققان بىر باغقا كىرىپ، شاختىكى ئەڭ چوڭ قىزىل ئالمىنى كۆرسىتىپ:

— ئاۋۇ ئالما نەچچە پۇل؟ — دەپ سوراپتۇ. باغۋەن:

— بىر سوم بەرسىڭىز بولىدۇ، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان:

— ھازىر يېنىمدا پەقەت 50 تىيىنلا بار ئىدى، — دەپتۇ.

باغۋەن شاختىكى يەنە بىر كۆك ئالمىنى كۆرسىتىپ:

— ئاۋۇ ئالمىنى بەرسەم ئالارسىزمۇ؟ — دېگەنىكەن، سەلەي چاققان:

— بولىدۇ، ئەمما ھازىرچە ئۈزمەي تۇرۇڭ، مەن ئىككى ھەپتە ئۆتكۈزۈۋېتىپ ئاندىن كېلەي، — دەپتۇ.

ئاپىسى تۇگەپ كەتتى

بىر يىلى سەلەي چاققان ئۆيدىن 100 سوملۇق پۇلدىن بىرنى ئېلىپ ياقا يۇرتلارغا ساياھەتكە بېرىپتۇ. ئۇ يەرلەردىكى ئاجىز - مېيىپلارغا شەپقەت قىلىپ، ھەپتىدىن كېيىن قايتىپ كەپتۇ. ئايالى ئالدىراپ ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ھېلىقى چوڭ پۇل تۇغدىمۇ، قانداق؟ يېنىڭىز خېلى تومپىيىپ قاپتۇ.

— تۇغدى خوتۇن، تۇغدى، — دەپتۇ سەلەي چاققان يانچۇقىدىن بىر سوملۇقتىن بەش قەغەز چىقىرىپ، — ئەپسۇس، بۇلارنىڭ ئاپىسى تۇگەپ كەتتى.

قايسىسى راست؟

بىر يىلى ئوپالدىكى چوڭ يىغىلىشتا بىر كىشى سەلەي چاققاندىن:

— بەزىلەر يىلنىڭ بېشى ئۇلۇغ، بۇ كۈنى ئۆلگەن ئادەم ئۇلۇغ دەيدۇ، بەزىلەر يىلنىڭ تۇگەنچىسىدە ئۆلگەن ئادەم ئۇلۇغ دەيدۇ. قايسىسى راست؟ — دەپ سوراپتۇ. سەلەي چاققان:

— يىلنىڭ بېشىدا ئۆلمەي، يەنە ئۈچ - تۆت ئاي ئارتۇق ئۆمۈر كۆرۈپ ئۆلگەن تېخىمۇ ئۇلۇغ. كېۋەز تېرىغان مەزگىلدە ئۆلمەي، يەنە ئىككى - ئۈچ ئاي ئارتۇق ئۆمۈر كۆرۈپ ئۆلگەن، ھېچبولمىغاندا كۈزدە زىرائەت يىغىۋېلىنغاندىن كېيىن ئۆلگەن

ئۆلۈغ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پۇلۇ ئېتىپ يەۋەرسىڭىز بولمامدۇ؟

سەلەي چاققان قومۇلدا سەي - كۆكتات سېتىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىر ساددا چوكان دۇكان ئالدىغا كېلىپ سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، ئېرىم بىر يىل ئىلگىرى ياڭيۇ سېتىۋالغىلى چىقىپ كەتكەنچە، ھازىرغىچە قايتىپ كەلمىدى. سىز كۆردىڭىزمۇ؟ ئەمدى قاچانغىچە ساقلارمەن؟

— ۋاي ، سىز نېمىدېگەن ئەخمەق، شۇنىڭغىمۇ باش قاتۇرامدىغان؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سىز ئۇ ئەخمەقنىڭ ياڭيۇسىنى ساقلاپ تۇرماستىن، سەۋزە ئېلىپ پۇلۇ ئېتىپ يەۋەرسىڭىز بولمامدۇ؟

مال دوختۇرىغا كۆرۈنۈپ بېقىڭ

سەلەي چاققان دوختۇرلۇق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىر باجگىر دوختۇرخانىغا بېرىپتۇ - دە:

— سەلەي ئاكا، مەن توخۇ چىللىغاندا ئورنۇمدىن تۇرىمەن، ئىشنى كالىدەك قىلىمەن، تاماقنى بۆرىدەك يەيمەن، چوشقىدەك ئۇخلايمەن، لېكىن مىجەزىم بوش بولۇپ كەتتى. بۇ نېمە ئۈچۈن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— باجگىر ئۇكام، دېگەنلىرىڭىزگە قارىغاندا، كېسەللىكىڭىز ئېغىرراق تۇرىدۇ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئاشۇنداقلا بولۇپ قالغان بولسىڭىز، دەرھال مال دوختۇرىغا كۆرۈنۈپ بېقىڭ.

ئىشلىگەنلەر ئۆز ھەققىنى ئالدى

بىر يىلى ئوپال كۆكچىدىكى ھاجى ئەلىماخۇنۇمنىڭ دادىسى قەشقەردىن بىر قىسىم ئامباللارنى ۋە يۇرت مۆتىۋەرلىرىنى باغ سەيلىسىگە چاقىرىپتۇ. مېھمانلار تازا تويغۇچە يەپ - ئىچىشىپتۇ. بىراق، داستىخاندا قوغۇن پىچىلماپتۇ. بۇ ئىشنى كۆرگەن سەلەي چاقچاق تۆت، بەش ئاغىنە - بۇرادىرىنى ئېلىپ قوغۇنلۇققا بېرىپتۇ. قارىسا ھاجىمنىڭ قوغۇنلىرى پىشىپ مەي بولۇپ كەتكەن. بىراق، غوجىدار ئۇلارغا بىرەر قوغۇن پىچىپ بەرمەپتۇ. ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۇرگەن سەلەي چاقچاق 10 ~ 20 ياش بالىلارنى ئەگەشتۇرۇپ ھاجى ئەلىماخۇنۇمنىڭ ئىشىك ئالدىغا كەپتۇ. قارىسا مېھمانلار ھەدەپ يەپ - ئىچىشىۋاتقۇدەك. سەلەي چاقچاقنى ئورىۋالغان ياش بالىلار دەرۋازا ئالدىدا ئويۇن - تاماشا چىقىرىپتۇ. ئاۋازى بەلەن بىر ياش يىگىت مۇنداق تەلقىننى ئوقۇپتۇ:

ھەي... ئاللا نۇردىن،
يۆتىلە بۇرنىدىن.
ئۆستەڭگە تاشلا!
سۇزسۇن نوردىن.

ھەممەيلەن ئويۇن تاماشاغا بەند بولۇۋاتقان پەيتتە بىر قىسىم ياش بالىلار قايتىدىن قوغۇنلۇققا بېرىپ، قوغۇنلارنى خىللاپ ئۇزۇپ ئۆستەڭگە تاشلاپتۇ. ئۇچ ياش بالا توگمەن نوردا ئولتۇرۇپ قوغۇنلارنى سۇزۇپ، تاغارغا قاچىلاپ ئېلىپ كېتىپتۇ.

ئەتىسى بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان ئەلىماخۇنۇم ناھايىتى

خاپا بولۇپ سەلەي چاققاننى چاقىرىپ سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، بۇ نېمە قىلغىنىڭلار؟ بەش مو يەردىكى قوغۇنلۇقنىڭ قوغۇنىنى ئۈزۈپ ئېلىپ كەتكەن ئىشمۇ بارمۇ؟

— تەقسىر، راست شۇنداق ئىش بار، — دەپتۇ سەلەي چاققان بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ، — ئىشلىگەنلەر ئۆز ھەققىنى ئالدى، ئەلىماخۇنۇم ئۇقمايلا قالدى،

ئىككى دادىنىڭ گەپلىرى

سەلەي چاققان تام قوشنىسى بىلەن پاراڭغا چۈشۈپتۇ. ئۇلار مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوغۇللىرى ھەققىدە سۆزلىشىدىكەن.

— بالا ئوقۇتماق تەس ئىكەن، مەن ئوغلۇمدىن خەت كەلسە كۆل بېشىدىكى قوشنامغا ئوقۇتۇشقا مەجبۇر بولىمەن، — دەپتۇ قوشنىسى.

— سىزنىڭ ھەر ھالدا ياخشى ئىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مېنىڭ ئوغلۇمدىن خەت كەلسە، مەن دەل

پوچتىخانىغا پۇل سېلىشقا چاپىمەن.

تۆت تىلىم يەي

سەلەي چاققان بىر يىلى پەيزىۋاتتا بارغاندا، بىر قوغۇن سېتىۋاتقان باققالدىن سوراپتۇ:

— ئۇستام قوغۇننىڭ تىلىمى نەچچە پۇلكىن؟

— تاتلىق بولمىسا بىكارلىق...

ناھايىتى ياخشى گەپ ئىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — لاۋزا يېرىدىن تۆت تىلىم يەي.

بويۇم يەتمىسە

سەلەي چاققان دادىسىغا ئەگىشىپ كۇچارغا بارغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كۇچارنىڭ مۆتىۋەرلىرى ئۆيىگە مېھمان چاقىرىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سەلەي چاققان ۋە ئۇنىڭ دادىسىمۇ بار ئىكەن. ئاقساقال موللىلار ئارىسىدا «قىيامەت قايىم قاچان بولىدۇ؟» دېگەن ماۋزۇدا سۆھبەت قىزىپ كېتىپتۇ. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان سەلەي چاققاننىڭ گەپ قىلغۇسى كەلگەن بولسىمۇ، دېيەلمەي ئولتۇرۇپتۇ. ئاخىر چىدىيالماي بىر قانچە ئېغىز گەپ قىپتۇ.

— چوڭلار گەپ قىلغاندا ئېغىز غېرىچلىماڭ، دەپ نەچچە قېتىم ئېيتتىمغۇ، — دەپتۇ دادىسى نوقۇپ.

— دادا، مەن دېگەن بىر كىچىك بالا. چوڭلارنىڭ ئاغزىغا بويۇم يەتمىسە، قانداق غېرىچلايمەن؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

سۆھبەتكە قاتناشقان كۇچالىقلار:

— بالىسى مۇشۇنداق گەپدان بولغان يەردە، دادىسى قانچىلىك ياماندۇر، — دەپ ھەيران قاپتۇ.

لەنىتى ھاۋارايى

رادىيودا ھاۋارايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىلىپ، قاتتىق يامغۇر ياغىدىغانلىقى ئۇقتۇرۇلۇۋاتقاندا، سەلەي چاققاننىڭ تېلېفونى جىرىڭلاپتۇ:

— ئايالىم ئاغرىپ قالدى، ياردىمىڭىزگە موھتاجمىز، — دەپتۇ تېلېفون بەرگۈچى.

— ياردەم بېرىشنى خالايمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بىراق، ماشىنا رېمونتتا، سىز مېنى ئالغىلى كېلەمسىز - يا؟

ئاجايىپ ئەقىل

سەلەي چاققان يامۇلدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، قولىغا بىر ئالاقە تېگىپتۇ. بۇ ئالاقە مانجۇ ئامباللىرىدىن كەلگەنىكەن. ئۇ ئالاقىنى سۇنۇپ ھەربىي ئەمەلدارغا بېرىپتۇ:

— ياخشى، ياخشى، چوقۇم جىددىي يوليورۇق بار — دەپتۇ ھەربىي ئەمەلدار، — قېنى سەلەي چاققان، سەن بۇنى كۆپچىلىككە ئوقۇپ بەر!

— سېنىڭ دۆتلۈكۈڭ ۋە ئىقتىدارسىزلىقىڭدىن بۇ زېمىندا پۇقرالارنىڭ غەلىيانى توختىمىدى. بىز قۇيرۇقىمىزنى قىسىپ تىكىۋېتىشكە تاس - تاماس قالدۇق. سەن بەئەينى چوشقا ئىكەنسەن، — دەپ ئوقۇپتۇ سەلەي چاققان ئاستا پىچىرلاپ.

— بۇ بىر مەخپىي ئالاقە ئىكەن، ئۇنى تېز تەرجىمە قىلىڭلار، — دەپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ ھەربىي ئەمەلدار.

سەلەي چاققان ۋە مەيداندىكىلەر پىخىلداپ كۈلۈپ كېتىپتۇ.

ئۇ قانداق قىلاركىن؟

ئوپال بازىرىدا بىر تەمەخور موللام ئۆتكەنىكەن. بىر كۈنى سەلەي چاقچاقان بىلەن خوتۇنى چۈشلۈك تاماق يېمەكچى بولۇپ، داستىخانغا كېلىپ ئولتۇرۇشىغا، خوتۇنى دېرىزە تەرەپنى كۆرسىتىپ:

— دادىسى، كۆردىڭىزمۇ؟ ھېلىقى موللام يەنە كېلىۋاتىدۇ، كېسىپ ئېيتىمەنكى، ئۇ چۈشلۈك تاماق يېمىگەن ئوخشايدۇ دەپتۇ.

سەلەي چاقچاقان ئىككى تال چىش كولىغۇچنى ئېلىپ، بىرىنى ئايالىغا سۇنۇپ دەپتۇ:

— تېز بول، مېھمانخانىغا چىقىپ چىشىمىزنى كولىغان بولۇپ ئولتۇرۇۋالايلى، ئۇ قانداق قىلاركىن؟

ئۆتنىگە لايقۇت

سەلەي چاقچاقان بىلەن خوتۇنى ناھايىتى ئامراق ئەر - خوتۇنلاردىن ئىكەن. بىر كۈنى سەلەي چاقچاقان ھويلىدىكى گۈللەرگە سۇ قۇيۇۋېتىپ:

— خۇدايىم نېمىشقا ئاياللارنى چىرايلىق، ئەمما دۆت يارىتقاندۇ! — دەپ چاقچاق قىپتۇ.

— بۇنىڭ سەۋەبى ناھايىتى ئاددىي، — دەپتۇ خوتۇنى بۇنى ئاڭلاپ.

— قانداقچە؟

— بىز قىز - ئاياللار چىرايلىق بولغاچقا، سىلەر بىزنى ياخشى كۆرىسىلەر. بىز دۆت بولغانلىقىمىز ئۈچۈن، سىلەرنى ياخشى كۆرىمىز.

— پاھ، ئۆتنىگە لاپقۇت، دېگەن مۇشۇ ئىكەن - دە، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئۆيىمىزگە ئوت كەتكەندە

سەلەي چاققان ئاتۇشقا بارغاندا، بىر سودىگەر بايۋەچچە ئۇنى گەپتىن چۈشۈرۈش ئۈچۈن سوراپتۇ:

— ئاڭلىسام، سىزنىمۇ خوتۇنىدىن قورقىدۇ، دەيدۇ. ئىككىڭلارنىڭ گېپى راستتىنلا بىر يەردىن چىقمامدۇ؟

— قۇرۇق گەپ.

— ئۇنداق بولسا ھۆل گەپ قايسى؟

— خوتۇنۇم بىلەن توي قىلغاندىن بۇيان بىرلا قېتىم گېپىمىز بىر يەردىن چىقتى.

— قاچان؟

— ئۆيىمىزگە ئوت كەتكەندە.

— قانداق بولۇپ؟

— شۇ چاغدا ئىككىمىز تەڭلا «ئوت كەتتى!» دەپ ۋارقىرىدۇق، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ھە؟ — دەپتۇ بايۋەچچە ھودۇقۇپ ئۆزى ئۆتكەن جۈمە مۇشۇنداق ئىشنى باشتىن كەچۈرگىنىنى يادىغا ئېلىپ.

مانا بۇگۈنلا چىقتى

مەھەللىدىكى بىر نەچچە ھۇرۇن، بىكار تەلەپ ياش بالا، سەلەي چاققاننىڭ قوغۇنلۇقىغا كىرىپ، ئۆزلىرى خالىغانچە قوغۇن، تاۋۇزلارنى ئۈزۈپ يېيىشكە باشلاپتۇ. ئارىدىن بىرەيلەن چەتتە تۇرۇپ بۇ ئىشقا ھەيران قالغان سەلەي چاققانغا قاراپ:

— سەلەي ئاكا، قوغۇنلىرى بۇ يىل راسا ئوخشاپتۇ.

ئۆزلىرى چىۋەر بولغاچقا قوللىرىنىڭ خاسىيىتىدە قوغۇنلۇقلىرىغا يا شۇمبۇيا چىقماپتۇ. يا تو چۈشۈپ كەتمەپتۇ، راستمۇ؟ — دەپتۇ.

— راست ئۇكام، راست، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئاچچىقىنى ئاران بېسىپ، — سىلەر ھېلى دېگەندەك، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى شۇمبۇيا چىقمىغانىدى. مانا بۈگۈنلا چىقتى.

مېنى ئاپار

سەلەي چاققاننىڭ خوتۇنى يېڭى توي قىلغان كۈنلەردە، قولىغا نېمە چىقسا ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆيىگە توشۇيدىكەن.

بۇ ئىش بىر نەچچە قېتىم تەكرارلىنىپتۇ. بىراق، سەلەي چاققان پەقەت چاندۇرماپتۇ.

بىر كۈنى ئۇ ئايال ئۇياق - بۇيىقىغا قاراپ، قولىغا چىققۇدەك بىرەر نەرسە تاپالماي:

— تۈگىگەن ئوخشايدۇ، ئەمدى نېمە ئاپىرارمەن؟ — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلاپ قالغان سەلەي چاققان دەپتۇ.

— مانا مېنى ئاپار! مەن قالدىم.

مەنىسى مۇنداق

كۈنلەرنىڭ بىرىدە سەلەي چاققان جەمئىيەت ئەھۋالى توغرۇلۇق ئوغلى بىلەن پاراڭلىشىپ قاپتۇ.

— دادا، سەن دائىم يۇرت بەگلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا ئالدى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئاندىن دولىسىغا شاپىلاقلاپ قويىدىكەنسەن. بۇ زادى نېمە قىلغىنىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ ئوغلى.

— ۋاي بالام، سەن بۇنىڭ مەنىسىنى بىلمەيدىكەنسەن،

— دەپتۇ سەلەي چاققان چۈشەندۈرۈپ، — ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەنلىكىم «كەمتەرلىكىم»، دولىسىغا شاپىلاقلاپ قويغىنىم «گېپىمنى ئاڭلاپ، تېخىمۇ ياۋاش بول!» دېگىنىم.

— بولدى، بولدى، ھەممىنى چۈشەندىم، — دەپتۇ ئوغلى مەنىلىك كۈلۈپ.

چۈشۈمدە كۆرگەن

سەلەي چاققان بىلەن ئايالى دائىم چاقچاقلىشىدىكەن، بىر كۈنى ئاچچىقى كەلگەن خوتۇن ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ھوي دادىسى، راستىڭىزنى ئېيتىڭ، سىز ئاخشام جۆيلۈپ ئىسمىنى چاقىرغان خوتۇن زادى كىم؟

— سىزنى ماشىنا سوقۇۋەتكەندە قۇتقۇزۇپ، سىزنى داۋالىغان دوختۇر خوتۇن شۇ ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— يالغان، مېنى قاچان ماشىنا سوقۇۋېتىپتىكەن؟ — دەپتۇ خوتۇنى.

— ئاخشام چۈشۈمدە، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئىككى خىل مۇھىملىق

سەلەي چاققان شوپۇر بولۇپ ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە، يۈز بەرگەن بەزى ئىشلارغا بەك غەزەپلىنىدىكەن.

— سەلەي ئاخۇن ئۇستام، دادام بولالمايۋاتىدۇ، ماشىنىڭىزنى ھەيدەپ، دادامنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ قويغان بولسىڭىز؟ — دەپتۇ پېنسىيەگە چىققان بىر ئىشچىنىڭ بالىسى يالۋۇرۇپ.

— مەنغۇ خالايتتىم. بىراق، ئۇنىڭدىن مۇھىم بىرسى بار، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

— بۇنىڭدىنمۇ مۇھىم قانداق ئىش ئىكەن ئۇ؟ — سوراپتۇ بالا.

— كەچۈرسىز ئۇكام، ماشىنا باشلىقنىڭ ئوغلىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ قويماقچى. ئۆزىڭىزمۇ بىلىسىز، ياشلارنى تەربىيەلەش بەك مۇھىم - دە، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئىچ ئاغرىتىپ بالىغا.

تەمنى تېتىۋاتىمەن

سەلەي چاققاننىڭ ئۆسمۈرلۈك دەۋرى ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ يولنىڭ بۇلۇڭىدا تاماكا چېكىۋاتسا، مەھەللىنىڭ دورغا بېگى ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ھە، كىچىككىنە تۇرۇپ تاماكا چېكىشنى نەدىن ئۆگىنىۋالدىڭ؟

— چەكمىدىم، دورغا بېگىم، دادام دۇكاندىن ئاچچىق تاماكا ئەكەل، دېگەنتى. بۇ تاماكا ئاچچىقمۇ، تاتلىقمۇ، تەمنى تېتىۋاتىمەن.

— ياپىرىم، بۇنىڭ گەپدانلىقىنى، — دەپ كېتىپ قاپتۇ دورغا بەگ.

قانچە پۇل ئىكەن

سەلەي چاققاننىڭ ياشلىق دەۋرى ئىكەن. ئۇ توي قىلىدىغان قىز ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سىز چوڭ دادامنىڭ يېنىغا تۈگۈۋالغان نۇرغۇن پۇلى بار، ئۇنى كېچە - كۈندۈز يېنىدىن ئايرىمايدۇ، دېگەنتىڭىز.

ئۇنىڭ قانچىلىك پۇل ئىكەنلىكىنى بىلەلىدىڭىزمۇ؟

— تېخى تۈنۈگۈن بىلدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ناھايىتى ياخشىغۇ، زادى قانچە پۇل ئىكەن، — دەپتۇ قىز.

— ئىككى... — دەپ قولىنى كۆرسىتىپتۇ سەلەي چاققان.

— نېمە، ئىككى؟ تېزرەك دەڭە، — دەپ ئالدىراپتۇ قىز.

— ئىككى تال قوۋۇرغىسى زەخىملىنىپ شۇنى تېڭىۋالغانىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

مۇنداق چاغلاردا...

سەلەي چاققان ئەر ـ خوتۇننىڭ مۇناسىۋىتىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىگە ھەسەت قىلىدىغان بىر قوشنىسى بىر كۈنى ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، ئەر ـ خوتۇن ئىككىڭلار قارىماققا بەك ئىناق ئۆتىدىكەنسىلەر. ئەر ـ خوتۇن ئىككىڭلار قانداق چاغلاردا بىر پىكىرگە كېلەلمەي ئۇرۇشۇپ قالىسىلەر؟

— ئۇنداق چاغلارمۇ بولىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان، قوشنىسىنىڭ گېپىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ، — ئايالىم ئۆز ئاتا ـ ئانىسىغا سوۋغا ـ سالام، زەللە كۆتۈرۈپ ماڭغاندا، مەن دادام ـ ئانامغا پۇل بەرگەن چاغلاردىلا.

— مۇنداق دەڭ! — دەپتۇ قوشنىسى كېتىشكە ئالدىراپ خىجىل بولۇپ.

ئۇنداق ھېساب يوق

سەلەي چاققان ئوپالدا دىنىي مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن

كۇنلەرنىڭ بىرىدە، خەلپەت ئوقۇغۇچىلاردىن:

— ئەگەر بىر موللام كۇنگە ئۇچتىن نان يېسە، ئۇ بىر يىلدا قانچە نان يەيدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۇنداق ھېساب يوق خەلپىتىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان، — بىر يىللىق ناننى بىر موللام، بىر ئادەم يەۋالسا باشقىلار نېمە يەيدۇ؟

يېغلىق يارىتىش

سەلەي چاققان كەپتەر بېقىشنى ياخشى كۆرىدىكەن، بىر كۇنى بىر نەچچە كەپتەرۋاز بىلەن سۆزلىشىپ قاپتۇ. گەپ ئارىدا سەلەي چاققان دەپتۇ:

— بۇرادەرلەر، بىلەمسىلەر؟ مەن ھازىر كەپتەر بىلەن شاتۇتنى شالغۇتلاشتۇرۇپ، يېڭى سورت يېتىشتۇرۇۋاتىمەن.

— نېمىشقا؟ — سوراپتۇ بىرسى.

— نېمىشقا بولاتتى؟ دەپتۇ سەلەي چاققان، — مۇبادا كەپتەر يولدىن ئادىشىپ قالسا، ئۇ ئۆزى يول سورىيالايدۇ - دە.

ئۆزىدىن سوراپ باققىن

سەلەي چاققاننىڭ خوتۇنى يېڭى كۆچۈپ كەلگەن ئۇدۇل قوشنىسىدىن رەنجىپ شىكايەت قىپتۇ:

— كىشىگە بەزدەك قاراپ تۇرىدىغان ئەجەب بىزەڭ كىشى ئىكەن. سەلەي چاققان:

— راستمۇ - قانداق؟ ئۆزىدىن سوراپ باققان بولساڭ بوپتىكەن، — دەپتۇ خوتۇنىغا.

— نېمىدەپ سورايتتىم؟

— بەز يەۋالغانمىدىڭىز، دەپچۇ! — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئەمما، يەلنى ئازراق يېگىن

سەلەي چاققان مەھەللىنىڭ دوقمۇشىدا بىر ئاغىنىسى بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ.

— ھە، نەگە ماڭدىڭ؟

— يەل - يېمىش يەپ كېلەي دەپ باغقا — دەپتۇ ئاغىنىسى.

سەلەي چاققان كۈلۈپ تۇرۇپ:

— يېمىش يېگىنىڭگە پىكرىم يوق. ئەمما، يەلنى ئازراق يېگىن، — قالما چاتاققا! — دەپتۇ.

كەندىر يېغى

بىر كۈنى سەلەي چاققان كەندىر يېغىدا ئەتكەن پولۇ يەپ، بېشى قېيىپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ ۋە كۆزىگە خوتۇنىنىڭ بېشى ئىككى، پۇتى تۆت بولۇپ كۆرۈنۈپتۇ.

— ھەي خوتۇن، — دەپتۇ سەلەي چاققان كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، — بېشىڭ ئىككى، پۇتۇڭ تۆت بولۇپ كېتىپتىغۇ؟

سەلەي چاققاننىڭ ئايالى ئەھۋالنى تۇيۇپ قېلىپ دەپتۇ:

— ھە، شۇنداق بولدى. ئىككى بېشىمغا ئىككى غىجىم رومال، تۆت پۇتۇمغا تۆت ئاياغ ئېلىپ بېرىڭ!

سەلەي چاققان ئۇنىڭغا:

— ئىككى بېشىڭنىڭغۇ كارى چاغلىق، تۆت پۇتۇڭنى قانداق قىلارمەن؟ — دەپتۇ.

سامسا

بىر كۈنى سەلەي چاققاننىڭ ئايالى مانتا ئەتكەنىكەن، ئېرى چۈشتە ئۆيگە كەلمىگەنلىكتىن، مانتىدىن ئېلىپ قويۇپ، تونۇرغا نان يېقىشقا تۇتۇش قىپتۇ. سەلەي چاققان كەچقۇرۇن قايتىپ كەلگەندە، ئايالى ئۇنىڭدىن:

— ئىسسىق نان يەمسىز ياكى مانتىمۇ؟ چۈشتە ئېلىپ قويغان مانتا سوۋۇپ قالدى، — دەپتۇ.

— ياق، ياق، نان يېمەيمەن، مەن سامساڭنى ياخشى كۆرىمەن، سامسا، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

بىرىنچى دەرىجىلىك چوڭ ئىش

سەلەي چاققان تۇرپانغا بارغاندا تامچىلىق قىپتۇ. ئۇ بىر باينىڭ ئۆيىدە ئىشلەيدىكەن. بىر كۈنى باي ئۇنىڭ دولىسىنى قېقىپ تۇرۇپ:

— سەلەي ئاخۇن، سىز قەشقەردىن كەلگەن ئۇستا تامچى

ئىكەنسىز. ئۈزۈم قۇرۇتىدىغان بۇ چۈنچە ئۆينى ياخشىراق پۈتتۈرۈپ بېرىڭ. لېكىن، ئېسىڭىزدە بولسۇنكى، بىرىنچى دەرىجىلىك ئىش، بىخەتەرلىككە دىققەت قىلىش ـ ھە! — دەپتۇ.

— باي ئاكا، — دەپتۇ سەلەي چاققان بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ، — ئانام ماڭا تۇرپانغا بارغاندا تېخىمۇ ياخشى ئىشلە، بىرىنچى دەرىجىلىك چوڭ ئىش ساڭا ئالىمخانىغا ئوخشاش خوتۇن ئېلىپ بېرىش، دېگەنىدى.

— ھە؟...

پىكىر ساندۇقى ئەكېلىپ بېرەي

سەلەي چاققان «ئاق ئەتىرگۈل» رېستورانىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە، بىر غوجايىن رېستورانغا كىرىپتۇ ۋە بىر ئىش يادىغا كەپتۇ ـ دە:

— ھەي مۇلازىم، تېلېفون دەپتىرىڭلارنى ماڭا ئەكېلىپ بېرىڭە، مەن ئۇنىڭدىن بىر ئادرېسنى تېپىۋالاي، — دەپتۇ.

ئىسراپخور غوجايىننىڭ ئاۋارىچىلىك تۇغدۇرىدىغانلىقىنى سەزگەن سەلەي چاققان:

— كەچۈرۈڭ، غوجايىن، بىزنىڭ بۇ يەردە تېلېفون دەپتىرى يوق، ئەمما مەن سىزگە پىكىر ساندۇقىنى ئەكېلىپ بېرەي، سىز ئۇنىڭدىن بۇ شەھەردىكى بارلىق ئاھالىلەرنىڭ ئادرېسىنى تاپالايسىز، — دەپتۇ.

غوجايىن ھاڭۋاقىنىچە تۇرۇپ قاپتۇ.

يوقلاپ كەلدى

سەلەي چاققان ناۋايخانىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە

غوجايىن بىلەن چاقچاقلىشىپ قالىدىكەن. بىر قېتىم ئۇ غوجايىندىن:

— سىز ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن، يەنە تىرىلىپ قوپىدىغانلىقىغا ئىشىنەمسىز؟ دەپ سوراپتۇ.

— شۇنداق، ئىشىنىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ غوجايىن.

— ئۇنداقتا ئىش ئايدىڭلاشتى، — دەپتۇ سەلەي چاققان قوش نىكاھلانغان غوجايىننى قورقۇتۇپ، — تۈنۈگۈن سىز جانان كوچىسىدىكى ھېلىقى خېنىمنىڭ دەپنە مۇراسىمىغا قاتنىشىش ئۈچۈن كېتىپ قالغانتىڭىز، سىز كەتكەندىن كېيىن ھېلىقى خېنىم بۇ يەرگە سىزنى يوقلاپ كەلدى.

— ھە؟...

غوجايىن ھوشىدىن كېتىپتۇ.

دادام ئادۋوكات

سەلەي چاققاننىڭ ئوغلى مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ مۇئەللىمى ئېيتىپتۇ:

— يېقىندىن بۇيان سەن دەرسلەرگە تىرىشمايدىغان بولۇپ قالدىڭ، مەن داداڭ بىلەن بىر كۆرۈشمىسەم بولمىدى.

سەلەي چاققاننىڭ ئوغلى بۇ گەپلەرگە ھەيران قېلىپ:

— مۇئەللىم، ئەڭ ياخشىسى كۆرۈشمەڭ! — دەپتۇ.

— نېمىشقا؟

— مېنىڭ دادام ئەڭ قىزىقچى ھەم ئەڭ چوڭ ئادۋوكات، ئۇ ئۆزى بىلەن كۆرۈشكەن ئادەمدىن سائەت بويىچە ھېسابلاپ ھەق ئالىدۇ. يانچۇقىڭىزدا پۇل قالماسمىكىن؟

— ئاللا بېشىم — دەپتۇ مۇئەللىم.

ئالمىشىش

سەلەي چاققان ئوپالدىن قەشقەر شەھىرىگە كەلگۈچە ئاپتوبۇس ناھايىتى قىستاڭچىلىق ئىكەن. ئۇ ئەدەپ بىلەن يېنىدا ئۆرە تۇرغان چىرايلىق چوكانغا قاراپ دەپتۇ:

— خېنىم، مېنى كەچۈرسىلە! ئەسلىي ئورنۇمنى ئۆزلىرىگە ئۆتۈنۈپ بەرسەم بولاتتى. بىراق، مەن يېقىندىلا «جىم ئولتۇرۇش كۇلۇبى» غا قاتناشقانىدىم.

— ھېچقىسى يوق، — دەپتۇ چوكان، — مېنىمۇ كەچۈرسىلە. ئەسلىي مەن ئۆزلىرىگە مۇنچە تىكىلىپ قارىمىسام بولاتتى. لېكىن، مەن «تىكىلىپ قاراش كۇلۇبى» نىڭ ئەزاسى ئىدىم.

— ئوھوي، — دەپتۇ سەلەي چاققان ھېلىقى چوكاننى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، — مەن ھازىردىن باشلاپ سىلەرنىڭ كۇلۇبىقا ئالمىشىپ، ئۆزلىرىگە تىكىلىپ قاراشنى قارار قىلدىم.

— ۋاي، بۇ نېمىدېگەن قىزىق ئادەم، — دەپتۇ چوكان.

دەرەختە ئوت - چۆپ يوق

ئوپالدىكى چاققانلار مەھەللىسىدە بىر تۈپ ئۈجمە دەرىخى بار ئىكەن. ياز كۈنلىرى يىراق - يېقىندىكىلەر ئىرغىتىپ ئۈجمە يەيدىكەن.

ئۆيىگە يېقىن تۇرغان ئۈجمىگە بىر ئادەمنىڭ چىقىۋالغانلىقىنى كۆرگەن مەھەللىدىكى باي ۋارقىراپتۇ:

— ھەي، سەلەي ئاخۇن، تەپتارتماي نېمىشقا مېنىڭ

ئۇجەمگە چىقىۋالسەن؟

— تەقسىر، خاپا بولمىسىلا، مەن ئوغرى ئەمەس، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ئوغرى بولمىساڭ، نېمىشقا چىقىۋالدىڭ؟ — يەنە سوراپتۇ باي.

— ھە، ئازراق ئوت - چۆپ تېرىۋالاي، دەپ ئويلىغانىم، — دەپتۇ ئۇ.

— ھۇ كالۋا، قىلغان گېپىنى! نەدىمۇ دەرەختە ئوت - چۆپ ئۆسكەن ئىش بار؟

— شۇنداق، باي غوجام، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — شۇڭا مەن ئۇجمىگە تويۇۋېلىپ دەرەخلىرىدىن يېنىپ چۇشتۇم.

ئىچىپ بولالمىغان تۇرسا

سەلەي چاققان بىر يىلى بېلىق بېقىپتۇ. ئۇ ئوغلىغا قاراپ:

— بالام، بېلىق قاچىسىدىكى سۇنى يەڭگۇشلىۋەتكىن، — دەپتۇ.

— نېمىشقا؟ — دەپتۇ ئوغلى، — بېلىق تېخى قاچىدىكى سۇنى ئىچىپ تۇگەتمىگەن تۇرسا؟

سەلەي چاققان ئوغلىنىڭ قىزىقچىلىق ئىقتىدارىغا قايىل بولۇپ باش لىڭشىتىپتۇ.

ئەڭ ئېھتىياجلىق سۆز

سەلەي چاققان بىر يىلى ئۇرۇمچىگە بېرىپتۇ. ئۇ قايتىش ئالدىدا ئايالىغا تېلېگراما بېرىۋېتىش ئۇچۇن، پوچتىخانىغا كىرىپتۇ. خىزمەتچى قىز ئۇنىڭغا تېلېگراما مەزمۇنىنى

تولدۇرىدىغان بىر پارچە قەغەز ۋە قەلەم بېرىپتۇ ۋە تېلېگراممىدىكى ھەربىر سۆزگە تۆلەيدىغان پۇل سانىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. سەلەي چاققان پۇل قاپچۇقىغا قارىسا، پۇلى يېتىشمەي كەملىگۈدەك. ئۇ خىزمەتچى قىزغا قاراپ دەپتۇ:

— سىڭلىم، تېلېگراممىدىكى «سۆيۈملۈكۈم» دېگەن بىر سۆزنى ئۆچۈرۈۋەتكەن بولسىڭىز، يېنىمدىكى پۇل تېلېگرامما ھەققىگە بىر ئاز كەملەيدىغاندەك تۇرىدۇ.

— بولمايدۇ، — دەپتۇ قىز ئۆزىنىڭ يېنىدىن پۇل چىقىرىپ تۇرۇپ: — سۆيۈملۈكۈم دېگەن سۆزنى ئېلىۋەتمەيلى، مەن كەم پۇلىڭىزنى تۆلەپ قوياي. بىلىشىڭىز كېرەككى، ئاياللارنىڭ ئۆز ئەرلىرىدىن كۈتىدىغان، ئەڭ ئېھتىياجلىق بولغان سۆزى «سۆيۈملۈكۈم» دېگەن بىر جۈملە سۆزدۇر، — دەپتۇ.

«چاققان» كىم؟

سەلەي چاققاننىڭ ئوغلى مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپلا سومكىسىنى تەكچىگە قويۇپلا دادىسىدىن سوراپتۇ:

— بۈگۈن ئەدەبىيات ئىمتىھانىدا «چاققان» كىم؟ دېگەن سوئال چىقىپتىكەن، ھەر قانچە قىلىپمۇ ئېسىمگە ئالالمىدىم. كىم بولغىيتتى؟

— ۋاي ئەخمەق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — كۈندە نەچچە قېتىم كۆرۈپ تۇرۇپمۇ ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟

— كۆرۈپ تۇرۇپ ئۇنتۇپ قالغىنىم زادى كىم بولغىيتتى؟ — دەپتۇ ئۇ تاپالماي.

— ماڭا قارا، «چاققان» دېگەن مەن بولىمەن. ئىسمىم سەلەي چاققان ئەمەسمۇ؟

— ھە؟

كۆرمىسۇن دەيمەن

يۇرت بېگى سەلەي چاققاننى ناھايىتى ئۆچ كۆرىدىكەن، بىر كۈنى ئۇ يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان سەلەي چاققاننى كۆرۈپ قاپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن:

— سەلەي ئاخۇن، نېمانچە تېز ماڭدىڭىز؟ نېمىشقا يولدا داۋاملىق بىر كۆزىڭىزنى يۇمۇۋالىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان يۇرت بېگىنىڭ غەرىزىنى چۈشىنىپ:

— شۇنداق بېگىم، بىر كۆزۈم بولسىمۇ سىزگە ئوخشاش كىشىلەرنى كۆرمىسۇن، دەيمەن شۇڭا يۇمۇۋالغانتىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

يۇتۇۋېتىش

سەلەي چاققان كىچىك ۋاقتىدا كۆل بويىدا ئويناپ يۈرگەنىكەن. بىر ئىككى قات ئايال ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپتۇ. ئۇنىڭدىن ھەيران قالغان سەلەي چاققان بۇ ھامىلىدار ئايالدىن:

— ئاچا، سىز قورسىقىڭىزدىكى بالىنى ياخشى كۆرەمسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئىككى قات ئايال بۇ بالىغا زوقلىنىپ:

— ۋاي شاكىچىك، ئەلۋەتتە ياخشى كۆرىمەن. ئۇ تۇغۇلسا سەندەك ئەقىللىك بالا بولىدۇ، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان بۇ گەپكە ھەيران بولۇپ سوراپتۇ:

— ئاچا، ياخشى كۆرىدىكەنسىزۇ، نېمىشقا ئۇنى يۇتۇۋەتتىڭىز؟

يېرىم سائەتتە توختىتىۋېتىدۇ

سەلەي چاققان بىر يىلى ئىلىخوغا بېرىپتۇ. ئۇنىڭ كەلگىنىنى ئاڭلىغان نۇرغۇن ياش يىگىتلەر ئۇنى باشلاپ يۇرۇپ ئىلى دەرياسى بويىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. ئۇلار دەريا مەنزىرىسىدىن ناھايىتى ھۇزۇرلىنىپتۇ. شۇ چاغدا شەھەرلىك بىر بالا شىددەتلىك سۇ ئېقىنىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، سىز تەرەپتە مانا مۇشۇنداق مۆجىزىلەر بارمۇ؟

— يوق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان، — ئەمما، بىزدە بىر ماھىر ئۇستا بار، ئۇ مۇشۇنداق دەريانى يېرىم سائەتتە توختىتىۋېتەلەيدۇ.

— ھە؟...

ئازراق ئۇخلىساڭ

سەلەي چاققان شەھەردە مەدرىستە ئوقۇپ يۈرگەن كۈنلىرىدە، تالىپلا ئۆزئارا مۇڭدىشىدىكەن. بىر كۈنى بىر تالىپ سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپلا سوراپتۇ:

— ھەي ئاداش، مەن دائىم قەشقەرگە دوتەي بولۇپ چۈش كۆرىمەن. دوتەي دېگىنىنە؟ قانداق قىلسام چۈشۈم رېئاللىققا ئايلىنار؟

بۇ تالىپنىڭ ئەمەلپەرەس مىجەزىنى بىلگەن سەلەي چاققان سەل ئويلىنىۋېلىپ:

— سەۋر قىل ئاداش، ئازراق ئۇخلىساڭ مۇرادىڭغا يېتىسەن؟ چۈشۈڭ رېئاللىققا ئايلىنىدۇ، — دەپتۇ مەنىلىك كۈلۈپ.

چاشقان دورىسى

سەلەي چاققان يەكەنگە بارغاندا، شەھەر ئىچىدە بىر دورا - دەرمەك ساتىدىغان دۇكان ئېچىپتۇ. بىر كۈنى بىر خېرىدار ئۇنىڭدىن:

— سەلەي ئاخۇنكا، سىلەر ماڭا سېتىپ بەرگەن ھېلىقى چاشقان دورىسى قانداق دورا ئىدى. چاشقانلار دورىنى يەپ ئۆلۈش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە سەمرىپ كېتىۋاتىدىغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مۇنداق ئىش ئۇكام، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سىز ئەنسىرىمەڭ، چاشقان دورىسىنى داۋاملىق سېتىۋېلىپ چاشقانلارغا بەرسىڭىز، چاشقانلار تۇلۇمدەك سەمرىپ كېتىدۇ، سېمىزلىكىدىن تۆشۈككە كىرەلمەيدۇ - دە، مۇشۈككە يەم بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

ھاراقتىن سۇ ئېغىر

سەلەي چاققان شەھەردە ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە ئاغىنىلىرى بىلەن بىللە بىر ئۆيگە مەشرەپكە بېرىپتۇ. ئۆي ئىگىسىنىڭ مىجەزى سەل غەلىتە ئىكەن.

— ئوخشاش ھەجىمدىكى سۇ بىلەن ھاراقنىڭ قايسىسى ئېغىر؟ — دەپ سوئال تاشلاپتۇ ئۆي ئىگىسى مېھمانلارنى قايمۇقتۇرۇپ.

— سۇ ئېغىر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

— نېمىشقا ئۇنداق دەيسىز؟ — دەپ يەنە سوراپتۇ ئۆي ئىگىسى.

— ھاراق يەڭگىل بولغاچقا، يۇقىرىغا ماڭىدۇ، شۇڭا ھاراق

ئىچكەن ئادەمنىڭ پۇتى كالۋالىشىپ، بېشى قېيىپ كېتىدۇ. سۇ ئېغىر بولغاچقا، تۆۋەنگە ماڭىدۇ. شۇڭا، سۇ ئىچكەن ئادەمنىڭ كىچىك تەرىتى كۆپىيىپ كېتىدۇ.

ئۈنۈملۈك ئۇسۇل

سەلەي چاققان دوختۇرلۇق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە، ئۇنىڭ سېمىز، ئەمەلدار ئاغىنىسى كېسەل كۆرسەتكىلى كەپتۇ.

— ئاداش، بەك سەمرىپ كېتىۋاتىمەن، ماڭا ئورۇقلاشنىڭ ئەڭ ئۈنۈملۈك ئۇسۇلىنى دەپ بەرگەن بولسىڭىز، — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان تۇلۇمدەك سەمرىگەن بۇ ئەمەلدار ئاغىنىسىگە قاراۋېتىپ:

— بىلەمسىز؟ ئورۇقلاشنىڭ بىرلا ئۇسۇلى بار، — دەپتۇ.

— قانداق ئۇسۇل ئۇ؟ — سوراپتۇ ئەمەلدار.

— ئۇ بولسىمۇ «باش چايقاش».

— نېمە؟ قانداق ۋاقىتتا «باش چايقايمەن؟» — يەنە سوراپتۇ ئەمەلدار.

— قانداق ۋاقىتتا بولاتتى؟ پۇقرالار سىزنى ئىشىمنى ھەل قىلىپ بېرىدۇ، دەپ رېستورانغا تاماققا تەكلىپ قىلغاندا.

شارائىت كەلتۈرۈپ چىقارغان

ئوپالدىن بىر نەچچە يۇرتدىشى شەھەرگە كېلىپ، سەلەي چاققاننىڭ ئۆيىدە قونۇپ قاپتۇ. ھويلىدا باغلاقلىق تۇرغان ئاتنى كۆرگەن بىر يۇرتدىشى:

— سەلەي ئاخۇن، نېمە ئۈچۈن ئېتىڭىزنىڭ قۇيرۇقى ئىككى ياققا شىپاڭلىماي، يۇقىرى - تۆۋەن شىپاڭلايدۇ؟ — دەپ

سوراپتۇ.

— جېنىم بۇرادەرلىرىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سەھرا دېگەن كەڭ، شەھەردە ئۆيۈم بەك تار، بۇنى شارائىت كەلتۈرۈپ چىقارغان.

تەلەپ

سەلەي چاققان بۇلاقسۇدا يۈرگەن كۈنلىرىدە بىر چىرايلىق چوكان بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ ۋە كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىپتۇ:

— خېنىم، سىز گۈلدەك چىرايلىق ئىكەنسىز؟

— سەلەي ئاكا، رەھمەت سىزگە.

— خېنىم، سىز ئاپتاپتەك ئىللىق ئىكەنسىز.

— رەھمەت سىزگە.

— خېنىم، سىز زەمزەمدەك پاك، سۈزۈك ئىكەنسىز.

— رەھمەت سىزگە.

— خېنىم، سىز ماڭا تېگەرسىزمۇ؟

— سىز خۇددى مېنىڭ ئېرىمدەكلا قىزىق گەپ قىلىدىغان ئادەم ئىكەنسىز.

— ھە؟...

كېسەل يۇقىدۇ

سەلەي چاققان دىنىي مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، خەلپىتىم دائىم ساۋاقداشلاردىن سوئال سوراپ، زېھنىنى سىناپ باقىدىكەن.

— ئادەملەر ھايۋاناتنى سۆيسە ھەرگىز بولمايدۇ، — دەپتۇ خەلپىتىم ئاگاھلاندۇرۇپ، — بۇنىڭ نېمە ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى قايسىڭلار بىلىسىلەر؟

— مەن بىلىمەن، چۈنكى كېسەل يۇقىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

— ناھايىتى توغرا ئېيتتىڭىز، ئۇنىڭدىن كېسەل يۇقىشى راست، — دەپتۇ خەلپىتىم، — ئاخىر قانداق بولىدۇ؟

— قانداق بولاتتى؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ھاممام ئامراقلىقىدىن دائىم شاتۇتنى سۆيۈپ قوياتتى. كېيىن، ئۇ شاتۇتى ئۆلۈپ قالدى.

چۈمۈلىلەرنى ئالداش ئۈچۈن...

سەلەي چاققان تۇرپانغا بارغاندا، مەسچىت يېنىدىن بىر دۇكان ئېچىپتۇ. دۇكاننىڭ تىجارىتى ناھايىتى ياخشى ئېقىپتۇ. بىر خېرىدار بىر كۈنى بۇ دۇكانغا شېكەر سېتىۋالغىلى كىرىپتۇ. سەلەي چاققان ئۈستىگە «قارىمۇچ» دېگەن خەت يېزىلغان تارتمىنى ئېچىپتۇ.

— مېنىڭ ئالىدىغىنىم شېكەر، — دەپتۇ خېرىدار.

— بۇمۇ شېكەر، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ئۈستىگە قارىمۇچ دەپ يېزىپ قويۇپسىلەرغۇ، ئەمىسە؟ — دەپتۇ خېرىدار.

— چۈمۈلىلەرنى ئالداش ئۈچۈن شۇنداق يېزىپ قويغان، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

مەن سېنى قاچان تاپقان؟

بىر يىلى سەلەي چاققان قەشقەردىن ئۈرۈمچىگە سەپەر قىپتۇ. ئۇ چۈشكەن ماشىنىدا بىر يىگىت ئىككى كىشىلىك ئورۇننى ئىگىلەپ ئولتۇرۇۋاپتۇ. سەلەي چاققان ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— يىگىت، نېرىراق ئولتۇرسىڭىز، — دەپتۇ. يىگىت قوپاللىق بىلەن:

— بۇ يەردە ئادەم بار، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان ئامالسىزلىقتىن ئۇنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ تۇرۇپتۇ.

بىردەمدىن كېيىن چىرايلىق بىر قىز ماشىنىغا چىقىپتۇ. يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا قاراپ ھىجىيىپ:

— بۇ يەردە ئولتۇرۇڭ، ئادەم يوق، — دەپتۇ يېنىنى كۆرسىتىپ.

بۇنى كۆرگەن سەلەي چاققان خاپا بولغان ھالدا:

— يىگىت، بۇ يەردە ئادەم بار دېمىگەنمىدىڭىز؟ — دەپتۇ.

يىگىت قىزنى كۆرسىتىپ:

— مەن دېگەن ئادەم مۇشۇ بولىدۇ، ئۇ مېنىڭ سىڭلىم، — دەپتۇ.

سەلەي چاققاننىڭ تېخىمۇ ئاچچىقى كەپتۇ ـ دە، دەپتۇ:

— تولا بىلجىرلىما، ئۇ دېگەن مېنىڭ قىزىم بولىدۇ. مەن سېنى قاچان تاپقان؟

دادا بىلەن بالا

بىر كۈنى دەرس ئارىلىقىدا، خەلپەت سەلەي چاققاندىن قەشقەردىكى پۇقرالاردىن باج يىغىش پەرمانىغا كىمنىڭ ئىمزا قويغانلىقىنى سوراپتۇ:

— بىلمەيمەن ھەم بىلىشنىمۇ خالىمايمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان نارازى بولغان ھالدا.

خەلپەت سەلەي چاققاننىڭ دادىسىنى مەكتەپكە چاقىرتىپ كېلىپ دادلاپ، سەلەي چاققاننىڭ بۇ قىلىقىدىن خاپا بولۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن دادىسى غەزەپلىنىپ، مەنىلىك ھالدا ئوغلىغا كايىپتۇ:

— راست گېپىڭنى قىل، ئەگەر سەن ئىمزا قويغان بولساڭ، مەن قىلدىم، باج ئېغىر بولۇپ كېتىپتۇ. پۇقرالارنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، دە!

ئوغرىلاپ كېتىدۇ

سەلەي چاققان مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن كۈنلىرىدە، تەبىئەت دەرسى بېرىدىغان موللام سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— تۆمۈرنى سىرتقا قويۇپ قويساق، ھاۋا بىلەن ئۇچرىشىپ داتلىشىپ كېتىدۇ. ئۇنداقتا ئالتۇننى تالادا قويۇپ قويساق قانداق بولىدۇ؟

— قانداق بولاتتى، ئوغرى ئوغرىلاپ كېتىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان ئورنىدىن تۇرۇپ.

سەۋەب

قەشقەرنىڭ ئامبىلى بىر كۈنى سەلەي چاققاننىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ئۇنى قوبۇل قىلىپ، گەپ - سۆزىنى ئاڭلاپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سىزنىڭ بورىختاي①نىڭ ئەھۋالىغا قارىتا ئالاقىدار تەپسىلاتلاردىن خەۋىرىڭىز بارمۇ؟

— شۇنداق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مەن ئىلگىرى ئۇ يەردە تۇرغان ۋاقتىمدا يۇرتىنىڭ ئىگىز - پەس ئىشلىرىنى ناھايىتى كۆپ بىلىپ كەتكىنىم ئۈچۈن، قارا تۇگمىلىك بۆك كىيگەن بىر «ئۇزۇن چاچ» مېنى ھەيدەتكۈزۈۋەتكەن، — دەپتۇ.

— ئەسلى مۇنداق ئىكەن - دە، — دەپتۇ ئامبال قىزىرىپ كېتىپ.

راست چىشقا ئوخشاش ئاغرىيدۇ

ۋات - ۋات قوشنىسىنىڭ چىش ئاغرىقى توختىمىغاچقا، سەلەي چاققان ئۇنىڭغا چىشىنى ئالدۇرۇۋېتىش ھەققىدە تەكلىپ بېرىپتۇ. چىش ئالماشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، قوشنىسى قايتا - قايتا ئەينەككە قاراپ، خاتىرجەم بولالمىغان ھالدا سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، مېنىڭ يالغان چىشىم ياخشى سېلىندىمۇ؟

سەلەي چاققان خۇشال جاۋاب بېرىپتۇ:

---

① بورىختاي — ھازىرقى بۇلاقسۇ يېزىسى.

— ناھايىتى ئوبدان سېلىندى، سىز يەنە ئىلگىرىكىدەكلا گەپ-سۆز قىلىپ، ئاش-ناننى غەم قىلماي چايناۋەرسىڭىز بولىدۇ.

— ياق، ياق، — دەپتۇ قوشنىسى، — مېنىڭ كۆڭۈل بۆلۈۋاتقىنىم، چىشىم قاراشقا چىشقا ئوخشامدۇ-ئوخشىمامدۇ؟

— قاراشقا ئوخشاش بولۇپلا قالماستىن، ئاغرىغاندىمۇ راست چىشقا ئوخشاش ئاغرىيدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان مەنىلىك قىلىپ.

ئىككى نەرسىنى چىڭ تۇتۇڭ

ھەر يىلى ئورمىدىن كېيىن قوغاندا ھەزرەت سەيلىسى قىزىپ كېتىدىكەن. جاي-جايلاردىن كەلگەن كىشىلەر سەگىدەپ شەربەت كۆل بويىدا يېتىپ كېتىدىكەن. تۇيۇقسىز بىرەيلەن:

— ۋاي خۇدايىم، قانداق قىلارمەن، پۇل قاپچۇقۇم يوقاپ كەتتى! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— بۇرادەر، — دەپتۇ سەلەي چاققان بۇ گەپنى ئاڭلاپ، — ھەزرەت سەيلىسىدە ئىككى نەرسىنى چىڭ تۇتۇڭ، يەنى پۇل قاپچۇقىڭىز بىلەن ئايالىڭىزنى، سىز ماڭا قارىغاندا تەلەيلىك ئىكەنسىز، ئايالىم ھازىر يېنىمدا تۇراتتى...ئۇمۇ...

ئىسمىنى سورىۋالسىڭىز بولغۇدەك

دەسۇ① مەھەللىسىدىكى بىر توپ ئايال ئاپتاپ سۇنۇپ ئولتۇرغانىكەن، دەل شۇ ۋاقىتتا، سەلەي چاققان يولدىن

---

① دەسۇ — بۇلاقسۇدىكى جاي ئىسمى.

ئۆتۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئاياللاردىن بىرى سەلەي چاققانغا چاقچاق قىلىپ:

— سەلەي ئاخۇنكا دەپ بېقىڭا، ئېرىم ئۆيگە كىرگەندە ھەر دائىم كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىدا قىزىل نەرسىنىڭ ئىزى بارلىقىنى كۆرۈپ قالىمەن. بۇ نېمە؟ — دەپ سورىسا، شوخلىنىڭ يۇقى، — دەپ جاۋاب بېرىدۇ. مەن زادى قانداق قىلسام بولار؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان بۇ خوتۇننىڭ كۈندەشلىكىنىڭ ئېغىر ئىكەنلىكىنى بىلىدىكەن. شۇڭا، ئۇ:

— يەڭگە، سىز ئۇ شوخلىنىڭ ئىسمىنى سورىۋالسىڭىز بولغۇدەك، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئۇنداقتا، مەن قېرىپ ئۆلسەم قانداق؟

پاششاپ بەگ بىر كۈنى، سەلەي چاققاننى «گۇناھ» ئۆتكۈزدى دەپ قازى مەھكىمىسىگە ئېلىپ كەپتۇ. قازى ئاق - قارىنى سۈرۈشتۈرمەستىنلا سەلەي چاققاننى چالما - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈۋېتىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. سەلەي چاققان بۇ ناھەقچىلىككە چىداپ تۇرالماي، قازىنى دارىتمىلاپتۇ. ئاندىن قازىدىن كەڭچىلىك قىلىشنى ئۆتۈنۈپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، سەن ئېغىر «گۇناھ» سادىر قىلدىڭ، قانداقمۇ كەڭچىلىك قىلاي؟ بىراق، سەن قانداق ئۆلۈش ئۇسۇلىنى تاللىۋالساڭ بولىدۇ، — دەپتۇ قازى.

— ئۇنداقتا، مەن قېرىپ ئۆلسەم قانداق؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— قازى گەپ سۆزدە يېڭىلىپ قالغانلىقتىن، سەلەي چاققاننى قويۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولۇپتۇ.

مەن دېگەن نېگىر

سەلەي چاققان بىلەن خوتۇنى ناھايىتى ئىناق ئىكەن، بىر كۈنى خوتۇنى ئۇنىڭغا:

— ھەي دادىسى، مېنىڭ بىر گېپىم بار، ئۆزلىرىگە راست گەپنى دېسەم بولارمۇ؟ — دەپتۇ.

— قېنى دەڭلا .

— مېنىڭ سىزدىن ئايرىلغۇم كەلمەيدۇ، سىزگە قاراپ ـ قاراپ تويمايمەن، لېكىن مەن رەڭ قارىغۇسى.

— كېرەك يوق خوتۇن، ئۇنداق بولسا مەنمۇ راست گەپنى قىلاي. مەنمۇ راۋاب چېلىپ يۈرىدىغان بىر نېگىر.

تا مەن كەلگۈچە چىقىپ كەتمە

سەلەي چاققان مەھەللىدىكى ئوتلاقتا قوي بېقىۋاتقانىكەن، تۇيۇقسىز ئوغلى كېلىپ دادىسىغا:

— دادا، دادا، ئات مىنگەن بىرى بىزنىڭ ئۆيگە كەلدى، سەن تېز بارغىن، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان تېڭىرقىغان ھالدا ئوغلىغا:

— بالام، ھازىر سەن ئەڭ تېز يۈگۈرۈپ ئۆيگە بار ـ دە، ئۇ ئادەمنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى سورا، ئەگەر ھېلىقى كىشى ھاراقكەش بولۇپ قالسا، ئاشخانا ئۆيدىكى ئاچچىقسۇ شىشىسىنى تىقىپ قوي، ئەگەر ئۇ ساقچى بولۇپ قالسا، گۆرۈچ تۆككەن ئۆينى قۇلۇپلاپ قوي، ئەگەر ئۇ مال ساتقۇچى بولسا، سەن دەرھال ئاناڭنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇۋال، تا مەن كەتكۈچە چىقىپ كەتمە، — دەپتۇ.

ئەپچىل سودا

سەلەي چاققان ھۆسن تۇزەش ئورنىدا ئىشلەپ يۇرگەن كۇنلەرنىڭ بىرىدە، بېشىدا چېچى قالمىغان بىر ھۆددىگەر كىرىپ كەپتۇ ـ دە:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، سەلەي ئاكا، ماڭا بىر ئىش قىلىپ بېرىشكە ئۇنارسىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— جېنىم بىلەن، مەن سىز ئۇچۇن نېمە ئىش قىلىپ بەرسەم بولىدۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— جېنىم سەلەي ئاكا، مەن چاچ كۆچۇرۇش ئوپېراتسىيەسى قىلدۇرغىلى كەلگەنىدىم، — دەپتۇ ھېلىقى ھۆددىگەر، — بىراق، مەن ئاغرىشتىن تولىمۇ قورقىمەن. ئەگەر سىز مېنىڭ چېچىمنى كۆرۇنۇشتە بولسىمۇ ئۆزىڭىزنىڭكىگە ئوخشاش قىلالىسىڭىز ھەم ماڭا ئازاب، ئاغرىق ھېس قىلدۇرمىسىڭىز، مەن سىزگە بىر ئېشەك بېرىمەن.

— ياق، ئېشەك بولمايدۇ، مەن ئاتقا لايىق ئادەم، بىر موتو① بېرىڭ.

— ئۇنداق بولسا دېگىنىڭىزنى بېرەي.

— چاتاق يوق! — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئەمدى نامىڭىزغا تۇشلۇق ئىش قىلدىڭىز، — دەپتۇ ـ دە، تېزلىك بىلەن ئۆزىنىڭ چېچىنى چۇشۇرۇۋېتىپ بىر موتوسىكلىتقا ئىگە بوپتۇ.

سانىنى ئېلىپ قوياي

سەلەي چاققان ھېيتگاھتا ئىشلەپ يۇرگەن كۇنلەردە

---

① موتو — موتوسىكلىت.

توساتتىن چىشى ئاغرىپ قېلىپ، چىش كېسەللىكلىرى ئامبۇلاتورىيەسىگە كەپتۇ. چىش دوختۇرىنىڭ قولى سەل ئەگرى ئىكەن.

— ھە، سەلەي ئاكا، كەپقاپسىزغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ چىش دوختۇرى سەل ھودۇقۇپ.

ھە، چىشىم ئاغرىپ كېلىشىم، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق دەرھال يانچۇقىدىن پۇل قاپچۇقىنى چىقىرىپ.

— پۇل تۆلەشكە ئالدىرىمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، — دەپتۇ دوختۇر سەلەي چاقچاقنىغا قاراپ قويۇپ.

— مەن پۇل تۆلەشكە ئالدىرىغىنىم يوق، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق، — سىز مېنى ناركوز قىلىشتىن ئىلگىرى پۇلۇمنىڭ سانىنى ئېلىپ قويايمىكىن دەيمەن.

تارتىنماڭلار

بىر يىلى سەلەي چاقچاقنىڭ ئوغلى ئالىي مەكتەپكە ئۆتۈپتۇ. يېزا - كەنتلەرنىڭ ئالاقىدار رەھبەرلىرى تەبرىكلەپ سەلەي چاقچاقنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. سەلەي چاقچاق قوغۇن - تاۋۇز، قەنت - گېزەكلەرنى داستىخانغا لىق تىزىپ، ئۇلارنى قارشى ئاپتۇ. لېكىن، بۇ رەھبەرلەرنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشى تەبىئىي بولماستىن، ناھايىتى تەكەللۇپ قىپتۇ.

— ئېلىڭلار، بېقىڭلار، دەپتۇ سەلەي چاققان، ئۇلارغا چاي سۇنۇپ. ئۇلار يەنە ئالماي، باقماي تارتىنىپ ئولتۇرۇپتۇ.

بۇنى كۆرۈپ ئىچى پۇشقان سەلەي چاققان:

— يۇرت چوڭلىرى تارتىنماڭلار، ئادەتتە ھۆكۈمەتنىڭكىنى يېگەندەك يەۋېرىڭلار، دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئارقا - ئارقىدىن داستىخانغا قول سوزۇپتۇ.

پاك - پاكىز يەپ تۈگەتكەن

پاششاپ بەگ سەلەي چاققان ئاچقان ئاشخانىغا قىزىقىپ قاپتۇ. ئۇ بىر قېتىم تاماق يېگىلى كىرىپ:

— سەلەي ئاخۇن، ماڭا بىر چىنە شورپا ئەكېلىپ بېرىڭ، لېكىن ئۇنىڭغا يەنە چىۋىن چۈشۈپ قالمىسۇن، تونۇگۈن مۇشۇ يەردە تاماق يېگەندە، شورپىدىن بىر تال چىۋىن چىقىپ قالدى، — دەپتۇ سەلەي چاققانغا.

— بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بۈگۈن چىۋىن چىقىپ قالماسلىققا كاپالەت بېرىمەن، چۈنكى بۈگۈن بىز سىزگە يامانياز دەرياسى بويىدىن تۇتۇپ كەلگەن ياۋا توخۇ قورۇمىسىنى ئەپچىقىپ بېرىمىز.

— بۇنىڭ چىۋىن بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بار؟ — دەپتۇ پاششاپ بەگ.

— ئەلۋەتتە تازا مۇناسىۋىتى بار دەڭا، بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بىز ياۋا توخۇنى ئۆلتۈرۈشتىن بۇرۇن ئاشخانىمىزغا قويۇپ بەرگەنىدۇق. ئۇ بۇ يەردىكى چىۋىنلەرنىڭ بىرەرىنىمۇ قويماي، پاك - پاكىز يەپ تۈگەتكەن.

بىز كېيىن قالماپتۇق

بىر يىلى ئوپالدا توپ مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلگەنىكەن، سەلەي چاققان خوتۇنىنى ئېلىپ كەلگۈچە، يېرىم مەيدان توپ ئوينىلىپ بوپتۇ. ئەھۋالنى بىلەلمىگەن سەلەي چاققان:

— نەچچىدە نەچچە بولدى، — دەپ سوراپتۇ يېنىدىكى بىرىدىن.

— يېنىدا ئولتۇرغان بىرەيلەن جاۋاب بېرىپتۇ:

— نۆلدە نۆل.

— ناھايىتى ياخشى ئەمدى باشلىنىپتۇ، ھەر نېمە بولسا بىز كېيىن قالماپتۇق، — دەپتۇ ئۇ ئايالىغا قاراپ.

ئىككىمىزنىڭ ئوخشاش بوپتۇ

سەلەي چاققان بىلەن خوتۇنى ئۈرۈمچىگە ساياھەتكە چىقىپتۇ. خوتۇنى ئايروپىلانغا چىقىپ بولغاندىن كېيىن، تۇساتتىن بىر نەرسە ئېسىگە چۈشكەندەك بولۇپ ئېرىگە:

— سەلەي ئاخۇن، يامان بولدى، مەن گاز ئۇچىقىنى ئۆچۈرۈۋېتىشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، بىنادىكى ئۆيلەرنىڭ ھەممىسى كۆيۈپ كېتىدىغان بولدى - دە، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان سەلەي چاققان خوتۇنىغا تەسەللى بېرىپ:

— ھېچقىسى يوق، مەنمۇ سۇ جۈمەكنى ئېتىشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. ئىككىمىزنىڭ ئوخشاش بوپتۇ.

دىت

سەلەي چاققان بىلەن ئادۋوكات بىر دەۋا ئۈستىدە

سۆزلىشىپتۇ. ئادۋوكات سەلەي چاققانغا بۇ دەۋادا چوقۇم ئۇتۇپ چىقىدىغانلىقى توغرىسىدا ۋەدە بېرىپتۇ. سەلەي چاققان:

— ئەگەر مەن سوتچىغا ئىككى قوي سوۋغا قىلسام، ئۇنىڭ ماڭا ياردىمى بولارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۇنداق قىلسىڭىز بولمايدۇ، — دەپتۇ ئادۋوكات، — ئۇنداق قىلىش سىز ئۈچۈن پايدىسىز، سوتچى سىزنى پارا بېرىپتۇ، دەپ بىلىپ قالىدۇ.

سوت سەلەي چاققانغا «گۇناھسىز» دەپ ھۆكۈم چىقارغاندىن كېيىن، ئادۋوكات سەلەي چاققاننى تەبرىكلەپ:

— مەن سىزگە خېلى بۇرۇنلا سىزنى گۇناھسىز قىلىپ چىقىمەن دېگەنىدىمغۇ؟ — دەپتۇ.

— چۈشەندىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مەن قارشى تەرەپنىڭ نامىدا سوتچىغا ئىككى قوي سوۋغا قىلغانىدىم.

قۇرت كېچىدە ئۇخلامدۇ؟

سەلەي چاققان كىچىك ۋاقتىدا ناھايىتى زېرەك ئىكەن، ئاخشىمى ئۇخلايدىغان چاغدا «كەمپۈت يەيمەن» دەپ تۇرۇۋالىدىكەن. ئانىسى دەپتۇ:

— بالام، بولمايدۇ، ئۇخلايدىغان چاغدا كەمپۈت يېسەڭ چىشىڭنى قۇرت يەيدۇ.

— مېنى گوللىماڭ ئانا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بىز ئۇخلىغان يەردە، قۇرت ئۇخلىمامدۇ؟

«ئەمما»

سەلەي چاققان مەدرىستە ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە، خەلپىتىم «ئەمما» دېگەن سۆزدىن دەرس ئۆتۈپتۇ. ئۇ تالىپلارغا:

— «ئەمما» دېگەن سۆز كۆپ مەنىلىك، كۆپ جايدا دائىم ئىشلىتىلىدىغان سۆز، — دەپ چۈشەندۈرۈپتۇ.

ئەتىسى بىر تالىپ «ئەمما» دېگەن سۆزنى قالايمىقان ئىشلىتىپ، بىر پارچە ماقالە يېزىپ كەپتۇ. خەلپىتىم ماقالىنى كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن، ناھايىتى خاپا بولغان ھالدا، ماقالە ئۈستىگە:

— ئەمما، كېلىدىغان جايغا ئەمما يېزىلماپتۇ. ئەمما كەلمەيدىغان جايغا ئەمما يېزىلىپتۇ. بۇنىڭدىن كېيىن ئەمما كېلىدىغان جايغا ئەمما يېزىلىشى، ئەمما كەلمەيدىغان جايغا ئەمما يېزىلماسلىقى كېرەك، — دەپ سۆز يېزىپ قويۇپتۇ. تالىپلار خەلپىتىمنىڭ سۆزىنى كۆرگەندىن كېيىن، بىرى:

— بۇغۇ راست، خەلپىتىم نېمانداق قىلغاندۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— قانداق قىلسا بولاتتى؟ — دەپتۇ سەلەي چاقان جاۋاب بېرىپ:

خەلپىتىم ئارقا - ئارقىدىن بىر مۇنچە ئەممانى ئىشلىتىۋېلىپ، بىز ئىشلىتىشكە ئەمما قويماپتۇ.

موريدىن ئىس يېنىپ قېلىش

بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن سەلەي چاقان ئوپالدىكى ئۈجمىلىك مەھەللىسىدە كېتىۋېتىپ، بىر دېھقاننىڭ ئىشىك ئالدىدا يالغۇز چاي ئىچىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ:

— بۇ يەردە يالغۇز ئولتۇرۇپسىزغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھە، سەلەي چاقان ئاكا، — دەپتۇ دېھقان بىر ھازادىن كېيىن زۇۋانغا كېلىپ، — موريدىن ئىس يېنىپ قالغانتى.

— چاتاق بوپتۇغۇ، — دەپتۇ سەلەي چاقان، —

ئوڭشىماقمۇ تەس ئەمەس، مەن بىر كۆرۈپ باقاي.

سەلەي چاققان دېھقاننىڭ جاۋابىنى كۈتمەيلا ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ، ئىشىكنى ئاچقانىكەن، دۈمبىسىگە سوپۇرگە تېگىپتۇ. ئارقىدىنلا بىر ئايالنىڭ: «يوقال، ھۇ قېرى لۈكچەك، بولمىسا بۇ يەردىن ئۆلۈكۈڭ چىقىدۇ!» دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. سەلەي چاققان دەرھال كەينىگە يېنىپتۇ ـ دە، دېھقانغا قاراپ:

— كېرەك يوق، بىزنىڭ ئۆيدىمۇ بەزىدە موردىن ئىس يېنىپ قالىدۇ، — دەپتۇ.

بەش گىردە نان

قەشقەرنىڭ گىردە نانلىرى گۈل چىقىرىلىپ ناھايىتى چىرايلىق يېقىلىدىغان چاغلار ئىكەن.

شەھەردە تۇرغان مەزگىلدە سەلەي چاققان ھەر كۈنى ئورنىدىن سەھەر تۇرۇپ، ھېيتگاھقا بېرىپ بەش گىردە نان سېتىۋالىدىكەن. بىر قېتىم مەھەللىسىدىكى بىر پىخسىق باي ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، ھەر كۈنى سىز بەشلا گىردە نان سېتىۋالىدىكەنسىز. ياكى كۆپ ئەمەس، ياكى ئاز ئەمەس. نېمە ئۈچۈن بەشلا نان سېتىۋالىسىز؟

— شۇنداق تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ، — بەش ناننىڭ بىرىنى ئۆزۈم يەيمەن، ئىككىسىنى قەرزگە بېرىمەن، ئىككىسى بىلەن قەرز تۆلەيمەن.

— تۇزۇكرەك چۈشەندۈرۈڭە، تازا بىلەلمىدىم.

— بۇنىڭ بىلەلمىگۇدەك نەرى بار؟ بىرىنى ئۆزۈم يەيمەن، ئىككىسىنى بالىلىرىمغا بېرىمەن، قالغان ئىككىسىنى مېنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئاتا ـ ئانامغا ئەپچىقىپ بېرىمەن ـ دە!

— يائاللا، ئەقلىڭىزگە بارىكاللا! — دەپتۇ پىخسىق باي سەلەي چاققانغا قول قويۇپ.

چۈش

سەلەي چاققاننىڭ خوتۇنى ئۇخلاپ قوپۇپ ئېرىگە دەپتۇ:

— بايا بىر چۈش كۆردۈم، چۈشۈمدە قۇربان ھېيتتا سىز ماڭا بىر تىزىق مەرۋايىت سوۋغا قىپسىز. ئېيتىپ بېقىڭ، بۇ چۈشنىڭ تەبىرى نېمە؟

— بۇنى كەچتە بىلىپ قالىسىز، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

كەچتە يېتىشتىن بۇرۇن سەلەي چاققان بىر كىچىك بولاقنى خوتۇنىغا بېرىپتۇ. خوتۇنى خۇشاللىقتىن قىن - قىنىغا پاتماي، بولاقنى ئېچىپتۇ. ئىچىدىن «چۈش تەبىرى» دېگەن كىتاب چىقىپتۇ.

— قانداق؟ مەن ياخشى تەبىر بېرەمدىكەنمەن؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان خوتۇنىغا قاراپ.

— ئەقلىڭىزگە ئاپىرىن! — دەپتۇ خوتۇنى.

ئۈچىنچى شەخس

سەلەي چاققاننىڭ ئائىلىسى ناھايىتى ئۆم - ئىناق، كۆڭۈللۈك ئۆتىدىكەن. ھەممىسىنىڭ ئۆزىگە لايىق قىزىقچىلىقى بار ئىكەن. بىر كۈنى ئۇلار پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاندا، خوتۇنى گۈللۈكتىكى ئۈچ كىچىك كېپىنەكنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— بۇلار چوقۇم بىر جۈپلەر، — دەپتۇ.

— جوپ بولسا نېمە ئۈچۈن كېپىنەك ئۈچ بولۇپ قالىدۇ، يەنە كېلىپ گۈللۈكتە، — دەپتۇ ئوغلى.

— بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى چوقۇم ئۈچىنچى شەخس، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئۇلارنى كۈلدۈرۈپ، — بىرى ئارقىسىدىن ماراپ كەلگەن.

ئەمدى داداڭغا ئوخشىدىڭ

سەلەي چاققان ئوغلىغا خەت ئۆگىتىۋېتىپ، «ئاسمان» دېگەن خەتنى يازدۇرماقچى بوپتۇ. ئۇ ئوغلىنىڭ تەپەككۇرىنى ئاشۇرماقچى بولۇپ:

— ئوغلۇم، بېشىڭنىڭ ئۈستىدە نېمە بار؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئوغلى بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن جاۋاب بېرىپتۇ.

— چاچ.

— چېچىڭنىڭ ئۈستىدىچۇ؟

— ئۆگزە.

— ئۆگزىنىڭ ئۈستىدىچۇ؟

— شاخ - شۇمبا.

سەلەي چاققان ئاچچىقى بىلەن جوزىنى بىر مۇشتلاپتۇ - دە:

— ئەمدى ئۈستىڭدە نېمە بار؟ ئوبدان قاراپ باق! — دەپتۇ.

بالا ھودۇققىنىدىن تىترەپ كېتىپتۇ. ھەم:

— يەنە، يەنە، قۇشلار ئۇچۇۋاتىدۇ.

— قۇشنىڭ ئۈستىدە نېمىلەر بار؟

— بۇلۇت.
— بۇلۇتنىڭ ئۈستىدىچۇ؟
— ئاسمان، — دەپتۇ ئوغلى ئەركىن تىنىپ.
— ھەببەللى، ئەمدى داداڭغا ئوخشىدىڭ، يازە، «ئاسمان».

قانداقمۇ ئۆزگىرىمەن؟

سەلەي چاققان بىلەن خوتۇنى بىر كۈنى ئاپتاپتا ئولتۇرۇپ چاقچاقلىشىپ قاپتۇ. خوتۇنى ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئەسلىگەن ھالدا:

— دادىسى، بىز توي قىلغىنىمىزغا ئون يىل بولدى، كۆپ جاپا چەكتىڭىز. بىراق، ئازراقمۇ ئۆزگەرمىدىڭىز - ھە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— شۇنداق خوتۇن، شۇنداق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سىزگە كىيدۈرمەن، دەپ تويدا كىيگەن كىيىمىمنى ئون يىلدىن بۇيان كىيىۋاتسام، قانداقمۇ ئۆزگىرىمەن؟

توڭلاپ قالمىسۇن دېدىم

خان ھۇزۇرىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە، سەلەي چاققان ئوردا ئىچىدىكى گۈل - گىياھلارغا ناھايىتى ئوبدان قارايدىكەن. بىر قېتىم ئۇ گۈللەرگە سۇ قۇيۇۋاتسا ئوردا بېگى قەستەن سوراپتۇ:

— ھەي سەلەي ئاخۇن، گۈللەرگە ئىسسىق سۇ قۇيۇۋاتامسەن - قانداق؟ ھور چىقىۋاتىدۇ، بۇ قانداق ئىش؟

— كۆرمەملا بېگىم، ھازىر تالا بەك سوغۇق، — دەپتۇ سەلەي چاققان بەگكە قاراپ، — سىلىنىڭمۇ باشلىرىدىن ھور كۆتۈرۈلۈۋاتىدۇ، گۈلنى توڭلاپ قالمىسۇن دېدىم.

مۆجىزە

بىر نەچچە مەنمەنچى تاشقى كېسەل دوختۇرى مۆجىزە توغرىسىدا پاراڭ سېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ تېخنىكىسىنى ماختىشىپتۇ. بىرىنچىسى دەپتۇ:

— مەن بىر يىگىتنىڭ سۇنغان قولىنى داۋالاپ قويغانىدىم، ئۇ ھازىر داڭلىق تۆمۈرچى بولۇپ قالدى.

— مەن بىر ئايالنىڭ كۆزىنى داۋالاپ قويغانىدىم، — دەپتۇ ئىككىنچىسى، — ئۇ ھازىر داڭلىق دوپپىچى بولۇپ قالدى. بۇ مۆجىزە ئەمەسمىكەن؟

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان سەلەي چاققان مىيىغىدا كۈلۈپ قويۇپ سۆز قىستۇرۇپتۇ:

— سىلەرنىڭكىنى مۆجىزە دېگىلى بولماس. مەن قىزىق چاقچاقلىرىم بىلەن شاخ - شۇمبا توشۇيدىغان بىر دۆتنى كۈلۈمسىرەيدىغان قىلىپ قويغانىدىم. ئۇ قۇناق شېخىدا راۋاب ياساپ چېلىپ ئوپالدىكى داڭلىق راۋابچى بولۇپ قالدى.

مەن بىلەن تەڭ ياشتا

خان ھۇزۇرىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە خەزىنىچى بەگ سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— قارىغاندا خېلى كۈچۈك بار يىگىتتەك كۆرۈنىسەن، قانچە ياشقا كىردىڭ؟

— 25 ياشقا.

— ئۇنداق بولسا داداڭ قانچە ياشقا كىردى؟

— مەن بىلەن تەڭ ياشتا، — دەپتۇ سەلەي چاققان بەگنىڭ غەرىزىنى بىلىپ.

— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ — سوراپتۇ بەگ، — راست گەپ قىل!

— راست گەپ قىلدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — دادىسىنى قېرى دېگۈسى كەلمەي، — مەن تۇغۇلغاندىن كېيىن ئۇ ماڭا دادا بولۇشقا باشلىغان.

سەۋزە تېرىسىلا

سەلەي چاققاننىڭ قوشنىسى چاشقانغا كېپەك ئالدۇرمايدىغان بېخىل ئادەم ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ ئېتىزلىقتىن كېلىۋاتقان سەلەي چاققانغا قاراپ:

— سەلەي ئاخۇن، سىزنىڭ خېلى پەمىڭىز بار ئادەم، باغ يېرىمىزگە پىياز تېرىسام بولارمۇ ياكى سەۋزە تېرىسام بولارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بىزنىڭ ئۆيدىكى توخۇلارنىڭ ھەممىسى سەۋزىگە ئامراق، — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئەڭ ياخشىسى سەۋزە تېرىسىلا.

چۈشىدىمۇ كۈنلەش

سەلەي چاققان خۇش ئاۋاز ئادەم بولغانلىقتىن، خوتۇنى ئانچە - مۇنچە كۈنلەپ قالىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ سەلەي چاققانغا:

— سىز بۈگۈن مېنى شۇنداق خاپا قىلدىڭىزكى، نېمە قىلارىمنى بىلمەي قالدىم، — دەپتۇ.

ھەيران بولغان سەلەي چاققان دەپتۇ:

— ئەمدىلا تاڭ ئاتسا، مەن ساڭا نېمە قىلدىم؟

— كېچە چۈشۈمدە باشقا بىر مەزلۇم قاش - كۆزىنى ئوينىتىۋىدى، سىز خۇشاللىقىڭىزدىن ئۆزىڭىزنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدىڭىز، — دەپتۇ خوتۇنى.

— ھەي خوتۇن، ئۇ دېگەن بىر چۈشقۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— شۇمۇ گەپ بولدىمۇ؟ ئويلاپ باقماسىز، — دەپتۇ خوتۇنى، — سىز مېنىڭ چۈشۈمدە شۇنداق قىلىپ يۈرسىڭىز، ئۆزىڭىزنىڭ چۈشىدە نېمىلەرنى قىلمايسىز؟!

شۇنچىلىك ئالىدۇ - دە!

سەلەي چاققاننىڭ دادىسى ساتىراشلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىر باجگىر سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— سەلەيجان، داداڭ قانچە كۈندە بىر قېتىم ساقال ئالىدۇ؟

— دادام بىر كۈندە يەتتە قېتىم ساقال ئالىدۇ.

— تولا جۆيلۈمە، شۇنداقمۇ ئىش بولامدۇ؟ — دەپتۇ باجگىر ھەيران قېلىپ.

— ئەجەبلەنمەڭ، ئۇنداق ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ، — دەپتۇ

سەلەي چاققان، — باجگىرلار كۈندە نەچچە قېتىم كېلىۋاتقان يەردە، ساتىراشلىق قىلغاندىكىن، شۇنچىلىك ئالىدۇ - دە!

باجگىر ئۇيالغىنىدىن تىكىۋېتىپتۇ.

پەداز

سەلەي چاققان خوتۇنى بىلەن مەھەللىدىكى بىر تويغا بارماقچى بوپتۇ. خوتۇنى جابدۇنۇپ بولغاندىن كېيىن تۇۋلاپتۇ:

— ھوي، سەلەي ئاخۇن، تېخىچە ساقىلىڭىزنى ئالماپسىزغۇ؟

— ئالمايدىغان ئىش بولامدۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — تېزرەك بولمامسەن؟ سېنىڭ ياسىنىپ بولۇشۇڭنى كۈتۈۋېرىپ، ساقىلىم يەنە ئۆسۈپ كەتتى.

ئاياللار بولمىغان بولسا

سەلەي چاققان بىلەن خوتۇنى ئۆيدە پات - پات چاقچاق قىلىشىپ قالىدىكەن. بىر كۈنى خوتۇنى ئۇنىڭ ئىشتىنىنىڭ تۈگمىسىنى قاداۋېتىپ كوتۇلداپتۇ:

— ئەگەر دۇنيادا خوتۇن خەق بولمىغان بولسا، سىلەر ئەر خەقلەر قانداق ياشىغان بولاتتىڭلار؟

— ۋاي، بۇنىڭغىمۇ غەم قىلىش كېتەمدۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئەگەر خوتۇن خەق بولمىغان بولسا، بىز ئەرلەر ئىشتان كىيىمەن دەپ ئاۋارە بولۇشنىڭ نېمە ھاجىتى؟

مەن نېمىشقا يوق بولۇپ قالغاندىمەن؟

سەلەي چاققان بىلەن خوتۇنى بىر كۈنى ئۇپال بازىرىغا تىياتىر كۆرگىلى بېرىپتۇ. تىياتىرخانىدا «غېرىب - سەنەم»

تىياتىرى ئوينىلىۋاتقانىكەن، تىياتىرنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، سەلەي چاقچاقنىڭ خوتۇنى:

— مەن ئەخمەق ئايال ئىكەنمەن، ئەينى چاغدا كەينىمگە كىرىۋالغانلار شۇنداق كۆپ ئىدى. ھەممىسىنى رەت قىلىۋېتىپتىمەن، — دەپتۇ سەلەي چاقچاقنى سىنىماقچى بولۇپ.

— ئىسىت، ئىسىت! — دەپتۇ سەلەي چاقچاق جاۋابەن، — سەن رەت قىلغان ئاشۇ كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا مەن نېمىشقا يوق بولۇپ قالغاندىمەن؟

ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

ئەسلىدە ئىش مۇنداق ئىكەندە

سەلەي چاقچاق مەدرىستە ئوقۇپ يۈرگەن كۈنلەردە، خەلپەت پاشا تۇغرۇلۇق سۆزلەپتۇ:

— بىلەمسىلەر، ئەركەك پاشا ئادەم چاقمايدۇ. ئادەم چاقىدىغىنى چىشى پاشا. ئېسىڭلاردا تۇتۇۋالدىڭلارمۇ؟ — دەپتۇ.

— تۇتۇۋالدۇق، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق ئورنىدىن تۇرۇپ، — تاغام خوتۇنىنى دائىم ئۇراتتى، نېمىشقا شۇنداق قىلىدىغاندۇ، دەپ ھەيران قالاتتىم. ئەسلىدە ئىش مۇنداق ئىكەندە.

خۇداغا شۈكۈر

سەلەي چاقچاق مەدرىستە ئوقۇپ يۈرگەن كۈنلەردە خەلپەتتىن سوراپتۇ:

— خەلپىتىم، بىر كىشى ئۆزى قىلالمىغان ئىش تۈپەيلىدىن بىرەر جازاغا تارتىلىشقا لايىقمۇ؟

— ئەلۋەتتە لايىق ئەمەس، — دەپتۇ خەلپەت.

— تىللاشقىچۇ؟

— تىللاشقىمۇ بولمايدۇ، بالىلىرىم، — دەپتۇ خەلپەت.

— خۇداغا شۈكۈر، سىز «پەيشەنبىلىك ئېلىپ كېلىڭلار» دېگەنىدىڭىز، ئۆيدە بىر تىيىن يوق، ئېلىپ كېلەلمىگەنىدىم، — دەپتۇ سەلەي چاقاقان ئۆزرە قويۇپ.

ئەقىل

ئۆستەڭ بويىدا بىر موماي ئولتۇرغانىكەن، سەلەي چاقاقان ئۇ مومايدىن:

— موما، چىشلىرىڭىز ساقمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ۋاي ئانىمەي، چىشىمنى سوراپ قالدىڭغۇ؟ بىرەر ئىشىڭ بارمىدى؟ — دەپتۇ موماي.

— ھەئە، بار ئىدى.

— نېمە ئىشىڭ بار ئىدى؟

— كىچىككىنە ئىش، — دەپتۇ سەلەي چاقاقان قوينىدىكى توم نەرسىنى سۇنۇۋېتىپ، — موما، بۇ نەرسىنى سىز ساقلاپ بېرىڭ. مەن توپ ئويناپ كېلەي.

موماي ئېچىپ قارىسا ياڭاق ئىكەن، تېلىقىپ كۈلۈپ كېتىپتۇ.

قۇلىقىم تىنچ بولىدۇ

سەلەي چاقاقان ئەر - خوتۇن داۋاملىق قىزىق پاراڭلىشىدىكەن. بىر كۈنى ئۇنىڭ بىر قوشنىسى:

— سەلەي ئاخۇنكا، سىز ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشنى خالامسىز؟ — دەپتۇ.

— خالىمامدىغان ئۇكام، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مەن 100 ياش ئۆمۈر كۆرۈشنى، خوتۇنۇم 99 ياش ئۆمۈر كۆرۈشنى خالايدۇ.

— نېمىشقا خوتۇنىڭىز سىزدىن بىر ياش كەم ياشايدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ قوشنىسى.

— ھەي قوشنام، نېمىسىنى دەي، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مەن بىر يىل تىنچ ياشاشنى ئارزۇ قىلىمەن، قۇلىقىم تىنچ بولىدۇ.

كۆزقارىشىمىز ئوخشاش ئىكەن

بىر كۈنى ئوپالدا بىر مۇتەئەسسىپ سوپى ۋەز ئېيتىۋاتقاندا، سەلەي چاققاننىڭ ئۇخلاپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا تەنبىھ بەرمەكچى بوپتۇ. ئۇ پەس ئاۋازدا ئولتۇرغان جامائەتكە:

— جەننەتكە كىرىمىز دەيدىغانلار ئورنۇڭلاردىن تۇرۇڭلار! — دەپتۇ.

ئۇخلاپ قالغان ھېلىقى كىشىدىن باشقىلار ئورۇنلىرىدىن دەس تۇرۇشۇپتۇ. سوپى يەنە پەس ئاۋازدا:

— ئولتۇرۇڭلار! — دەپتۇ. ئاندىن يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلەپتۇ:

— دوزاخقا كىرىمىز دەيدىغانلار ئورنۇڭلاردىن تۇرۇڭلار!

تۇيۇقسىز چۆچۈپ ئويغانغان سەلەي چاققان ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپتۇ - دە، سوپىغا قاراپ دەپتۇ:

— كەچۈرسىلە سوپى غوجام، مەن نېمىگە ئېپادە بىلدۈرۈۋاتقىنىمنى بىلمىدىم، بىراق قارىغاندا سىز بىلەن كۆزقارىشىم ئوخشاش ئىكەن.

ئابروي دېگەن نېمە؟

سەلەي چاققان بىلەن بىر سودىگەر ئابروي توغرۇلۇق پاراڭلىشىپ قاپتۇ:

— ئابروي دېگەن چوڭ ئىش، — دەپتۇ سودىگەر، — ئابروي دېگەن بىرەر ۋالىي بىلەن كۆرۈشۈش ياكى پاراڭلىشىش دېمەكتۇر.

— خاتا گەپ قىلما بۇرادەر، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سەن تەكلىپكە بىنائەن ۋالىي بىلەن كۆرۈشكىلى بارغاندا، تۇيۇقسىز تېلېفون جىرىڭلاپ قالسا، ۋالىي تۇرۇپكىنى ئېلىپ ئەدەب بىلەن ساڭا «جانابلىرى، ئۆزلىرىنىڭ تېلېفونى ئىكەن» دېسە، ئابروي دېگەن شۇ.

تاماكا چېكىۋاتقان ۋاقتىمدا خېمىر يۇغۇرمايمەن - دە!

سەلەي چاققان ناۋايخانىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە غوجايىنى ئۇنىڭغا زەردە قىپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، ئاڭلىسام سەن خېمىر يۇغۇرۇۋېتىپ تاماكا چېكىدىكەنسەن، ئۇنداق قىلما!

— يالغان، قانداقمۇ ئۇنداق قىلاي، كىم دەيدۇ؟

— بىرسى شۇنداق دەيدۇ.

— بىلدىم، غوجايىن، — دەپتۇ سەلەي چاققان تۇرۇپ كېتىپ، — شۇنداق قىلغانمۇ بولاي، بىراق مەن تاماكا چېكىۋاتقان چېغىمدا، خېمىر يۇغۇرمايمەن - دە!

چىشىمنىڭ ھەممىسى يالغان چىش

سەلەي چاققان چىش دوختۇرلۇق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە، مەھەللىدىكى بىرى ئۇنىڭغا كۆرۈنۈپتۇ.

— سەلەي ئاخۇنكا، سىز چىش دوختۇرلۇقتا خېلى نام چىقىرىپ قالدىڭىز، دەپ بېقىڭا، سىزنىڭمۇ چىشىڭىز ئاغرىپ باققانمۇ؟

— ئون يىلدىن بېرى مېنىڭ چىشىم پەقەت ئاغرىپ باقمىدى، — دەپ كەسكىن جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

— سەلەي ئاكا، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ سىزنىڭ مەلۇم مەخپىيىتىڭىز بارمۇ ياكى ئالاھىدە ئۈنۈملۈك دورىڭىز بارمۇ؟

— ھېچقانداق ئالاھىدە ئۈنۈملۈك دورام يوق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بىر مەخپىيىتىم بار، ئۇ مەخپىيىتىم شۇكى، مېنىڭ چىشىمنىڭ ھەممىسى يالغان چىش...

بەزى باشلىقلار

سەلەي چاققان كۆن - خۇرۇم زاۋۇتىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە، بىر ئاغىنىسى ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ئاغىنە، زاۋۇتىمىزنىڭ باشلىقى تىياتىر كۆرگەندە ئەڭ ئالدىنقى رەتتە ئولتۇرۇپ كۆرىدۇ، دېيىشىدۇ، راستمۇ؟

— راست.

— بۇ نېمە ئۈچۈن؟

— بۇ دېگەن ئاممىغا يېتەكچىلىك قىلىش ئۈچۈن.

— ئەمىسە، كىنو كۆرگەندە نېمىشقا ئوتتۇرىدا ئولتۇرۇپ كۆرىدۇ؟

— بۇ دېگەن ئامما بىلەن بىللە بولغانلىق.

— ئۇنداقتا، مېھمان كۈتكەندە، زىياپەت شىرەسىنىڭ بېشىدا يەنە ئاشۇ زاۋۇت باشلىقى ئولتۇردۇ، دېيىشىدۇ، راستمۇ؟

— راست، شۇنداق.

— بۇ نېمە ئۈچۈن؟

— بۇ دېگەن ئاممىغا ۋەكىللىك قىلغانلىق.

— ئەمىسە، ئۇ داۋاملىق ئىشخانىدا چاي ئىچىپ ئولتۇرىدىغۇ؟

— ھوي دۆت، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق، — بۇ دېگەن باشلىقنىڭ ئاممىغا بەك ئىشەنگەنلىكى ئەمەسمۇ؟

مەن ئىشقا ماڭاي دەۋاتىمەن

سەلەي چاقچاق بىر كۈنى بايىنىڭ ئۆيىدە ئىشلەپ ھېرىپ - چارچىغان ھالدا قايتىپ كەپتۇ. ئۇ ئايالىنىڭ ئۇخلاپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، تىۋش چىقارماي، كىيىملىرىنى ساپتۇ - دە، ئاۋايلاپ مېڭىپ كارىۋاتنىڭ يېنىغا كەپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، نېمانچە كەچ قايتىپ كەللە؟ دەپ سوراپتۇ ئايالى ئويغىنىپ.

— ئانىسى، نەدىكى گەپنى قىلىۋاتىسىز؟ — دەپتۇ سەلەي چاقچاق كەيپى ئۆچكەن ھالدا كىيىملىرىنى قايتىدىن كىيىپ، — «خۇدانىڭ كۈنى تۈگىمەس، بايىنىڭ ئىشى تۈگىمەس» دەپ ئاڭلىغانمۇ؟ مانا ھازىر ئىشقا ماڭاي دەۋاتىمەن.

يەنە توك كېتىپ قالدى

سەلەي چاقچاق بىر يىلى موزدۇزلۇق دۇكىنىغا غوجايىن بوپتۇ. بىر كۈنى كەچتە بىر ئايال دۇكانغا كىرىپ ئاياغ كۆرگەن

بولسىمۇ مۇۋاپىق كەلمەپتۇ. سەلەي چاققان زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ پۇتىنى ئۆز قولى بىلەن ئۆلچىمەكچى بوپتۇ. بۇ ئايالنىڭ كۆزى ئانچە ياخشى كۆرمەيدىكەن، سەلەي چاققاننىڭ قىزىقچىلىقىنى ئاڭلىغان ئايال، تىزىم ئېچىلىپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپتۇ - دە، پۇتىنى كۆڭلەكنىڭ ئېتىكى بىلەن يېپىۋاپتۇ.

— سىڭلىم نېمىشقا بۇنداق قىلىسىز؟ — سوراپتۇ سەلەي چاققان.

— ئىزا تارتىۋاتىمەن.

— ھەي نەس باستى، دەپتۇ، سەلەي چاققان، — بىرەر ئاياغ سېتىلغان بولسىمۇ كاشكى، يەنە توك كېتىپ قالدى...

سوقۇر ئۇچىيىم بولسىز

سەلەي چاققان بىر يىلى خوتۇنىنى ئېلىپ شەھەرگە «غېرىب - سەنەم» تىياتىرىنى كۆرگىلى كىرىپتۇ. تىياتىردا غېرىب:

«سەنەم، ئىككىمىز بىر - بىرىمىزنى ياخشى كۆرۈۋاتقانغا ئۇزۇن بولدى. مەن سىزنى ئۆمۈرلۈك ھەمراھىم، تېنىمنىڭ بىر قىسمى دەپ قارايمەن» دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان خوتۇن تەسىرلىنىپ:

— دادىسى، ئاڭلىدىڭىزمۇ، بۇ گەپنى؟ سىز قاچانلىقتا مېنى ئۆز تېنىڭىزنىڭ بىر قىسمى دەپ تونۇيدىغان بولارسىز؟ — دەپتۇ.

سەلەي چاققان تىياتىرنى پۇتۇن زېھنى بىلەن كۆرۈۋاتقاچقا، خوتۇنىنىڭ گېپى بىلەن كارى بولماپتۇ. خوتۇنى يەنە:

— ھوي، دادىسى مەن سىزدىن گەپ سوراۋاتىمەن. مەن زادى سىزنىڭ تېنىڭىزنىڭ قايسى قىسمى بولىمەن؟ — دەپتۇ.

سەلەي چاققان بىزار بولغان ھالدا:

— سوقۇر ئۈچەيىم بولىسىز، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بىر ئاش پىشىم

بىر كۈنى سەلەي چاققان ساقىلىنى ئالدۇرۇش ئۈچۈن، ساتىراشخانىغا بېرىپتۇ. ئۇ ئىشىكتىن كىرىپلا:

ئۇستام، ساقال - بۇرۇتۇمنى ياساتماقچى ئىدىم، يەنە قانچىلىك ۋاقىتتىن كېيىن ماڭا نۆۋەت كېلەر؟ — دەپ سوراپتۇ،

ساتىراش ئۇستام دۇكان ئىچىدىكى خېرىدارلارغا بىر قۇر قارىۋېتىپ:

— يەنە بىر ئاش پىشىم ساقلاڭ! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. سەلەي چاققان بۇنى ئاڭلاپ ساتىراشخانىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. يەنەبىر قانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ يەنە كەپتۇ.

— ساقال - بۇرۇتۇمنى ياساتماقچى ئىدىم، ماڭا قاچان نۆۋەت كېلەر؟

ساتىراش ئۇستام دۇكاندىكى خېرىدارلارغا بىر قۇر قارىۋەتكەندىن كېيىن:

— يەنە بىر ئاش پىشىم ساقلاڭ! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

سەلەي چاققان يەنە چىقىپ كېتىپتۇ.

بۇ ئىشلاردىن ئىنتايىن ھەيران قالغان ساتىراش كىچىك شاگىرتىغا:

— سەن ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ مېڭىپ باق، ئۇ زادى نەگە بارىدىكەن؟ — دەپتۇ.

بىر ئاش پىشىم ئۆتكەندىن كېيىن، شاگىرت بالا قايتىپ كەپتۇ. ساتىراش ئۇستام ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— قانداق، سەلەي چاققان نەگە كەتتى؟

— ئۇ، دەل سىزنىڭ ئۆيىڭىزگە كىرىپ كەتتى. ئېھتىمال، بىر ئاش پىشىم ۋاقتى توشتى، دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك.

ئۆي ئىزدەش

بىر كۈنى سەلەي چاقان شەھەردىكى ئاغىنىلىرى بىلەن ئولتۇرۇپ كەيپ بولۇپ قېلىپ ئۆيىگە تۈن يېرىمىدا قايتىپتۇ. ئۇ يولدىكى ساقچىنى كۆرۈپ:

— ھوي، ساقچى ئەپەندى، مۇشۇ كوچىنى بويلاپ ئۇدۇل ماڭسام ئۆز ئۆيۈمنى تاپالامدىمەن - قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي ئاكا، سىزنىڭ ئۆيىڭىز قايسى تەرەپتە ئىدى، — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاقان:

— ئەگەر مەن ئۆيۈمنىڭ قەيەردىلىكىنى بىلگەن بولسام، ئاۋارە بولۇپ سىزدىن سورىمىغان بولاتتىم، — دەپتۇ.

قايسىسى كۆپ؟

سەلەي چاقان كىچىكىدىن باشلاپلا، راۋاب چېلىشقا بەك قىزىقىدىكەن. بىر كۈنى ئۇنىڭ دادىسى:

— بالام تېز بېرىپ راۋاب چېلىشنى مەشىق قىل، مەن تۈنۈگۈن ساڭا ۋەدە قىلغانغۇ؟ سەن ياخشى مەشىق قىلىپ، ئوبدان چېلىشنى ئۆگىنىۋالساڭ، مەن ھەر كۈنى ساڭا بىر داچەن بېرىمەن، — دەپتۇ.

سەلەي چاقان چاقچاق قىلىپ:

— ياق بولمايدۇ دادا، قوشنىمىز ماڭا:

— سەن راۋاب چېلىشنى خېلى ياخشى ئۆگىنىپ قاپسەن. ئەگەر راۋابنى ئۆيدە چالمىساڭلا، ھەر كۈنى ساڭا ئىككى تەڭگە بېرىمەن، — دېگەنىدى، ئېيتىپ بېقىڭا، قايسىسى كۆپ؟ — دەپتۇ.

ئەمدى توسىدىغان ئادەم يوق

بىر قاۋاقخانىدا سەلەي چاققان بىلەن يەنە بىر يېقىن ئاغىنىسى ئۇچرىشىپ قاپتۇ. ئاغىنىسى سەلەي چاققاننى كۆرۈپ:

سەن بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟ ئىلگىرى دوختۇر سېنىڭ ھاراق ئىچىشىڭگە رۇخسەت قىلمىغانىدىغۇ؟ - دەپ سوراپتۇ.

بۇنىسىنى توغرا دېدىڭ، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئەمما شۇنى بىلىشىڭ كېرەككى، ئۇ دوختۇر تېخى ئۆتكەن ھەپتىلا ئالەمدىن ئۆتتى. ئەمدى توسىدىغان ئادەم يوق.

ئۆزۈمنىڭ كىرىنى ئۆزۈم يۇغان ۋاقىتتا

سەلەي چاققان بىر يىلى قومۇل تەرەپلەرگە بېرىپ بىرەر يىل تۇرۇپ قاپتۇ. ئۇ قايتىپ كەلگەندە خوتۇنى سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، قومۇلغا بېرىۋېلىپلا بىرەر يىل تۇرۇپ قالدىڭىز، مېنى سېغىنمىدىڭىزمۇ - قانداق؟

— ناھايىتى سېغىندىم خوتۇن.

— قانداق ۋاقىتتا ئەڭ سېغىندىڭلار؟

— ئۆزۈمنىڭ كىرىنى ئۆزۈم يۇغان ۋاقىتتا.

— ۋاي ئەسكى.

دادامدىن يۇقتى دېمەمدىمەن؟

بىر كۈنى سەلەي چاققان بىلەن ئوغلى تەڭلا ئۇخلاپ قېلىپ دادىسى ئىشقا، ئوغلى مەكتەپكە بارالماپتۇ. ئىچى تىت -

تىت بولغان سەلەي چاققان ئوغلىدىن:

— بالام، تۈنۈگۈن ھەر ئىككىمىز ئورنىمىزدىن تۇرالماپتۇق. مېنىڭغۇ ئىدارىدىكىلەر ئاغرىپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ چۈشىنىدۇ، لېكىن سېنىڭ سىنىپ مۇدىرىڭ كاجراق، مەكتەپكە بارغاندا، نېمىمۇ دەرسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— چاتاق يوق، دادا، — دەپتۇ ئوغلى، — دادامنىڭ كېسىلى يۇقۇپ قالدى دېمەمدىمەن؟

خوتۇنى كۆرۈپ قالغانىكەن

سەلەي چاققان دوختۇرخانىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىر سېستراغا دەپتۇ:

— دىققەت قىلىڭلار، 50- نومۇرلۇق بىماردا ئۆزگىرىش بولمىدى، ئۈمىد قالمىدى.

— نېمە؟ بۇ مۇمكىن ئەمەس، ئۇ بايىلا مېنىڭ قولۇمنى تۇتۇپ تۇرۇپ خېلى جىق گەپ قىلغانغۇ؟ — دەپتۇ سېسترا.

— دەل شۇ سەۋەبتىن تۈگەشتى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بايا ئۇ سىزنىڭ قولىڭىزنى تۇتۇپ گەپ قىلغاندا ئۇنىڭ خوتۇنى كۆرۈپ قاپتۇ ئەمەسمۇ؟

شۇڭا سۈرئىتى تېز

سەلەي چاققان ئالىي مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن كۈنلەردە بىر ياتاقدىشى ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ئاداش، فىزىكا دەرسى بىلەنمۇ خېلى تونۇشۇپ قالدۇق، ئېيتە، نېمە ئۈچۈن راكېتانىڭ سۈرئىتى تېز بولىدۇ؟

— ۋاي ئاداش شۇنىمۇ بىلمەمسەن؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۇنىڭ كۆتىگە ئوت كەتكەندىكىن، جېنىنىڭ بارىچە قاچىدۇ ـ دە! شۇڭا سۈرئىتى تېز!

چۈشمەيدۇ

سەلەي چاققان ئايالىغا بەتىنكە ئېلىش ئۈچۈن سودا يەرمەنكىسىگە كىرىپتۇ. مال كۆرۈۋاتقان خېرىدارلار ئىچىدىكى بىرسى دەپتۇ:

— يا ئاللا، ھەممە نەرسىنىڭ نەرقى ئېشىپ كېتىپتۇ. قانداق نەرسە ئۆرلىۋالغاندىن كېيىن چۈشمەيدىغاندۇ؟

— مال باھاسى، ئۇ ئۆرلىۋالسىلا چۈشمەيدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

ئۆيگە بالدۇرراق بارىمىز

قەشقەرگە پويىز كەلگەن يىلى سەلەي چاققان ئانىسى بىلەن بىللە پويىزغا ئولتۇرۇپ يۇرتىغا قايتماقچى بوپتۇ. پويىز قوزغالغان ھامان سەلەي چاققان ۋاگون ئىچىدە ھېلى ئالدىغا، ھېلى كەينىگە يۈگۈرۈشكە باشلاپتۇ.

— بالام، نېمانداق يۈگۈرۈۋېرىسەن؟ ئۆز ئورنۇڭغا ئولتۇر! — دەپتۇ ئانىسى.

— ياق، — دەپتۇ سەلەي چاققان جاۋاب بېرىپ، — پويىز مېڭىۋاتقاندا، مەنمۇ يۈگۈرسەم، ئۆيگە بالدۇرراق بارىمىز ئەمەسمۇ؟

ھايۋانلارنىڭ تەبىئىتى

سەلەي چاققاننىڭ تۇرمۇشى ياخشىلىنىپ، تېلېۋىزور

كۆرەلەيدىغان بوپتۇ. بىر كۈنى تېلېۋىزور كۆرۈۋېتىپ ھەيران بولغان خوتۇنى ئۇنىڭدىن:

— ھازىرقى كىنولاردا نېمە ئۈچۈن دائىم قىز قاچسا، يىگىت قوغلايدىغان كۆرۈنۈشلەر كۆپىيىپ كېتىدىغاندۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

— بۇنى رېژىسسور «ھايۋاناتلار دۇنياسى» دىن ئۆگىنىۋالغان چېغى، ھايۋانلارنىڭ تەبىئىتى ئەسلى شۇنداق ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ.

يېرىمغىلا توغرا كېلەتتى

سەلەي چاققان مەھەللىدىكى بىر تويغا خوتۇنىنى ئېلىپ بىللە بېرىپتۇ. قايتىشىدا خوتۇنى ئاغرىنىپ:

— دادىسى، سىز ھازىر ماڭا ئۆزگىرىپ قالغاندەك بىلىنىۋاتىسىز. توي قىلىشتىن ئىلگىرى بىز بىللە ماڭغاندا، ئېرىق - ئۆستەڭگە توغرا كېلىپ قالساقمۇ، مېنى يۈدۈپ ئۆتكۈزۈپ قوياتتىڭىز، لېكىن ھازىر كارىڭىز بولمايدىغان بولۇپ قالدى، — دەپتۇ.

— بۇنى ئۆزىڭىزدىن كۆرۈڭ، — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلۈپ كېتىپ، — ئۇ چاغدا سىزنىڭ بەدەن ئېغىرلىقىڭىز ھازىرقى ئېغىرلىقىڭىزنىڭ يېرىمغىلا توغرا كېلەتتى ئەمەسمۇ؟

ھەممىمىزنى يەر يەيدۇ

سەلەي چاققان بۇغدايلىقنىڭ بېشىدا سايىداپ ئولتۇرسا بىر جېدەلخور قوشنىسى قويلىرىنى ئېلىپ چىقىپ ئۇنىڭ ئېتىزلىقىغا ھەيدەپ قويۇپتۇ.

— قوشنام، بۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي

چاققان.

— ئوت پۇراپ يۈرگەندۇر، — دەپتۇ قوشنىسى.

سەلەي چاققان يېنىغا كەلگەن ئىككى قوينى سىقىملاپ بىرىنى پۇراپ، بىرىنىڭ تۇمشۇقىغا قۇلىقىنى يېقىپ تۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن قوشنىسى:

— قوي بىلەن گەپ قىلىشىۋاتاملا - نېمە؟ — دەپتۇ.

— ياق، ئەرز - ھالىنى ئاڭلاۋاتىمەن. ئىگىمىز زالىم، بىزنى بازارغا ئاپىرىپ ساتىمەن دەيدۇ. باقساڭ سەن باققىن، جىق بوغدىيىڭنى بىز يېدۇق، تەڭ بولىمىز، — دەۋاتىدۇ، دەپتۇ سەلەي چاققان.

— سىزدە يەيدىغان چىش نەدە؟

— يالاپ چوڭ قىلسام ئىت يەيدۇ.

— ئىتنى نېمە يەيدۇ؟

— پىت يەيدۇ.

— پىتنى نېمە يەيدۇ؟

— چىل يەيدۇ.

— چىلنى نېمە يەيدۇ؟

— لىچىن.

— لىچىننى كىم يەيدۇ؟

— مەن يەيمەن.

— سىزنى كىم يەيدۇ؟

— ھەممىمىزنى قوشۇپ يەر يەيدۇ!

جېدەلخور قوشنىسى گەپتە تەڭ كېلەلمەي تىكىۋېتىپتۇ.

تۇغۇلغاندىن بۇيان سىرتقا چىقىپ باقمىدى

سەلەي چاققان ئاشخانىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلىرىدە

مۇلازىمەتچى بولۇپتۇ. بىرنەچچە خېرىدار ئاشخانىغا كىرىپتۇ - دە، ئولتۇرا - ئولتۇرماي:

— سەلەي چاققان بار ئىكەن، — دەپ، نامىڭىزنى ئاڭلاپ بۇ يەرگە غىزالانغىلى كەلگەنىدۇق. بىراق، ئاشخاناڭلاردا چىۋىن بەك كۆپ ئىكەنغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان:

— ئېزىز مېھمانلىرىم، خاتىرجەم بولۇشسىلا، ئۇلار ناھايىتى پاكىز، — دەپتۇ مەنىلىك قىلىپ.

— چىۋىن پاكىز بولغان نەدە بار؟

— بۇ يەردىكى چىۋىنلەر تۇغۇلغاندىن بۇيان، ئاشخانىمىزدىن سىرتقا چىقىپ باقمىدى. بەك گەپ ئاڭلايدۇ. ئىشەنمىسىلە، ئەنە ئاۋۇ غوجايىندىن سوراپ بېقىشسىلا، — دەپتۇ غوجايىننى كۆرسىتىپ.

شۇنداق بولمىسا، ئەمىسە؟

سەلەي چاققان ئوغلى بىلەن داۋاملىق چاقچاق قىلىشىدىكەن. بىر كۈنى ئۇلار پاراڭلىشىپ تۇرغاندا، بېشىدىن

بىر ئايروپىلان ئۇچۇپ ئۆتۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئوغلى:

— دادا، نېمىشقا ئايروپىلاننىڭ قۇيرۇقىدىن ئىس چىقىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ئايروپىلاننى كۆرسىتىپ.

— قارىغاندا، ئايروپىلان ئىسسىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ.

— قانداق دەيسەن؟ دەپ يەنە سوراپتۇ ئوغلى.

— شۇنداق بولمىسا، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئاسمانغا بىر قاراپ قويۇپ، — ئايروپىلاننىڭ ئۈستىگە شۇنچىۋالا چوڭ شامالدۇرغۇچ ئورنىتىلامتى ئەمىسە؟

« مۆجىزە »

خەلپىتىم تالىپلارغا «مۆجىزە» دېگەن ئاتالغۇنىڭ مەنىسىنى چۈشەندۈرمەكچى بولۇپ، بىر مىسال كەلتۈرۈپتۇ:

— ساۋاقداشلار، ئەگەر بىر كىشى ھېيتگاھ مەسچىت مۇنارىدىن يەرگە چۈشۈپ كېتىپ، ھېچقانداق زەخىملەنمىگەن بولسا، ئۇ ھالدا بىز بۇنى نېمە دەيمىز؟

— بىخەستەلىكتىن دەيمىز.

— كاللىسى جايىدا بولمىغانلىقتىن دەيمىز.

ئۇلارنىڭ جاۋابلىرىدىن قانائەتلەنمىگەن سەلەي چاققان دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— بۇ ئۇنىڭ تەلىيىدىن دەيمىز.

ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ ئۇنىڭغا قايىل بولۇپتۇ.

بولمىسا سەت بولىدۇ

بىر يىلى سەلەي چاققان پىلانلىق تۇغۇت تەربىيەلەش كۇرسىغا قاتنىشىپتۇ. پىلانلىق تۇغۇت خادىمى ياشلارنىڭ توي قىلىشتىن ئاۋالقى بىلىۋېلىشقا تېگىشلىك ئىشلاردىن دەرس

ئۆتۈۋېتىپ، ئولتۇرغان بىرسىدىن:

— ئەگەر ھامىلدار بولۇپ قالغانلىق ئەھۋالى سېزىلىپ قالسا نېمە قىلىش كېرەك؟ دەپ سوراپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان سەلەي چاققان دەرھال قوشۇمچە قىلىپ:

— دەرھال توي قىلىۋېتىش كېرەك، بولمىسا سەت بولىدۇ، — دەپتۇ. ھەممەيلەن قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ.

كېيىن مەنمۇ سېتىۋەتتىم

ئوپالدا بىر چوڭ قورۇق ئىگىسى — باي ئۆتكەن ئىكەن، بىر كۈنى ئۇ ئادەملەر كۆپ جايدا ئۆز قورۇقىنىڭ تولىمۇ چوڭلۇقىنى ماختاپ:

— ئەگەر ئات بىلەن قورۇقنى ئايلىنىپ چىقىدىغان بولسام، ئالاھەزەل بىر ھەپتە ۋاقىت كېتىدۇ، — دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان سەلەي چاققان دەرھال:

— ھە، شۇنداقمۇ بېگىم، ئىلگىرى مەنمۇ ئاشۇنداق قاشاڭ ئاتتىن بىرنى سېتىۋالغان، كېيىن مەنمۇ سېتىۋەتتىم، — دەپتۇ.

قورۇق ئىگىسىنىڭ دىمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

تىكىلىپ قاراپ تۇرىۋەردىم

سەلەي چاققان ماشىنا بېكىتىدە تۇرغانىكەن، بىرسى ئۇنىڭدىن گەپ كوچىلاپتۇ؛ سەلەي چاققان ئۇنىڭ غەرىزىنى بىلىپ:

— تۈنۈگۈن ئاپتوبۇسنىڭ شوپۇرى خۇددى مەن بىلەت ئالمىغاندەك، ماڭا تىكىلىپ قاراپ تۇرۇۋالدى.

— سىز قانداق قىلدىڭىز؟

— قانداق قىلاتتىم؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مەنمۇ

خۇددى بىلەت ئالغاندەك، تەبىئىي ھالدا ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ تۇرۇۋەردىم.

— بۇ ئىشنىڭ ئۇدۇل كەلگىنىنى، — دەپتۇ ئۇ كىشى قىزىرىپ.

قايتۇرۇپ بېرىشكە ھۆددە قىلىمەن

بىر يىلى سەلەي چاقچاق كىچىكرەك بىر كىيىم - كېچەك دۇكىنى ئېچىپتۇ. يىراق - يېقىندىكىلەر بۇ يەرگە كېلىپ مال سېتىۋالىدىكەن.

— قارىغاندا بۇ ئوق ئۆتمەس كىيىم ئوخشايدۇ، زادى ئىشەنچىلىكمۇ - قانداق؟ — سوراپتۇ بىر خېرىدار.

— ئىشەنچىلىك، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق، — بىز بۇ كىيىمدىن خېلى ئەكەلدۇرۇپ ساتتۇق، لېكىن بىرەرسى كېلىپ، قايتۇرۇپ باقمىدى.

— سەلەي ئاكا، ئەگەر مەن بۇنى كىيىپ، ئوق تېشىۋېتىپ ئۆلۈپ كەتسەم قانداق قىلىسىز؟ — يەنە سوراپتۇ خېرىدار.

— قورقماڭ ئۇكام، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق، — شۇنداق ئىش بولۇپ قالسا قايتۇرۇپ بېرىشكە ھۆددە قىلىمەن.

ئەكسى جاۋاب

سەلەي چاقچاق بىر يىلى ئاتۇشقا چىققانىكەن، ناھايىتى كۆپ ئادەمنىڭ پۇتبول ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. يۇرت بېگى ئۇنىڭدىن پۇتبولنىڭ بەدەن چېنىقتۇرۇش جەھەتتە قانداق تۆھپىسى بارلىقىنى سورىغانىكەن، سەلەي چاقچاق:

— مۇتلەق تۆھپىسى يوق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەنىلىك قىلىپ.

— مۇتلەق تۆھپىسى يوق دەمسىز؟ — دەپ ئەجەبلىنىپتۇ يۇرت بېگى، نېمىشقا بۇنداق دەيسىز؟

— ئەقىل ئىشلىتىڭ بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان مەنىلىك قىلىپ، — پوتبول مۇسابىقىسىدە دەم ئېلىشقا تېگىشلىك يىگىرمە ئىككى ئادەم ئۆلەر - تىرىلىشىگە باقماي، جېنىنىڭ بارىچە توپ تېپىمەن دەپ يۈگۈرەيدۇ. لېكىن، ئىشى بار نەچچە ئون مىڭ ئادەم بىكار ئولتۇرۇپ بۇلارنى كۆرىدۇ، بۇ نېمە ئۈچۈن؟

ئىككى كېسەلنى قاچۇرۇۋەتتى

بىر يىلى ئوپالدىكى بىر دورغىنىڭ بالىسىنىڭ چىشى ئاغرىپ كېتىپتۇ. ئۇ بالىسىنى يېتىلەپ، سەلەي چاققان ئاچقان دوختۇرخانىغا بېرىپ چىشىنى تارتقۇزۇپتۇ. ئاندىن سەلەي چاققانغا تەڭگە تەڭلەپتۇ. سەلەي چاققان پۇلنى كۆرۈپ:

— غوجام ئۆزلىرى خېلى پۇلدار، 15 تەڭگە بەرسىلە، — دەپتۇ.

— ۋاي سەلەي ئاخۇن، ئالدىنقى ھەپتە تېخى چىش تارتقاندا، بەش تەڭگە ئالىمەن دەۋاتقان ئىدىڭىزغۇ؟ — دەپتۇ.

— شۇنداق دېگەنلىكىم راست، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — لېكىن، بۈگۈن بالىڭىز چىشىنى تارتقۇزغىچە ۋارقىراپ يىغلاپ ئىككى كېسەلنى قاچۇرۇۋەتتى.

— ئوھۇي، ما گەپنى! مېنىمۇ يىقتىدىغان ئادەم بار ئىكەن ھە؟ — دەپتۇ دورغا نائىلاج.

جالاقشىدۇ

كېيىنكى مەزگىللەردە سەلەي چاققان تاكسى شوپۇرى بولۇپ

قاپتۇ. بىر قېتىم قاتناش ساقچىسى ئۇنى تۇتۇۋېلىپ سوراپتۇ:

— ماشىنىڭىزنىڭ سۈرئەت كۆرسەتكۈچى قېنى؟

— ماڭا سۈرئەت كۆرسەتكۈچ كەتمەيدۇ.

— نېمىشقا؟ — سوراپتۇ ساقچى.

— مېنىڭ ماشىنامنىڭ سائەتلىك سۈرئىتى 30 كىلومېتىرغا يەتكەندە ماشىنامنىڭ ئالدى چىراغلىرى جالاقشىيدۇ، 40 كىلومېتىرغا يەتكەندە ئىشىكى تاراقشىيدۇ، 50 كىلومېتىرغا يەتكەندە ئۈستى جالاقشىيدۇ، 60 كىلومېتىرغا يەتكەندە مېنىڭ چىشلىرىم جالاقشىيدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— يا پىرىم! خۇدا ساقلىسۇن، — دەپتۇ قورقۇپ كەتكەن ساقچى.

قايسىسى كەپتۇ؟

يۇرت بەگلىرى سەلەي چاققانغا تۆھمەت چاپلاپ ئۇنى تۈرمىگە سولۇتۇپ قويۇپتۇ. بىر كۈنى گۇندىپاي ئۇنىڭغا:

— ھوي، سەلەي ئاخۇن، خوتۇنۇڭ سېنى يوقلاپ كەپتۇ، ئەكەلگەن نەرسە-كېرەكلىرىنى ئېلىۋال، — دەپ ئۇقتۇرۇپتۇ.

— قايسىسى كەپتۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئاچچىقى كەلگەن گۇندىپاي:

— نېمە؟ قايسىسى كەپتۇ، — دەپ سورايسەنغۇ؟ سەن سولتەكنىڭ نەچچە خوتۇنۇڭ بارتى؟ — دەپ توۋلاپتۇ.

سەلەي چاققان ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ:

— مېنىڭ يۇرت-يۇرتتا تونۇشۇم كۆپ، ئاياللىرىمۇ ھەم، مەن قوش نىكاھلىق بولۇش ئەيىبىم بىلەن تۈرمىگە كىرىپ قالغانتىم، — دەپتۇ كۈلۈپ تۇرۇپ.

— ۋاي، بۇ گۇي نېمە دەيدىغاندۇ، — دەپتۇ گۇندىپاي گاڭگىراپ.

كېچىچە گۈلخاننىڭ كۆرۈنۈشىنى بەردى

ئۇزۇن قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە سەلەي چاققان بىر قانچە بۇرادەرلىرى بىلەن بىر قاۋاقخانىدا مەي ئىچىپ تۈنەپ قاپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇ نېمە بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي ئۆز ئورنىدا داڭ قېتىپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن غوجايىن سەلەي چاققاننىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى سوراپتۇ.

— قىزىق ئىش غوجايىن، بۇ تېلېۋىزوردا كېچىچە گۈلخاننىڭ كۆرۈنۈشىنى بەردى، ئەجەب ئۇزۇن ئىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ھۇ، ھاماقەت، — دەپتۇ غوجايىن، سەن يەنە كېچىچە مۇشۇ مەشكە قاراپ ئولتۇرۇپسەن - دە! ئىسسىت كۆمۈرۈم؟!

كىممۇ يولۋاس ئوغرىلاشقا پېتىنالايدۇ؟

سەلەي چاققان باغچە ئالدىدا بىر قانچە كىشى بىلەن پاراڭلىشىپ قاپتۇ. ئارىدا قولى ئەگرى بىر قوشنىسى بار ئىكەن. ئۇ قەستەن سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاخۇن، يېقىندىن بۇيان ئەھۋالىڭىز باشقىچە تۇرىدۇ، نېمە خاپىلىق كەلدى؟

— ۋاي قوشنام، نېمە خاپىلىق كېلەتتى؟ ئۆزىڭىزگە مەلۇم، مەن باغچىدا ئىشلەيتتىم، ئىشىمدىن قۇرۇق قالدىم، بەك ناھەق بولدى.

— نېمىشقا، نېمە ئۈچۈن؟

— مەن تۈنۈگۈن ئاخشام باغچىدىكى يولۋاس تۇرىدىغان قەپەسنىڭ ئاغزىنى ئېتىشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، يولۋاس يوق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — لېكىن قازىخانىدىكىلەرمۇ ئويلاپ باقمايدىكەن، كىممۇ يولۋاس ئوغرىلاشقا پېتىنالايدۇ؟

— ھە...؟

ئەنگە ئالاتتىم

يۇرت بېگى چاكارلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ شەھەرگە كىرىپتۇ. ئۇ، تېرە - خۇرۇملار دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، مال سېتىۋاتقان سەلەي چاققانغا زەڭ سېلىپ سوراپتۇ:

— مەن سېنى بۇرۇن بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىمەنغۇ؟

— ئېسىمدە يوق.

بەگ يەنە سوراپتۇ:

— مەن چوقۇم سېنى كۆرگەن، ئېھتىمال بۇرۇنقى ئىش ئورنۇڭدا بولسا كېرەك، سەن بۇرۇن نەدە ئىشلەيتتىڭ؟

— مەن بۇرۇن ئوردىدا پۈتۈكچى بولغان، ئوردا مەھكىمىسىنىڭ تېرە - خۇرۇملىرىنى ئوغرىلاپ تۇتۇلغانلارنى ئەنگە ئالاتتىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئېھتىمال شۇ يەردە كۆرگەنلا تەقسىر.

يۇرت بېگىنىڭ دىمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

ئالتە بارماقلىق پەرىشتە

سەلەي چاققان ياش ۋاقتىدا رەسىم سىزىشقا، ھۆسنخەت يېزىشقا ناھايىتى قىزىقىدىكەن، بىر قېتىم ئۇ، تامغا ئالتە بارماقلىق بىر پەرىشتىنىڭ رەسىمىنى سىزىپ قويۇپتۇ. يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر دورغا ئۇنى كۆرۈپ ئاچچىقلانغان ھالدا:

— سەن قاچان ئالتە بارمىقى بار پەرىشتىنى كۆرۈپ باققان؟! — دەپتۇ دوق قىلىپ.

— كۆرۈپ باقمىغان، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان، — ئۇنداق بولسا ئۆزلىرى بەش بارمىقى بار پەرىشتىنى كۆرۈپ باققانمۇ؟

ئىت تالاشتۇرغاننى كۆرگىنىڭىز بارمىتى - يە؟

بىر يىلى سەلەي چاققان شەھەرگە كىرىپ، ياۋاغدىكى بىر پىخسىق باينىڭ مېھمانسارىيىدا قونماقچى بولۇپتۇ. بۇ مېھمانسارايدىن پېقىر - مىسكىنلەر ناھايىتى نارازى ئىكەن، بىرەيلەن توساتتىن:

— بۇرادەرلەر، بۇ يەردە قونماڭلار، تۈنۈگۈن كەچتە مەن بۇ مېھمانسارايدا بىر توپ چاشقانلارنىڭ ئۇرۇشۇۋاتقانلىقىنى كۆردۈم، — دەپتۇ.

— ئىشەنمەڭلار، ياتىقىم ئەرزان، — دەپتۇ باي ماختىنىپ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تۇرغان سەلەي چاققان:

— باينىڭ مەقسىتى پۇل تېپىش. بۇنچە ئەرزان باھالىق ياتاقتا چاشقانلارنىڭ ئۇرۇشقانلىقىنى كۆرمەي، ئىت تالاشتۇرغانلىقىنى كۆرگىنىڭىز بارمىتى - يە؟ — دەپتۇ كىنايە قىلىپ.

كۆزگە ئىلىپ كەتمىگەن ئوخشايدۇ

بىر كۈنى ئوپالدىكى بىر بايۋەچچە سەلەي چاققاننىڭ يولىنى توسۇپ، ئاچچىقلانغان ھالدا:

— سەلەي ئاكا، سىز ماڭا ئىنتايىن كارغا كەلمەيدىغان ئىتتىن بىرنى ئەكىلىپ بېرىپسىز، تۈنۈگۈن كەچتە ئۆيۈمگە ئوغرى كىرىپ، 500 تەڭگە پۇلۇمنى ئوغرىلاپ كەتتى. بۇ ئىت ھەتتا قاۋاپمۇ قويمىدى، — دەپتۇ.

— بايۋەچچەم، خاپا بولمىسىلا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بۇ ئىتنىڭ بۇرۇنقى ئىگىسى سىزدىنمۇ ئۆتە بىر كاتتا باي. سىلەردەكتىن نەچچىنى سېتىۋالالايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىت

ئۇنچىلىك پۇلنى كۆزگە ئىلىپ كەتمىگەن ئوخشايدۇ.

ئېنىق سانىۋالاي دەيمەن

سەلەي چاققانىنىڭ چىشى توختىماي ئاغرىپ ئارام بەرمەپتۇ. ئۇ، شەھەردىكى بىر دوختۇرخانىغا كىرىپلا دوختۇرنىڭ ئالدىدا يانچۇقىنى ئاختۇرغىلى تۇرۇپتۇ.

— پۇلنى كېيىن تۆلىسىڭىزمۇ بولىدۇ، — دەپتۇ دوختۇر.

— ۋاي ياق، ھازىر ئاختۇرمىسام بولمايدۇ.

— نېمىشقا؟ — سوراپتۇ دوختۇر.

— مەن پۇلنى ئاۋۋال تۆلىۋېتەي دېگىنىم يوق، بەلكى مېنى ناركوز قىلىشتىن بۇرۇن بىرەر ۋەقە يۈز بەرمىسۇن، — دەپتۇ سەلەي چاققان دوختۇرغا قاراپ قويۇپ، — يانچۇقۇمدىكى پۇللارنى ئېنىق سانىۋالاي دەيمەن.

سىز ئۇ چاغدا ھاسا تاياق بىلەن ماڭاتتىڭىز

سەلەي چاققان بايلارنى ناھايىتى ئەخمەق قىلىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ، گۈزەدە ئولتۇرۇپ، دائىم بۇ يولدىن ئۆتىدىغان بىر باي كىشىدىن سەدىقە سوراپتۇ.

— مەن دائىم سېنىڭ ماڭا قول ئۇزاتقانلىقىڭنى كۆرسەملا كۆڭلۈم بىر قىسما بولۇپ قالىدۇ، — دەپ مەسخىرە قىپتۇ باي.

— باي جانابلىرى، ئۇنداق دېمەڭ، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئەگەر ئون يىل بۇرۇن مەن سىزگە قول ئۇزاتقان بولسام، ئۇ چاغدا كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلسىڭىز بولۇۋېرەتتى.

— ئۇنداقتا، ئون يىل بۇرۇن بولغان بولسا، سەن مەندىن تېخىمۇ كۆپ پۇل سورايدىكەنسەن - دە!؟ — دەپتۇ باي كىشى.

— خاتالاشتىڭىز باي غوجام، — دەپتۇ سەلەي چاققان، —

مەن ئەسلىدە نوچى چېلىشچى ئىدىم، سىز ئۇ چاغدا ھاسا تاياق بىلەن ماڭاتتىڭىز.

— ۋاي نېمە دېدىڭ؟

تۈگمەن چۆرۈيدۇ

يۇرتتا ئۇن تارتىش ئىنتايىن قىيىن ئىكەن، يۇرت ئاقساقىلى سەلەي چاققاننى چاقىرىپ ئۇنىڭدىن مەسلىھەت سوراپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، سەن خېلى ئەقىللىك، يۇرتىمىزدىكى بەزىلەر ئۈستىمىزدىن غەيۋەت قىلىپلا كۈن ئۆتكۈزىدۇ. قېنى ئېيتىپ باقە، سېنىڭ قانداق ياخشى تەدبىرىڭ بار؟

— تەدبىر تېپىلىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئەڭ ياخشىسى، ئەرلەرنى ئۆستەڭنىڭ بۇ يېقىغا، ئاياللارنى ئۆستەڭنىڭ ئۇ يېقىغا ئاپىرىۋېتىش كېرەك.

— ۋاي، بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ — دەپ ھەيران قاپتۇ ئاقساقال، — ئۇلار ئۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ؟

— نېمە ئىش قىلاتتى؟ تۈگمەن چۆرۈيدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ئىنشائاللا، بەرىكەت تاپقايسەن

سەلەي چاققان يولدا كېتىۋېتىپ، بىر ئۈزۈك تېپىۋاپتۇ، بۇنى كۆرۈپ قالغان شەرىئەت مەھكىمىسىنىڭ ساقچىسى ئۇنى سوت قىپتۇ:

— ھەي سەلەي، سەن نېمە ئۈچۈن تېپىۋالغان قىممەت باھالىق ئۈزۈكنى ساقچىغا تاپشۇرمايسەن؟

— مەن تاپشۇرۇش نىيىتىدە بولغانىدىم، — دەپتۇ سەلەي

چاققان، — بىراق، ئۈزۈكنىڭ ئۈستىدىكى سۆزنى كۆرۈپلا بۇ نىيىتىمدىن ياندىم.

— قايسى سۆز ئىكەن ئۇ؟ — سوراپتۇ ساقچى.

— ئىنشائاللا، بەرىكەت تاپقايسەن! — دېگەن سۆز ئىكەن.

ئۆزلىرىنىڭ بۇ يەردىلىكىنى كۆرمەپتىمەن

بىر يىلى سەلەي چاققان ئېشىكىگە مىنىپ، «قىت - چۇھ» دېگىنىچە شەھەرگە كىرىپتۇ. ئېشەكنى ساراي - دەڭدە قويماي، مىنگىنىچە ھېيتگاھقا بېرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن شەھەر ھاكىمى:

— ھەي سەھرالىق پوجاڭ توماق، ئېشەككە مىنىپ ھېيتگاھقا بارغان نەدە بار؟ ئېسىپ قويغان ئاۋۇ تاختاينى كۆرمىدىڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— پوجاڭ توماق دېمىسىلە ھاكىم بېگىم، تومىقىم باشلىرىدىكى سۆسەر توماق بىلەن بىر يۇرتتىن، — دەپتۇ سەلەي چاققان ھېچ ئىش بولمىغاندەك، — كۆردۈم، بىراق ئۆزلىرىنىڭ بۇ يەردىلىكىنى كۆرمەپتىمەن.

ئىش چاتاق ئىكەن - ھە؟

سەلەي چاققاننىڭ يەكەندە بىر دوستى بار ئىكەن، ئۇنىڭ دوستىنىڭ ئايالى بىر قېتىمدىلا ئۈچ بالا تۇغۇپتۇ، سەلەي چاققاننى يوقلاپ كەلگەن دوستى بىر سورۇندا:

— ئايالىم ئۈچ بالا تۇغدى، قانداق، مەن نوچىمىكەنمەن؟ — دەپتۇ مەغرۇر ھالدا.

— قانداق قىلىپ؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان.

— ئايالىم ھامىلدار مەزگىلىدە «ئۈچ نوچى» دېگەن

ھېكايىنى ئوقۇغانىدى، — دەپتۇ دوستى، — بەلكىم، شۇ ھېكايە ئۆز رولىنى كۆرسەتكەن بولسا كېرەك.

— خۇداغا شۈكرى، — دەپتۇ سەلەي چاققان سورۇندىكىلەرنى كۈلدۈرۈپ، — «مىڭبىر كېچە» رومانىدىكى «ئەلى بابا ۋە قىرىق قاراقچى» دېگەن ھېكايىنى ئوقۇغان بولسا، ئىش چاتاق ئىكەن - ھە؟!

ئاخىرغىچە چىڭ تۇرىمەن

بىر يىلى سەلەي چاققان سوتقا چاقىرتىلىپتۇ. سوت ئېچىلىشتىن ئىلگىرى قازى سەلەي چاققاندىن:

— سەلەي ئاخۇن، ئۆزۈڭ «مەن گۇناھسىز» دەپ قەسەم قىلدىڭ، قەسەم قىلغاندىن كېيىن، نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى بىلەمسەن؟

— بىلىمەن.

— ئۇنداق بولسا قانداق قىلىسەن؟

— مەن قەسەم قىلغاندىكىن، دېگەنلىرىمنىڭ راست ياكى يالغان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئاخىرغىچە چىڭ تۇرىمەن.

— ۋاي ماۋۇنىڭ يامانلىقىنى! — دەپتۇ قازى تەمتىرەپ.

تۆت تال ئالتۇن چىش

سەلەي چاققان ئېشىكىگە مىنىپ شەھەرگە بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ. ئوپالدىكى بىر سايغا كەلگەندە بىر بۇلاڭچى ئۇنىڭ خۇرجۇنىنى تارتىۋاپتۇ. ئۇ شەرىئەت مەھكىمىسىگە ئەرز قىلغانىكەن، سوتچى ئۇنى ئەيىبلەپ:

— سەلەي ئاكا، راستىنىلا دۆتلۈك قىپسىز، خۇرجۇنىڭىزنى بۇلىغان چاغدا نېمىشقا ئاۋازىڭىزنى قويۇۋېتىپ: «قۇتقۇزۇڭلار» دەپ

ۋارقىرىمىدىڭىز؟ — دەپتۇ.

— قىزىق ئىكەنسىز سوتچى غوجام، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئەگەر ئاغزىمنى ئاچىدىغانلا بولسام، يېڭى سالدۇرغان تۆت تال ئالتۇن چىشىم كۆرۈنۈپ قالسا مېنى تېخىمۇ نەس باسماتتى؟

بۇ قەيەر؟

سەلەي چاققان ئات مىنىشكە ناھايىتى ھەۋەس قىلىدىكەن. بىر قېتىم ئۇ ئات مىنىپ كېتىۋېتىپ، جىلغىغا كەلگەندە ھادىسىگە ئۇچراپتۇ. ئۇ، بىرەر ئاش پىشىمدىن كېيىن ھوشىغا كەپتۇ. قارىسا ئەتراپىدا نۇرغۇن ئادەملەر تۇرغۇدەك.

— بۇ قەيەر؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇ.

— بۇ ئوپال — دەپتۇ بىرى.

— مەن ياتقان ئۆيچۇ؟

— بۇ دۇكان، — دەپتۇ بىر تېۋىپ.

— قېنى دەپ بېقىڭلار؟ بۇ يەر كېسەلخانىمۇ ياكى تۈرمىمۇ؟ — دەپتۇ ئۇ.

ئوتلىغىنىم يوق

سەلەي چاققان نورۇز كۈنى خۇشاللىقىدىن بىر ئاز مەي ئىچىپ قويۇپتۇ. ئۇ ئاستا بىلىندۇرمەي ئۆيگە كېتىۋاتسا، يېرىم يولدا مەھەللە ئاقساقىلى ئۇچراپ قاپتۇ.

— ھوي، سەلەي ئاخۇن، ھېلىقى ئاچچىق سۇنى يەنە ئوتلاپ يۈرەمسەن؟ — دەپ سوراپتۇ ئاقساقال.

— ياقەي، تەقسىر، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — يۇقىرىقى مەھەللىدىن بۇ مەھەللىگىچە ئوتلىغىنىم يوق.

بور ياسايمەن

ھېيتگاھنىڭ بىر بۇرجىكىدە بىر قانچەيلەن پاراڭغا چۈشۈپتۇ. ئارىدا سەلەي چاققانمۇ بار ئىكەن. ئالتۇن چىشلىرى پارقىراپ تۇرغان بىرسى:

— مەن بارلىق بايلىقىمنى خەيرى - ساخاۋەت قىلدىم، — دەپتۇ.

— مەن بارلىقىمنى باشقىلارنىڭ خاتالىقىنى تۈزىتىشكە سەرپ قىلدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ئۇنداقتا سىز ئاقلىغۇچى ئوخشىمامسىز؟ — دەپ يەنە سوراپتۇ ھېلىقى ئالتۇن چىش كىشى.

— ياق، مەن ئاقلىغۇچى ئەمەس، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مەن ئۆچۈرگۈچ ياساش كارخانىسىدا ئىشلەيمەن، بور ياسايمەن.

بېلىق قېچىپ كېتىدۇ ئەمەسمۇ؟

سەلەي چاققان قىزىنىڭ توي قىلماي يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ ناھايىتى غەم قىلىدىكەن. بىر كۈنى ئاخشىمى ئەر - خوتۇن ئىككىسى:

— قىزىم، سەن بىر نەچچە لايىق تاپقان بولساڭمۇ ياراتماي قويدۇڭ، بىر ئۆمۈر قېرى قىز بولۇپ قېلىشىڭدىن ئەنسىرەپ قالدۇق، بولسا تېزراق توي قىلىۋالساڭ دەيمىز، — دەپتۇ.

— خاتىرجەم بولۇڭلار دادا، ئانا، دەريادا بېلىق دېگەن كۆپقۇ؟ — دەپتۇ قىزى.

— راست دەيسەن قىزىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان سەل ئوڭايسىزلىنىپ، — بىراق، قارماقنىڭ ۋاقتى ئۇزىراپ كەتسە، بېلىق قېچىپ كېتىدۇ ئەمەسمۇ؟

ئۇنىڭ كۆزىگە خۇرۇم پەلتۇ كىرىپ قېلىپ...

بازار كۈنى سەلەي چاققان ئوپالدىكى بىر چوڭ بايۋەچچە بىلەن دوقمۇشتا پاراڭلىشىپ قاپتۇ.

— قىزىق ئىش بولدى، سەلەي ئاكا، — دەپتۇ بايۋەچچە، — ئۆتكەن ھەپتە چىققان بوراندا خوتۇنۇمنىڭ كۆزىگە قۇم كىرىپ كېتىۋىدى، دوختۇرغا ئون تەڭگە خەجلەپ ئاران ساقايتتىم.

— ۋاي ئۇكام، بۇ قانچىلىك ئىش ئىدى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۆتكەن ئايدا خوتۇننى شەھەرگە بىللە ئېلىپ بارغانىدىم، ئۇنىڭ كۆزىگە بىر خۇرۇم پەلتۇ كىرىپ قېلىۋىدى، 100 تەڭگە خەجلىدىم دەڭە!

ئىزى قالدى

شەرىئەت مەھكىمىسى سەلەي چاققاننى بىر قېچىپ كەتكەن ئوغرىنى تۇتۇپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ. ئۈچ كۈندىن كېيىن ئۇ روھى چۈشكەن ھالدا قايتىپ كەپتۇ ـ دە قازىغا:

— تەقسىر، ئوغرى قېچىپ كەتتى، بىراق مەن ئۇنىڭ بارماق ئىزىنى ئېلىپ كەلدىم، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا ئۇنىڭ بارماق ئىزى قېنى؟ — دەپ ئالدىراپ سوراپتۇ قازى.

— مانا، مانا، يۈزۈمدە، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان تاياق تېگىپ قىزىرىپ كەتكەن يۈزىنى كۆرسىتىپ، — ئۆزىنى تۇتالمىساممۇ ئىزى قالدى.

كېلەر يىلى كۈزگىچە ساقلىيالايمەن

سەلەي چاققان ئادىل بولغانلىقتىن يۇرت بەگلىرى ئۇنى كۆرەلمەي، يامۇلغا سولۇتۇپ قويۇپتۇ. بىر كۈنى يامۇلدىكى ئامبال ئۇنىڭدىن:

— سەلەي ئاخۇن، سەن بىر قىزىقچى ئادەم، نامىڭنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ، ساڭا نېمە ھۆكۈم قىلسا بولار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئىختىيارىڭلار، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئەگەر ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلساڭلار كۈزدە قىلىڭلار، كۈز ئەڭ ياخشى ۋاقىتتۇر.

— ئۇنداقتا، كۈز ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن تۇرسا؟! — دەپتۇ يامۇل ئامبىلى.

— ھېچقىسى يوق، مەن يەنە كېلەر يىلى كۈزگىچە ساقلىيالايمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

بۇ گەپتىن ئامبال قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ ـ دە، ئۇنى سولاقتىن چىقىرىۋېتىپتۇ.

كېيىنچە تېپىلىپ قالار

سەلەي چاققاننىڭ بىر قوشنىسى ناھايىتى جازانىخور ئادەم ئىكەن، پۇرسەت تاپسىلا پېقىر ـ مىسكىنلەرنى بوزەك قىلىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ ئېھتىياتسىزلىقتىن قاپچۇقتىكى پۇلنى يىتتۇرۇپ قويۇپتۇ. بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، سەلەي چاققان تېپىۋالغان بۇ پۇلنى ئۇنىڭ قولىغا بېرىپتۇ. قوشنىسى پۇلنى ئەستايىدىل ساناپ كۆرۈپتۇ ـ دە، قوشۇمىسى سەل تۈرۈلۈپتۇ.

— نېمە بولدى قوشنا؟ پۇلۇڭ كەم تۇرامدۇ؟

— ياق، ياق.

— ئەكىلە، مەن ساناپ باقاي. سەلەي چاققان ئۇنىڭ

قولىدىكى پۇلنى يەنە بىر قېتىم سانىغاندىن كېيىن دەپتۇ:

— بۇ پۇلنىڭ ئۆسۈمى كۆرۈنمەيدىغۇ — دەپ خاپا بولما، كېيىنچە تېپىلىپ قالار.

يەل قويغاننى تېپىش

سەلەي چاققان ئوپالدىكى بىر قانچە دوغىلار بىلەن بىللە كىچىك مەپىگە ئولتۇرۇپ شەھەرگە بارماقچى بوپتۇ. مەپىدە بىر سېمىز دوغا يەل قويۇۋېتىپتۇ. مەپە كىچىك، ئادەم كۆپ بولغانلىقتىن باشقىلار بۇنىڭدىن ناھايىتى بىئارامىلىق ھېس قىپتۇ. شۇ ئارىلىقتا مەپىكەش:

— بىلەت كەستۈرمىگەنلەر بىلەت كەستۈرۈڭلار، — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— ھازىر يەل قويۇۋەتكەن ئادەم بىلەت كەستۈرمىدى — دەپتۇ سەلەي چاققان قىزىقچىلىق قىلىپ.

بۇ ۋاقىتتا ھېلىقى سېمىز دوغا قولىدىكى بىلەتنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ۋارقىراپتۇ:

— بۇ بىلەت بولماي نېمە؟

بۇنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ شەخسىي گەپلىرىمىز

سەلەي چاققان بىر يىلى خوتۇنىنى ئېلىپ شەھەرگە بېرىپتۇ. ئاخشىمى ھېيتگاھ تىياتىرخانىسىغا كىرىپ، ئويۇن كۆرگەچ خوتۇنى بىلەن قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. كەينىدە ئولتۇرغان بىر بالا ئاخىر چىداپ تۇرالماي «مەن پەقەتلا ئاڭلىيالمىدىم» دەپ خاپا بولۇپتۇ. سەلەي چاققان دەرھال كەينىگە بۇرۇلۇپ:

— ئۇكا، سېنىڭ ئاڭلىشىڭنىڭ ھاجىتى يوق، بۇنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ شەخسىي گەپلىرىمىز، — دەپتۇ.

دەريانىڭ بويىغا بارمامسەن؟

سەلەي چاقچاننىڭ مەھەللىسىدىكى بىر موزدۇز دوستى ئۇنى ئىزدەپ كېلىپ دەپتۇ:

— ئاداش، بۈگۈن ئۈچ كۈن بولدى، ئايالىم دۈشەنبە بازارغا بېلىق ئەكېلەي — دەپ چىقىپ كەتكەنچە قايتىپ كەلمىدى، مەن قانداق قىلسام بولار؟

— ئاداش، سەن نېمانچە ئەخمەق، — دەپتۇ سەلەي چاقچان، — بازاردىن قايتىپ كەلمىدى دېگەن گەپ — بېلىق ئىزدەپ دەريا بويىغا كەتتى دېگەن سۆز. ئۇنىڭ كېلىشىنى ساقلىمايلا، ئۇدۇل بېلىقنى دەپ كەتكەن دەريانىڭ بويىغا بارمامسەن؟

شۇ قىزنى دەپ چىقمامدۇ؟

سەلەي چاقچان ئوغلى بىلەن داۋاملىق پەن - تېخنىكا توغرىسىدىكى ژۇرناللارنى كۆرۈپ تۇرىدىكەن. بىر كۈنى ئوغلى:

— دادا، ئىنسانلار تېخى بەك توق بولۇپمۇ كەتمىدى، لېكىن ئۇلار تۇرلۇك چارە - تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ئاي شارىغا چىقىمىز دەيدىكەن. نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ؟

— ۋاي بالام، سەن تېخى كىچىك، بىلمەيسەن، — دەپتۇ سەلەي چاقچان، — ئاي شارىدا ئاي پەرىسى دەيدىغان بىر گۈزەل قىز بار، ئۇلار شۇ قىزنى دەپ چىقمامدۇ؟

بىراقلا دادامنى بېرىۋەتسەك بولمىدىمۇ؟

سەلەي چاقچان بىر قانچە ساۋاقداشلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ

مەكتەپتىن يېنىپتۇ. ئۇلار ئارىسىدا كىيىملىرى جۇل - جۇل بىر بالا بار ئىكەن. بۇنى كۆرگەن ئانىسى:

— بالام، قولۇڭدىكى توپنى ئاۋۇ دادىسى يوق بىچارە بالىغا بەرگىن. مەن يېڭىدىن بىرنى ئېلىپ بېرەي، بولامدۇ؟ دەپتۇ سەلەي چاققانغا.

— بولدىلا ئانا، بىز ئۇنىڭغا توپنى بەرمەي، بىراقلا دادامنى بېرىۋەتسەك بولمىدىمۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ھەممەيلەن قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

مەنمۇ ئايالىمنى ئالغاچ كەلسەم بوپتىكەن

سەلەي چاققان بىر يىلى ئۈرۈمچىگە كەپتۇ. ئۇ، ناھايىتى ئېگىز قەۋەتلىك بىر بىنا ئىچىگە كىرگەندە، بىر ئايالنىڭ كىچىك بىر ئۆيگە كىرىپ ئىشىكنى يېپىۋەتكەنلىكىنى، ئىشىكنىڭ ئۈستىدىكى چىراغنىڭ بىر نەچچە قېتىم يېنىپ، ئۆچۈپ ئارقىسىدىن بىر ياش قىزنىڭ چىققانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بۇ لىفت ئىكەن.

— سەلەي ئاكا، تۇرۇپ قاپسىزغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ بىرسى.

سەلەي چاققان ھەيران بولغان ھالدا كۆزىنى پارقىرىتىپ:

— ئاپلا، ئايالىم كىرىپ كۆرۈپ چىقاركەن، مەنمۇ ئايالىمنى ئالغاچ كەلسەم بوپتىكەن، — دەپتۇ.

بىكار يۇردى دەمسەن؟

يامانيار دەرياسىنىڭ① كۆۋرۈكى يوق ئىكەن. كۆۋرۈك سېلىش جەريانىدا يۇرت بېگى «بىر تال ياغاچ - تاشقىمۇ خىيانەت قىلمايمەن» دەپ قەسەم قىلغان بولسىمۇ، بىراق، ئاچ كۆزلۈكى

---

① يامانيار دەرياسى — بۇلاقسۇدىكى بىر دەريانىڭ ئىسمى.

تۈپەيلى، خەقنى قاقتى ـ سوقتى قىلىپ، نۇرغۇن مال ـ مۈلۈك يىغىۋاپتۇ. جامائەت ئۇنىڭدىن نارازى ئىكەن. ئاخىر بىر كۈنى دەرياغا سەل كەپتۇ. يۇرت بېگى سەل ئارىسىدا قاپتۇ. بۇ چاغدا ئۇ قىلغان قەسىمىنى يادىغا ئېلىپ، تەڭرىگە ئىلتىجا قىپتۇ:

— ئاھ خۇدا، كەچۈرگۈسىز گۇناھ ئۆتكۈزگىنىم راست، بۇ ئىشلارنى ھەممىدىن بۇرۇن ھېلىقى سەلەي چاققان بىلىپ قالدى. يۇرت خەلقىمۇ نارازى. بۇ يۇرتتىكى شۇنچە كۆپ بىگۇناھ ئادەملەرنىڭ يۈزىنى قىلىپ بولسىمۇ، مېنىڭ گۇناھىمنى كەچۈرۈۋەتكەن بولساڭ.

— كىم بىگۇناھكەن؟ — دەپتۇ دەريا بويىدا تۇرغان سەلەي چاققان، — سەن مېنى نەچچە يىلدىن بېرى بىكار يۈردى دەمسەن؟ مەن بۇ كۆۋرۈكنى ياساش ئۈچۈن قانچىلىغان ئادەملەرنى يىغمىدىم ـ ھە؟ مېنىڭ تارتقان جاپايىم ئازمۇ؟

ھاراق دېگەن نېمە؟

بىر نەچچە ھاراقكەش ـ زابوي بىر يەرگە يىغىلىپ ئولتۇرۇپ ھاراقنىڭ نېمىلىكى توغرىسىدا پاراڭغا چۈشكەنىكەن. ئۇلارنىڭ يېنىغا سەلەي چاققان كېلىپ قاپتۇ ـ دە، ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزىگە دىققەت قىپتۇ:

— ھاراق دېگەن خوتۇن، پېقىر ئۇنىڭدىن ئۆمۈر بويى ئايرىلىپ باقمىدى، — دەپتۇ بىرىنچىسى.

— ھاراق دېگەن پېقىرنىڭ مەخپىي ئاتا ـ ئانىسى، بۇ زاماندا پېقىر ئۇنى كۆرسىلا، تازىم قىلماي قالمايدۇ، — دەپتۇ ئىككىنچىسى.

— ھاراق دېگەن ماي، پېقىر ماشىنا، ماي بولمىسا پېقىر ماڭالمايدۇ، — دەپتۇ ئۈچىنچىسى.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان سەلەي چاققاننى كۈلكە

قىستاپتۇ. ئۇ، يۈز - كۆزلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— ھەي، ھېچقايسىڭلار تاپالمىدىڭلار، ھاراق دېگەن شاپىلاق. مەن ھەر قېتىم مەست ھالدا ئۆيگە كىرسەملا، ئايالىم ماڭا بىر شاپىلاق مۇكاپات بېرىدۇ، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان ھەممەيلەن قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

«شۇم خەۋەرچى، پارازىت دەيدۇ»...

ئامبال سەلەي چاققاننىڭ راۋابىنى ياخشى چالىدىغانلىقىغا ھەسەت قىلىدىكەن. بىر يىلى سەلەي چاققان باغچىدا ئامبال بىلەن بىللە بولۇپ قاپتۇ. قارىسا، بىر توپ قارا قۇچقاچ (قارىغۇجا) دەرەخ شاخلىرىدا «ۋىچىر - ۋىچىر» قىلىپ سايراپ ئوينىشىۋاتقۇدەك. ئامبال تىلماچ ئارقىلىق قۇشلارنى كۆرسىتىپ:

— قاراڭ، سەلەي چاققان، ئاشۇ قۇشلار بۇ گۈزەل دۇنيانىڭ ئەڭ ئۇستا راۋابچىلىرى ھېسابلىنىدۇ. ئىشىنەمسىز؟ — دەپتۇ.

— ئىشىنىمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

بىردەمدىن كېيىن بىر قاغا «قاق، قاق» قىلىپ ئۇچۇپ كېلىپ بىر دەرەخكە قونغانىكەن. ئامبال: — ئۇ نېمە قۇش؟ — دەپ سوراپتۇ. سەلەي چاققان قاغىنى كۆرسىتىپ مەنىلىك قىلىپ:

— جانابىي ئالىيلىرى، بىلەمىلا، ئاشۇ قاغا ھەقىقەتەن ماھىر نەغمىچى ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، خەق ئۇلارنى «شۇم خەۋەرچى، پارازىت» دەيدۇ، — دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئامبالنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

بۇنداق ئادەم ئەسقاتارمۇ؟

كېيىنكى كۈنلەردە سەلەي چاققاننىڭ خوتۇنى قىزىدىن:

— بالام، يېڭى لايىقىڭ قانداقراق؟ ئوبدان ئۆتۈپ

كېتەلەمسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەلۋەتتە ئوبدان ئۆتىمىز ئانا، — دەپتۇ قىزى، — ئۇ يېقىندا بەك كۆپ پۇل تاپتى، بەتخەج ئەمەس، ھاراق ئىچمەيدۇ، تاماكا چەكمەيدۇ، تورغا چىقمايدۇ. ناھايىتى ئوبدان ئايالى، ئۇماق ئىككى بالىسى بار.

— ياپىرىم! بۇنداق ئادەم ئەسقاتارمۇ؟ — دەپتۇ ئانىسى.

نېمىشقا بىكارغا ئاڭلاتقۇدەكمەن؟

شەھەردىكى ئوردا ئالدىدا گىلەم سېتىۋاتقان بىر نەچچە پىخسىق بىر يەرگە جەم بولۇپتۇ. ئۇلار ئارىسىدا سەلەي چاققانمۇ ئولتۇرغانىكەن. ئۇلار بىر - بىرىدىن قېلىشماي ئۆزلىرىنىڭ نەقەدەر چىڭ، پىخسىقلىقى توغرىسىدا سۆزلىشىدىكەن. پەقەت سەلەي چاققانلا ھېچنېمە دېمەي ئولتۇرىدىكەن. سەلەي چاققان ئۇلاردىن تولىمۇ بىزار ئىكەن. شۇ پەيتتە چوڭراق بىرسى سەلەي چاققاندىن:

— سەلەي ئاخۇن، ھەممىمىز گەپ قىلدۇق، سىز نېمىشقا ئۆزىڭىزنىڭ ئىش - ئوقەتلىرى ھەققىدە سۆزلەپ بەرمەيسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سۆزلىگۈدەك گەپ يوق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ھېلىقى پىخسىق كىشىگە مەنىلىك قاراپ، — مەن ئۆزەمنىڭ ئاۋازىنى نېمىشقا بىكارغا باشقىلارغا ئاڭلاتقۇدەكمەن؟

ئەكس سادا

سەلەي چاققان تېۋىپلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە، ئۇزۇن يىل چىشى ئاغرىغان بىرسى سەلەي چاققانغا كۆرۈنۈپتۇ. سەلەي چاققان كېسەلنىڭ ئېغىزىنى تەكشۈرۈۋېتىپ، ھەيران بولغان ھالدا:

— چىشىڭىزنىڭ ئارىلىقىدا كاۋاك بار ئىكەن، كاۋىكى

نېمىدېگەن چوڭ، نېمىدېگەن چوڭ، — دەۋېرىپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان بىمار خاپا بولۇپ:

— سەلەي ئاكا، بىر گەپنى تەكرارلاۋېرەمسىز؟ — دەپتۇ.

— مەن تەكرارلاۋەرگىنىم يوق، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق كىنايە قىلىپ، — بۇ چىشىڭىزنىڭ كاۋىكىدىن چىقىۋاتقان ئەكس سادا ئوخشايدۇ.

ئۆيۈمگە كەلگەن ئوخشايمەن دەپ...

بىر قېتىم كېچىدە سەلەي چاقچاق مەستلىكىدە تاكسىنى توسۇپتۇ. ئۇ ماشىنىغا چىققاندىن كېيىن، شوپۇر ئۇنىڭ قەيەرگە بارىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىشىنى كۈتۈپتۇ. تاكسى قوزغىلىپ خېلى ئۇزۇن ماڭغان بولسىمۇ، ئۇ بىر نەرسە دېمەپتۇ. شوپۇر كەينىگە بۇرۇلۇپتۇ. ئۇنىڭ كىيىملىرىنى يېشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھاڭ - تاڭ بولغان ھالدا:

— ئاكا، بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۆيۈمگە كەلدىم، كىيىمىمنى يېشىپ ئۇخلايمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاقچاق. شوپۇر دەرھال:

— بۇ دېگەن سىزنىڭ ئۆيىڭىز ئەمەس، مېنىڭ ماشىنام، — دەپتۇ.

سەلەي چاقچاق بىر پەس ھاڭۋېقىپ تۇرغاندىن كېيىن:

— تېز، تېز ھەيدەڭ، مەن بايا ماشىنىغا چىققان جايغا بارايلى، — دەپ تۇۋلاپتۇ. شوپۇر نېمىشقا ئۇ يەرگە بارىدىغانلىقىنى سورىغانىكەن، ئۇ دەپتۇ:

— مەن بايا ماشىنىڭىزغا چىققۇچە ئۆيۈمگە كەلگەن ئوخشايمەن دەپ ئايىغىمنى ماشىنىڭىزنىڭ ئىشىكى ئالدىغا سېلىپ قويغانىكەنمەن.

قانچىلىك مۈشۈك باقىدىغاندۇ؟

سەلەي چاققان ئالىي مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن كۈنلىرىدە بىر فىزىكا ئوقۇتقۇچىسى سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— سەلەيجان، توك قانداق ھاسىل بولىدۇ؟

— ئانچە بىلمەيمەن.

— ئۇنداق بولسا قاراپ تۇرۇڭ، توك سۈركىلىشتىن ھاسىل بولىدۇ، مەسىلەن، مۈشۈكنىڭ تۈكىنى تەتۈرىگە سىيلىسا، تۈكلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئوت چاقنىغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

— ياپىرىم! — دەپتۇ سەلەي چاققان ھەيران بولۇپ، — ئۇنداقتا ئېلېكتىر ئىستانسىسى قانچىلىك مۈشۈك باقىدىغاندۇ؟

ھەممىسىنىڭ زىماتاڭ يېگۈسى بار ئىكەن

سەلەي چاققان مەكتەپتىن كۆزىنى كۆكەرتىپ قايتىپ كەلگەنىكەن، ئانىسى بۇنىڭ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى سوراپتۇ:

— ئادىشىم بىلەن ئۇرۇشۇپ قالدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان جاۋاب بېرىپ. ئانىسى كۆڭۈل بۆلگەن ھالدا:

— ئەتە بىر نەچچە تال زىماتاڭ بېرەي، ئادىشىڭغا ئالغاچ بارغىن ۋە ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىغىن، بولامدۇ؟

— ماقۇل.

ئەتىسى سەلەي چاققان يەنە بىر كۆزى تېخىمۇ كۆكەرگەن ھالدا قايتىپ كەپتۇ.

— ۋاي خۇدايىم، — دەپتۇ ئانىسى ئۆڭى ئۆچكەن ھالدا، — بۈگۈن يەنە كىم ئۇرغاندۇ؟

— سىز بەرگەن زىماتاڭ يەتمىدى، يەنە بىرسى ئۇردى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ زىماتاڭ يېگۈسى بار ئىكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئانىسىغا چۈشەندۈرۈپ.

تامنى چېقىۋېتىش لازىمدەك تۇرىدۇ

سەلەي چاققان يۇرت بېگىنىڭ ئۆيىگە مېھماندارچىلىققا بېرىپتۇ. ئۆيدە مېھمان كۆپ بولغانلىقتىن، ئۇنىڭغا دېرىزە ئالدىدىن ئورۇن تېگىپتۇ. ئۇ، كەشىدىن ئەنسىرەپ، دېرىزىگە ئېلىپ قويماقچى بولۇپ، ئېگىشكەنىكەن، بېشى تېگىپ كېتىپ ئەينەك چېقىلىپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن يۇرت بېگى:

— سەلەي ئاخۇن، دېرىزە ساق قالسا بولاتتىغۇ؟ — دەپتۇ.

— ۋاي بېگىم، ئوبدان ئېيتتىلا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — دېرىزە ساق تۇرمىسا بولمايدۇ، دېرىزىنى ئاسراش ئۈچۈن تامنى چېقىۋېتىش لازىمدەك تۇرىدۇ.

تاغقا ھۈركىگەن كىيىك چىقتى

سەلەي چاققان قوشنىسىنىڭ ئۆيىگە تويغا بېرىپتۇ. تويغا يۇرت بەگلىرىمۇ كەلگەنىكەن. تاماق تارتىلغاندىن كېيىن، بىر تال گۈرۈچنىڭ سەلەي چاققاننىڭ بۇرۇتىغا چاپلىشىپ قالغانلىقىنى كۆرگەن يۇرت بېگى:

— ھە، سەلەي ئاخۇن تاغقا كىيىك چىقتىمۇ - قانداق؟ — دەپ مەسخىرە قىپتۇ. بەگنىڭ بۇرنىدىن سۇ ئېقىپ قاپتىكەن، بۇنى كۆرگەن سەلەي چاققان دەررۇ:

— دۇرۇس بېگىم، كامادىن سۇغۇر چىققانىدى، ھۈركىگەن كىيىك تاغقا چىقتى، — دەپتۇ.

ئېتىمنى بولسىمۇ باغلاپ قوياي

سەلەي چاققاننىڭ بىر ئاغىنىسى بولۇپ، ناھايىتى يۇرتۋاز

ئىكەن. ئۇ ئاغىنىسى قىزىنىڭ تويىنى قىلغان كۈنى سەلەي چاققان ھەممىدىن كېيىن كەپتۇ ـ دە، تۆردىكى بوش ئورۇنغا قوزۇق قېقىشقا باشلاپتۇ.

— بۇرادەر، قىزىق توي بولۇۋاتسا، نېمە قىلغان قىلىقىڭىز بۇ؟ — دەپ تېرىكىپتۇ ئاغىنىسى.

— ئوغلىڭىزنىڭ تويىدىكىدەك، يۇرتلىقىڭىزنى تاپالماي، كونا كېسىلىڭىز قوزغىلىپ قالمىسىدى، — دەپ ئەنسىرەيمەن، دەپتۇ سەلەي چاققان — ھېچبولمىغاندا سىلەرنىڭ يۇرتتىن ئالغان يورغا ئېتىمنى بولسىمۇ باغلاپ قوياي دېگەنىدىم.

تاغىسىنى دورىغان بولسا

بىر كۈنى سەلەي چاققاننىڭ قىزى تالادىن يۈگۈرۈپ كىرىپلا:

— ئانا، يامان بوپتۇ، ئاكام مەست بولۇپ ئىشىك ئالدىدا يېتىپ قاپتۇ، — دەپتۇ. بۇنىڭدىن نارازى بولغان ئانا دەپتۇ:

— ۋاي ئىسىت! ئاكاڭمۇ تاغىسىنى دورىغان ئوخشىمامدۇ؟

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان سەلەي چاققان:

— يالغان، تاغىسىنى دورىغان بولسا، كوچىنىڭ دوقمۇشىدا يېتىپ قالامتى؟ — دەپتۇ.

تارتىۋالمىغانغا شۈكۈر قىل

سەلەي چاققان ئايالى بىلەن مېھماندارچىلىققا بېرىپتۇ. ئۇلار قايتىپ كېلىۋېتىپ، يولدا پاراڭلىشىپ قاپتۇ. ئايال سەلەي چاققانغا ساھىبخاننى دادلاپ:

— كۆردىلىمۇ دادىسى، بۈگۈن بىزنى مېھمانغا چاقىرغانلار نېمىدېگەن پىخسىق ئادەملەر، مېنى ئۇزىتىپ چىققاندا ھەممىسى

قولۇمدىكى سومكىغىلا قارىشىپ قالدى، — دەپتۇ.

— سومكىدا نېمە بار ئىدى؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان.

— داستىخاندىن ئېلىۋالغان قەنت - گېزەكتىن باشقا نېمە بولاتتى؟ — دەپتۇ ئايالى.

— ئاپلا، ئۆزۈڭدىن ئۆتۈپتۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — تارتىۋالمىغانغا شۈكۈر قىل.

بىر نوگاي سۇ ئارىلاشتۇرۇۋەتكەن

سەلەي چاققان بىر يىلى پىۋا ساتىدىغان دۇكان ئېچىپ تىجارەت قىپتۇ. كىشىلەر داۋاملىق پىۋا ئىچكىلى كېلىدىكەن. بىر كۈنى بىر خېرىدار:

— سەلەي ئاكا، بۈگۈنكى پارچە ساتقان پىۋىلىرى نېمانچە قاڭسىق؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۇنداق ئەمەستۇ ئۇكا، — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلۈپ كېتىپ، — پىۋىنىڭ بۇزۇلغانلىقىنى باشقىلار بىلىپ قالمىسۇن دەپ، بىر نوگاي سۇ ئارىلاشتۇرۇۋەتكەنتىمغۇ دەيمەن.

— ھە...

نوغۇچ بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويدى

سەلەي چاققاننىڭ ئاكىسى ياقا يۇرتقا كەتكەنىكەن، ئۇ قايتىپ كېلىپ قارىسا، سەلەي چاققان پېشانىسىنى تېڭىۋېلىپ ئولتۇرغۇدەك.

— ئۇكام، پېشانەڭگە نېمە بولدى؟ تېڭىۋاپسەنغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ئاكىسى.

— تۈنۈگۈن ھويلىدا ھەرە چېقىۋالدى.

— بەللى ئۆكام، ھەرە چېقىۋالغۇچە تۈيمىدىڭمۇ؟

— تۈيغان، تۈيۈپ بولغۇچە ئايالىم نوغۇچ بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويدى، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

ياقامنى چىرايلىق ياماپ قويۇپتۇ

سەلەي چاققان بىلەن بىر بۇرادىرى داۋاملىق بىللە ئۆتىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ سەلەي چاققاندىن:

— بۇرادەر، ئاخشام ئۆيۈڭگە خېلى مەست قايتتىڭ، ھەقاچان خوتۇنۇڭ ئۇرۇشقاندۇ؟

— نەدىكىنى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۇرۇشماقتا يوق، تېخى ئەتىگەندە ئورنۇمدىن تۇرسام يىرتىلغان ياقامنى چىرايلىق ياماپ قويۇپتۇ.

ياش ساتمايمەن

كىشىلەرنى بوزەك قىلىپ ئادەتلەنگەن يۇرت بېگى بىر كۈنى سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— قارىغاندا خېلى تەمبەل تۇرىسەن، ھاشارغا ئەۋەتسەكمۇ چاتاق چىقمىغۇدەك، زادى يېشىڭ قانچە؟

— كەچۈرسىلە بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — كۆچۈم ئۆزۈمنىڭ، مەن ياش ساتمايمەن.

ياندۇرۇپ سىناش

مەكتەپتە زېھىن سىناش ئېلىپ بېرىلغاندا، مۇئەللىم سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— شاكىچىك، بەشكېرەم بىلەن ئاۋاتنىڭ ئارىلىقى بەش

كىلومېتىر بولسا، ئۇپال بىلەن تاشمىلىقنىڭ ئارىلىقى قانچە كىلومېتىر بولىدۇ؟

— بىلمەيمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— مۇشۇنداق ئاددىي سوئالنىمۇ ئۇقمامسەن؟ — دەپتۇ مۇئەللىم، — ئۇپال بىلەن تاشمىلىقنىڭ ئارىلىقىمۇ بەش كىلومېتىر بولمامدۇ؟

— مۇئەللىم، مەن سىزنى سىناپ باقاي، باللار بايرىمى بىلەن دۆلەت بايرىمىنىڭ ئارىلىقىدا تۆت ئاي بار ئىكەن، ئەمما، دۆلەت بايرىمى بىلەن باللار بايرىمىنىڭ ئارىلىقىدىمۇ تۆت ئاي بارمۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلۈپ تۇرۇپ.

چىشىمنىڭ كامىرى بار

بىر يىلى سەلەي چاققاننىڭ چىشى بەك ئاغرىپ كېتىپتۇ. ئۆزى قانچە داۋالاپ باقسىمۇ ئەپلەشمەپتۇ. ئاخىر شەھەردىكى چوڭراق بىر دوختۇرخانىغا بېرىپتۇ. چىش دوختۇرى ئۈشكىنى قولىغا ئېلىپ:

— سەلەي چاققان، بولۇڭ تېز، ئاغزىڭىزنى ئېچىڭ، — دەپتۇ.

سەلەي چاققان ئاغزىنى ئاچقانىكەن، دوختۇر ئۈشكىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا سالماقچى بولۇپتۇ. شۇ پەيتتە ئۇ:

— رەھمەت دوختۇر، سىز يەنە تەشمىسىڭىزمۇ، ئۇ چىشىمنىڭ كامىرى بار، — دەپتۇ - دە، دوختۇرنى ئىتتىرىۋېتىپتۇ.

سوۋغات قىلىش

سەلەي چاققاننىڭ بىر يېزىقچى ئاغىنىسى بار ئىكەن. ئۇ گەپ ئارىلىقىدا سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— ئاغىنە، شەھەردە سەندىن باشقا يەنە بىر دوستۇم بار ئىدى.

ئۇنىڭغا نېمە سوۋغا قىلىشنى زادىلا بىلەلمەي قالدىم.

— ئۇ كىم ئىدى؟ دەپ سوراپتۇ سەلەي چاققان.

— سەن بىلىسەن، ئۇ يېزىقچىلىقتا يېڭىدىن كىرىشكەن بىر ئەدەبىياتچى ئىدى.

— ئوھوي ئېسىم قۇرۇسۇن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۇنى مەن بىلىمەن، ئۇنىڭغا تاشلاندۇق قەغەز سېۋىتىدىن بىرنى ئېلىپ سوۋغات قىل.

خوتۇنلارنىڭلا گېپىنى قىلىشىمىز

بىر كۈنى مەشرەپتە سەلەي چاققاننىڭ بىر قانچە ئاغىنە - بۇرادەرلىرى بىرلىكتە پاراڭغا چۈشۈپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇلارنىڭ خوتۇن بالىلىرىمۇ بار ئىكەن. ئۇلار كۆڭۈل ئېچىپ ئولتۇرۇپ، قەيەردە مالنىڭ كۆپلۈكى، قانداق سېتىۋالسا بولىدىغانلىقى، قەيەردە ئوقەتنىڭ ئاقمايدىغانلىقى دېگەندەك مەسىلىلەر ئۈستىدە كۆپ پاراڭلىشىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان بىر ئايال:

— ۋاي - ۋۇي، ئوقەتنىڭ گېپى تۈگىمەيلا كەتتى. سىلەر بوش ۋاقىت تاپساڭلار پەقەت مۇشۇ ھەققىتىلا سۆزلىشەمسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ياق خېنىم خاپا بولمىسىلا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ھەر قايسىلىرى يوق ۋاقىتتا، خوتۇنلارنىڭلا گېپىنى قىلىشىمىز، قايناپ كېتىدۇ دېسىلە تېخى.

شۇنىڭ بىلەن ئېقىپ كەتتى

سەلەي چاققان كىچىك ۋاقتىدا ناھايىتى كەپسىز ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ تالادىن يۈگۈرۈپ كىرىپ:

— ئانا، مەن بايا ئۆستەڭ بويىدا بىر باغلام بېدىنى پۇتۇمدا

تېپىپ ئۆستەڭگە چۈشۈرۈۋەتتىم، — دەپتۇ.

— ۋاي بالام، ھېچقىسى يوق، بېدە دېگەننى يەنە ئورۇغلى بولىدۇ، — دەپتۇ ئانىسى سەل گۇمانلىنىپ.

— ئىش ئۇنداق ئاددىي ئەمەس، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بىر قوي بېدە يەۋاتقانىكەن، مېنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى - دە، ئۆستەڭگە سەكرىدى، شۇنىڭ بىلەن ئېقىپ كەتتى.

— ئاپلا، — دەپتۇ ئانىسى، — كىمنىڭ قويى بولغىيتتى؟

ئۇتۇۋېلىش

ئۆرۈك سەيلىسى بولغان بىر يىلى، سەلەي چاققان باغ ئىچىدە قىز دوستىنىڭ كۆزىنى ئېتىۋېلىپ تۇرۇپ:

— ئەگەر سىز مېنىڭ كىملىكىمنى تاپالمىسىڭىز مېنى بىرنى سۆيۈۋېلىشقا ماقۇل دەيسىز جۇمۇ، قېنى دەڭ، مەن كىم؟

— مەھەممەت

— ياق

— سەمەت

— ياق

— بارات

— ياق

— يەنە تاپالمىدىمۇ — دەپتۇ قىز دوستى، — ئۇنداقتا سىز ئۇتۇۋالدىڭىز، مانا...

شامالنىڭ سىرى

سەلەي چاققان مەھكىمىدە ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر ھاكىم نۇتۇق سۆزلەپتۇ. ئۇنىڭ گەپلىرى خۇش ياقمىغان

سەلەي چاققان بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان يېرىدە ئۇخلاپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن هاكىم سەلەي چاققاننىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنى ئويغىتىپ:

— سەلەي ئاخۇن، مەن گەپ قىلىۋاتسام، سىز نېمىشقا كۆزىڭىزنى يۇمۇۋالىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— جانابى هاكىم، مەن كۆزۈمنى يۇمۇپ، قىلغان گەپ - سۆزلىرىڭىزنىڭ مەنىسىنى تەپەككۇر قىلىۋاتاتتىم.

— نېمىشقا توختىماي بېشىڭىزنى لىڭشىتىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ هاكىم يەنە.

— هاكىم جانابلىرى، مەن سىزنىڭ دېگەنلىرىڭىزنىڭ هەممىسىنى توغرا دەپ ئويلاپ، باش لىڭشىتىپ قالغان ئوخشايمەن.

— ئۇنداقتا شالى - تۈكۈرۈكىڭىز ئېقىپ قاپتىغۇ؟ — يەنە سوراپتۇ هاكىم.

— هاكىم جانابلىرى، چۈشەنمەسلىك بولمىسۇن، ئۆزىڭىزنىڭ نۇتۇقىنى ياخشى سۆزلىگەنلىكىڭىز مېنىڭ گەپنى مەززە قىلىپ ئاڭلىغانلىقىمدىن بولمامدۇ؟ شۇڭا شالى - تۈكۈرۈكۈم ئېقىپ قالغان ئوخشايدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان يەرگە تۈكۈرۈۋېتىپ.

قۇلىقى يانچۇقۇمدا

سەلەي چاققاننىڭ كىچىك چاغلىرى ئىكەن. بايلارنىڭ باللىرى ئۇنى پات - پات ئۇرۇپ قويىدىكەن. بىر كۈنى بۇرنىدىن قان ئېقىۋاتقان سەلەي چاققان هۆكرەپ يىغلىغىنىچە ئۆيگە چېپىپ كىرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئانىسى:

— بالام، زادى نېمە ئىش بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بىر بالا بۇرنۇمنى چىشلەپ قانىتىۋەتتى.

— ئۇ بالىنى كۆرسەڭ تونۇيالامسەن؟ — دەپتۇ ئانىسى، — يىغلىماي جاۋاب بەرگىنە...

— تونۇيالايمەن. ئۇ مەيلى نەگە كەتسۇن تونۇيالايمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئۇنىڭ بىر قۇلىقى مانا يانچۇقۇمدا بار. ئۇ گەپنى دەپ بولۇپلا يانچۇقىنى ئۆرۈپ كۆرسىتىپتۇ.

مەن ئارىلىشىپ باقمىغان

سەلەي چاققاننىڭ بويتاق مەزگىللىرى ئىكەن. ئاتىسى ئۇنى بىرەيلەنگە ئۆيلەپ قويۇش توغرىسىدا كۆپ قېتىم دېسىمۇ، ئۇ «مېنى مەجبۇرلىماڭلار» — دەپ ئۇنىماپتۇ. ئاخىر بۇ ئىش توغرۇلۇق ئاتا - بالا قىزىرىشىپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن سەلەي چاققاننىڭ ئانىسى:

— بالام، داداڭنىڭ گېپىنى ئاڭلا. ئۇ كىمگە دېسە «ماقۇل» دېسەڭ بولمىدىمۇ؟ — دەپتۇ.

سەلەي چاققان ئانىسىنى بىر تەرەپكە تارتىپ:

— ئانا، سەن بىلمەيسەن، مەن ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن قىزغا ئۆيلىنەي.

— نېمىشقا مۇنداق دەيسەن؟

— ئانا، مەن ئەزەلدىن سىلەرنىڭ توي ئىشىڭلارغا ئارىلىشىپ باقمىغان، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئەمما، دادام مېنىڭ توي ئىشىمغا ئارىلىشىۋاتىدۇ - ئەمەسمۇ؟

بۇ ئىشلارغا كۆنۈپ قالدىكەنسىز

سەلەي چاققان پال ئېچىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئوپالدىكى بىر چوڭ زىناخور ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ پال ئاچقۇزۇپتۇ.

— سەلەي چاققان، سىز ھەممىنى ئالدىن بىلىدىغان ئادەم،

مەن قايسى چاغدا ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولىدىكەنمەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئاز قالدى، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— زادى قاچان؟ — دەپتۇ ھېلقى زىناخور ئالدىراپ.

— سىزنىڭ ئالدىنقى يېرىم ئۆمرىڭىزدە پېشانىڭىزگە ئايال زاتى پۈتۈلمىگەنىكەن — دەپتۇ.

زىناخور بۇ گەپتىن چۆچۈپ كېتىپ، كۆزلىرىنى پارقىراتقان ھالدا:

— كېيىنكى يېرىم ئۆمرىمدىچۇ؟ دەپ سوراپتۇ.

— دېمىسەم بولمىدى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — كېيىنكى ئۆمرىڭىزدە بۇ ئىشلارغا كۆنۈپ قالىدىكەنسىز.

دادىڭىزمۇ شۇلارنىڭ قاتارىدا

سەلەي چاققان ئوردىدا خىزمەت قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىرەيلەن ئۇنىڭدىن:

— سەلەي چاققان، ئۆزىڭىز راستچىل ئادەم دەپ بېقىڭ، يامۇلدىكى بەگلەر قانداق خىزمەت قىلىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سىزگە ئوخشاش، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— قانداقسىگە ماڭا ئوخشاش؟ قايتا سوراپتۇ ھېلىقى كىشى.

— ئۇنداق بولسا قۇلىقىڭىزنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلاڭ. ئوردىدا ئادەتتە 10% ئادەم خىزمەت قىلىدۇ، 50% ئادەم ئىشىك باقىدۇ، قالغانلار ئوردا ئىچىدە لاغايلاپ يۈرۈيدۇ. دادىڭىزمۇ شۇلارنىڭ قاتارىدا، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سەلەي چاققان.

ساراڭلىق بەگ بولۇشنىڭ شەرتىمۇ؟

سەلەي چاققان يامۇلدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ دەسلەپىدە

چاقچاق قىلىپ، بىر ئەمەلدارغا:

— خۇدايىم بۇيرۇسا، مەن كېيىنچە چوقۇم مۇشۇ دوتەي يامۇلغا بەگ بولىمەن، — دەپتۇ.

ئۇنىڭ گېپى بىردەمدىلا يامۇل بېگىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ.

— سەلەي ئاخۇن، ئاڭلىسام سەن يامۇلغا بەگ بولىمەن دەپسەن. سەن ساراڭمۇ نېمە؟ — دەپتۇ يامۇل بېگى.

— ياق تەقسىر، مەن ئوڭ، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ساراڭلىق بەگ بولۇشنىڭ شەرتىمۇ؟

يامۇل بېگىنىڭ ئۈنى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

بۇرنىغا سالماقچى ئىدىم

سەلەي چاققان كىچىك ۋاقىتلىرىدا، يۇرت بېگىنىڭ بالىسى ئۇنى ناھايىتى بوزەك قىلىدىكەن، سەلەي چاققان چىداپ تۇرالماي ئاخىر ئۇنى ئەدەپلەپ قويۇپتۇ. بۇ ئەھۋالنى ئۇققان دادىسى ئۇنىڭغا تەنبىھ قىلىپ:

— بالام، ئاڭلىسام سەن بىر مۇشت بىلەن بەگنىڭ بالىسىنىڭ كۆزىنى قۇيۇۋېتىپسەن. بۇ قىلغىنىڭ بولماپتۇ. يەنە تېخى ئۇنى تاسادىپىيلىق دەۋاتىسەن. بۇ گېپىڭ راستمۇ؟

— ئەلۋەتتە راست دادا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئەسلى مەن ئۇنىڭ بۇرنىغا سالماقچى ئىدىم.

ساقىلىڭنى بۇنىڭدا ئال

سەلەي چاققاننىڭ كىچىك چاغلىرى ئىكەن. سەلەي چاققاننىڭ دادىسى ساقال ئېلىۋاتقان بىر كۈنى ئۇنىڭ قولىدىكى ئۇستىرا سۇنۇپ كېتىپتۇ. سەلەي چاققان بۇنى كۆرۈپ قاپتۇ.

— كۆردۈڭمۇ بالام بۇ ئۇستىرا بەك بوش ئىكەن، ئالغىنىمغا

بىر ئاي بولا - بولمايلا سىپى سۇنۇپ كەتتى، ئادەمنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ، — دەپتۇ دادىسى.

ئەھۋالنى كۆرگەن سەلەي چاققان ئاشخانا ئۆيگە كىرىپ بىر قەلەمتىراشنى كۆتۈرۈپ چىقىپ دادىسىغا تەڭلەپتۇ.

— ۋاي بالام، بۇ قەلەمتىراشنى نىمە قىلىمەن؟ — دەپ سوراپتۇ دادىسى ھەيران بولۇپ.

— دادا، ئالە، ساقىلىڭنى بۇنىڭدا ئال، بۇ بەك پۇختا، بەك چىڭ، — دەپتۇ سەلەي چاققان بۇرنىنى ئېيتىپ تۇرۇپ.

ھەببەللى

سەلەي چاققاننىڭ كىچىك چاغلىرى ئىكەن. مەھەللىدىكى بىر دوستى ئۇنىڭدىن:

— ئاداش، نىمىشقا ئادەملەر تاڭ ئېتىش بىلەن تەڭلا ئۆيلىرىدىن چىقىپ تەرەپ - تەرەپكە مېڭىپ كېتىدىغاندۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەلەي چاققان سەل - پەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

— شۇنىمۇ بىلمەمسەن دۆت، تارازىنىڭ قايسى تەرىپى ئېغىر بولسا قانداق بولىدۇ؟

— ئېغىر تەرىپى بېسىپ كېتىدۇ، — دەپتۇ دوستى.

— ھەببەللى، ھەممە ئادەم بىر تەرەپكە ماڭسا، يەر شارى ئۆرۈلۈپ كەتمەمدۇ؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلۈپ تۇرۇپ.

ھەقدار بىلەن قەرزدارنىڭ پەرقى

سەلەي چاققان بىر ھەپتىسى ئوپالنىڭ مال بازىرىدا تۇرغانىكەن. بىر جازانىخور ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سەلەي چاققان، ئېيتىپ بېقىڭا، ھەقدار بىلەن قەرزدارنىڭ

قانداق پەرقى بار؟

— ھەقدارنىڭ ئەستە تۇتۇش ئىقتىدارى ناھايىتى ياخشى بولىدۇ، قەرزدارنىڭ دەل ئەكسىچە، — دەپتۇ سەلەي چاققان مەنىلىك قىلىپ.

سىلىشتۇرۇش

بىر قېتىملىق مەشرەپتە سەلەي چاققان شەھەردىن چىققان بىر ھاكاۋۇر بايۋەچچە بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ قاپتۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كۆرگەنلىرىنىڭ كۆپلۈكى ھەققىدە سۆزلىشىۋاتقانىكەن.

— تېلېۋىزوردا يامغۇر ياغسا قورقۇپ كېتىپ ھويلىسىدىكى كىرلىرىنى يىغىۋالىدىغان سەھرالىقلارنى مەن كۆپ كۆرگەن، — دەپتۇ بايۋەچچە زاڭلىق قىلىپ.

— سىزنىڭ كۆرگىنىڭىز ھېچقانچە ئەمەس ئىكەن، — دەپتۇ، سەلەي چاققان، — بىر توقاچ تېپىۋالسا ۋېلىسىپىتىنىڭ كەينىگە قىستۇرۇۋېلىپ كوچىمۇ كوچا ئايلىنىدىغان شەھەرلىكلەرنى مەن تېخىمۇ كۆپ كۆرگەن.

بايۋەچچە ئۆزىنىڭ قىلغان گېپىدىن خىجىل بولۇپ، گەپ قىلالماي قاپتۇ.

ھور بىلەن ئۇچىدۇ

بىر كۈنى ئاسماندا گۈرۈلدەپ ئۇچۇۋاتقان ئايروپىلاننى كۆرگەن سەلەي چاققاننىڭ ئوغلى:

— دادا، ئايروپىلان بەك قالتىس ئىكەن، ئاسماندا ئايروپىلان نېمە بىلەن ئۇچىدۇ؟ دەپ سوراپتۇ.

— ھور بىلەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ئۇنداق بولسا، سەن ئانام بىلەن توي قىلغان ئون نەچچە

يىلدىن بۇيان ئانام نەچچە قېتىملاپ ھورنان ئەتتى، ئۇنداقتا نېمىشقا بىزنىڭ ئۆيدىكى قاسقان ئۇچمايدۇ؟ — يەنە سوراپتۇ ئوغلى ھەيران بولۇپ.

— ھوردا قاسقاننىڭ ياغىچى ئېغىرلىشىپ كەتكەن، شۇڭا ئۇچمايدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئۇنى گەپكە سېلىپ.

نەق جاۋاب

سەلەي چاققاننىڭ شەھەردىكى مەدرىستە ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرى ئىكەن. بىر چالا ساۋات باينىڭ بالىسى ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سەلەيجان، دەپ باقە، جانلىق دېگەن نېمە؟ جانسىز دېگەن نېمە؟

— جانلىق دېگىنىمىز ئات، كالا، قوي دېگەن بولىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ئۇنداقتا جانسىز دېگەنچۇ؟ — سوراپتۇ باينىڭ بالىسى.

— سىلەرنىڭ ئۆيدىكى ئۆلۈك ئات، ئۆلۈك كالا، ئۆلۈك قوي، ئۆلۈك ئېشەك دەپتۇ سەلەي چاققان، — مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى جانسىز دېگەن بولىدۇ، چۈنكى بۇلارنىڭ ھەممىسى ھارامدىن كەلگەن.

سۇ ئۈزۈش ماھىرى

سەلەي چاققاننىڭ كىچىك ۋاقىتلىرى ئىكەن. يامانيار دەرياسى بويىدا پاراڭلىشىپ ئولتۇرغان ئۈچ بالىدىن بىرسى:

— دادام بۇ يەردىن سۇغا شۇڭغۇپ، سۇ ئىچىدە بەش مىنۇت تۇرالىغان، — دەپتۇ.

— ئۇ قانچىلىك ئىش ئىدى، مېنىڭ دادام سۇ ئىچىدە بىر ئاش پىشىم ۋاقىت تۇرغانىدى، — دەپتۇ ئىككىنچى بالا.

بۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان سەلەي چاققان باللاردىن سوراپتۇ:

— مېنىڭ تاغام قاسىم يورغىنى بىلەمسىلەر؟

— ھەئە، بىلىمىز، — دەپتۇ باللار ھەممىسى تەڭلا.

— ھە، شۇ تاغامچۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان كۈلۈپ تۇرۇپ، — بۇ يەردىن سۇغا شۇڭغۇپ كىرىپ كەتكىلى ئۈچ يىل بولدى، ھازىرغىچە چىقمىدى.

باللار قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

غەم يەۋاتىمەن

بىر كۈنى سەلەي چاققان چىرايىنى غەم باسقان ھالدا ساماۋەرخانىغا چاي ئىچكىلى كىرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن غوجايىن ئۇنىڭدىن:

— سەلەي چاققان، ھەپتە بولدى چايخانىغا كەلمىدىڭىز، چىرايىڭىز غەمكىن تۇرىدۇ، نېمىگە شۇنچە قايغۇرۇپ كېتىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئايالىم بىلەن ئۇرۇشۇپ قالغانىدۇق، شۇنىڭ بىلەن ئايالىم بىر ئايچە بولدى، ماڭا گەپ قىلماي دومسىيىپ يۈرۈيدۇ.

— پاھ، شۇنچىلىك ئىشمىتى، ئەر - خوتۇنلارنىڭ ئۇرۇشۇپ قېلىشى بولۇپ تۇرىدىغان ئىشقۇ؟ بۇنىڭغا شۇنچە قايغۇرۇپ كېتىشىنىڭ نېمە ھاجىتى؟ — دەپتۇ غوجايىن.

— ئۇغۇ راست، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مەن ئاشۇ بىر ئاي ۋاقىتنىڭ دەل ئەتە توشۇپ قالىدىغانلىقىدىن غەم يەۋاتىمەن.

چايخانىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

ئاچ قېلىپ ئۆلسۇن دەپ

سەلەي چاققاننىڭ بالىلىق چاغلىرى ئىكەن، دادىسى ئۇنىڭغا

بىر كومپيۇتېر ئېلىپ بېرىپتۇ. سەلەي چاققان بۇ ئىشتىن خۇشاللانغان ھالدا بىر ئاغىنىسىغا:

— قارا، ئاداش، ئۆتكەن ھەپتە دادام ماڭا بىر كومپيۇتېر ئېلىپ بەردى، بەك ياخشى ئىكەن، — دەپتۇ.

— ئىشلىتىپ كۆردۈڭمۇ؟ — دەپتۇ ئاغىنىسى.

— ئىككى كۈنلا ئىشلەتكەنىدىم، زەرەتلىنىپ قالدى، مىكروبلىنىپ سۈرەت چىقمايۋاتىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ئادەم چاقىرتىپ ياساتمىدىڭمۇ؟

— ياق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — كومپيۇتېر بۇزۇلغان كۈنى دەرھال ئېتىۋەتتىم.

— نېمىشقا؟

— مىكروبلار ئاچ قېلىپ ئىچىدە ئۆلسۇن دەپ، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

مەن بەك ئالدىراش

بىر يىلى سەلەي چاققان يامانيار دەرياسىدىن ئۆتۈپ، قارشى قىرغاقتىكى بىر بۇرادىرىنىڭ تويىغا بارماقچى بولۇپتۇ. ئۇ، يولۇچىلارنى ئۆتكۈزىدىغان كېمىگە ئېشىكىنى مىنگەن پېتى چىقىپتۇ. بۇنى كۆرگەن كېمىچى ھەيران بولۇپ:

— سەلەي چاققان، نېمىشقا ئېشەكتىن چۈشمەيسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— چاققان بولمىسام بولمايدۇ، بولمىسا ئۈلگۈرەلمەيمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — مەن بەك ئالدىراش.

مانا مۇشۇنداق...

سەلەي چاققان ئوردىدا خىزمەت قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ

بىرىدە، ئاش توشۇۋېتىپ، بىر تەخسىنى چىقىپ قويۇپتۇ. ئوردا ۋەزىرى ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ، بۇ ئىشنى سۈرۈشتۈرۈپتۇ.

— تەخسىنى كىم چاقتى؟ دەپ سوراپتۇ ۋەزىر.

— مەن چېقىپ قويدۇم، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— قانداق قىلىپ؟

— مانا مۇشۇنداق، — دەپتۇ سەلەي چاققان جاۋاب بەرگەچ يەنە بىر تەخسىنى چېقىۋېتىپتۇ.

راست كاشىلا چىقىپتىكەن ئەمەسمۇ؟

بىر كۈنى سەلەي چاققان نەۋرىسىنى ئېلىپ پوچتىخانىغا بېرىپ، ئوغلى بىلەن تېلېفوندا سۆزلەشمەكچى بوپتۇ. بىراق، كاشىلا كۆرۈلۈپ سۆزلىشەلمەي قاپتۇ. ئۇلار قايتىپ كېلىۋاتقاندا، چوڭ يولنىڭ قاسنىقىدىكى تېلېفون سىملىرىغا قونۇۋالغان قۇچقاچلارنى كۆرۈپتۇ.

— بوۋا، قاراڭ! ئاۋۇ تېلېفون سىمىدىكى قۇچقاچلارنى، — دەپتۇ نەۋرىسى، — سىم قانداق كۆتۈرەلىگەندۇ؟

— ۋاي بالام، ئۇلار يالغان ئېيتماپتۇ، — دەپتۇ سەلەي چاققان قۇچقاچلارغا قاراپ، — ئالاقىلىشىش لىنىيەسىدە راست كاشىلا چىقىپتىكەن ئەمەسمۇ؟

گەپ ئوقۇرمەندە

سەلەي چاققان لەتىپىلىرى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنىپ يۈرگەن كۈنلىرى بۇلاقسۇدىكى بىر ئوقۇرمەن ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، توقۇغان لەتىپىڭىزنى گېزىتتىن كۆردۈم، نەچچە قېتىم ئوقۇپمۇ چۈشىنەلمىدىم، بۇ قانداق بولغىنى؟

— ۋاي ئۇكام، نادانكەنسەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بۇ

ئىش مەن بىلەن مۇناسىۋەتسىز، چۈنكى لەتىپە توقۇش مەندىن، چۈشىنىش ئوقۇرمەنلەردىن، گەپ ئوقۇرمەندە.

ئەلۋەتتە پاتىسىز

سەلەي چاققان شەھەر ھاكىمىنىڭ ھۇزۇرىدا ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەردە، باغچىنىڭ ئىشىك باقارلىقىغا تەيىنلىنىپتۇ. بىر كۈنى ھاكىمىنىڭ خوتۇنى باغچىغا كىرمەكچى بولۇپ، ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سەلەي چاققان، باغچاڭنى كۆرگىلى كەلدىم، ئېيتقىنا، مەن بۇ ئىشىكتىن پاتامدىمەن - يوق؟

— ئەلۋەتتە پاتىسىز، تېخى بايىلا بىر سېمىز كالا بۇ يەردىن باغچە ئىچىگە كىرىپ كەتكەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

سىزمۇ دورىلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنى تېتىپ باققانمۇ؟

سەلەي چاققان كىتابپۇرۇشلۇق قىلىپ يۈرگەن كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، بىر دورىپۇرۇش ئۇنىڭ دۇكىنىغا كىرىپ، كىتاب جازىسىدىن بىر كىتاب ئېلىپ، ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، بۇ كىتاب قىزىقمۇ؟

— بىلمەيمەن، مەن ئۇنى تېخى ئوقۇپ چىقىشقا ئۈلگۈرەلمىدىم.

— سىز ئۆزىڭىز ئوقۇپ چىقمىغان كىتابنى نېمىشقا ساتىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ دورىپۇرۇش.

— بۇرادەر، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — سىزمۇ ساتقان دورىلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنى تېتىپ باققانمۇ؟

ئىككى پوچىنىڭ قىزىقچىلىقى

موللا زەيدىن قەشقەر مەھكىمە شەرئىدە ئىشلەپ يۈرگەن مەزگىلدە، سەلەي چاققان بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ، ئىككى قىزىقچى بىر پەس پو ئېتىشىپتۇ.

— بىر كۈنى ھېيتگاھتا كېتىۋاتسام، تۇيۇقسىز يىغلىغان ئاۋازنى ئاڭلاپ قالدىم، بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىسام، بىر ئادەم ھېيتگاھ جامە مۇناردىن سەكرەپ چۈشتى، ئۇ، چۈشۈپ كېتىۋېتىپ 10 - پەشتاققا كەلگەندە، تۇيۇقسىز خوتۇنى ۋە بالىچاقىلىرىنى ئويلاپ، قىلغىنىغا پۇشايمان قىلىپ، يەنە ئۈستىدىكى پەشتاققا ئۇچۇپ چىقىپ كەتتى. ئېنىق كۆرەلمىدىم، — دەپتۇ موللا زەيدىن.

— توغرا، تازا ئېنىق كۆرەلمەپسىز، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئاشۇ ئۇچۇپ چۈشكەن ئادەم دەل مەن ئىدىم، ئەمدى ئېنىق كۆرۈۋېلىڭ.

سوپۇن زاۋۇتىغا بارمامسەن؟

سەلەي چاققانىنىڭ بىر كەپتەرۋاز دوستى ئۇنى ئىزدەپ كېلىپ:

— ئاداش، بۈگۈن ھەپتە بولدى، خوتۇنۇم بازارغا سوپۇن ئالغىلى چىقىپ كەتكەنچە قايتىپ كەلمىدى، ئەنسىرەپ قالدىم. قانداق قىلسام بولار؟ — دەپتۇ.

— قانداق سوپۇن ئالماقچى ئىكەن؟

— كۇچار سوپۇننى.

— ھە، چۈشەندىم، سەن نېمانچە ئەخمەق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بازاردىن كەلمىدى دېگەن گەپ سوپۇن ئىزدەپ كۇچارغا كەتتى دېگەن سۆز. ئۇنىڭ كېلىشىنى ساقلىمايلا، ئۇدۇل كۇچاردىكى

سوپۇن زاۋۇتىغا بارمامسەن؟

خۇدايىم ساقلىدى

بىر كۈنى سەلەي چاققان چۈشىدە چىرايلىق بىر قىزغا ئۇچراپ قېلىپ:

— خېنىم، مەن سىزگە ئاشىق بولۇپ قالدىم، — دەپتۇ. قىز ئۇنىڭ بۇ قىلىقىغا خاپا بولۇپ:

— نېمە دەۋاتىسىز ئاكا، يۈرۈڭ، سىزنى خوتۇنىڭىزنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارىمەن، — دەپ ئۇنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپتۇ. سەلەي چاققان ئېيتقان ھېلىقى گېپىگە پۇشايمان قىلىپ:

— بولدى خېنىم، بىلمەپتىمەن، خاپا بولمىسىلا، دەپ بېرىشقا ئۇنىماپتۇ. قىز ئۇنىڭ دېگىنىگە قارىماي، «يۈر دېسە، يۈر...» دەپ ئۇنى سۆرەپ ئېلىپ مېڭىپتۇ. سەلەي چاققان ئۆيىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلگەندە تاسادىپىي ئويغىنىپ كېتىپ چۈشى ئۈزۈلۈپ قاپتۇ. ئۇ خوتۇنىنىڭ ئويغاق ئىكەنلىكىنى بىلمەي «خۇدايىم بىر ساقلىدى» دەپ ساپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ قالغان خوتۇنى:

— دادىسى، نېمە دەۋاتىسىز؟ نېمىدىن ساقلىدى؟ — دەپ سوراپتۇ، سەلەي چاققان ئۇنىڭغا:

— بولدى، ئۇ تەرىپىنى سورىما، كۆرۈپ قالغان بولساڭ ئىش چاتاق ئىدى، راستتىن خۇدايىم ساقلىدى، — دەپتۇ ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىپ.

ئىشەنمىسەڭ، ساقايغاندا كۆرۈپ باق!

سەلەي چاققاننىڭ خوتۇنى قورسىقى كۆپۈدىغان كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قېلىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. زېرىكىپ

ياتقان ئايال سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— سىز دوتەي يامۇلىنى كۆرگەنمۇ؟

— كۆرگەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— شەنگەن يامۇلىنچۇ؟

— ئۇنىمۇ كۆرگەن.

— دوتەي يامۇلىدا نېمە بار؟

— دوتەي يامۇلىدا دوتەي ياتىدىغان يەر بار.

— شەنگەن يامۇلىدىچۇ؟

— ئاڭلىشىمچە، ئۇ يەردە دوتەينىڭ يەيدىغان ئاشلىقى بارمىش.

سەلەي چاققاننىڭ خوتۇنى بىردەم ئويلاپ:

— يامۇللارنى مەنمۇ كۆرەي دېگەنىدىم، — دەپتۇ.

— قورسىقىڭ بۇنداق تۇرسا قانداق كۆرەلەيسەن؟

— كۆرەلەيمەن. خوتۇنى يەنە سوراپتۇ:

— ئىككى يامۇلنىڭ ئارىلىقى يېقىنمۇ؟

— ناھايىتى يېقىن، — دەپتۇ سەلەي چاققان مىيىغىدا كۈلۈپ.

خوتۇنى ئۇنىڭ غەيرىي كۈلۈشىدىن كۆڭلىدە بىر نەرسىنى سەزگەندەك بولۇپ:

— راست دەۋاتامسىز، يالغانمۇ؟ — دەپتۇ.

— ھوي ئانىسى، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — بۇنىڭغا يالغان ئېيتقۇدەك نېمىسى بار؟ ئىشەنمىسەڭ ساقايغاندا كۆرۈپ باق!

قاسىرىقىدىن ئاجرىغان بەگ

سەلەي چاققان ئېتىزلىقتا ئەمگەك قىلىۋاتقانىكەن. ئۇنىڭ ئويناپ يۈرگەن بالىسى يىلاننىڭ قاسىرىقىنى تېپىۋېلىپ سوراپتۇ.

— دادا، بۇنى تېپىۋالدىم، بۇ نېمە؟

— يىلاننىڭ قاسىرىقى بالام.

شۇ ئارىدا يامۇلدىكى بەگلىك مەنسىپىدىن چۈشۈرۈۋېتىلگەن بىر بەگ سەلەي چاققان بىلەن سالاملىشىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بالا يەنە سوراپتۇ:

— بۇ كىم دادا؟

— ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ بالام؟ بۇلتۇر مېنى غەللە - پاراق تۆلىمىدىڭ، دەپ يامۇلغا سولىغان بەگ ئاشۇ ئەمەسمۇ؟

— بۇ، بىز كۆرگەن بەگكە ئوخشىمايدىغۇ؟ — دەپتۇ بالىسى.

— بۇ، قاسىرىقىدىن ئاجرىغان بەگ، — دەپتۇ سەلەي چاققان كىنايە بىلەن.

بۇغرا قوغلىغاندا

سەلەي چاققان ئوپالدا تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇلارنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ كەلگەن ئىككى چوكان خېلى تۇرۇپ قاپتۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئىككى يىگىت بىر كۈنى كەچتە چاندۇرماي، ھاسىراپ - ھۆمۈدىگەن قىياپەتتە سەلەي چاققاننىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەپتۇ - دە:

— سەلەي ئاكا، شەھەردىن كەچرەك يېنىپ قاپتۇق، ھېلىقى يول بويىغا پەيدا بولغان غالجىر بۇغرا قوغلاپ يۈرۈپ، مانا ئەمدى سىزنىڭ ئۆيىڭىزگە كەپقالدۇق، دەپتۇ. سەلەي چاققان كۈلۈپ كېتىپ:

— كەلگىنىڭلار ياخشى بوپتۇ يىگىتلەر، كۆڭلۈڭلەرگە چۈشكەن ئوخشايدۇ. بۇغرا قوغلىغان بولسىمۇ توغرا قوغلاپتۇ، — دەپتۇ.

ئۇلار قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

ھەممىنى قىلغان بېشىڭنى كەسسەكمىكىن؟

بىر يىلى ئوپالدا ئوغرى پەيدا بولۇپ قېلىپ، كىشىلەرگە نۇرغۇن زىيان ساپتۇ. سەلەي چاققان ۋە بىر مۇنچە دېھقانلار ئاشۇ ئوغرىلار بىلەن ئېلىشىپ، ئۇلارنىڭ باشلىقىنى تۇتۇۋاپتۇ. قارىسا مەنسىپىدىن چۈشۈرۈۋېتىلگەن كونا بەگ ئىكەن.

— ھۇ نائەھلى، — دەپتۇ دېھقانلار ئۇنىڭ يۈزلىرىگە تۈكۈرۈپ، — سېنىڭ بۇرۇنقى قىلغان - ئەتكەن زۇلۇملىرىڭ ئاز بولغاندەك ئەمدى ئۆپكىمىزنى ئىچىمىزدىن قاقىلى تۇردۇڭمۇ؟!...

ئوغرى يېلىنىپتۇ:

— خاپا بولۇشمىسىلا، بىلمەپتىمەن، ئوغرىلىق قىلغان مۇشۇ قولۇمنى كېسىۋېتەي دەيمەن.

سەلەي چاققان ئۇنىڭغا:

— «بېگىم» قارىغاندا قولۇڭدا گۇناھ يوقتەك، ھەممىنى قىلغان بېشىڭنى كەسسەكمىكىن؟ — دەپتۇ.

بەگنىڭ قورققىنىدىن جان - ئىمانى چىقىپ كېتىپتۇ.

ئەلچى كەلگەندە

بىر يىلى سەلەي چاققان رىسىدە بولغان قىزىغا ئەلچىلىككە كەلگەن كىشىگە:

— ياق بولمايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئەلچى ئىككىنچى قېتىم كەلگەندە سەلەي چاققاننى ماقۇلغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن نەسىھەت قىلىپ:

— قىز دېگەن بىر سېسىغان تۇخۇم، ئۇنى ۋاقتىدىلا تويىنى قىلىپ ئۇزىتىپ قويغىنىڭىز ياخشى... دەپتۇ. سەلەي چاققان:

— بۇ «مەنىلىك» گەپ ئىكەن، — دەپتۇ - دە، يەنە ماقۇل بولماپتۇ. ئەلچى ئاخىرقى قېتىم كەلگىنىدە تۆردە ئولتۇرۇپ، قىزنى قەتئىي ئالىدىغان بولۇپ كەلگەنلىكىنى، «ماقۇل» دېمىسە بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ گەپ قىپتۇ. سەلەي چاققان ئەلچىنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، پەتنۇسقا سېلىنغان بىر ياغلىق تۇخۇمنى ئەلچىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئەلچى ھەيران بولۇپ سوراپتۇ:

— سەلەي چاققان ئاكا، چۈشىنەلمىدۇق، بۇ نېمە قىلغانلىرى؟

— ئۆزلىرى ئالدىنقى قېتىم كەلگەن چاغلىرىدا «قىز بالا دېگەن سېسىغان تۇخۇم» دېگەن ئىدىلىغۇ؟

— راست، شۇنداق دېگەنىدىم، — دەپتۇ ئەلچى.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — شۇ سېسىغان تۇخۇم مەندە قالسۇن، بۇ ساق تۇخۇمنى ئالدىلىرىغا قويدۇم. شۇنىڭ بىلەن خالاس بولۇپ كېتەيلى.

دۇئا

سەلەي چاققاننىڭ يۇرتىدىكى بىر چالا موللام پات - پات كېلىپ:

— مەن ئۇ دۇنيادىكى ئاتا - ئانىڭىزنىڭ روھىغا دۇئا قىلىپ قويىمەن، بىزنى تاشلىماڭ! — دەپ ئۇنى - بۇنى سوراپ ئېلىپ كېتىدىكەن. كېيىن سەلەي چاققان بەگ بىلەن رەنجىشىپ قېلىپ، ئۇنىڭ ئات - ئۇلاغلىرىنى ئەتىگەن - كەچتە سۇغىرىش ئۈچۈن ئىشىك ئالدىدىن ئۆتكەندە ئات - ئۇلاغلارنى تىللايدىغان بولۇپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن موللام ھەيران بولۇپ:

— سەلەي چاققان، قارىسام ھە دەپ ئات - ئۇلاغلارنى

تىللاۋاتىسىز، گەپلىرىڭىز ئىگىسىگە يېتەمدۇ؟ بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ — دەپتۇ.

سەلەي چاققان دەرھال ئۇنىڭغا:

— موللام، سىزنىڭ دۇئايىڭىز ئۇ دۇنياغا كەتكەن ئاتا - ئانامغا يەتكەن يەردە، مېنىڭ تىللىغانلىرىم بۇ دۇنيادىكى بەگنىڭ قۇلىقىغا يەتمەمدۇ؟

بەگ بىلەن ئوۋغا چىققاندا

يامۇلنىڭ بېگى ئوۋغا چىققاندا، ھەمىشە خىزمەتكارلىرى قاتارىدا سەلەي چاققاننى ئېلىۋالىدىكەن. بىر قېتىم ئۇ ئوۋدا ھېچنەرسە ئاتالماي، ئاخىر ئورماندىكى ئازادىرەك يەرگە كېلىپ ھاردۇق چىقىرىپتۇ ۋە ئاچچىقىدا پۇخادىن چىققۇچە نەشە چېكىپ، كاللىسىنى ئايلاندۇرۇپ بوشاپ كېتىپتۇ. ئۇ بولالماي ئەتراپىغا قاراپ:

— ھاي، سەلەي چاققان بارمۇ سەن؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— خوش بېگىم.

— مەن ساڭا بىر تال ئوق بېرىمەن، ئورمانغا كىرىپ ئاشۇ بىر تال ئوق بىلەن ئۈچ ئۆردەك ئېتىپ كەل، ئاتالمىساڭ جازالايمەن، — دەپتۇ بەگ.

سەلەي چاققان:

— بېگىم خاتىرجەم بولسىلا، بىر تال ئوقتا ئۈچنى ئەمەس، بەش ئۆردەك ئېتىپ كېلەلەيمەن، — دەپتۇ.

نەشىدىن كاللىسى ئېلىشىپ ئولتۇرغان بەگ:

شۇئانلا ئېسىنى يوقىتىپ:

— ۋاھ، بىر تال ئوقنى بەش ئۆردەككە قانداق تەگكۈزەلەيسەن؟ — دەپتۇ.

— بېگىم، چاتاق يوق، بەش ئۆردەكنى باغلاپ قويۇپ ئاتسام،

چوقۇم تەگكۈزەلەيمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان ھودۇقماي.

توقاچ ۋەقەسى

بىر يىلى سەلەي چاققان يەتتە كۈنلۈك ئوۋغا چىقماقچى بولۇپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان خوتۇنى ئۇنىڭغا:

— ئوۋ قىلغان يەردە گۆش تولىغۇ... — دەپ كۈنىگە بىردىن يېيىشكە مايلىق توقاچ پىشۇرۇپ بېرىپتۇ ۋە توقاچلارنى ئۇنىڭغا بېرىۋېتىپ:

— بۇ توقاچلارنى ئاران ياپتىم، ساقلاپ يەڭ! — دەپ جېكىلەپ قويۇپتۇ.

سەلەي چاققان يولغا چىقىپلا «بۈگۈنلۈك توقىچىمنى يەۋالاي» دەپ بىرنى يەپتۇ. ئوۋ قىلىدىغان يەرگە يېتىپ بارغاندا «يەنە بىرنى يەۋەتسەم ھېچنېمە بولماس» دەپ ئىككىنچى توقاچنى موك ساپتۇ. بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندە «يېگەندىن كېيىن، تويغۇچە يېيىش كېرەك» دەپ يەنە ئىككى توقاچنى يەۋېتىپتۇ. كېيىن ئۇ خۇرجۇنىدا قالغان ئۈچ توقاچقا قاراپ: «مەن دېگەن ئوۋچى، گۆش دېگەن تېپىلىدۇ، توقاچنى جىقراق يېسەم، گۆش ئوبدان سىڭىدۇ» دەپ ئىككى توقاچنى چايغا چىلاپ يەۋېتىپتۇ. چاينى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، بۇرۇتلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ: «خوتۇن، ساقلاپ يەڭ دەۋاتاتتى» دەپ ئاخىردا قالغان بىر توقاچنى قولىغا ئېلىپ، ئۇياق - بۇيىقىغا قاراپ ئولتۇرۇپتۇ ۋە ئاندىن: «بۈگۈن يېسەممۇ مەن يەيدىكەنمەن، ئەتە يېسەممۇ مەن يەيدىكەنمەن، ئۇنىڭدىن ھازىرلا يەۋېتەي» دەپ توقاچنىڭ يەتتىنچىسىنىمۇ يەۋېتىپتۇ.

ئاشقان - تاشقاننى بايغا يېگۈزۈپ...

سەلەي چاققان بايغا چاكار بولۇپ ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ

بىرىدە، باينىڭ خوتۇنى:

— سەلەي ئاخۇن، بايلارنىڭ ئاشقان - تاشقىنىنى يېسىڭىز باي بولىسىز، — دەپتۇ - دە ئۇنىڭ ئالدىغا بىر قاچا ئاشقان ئاشنى سۇزۇپ قويۇپتۇ. سەلەي چاقچاق دەرھال قولىنى كۆكسىگە قويۇپ:

— رەھمەت خېنىم شەپقەتلىرىگە، بايلارنىڭ ئاشقان - تاشقىنىنى يەپ باي بولغۇچە، ئاشقان - تاشقىنىمنى بايغا يېگۈزۈپ گاداي بولۇپ كېتەي! — دەپتۇ.

شام چىشلىگەن قاغا

سەلەي چاقچاق ياش چاغلىرىدا ھېلىگەر تۈلكىنىڭ قاغىنى ئالداپ «ناخشاڭنى سېغىندىم»، دەپ ئۇنىڭ ئاغزىدىكى سۆڭەكنى چۈشۈرۈۋالغانلىق ھەققىدىكى ھېكايىسىنى ئاڭلىغانىكەن. بىر كۈنى ئۇ ئۆيىنىڭ پېشايۋانىدا ئولتۇرسا، ئاغزىدا شام چىشلىگەن قاغا كېلىپ، تامنىڭ ئۈستىگە قونۇپتۇ. سەلەي چاقچاق بۇنى كۆرۈپ «توختا، سېنى بىر ئەپلەي» دەپ ئويلاپ، تامنىڭ تۈۋىگە كېلىپ:

— قاغا دوستۇم، سېنىڭ ناخشاڭنى بەك ياخشى كۆرىمەن، بىر تۈۋلىۋەتكىنە! — دەپتۇ. لېكىن، قاغا شامنى چىشلىگەن پېتى ئۇچۇپ كېتىپتۇ. ئەتىسى سەھەردە قاغىنىڭ قاقىلدىغان ئاۋازىدىن ئويغىنىيالمىغان سەلەي چاقچاق پېشايۋانغا چىقىپ قاغىغا خاپا بولۇپ دەپتۇ:

— ئاغزىڭغا شام چىشلىگەندە، ناخشاڭنى ئاڭلاي دېسەم زۇۋانىڭنى چىقارماي كېتىپ قالدىڭ، ئەمدى قورسىقىڭ ئاچقاندا ئېيتقان ناخشاڭنى چېكەڭگە تاڭ!...

بەگ بىلەن چاقچاق

يامۇلنىڭ بېگى خۇشى تۇتۇپ قالغاندا سەلەي چاقچاق بىلەن

چېقىشىپ قويىدىكەن. بىر يىلى قىشتا ئۇ سەلەي چاققاننى گەپكە سالماقچى بولۇپ:

— ئاڭلىسام، قەدىمقى زاماننىڭ پادىشاھلىرى ئۆلسە جەسىدىنى سېسىمايدىغان قىلىپ كۆمىدىكەن، بۇ زاماندا مەن ئۆلسەم ئۇنىڭ ئىلاجىسى يوق - دە! — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان سەلەي چاققان ئۇنىڭغا:

— چاپسانراق ئۆلسىڭىز ياخشى بولاتتى بېگىم، — دەپتۇ.

بۇ گەپتىن يۈرىكى قارت قىلىپ قالغان بەگ:

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ — دەپلا تۇرۇپ قاپتۇ.

— ھازىر قىش پەسلى، مۇزخانىدىكى مۇز ئېرىپ كەتمەستە جان ئۈزسىڭىز، ئۆلۈكىڭىزنى مۇزخانىغا قويۇپ، قاتۇرۇۋالساقمىكىن، دېگەنىدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان قورقماستىن.

ھوقۇشتەك بولۇپ قاپسەن

سەلەي چاققاننىڭ مەھەللىسىدە بىر جازانىخور قاسساپ بولۇپ، ئۇنىڭ ئىككى خوتۇنى بار ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ خوتۇنلىرىنى ياساپ كىيىندۈرۈپ، ئۆزى ئۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا مېڭىپ بازارغا كېتىۋاتقانىكەن. ئۇلارنىڭ ئالدىدىن سەلەي چاققان چىقىپ قاپتۇ. قاسساپ ئۇنى يېنىغا تارتىپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپتۇ:

— قانداق بۇرادەر، مېنىڭ قۇشلىرىم قاملىشىپتىمۇ؟ — دەپتۇ خوتۇنلىرىنى ئىما قىلىپ.

سەلەي چاققان ئۇنىڭغا:

— خوتۇنلىرىڭغۇ قاملىشىپتۇ، بىراق ئۆزۈڭ ئوتتۇرىدا تۇرۇپ ھوقۇشتەك بولۇپ قاپسەن، — دەپتۇ.

سېتىۋالغان ئۆكۈز

سەلەي چاققان قوشنا مەھەللىدىن سېتىۋالغان ئۆكۈزنى

ھارۋىغا قېتىپ كېلىۋاتقانىكەن. ئۆكۈز بۇرۇنقى قورۇسىنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە يولدىن بىراقلا بۇرۇلۇپ، ئېتىز ئارىسى بىلەن ھارۋىنى ئېلىپ قېچىپتۇ ۋە سەلەي چاققاننىڭ «ھاي - ھۇي» دېگىنىگە قارىماي چېپىپ، دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئاران توختاپتۇ. سەلەي چاققان ئاچچىقى بىلەن ھارۋىدىن چۈشۈپ:

— يۈر ئاخماق! — دەپتۇ ئۆكۈزنى قامچا بىلەن بىرنى سېلىپ، — سېنىڭ بۇ قورۇدىن ئايرىلغىڭ كەلمەيدىغان بولسا مال بازىرىدا نېمىشقا ئېلىپ قاچمىدىڭ؟

داراڭلىغان چېلەك

سەلەي چاققان شەھەردە تۇرغان كۈنلەردە، بۇلاقبېشىدىن ئەپكەشتە سۇ كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقانىكەن. يېرىم يولدا ئەپكەش سۇنۇپ كېتىپ، چېلەكلىرى داراڭلاپ يەرگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر چوكان بۇ ئاۋازدىن چۆچۈپ كېتىپ ۋارقىراپتۇ:

— ۋاي خۇدايىم! نېمە ئىش بۇ؟

— نېمە بولدىڭىز خېنىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان ئۇنىڭغا.

— چېلىكىڭىزنىڭ داراڭلىغىنىدىن قورقۇپ كەتتىم.

— كىچىككىنە چېلەكنىڭ داراڭلىغىنىدىن بۇنچىلىك قورقسىڭىز، يوغان داسنىڭ داراڭلىغىنىدىن قانداق قىلارسىز؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

يول ياساش

سەلەي چاققاننىڭ قېيىنئانىسى ئۇنىڭ ئىشىك ئالدىدىن ئۆتكەندە، كۈيۈئوغۇلچىلاپ ئاتتىن چۈشۈپ ئۆتۈشنى بەك چىڭ تۇتىدىكەن. بۇ ئىشتىن سەلەي چاققان زېرىكىپ، شەھەرگە باشقا

يوللار بىلەن ماڭمىدىغان بولۇۋاپتۇ. كۈيۈئوغلىنى ئۇزۇنغىچە كۆرمىگەن ئۇنىڭ قېيىنئانىسى ئۆتكەن - كەچكەنلەردىن:

— كۈيۈئوغۇلغا نېمە بولدى؟ يېقىندىن بۇيان شەھەر تەرەپكە ئۆتمەيدىغان بولدىغۇ؟ — دەپ ئۇلاردىن سالام ئېيتىپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئېلىپ كەلگەنلەرگە سەلەي چاققان:

— شەھەرگە بېرىش ئۈچۈن يەرنىڭ ئاستىدىن يول ياساۋاتىمەن. خۇدايىم بۇيرۇسا، شۇ يول پۈتكەندە قېيىنئانام تەرەپكە ئۆتىمەن، — دەپتۇ.

ئەسنەش

سەلەي چاققاننىڭ قوشنىسى ھويلىسىدىكى كىشىلەر بىلەن بىللە ئولتۇرغان يېرىدە ۋارقىراپ ئەسنەپ، ئانىسىنىڭ قۇچىقىدا ئۇخلاۋاتقان بوۋاقنى ئويغىتىۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ خوتۇنى رەنجىپ:

— جېنىم قوشنام، قويسىڭىزا مۇشۇ ئادىتىڭىزنى، خۇددى ئېشەكتەك ھاڭراپ... دەپتۇ ئېرىگە.

ئۇ كىشى نېمە دېيىشىنى بىلمەي سەلەي چاققاندىن سوراپتۇ:

— سەلەي ئاكا، ئەسنىگىنىم سىزگىمۇ ئېشەك ھاڭرىغاندەك ئاڭلاندىمۇ؟

— ياق، — دەپتۇ سەلەي چاققان، — ئېشەك ئەمەس، پەقەت تەخەينىڭ ھاڭرىغىنىدەكلا ئاڭلاندى.

قارماق

سەلەي چاققان سۇ ئامبىرىدا قارماق سېلىپ ئولتۇرغاندا، قارماقنىڭ ئىنچىكە سېپى بىردىنلا ئېگىلىپ كېتىپتۇ. ئۇ «يوغان بېلىق چۈشتى» دەپ پەملەپ، قارماقنى تارتىپ چىقارغاندا ئۇنىڭغا

بىر ئىشتان ئىلىنىپ چىقىپتۇ. بۇنىڭدىن ئاچچىقى كەلگەن سەلەي چاققان ئۆزىنى سەل بېسىپ:

— خەير، كېرەك يوق، قارماققا ئۆزەڭلا ئىلىنىپسەن، ئەگەر سېنى كىيگەن كىشى بىللە چىققان بولسا كۆرگىلىكىنى كۆرەتتى، — دەپتۇ.

ناخشا ئاۋازى

سەلەي چاققاننىڭ كوچىسىدىن يېرىم كېچىدە ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر كىشى جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىراپ «مەن قاچان چوڭ بولىمەن؟ يايرىم بىلەن تەڭ بولىمەن» دەپ ناخشا ئېيتىپ كېتىۋاتقانىكەن. ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ كەتكەن سەلەي چاققان دېرىزىدىن بېشىنى چىقىرىپ:

— «چوڭ بولماي تۇرۇپ قىلىقىڭ مۇشۇ بولسا، چوڭ بولغاندا شەھەرنى بېشىڭغا كىيىدىغان ئوخشايسەن!» — دەپتۇ.

دۇقا ماڭلاي

سەلەي چاققاننىڭ بۇرۇتى خەت تارتىپ قالغان مەزگىل ئىكەن، قوشنىسى ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ قىزىنى ماختاپ:

— سەلەيجان، سىز ماڭا كۈيئوغۇل بولامسىز؟ «تەلەي نەگە بارسە دېسە، دوقا ماڭلايغا دەيدىكەن، قاراڭ، مېنىڭ قىزىم قانداق تەلەيلىك دوقا ماڭلاي ـ ھە؟» دەپتۇ.

سەلەي چاققان ئۇنىڭغا:

— جېنىم قوشنام، ئۇنى مەنمۇ ھەر كۈنى كۆرۈپ يۈرۈيمەن، شۇ تەلەيلىك دوقا ماڭلايىنى ئۆزىڭىز ئەپقېلىپ، قىزىڭىزنىڭ ئۆزىنىلا بەرگەن بولسىڭىز، بەك رازى بولاتتىم، — دەپتۇ.

مايلىق دوپپا

ئوردا بېگى مېھمان چاقىرغاندا، شەھەردىكى «ھەسەن باي مايلىق دوپپا» دېگەن باينىمۇ قوشۇپ چاقىرىپتۇ. سەلەي چاققان مېھمان كۈتۈش خىزمىتىدە ئىكەن. داستىخان ئۈستىدە بولۇۋاتقان چاقچاقتا بەگ سەلەي چاققاننى گەپكە سېلىپ:

— ھە سەلەي چاققان، — بۈگۈنكى سورۇندا قانداق گەپ - سۆزلەر بار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— باشقا گەپ - سۆز يوق بېگىم، خىزمەتتىن ئىستىپا سورىغانلارنىڭ ئەرزى بار ئىكەن، — دەپتۇ.

— خوش!

— ئاخشام ئۆيدە ئولتۇرسام، ھەسەن بايكامنىڭ مايلىق دوپپىسى كىرىپتۇ.

— ھە؟!

— بىچارە دوپپا ھال ئېيتىپ: «مېنى ئەتىدىن كەچكىچە باي ئۆزى كىيىدۇ، كېچىسى ئانىسى كىيىپ يېتىۋالىدۇ، مەن بىر جېنىمغا ئىككى ئادەمگە خىزمەت قىلالمايدىكەنمەن، بېگىمگە يەتكۈزۈپ قويساڭ...» دېگەندى، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان بەگنىڭ چىرايى سارغىيىپ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

سالام خەت

سەلەي چاققاننىڭ باللىق ۋاقىتلىرى ئىكەن، باي قوشنىسىنىڭ ئىككى خوتۇنى بولۇپ، ئۇلار تولا ئۇرۇشۇپ قالىدىكەن، ھەتتا چاچلىشىپ كېتىدىكەن. ئاخىر كىچىك خوتۇن يامانلاپ كېتىپ قاپتۇ - دە، قايتىپ كەلمەپتۇ. ئېرىدىن ئاجرىشىپمۇ

كېتىپتۇ. چوڭ خوتۇن خاتىرجەم بولۇپ، ئاچچىقىدىن يانغان بىر كۈنلەردە سەلەي چاقاننى چاقىرىپ:

— كىچىك خوتۇن كېتىپ قالغىنىغا ئۇزۇن بولدى، ھەرقانداق بولسا ئۇ بىر ئەرنىڭ ئىلكىدە، ئۇنىڭ بىلەن بايىنىڭ تاھارىتىگە سۇ بەرگەنىدۇق... شۇڭا ئۇنىڭغا بىر پارچە خەت ئەۋەتىپ قويساي دەيمەن. ئۆلۈپ - تارتىپ قالسام، ئۇ مېنىڭدىن رازى بولۇپ كەتسە... دەپتۇ. سەلەي چاقان:

— بولىدۇ، يازساق يازايلى، — دەپ قەلەم - قەغەزنى ئېلىپ ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپتۇ.

— نېمە دەپ يازىمەن؟

چوڭ خوتۇن دەپ بېرىشكە باشلاپتۇ:

— ئەنى جانابى، ئىززەتلىك، ھۆرمەتلىك، كۆرۈشكىلى ئارزۇلۇق، ئىش قىلىشقا ئوڭلۇق، مۇڭداشقىلى مۇڭلۇق... خەتنى يېزىپ كېلىۋېتىپ توختاپ قالغىنىنى كۆرگەن چوڭ خوتۇن سەلەي چاقانغا قاراپ:

— سەلەي ئاخۇن، ئاخىرنى تاپالمايۋاتىمەن، ئۆزىڭىز بىر نېمە دەپ قوشۇپ قويسىڭىزا، ئۆزىڭىزمۇ چاقان ئەمەسمۇ؟ دەپ جىكىلەپتۇ. سەلەي چاقان ئۇنىڭغا:

— يۇڭداشقىلى يۇڭلۇق دەپ قوشۇپ قويايمۇ؟ — دەپتۇ.

يۇمشاش

سەلەي چاقان ئۆيىدە بىر ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇپ تۇرغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇنىڭ ئاغىنىسى ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ پالاقلىغان پېتى ئىشىكتىن كىرىپ كەپتۇ.

— ھە، نېمە ئىش يۈز بەردى؟ — دەپ سوراپتۇ سەلەي چاقان گاڭگىراپ.

— قارىمامسەن ئاداش، خوتۇنۇمنى ئاشنىسى بىلەن

تۇتۇۋالدىم.

— خوش، ئاندىن...؟ — دەپتۇ سەلەي چاققان.

— ئاچچىقىم شۇنداق كەلدىكى، — دەپتۇ ئاغىنىسى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، مۇشتلىرىنى چىڭ تۈگۈپ، — بۇ ئىككى مەخلۇققا قاراپ ياغاچتەك قېتىپلا تۇرۇپ قاپتىمەن.

سەلەي چاققان ئاغىنىسىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىنى تۇتۇپ كۆرۈپ:

— ھە، رەنجىمە! ھېچ ۋەقەسى يوق، ئەمدى خېلى يۇمشاپ قاپسەن، — دەپتۇ.

توختامەت

سەلەي چاققاننىڭ كىچىك چاغلىرى ئىكەن. مەھەللىدىكى بىر باينىڭ بالىسى ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— توخۇ تۇخۇمنى تۇغۇپلا، ئۇۋىسىدىن چىقىپ ۋارقىراپ كېتىدىكەن. ئۇنى كۆرگەن خورازمۇ ۋارقىرايدىكەن، ئۇلار نېمە دېيىشىدىغاندۇ؟

— ئەسلىدە مۇنداق ئىش، — دەپتۇ كىچىك سەلەي چاققان، — خورازنىڭ ئىسمى توختامەت، مېكىيان تۇخۇمنى تۇغۇپ ئۇۋىسىدىن چىققاندا، «تاس - تاس قالدىم توختامەت، تاس - تاس قالدىم توختامەت» دەپ زارلىنىدىكەن. خوراز ئۇنىڭ ھالىغا يېتىپ:

— «دۇئا ئوقۇتسام بوپتىكەن، موللام قىچارسام بوپتىكەن» دەپ مېكىياننىڭ كۆڭلىنى ياسايدىكەن، — دەپتۇ.

بۇ گەپتىن ھەممە بالىلار قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

قوچقار ۋەقەسى

سەلەي چاققان ئېغىلدا باققان قوچقىرىنى ئەگەشتۈرۈپ بازارغا

كېتىۋاتقانىكەن. بازاردىن چوڭ تىكلىمە ئەينەك سېتىۋالغان بىر كىشى ئۇنى چېقىۋەتمەسلىك ئۈچۈن، تانىدا ئەپلىك قىلىپ باغلاپ، ئاندىن ئۇنى ئېھتىياتچانلىق بىلەن يۈدۈپ مېڭىپتۇ. ئۇ كىشى قوچقار ئەگەشتۈرۈۋالغان سەلەي چاققانغا يېقىنلاشقاندا:

— پوش - پوش! دەپ ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىپتۇ. لېكىن، سەلەي چاققانغا ئەگىشىۋالغان قوچقار ئالدىغا ئۆتكەن ئەينەكتىن ئۆزىنى كۆرۈپ كەينىگە بىر نەچچە قەدەم چېكىنىپتۇ - دە، يۈگۈرگەن پېتى كېلىپ، ئەينەكتە كۆرۈنگەن قوچقارغا كاللا قويۇپتۇ. ئەينەك پارچە - پارچە بولۇپ، ئۇنى كۆتۈرگەن كىشى ئالدىغا سەنتۈرۈلۈپ يىقىلىپتۇ. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ سەلەي چاققانغا خېلى كايىپتۇ. بۇنى كۆرگەن كىشىلەر ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپتۇ. سەلەي چاققان دەرھال ئەيىبنى بويىنىغا ئېلىپ:

مەن بۇ ئەخمەقنىڭ ئەينەككە ئۇسكەن گۇناھىنى كەچۈرمەيمەن! — دەپلا قوچقارنى كۆتۈرۈپ بېسىپ، تۆت پۇتىنى بوغۇپتۇ ۋە قونجىدىن پىچاق ئېلىپ ئۇنى بوغۇزلىۋېتىپتۇ. ئەينىكى چېقىلغان كىشى نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قاراپ تۇرغانىكەن، سەلەي چاققان بوغۇزلانغان قوچقارنى كىراكەشنىڭ ھارۋىسىغا بېسىپ:

— مەن بۇ ھارىمنى ئۆيۈمگە ئاپىرىپ، پارچىلانغان ئەينەكتەك پارچىلاپ تاشلىمىغۇچە دەردىم چىقمايدۇ، — دەپتۇ.

بازاردىن قايتقاندا

سەلەي چاققان ھەر كۈنى ئېشىكىگە مىنىپ بازاردىن قايتقاندا، ئېشەك ئۇدۇل كېلىپ، ئىشىك ئالدىدا توختاشقا ئادەتلەنگەنىكەن. سەلەي چاققان ئېشەكتىن چۈشۈپلا ئۆيىگە كىرىپ كېتىدىكەن، ئېشەك ئوقۇر تەرەپكە ماڭىدىكەن.

بىر كۈنى سەلەي چاققان ئېشىكىنىڭ ئۈستىدە مۈگدەپ

قىلىپ، ئېشەك ئىشىك تۈۋىگە كەلگەندە، ئادەتتىكىچە توختىماي، ئايلىنىپ بېرىپ قوشنىسىنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىغا توختاپتۇ. سەلەي چاقچاقان ئېشەكتىن چۈشۈپ ئۇيقۇلۇقتا قوشنىسىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كېتىپتۇ ۋە ئۆيدە دۈم ياتقان ئايالنىڭ دۈمبىسىگە بېشىنى قويۇپ ئۇخلاۋاتقان ئەر كىشىنى كۆرۈپتۇ. سەلەي چاقچاقان بۇ غەلىتە ئەھۋالغا چىدىيالماي، ئۆينى بېشىغا كىيىپ ۋارقىراپ قامچىسىنى كۆتۈرۈپتۇ:

— ھۇ، كاساپەت، تېخى ئۇنىڭ دۈمبىسىگە بېشىڭنى قويۇپ ياتقۇدەك بولدۇڭمۇ؟ ئەمدى مەندىن كۆر!...

ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ:

— خوش كەلسىلە سەلەي ئاخۇنكا، قېنى تۆرگە مەرھەمەت! دېيىشىپتۇ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ.

سەلەي چاقچاقان قوشنىلىرىنى تونۇغاندىن كېيىن:

— خەيرىيەت، قوشنام، خوتۇن ئۆزىڭىزنىڭكى ئىكەن، — دەپتۇ قامچىسىنى چۈشۈرۈپ، — ناۋادا مېنىڭ خوتۇنۇم بولۇپ قالغان بولسا، تارتىۋالاي دېگەنتىم، — دەپتۇ.

سودىگەرچىلىك يولىدا

سەلەي چاقچاقاننىڭ دادىسى ئۇنى ئوقەت قىلىشقا ئۆگەتمەكچى بولۇپ، ئۇنىڭغا زۇماتاڭ ساتقۇزۇپتۇ. سەلەي چاقچاقان زۇماتاڭ سېتىپ يۈرۈپ، بىر تەرەپتىن ئۆزى يەپ تۈگىتىپتۇ. دادىسى ھېسابلىغاندا پۇلنىڭ ئىزى چىقماي قاپتۇ. بۇنىڭدىن رەنجىگەن دادىسى:

— بالام، سەن ئوقەت قىلغۇچە سىڭگەن نېنىڭنى يېسەڭ بولىدىكەن، — دەپتۇ. لېكىن، كىشىلەرنىڭ مەسلىھەتى بويىچە يەنە ئۇنىڭغا بىر ماتانى سېتىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. سەلەي چاقچاقان ماتانى كۆتۈرۈپ، كاسات بازاردا ساتالماي، بىر ناۋايخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ماتانى مايلىق توقاچقا تېگىشىپ، ئۆستەڭ بويىدا ناننى

سۇغا چىلاپ يېگىلى تۇرۇپتۇ. بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ قالغان دادىسى:

— بۇ نېمە قىلغىنىڭ ئەخمەق!... دەپ غەزەپلىنىپتۇ.

سەلەي چاققان:

— ئوقەت قىلغۇچە «سىڭگەن نېنىمنى يەي» دەپ ماتانى نانغا تېگىشىپ يەۋاتىمەن، — دەپتۇ.

كەلكۈن كەلگەن كېچىسى

سەلەي چاققان كىچىك چاغلىرىدىن باشلاپلا بايلارنىڭ ئۆيىدە چاكار بولۇپ ئىشلىگەنىكەن. بىر كېچىسى ئۆينى كەلكۈن بېسىپ كېتىپ، قاراڭغۇدا ئالاقزادە بولغان باي «ئۆز بالامنى يۇدۇدۇم» دەپ ئويلاپ، كېچىچە سەلەي چاققاننى يۇدۇپ يۈرۈپتۇ. ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا، باي دۈمبىسىدىن چۈشۈۋاتقان سەلەي چاققاننى كۆرۈپ ئاچچىقى كەپتۇ ـ دە:

— كېچىچە دۈمبەمدە گەپ قىلماي يۈرگۈچە مۆرىسەڭ بولمامدۇ؟... — دەپتۇ. سەلەي چاققان ئۇنىڭغا:

— مۆرەي دېسەم ئادەم ئىكەنمەن، دۈمبىڭىزدە قانغۇدەك ئۇخلاپ قاپتىمەن، رەنجىمەڭ، — دەپتۇ.

گۇناھسىز تەخەي

يامۇل بېگى غەللە ـ پاراق تاپشۇرالمىغان تۇل خوتۇننى جازالاپ، ئوردىدا ئېغىر ئىشقا ساپتۇ. بىچارە خوتۇن كىچىك بالىسى بىلەن بەك قىينىلىپتۇ. كېيىن ئۇ، يامۇلدا ئىشلەپ يۈرگەن سەلەي چاققان ئارقىلىق ئۆز ئەھۋالىنى بەگكە يەتكۈزۈپتۇ. ئەھۋالنى ئاڭلىغان بەگ:

— بالىسى گۇناھسىز بولغاندىكىن، ئۇنى ئانىسىغا ئارتىپ قويۇپ، ئىشقا سېلىۋېرىڭلار! — دەپ ئىش بېشىدىكىلەرگە

بۇيرۇپتۇ. شۇ ئارىدا سەلەي چاققان ئىشقا كېلمەي، بىر قانچە كۈن يوقاپ كېتىپتۇ. بەگ ئۇنى چاقىرغانىكەن، ئۇ:

— ئېشەك يىقىتىۋېتىپ ئاغرىپ قالدىم، — دەپ سەۋەب كۆرسىتىپتۇ، يامۇل بېگى يەنە كىشى ئەۋەتىپ:

— چوقۇم كەلسۇن! ئېشەك يىقىتقان بولسا، ئېشەكنى ئېلىپ كەلسۇن! جازالاپ بېرىمەن، — دەپ تەنە قىپتۇ. شۇ كۈنلەردە سەلەي چاققان ئېشەككە مىنىپ، ئۇنىڭ تەخىيىنى ئالدىغان ئېلىپ بەگنىڭ ئالدىغا كىرىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن يامۇل بېگى:

— سەلەي چاققان، بۇ نېمە ئىش؟ — دەپ سوراپتۇ. سەلەي چاققان:

— بالىسى گۇناھسىز بولغاندىكىن، ئانىسىغا ئارتىۋالدىم، — دەپتۇ.

يامۇل بېگى زۇۋان سۈرەلمەپتۇ.

دۇتار - راۋاب

سەلەي چاققان كىچىكىدىن باشلاپ ئۆيىدىن ساز - مۇزىكىلارنى خالىي قىلمايدىكەن. بىر قېتىم ئۇ ئاغرىپ يېتىپ قالغاندا، ھال سوراپ كىرگەن بىر مۇتەئەسسىپ چالا موللام ئۇنىڭ ئۆيىدىكى دۇتار - راۋابنى كۆرۈپ:

— ھوي سەلەي ئاخۇن، بۇ قانداق گەپ؟ بۇنداق نەرسىلەر شەيتاننىڭ ئىشى، دۇتار - راۋاب بار ئۆيگە پەرىشتە قورقۇپ كىرمەيدۇ... — دەپتۇ. ئۇلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، سەلەي چاققان بالىچاقىلىرىغا:

— مەن ئۆلگەندە بىر تەرىپىمگە دۇتارنى، يەنە بىر تەرىپىمگە راۋابنى قويۇپ كۆمۈڭلار! سوراق - سوئال قىلىدىغان پەرىشتە قورقۇپ كىرەلمىسۇن! — دەپتۇ.

ئىتتىك بازار

سەلەي چاققاننىڭ مەھەللىسىدىكى بىر سودىگەرنىڭ خوتۇنى تۈرلۈك ئىشلارنى باھانە قىلىپ، ئېرىنى باشقا يۇرتلارغا يولغا سېلىۋېتىپ، كۈندۈزى مەسلىھەتلىشىۋالغان ئاشنىلىرى بىلەن ئەيش - ئىشرەت قىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئېرى قايتىپ كەلگەندە سەلەي چاققان بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ:

— قوشنام كۆرۈنمەيلىغۇ؟ — سوراپتۇ سەلەي چاققان.

— بارغان يېرىمدە بىر قانچە كۈن ئارتۇقراق تۇرۇپ قالدىم، يۇرتىمىزدا بازار قانداقراق؟

سەلەي چاققان ئۇنىڭغا:

— كۈندۈزلىرى مەسلىھەتى پىشقان سودىلارنىڭ كېچىلىك بازىرى ئىتتىك بولدى، — دەپتۇ مەنىلىك قىلىپ.

قىماردىن كېيىن

سەلەي چاققان تىرىكچىلىك قىلىش ئۈچۈن، باشقا بىر يۇرتقا كېتىۋېتىپ، يېرىم يولدا يېتىمچىلەر چۈشىدىغان مازارغا چۈشۈپتۇ. ئۇ يەردە قىمارغا كىرىشىپ قېلىپ، بىرمۇنچە پۇل ئۇتۇۋاپتۇ - دە، مازار ھەققىدە دۇئا - تەكبىر قىلىپ يولىغا مېڭىپتۇ. كۆزلىگەن يۇرتقا بارغاندىن كېيىن، ئوقەت قىلىپ يەنە نۇرغۇن پۇل تېپىپتۇ، ئۇ دەپىنە - دۇنياسى كۆپەيگەنسېرى، بىر قىسمىنى نامرات - بىچارىلەرگە بېرىۋېتىپ، بىر قىسمىنى ئات - قېچىرلارغا ئارتىپ، ئۆز يۇرتىغا قايتىپتۇ. لېكىن، يولدا ھېلىقى مازارغا يەنە چۈشۈپ، قىمارغا كىرىشىپ قاپتۇ - دە بارلىق مال - مۈلكىدىن ئايرىلىپ قاپتۇ. ئاندىن سەلەي چاققان مازارغا قاراپ، چاپىنىنىڭ پېشىنى

قېقىپ رەنجىپ دەپتۇ:

— كۆرۈپ قويدۇق مازار غوجام ئۆزلىرىنىمۇ! بېرىشىمىزدا بەش تەڭگە بېرىپ، يېنىشىمىزدا يۈز تەڭگە ياندۇرۇۋالىدىغان جازانىخورنىڭ بىرىكەنلا!

لاي - لىلاي

بىر يىلى سەلەي چاققان ئوپالدىكى بىر چوڭ بەگنىڭ ياسىتىۋاتقان ئىمارىتىگە مەدىكارلىققا ئىشلەپ لاي توشۇپتۇ. ئارىدا سەلەي چاققان لاينى يەتكۈزۈپ بېرەلمىگەنلىكتىن، تامچى ئۇستام:

— لاي - لاي، — دەپ قاراپ قاپتۇ. ئۇنىڭغىچە مەدىكارلارنىڭ ئۇستىدىن نازارەت قىلىپ تۇرغان بەگنىڭ چاپارمەنلىرى كېلىپ، سەلەي چاققاننىڭ يوتىسىغا تاياق بىلەن بىرنى ساپتۇ ۋە:

— سەلەي ئاخۇن، تامچى ئۇستام لاي - لاي دېسە نېمىشقا تېزراق يەتكۈزمەيسەن؟ ئېغىزىدىن چىققۇچە لاينى تېز يەتكۈز! بولمىسا تاياق يەيسەن! دەپ قولىدىكى كالتەكنى پۇلاڭلىتىپتۇ. سەلەي چاققان جان ئاچچىقىدا سۆكۈت قىلىپ، ئىشنى قىلىۋېرىپتۇ. يازنىڭ بىر كۈنى ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆيىنىڭ ئۆگزىسىگە لاي سىلىۋاتقانىكەن. ھېلىقى چاپارمەن تامنىڭ تۈۋىدىن «لاي - لىلاي، لاي» دەپ ناخشا ئېيتىپ ئۆتۈپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن سەلەي چاققان چاپارمەننىڭ ئەدىپىنى بىر بېرەي دەپ، ئۇنىڭ «لاي - لىلاي» ناخشىسىغا توغرىلاپ، بىر چېلەك لاينى ئۇنىڭ بېشىغا تۆكۈپتۇ. بۇنىڭدىن چۆچۈپ كەتكەن چاپارمەن:

— ھوي خۇمپەر، بۇ نېمە قىلغىنىڭ! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— كايىماڭ، ئۆتكەنكى ئىش يادىڭىزدىدۇر، — ئاغزىڭىزدىن چىققۇچە لاينى يەتكۈزمىسەم، يەنە كالتەك بىلەن سەپ كېتەمدىكىن دەپ قورققانىدىم، — دەپتۇ سەلەي چاققان ھېچنەرسە بولمىغاندەك.

قايتىپ كېتەي دېگەنتىم

سەلەي چاققان بىر يىلى ئىلىخوغا ماڭغان كىشىلەر بىلەن بىللە سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار ئىلى دەرياسى بويىغا كەلگەندە، كېمىگە ئولتۇرۇپ قارشى تەرەپكە ئۆتمەكچى بولۇپتۇ.

ئۇلار دولقۇنلاپ تۇرغان دەريادا كېتىۋاتقاندا، كېمە باشقۇرغۇچى كېمىنى قەستەن سىلكىندۈرۈپ:

— كۆپچىلىك، كېمە چۆكۈپ كېتەي دەۋاتىدۇ، بىر لەھەڭ بېلىق كېمىنى تورۇۋالدى. سەدىقە بېرىڭلار! — دەپ كۆپچىلىكنى قورقۇتۇپ، پۇل ئۈندۈرمەكچى بولۇپتۇ. شۇ ئارىدا سەلەي چاققان ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، كېمە باشقۇرغۇچىغا بەش تەڭگە سۇنۇپ:

— سەدىقەمنى ئېلىپ، كېمىنى تورۇۋالغان ھېلىقى بېلىقنى ماڭا كۆرسىتىپ قويسىڭىز، — دەپتۇ. كېمە باشقۇرغۇچى ھەيران بولۇپ:

— ئۇنى نېمە قىلىسىز؟ دەپ سورىغانىكەن سەلەي چاققان ئۇنىڭغا:

— مەن ئالتە شەھەردىن كەلدىم، كېمىڭىز چۆكۈپ كېتىدىغان ئىش بولسا، مەن شۇ بېلىققا مىنىۋېلىپ، قايتىپ كېتەي دېگەنتىم، — دەپتۇ.

ئېچىدىن بېلىق چىقتى

بىر يىلى ئاناق خوجىنىڭ بىر مۇرىتى دەريادىن ئۆتۈۋاتقاندا، كېمە سىلكىنگەن يەردە قورقۇپ كېتىپ، يولدا يېيىش ئۈچۈن ئېلىۋالغان گۆش - نانلىرىنى بېلىقلارغا تاشلاپ بېرىپتۇ. بۇ خەۋەر يىراقتىن كەلگۈچە ئۆزگىرىپ، «ئىشانەمنى بېلىق يەپ كېتىپتۇ» بولۇپ ئاڭلىنىپتۇ. كېيىنچە ئىشانەمنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى

كۆرگەن كىشىلەر:

— ۋاھ، ئىشانەمنى بېلىق يەپ كېتىپتۇ، دەۋاتاتتى، لېكىن ئۇ ئامان - ئېسەن قايتىپ كەپتۇ. بېلىقنىڭ ئىچىدىن قانداق چىققاندۇ؟ — دەپ كۈلۈشۈپتۇ. كىشىلەر ئارىسىدا بۇ گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلاپ تۇرغان سەلەي چاققان:

— ئىش ئۇنداق ئەمەس، ئىشانەم بېلىقنىڭ ئىچىدىن چىقمىدى، كېمە سىلكىنگەن يەردە قورقۇپ كەتكەن ئىشانەمنىڭ ئىچىدىن بىر نەچچە كىچىك بېلىق چىقتى، — دەپتۇ سەلەي چاققان مازاق قىلىپ.

نېمىشقا ئۇنىمىغان؟

كۈز كۈنلىرىنىڭ بىر ئاخشىمى سەلەي چاققان خوتۇنى بىلەن بىللە خاماندا قوناق سويۇۋېتىپ ئۆز ئارا پاراڭلىشىپ قاپتۇ.

— دادىسى، خەقنىڭ باللىرى ئاپپاق، بۇدرۇققىنە ئىكەن، خۇددى بۈگۈنكى ئايدىڭدەك، بىزنىڭ باللىمىز نېمىشقا مۇنداق قاپقارا بولۇپ قالغان بولغىيتتى؟ — دەپ سوراپتۇ خوتۇنى.

سەلەي چاققان خوتۇنىنىڭ مۈرىسىگە ئۇرۇپ قويۇپ دەپتۇ:

— قاپقاراڭغۇ كېچىلىرى يېقىنچىلىق قىلىشقاندا، چىراغنى يېقىپ قوياي دېسەم، نېمىشقا ئۇنىمىغان؟

— ۋاي ئەسكى.

ئۇلار قاقاھلىشىپ كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

策　　划：伊布拉音·色满
组　　稿：阿布来提·居马土谱热克
责任编辑：瓦热斯·买买提
责任校对：努丽曼·卡得尔
古丽巴哈尔·托呼提
封面设计：吾布里卡斯木·艾买提
版式设计：阿依努沙·吾布力

赛来恰坎的艺术生涯和笑话集（维吾尔文）

乌其洪江·玉麦尔　编著

新疆科学技术出版社出版发行
（乌鲁木齐市延安路255号　邮政编码：830049）
新疆新华书店经销　乌鲁木齐隆益达印务有限公司印刷
880mm×1230mm　32开本　14.875印张
2012年5月第1版　2012年5月第1次印刷

ISBN 978－7－5466－1258－4（民文）定价：45.00元

مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: ئوبۇلقاسىم ئەمەت

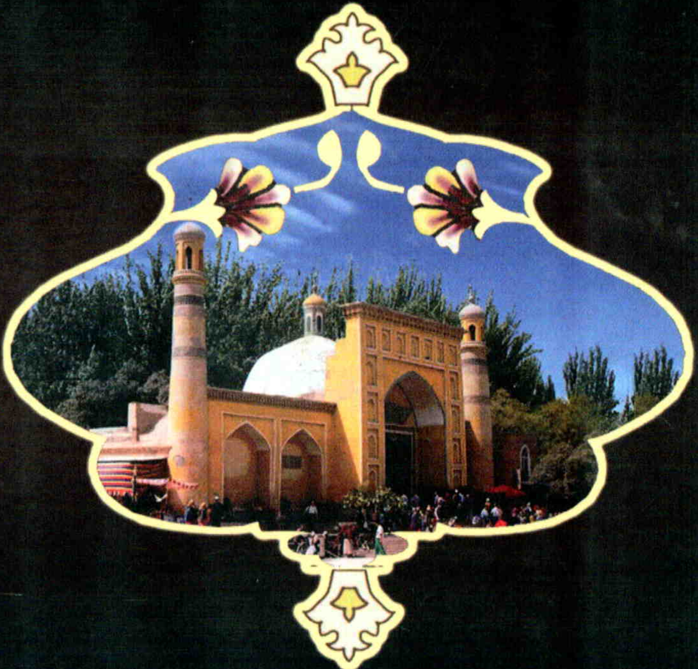

ISBN 978-7-5466-1258-4

9 787546 612584 >

定价：45.00 元